

GUJARATI KAHEVAT SANGRAHA

OR

A COLLECTION OF GUJARATI PROVERBS

BY

The Late) ASHARAM DALICHAND SHAH

SECOND EDITION

2000 COPIES

A. D. 1923

Samvat 1979

Price Rs. Four

All Rights Reserved.

Printed by Manilal Itcharam Desai at
THE GUJARATI PRINTING PRESS,
No. 8, SASSOON BUILDINGS, CIRCLE, FORT,
BOMBAY.

Published by Mulchand Asharam Shah,
OUTSIDE PANCH KUWA GATE, NEAR MADEAV BAG,
AHMEDABAD.

ગુજરાતી કહેવત સંગ્રહ

તથા

ગ્રામીન દાહરાઓ, સામીઓ ઇત્યાદિ

કર્તા

સ્વ. આશારામ દલીચંદ શાહ

બીજી આવૃત્તિ

પ્રત ૨૦૦૦

વિક્રમ સંવત્ ૧૯૭૯

સને ૧૯૨૩

કીમત રૂપિયા ચાર

આ પુસ્તકના સર્વ હક ક્રતાએ સ્વાધીન રાખ્યા છે.

સાસુન બિલ્ડિંગ, સર્કલ, કોટ, મુંબઈ,
“ગુજરાતી” પ્રિન્ટિંગ પ્રેસમાં
મણિલાલ ઇચ્છારામ દેસાઈએ છાપ્યું.

પ્રકટકર્તા
મુળચંદ આશારામ શાહ,
પાંચ ફૂવા દરવાજા બહાર, માધવબાગ પાસે
અમદાવાદ.

—મહાશિવરાત્રી દર્શન

જન્મ

વિ. સં. ૧૮૬૮ મહાશિવરાત્રી,
(તા. ૮-૨-૧૮૪૨)

અવસાન

વિ. સં. ૧૯૭૭ ફાલ્ગુન વદ ૩.
(તા. ૨૬-૩-૧૯૨૧)

અર્પણપત્રિકા

અખંડ પ્રૌઢપ્રતાપી વૈકુંઠવાસી મહારાજ
ઠાકોર સાહેબ શ્રીમાન્ રવાળ સાહેબ,
સંસ્થાન મોરબી.

જે શ્રીમાન્ મહારાજશ્રીએ

વિક્રમ સંવત્ ૧૮૮૪ ના શ્રાવણ શુકલ પક્ષની અષ્ટમીને દિવસે મયૂરપુરી (મોરબી)માં જન્મ લીધો, વિક્રમ સંવત્ ૧૯૦૨ માં પૂજ્ય પિતા મહારાજ ઠાકોરસાહેબ શ્રીપૃથિરાજજીનો સ્વર્ગવાસ થવાથી રાજ્યનો બાર પોતાના શિરપર લીધો, અને એવા પ્રકારનું રાજ્યનીતિપણું તથા કાર્યકુશળતા દર્શાવ્યાં કે, એજન્સીના અમલદારો, બાયાતો અને પ્રજાજનો સંતોષ પામ્યા.

રાજ્યની આખાદી વધારી, આમદાની વધારી, રાજ્યવૈભવ વધાર્યો, રેવન્યુ ખાતું સુધાર્યું, રૈયતને વાજબી ન્યાય મળે એવાં ધોરણો બાંધ્યાં, અને લોકોના જનમાલનું રક્ષણ એવું ઉત્તમ પ્રકારનું કર્યું કે, મોરબી વેપારનું મોટું મથક થયું, આ આખાદીના પરિણામે રાજ્યની તીજેરી પણ તર થઈ.

રાજ એ પ્રજાના માતાપિતા છે, એમ માનીને પ્રજાપર પ્રીતિ ધરાવનારાઓ, પ્રજાના કલ્યાણમાં સર્વદા પ્રસન્ન રહેનારા, એવા સર્વ શુભશુણ્યસંપન્ન મહારાજશ્રીની સેવા બળવવાની મને તક મળી. શ્રીમાન્ મહારાજશ્રીની મારા પર કૃણાદષ્ટિ હતી, એ કૃપા કૃણાદષ્ટિ વડે કરીને નિરંતર મારી સંભાળ લેતા. પિતાશ્રીની પેઠે ભાવ રાખતા. એવા શ્રીમાન્ મહારાજશ્રીનો વિક્રમ સંવત્ ૧૯૨૬ ના માહા શુકલ પક્ષમાં વૈકુંઠવાસ થયા છતાં એ ઉપકારનું સ્મરણ હજી સુધી જેતું ને તેવું રહ્યું છે ને મારી જીંદગી સુધી કાયમ રહેશે. એ સંઘળા આભારના યતિકયિત્ સ્મરણ માટે આ લઘુ પુસ્તક એ પ્રતાપી વૈકુંઠવાસી મહારાજશ્રી ઠાકોરસાહેબ શ્રીરવાળ સાહેબને પ્રેમપૂર્વક અર્પણ કરીને આનંદ પામું છું. શ્રીપરમાત્મા વૈકુંઠવાસી મહારાજના પવિત્ર આત્માને શાંતિ આપો. તથાસ્તુ.

શાહાપુર અમદાવાદ,
વિજયાદશમી સં. ૧૯૬૭.

} આશારામ દલીચંદ શાહ

પ્રસ્તાવના

(પહેલી આવૃત્તિ)

“કહેવત એટલે ઉહાપણુવાળા મનુષ્યોનાં વચનખાણું”

(હર્ષદ)

દુનિયાની દરેક ભાષામાં વધારે ઓછી કહેવતો એટલે જાખાણુ હોય છે, અને કહેવતોના અર્થ જૂદા જૂદા વિદ્વાન અને અનુભવી લેખકોએ જૂદા જૂદા કીધા છે તે છતાં તેમાંથી સામાન્ય અર્થ તો એકનો એક જ નિકળે છે. કહેવત એટલે શું? જવાબ એટલો જ છે કે “પરંપરાથી” લોકોમાં કહેવાતાં બોધરૂપ, દષ્ટાંતરૂપ વાક્યો કે વચનો.”

દરેક ભાષામાં લખાણુની શરૂઆત નહોતી થેઇ તે પહેલાંથી જ પ્રજાને અનુભવ અને ઉહાપણુ કહેવતો દ્વારા આહાર પડ્યાં છે. એ કહેવતોરૂપી ઉહાપણુ એક માણસને મ્હોડેથી બીજા માણસને મ્હોડે એક જમાનાથી બીજા જમાનામાં વારસા તરીકે ઉતરતું આવેલું છે.

રીતભાતો, આચાર, વિચાર, ધર્મશ્રદ્ધા, વેહેમો અને નીતિરીતિ ઉપર તે પ્રજાની કહેવતો પ્રકાશ પાડે છે. પ્રજાની ઉપર જે ચીજે વધારે અસર કીધી હોય છે, તે કહેવતો મારફતે પ્રકટ થાય છે.

નહિ લખેલા કાનુનો અને પાઠો તરીકે ધણાક ઉપયોગી હુનરઉદ્યોગની ચાવીઓ તરીકે કહેવતો એક મ્હોડેથી બીજે મ્હોડે અને એક જમાનાથી

---

૧ કહેવતોના અર્થ યુરોપીઅન વિદ્વાનો આપણને નીચે પ્રમાણે સમજાવે છે

“તત્ત્વજ્ઞાનના ખંડેરોમાંથી ચુંટી કઢાડેલા કકડાઓ, બચાવેલા ચોસલાઓ.

(એરિસ્ટોટલ)

“પ્રાચીન વખતના ટુંકાં વચનો હંદગીમાં વપરાયેલાં તે કહેવતો. (એગ્રીક્લા)

“ઉહાપણુના કડકા.” (લોર્ડ ડીઅરાયેલી)

“લાંબા ઉહાપણુમાંથી ખેંચી કાઢેલા ટુંકા વાક્યો.” (સરવેન્ટીસ)

“લોકોથી વારંવાર બોલાતાં ટુંકાં વાક્યો.” (ડોક્ટર જોનસન)

“કર્તા વગરના વાક્યો.” આર્યબીરાપ ટ્રેન્ચ)

“લોકોની વાણી.” (હોલેવ)

“વિચારના તત્ત્વનું આકરું વચન.” (ટમ્પર)

“એક માણસની સમયસૂચકતા અને ઘણાનું ઉહાપણુ.” (એમર્સન)

ખીજા જમાનામાં ઉતરવા લાગી તેથી આપણે માનીશું કે કહેવત એટલે માણસાઇ સ્વભાવ અને દુનિયાઈ હાપણુનો સીક્રો છે, અને જે સીક્રો પ્રજા એકમતે જમાનાના જમાના સુધી સ્વીકારે છે તે જ કહેવત કહેવાય. લોક-મત ને લોકપસંદગીવાળાં વચનો જ કહેવત ગણાય છે. જે વચનો લોકોને મ્હોડેથી બોલાઈવિવાદને પ્રજામાંથી પસાર થયાં નથી તે વચનો કહેવત તરીકે ગણાય જ નહિ.

કહેવતો એ પ્રજાનો સીક્રો અથવા થાપણ છે અને એ થાપણ પુસ્તકના આંકારમાં નવી પ્રજાને માટે જાળવી રાખવી એ એક લાભકારી કામ છે.

કહેવતનો ઉપયોગ કેળવાયેલા વર્ગ કરતાં વચર કેળવાયેલાં માણસો વિશેષ કરે છે, એમ દુનિયામાં જાહેર થયું છે, અને તેથી આ હુંકાં આંકારમાં સમાયેલું જે ઊંડું હાપણુ એક પ્રજાના સામાન્ય હાપણુની ચાવીકુંચી ગણી શકાય તે હાપણુ જીના લોકોના અનુભવનું સત્ત્વ છે. એ નવી પ્રજાના ઉપયોગ માટે સંગ્રહ કરી રાખવાની આવશ્યકતા છે. દુનિયાની દરેક ભાષામાં થોડી વધારે કહેવતો ચાલે છે ને તેનો વપરાસ ચાલતો આવેલો છે, પણ એ સઘળી ભાષાઓ કરતાં સ્પેનિશ ભાષામાં કહેવતોનો ભંડોળ વિશેષ છે, અને તેનો ઉપયોગ પણ ખીજા પ્રજા કરતાં એ લોકો વધારે કરે છે.

જે પ્રજા આનંદી, ઉત્સાહી અને અનુભવમાં આગળ વધેલી હોય છે, તે પ્રજામાં કહેવતો વધારે જન્મ લે છે ને વધારે ઉપયોગમાં આવે છે.

કહેવતો એ માણસાઇ હાપણુનો નમુનો છે, અને એ હાપણુનો નમુનો અનેક ભૂલચૂકની આપણને ચેતવણી આપે છે, અને તેથી કહેવતોનો લક્ષ્યપૂર્વક અભ્યાસ કરવામાં આવે તો આ સંસારમાં સંપૂર્ણ સુખ ભરેલી જીંદગી ભોગવવાને મનુષ્ય શક્તિવાન થઈ શકે એમાં કાંઈ સંદેહ નથી, કારણ કે મનુષ્યની જીંદગીમાં કેમ વર્તવું, પારકાઓના સંબંધમાં કેવી રીતે તપાસી સાવચેતી રાખીને ચાલવું, તે આપણને કહેવતો જ શિખવે છે.

માણસની જીંદગીમાં ઉડતા તરેહવાર સવાલો અને મુશ્કેલીઓ જ્ઞાત કરવા માટે નવીનવી સૂચનાઓ, શિખામણો તથા સાવચેતીના ધડાઓ, આપણને કહેવતો પૂરા પાડે છે.

કહેવતોની ખૂબી કે જેથી આપણા મન ઉપર વારંવાર અને ઉડી અસર થાય છે, તે તેઓની અંદર સમાયેલું હાપણુ છે. આવું હાપણુ જે ભાષા વિશેષ ધરાવે તે ભાષા ભાગ્યશાળી હોવી જોઈએ, અને આવી ભાષાનો ઉપયોગ કરવાને ખીજા શીખે તેમ જ કેળવાયેલો વર્ગ કરે તો તે એક વધારે ખીલી શકે.

Disrael says: "Proverbs embrace the wide sphere of human existence, they take all the colours of life, they are often exquisite strokes of genius, they delight by their airy sarcasm or their caustic satire, the luxuriance of their humour, the playfulness of their turn and even the elegance of their imagery, and the tenderness of their sentiment. They give a deep insight into domestic life and open for us the heart of man, in the various states which he may occupy. A frequent review of proverbs should enter into our readings; and although they are no longer the ornaments of conversations, they have not ceased to be the treasures of thoughts."

કહેવતો એ મનુષ્યનું અસ્તિત્વ બહોળા ભાગમાં દર્શાવે છે. હંદગીના જૂદા જૂદા સધળા રંગ તે ગ્રહણ કરે છે. કહેવત એ અક્ષલના સર્વોત્તમ ટકારા છે, એજ તેમની હવાઈ નિંદા અથવા તિરસ્કારથી આનંદ આપે છે. એમાં રહેલી રમૂજની વિપુલતાથી તથા તેમના સારના મરોડથી રમતગમત થાય છે, તેની બનાવટની શ્રેષ્ઠતાને લીધે તથા તેમાં રહેલાં સત્વની નરમાશને લીધે પણ આનંદ આપે છે.

કહેવતો ધરસંસારના વ્યવહારનું ઊંડું જ્ઞાન આપે છે અને માણસો હંદગાનીની જૂદીજૂદી સ્થિતિ ભોગવે છે તે સર્વમાં માણસનું અંતઃકરણ આપણે માટે ખુલ્લું કરે છે.

કહેવતનું વારંવાર અવલોકન આપણાં વાંચનમાં આવડુંજ નેપ્રખ્યે, અને વાતચીતનો શણગાર એ હવે કહેવત તરીકે નથી, તોપણ વિચારનો ખજાનો તો છે, છે ને છેજ.

લોર્ડ ડિરરાયલી

આપણી ગુજરાતી ભાષામાં કહેવતોનો ભંડોળ ખીજ ભાષાઓની માફક સારો ભરેલો છે, અને એ કહેવતોનો અહીંતહીં છિન્નભિન્ન થયેલો વેરાઈ પડેલા ખજાનાનો જે સંગ્રહ કરવામાં આવે તો પ્રજાને આશિર્વાદ રૂપ થઈ પણ વિના રહેજ નહિ.

ગુજરાતી ભાષામાં આજ સુધીમાં કહેવતોના નાના મોટા સંગ્રહ પુસ્તકના આકારમાં પ્રગટ થયા છે, તે છતાં હજી ઘણી કહેવતો જનસમૂહને મ્હોડે બોલાય છે; ને તે અપ્રસિદ્ધ રહી ગયેલી જણાય છે. જનસમૂહને મ્હોડે રહેલી એવી કહેવતો જે ખરો ઉત્સાહ, ખરી ખંતથી એકી કરવામાં

આવે તો ગુજરાતી ભાષામાં કહેવતોનો એક વધારો થાય અને એ વધારો સૌને (નવી પ્રજાને આશિર્વાદ રૂપ) ઉપયોગી થઈ પડે, એમાં કશો શક નથી. એવા ઇરાદાથી આ નાનો સંગ્રહ બહાર પાડવામાં આવ્યો છે.

કહેવતોની કિંમત વિદ્વાન અને લેખક માણસોજ જાણે છે. કહેવતો એ વિદ્વાન માણસોના મોઝામાંથી નીકળેલાં વચનબાણ છે. એ વચનબાણ જે મનુષ્યના હૃદયમાં વાગે છે, તેને અસર કરે છે. અને તેથી ભાષણોમાં તથા લખાણોમાં કહેવતો બહુ બહુ કામ કરે છે.

કહેવત વગરની ભાષા રસકસ વગરની, લુપ્તી લાગે છે. કહેવતથી ભાષણો ને લખાણો ઝમકદાર, રસદાર લાગે છે. “હાવેલ” કહે છે કે, “આપણે લોકવાણીને દેવવાણી કહીએ છીએ, ત્યારે કહેવતો એક લોકવાણી વગર બીજું શું છે? તે પહેલવહેલી ઘડાઈ અને પછી લોકોની પસંદગીથી વાતચીતમાં ફેલાણી, તેથી તેના વજન અને વધારામાં શ્રેષ્ઠતા હોવી જોઈએ.

આરબી કહેવત છે કે, “જેમ નીમક વગરનું ભોજન લુપ્તું તેમ કહેવત વગરની ભાષા લુપ્તી” એ યથાર્થ છે. નીમક વગરનું ભોજન શીકું લાગે છે, તેમ કહેવત વગરનાં ભાષણો અને લખાણો શીકાં નિરસ લાગે છે. ગમે એવું ભોજન હોય, પણ નીમક વગર સ્વાદદાર લાગતું નથી, તેમ ગમે એવું સુંદર અને અલંકારયુક્ત લખાણ તથા ભાષણ કહેવતો વગર ઝમકદાર લાગતાં નથી. તેથી કરીને કહેવતોના અભ્યાસની બહુજી આવશ્યકતા છે.

કહેવતોનો અભ્યાસ પસંદ કરવા લાયક અને ઉપયોગી છે. માણસાઈ અનુભવ અને અવલોકનની કાંઈ પણ શાખા એવી નહિ હોય કે જે કહેવતોમાંથી બાકી રહી હશે. આપણે આગળ જોઈ ગયા છીએ કે કહેવતો એ વિદ્વાન પુરુષોનો અનુભવ અને હાપણનો સિદ્ધાંતસાર છે, અને એ સિદ્ધાંતસાર મનુષ્ય માત્રને બહુજ અસર કરે છે. અનુભવીઓના અનુભવથી સિદ્ધ થયેલાં એ વચનો છે. એ વચનો લાંબા વખતના પરિપક્વ વિચાર અનુભવનો સાર માત્ર છે, અને તે કદાપિ અસત્ય હોતો નથી. તે બતાવવાને કેટલાંક સાધારણ કહેવતોની મતલબ આપણે ઉકેલીશું:

બાર કાષે બોલી બદલે, તરવર બદલે શાખા;

જાતે દાડે કેશ બદલે, લખણ ન બદલે લાખા.

“બાર કાષે ભાષા બદલે” તે કેટલે દરજ્જે સત્ય છે તેની આપણે તપાસ કરીશું. કાઠિયાવાડ ઇલાકામાં ગોહિલવાડ, હાલાર, ઝાલાવાડ અને સોરઠ એવા પ્રાંતો આવેલા છે. હાલાર પ્રાંતમાંથી “બ” અક્ષરને હાંકી

મૂકવામાં આવ્યો છે. જા ને બદલે એ લોકો “ર” અક્ષર વાપરે છે, જેમકે વારી, ગોરી, કાડ, પીંડ, ગાર, કરસીઓ વિગેરે. પછી એ પ્રાંતમાં જામનગરમાં “શ”ને ઠેકાણે “સ” વપરાય છે: જેમકે, “શું”ને ઠેકાણે “સું;” જઈશુંને બદલે જઈસું; “આવીશું” ને ઠેકાણે “આવીસું.” ગુજરાતમાં કહડી, કહડાડવું, કહેવાય છે, ને એ પ્રાંતમાં કઢી, કઢવું ઇત્યાદિ વપરાય છે.

ઝાલાવાડમાં ક, ખ, ગ, ઘ કુટાઈ ગયા છે. આ અક્ષરોને બદલે કેટલાક ઠેકાણે ચ, છ, જ વપરાય છે; જેમકે, “કીકો” ને બદલે “ચીકો,” “કાકી” ને બદલે “ચાચી,” “કુયાં” ને બદલે “ચ્યાં;” “ખીચડી” ઠેકાણે “છીસડી;” “ખીંટી” ને બદલે “છીંટી;” “ઘી” ને ઠેકાણે “ઝી.”

ગોહિલવાડમાં ચ, છ ને બદલે “સ” બોલાય છે; જેમકે, ચાહ ને ઠેકાણે “સાહ;” “ચોટલી” ને ઠેકાણે “સોટલી;” “ચાર” ને ઠેકાણે “સાર” વિગેરે. સોરઠમાં “હું” ને બદલે “છ” વપરાય છે; જેમકે, “જાયે” છ,” “આવેછ;” “મને” ઠેકાણે “હુંને” લખાયબોલાય છે.

સુરત તરફ પણ “શ” ને ઠેકાણે “સ” બોલાય છે; વખતે “હું” “છીએ”ને બદલે છેડે “ચ” વપરાય છે; જેમકે, “આવેચ,” “જાયેચ,” “ખાયેચ.” વળી ભૂતકાળનો પ્રત્યય યા વિગેરે તે આંહીની માફક ક્રિયા-પદને છેડે નહિ મેલતાં વચ્ચે “ય” મૂકે છે; જેમકે, “આયવા,” “લાયવા,” “ખાયલા.” વળી કેટલાંક વાક્યો વિચિત્ર રીતે બોલાય છે; જેમકે “ખોલહા તો મારી લાખહા.” તેમજ વડોદરા અને ચરોતર ભણી પણ કેટલાક શબ્દોમાં તફાવત પડે છે. ચરોતર તરફ “ગામ”ને બદલે “ગાંમ,” “છ”ને ઠેકાણે “એ,” જેમકે, “પીંપળા”ને ઠેકાણે “પેંપળો,” “લીમડા”ને ઠેકાણે “લેમડો.” મતલબ કે “બાર કોષે ભાષા બદલે” એ કહેવત ઉપલાં દૃષ્ટાંતોથી યથાર્થ ઠરે છે.

“લાખણ ન બદલે લાખા” એ પણ સત્ય જ છે. જે ટેવ પડે છે તે ટળતી નથી. કૂતરાંની પૂછડીને ગમે તેટલી વાર સુધી ભોંયમાં દાટા કે રાખો, પણ પાંસરી ન થતાં છૂટી થાય કે વાંકી ને વાકી જ રહેવાની.

“ભલાં ભવો નવ વીસરે, નગુણા નાંવે ચિંત;”

કાળી જિન કમાણસાં, ચહડે ન દુજો રંગ.”

અર્થાત ભલાં માણસો ભવોભવ વીસરે નહિ ને નગુણા એટલે ગુણુ વગરનાં માણસો સ્મરણમાં પણ આવે નહિ; એટલે તેની યાદી પણ ન રહે.

કાળી જિન, કમાણસ એટલે નારાં મનુષ્યોને ગમે તેવો રંગ ચહડાવીએ, પણ તેના પર બીજો રંગ ચહડે જ નહિ; જે રંગ છે તેનો તે જ રહે.

આવી રીતે કહેવતોમાંથી અનેક બોધ મળી શકે છે.

“ત્રીન જનોકા સંગ ન કીજે, લંગડ, બુચડ, કાનેકા”

“લંગડો, બુચો ને કાણો” એ ત્રણેનો સંગ ન કરવો. મતલબ એ ત્રણેનો સંગ કરવાની જરૂર પડે તો તેનાથી સાવચેત રહેવું, કારણ કે તેમનામાં કાંઈક કષ્ટભાવ પાથરવાની ને લોકોને છેતરવાની બીજ લોકો કરતાં વિશેષ કળા હોય છે.

કહેવતો સાધારણ રીતે બોલી જવાની નથી, પણ તેનો ખાસ અનુભવ કરવાનો હોય છે. અનુભવ અભ્યાસ વગરનો થતો નથી અને અભ્યાસ પણ ઉંડાણ યત્નથી કરવાનો છે. બાકી અર્થને બદલે અનર્થ પણ કહેવતોના અભ્યાસ વગર એકલા ગોખવાથી થાય છે.

“કાણીઆ નર કોક સાધુ, કોક નિર્ધન ટાલીઆ,”

કહેવત કહેવાય છે. તેનો અર્થ એવો છે કે, “જેના માથામાં ટાલ પડી હોય, તે કાંઈક જ નિર્ધન હોય છે.” મતલબ ટાલવાળો માણસ શ્રીમંત જ હોય. આ કહેવત સામુદ્રિક વિદ્યા પ્રમાણે જેના માથામાં સ્વાભાવિક “તાલ” હોય તેને જ માટે છે. તે ઉપર એક દૃષ્ટાંત છે કે:—

કોઈ એક માણસને સામુદ્રિક શાસ્ત્ર જાણનારાએ કહ્યું કે, “જેના પગમાં ઉર્ધ્વ રેખા હોય, તેના નસીબમાં ચઢવાને ઘોડું મળે.” પણ તે માણસ મૂર્ખ હતો તેથી સામુદ્રિક શાસ્ત્રવેત્તાની કહેવાની મતલબ તે ન સમજ્યો. તે માણસના પગમાં ઉર્ધ્વ રેખા નહોતી તેથી તેણે એક લોહાંને ચીપિયો. અગ્નિમાં લાલચોળ તપાવ્યો ને પોતાના જમણા પગમાં દબાવ્યો ને ઉર્ધ્વ રેખા સરખી નિશાની કીધી. માંસ બળી જવાથી ફટલાક દિવસો સુધી તેને બિહાનામાં રહેવું પડ્યું ને અંતે પગમાં કાયમની ખોડ આવી, તેથી લાકડાંની ઘોડી વડે ચાલવાનો વખત આવ્યો. એક દિવસ તેને પેલો સામુદ્રિક શાસ્ત્રવેત્તા માર્ગમાં મળ્યો તેને પેલા મૂર્ખાએ કહ્યું કે, ‘તમે મને તે દિવસે કહેતા હતા કે જેના પગમાં ઉર્ધ્વ રેખા હોય તેને ખસવાને ઘોડી મળે છે, તે મને કેમ ન મળી? મારા પગમાં ઉર્ધ્વ રેખા પાડી છે તે જુઓ.’ શાસ્ત્રવેત્તાએ જવાબ દીધો, ‘અમારું કહેવું કોઈ દિવસ અસત્ય ન જ ઠરે; તમને પણ તમારી ઉર્ધ્વ રેખાનું ફળ મળ્યું છે. જેવી તમારી ઉર્ધ્વ રેખા તેવું તેવું ફળ. જો સ્વાભાવિક ખરી ઉર્ધ્વ રેખા હોત તો તમને ખરી ઘોડી ખસવાને માટે મળત; પણ તમોએ તમારા પગમાં હસ્તકૃત ઉર્ધ્વ રેખા પાડી તો તમને ઇંદગી સુધી હસ્તકૃત લાકડાંની ઘોડી મળી છે તે લક્ષને દૂરો.’

મતલબ, કહેવતનો ખરો ભાવાર્થ જાણ્યા વગર તેનો ઉપયોગ બ્યવહારમાં ન ચૂકવો જોઈએ.

મારી જીંદગીમાં હું કાઠિયાવાડમાં ધણું અનુભવી માણસોના સમાગમમાં આવેલો હોવાથી કહેવતો અને સાખીઓ, દુહાઓ અને રાદડીઆઓ સાંભળવામાં આવતા અને એવા સાહિત્યની જિજ્ઞાસાથી તથા મારા મિત્ર ખાન બહાદુર બેજનજી મહેરવાનજી ડમરી તથા બીજા મિત્રોની પ્રેરણાથી આ નાનું પુસ્તક પ્રકટ કરવાનું બન્યું છે.

વાંચનાર જોઈ શકશે કે આપણી ગુજરાતી ભાષામાં અહીંતહીં વેરણુ છેરણુ થઈ પડેલી કહેવતોને ચુંટી કાઢીને આવા આકારમાં ગોઠવવી એ કામ બનતા પ્રયાસથી કર્યું છે.

દરેક કહેવત કાંઈ ને કાંઈ કારણસર જન્મ લે છે, તેથી તેનું મૂળ જાણવાને દૃષ્ટાંતો હોય છે, પણ જો એ દરેક કહેવતોનાં મૂળ જોઈલવામાં આવે એટલે તેનાં દૃષ્ટાંતો આપવામાં આવે તો પુસ્તક બહુ મોટું થઈ પડે ને તેથી ફક્ત નમુના તરીકે કાંઈ કાંઈ કહેવતને લગતા દુંકામાં દૃષ્ટાંતો યોગ્ય સ્થળે આપવામાં આવ્યાં છે.

કહેવતોની પાછળ સુભાષિત દુહાઓ તથા એવાં જ જાણીતા પુરૂષોનાં બોધદાયક શિક્ષારૂપ વચનો આપવામાં આવ્યાં છે તે વાંચનારને ઉપદેશ રૂપ થઈ પડશે.

આ પુસ્તક ગુજરાતી ભાષા જાણનારને ઉપયોગી થઈ પડશે તો મને સંતોષ થશે.

વિજયાદશમી ૧૯૬૭,
શાહાપુર, અમદાવાદ }

આશારામ દલીયંદ શાહ

બીજી આવૃત્તિ સંબંધે બે બોલ

આ પુસ્તકની પહેલી આવૃત્તિ સને ૧૯૧૧ માં પ્રસિદ્ધ થયા બાદ તેના સંબંધમાં જે જે અભિપ્રાયો દર્શાવવામાં આવેલા તે લક્ષમાં રાખી નવી આવૃત્તિ બહાર પાડતી વખતે તેમાં યોગ્ય સુધારો વધારો કરવાનો મ્હારા સદ્ગત પૂજ્યપિતાએ વિચાર રાખેલો. તે ઉપરાંત આ પુસ્તકના વિષયમાં પોતે એટલો રસ લેતા કે પોતાની વૃદ્ધાવસ્થા છતાં તેમાં બને તેટલો વધારો કરવાને તેમનો પરિશ્રમ ચાલુજ હતો. તેને પરિણામે ઘણી નવી કહેવતો, પ્રાસ્તાવિક દોહરા અને કાઠ કાઠ સ્થળે કહેવતને લગતી નવી વાતો ઉમેરતા ગયા. આ કામ પોતે ઘણા આનંદ અને આગ્રહથી કરતા તે તેમના પરિચયમાં આવનારાઓ સારી રીતે જાણે છે.

સંવત ૧૯૭૭ ની ફાલ્ગુન વદ ૩ તા. ૨૬-૩-૧૯૨૧ ને શનિવારે તેમનું અવસાન થયું ત્યાર પહેલાં ઉપર જણાવ્યા પ્રમાણે બીજી આવૃત્તિને સારૂ પોતાને હાથે લખેલા સુધારા વધારા બધા તૈયાર હતા.

એમની હયાતીમાં આ પુસ્તકની બીજી આવૃત્તિ પ્રસિદ્ધ થઈ શકી હોત તો એમને પોતાને ઘણો સંતોષ થયો હોત, એટલુંજ નહીં પણ છપાવવાનું કામ એમની પોતાની નજર આગળ થવાનો લાભ પણ મળી શકત, પણ દેવયોગે તે બની શક્યું નહીં.

એમના સ્વર્ગવાસ બાદ થોડા વખતમાં હસ્તલિખિત પ્રત તપાસી જઈ તેને છપાવવા લાયક સ્થિતિમાં મુકવાનું કામ મ્હું શરૂ કર્યું, અને ૧૯૨૧ ના સપ્ટેમ્બર માસમાં આ પુસ્તક ગુજરાતી પ્રેસમાં છાપવાને આપ્યું. હાલના સંજોગોમાં છાપખાનામાં પણ વિલંબ થાય છે તે પ્રમાણે આ પુસ્તકના સંબંધમાં પણ કેટલેક અંશે થયું છે.

છાપવાને માટે આ પુસ્તકની નકલ તૈયાર કરવામાં સ્વર્ગસ્થના વૃદ્ધ સ્નેહી. રા. ત્રિભુવન જગજીવન જાનીએ મ્હારા પિતાશ્રી પ્રત્યે તેમના પૂજ્ય ભાવથી શ્રમ લીધો છે તેને સારૂ તેમનો ઉપકાર માનું છું.

છાપવાના કામમાં બનતી સંજાળ રાખવા તથા વખતો વખત યોગ્ય સૂચનાઓ કરવા બાબત પ્રેમના માલેક રા. મણિલાલ ઇચ્છારામ દેસાઈનો આભાર માનું છું.

મહારા પિતાશ્રીના આગ્રહપૂર્વક લીધેલા શ્રમનું ફલ વાચક સમક્ષ મૂકતાં મને એમના અનેક ગુણો તથા ઉપકારોનું સ્મરણ થાય તે સ્વાભાવિક છે; મને માત્ર સંતોષ એટલેજ છે કે તેમના વાત્સલ્ય તથા અગણિત ઉપકારોનું ઋણ બીજી આવૃત્તિ પ્રસિદ્ધ કરવામાં મહારા બાઈને મદદરૂપ થઈ ચત્કચિત્ પથ્થુ ઓછું કરવા પ્રયત્ન કરી શક્યો છું.

પેડર રોડ, ગુંબાઈ }
વિજયા દશમી, સંવત્ ૧૯૭૯ }

લલ્લુભાઈ આશારામ શાહ

સાંકળીઉં

૪૭૪૭૪૭૪૭

પાનું

૧	જુદા જુદા મથાળા નીચે વિષયવાર કહેવતો ...	૧ થી ૨૮૫
૨	કાંઈ મથાળા નીચે આવી શકે નહીં તેવી અક્ષરવાર અનુ- ક્રમમાં કહેવતો ૨૮૬-૩૯૧	
૩	પ્રાસ્તાવિક દોહરા, વિગેરે નીચેના મુખ્ય વિભાગમાં... ૩૯૨-૪૨૬	
૧	પ્રાસ્તાવિક ૩૯૨	
૨	શુરવીરનું અંગ... .. ૪૨૬	
૩	જુનાગઢના રાખેગારની રાણી રાણકદેવીના સંબંધમાં અચલિત દોહરા વિગેરે ૪૨૯	
૪	નીતિ ૪૩૨	
૫	ધર્મ ૪૪૪	
૬	પ્રેમ ૪૪૪	
૭	મૈત્રિ... .. ૪૪૭	
૮	શરીરના નાશવંતપણા વિષે ૪૫૨	
૯	ચિંતા ૪૫૫	
૧૦	વેરીનું ચાલે નહીં. ૪૫૫	
૧૧	કવિ પ્રખ્યાત ઈર્ષ ગયા તે વિષે ૪૫૬	
૧૨	ઈશ્વર મહિમા... .. ૪૫૬	
૧૩	પરમેશ્વરનું ભજન તથા ચિંતવન ૪૫૭	
૧૪	પરમેશ્વર ઉપર વિશ્વાસ-શ્રદ્ધા રાખવા વિષે... .. ૪૬૧	
૧૫	સત્સંગ ૪૬૪	
૧૬	પરનારી તરફ મોહ નહીં રાખવા સંબંધી ૪૬૭	
૧૭	પતિવ્રતા નારીની રીત ૪૬૮	

બુદ્ધ બુદ્ધ વિષયવાર કહેવતોના મથાળાનું અક્ષરવાર સાંકળીઉં.*

	સંખ્યા	નંબર	પાનું
અકર્મીના પરીઓ કાણો.	૨૧	૯	૮
અક્ષલ કાઈના બાપની છે.	૮	૩	૪
અક્ષનો ઉપયોગ કરવા સંબંધી.	૭	૨	૧
અક્ષલ બળ કે પૈસા કરતાં વધારે ઉપયોગી છે ...	૧૨	૧	૧
અગ્નિ આગળ ધી આગળ્યા વગર રહે નહીં. ...	૮	૬૮૪	૨૫૫
અજવાળી તો એ રાત.	૯	૧૮૦	૧૦૪
અજાણ્યો ને આંધળો બરાબર... ..	૮	૧૮૨	૧૦૪
*અડખાથનો ઉધારો નહીં.		૮૦	
*અડસકું ભેગું બડસકું.		૨૦૪	
અણુ બોલાવ્યા બોલે તે તરખલાને તોલે. ...	૬	૪૦૧	૧૭૪
*અતિ ભલા ન થતાં કાંઈ ટેડા રહેવું તે વિષે. ...		૬૬૬	
અતિશયમાં સાર નહીં.	૧૦	૧૭૮	૧૦૩
અતિશે લાડથી છાકરાં બગડે.	૧૧	૧૮૫	૧૦૬
અતિ પરિચયાદનાદરો ભવતિ.	૨૩	૧૫૮	૯૫
અર્ધવસાનું માનવી, વીરા વસાનું હુગડું. ...	૩	૧૮૮	૧૦૭
અર્ધો મુકીને આખીને ધાય, તે અર્ધો પણ ખોઈ બેસે.	૮	૧૭૬	૧૦૨
અન્ન તેવા એડકાર	૫	૧૮૬	૧૦૬
અન્ન વસ્ત્ર ને આબરુ એ ત્રણની તાણ. ...	૧૯	૧૮૭	૧૦૬
*અપવાસીને ઘેર ઢાંકળાં		૧૦૯	
અગ્નીશ્વિના બંધાણીઓના સંબંધમાં.	૮	૭૪૩	૨૮૨
અખી બોલ્યાને અખી ફેક	૧૫	૧૨	૧૦
અવસર ગયે બુધ કયા કરની	૧૬	૧૬	૧૩
*અવસરે નહીં ભૂલતાં (અવસર સાચવી લેવા વિષે)		૧૭	
અવળ ચંડી રાંડ જેવો	૬	૪૦૯	૧૭૬
*અશક્ય બાળતો.... ..		૧૦૯	
અસી જવાન નરબેત સાધુ, કુરૂપ નારી પતિવ્રતા. ...	૯	૧૯૩	૧૦૯
અળખામણો આંખના પાટા જેવો.	૪	૨૩૧	૧૨૩
આકૃતિર્ગુણાન કથયતિ.	૫	૧૯૫	૧૧૦
*આગ જલે તો જલકું કહું, જલ જલે તો ક્રીસકું કહું.		૪૦૨	
આગળ દોડને પાછળ છોડ.	૫	૫૮૭	૨૨૨

* જ્યાં કહેવતોના અમુક સમુહને એક કરતાં વધારે મથાળાં આપેલાં છે ત્યાં પહેલા મથાળા સિવાયના અન્ય મથાળાનું આ પ્રમાણે * સૂચક ચિહ્ન છે.

	સંખ્યા	નંબર	પાનું
*આછકડાઈ સંબંધમાં.		૭૨૬	
આટી વેચી ગાજર ખાવા.	૬	૨૦૭	૧૧૫
આદાની સુંઠ થઈ ગઈ છે.	૪	૨૦૬	૧૧૬
આદિ વેર સ્વાભાવિક વેર વિષે.	૧૧	૪૦૪	૧૭૫
આદુ ખાઈને લાગ્યો છે.	૭	૭૩૪	૨૭૭
આનંદની ધડી.	૭	૬૮૭	૨૫૫
*આપ તેવું જમ વિષે.		૨૧૪	
આપ બડાઈ હાંકવી.	૮	૫૦૬	૨૦૩
આપ ભલા તો જગ ભલા	૮	૨૧૫	૧૧૭
આપસમાન બળ નહીં, ને મેધસમાન જળ નહીં.	૧૫	૧૩૮	૮૪
આપીશું, કાંઈ ધાડ્યા તો નથી?	૬	૨૧૮	૧૧૮
*આપે તેને રામ		૩૦૭	
આભ ફાટયું ત્યાં ક્યાં થીંગડું દેવું	૧૦	૨૧૬	૧૧૯
આભડછેટ અંતઃજની જણી, આઘાતુ વૈષ્ણવ કીધા ધણી.	૧૭	૭૪૦	૨૮૧
આમે સ્યારે એટલું ને ધાંચળે જમે કેટલું	૧૮	૨૦૪	૧૧૪
આવ સુહાગન લકડી, તેરા પડીયા કાજ	૪	૫૭૭	૨૨૦
આવી બરાણા બાઇ આવી બરાણા	૮	૨૧૦	૧૧૬
આવી મળવા ને ખેસારી દળવા	૨	૬૪૫	૨૪૩
આવે બાઇનો બાઇ, તે હશે નેવાં સાહી	૧૧	૬૭૬	૨૫૨
આસાકકા ધર નાશિક, રંડીકા ધર પુના	૩૪	૬૨૬	૨૩૪
આ શરીરને સાંઝે રાખવા તથા સાંઝે કેમ જણાય તે સંબંધમાં કહેવતો.	૨૬	૬૩૬	૨૩૬
આશીર્વાદનો એકે નહીં, ભેજુઅંના બે... ..	૧૦	૩૭૨	૧૬૭
આશીર્વાદ આપવાને વપરાતાં વાક્યો	૧૧	૩૭૩	૧૬૭
આશા અમર છે	૮	૫૭	૪૩
આજસ દરિદ્રતાનું મૂળ છે	૧૭	૭૦	૫૦
ઇનસાફને હાથપમ નથી	૬	૨૩૪	૧૨૪
*ઇશક કાંઈ ઠાંક્યો રહે નહી		૨૦૫	
ઇશક ઠંડાગાર થયા છે	૧૦	૬૪૩	૨૪૨
ઇશક આંધળો છે	૨૩	૧૧૭	૭૫
ઇશ્વરી ન્યાય એની મેળે ઉતરે છે	૧૧	૩૦૬	૧૪૪
ઇશ્વર ઈચ્છા આગળ મનુષ્ય નિરૂપાય છે.	૯	૫૨૦	૨૦૭
ઉકરડામાં સાંઢ સુતર્યો, તે શું જણાય.	૧૧	૩૪૩	૧૫૭
ઉધરાણી કરવી તો આકરી કરવી.	૨	૨૪૧	૧૨૬
ઉંધતો બોલે પણ જામતો ન બોલે. (જણી નોંધને.)	૭	૨૪૨	૧૨૭

	સંખ્યા	નંબર	પાનું
ઉંધ બગાસું મોકલે જ બગાસા વું	૨	૨૪૩	૧૨૭
ઉછેદીઆના આઠસો વારસ.	૪	૫૬૦	૨૧૬
ઉજળે લુગડે ડાગ લાગે.	૮	૨૩૬	૧૨૬
ઉજડ ગામની જમે શી ભરવી.	૩	૭૪૭	૨૮૪
ઉજડ ગામમાં એરંડો પ્રધાન.	૬	૬૮	૪૬
ઊંટનાં આઠારે વાંકાં	૬	૨૪૫	૧૨૭
ઊંટ ક્યાં ઢેકા તો માણસે ક્યાં કાકાં.	૪	૨૪૭	૧૨૭
ઊતાવળાસો આવળા ધીરા સો ગંભીર.	૧૬	૬૭	૬૧
*ઊતાવળીઆ વિષે.		૬૭	
*ઉદય પછી અસ્ત, અસ્ત પછી ઉદય.		૪૮	
ઉદર ઘર ઘરનાં પરોણાં.	૪	૩૯૭	૧૭૩
ઉલોગ સારાં નસીબનું મૂળ છે.	૧૬	૭	૬
ઉધાની માને કુતરા પરણે.	૮	૪૭૩	૧૯૩
*ઉધારે ઊકરડો થાય.		૫૬૩	
ઉને પાણીએ ઘર બળે નહીં	૩	૫૮૬	૨૨૩
ઊનું ખાતાં મોઢામાં દાઝ્યા તે કોને કહેવું!	૮	૬૬૩	૨૪૭
ઉપકારને બદલે અપકાર.	૧૨	૧૧૨	૭૧
ઊપજ્યું તેવું નીપજ્યું.	૧૧	૩૦૪	૧૪૩
ઉપરથી તો આજી બની લીતરથી તો રામ જાને.	૧૨	૨૩૮	૧૨૬
ઉલટા ચાર કોઠવાલને દંડે.	૬	૧૨૨	૭૭
*ઊલમાંથી નીકળી ચુલમાં પડ્યા.		૬	
*એક કરતાં બીજું થાય.		૪૬	
એક ધાએ કુવો ખોદાય નહીં	૪	૨૫૬	૧૩૦
એકભરનાં છોડમાં અંગારીઆ આવે તે આપું ખેતર બાળે	૧૪	૬૬	૪૮
એકડા વગરનાં મીઠાં.	૭	૨૫૦	૧૨૮
*એક તરફી પ્રીતિ વિષે.		૮૬	
એકથી બે બલા.	૬	૨૫૧	૧૨૮
એક દહાડે બે પર્વ	૭	૨૫૭	૧૩૦
*એક દુઃખમાંથી છુટવા જતાં બીજું આવે છે તે વિષે.		૬	
એક નકટો સો નકટા કરે.	૧૦	૨૬૦	૧૩૧
*એક નર ને સો હુબર		૬૦૯	
એક નાનાં છડીઆં	૮	૫૧૨	૨૦૫
*એકનું કરેલું ને લાભ બીજા લઈ જાય તે વિષે.		૧૪૮	
એકનું ચાપું બીજે ઉપાપે.	૬	૨૧૨	૧૩૨
*એક પંથ દો કાજ.		૫૧	

	સંખ્યા	નંબર	પાનું
એક મ્યાનમાં બે તરવાર.	૬	૨૬૩	૧૩૨
એક આપે ને બીજો વારે, તેને ધાલો જમના બારે. ...	૬	૪૫૧	૧૮૭
એ કાંઈ પરમેશ્વરનો દીકરો થઈ આવ્યો નથી. ...	૫	૨૬૬	૧૩૩
એકું ખાય તે ચોપચાને બરાસે.	૪	૬૬૨	૨૪૬
એ તો કાંકીડાના જેવો હકતરેળી છે.	૮	૫૬૬	૨૧૮
એ તો ખરો નર છે	૧૧	૨૭૦	૧૩૩
એ તો ગર્ભશ્રીમંત છે	૭	૨૭૨	૧૩૪
એ તો છઠ્ઠીના બગડેલા છે	૫	૫૬૧	૨૧૬
એની લાકડી ને એનો બરડો	૩	૨૭૬	૧૩૬
એનું ગાડું ઠીક ચાલે છે	૪	૨૮૧	૧૩૭
એનું ગાડું અટક્યું છે	૯	૨૮૦	૧૩૬
એને જોળખે છે કાણ?	૩	૨૬૭	૧૩૩
એમને તો મોવાળે ગાંડયો બંધાણી છે... ..	૫	૭૨૨	૨૭૩
એ મંગાળે મેરા વળવા દે તેવા નથી	૧૧	૨૭૩	૧૩૪
એવા તણનો ઉધારો, રંડાપો રોકડો	૫	૪૬૩	૧૬૬
એવા પોચા પાણી નથી કે શીઆળ કરી ખાય? ...	૧૫	૩૪૪	૧૫૮
એવો ભોળો કે મૂંઝી નય ગાગર ને લેઈ નય ગોળો	૭	૨૭૭	૧૩૬
એવો સાચો કે ન્યાંહાં બોલે ત્યાં ખાચે તમાચો.	૮	૩૧૪	૧૪૬
એવું સોનું શું પહેરીએ કે કાન તુટે? ...	૭	૨૭૬	૧૩૫
એણું પાત્ર ને અધિકું ભણ્યો, વઢકણી વહુએ દીકરો			
જણ્યો	૨૮	૧૭૩	૧૦૧
એડનું ચોડ, રામડી માટે સામડી	૫	૧૪૧	૮૬
એડું અથવા નિર્મલ્ય માણસ સંબંધી ...	૪	૭૨૩	૨૭૩
જોળખ્યા પછી નવ ગજના નમસ્કાર કરવા ...	૭	૪૧૧	૧૭૭
અંતે બલાનું બહું થાય	૯	૧૭૭	૧૦૨
અંધા આગળ આરસી, ને અહેરા આગળ ગાન ...	૧૪	૬૭	૪૮
અંધેછી ગાવડી અને અલ્લા રખવાળ	૧૨	૨૨૩	૧૨૦
આંખમાં કમળો તે જગત આપું પીળું દેખે ...	૮	૨૧૪	૧૧૭
*આંગળી કાપશે તે લોહી કહાડશે.		૧૩૭	
આંધળા બેહેરે કુટાય	૧૫	૧૫૬	૯૪
આંધળા સાથે મૈત્રી તે લેવા જવું ને મુકવા જવું. ...	૬	૬૬૧	૨૪૬
આંધળો છીનળવો ધરમાં ખેલે.	૪	૬૬૦	૨૪૬
કળ્યાનનું મૂળ હાંસી, રોગનું મૂળ ખાંસી. ...	૮	૩૮૧	૧૬૬
કટકમાં કાંણિા ઉંઠ અદનામ	૬	૬૭૫	૨૫૨
કરવું બોસડ માં પાચે.	૬	૫૨૫	૨૦૮

	સંખ્યા	નંબર	પાત્રું
*કડવો ઘુંટડો ઉતારવો પડે		૪૪૬	
કડી ઉપર તાણું નહીં, ને લાડુ ઉપર વાળુ નહીં. ...	૬	૬૫૯	૨૪૬
કણ્ણી પાછળ કરેડ, કણ્ણી કોઈ પાછળ નહીં ...	૬	૫૮૦	૨૨૧
કદિ ખતા ન ખાય વિચારી વાણી ઉચરે. ...	૯	૩૮	૨૯
કન્યા અને એકું ધાન વાસી ન રખાય. ...	૧૧	૩૩૦	૧૫૪
કપાસીએ કોહો ફટિ નહીં.	૩	૨૮૩	૧૩૭
કપાળે કપાળે જુઈ મત, પણ રોટલા ઠાણે એક મત. ...	૭	૨૮૫	૧૩૭
*કમળેર ગુસ્સા પ્જોત વો માર ખાનેકી નિશાની		૨૮૭	
કર્મ વગર ખેડ કરે તો દુકાળ પડે કાં બળદ મરે. ...	૨૪	૮	૭
કમાભિ દીકરો કુટુંબને વ્હાલો.	૮	૪૬૨	૧૯૦
કર્યું તે કામ ને વિંધ્યું તે મોતી.	૬	૨૯૦	૧૩૯
કર્યું ધોળકું.	૪	૫૫૨	૨૧૪
ક્યાંની રાણક દેવડી, ક્યાંના દાયલ પીર ...	૭	૬૨૧	૨૩૩
કર કસર તે બીજે ભાઈ.	૧૦	૧૩૩	૮૨
કરણી તેવી પાર ઊતરણી.	૧૩	૨૩	૧૭
કરવી ખેતી તો જોડ ગાડું, કરવી વહડવાડ તો બોલ આડું.	૭	૨૬૧	૧૪૦
કલાલની દુકાનમાં બેસીને દુધ પીએ, તો પણ			
કહેવારો કે દાર પીધો.	૨	૨૯૨	૧૪૦
*કલાગરા માણસ વિષે		૮૯	
*કહેણી ને રહેણી જુદી તે વિશે		૩૦	
કહું તો મા મારી બચ, ના કહું તો આપ કુતા ખાય.	૧૪	૨૦૦	૧૧૨
કહેતાબી દિવાના, સુનતાબી દિવાના	૪	૨૯૬	૧૪૧
*કમાલ સ્થિતિનું વર્ણન		૧૮૭	
કાકા મદીને બત્રીબ થવું	૬	૨૪૪	૧૨૭
કાકા મરશો કે? તો કહે ચુમાઈને જ તો ...	૫	૩૦૦	૧૪૩
*કાગનું બેસકું ને તાડનું પડકું... ..		૩૦૬	
કાગનો વાધ કરવો	૭	૩૦૮	૧૪૬
કાગજ હોય તો બાંચ લઈ કર્મ ન વાંચ્યો બચ ...	૧૨	૪૩૩	૧૮૨
કાગડાની કેટિ રતન	૫	૩૦૧	૧૪૩
કાગડાની ગાં-માંથી ગંગાબળ નીતરે નહીં ...	૯	૭૧૦	૨૬૬
કાગળની હાંડી ચુલે ચડે નહીં	૭	૩૧૦	૧૪૭
કાચા કાનનું તે નહીં સાનનું... ..	૩	૨૬૯	૧૩૩
કાળની કુતરી મરી બધ ત્યારે આશું ગામ આભણું,			
કાળ મરી ગયા ત્યારે કોઈ નહીં.	૫	૩૧૫	૧૪૯
કાળજી દુબળે કર્યું, તો કહે સારે શેહેરકી કીકર ...	૪	૨૬૮	૧૩૩

સંખ્યા	નંબર	પાનું
કાઠીયાવાડના સાધારણ વર્ગના લોકો બીજાના દર્શન કરીને માગે છે તે વિષે.	૧	૭૨૦ ૨૭૩
*ક્રાંતિક મહીને કણબી ડાહ્યો	૧૬	
કાતી કાપડ, જેઠે ધી, ભાદરવે કપાસ.	૨	૬૯૫ ૨૫૮
*કામ કર્યા પછી વિચાર કરવો તે વિષે.	૧૬૦	
*કામ કાંઈ કરવું નહીં ને ક્રીશિઆરી મારવી તે વિષે	૧૯૬	
કામળ બીજાને તેમ ભારે થાય.	૩	૫૯૦ ૨૨૩
*કામથી ઉતર્યો કામોરો, વેશ્યા ભોખન હીન. ...	૨૬૩	
કાલ કરે સો આજ કર, આજ કરે સો અજ. ...	૫	૧૯ ૧૬
કાળા અક્ષરને કુટી મારે તેવો છે.	૧૦	૩૨૦ ૧૫૧
કાળી ચૌદશ ને આદિતવાર ફરી ફરીને નહીં આવે.	૧૬	૧૭ ૧૪
*કાંઈ પણ સાર જો કામમાં કે વાતમાં ન હોય તેને વિષે	૬૦૦	
કાઠીનું કંઠક એક ચાલી એટલે બધી કાઠીઓ ચાલે.	૪	૫૯૨ ૨૨૩
કાઠીને કણ અને હાથીને મણ પરમેશ્વર આપી રહ્યો છે.	૯	૩૨૪ ૧૫૨
કાઠી સોનેએ ચઢી તે સોનું દેખે.	૬	૧૬૪ ૯૮
કંકડો હોય તોજ શું બહાણું વાય ?	૪	૭૨૧ ૨૭૩
કુણું ઝાડ જેમ વાળીએ તેમ વળે.	૯	૬૫ ૪૭
કુતરાના પેટમાં ખીર ટકે નહીં.	૭	૩૦૨ ૧૪૩
કુંભાર કરતાં ગધેડાં ડાહ્યા.	૪	૩૨૮ ૧૫૩
કુંભાર રીસે બળે ત્યારે ગધેડીના કાન ઉમેળે. ..	૮	૩૪૧ ૧૫૭
કુલ્લામાંથી હાંગ ભય, પણ કુલું ગંધાય.	૮	૬૧૫ ૨૨૯
કુવામાં હોય તો અવાડામાં આવે.	૧૩	૧૬૫ ૯૮
કુંવારી કન્યાના સો વર ને સો ઘર.	૫	૩૩૧ ૧૫૪
*કુળ અથવા તુખમ પ્રમાણે ગુણ વિષે....	૮૮	
કળામાં ખાંડ ને મુળામાં મીઠું.	૭	૩૩૬ ૧૫૬
કાઠી હરો તો ઢાંકણાં ઘણાંએ મળશે, ...	૯	૪૨૪ ૧૭૯
કાણુ વસ્તું ને કાણુ વસે, ધરતી બેઠી હસે ...	૫	૬૯૨ ૨૫૭
કાળીઆનું માર્યું નીચું બુવે, ડાંગનું માર્યું ઉંચું બુવે.	૪	૩૪૭ ૧૫૯
કાઠને ટાપી પહેરાવવી	૬	૫૫૦ ૨૧૪
કાઠના પેટ ઉપર પગ મૂકવો નહીં	૬	૩૪૦ ૧૫૭
કાંતુક વગર હસવું હોય નહીં	૬	૩૧૯ ૧૫૧
કંકાસથી ગાળીનું પાણી સુકાય છે	૫	૨૯૬ ૧૪૨
*કંગાલ સ્થિતિનું વર્ણન	૧૮૭	
કાંટો કે ત્રાજવું કોઈની શરમ રાખે નહીં ...	૩	૩૨૨ ૧૫૨
કાંસાં તેના સૂત, ને ભયા તેના પૂત	૫	૬૪૨ ૨૪૨

	સંખ્યા	નંબર	પાનું
હાં સેથા કે ટાલ	૪	૭૧૫	૨૬૮
પહડા ખાંડે વહ્યાં જાણ્યા નથી	૬	૪૬૪	૨૦૦
ખપ તેની છાત નહીં	૮	૩૪	૨૪
ખરા ન ખરાનાં પારખા ધીંગાણે	૮	૫૮૩	૨૨૨
*ખરી મોટાઈને ખડાઈ હોય નહીં તે વિષે		૭૭	
ખંડે રહ્યો જે ગાંઠ કરી	૫	૫૧૦	૨૦૫
*ખાતાં ખુટ ને પહેરતાં ટુટે		૩૪૮	
ખાધે રાખનાં ભંડાર ખુટી જાય	૭	૩૪૮	૧૫૯
ખાપરો કોડીઆ બે ભાઈ	૯	૪૦૦	૧૭૪
ખાવાના સાંસા લ્યારે પચાણના વાસા... ..	૧૨	૧૦	૯
ખાવાનું મળ્યું, એટલે ખાઈ દુઃખ વીસરી	૮	૩૪૯	૧૫૯
ખાળે હુચા ને ખારણાં ઉઘાડાં	૧૧	૮૩	૫૬
ખેંચ પકડ મુજે જોર આતા... ..	૭	૨૮૭	૧૩૮
*ખોખરી ડાંગ પલ્લુ હાંલ્યા જોગ ખરી		૪૩૬	
ખોખરું હાંલ્યું ખાતર ને મ્હોડે.	૭	૬૮૦	૨૫૩
*ખોટું કામ કરનાર તેનાં કૃષ્ણ પોતેજ ભોગવે છે તે વિષે... ..		૨૨	
ખેટિા તો પલ્લુ ગાંઠને રૂપીઆ.	૩	૩૫૩	૧૬૦
ખોદે ઉદર ને ભોગવે ભોરિંગ... ..	૨૧	૧૪૮	૯૦
ખાંડણીમાં માથું ને ધબકારાથી ખીલીતું એ ચોગ્ય નહી.	૧૧	૧૩૬	૮૪
ગભ પ્રમાણે ગાતર કરવી.	૧૪	૬૦	૪૫
*ગજી વિચારી કામ કરવા વિષે.		૬૦	
ગધેડાનું પુંછડું પકડ્યું તે પકડ્યું.	૧૫	૧૩૧	૮૧
ગધેડા ઉપર અંબાડી.	૫	૩૫૭	૧૬૩
ગધેને ખાયા ખેત નહીં ચાપ નહીં પુણ્ય.	૯	૩૫૮	૧૬૩
ગમ્પીને ઘેર ગમ્પી આવ્યા, સાંભળો ગમ્પી છ.	૧૫	૨૨૦	૧૧૯
ગમે તેની ગાં-ગમે, ન ગમે તેનું મ્હોં ન ગમે	૫	૧૧૮	૭૫
ગમે તેમ સુઓ ગાં-ખાટલા વચ્ચે.	૭	૩૫૯	૧૬૩
*ગરજ સર્યા પછી માણસને પરવા નથી રહેતી તે વિષે.		૩૧૭	
ગરજે ગધેડાને કાકો કહેવો પડે.	૧૨	૩૧૮	૧૫૦
*ગરજ વિનાનો ગાંગલો.		૪૧	
ગરીબનો બેલી પરમેશ્વર.	૬	૧૧	૯
ગરીબના નિશાસા નખોદ વાળે.	૫	૩૬૧	૧૬૪
ગરીબ બોલે તે ટપલા પડે, ને મોટા બોલે લ્યારે તાળીઆ પડે.	૧૪	૩૬૩	૧૬૪
ગરીબીમાં કાંઈ શરમ નથી	૫	૩૬૪	૧૬૫
*ગરીબ માણસની સ્થિતિ વિષે		૯	

સાંકળાઉં

૯

	સંખ્યા	નંબર	પાત્રું
ગઈ ગુઝરી સંભારવી નહીં	૫	૨૦૮	૧૧૫
ગઈ આખર પાછી ન આવે.	૧૭	૩૫૫	૧૬૧
ઝાડું નાવમાં ને નાવ ગાડાં ઉપર	૯	૪૮૧	૧૬૫
ગાણું ગરાસીઆનું, ખાણું વાણીઆનું	૩	૭૩૬	૨૭૮
ગામડે ભેંસ ને ઘેર ઝરડકા (વલોણાના)	૧૨	૩૨૬	૧૫૩
ગામને મ્હોડે ગરજું બંધાય નહીં	૧૧	૩૩૪	૧૫૫
ગામ ભાંગીને (હુંડીને) ચોરાસી (આઘાણીની) કરવી.	૪	૨૭૫	૧૩૫
ગામ હોય ત્યાં ઢેઢવાડો હોય	૬	૩૬૭	૧૬૫
ગાયને સુખ તો ગર્ભને સુખ	૩	૬૩૪	૨૩૬
ગાય બકરાના વાડા, સિંહના વાડા હોય નહીં ...	૪	૩૭૧	૧૬૭
ગાતું ગળામાં ઉલટ વગર આવે નહીં	૮	૩૬૫	૧૬૫
ગાળ એક દંધને દશ સાંભળવી	૯	૨૫૨	૧૨૬
ગાઇએ જ્યાં સુધી ગાઇએ શીર ઝાંપા દેકે નઇએ.	૬	૪૪૭	૧૮૬
ગુડીઆ વેહેલમાં ભેસીને આવ્યા	૩	૬૪૮	૨૪૩
ગુણ ચોર અને નિમક હરામની એક દશા ...	૫	૭૩૧	૨૭૬
*ગુણના ભાઈ દોષ		૧૧૨	
ગુમડું ફટયું ને વેઠ વેરી	૧૦	૩૧૭	૧૪૬
ગુર કહે તેમ કરવું ગુર કરે તેમ ન કરવું ...	૬	૫૫૫	૨૧૪
ગોપાભાઈની ગોપવણી, ને પાગ બાંધે બપરણી...	૮	૩૫૬	૧૬૨
ગોપીચંદન ને ગેર, તે ભાગ્યાના ભેર	૫	૬૪૬	૨૪૩
ગોર પરણાવી આપે, પણ ધર ચલાવી આપે નહીં	૩	૩૬૦	૧૭૧
ગોળ નાંખે તેણું ગળ્યું થાય	૧૧	૩૭૭	૧૬૮
ગોળવગર મોળો કંસાર સ્ત્રીવગર સુનો સંસાર ...	૯	૩૭૮	૧૬૮
ગોળે મરે તેને વિષથી મારીએ નહીં	૨૧	૨૬	૨૦
ગાંઠનું ખાતું ને ગાંડા સાથે જીવું એ મૂર્ખાઈનાં ચિહ્ન	૬	૩૭૪	૧૬૭
ગાંઠ પુરો ને બોલવામાં શરો.	૭	૫૬૪	૨૨૪
*ગાંડા સાથે માથાં ઝીકવાં વિષે.		૬૭	
ઘડાનું અજવાળું ઘડામાં જ રહે.	૫	૩૩૫	૧૫૫
ઘડીઆં પીતળીઆં વાગી ગયાં છે.	૫	૬૩૫	૨૩૬
ઘણા બીએ તે ઘણા સપડાય.	૫	૩૮૨	૧૬૬
ઘરડાં ગાડાં વાળે.	૮	૩૮૬	૧૭૧
ઘરડી ગાય ગોરને આપો.	૪	૩૬૧	૧૭૧
*ઘરડાં તે ઘલાં.		૨૨૭	
ધર દેખી પગ ભરમાં બપડે... ..	૬	૩૮૫	૧૭૦
ધરના બુવા ને ધરના નંબડીઆ	૭	૫૦૭	૨૦૪

	સંખ્યા	નંબર	પાનું
ધરનાં ઉઠ્યાં વનમાં ગયાં વનમાં ઉઠી લાલ્હ. ...	૧૨	૬	૬
ધરમાં ખીલાડીથી ખીલે, ને ખહાર વાધ મારે. ...	૨	૩૮૭	૧૭૧
ધરમાં ઠકાના ત્રણુ શેર, ને ખહાર તીસ્મારખાં ...	૬	૩૮૬	૧૭૦
ધર વેચીને તીર્થ કરવા જહું, ...	૫	૫૧૭	૨૦૬
ધર ભીખેળી જીવો, ને વિવાહ માંડા જીવો. ...	૪	૩૮૩	૧૭૦
ધર્મની કણુક જેમ ફેળવીએ તેમ ફેળવાય. ...	૫	૬૭૯	૨૫૩
*ધાટી જીવનન મૈત્રીના સંબંધે કહેવતો. ...		૭૨૨	
*ધાસે તે નાસે. ...		૪૭૬	
ધી ક્યાં ઢજું, તો ખીચડીમાં. ...	૩	૩૬૩	૧૭૨
ધી વિના હુખો કંસાર, દીકરા વગર સુનો સંસાર	૧૦	૩૩૯	૧૫૬
ધેર ધેર માટીના ચુલા. ...	૬	૩૬૬	૧૭૩
ધેલી સૌ પહેલી. ...	૯	૩૧૧	૧૪૭
*ધોડા ધર આપણાં, મારે રાખ ને તારે લાકડાં. ...		૧૫૦	
ધોડી પાછળ વણે. ...	૭	૩૫૨	૧૬૦
ધંદીના સો ફેરા, ને ધંદનો એક ફેરો ...	૧૫	૩૯૪	૧૭૨
ધાંચીનો બળદ આખો ફહાડો ફ્યોં પણ ઠેરનો ઠેર.	૨૧	૧૬૭	૧૧૧
ચડતી પડતી ચાલી આવે છે ...	૨૧	૪૮	૩૮
ચડે દરબાર કે નય ધરબાર ...	૮	૧૨૮	૮૦
ચટપટીમાં ઉડાવહું ...	૫	૪૩૦	૧૮૧
ચલને દો ભાઈ ચલને દો, સાંધકા ટટું ચલને દો ...	૫	૩૯૯	૧૭૪
*ચાડીઆનું મ્હો આંપહું ...		૬૨	
ચાર દિવસનું ચાંદરણું ને રાત અંધારી ઘોર ...	૧૧	૧૪૩	૮૭
ચિંતાનું ચોસડ નહીં ...	૫	૪૦૩	૧૭૫
ચુક્યા કે સુવા, ચુક્યા કે ચાલ્યા ...	૮	૪૦૫	૧૭૬
*ચુપકી રાખવા વિધે ...		૧૫	
ચેતતા નર સદા સુખી ...	૭	૧૨૦	૭૬
ચૈત્ર ચડે નહીં ને વૈશાખ ઉતરે નહીં ...	૫	૫૬૮	૨૧૮
*ચોટલી હાથમાં છે ક્યાં જશે... ...		૧૩૯	
ચોરની ગત ચોર જાણે ...	૩	૧૦૦	૬૩
ચોરની માને ભાંડ પરણે ...	૭	૫૬૨	૨૧૬
ચોરાનું નખોદ નય નહીં ...	૪	૫૬૮	૨૨૫
ચોમાસામાં વર્ષાદ કેવો થશે તે જાણવા સાર અનુભવથી			
શાસ્ત્રધારે વરતારો કહાડવાને લોકોમાં પ્રચલિત			
ચોાં અથવા આધારભૂત વાક્યો. ...	૮૦	૭૦૮	૨૬૧
ચોરણે સીવડાવે તે સુતરવાનો માર્ગ રાખે ...	૫	૬૦૨	૨૨૬

	સંખ્યા	નંબર	પાનું
ચોદ જાણે તેને ચાર જાણનારો શું શિખવે ...	૩	૪૦૭	૧૭૬
ચંદરવા બાંધવા સૌ આવે, છાંડવા કોઈ ન આવે:	૬	૨૬૮	૧૪૨
છત નહીં ત્યાં છળબેદ.	૫	૫૬૬	૨૨૫
છહુંદરનાં છએ સરખાં.	૧૦	૪૦૮	૧૭૬
*છનું અર્ધ પાણુ જાણે નહીં.		૩૨૦	
છાસમાં માંખણુ જાણે ને વહુ કુંવડ કહેવાય. ...	૩	૪૧૦	૧૭૭
છાસ લેવા જનું ને દોણી સંતાડવી.	૧૦	૩૫૦	૧૬૦
છીનાળ રાંડ છમકતી ચાલે, ને ધુધટડામાં ધર ધાલે	૧૦	૭૦૪	૨૫૯
છાકરાં આગળ છાની વાત કરવી નહીં... ..	૪	૪૧૩	૧૭૭
*જડ સુદ્ધિ સમજે નહીં તે વિષે.		૪૫	
જનની જાણે તો દાતા જાણે, કાં પંડિત કાં શર... ..	૩	૫૩૪	૨૧૦
જન્મના જોગીદાસ ને નામ પાણું બીખારીદાસ...	૮	૨૭૧	૧૩૩
*જન્મ રોગી માણસ મરી જાય ત્યારે લાગુ પડે છે તે વિષે		૬૨૩	
જમીન જોર ને જર, એ ત્રણ કળ્યાનાં ધર. ...	૮	૪૧૫	૧૭૮
જમ્યો બ્રાહ્મણ ને ધાયો સુવર એ બેને છડવાં નહીં.	૪	૫૨૨	૨૦૭
જશ જનગરો છે.	૮	૧૩૭	૮૪
જળ તેવા મચ્છ.	૭	૫૮૧	૨૨૧
જગે કોણુ?	૪	૭૪૮	૨૮૪
જગ્યા ત્યાંથી સ્હવાર.	૫	૧૬૨	૬૮
જાણુપણાં જમ દોહેલાં, ધન તો કાલાં ઘેર હોય	૧૧	૪૩	૩૫
*જાણી જોઈને ભૂલ કરવા વિષે		૫	
જાત જાતના દ્રેષી	૭	૪૬	૩૬
જાત વિના ભાત પડે નહીં	૧૨	૮૮	૫૮
જાનમાં કોઈ જાણે નહીં ને હું વરની કુંધ ...	૧૧	૩૬૮	૧૬૫
જાયા તે જવાના	૨૬	૩૬	૩૦
જાતું છે તો ઠાલે હાથે, માલ કોઈ છાતીએ બાંધી			
લેધ જતું નથી.	૨૦	૪૭૪	૧૬૩
જ્યારે આપે પ્રેમની રોડી, ત્યારે નહીં પ્રભાત કે ગોડી.	૫	૧૮૬	૧૦૭
જ્યોતિષના બે ભાગ છે, ગણિત અને કૃષ્ણદેશ ...	૧૦	૭૩૯	૨૮૦
જ્યાં મળ્યું ખાવા, ત્યાં બાવોજ બેઠા બજવા. ...	૭	૪૧૭	૧૭૮
જાતનાં વધામણાં	૩	૫૬૭	૨૨૫
જાબને વારજે નીકર જાબ દાંત પડાવશે ...	૮	૪૨૫	૧૮૦
જુઠની આવરદા બહુ તો સાડાત્રણ દહાડા ...	૭	૪૨૩	૧૭૬
*જુઠાં જુઠાં ગામે, કે દેશ વિષે ચાલતી કહેવતો ...		૬૨૬	
જુવાન વહુ ને ખુદો લાડો, એનો રોજ હડીને બવાડો	૭	૬૦૮	૨૨૮

	સંખ્યા	નંબર	પાનું
જીવાની જવાથી પરિતાપ	૯	૭૫૦	૨૮૪
જીવાનીનું રહ્યું ને રાતનું દબ્બું	૯	૬૨૦	૨૩૨
જીવાની વિષે	૪	૭૪૯	૨૮૪
જે કરે તે ભોગવે	૬	૬૮૮	૨૫૬
જે કાદરે કાળ બિતર્યા, તે કાદરે મીણા ચઢ્યા ...	૮	૪૨૬	૧૮૦
જે ગયા મરી તેની ખબર ન આવી ફરી ...	૧૦	૧૫૫	૯૪
જે ગામ જહું નહીં તેનો માર્ગ શું પૂછવો ? ...	૪	૬૮૯	૨૫૬
જે જોનો પરાણો તે તેનો પરમેશ્વર	૧૨	૭૨૪	૨૭૩
જે જેવાં તેનાં તેવાં... ..	૭	૩૩૭	૧૫૬
જેણે રસ્તે ચડાવ્યા, તેનો ખરો પાડ	૪	૫૫૬	૨૧૫
જેણે રાખી લાજ (શરમ) તેનું બગજી કાજ ...	૧૦	૨૫૫	૧૩૦
જેનાં કામ તે તેથી થાય, બીજા કરે તો ખત્તા ખાય.	૧૬	૫૦	૪૦
જેના દીકા ન સુવા, તેના માર્યા શું મરશે. ...	૮	૪૩૧	૧૮૧
જેને ગાડે બેસીએ, તેનાં ગીત ગાઇએ.	૧૦	૪૨૭	૧૮૦
જેને નહીં લાજ તેને અર્ધું રાજ.	૧૭	૮૨	૫૫
જેને જાણ નહીં તે રાજ.	૧૩	૧૦૨	૬૩
જેનો આગ્રુ આંધળો તેનું કટક કુવામાં. ...	૬	૪૪૯	૧૮૭
જેનો આહીં ખપ તેનો ત્યાં ખપ	૩	૪૫૦	૧૮૭
*જે વાત ચોક્કસ હોય તે વિષે.		૪૬૫	
જેવો જલ્દીઓ જોગી તેવો મકવાણી માલ્દી. ...	૨૭	૧૦૮	૬૬
જેવો દેશ તેવો વેષ.	૧૫	૧૬૭	૯૬
જેવો માએ જણ્યો તેવો	૨	૪૩૫	૧૮૩
*જેસેકું તેસા મીઠા તે વિષે		૧૦૮	
જોગી જીગત જાના નહીં, કપડે રંગે તો ક્યા હુવા ?	૧૩	૭૮	૫૩
જો થાય જતી, પણ કુપે નહીં કર્મની રતિ. ...	૬	૬૦૫	૨૨૭
જોશી, ડોસી ને વટમાર્ગ એ ત્રણ ફેાકટીઆં ...	૨	૬૫૮	૨૪૫
ઝાઝી સુયાણીએ વેતર વંદે.	૯	૧૨૯	૮૦
ઝાડ વંદયું જે બગડું બેઠું.	૭	૬૭૭	૨૫૩
ટકે શેર ભાજી ટકે શેર ખાનં.	૮	૧૪૬	૮૬
ટપ ટપનું શું કામ, રોટલાથી કામ.	૫	૪૨૨	૧૭૯
*ટહાડું ટહાડું બોલે, તે કાળજી કેરે		૪૫૫	
ટહાડે પાણીએ ખસ ગઇ	૭	૩૮૪	૧૭૦
*ટુંક ને ટચ ને મધથી મીઠું		૪૪૪	
ઠાકરને ચાકર ધણા, ચાકરને ઠાકર ધણા ...	૩	૬૪૬	૨૪૩
ઠામ જાય ત્યારે ઠીકં આંબે	૨	૬૬૮	૨૫૮

	સંખ્યા	નંબર	પાનું
ઠાકરો ખાતાં હુશીઆર થવાય	૬	૪૩૮	૧૮૪
ઠાક નિશાળીઆને વતરણાં ધણાં	૩	૧૩૪	૮૩
ઠંડા બોહીનો સુકો રેપલો સારો	૫	૪૩૭	૧૮૪
ઠાઠી મુછ આવશે તો દીકરાને આવશે... ..	૩	૪૧૪	૧૭૮
*ઠહાપણુ ને માન વિષે		૪૩	
ઠાહીખાઈને તેડાવો ને ખીરમાં મીઠું નંખાવો	૩	૫૨૩	૨૦૭
ઠાહો દીકરો દેશાવર ભોગવે	૪	૪૩૯	૧૮૪
*ઠાહા માણસ ઇસારેથી સમજે તે વિષે		૧૧૯	
ઠુંગર વિચાણો ને ઉંદર નીકળ્યો	૪	૬૯૬	૨૫૮
ઠુંગળીમાં એળથીનો સા આવે નહીં	૮	૪૪૦	૧૮૪
ઠુંબતો માણસ તરણાં ઝાલે	૫	૧૨૬	૭૬
ઠેરે ઠેરે મીર	૫	૫૧૩	૨૦૫
ઠોહોડ વાંક વગર કળ્યો થાય નહીં	૬	૨૬	૧૬
ઠીલગંડાની સોળત કરવી નહીં	૬	૩૭૦	૧૬૬
ઠેડના વિવાહ ધકા પાટુએ	૬	૬૫૧	૨૪૪
ઠેડવાડે જડું ને હાડકાનો ધરવ કર્યા વગર આવડું (તે જુલ).	૯	૪૭૮	૧૯૫
ઠોરના ચાવ્યામાં કુચો પડે, પણુ લોકના ચાવ્યામાં કુચો પડે નહીં... ..	૬	૩૬૨	૧૬૪
ઠોલ વાગે તે ઠાંક્યું રહે નહીં	૧૦	૬૫૪	૨૪૫
તપસી ગયા લપસી, ને જોગી થયા ભોળી	૬	૫૫૮	૨૧૫
તમાકુ પીવાના, ખાવાના ને સુંઘવાના વ્યસન વિષે.	૧૩	૭૦૫	૨૬૦
તરમાં તર જણુતર.	૭	૫૯૯	૨૨૫
તહારા જેવા તો એના ખીસ્સામાં પડ્યા છે.	૯	૪૪૩	૧૮૫
તાજે માલ ટુરત ખપે.	૫	૫૪૨	૨૧૨
તાતે ધાએ મલમ પટો.	૩	૭૫	૫૨
તાળી પાડી દોષ દેખાડી કહું છું દહાડી દહાડી... ..	૩	૪૪૨	૧૮૫
તીર્થે સૌ મુંડાય	૪	૫૬૭	૨૧૮
ટુરતદાન મહાપુણ્ય.	૧૦	૮૦	૫૪
તેજ ઉપર ચાણક નહીં	૯	૧૧૯	૭૫
તેરા તેલ ગયા મેરા ખેલ ગયા.	૪	૪૪૮	૧૮૭
તેલનું ટીપું ને હીરની ગાંઠ	૯	૪૬૫	૧૬૧
થુવરે કેળાં... ..	૩	૪૫૪	૧૮૮
થોડામાં બોડું	૬	૫૩૬	૨૧૦
થોડું રાંધ ને મને ધરવ.	૩	૬૫૫	૨૪૫

	સંખ્યા	નંબર	પાનું
થોડે નફે ખ્હોળો વેપાર	૩	૬૯૭	૨૫૮
દમા કીસીકા સગા નહીં	૧૪	૨૨	૧૭
દરદ માત્રની દવા	૫	૧૬૬	૯૯
દરીઆમાં રહેલું ને મગર મચ્છી વેર... ..	૩	૩૭૯	૧૬૯
દલાલે દીવાળું નહીં ને મસીદે ખાતર નહીં. ...	૧૭	૮૧	૫૪
દબ્યાનું દળામણુ આપે તેમાં પાડ રાનો? ...	૪	૬૫૬	૨૪૫
દાઠચા ભૂલે પણુ લખ્યા ન ભૂલે.	૬	૧૩૨	૮૨
દાઢીની દાઢી ને સાવરણીની સાવરણી....	૧૦	૫૧	૪૧
*દાણીને ઘેર છાંટ ઉતારવી		૯૮	
દાતરડાં ગળવાં સહેલ છે, પણુ કહાડવાં મુશ્કેલ છે....	૨	૭૦૦	૨૫૮
દાતા દાન કરે, ને ઉપર વિનય કરે	૬	૭૦૨	૨૫૯
દામ કરે કામ લોંડી કરે સલામ	૩૩	૪૦	૩૧
દિગંબરના ગામમાં ધોળીનું શું કામ.	૩	૪૬૫	૨૦૦
દિવાસો, સો પર્વતો વાસો (અષાઢ વદ ૦)). ...	૧૧	૬૮૨	૨૫૪
દિવાળીનું દાદખાનું ને પૈસામાં પલીતો... ..	૮	૨૫૮	૧૩૦
દીકરા મોટા થા પરણાવશું	૨૫	૧૮	૧૫
દીકરા આઆની નવાઈ નથી, જીવ્યાની નવાઈ છે.	૩	૫૮૮	૨૨૩
દીઠે રસ્તે જલું ને દીઠે રસ્તે આવવું.	૮	૧૮૧	૧૦૪
દીવા પાછળ અંધારું.	૪	૫૪	૪૨
દુનીઆં ઝુકતી છે, ઝુકાનેવાલા આહીએ. ...	૩	૪૬૦	૧૮૬
દુનીઆં આંધળી નથી.	૫	૪૫૯	૧૮૬
દુઃખનું ઓસડ દહાડા.	૬	૪૫૮	૧૮૬
દૂધના દૂધમાં ને પાણીના પાણીમાં.	૧૭	૧૨૧	૭૬
દૂધ પુતના ધણી ખોટું કરે નહીં.	૫	૩૭૫	૧૬૮
*દૂધમાંથી ચોરા કહાડે તેવો ડાહ્યો		૧૪૦	
દૂખણું ભૂત કુસકે રળીઆત.	૮	૨૪૬	૧૨૭
દેખવું નહીં ને દાઝવું નહીં.	૭	૭૨	૫૧
દેખાય છે દેડકો પણુ માંહેથી કાળો નાગ. ...	૧૧	૩૬૦	૧૬૩
દેડકાંની પાંચશેરી.	૬	૬૯૩	૨૫૭
*દે દાળમાં પાણી.		૪૯૬	
દેવળનો ધંટ જે આવે તે વગાડે.	૭	૭૪૬	૨૮૩
દેશ ચાકરી ને પરદેશ લીખ.... ..	૧૨	૨૧૩	૧૧૭
દોરડીએ છેદાય છે પાકા કાળા પહાણુ....	૮	૧૩૫	૮૩
દંડ મુંડ ને ડહામ, એ રણુછાડજનાં કામ. ...	૪	૬૪૭	૨૪૩
ધણી ધણીઆણી રાજ તો ક્યા કરે મીઆં કાજ ...	૮	૩૬૫	૧૭૩

	સંખ્ય	નંબર	પાનું
ધણીની માનીતી દેવડી ગામ અભડાવે. ...	૬	૪૭૧	૧૬૨
ધણીને સુઝે ઢાંકણીમાં, પાડોસીને ચરીસામાં પણ ન સુઝે.	૭	૭૧	૫૦
ધણી રે ધણી મહારા નિધણુ ધણી, તું બેઠાં મહારે ચિંતા ધણી.	૮	૨૮૪	૧૭૭
ધણી વગરનાં ધોળ સુનાં	૮	૪૮૩	૧૬૬
ધખો મારીને પાધડી અંધાવવી	૭	૧૭૬	૧૦૩
ધર્મ કરતાં ધાડ યદ્ય	૭	૬૫૭	૨૪૫
ધર્મનાં મૂળ હૈંડાં છે... ..	૬	૭૪૫	૨૮૩
ધર્મની ગાયને દાંત શા જોવા ?	૬	૧૫૩	૯૩
ધાનને આધારે ઢોકળું ચડે	૪	૬૨૪	૨૩૩
ધાન્ય ખાતું ધણીનું, ને ગીત ગાવાં વીરાનાં ...	૨	૪૨૮	૧૮૧
*ધારતું મહુખ્યનું ને કરતું હરિતું તે વિષે ...		૧૪૨	
ધાધને મળીએ નહીં, ને અળગા રહીએ નહીં ...	૪	૪૭૭	૧૬૪
*ધીરજ રાખવા વિષે... ..		૯૬	
ધુમાડાના બાચકા... ..	૬	૪૬૪	૧૬૦
ધૂળગળ સાડે વેર કરતું	૪	૪૬૬	૧૬૧
ધૂળથી કાંકરા સારા	૩	૬૦૩	૨૨૬
ધૂળ ધાણી ને વા પાણી	૧૭	૬૦૦	૨૨૫
*ધૂળનેએ ખપ પડે		૭૩	
ધૂળમાંથી ધન પેદા કરતું	૨	૪૬૭	૧૬૧
ધોકે જર બાજરી	૧૭	૬૩	૪૬
ધોખીના ધરમાં ખાતર પડે તે ધરકનું જાય ...	૫	૪૬૮	૧૬૧
ધોલકા ધોલકા ક્યા કરતેહો, ચાર ભાઇ મીલકે બેઠે			
વહાં ધોલકા	૬	૫૦૧	૨૦૧
ધંધા ખાર બહુ બુડો	૫	૩૨૭	૧૫૩
*ધંધાં કરે તો ધાન્ય મળે		૭	
નકટા જોળીની જમાત	૩	૩૩૩	૧૫૫
નકટીનો વર જોળી.	૧૩	૩૫૪	૧૬૧
નગાર ખાનામાં તુટીને અવાજ શો સંભળાય ?...	૧૮	૬૬	૪૬
નકટ મેહેમાન તેવા જ ધર ધણી હોય તે વિષે....	૫	૭૨૫	૨૭૪
નબળો સબળાને ગુણ કરે તે આઠાણુમાં જાય....	૭	૩૭	૨૮
ન બોધ્યામાં નવ ગુણ.	૧૩	૧૫	૧૨
ન સુળીઉં ઢાડ, ઉડી જતાં વાર નહીં....	૬	૬૬૮	૨૫૦
નરમ ગરમ થઈએ ત્યારે મેળ આવે.	૬	૪૪૬	૧૮૬
ન રહ્યા ધરના કે ન રહ્યા ધાઠના	૧૧	૧૬૦	૧૦૭
નવ નેજાં પાણી ચડે, પથર ન ભીંજે કોર ...	૮	૪૫	૩૬

	સંખ્યા	નંબર	પાનું
નવરો બ્રાહ્મણ નિત્ય કરે કે નિંદા કરે....	૧૨	૯૪	૬૦
નવાખનું નગારું ત્યાં પુંછઆનું તગારું ...	૫	૬૮૩	૨૫૪
નસિખ કાઇનાં વેચી ખાધાં છે? એક નર ને સો હુબર	૬	૬૦૯	૨૨૮
નસિખમાં હરો તે થરો. ...	૧૪	૪૩૪	૧૮૨
*નસીખ વિના ઉઘમ ચારી હેતું નથી તે વિષે. ...		૮	
*નહીં કરવાનાં હબર ખડાનાં તે વિષે. ...		૯૦	
નાહાનામાંથી મોટું થવાય ...	૪	૪૮૨	૧૯૬
નાહાને બડકે દિવાળી ને મોટા બડકે હોળી. ...	૩	૨૫૯	૧૩૧
નાહાનો તો પછુ રાઇનો ફાણો ...	૧૪	૪૩૬	૧૮૩
નાક વાહીને અપશુકન કરવા... ...	૩	૨૨૯	૧૨૨
નાચતું નહીં ત્યારે આંગણું વાંકું ...	૪	૯૦	૫૯
નાણું ચાડીઆની જીભમાં કે નવાખના ખબનામાં...	૩	૫૫૧	૨૧૪
નાતરે જહું ને દહાડા માળવા તે છેકરાંની હાણી...	૪	૪૭૯	૧૯૫
નાહાનની દોસ્તી જીવનું જોખમ. ...	૧૬	૮૫	૫૬
નામ રહે ગીતરે, કે બીતરે... ...	૪	૫૩૧	૨૦૯
નામ લીધે પાપ જાય, કામ પડે જીવ જાય. ...	૭	૨૨૫	૧૨૧
*નિર્ધન સ્થિતિ વિષે.... ...		૪૧	
*નીચને બોલાવવાથી ગેરફાયદા વિષે ...		૨૫૨	
*નીચા કુળને કલંક નહીં ...		૨૩૯	
નેવનાં પાણી મોસે જાય નહીં ...	૬	૪૮૪	૧૯૬
નેળનાં ગાડાં નેળમાં રહેતાં નથી ...	૩	૪૮૫	૧૯૬
નેદકળાથી દેવ નાસે... ...	૫	૬૬૭	૨૪૯
પગતળે બળે તે જીએ નહીં ને લંકા બોલવવા જાય. ...	૧૦	૪૨	૩૪
*પગ મોળા પડી ગયા છે ...		૬૪૩	
*પડી ટવ તે ટળે નહીં તે વિષે ...		૧૪	
પૃથ્વી ઉપર ચાલતું, પગમાં ભેડા પેહેર્યાં એટલે			
પૃથ્વી ચામડે મહડી લીધી જાણવી....	૫	૬૯૦	૨૫૬
મહુ જે કરે છે તે સારાંને મળે... ...	૬	૪૫૩	૧૮૮
મહુ પાધરા તો વેરી આધળા ...	૧૪	૧૯૨	૧૦૯
પરજ્યા નહીં હોઇએ, પછુ પાંતે તો બેડા હશું... ...	૪	૬૩૨	૨૩૮
પરમેશ્વરને ઘેર સૌ સરખું છે. ...	૮	૭૧૨	૨૬૭
પરમેશ્વર સખરમાં રાજ છે ...	૮	૫૪૦	૨૧૧
પરમેશ્વરે ફાંત આપ્યા છે તે ચાવણું આપશે ...	૭	૫૧૯	૨૦૬
પરાણે પ્રીત થાય નહીં ...	૧૨	૪૯૦	૧૯૮
પરોણી નાતરે જેવી ...	૬	૨૫૩	૧૨૬

	સંખ્યા	નંબર	પાનું
પહેલે કાળીએ મક્કિકા	૫	૪૦૬	૧૭૬
પહેલો સગો પડોશી	૩	૫૭૨	૨૧૯
પહોંચો મુકીને હાથ ચાટવો f... ..	૪	૧૭૨	૧૦૦
પાધડી ભેંસ ચાવી ગઈ	૫	૪૯૨	૧૯૯
પાડાને દરદ ને પખાલીને ડામ	૧૩	૧૧૬	૭૪
પાણી પીને પૂછે ઘર	૧૫	૧૬૦	૯૬
પાણી પેહેલાં મોળં ઉતારવાં... ..	૧૭	૧૯૯	૧૧૨
પાણી વલોવે માખણ ન નીકળે	૧૮	૬૪	૪૭
*પાદશાહનું પણુ પરપુંકે યુરૂં બોલાય		૪૯૯	
પાપનાં બડબડીયાં બોલ્યા વગર રહે નહીં	૯	૨૮૬	૧૩૮
પારકી નિંદા કરનાર છિદ્ર શોધે	૪	૫૦૨	૨૦૨
પારકી પુંજ્યે તહેવાર ઉઠ જમીએ બે વાર	૨૫	૧૫૦	૯૧
પારકી ભૂલ તરત દેખાય	૮	૧૨૩	૭૮
પારકે મ્હોડે પાન ચાવવાં	૯	૫૪૮	૨૧૩
પ્રાણ ને પ્રકૃતિ સાથે જવાનાં	૨૧	૧૪	૧૧
પાવો પાવાને પાપે જશે	૩	૬૭૧	૨૫૧
પાસો પડે તે દાવ, ને રાખ બોલે તે ન્યાય	૫	૩૦૩	૧૪૩
પીડી ચોળે વર્ણુ (રંગ) ન પાલટે	૧૦	૧૪૭	૮૯
પીરની માનતા મુળવર વધારે	૪	૨૧૨	૧૧૬
પીળું એટલું સોનું નહીં	૫	૧૬૩	૯૮
પૂજતા નર પંડિત	૮	૪૯૮	૨૦૧
પુંક પાદશાની	૪	૪૯૯	૨૦૧
પુત્રનાં લક્ષણ પારણામાંથી જણાય	૮	૧૦૫	૬૮
પેટ કરાવે વેઠ (પિટને માટિ માણુસને ઉલ્લોગ કરવા ફરજ પડે છે તે વિષે)	૧૦	૨૩૨	૧૨૩
*પેટ ચોળી શળ પેદા કર્યું		૫	
પેટથી સૌ હેઠં' પેટ દુનીઆમાં સૌથી વહાલું છે.	૧૯	૨૩૦	૧૨૨
પેટનો બળ્યો ગામ બાળે	૪	૬૩૮	૨૪૧
પેટ પેટ અઘરણી નહીં	૪	૩૬૬	૧૬૫
પેટમાં તે પેટીમાં ને હોઠ બહાર તે કોઠ બહાર	૮	૯૫	૬૦
પ્રેમની પીડામાં વેદું ચાલે નહીં	૮	૨૩૭	૧૨૫
પ્રેમ આંખમાં જળકે	૧૨	૨૩૫	૧૨૪
પૈસા ધીરીને માગે તે દુશ્મન... ..	૬	૨૧૭	૧૧૮
*પૈસાના મહિમા વિષે.		૪૦	
પૈસાનો ખપ, ઉપયોગ તથા તેનાં દુઃખ વિષે	૨૦	૫૦૩	૨૦૨

	સંખ્યા	નંબર	પાનું
*પૈસા માગવા નય ત્યારે માગનારને જવાબ આપે છે			
તે સંબંધી		૨૧૮	
પૈસા દુર્ગુણ શિખવે છે	૬	૫૦૫	૨૦૩
પૈસા પગ કરીને નય છે	૪	૫૦૪	૨૦૩
પૈસા વધતો નય તેમ લોભ વધતો નય ...	૮	૩૮૦	૧૬૯
પોચું દેખી સંહુ દબાવે	૧૫	૧૫૧	૯૨
*પોતાના હઠાપણનું માન સૌને તે વિષે ...		૧૨૫	
*પોતાની પાસે હોય તે બાબત વિચાર નહીં, ને			
દૂરની વાતો કરે તે વિષે		૪૨	
*પોતાની મતલબ સરતી હોય તો બીજાનું ગમે તેમ			
થાઓ તે વિષે		૨૪	
*પોતાનું તે સાફ મનાય છે તે વિષે		૧૨૪	
પોતાનું રાખે ને પારકું તાકે	૬	૧૭૫	૧૦૨
પોતીઆં બગડી નય છે	૧૩	૨૭૪	૧૩૪
પોથીમાંનાં રીંગણાં	૧૧	૩૦	૨૧
*પંચ કહે તે પરમેશ્વર બોલ્યા... ..		૧૦૪	
પંચ મા બાપ છે, પણ મહારી ખીલી ખસે નહીં...	૭	૪૪૫	૧૮૬
પંડ રળે તે પેટ ભરાય, ધન રળે તે ઢગલો થાય.	૮	૪૮૯	૧૯૮
પચ્ચો કહે છે પંડાણીને, સાંભળ મારી વાણી ...	૪	૪૯૬	૨૦૦
પંડાણીનો પરીઓ નાણું, દીકરાનું નામ દાઉદીઓ.	૩	૧૬૯	૨૫૧
પંથવર બાળે હાડ, બીજવર લડાવે લાડ ...	૩	૭૨૯	૨૭૬
ફૂટે મેં પાજ, તુટે મેં શિર, બીચમે મેરા ચાંદ બાઈ...	૪	૫૦૮	૨૦૪
ફાંસ કહાડતાં પેસે સાલ	૯	૪૬	૩૭
ફુટેલા કુહુલામાં ધી ભરતું	૮	૨૪૮	૧૨૮
કુલ નહીં ને કુલની પાંખડી.... ..	૩	૫૨૯	૨૦૮
કુલેડના મેલ ફાગણ મહિને ઉતરે	૮	૬૧૯	૨૩૨
કુલની ખારેક આંખ કહાડે	૩	૫૦૯	૨૦૪
*બચકારે આવે ને ડચકારે નય		૧૨૧	
બરોબરીઆથી સ્નેહ કરવા વિષે	૩	૭૫૧	૨૮૫
*બહુ ચળકે તે તુરત ઓલાચ તે વિષે		૧૪૩	
બહુ ડાહ્યો ત્રણ ઠેકાણે ખરડાય	૧૫	૧૪૦	૮૬
બહુ તાંતણ બળાઈ	૧૩	૫૫	૪૩
બહુ કુલે તે કરમાવા	૬	૧૯૧	૧૦૯
*બહુ ભેળીસારાથી માન ઘટે છે તે વિષે		૧૫૮	
બહુ હસતું તે રોવાને	૪	૫૧૪	૨૦૫

સાંકળાઉં

	સંખ્યા	નંબર	પાનું
બહોત ગઈ થોડી રહી	૧૦	૭૧૩	૨૬૭
બળતામાં ધી હોમવું	૬	૫૧૫	૨૦૫
બળતામાંથી નીકળ્યું તે લાભ... ..	૯	૧૯૮	૧૧૨
બળીઆના બે ભાગ	૭	૮૪	૫૬
બાન્દરી, બાવઠા વાલ વિષે	૧૧	૭૩૫	૨૭૭
બાપડો ભવ છુટયો	૩	૬૨૩	૨૩૩
બાપ તેવા બેટા ને વડ તેવા ટટા	૧૯	૧૦૩	૬૪
બારા ગાજીકા ચોધરી, તેરા ગાજીકા રાવ	૨	૭૩૭	૨૭૮
બ્રાહ્મણ લાઠવા બેઈ અવાયા પડે	૩	૫૪૩	૨૧૨
બ્રાહ્મણ વાડે કૃતિઆ	૫	૧૦૯	૭૧
*બાવો કે જીખ માંગતો કરવો		૫૫૦	
બિલાડીને કંઠે છીંકું તુટવું નથી	૭	૪	૪
બિલાડીને દૂધ બળાવવું	૮	૯૮	૬૨
*બે કાથળીની રમત કરવા વિષે... ..		૧૦૧	
બે ઘોડે ચઢાય નહીં	૧૪	૫૨	૪૧
બેઠાંની ડાળ કાપવી નહીં	૧૦	૨૨૮	૧૨૨
*બે દરદીની બલા બાણે		૪૪	
બેની લડાઈમાં ગ્રીભને લાભ	૭	૯૧	૫૯
બેસીએ બેઈ તો ઉઠાડે નહીં કોઈ	૨	૬૨	૪૬
બેહયાના બેલ, ને ગાંડાની ગારી	૫	૭૧૧	૨૬૭
*બોબડી બેચ સુધી... ..		૧૯૦	
બોલીને અબોલ્યા નહીં કરનાર	૧૩	૧૩	૧૧
બોલે નહીં તે બોળી મારે	૧૦	૪૫૫	૧૮૮
*બોલ્યે બંધ નહીં		૧૨	
બંધ પોહોળા ને શેરી સાંકડી... ..	૯	૭૪૪	૨૮૩
બાંધવ હોય અબોલણ, તેએ પોતાની બાંહે	૧૫	૫૭૬	૨૧૯
*બન્ને બાબુ સચવાય નહીં તે વિષે		૫૨	
બાંડા ગામમાં બે તેરસ	૫	૫૪૬	૨૧૨
બાંધી મુઠી લાખની ઉધારી વા ખાય... ..	૮	૬૭૦	૨૫૧
બાણે તેની વિલા	૮	૫૮૬	૨૨૨
બર્યા ચરમાંથી દાણો ચાંપી બેવાય	૪	૧૯૪	૧૧૦
*બર્યું ઠલવાય તે વિષે		૧૬૫	
*બરતામાં બરાય		૧૦	
બરમ બારી ને ખીસા ખાલી... ..	૩૫	૩૩	૨૩
બલ્લાંની દુનિયાં નથી	૫	૨૬૪	૧૪૧

	સંખ્યા	નંબર	પાનું
*ભલું થયું ભાંગી જાળજી		૫૩૦	
ભવ આખો રજ્યા, તારે પારકે લાકડે બળ્યા. ...	૪	૭૦૯	૨૬૬
ભસતા કુતા કરડે નહીં, ગાળ્યા મેઘ વરસે નહીં.	૮	૭૬	૫૨
ભાગ્યું ગાડે ઘલાય.	૮	૧૧૦	૭૧
ભાજી મુળા કાંઈ શાકમાં લેખું?	૮	૪૯૭	૨૦૦
‘ભાભાજીની જાનમાં, ને ખાતું પીતું કાનમાં’ ...	૧૧	૨૨૬	૧૨૧
ભાભાજી ભારમાં, તો વહુ લાજમાં	૩	૭૪૧	૨૮૨
ભાવ ખાધા વગર કશું કરે	૩	૮૯	૫૮
ભાવતું હવું ને વેદે કશું	૭	૨૧	૧૬
બિડી કરીઆવર તે કરે જે દીકા ખાપ ઘેર ...	૫	૭૨૮	૨૭૫
લીખનાં હાલ્લાં સીકે ચડે નહીં	૨	૪૧૯	૧૭૯
લીખ તેને ભુખ શી?	૨	૪૧૮	૧૭૮
લીખ ભારો ને બહુતર, સહવારમાં સારાં ...	૪	૫૨૧	૨૦૭
લીખ ભંડારે નખાય નહીં	૫	૪૨૦	૧૭૯
*ભીંડો મારવા વિષે.... ..		૨૨૦	
ભુખી નેતરી ને કાખમાં બાણું	૭	૨૦૫	૧૧૫
ભુલ ચુક લેવી દેવી... ..	૬	૫૨૪	૨૦૭
ભુંડામાં ભુંડી ચાકરી	૯	૨૭૮	૧૩૬
ભુંડો ભાવે નહીં, ને રૂડું તાકડે આવે નહીં ...	૪	૫૯૧	૨૨૩
ભુંડો ભુંડાનો ભાવ બળવ્યા વગર રહે નહીં ...	૧૧	૪૬૧	૧૯૦
ભૂખ્યાને શું લુપું? (ભૂખવિષે)	૧૭	૧૪૪	૮૮
મખખી ચુસ	૧૯	૩૯૮	૧૭૩
*મડા ઉપર વિજળી પડે નહીં... ..		૨૨૩	
મથુરાનો પેડો ન્યારો	૫	૬૨૫	૨૩૩
મનકી મનમે રહી, હો ગઈ ચોર	૧૬	૧૪૨	૮૭
મન ચંગા તો કથરોટમાં ગંગા	૧૩	૭૯	૫૩
*મન ભાવતું મળે તે સંબંધી.... ..		૨૧	
*મનમાં જે વાત રમતી હોય તે બોલાઈ જવાય તે વિષે.		૩૧	
*મનમાં આવ્યું કે તૈયાર જોઈએ		૩૦૪	
મનમાં આવે તેમ બોલતું નહીં ને ભાવે તેટલું ખાતું નહીં	૪	૨૨૪	૧૨૧
મન વિના મળતું, ને હેત વિના હળવું નકામું ...	૧૨	૫૯૩	૨૨૩
મન હીંડોળે ચઝું છું	૭	૨૮૨	૧૩૭
મૃગાશ્વરંતી માધવા.... ..	૯	૬૯૧	૨૫૬
મરણ તરણને શિખવે	૩	૪૧૬	૧૭૮

	સંખ્યા	નંબર	પાનું
*મરણ વિષે...		૩૯	
“મરણ આગમ” (ભ્રમ વહેર) તે આજે તે કરે.	૪	૨૬૪	૧૩૨
મરતો નથી ને માંચો મુકતો નથી	૬	૩૫૧	૧૬૦
મરદની ગરદમાં રહેવું, પણ નામરદના સરદાર			
થઈને રહેવું નહીં... '	૧૦	૩૬૯	૧૬૬
મરીને માળવો લેવાય નહીં	૧૦	૩૨૧	૧૫૧
મરી, મીકું ને રાઈ તેના ધણા પિત્રાઈ	૫	૬૫૦	૨૪૪
મરે તો મીઆનું ને જય તો બાસીરનું	૧૭	૬૨૮	૨૩૬
મહારા છગન મગન સોનાના	૧૫	૧૨૪	૭૮
મહો જોઈને ટીકું કરવું	૧૯	૨૩૬	૧૨૫
મહોટાની જીભમાં કામ થાય... ..	૪	૪૬૩	૧૯૦
મહોટાનો મંદવાડ ને ગરીબનું જીનાળું તુરત છવું થાય.	૩	૫૭૯	૨૨૧
મહોટા પાપના દીકરા, ઘરમાં ન મળે દીકરાં	૪	૫૧૧	૨૦૫
*મહોડે મહોડાવું છોકરું, મહોમાં મુતરે		૧૮૫	
મોઢે “ના” “ના,” ને પેટમાં હાથ હાથ	૮	૫૧૬	૨૦૬
*મહોડે મીકું બોલી મનમાં કપટ રાખે તેના વિષે...		૧૧૫	
*મહોમાં કોળીઓ ને માથે ટુંબો		૧૭૯	
મહોમાં આવ્યો કોળીઓ પાછો જાય	૮	૩૨૫	૧૫૨
મોહું વાધનું ને વાંસો ગધેડાનો	૬	૫૨૬	૨૦૮
મળ્યા ત્યારે મીર, ન મળ્યા ત્યારે કુશીર	૭	૫૩૫	૨૧૦
માંખ મારે તે માણસ મારે.... ..	૩	૧૭૦	૧૦૦
માગ્યાં તો મુકતાફળ મળે પણ લીખને માથે બઠ.	૮	૫૨૭	૨૦૮
માગ્યા વગર મા પણ ન પીરસે	૪	૪૭	૩૭
માગે સો લાગે, ને લાગે સો આગે.... ..	૮	૪૭૨	૧૬૨
માછલાંને જળ સાથે પ્રીતિ, જળને કાંઈ નહીં... ..	૫	૮૬	૫૭
માઠા ખખર વિજળી વેગે જાય	૪	૩૬	૨૮
માણસ તો ખંધાં સારાં, કોઈ કોઈને ને કોઈ કોઈને.	૪	૭૧૬	૨૭૨
માણસની પરીક્ષા પંથે કે પાડોસે	૪	૩૧૬	૧૪૯
માણસનું માન ધંધામાં છે	૫	૫૧૮	૨૦૬
*માણસ ફીકર કે દુઃખથી મુકાઈ ગયું હોય તે સંબંધમાં		૨૦૯	
માણસ માણસમાં આંતરો, એક ઝવેરતો બીજો કાંકરો.	૧૦	૬૧૮	૨૩૧
માથાના વાળ પગે લૂલા, પણ એક ટળી બે ન થયા.	૭	૬૦૬	૨૨૭
માયું સોંપ્યા પછી નાક કાનની અધીર શી ?	૩	૬૦૭	૨૨૮
માયું આપે તે મિત્ર	૮	૮૭	૫૭
માથે બહુ દુઃખ પડે છે ત્યારે વપરાતાં વાક્યો ..	૭	૭૩૦	૨૭૬

	સંખ્યા	નંબર	પાત્રું
માધુડો મુવો ને ગોડડી પરવારી	૭	૫૪૭	૨૧૨
મા પૂછે આવતો, બાયડી પૂછે લાવતો	૫	૭૩૨	૨૭૬
માફ કર્યામાં મળ	૫	૬૬૪	૨૫૭
મા મૂળો ને બાપ ગાજર, તેના દીકરા સમશેર બહાદુર	૧૦	૬૦૧	૨૨૬
મા મુઈ એટલે બાપ વેચ્યો	૧૧	૬૪૦	૨૪૨
માયા ખુદી કે જંભળ તુડી	૬	૫૩૦	૨૦૬
માયાને ભય કાયાને નહીં... ..	૮	૪૭૫	૧૬૪
*મારથી સીધી વાત થાય છે તે વિષે		૬૩	
માર તોષ ખુદા સચ્ચા હે	૮	૩૦૭	૧૪૫
મારવો તો મીર મારવો	૭	૫૭૩	૨૧૬
મારવો ઉદર ને ખોદવો ડુંગર	૪	૩૨૩	૧૫૨
*મારે તેની તલવાર		૫૮૬	
મારો લાલો લાભ વગર લોટ નહીં	૧૧	૪૮૬	૧૬૭
માળી રૂઠ્યો કુલ લેશે	૩	૪૫૨	૧૮૮
*મીઠું બોલવા વિષે		૨૯	
*મીઠ્યાં ખોડા ને ખીખી ઝમકુ બાખી		૩૫૪	
મીઠ્યાં મહાદેવને બને નહીં	૮	૨૪૯	૧૨૮
મુકીએ ખસવું તો આવે હસવું	૧૧	૨૮૮	૧૩૬
મુખમેં રામ બગલમેં છુરી, બગત થયા પશુ દાનત છુરી	૨૬	૧૧૫	૭૩
મુક્તકા ચંદન ઘસળે લાલીઆ	૧૦	૨૦	૧૬
*મુક્તનો માલ ખાવા વિષે		૨૦	
મુંબઈ માસ્તર, હાથમાં છતર, ને ખીસામાં પત્થર... ..	૨	૭૨૭	૨૭૫
મુઝા પછવાડે માલ, ગોલણ મર ગાડાં બરે	૬	૨૧૬	૧૧૮
મુઝા પછી સૌ વખણાય	૧૦	૧૩૦	૮૧
મૂર્ખનાં લક્ષણ	૧૦	૩૪૬	૧૫૯
મૂર્ખને કેઈ ધેરે સમજવું, એને નિશ્ચે નરકમાં જવું.	૧૪	૯૩	૫૯
*મૂર્ખને શિખામણ વિષે		૯૩	
મેહને મેહમાન કેટલા દહાડા?	૬	૧૫૭	૯૫
મેહેતાજ ગયા, એટલે નિશાળીઆને મળ	૪	૬૧૨	૨૨૬
મેહેતાજ મારે નહીં ને બણાવે નહીં... ..	૧૦	૨૦૨	૧૧૩
મેઠાને દુઃખ છે. મેઠાનું દુઃખ મેઠું	૭	૧૧૩	૭૨
*મેઠા આગળ નાનું શા લેખામાં તે વિષે		૬૬	
મેરનાં ઇડાને ચીતરવું પડે નહીં	૫	૧૫૨	૬૩

સંખ્યા	નંબર	પાનું
મોવાળાનો શેરડો ન બહુ ને માફ નામ પળી ...	૬	૧૬૧ ૬૭
માંડ અસવાર ને મોડો ચડે. માંડ કમાઈ ને મોડો હોડે.	૮	૧૦૭ ૬૯
માંસ ખાઈને હાડકાં કોટિ ન ખંધાય ...	૫	૪૭૦ ૧૬૨
યથા રાત્ર તથા પ્રભ ...	૩	૫૩૭ ૨૧૦
રહી રહીને જાગે, ત્યારે ખોળે ખીચડ માગે ...	૬	૬૨૭ ૨૩૬
રાત્ર કખજ તો મુલક ઠેઠે ...	૯	૧૩૯ ૮૫
રાત્ર દાને ને પ્રભ સ્નાને ...	૫	૫૨૮ ૨૦૮
રાત્ર મિત્ર કાને સાંભળ્યો કે નજરે જોયો નથી	૧૨	૫૩૮ ૨૧૦
રાત્ર રાત્ર ને પ્રભ સુખ ...	૭	૬૩૩ ૨૩૮
*રાણાજીનાં અખારાં ...		૧૮
રાત થોડી ને વેષ ઝાઝા ...	૫	૫૩૬ ૨૧૧
*રાત દિવસના અભ્યાસથી મૂર્ખ પાણી શિખે છે તે વિષે.		૧૩૫
રાત અંધારી ને તલકાળા, લેવાણીઆ ત્હારા ને ત્હારા.	૮	૨૨૨ ૧૨૦
રાવણને લંકાં ને બ્રાહ્મણને વાછડી ...	૩	૬૮૧ ૨૫૪
રાઈના પાડ રાતે ગયા ...	૫	૪૫૭ ૧૮૬
રેતીમાં નાવ અલાવડું ...	૧૦	૨૧૧ ૧૧૬
રોગ ને શત્રુ હગતા છેદવા ...	૫	૭૪ ૫૧
રોગ આવે ઘોડાં વેગે ને જાત્ર કીડી વેગે ...	૨	૪૩૨ ૧૮૧
રોગી વૈભ શા કામનો ? ...	૩	૨૦૧ ૧૧૩
રોડી ત્યાં ચોડી નહીં; ચોડી ત્યાં રોડી નહીં ...	૫	૩૩૮ ૧૫૬
*રોતો જાત્ર તે સુવાની ખખર લાવે ...		૧૦૫
રોએથી કાંઈ દહાડો વળે છે ? ...	૫	૨૨૧ ૧૨૦
રોઈ ઘર રાખે તેવા છે ...	૮	૭૪૨ ૨૮૨
*રંગનાં કુડાં ન હોય અટકાં હોય ...		૧૭૮
રંગભોગની મા સુઈ મને સોડમાંથી કહાડ ...	૭	૬૭૩ ૨૫૨
રંડીકા જી હંડીએ ...	૬	૫૬ ૪૪
રાંકને મળ્યો રૂવા, તે વાવ ખોદાવું કે કુવા ? ...	૧૨	૧૮૩ ૧૦૫
રાંકમાંથી રાત્ર કરવો ...	૭	૩૦૬ ૧૪૭
રાંડ રહીને રોટલો ને ઘડતાં બાંચ્યો ...	૧૦	૪૪૪ ૧૮૬
*રાંડી રાંડના શાપ લાગતા નથી ...		૪
રાંડી રાંડને પગે પડી, તો કહે હું તેવી તું થજો ...	૨	૬૭૪ ૨૫૨
લક્ષ્મી લક્ષુ ખાચગા વા પસ્તાયગા, નહીં ખાચગા		
વોળી પસ્તાયગા... ...	૯	૩૩૨ ૧૫૫
લપસી પડ્યા, તો કહે દેવને નમસ્કાર કર્યા ...	૯	૫૫૭ ૨૧૫
લક્ષ્મી દાને શોભે છે ...	૪	૫૫૬ ૨૧૬

	સંખ્યા	નંબર	પાનું
લક્ષ્મી વિનાનો લપોડ	૧૮	૪૧	૩૨
લાકડાની તલવારે ખાતું	૧૦	૧૯૬	૧૧૦
લાકડાંની પોલની ને માણસના પેઠની ખબર પડે નહીં	૬	૭૧૬	૨૬૮
લાખની પાણી	૬	૫૬૩	૨૧૬
લાડી પાડી નિવડે વખાણ	૮	૧૮૪	૧૦૫
લાપસી છબે પીરસવી, ત્યારે મોળી શી પીરસવી ...	૪	૫૫૩	૨૧૪
લીધાં લાડ ને ખાધાં ખાસડાં ફરી ફરીને આવે નહીં	૯	૨૭	૧૯
લુટાણા તે રસ્તે જતું નહીં	૬	૨૬૫	૧૩૨
લેનેકુ લક્કડ, દેનેકુ પત્યર	૬	૬૧૦	૨૨૮
લે લાલા ને દે હરદાસ	૪	૫૪૫	૨૧૨
લોકવાણી તે દેવવાણી	૫	૧૦૪	૬૮
લોભ વિષે છે સધળા દોષ, સુખનું મૂળ તે તો સંતોષ	૫	૫૮૫	૨૨૨
લોભી ગુર ચેલા લાલચ, દોનું ખેલે દાવ ...	૫	૫૫૪	૨૧૪
લોભે લક્ષણ સધળાં શૂળ, લોભ પાપ સધળાનું મૂળ	૧૨	૧૧૪	૭૨
*વખત ગયા પછી કામ કરે તે નકામું		૬૨૦	
વગડામાં રૂદન	૫	૬૮૬	૨૫૫
*વગર પૈસે ડોળ કરવો તે વિષે		૩૩	
વડાને વિકાર નહીં	૬	૭૭	૫૨
વપરાતી કુંચી હમેશાં ઉજળી રહે	૬	૫૬૫	૨૨૪
વ્યાજને ઘોડાં ન પહોંચે	૮	૫૬૪	૨૧૬
વરણાગીમાં વાળ	૬	૭૨૬	૨૭૫
વરને પરણ્યાનો લાભ, તો જનૈયાને જમ્યાનો લાભ.	૪	૬૩૧	૨૩૮
વર વરો કન્યા વરો, ગોરનું તરભાણું બરો ...	૧૦	૨૪	૧૮
વર્ષોણમાં સુતરતું	૬	૭૦૩	૨૫૯
વ્હાર તેની ધાડ	૧૧	૪૦૨	૧૭૫
વ્હેલો તે પહેલો, હુલે તે ઘેલો	૮	૪૮૮	૧૯૮
વાછરી વરતમાં હુલી	૨	૩૦૫	૧૪૪
વાજનું ગાજનું માંડવે આવશે	૭	૪૯૧	૧૯૯
વાટનું ઓસડ ને મુંઝો ભેગી તેની ભતભાત કોઈ			
જાણે નહીં	૯	૭૧૭	૨૭૨
વાટે ભતાં વઢવાડ વ્હેરે તેવા છે	૧૦	૭૩૩	૨૭૬
વાડ વિના વેલો ચડે નહીં	૨૫	૬૧૭	૨૩૦
વાતમાં મારે, તોલમાં મારે, મૂલ્યમાં મારે વાણીઓ.	૩	૭૧૪	૨૬૮
વાતે પાડા ગાભણા કરવા	૭	૨૬૭	૧૪૨
*વાદ નહીં કરવા વિષે		૩૪૨	

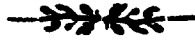
	સંખ્યા	નંબર	પાનું
વાધરી સારૂ ભેંસ મારવી	૪	૨૦૬	૧૧૫
*વાચદા કરવા વિષે		૧૮	
*વાચદો ન કરતાં તરત કરવા વિષે		૧૯	
*વાર્થા ન વળે, હાર્યા વળે		૨૮૮	
વિખનો વિલાસી જીવ સાકરને શું કરે?... ..	૭	૯૯	૬૩
વિદ્ય સંતાપિ અથવા અદેખાં માણસ વિષે	૭	૧૫૯	૯૬
*વિચાર પુરો કરીને બોલવા વિષે		૩૮	
વિનાશ કાળે વિપરીત યુદ્ધિ	૧૧	૫૮	૪૪
વિવાહની વસ્ત્રી કરવી	૭	૬૩૯	૨૪૧
વિવાહનો હરખ સહુને સરખો... ..	૩	૬૨૯	૨૩૭
વિવાહનાં ગીત વિવાહમાં ગવાય	૧૦	૨૮૯	૧૩૯
વિવાહ વીત્યો ને મોહોડ થાંભલે	૭	૬૩૦	૨૩૮
વીતી હોય તે જાણે... ..	૨૫	૪૪	૩૫
*વેર ક્ષતું તો ડરતું નહીં તે વિષે		૧૩૬	
વેરીવશ આદર ભાવ	૧૦	૯૨	૫૯
વેષ તેની વાસ્તા	૩	૧૬૮	૧૦૦
વેશ્યા વર્ષ ઘટાડે, ને જોગી વધારે	૪	૬૧૩	૨૨૯
વોળાવીઆ ને વાટપાડુ	૮	૧૦૧	૬૩
વાંદાને વલોણું નહીં, ને વેશ્યાને વગોણું નહીં	૯	૭૦૧	૨૫૮
શરીરે સુખી તે સુખી સર્વ વાતે	૬	૧૭૧	૧૦૦
શસ્ત્ર માર કરતાં વચન માર વધે... ..	૭	૬૬૫	૨૪૯
શાક બગાડું તેના દિવસ બગાડો	૫	૬૧૧	૨૨૯
શીરા સાફે આવક થતું	૩	૫૭૦	૨૧૮
શીંગાડું શણગાર્યું પણ જમવાનું તેડું ન આવ્યું	૪	૬૫૩	૨૪૪
શુકન વિષે	૩૫	૭૩૮	૨૭૮
શુરા સાચારે જેના વેરી ધાવ વખાણે	૯	૫૩૩	૨૦૯
શેખચંદ્રીના વિચાર	૬	૪૮૭	૧૯૭
શેઠની પૂઠે ફેલ્લી થઈ, પંપાળીને મ્હોટી કરી	૫	૫૭૧	૨૧૮
શેરને માથે સવારોર... ..	૧૦	૧૬૯	૧૦૦
શેરી માંહેનો સિંહ (કતરો)	૬	૩૮૮	૧૭૧
સઘનો દીકરો જીવે ત્યાંહાં મુધી સીવે... ..	૫	૪૫૬	૧૮૮
*સગાં બહાલામાં કળ્યા થાય પણ તેમાંથી એક		૫૮૯	
સમજન સમજગ સરસહે, જબલગ પગો ન કામ	૬	૩૪૫	૧૫૮
સત્તા આગળ શાણપણ શું કરે?	૬	૫૪૯	૨૧૩

	સંખ્યા	નંબર	પાનું
સ્થાન પ્રધાન બળ નહીં પ્રધાન	૯	૨૯૩	૧૪૦
સર્પ ગયા ને લીસરડા રહ્યા	૫	૧૦૬	૬૯
સર્પ ડુંકવાડો તો રાખવો	૧૦	૬૬૬	૨૪૯
સપૂત દીકરા વિષે	૨૨	૩૧૩	૧૪૮
*સખી ઠાકોર અથવા શેઠ		૫૧૩	
સમ આય તે સદા બુઢો	૬	૪૨૧	૧૭૯
સમતા (ધીરજ)નાં ફળ મીઠાં છે	૧૧	૯૬	૬૧
સમયને માન છે, પુરુષને નથી	૭	૨૦૩	૧૧૪
સમય વિના શોભે નહીં પરમેશ્વરનું નામ. સમયને અનુકૂળ બોલવા વિષે	૧૨	૬૧	૪૫
*સમુદ્ર સરખા સખાને અલુંધું ખાતું		૪૭૮	
સસેકે તીન પાંચ	૭	૨૬૧	૧૩૧
સહસા ન કરે કામ, હોય જે દિલના ડાહ્યા	૩	૪૬૯	૧૬૨
સહિયારી સાસુ ને ઉકરડે મોકાણ	૮	૫૩	૪૨
સળ્યા ઘઉં દળ્યા સારા	૬	૬૪૪	૨૪૨
સાચને આંચ નહીં. સાચ વિષે	૨૦	૩૨	૨૨
સાઠી બુદ્ધિ નાહી	૯	૨૨૭	૧૨૨
સાત કપુત દીકરે નખોદ ગયા બરાબર	૮	૩૧૨	૧૪૭
સાદા રાય બદા	૧૩	૬૩૭	૨૪૧
સાપનો કરજો સીંદરીથી ડરે	૩	૧૪૯	૯૧
સાપ એવો માંડ કે ધરનાંને ખાય	૯	૪૨૯	૧૮૧
*સારી નરસી કરણી વિષે		૨૩	
સાસ લ્યાં સુધી સોષ	૫	૫૬	૪૩
સાસરાનું માન સાળીએ	૫	૬૭૮	૨૫૩
સાસરા સુખ વાસરા, દો દિનકા આસરા	૧	૧૫૪	૯૩
સાસરે જતાં કોઈ જાનાળ કહે નહીં	૩	૬૧૪	૨૨૯
સાસરે સમાય નહીં ને પીએરમાં કોઈ મ્હાય નહીં	૬	૬૧૬	૨૩૦
સિંહને વનનો આશ્રય, વનને સિંહનો આશ્રય	૬	૪૮૦	૧૬૫
ઝીના સંબંધે આલતી કહેવતો	૪૭	૬૬૪	૨૪૭
સુકા ભેગું લીલું બળે	૫	૭૦૭	૨૬૧
સુખડ ઘાસે ઓરસીઓ ન ઘાસે	૭	૪૭૬	૧૬૪
સુખે સુવે જેને શિર બાપ	૬	૭૧૮	૨૭૨
સુંઠને ગાંઝે ગાંધી થવાય નહીં	૪	૨૫	૧૮
સુંઠ સુંઠ તો ભૂપતસિંહની મા ખાઈ ગઈ, હવે તો કાચાં રહ્યાં છે	૩	૬૨૨	૨૩૩

	સંખ્યા	નંબર	પાનું
*મુદ્રી વચ્ચે સોપારી... ..		૨૦૦	
સુતો સાપ જગાડવો નહીં... ..	૧૦	૧૨૭	૮૦
સુચાણી આગળ પેટ છુપાવવું નહીં	૬	૫૬૫	૨૧૭
સુધ સોની ને સાળવી તેને જમ ન શકે જળવી...	૭	૬૭૨	૨૫૧
સૂરજ સામી ધુળ નાખીએ તે આંખમાં પડે ...	૯	૨૮	૧૯
સો જળે પણ સોનો પાલણુદાર જશે નહીં...	૪	૬૪૧	૨૪૨
*સો જોસી ને એક ડોસી		૧૮૨	
સોઠી શણગારે, ત્યાં ખનર હઠી જાય.... ..	૭	૬૬૬	૨૫૮
સોના કરતાં ધડામણ મોંધું... ..	૮	૧૪૫	૮૯
સોનું ને સુગંધ	૯	૧૭૪	૧૦૧
સોખતે અસર	૧૬	૩૫	૨૫
સોમાં શરો તે એકમાં નહીં પુરો	૬	૫૭૪	૨૧૯
*સોય પાછળ દોરો... ..		૩૫૨	
સોરંગી જેમ કુટે તેમ રંગ કહાડે	૯	૪૪૧	૧૮૫
સો સો ચુવે મારકે બિલ્લી ચઢી હજકું	૭	૬૫૨	૨૪૪
સૌ કહે બાપડી પણ કોઈ ન શીવે કાપડી	૩	૫૭૫	૨૧૯
સૌ કીસબ ચોર	૬	૩૨૬	૧૫૩
સૌ સોના કાળે આવી હણું રહે છે	૪	૫૮૪	૨૨૨
*સૌ સૌનું કુડી દોરો, આપણે શું		૫૬૨	
સૌ સૌને મન ડાહ્યા	૭	૧૨૫	૭૯
સૌ જગતને પુજે	૫	૨૪૦	૧૨૬
સંઘર્ષો સાપ પણ કામ આવે	૬	૭૩	૫૧
સંઘ્યા તર્પણ સાંતીકું ને કોદાળી ખટકર્મ	૨	૭૦૬	૨૬૧
સંભારીને નામું લખે, જાટ ચરીને જાધે	૪	૫૮૨	૨૨૧
હજી તો શ્રીગણેશાયનમઃ છે. હજી તો ગણેશના વેષ છે.	૯	૬૦૪	૨૨૬
હજીતને હણીએ તેનું પાપ દોષ ન ગણીએ	૬	૧૧૧	૭૧
હરકતમાં બરકત ને કળેતે ફાયદા	૯	૫૬૬	૨૧૭
હલાલમાં હરકત, હરામમાં બરકત	૧૧	૨૯૫	૧૪૧
હવનમાં હાડકું	૬	૫૦૦	૨૦૧
હવેલી જોધ જુપકું પાડવું નહીં	૭	૩૪૨	૧૫૭
હવે હદપાર વાત ગઈ છે	૬	૪૧૨	૧૭૭
*હર્ષના વખતમાં માણસો ઉદ્ગાર કહાડે છે તે વાક્યો.		૬૮૭	
હાજર સો હથીઆર	૩	૫૭૮	૨૨૦
હાટ બાટે ધર બાટે વાણીતરને બ્યાળ	૩	૫૪૪	૨૧૨
હાટડી જ્ઞાની ને હરકત ધણી	૧૭	૨૫૪	૧૨૯

	સંખ્યા	નંબર	પાનું
હાથ આપીએ તો ગળું પકડે	૧૦	૨૩૩	૧૨૩
હાથીએ હાથી લડે ને વચ્ચે ઝાડનો ખો ...	૫	૩૭૬	૧૬૮
હાથે કરીને હોળી રમ્યા	૧૬	૫	૪
હાલ યુથામદ તાલ રોજગાર	૩	૫૪૧	૨૧૨
હાલ જય હવાલ જય, બંદેકા ખ્યાલ ન જય...	૬	૩૬૨	૧૭૧
હેયું હોય હાથ તો જઈએ દારીની સાથ ...	૬	૬૮૫	૨૫૫
હેયે હામ ન હોય પણ પગમાં બળ (છઠ) રાખવું	૮	૫૩૨	૨૦૬
હેયે હોય તે હોઠે આવે	૧૦	૩૧	૨૧

ગુજરાતી કહેવતસંગ્રહ

૧. અક્કલ બળ કે પૈસા કરતાં વધારે ઉપયોગી છે. ૧૨

પત્થર હેઠ ઝાંગળી આવી તે કળથી કહાડવી, બળથી નીકળે નહિ.

અક્કલથી પૈસા મળે છે, પૈસાથી અક્કલ મળતી નથી.

કળથી થાય તે બળથી ન થાય. અક્કલ બડી કે ભેંસ ?

કરોડ રૂપીઆ ખરચતાં પણ મળે નહીં તે (અક્કલ).

સો બળ કામ કરે નહીં, તે અક્કલ કરે.

અક્કલ પાંચ^૧ માણસમાં રહેલી છે.

અક્કલ વિનાનો આંધળો, પૈસા વિના પાંગળો.

ઢાહરો—બળથી બુદ્ધિ આગળી, જો ઉપજે તતકાળ;

વાંદર વાધ વલોવીઆં, એકલડે શીઆળ. ૧

અક્કલ ભધારે ના મળે, હેત ન હાટ^૨ વેચાય;

રૂપ ઉછીનું ના મળે, પ્રીત પરાણે^૩ ન થાય. ૨

સોરઠા—કળથી થાય કામ, તે બળથી થતું નથી;

જરબળ^૪ ન આવે કામ, સાચું સોરઠીયો ભણે. ૩

આવે વસ્તુ અનેક, ધનમાયા ગાંઠે હુવે;

અક્કલ ન આવે એક, કરોડ રૂપિયે કસનીયા.^૫ ૪

Policy goes far beyond force.

Reason can do more than brutal force.

૨. અક્કલનો ઉપયોગ કરવા સંબંધી. ૭

આપ બુદ્ધિએ જયજયકાર, પારડી મતે પ્રલયકાર.

સાંભળીએ સૌનું, પણ કરીએ ધાર્યું મનનું.

ઘી ખાના સકરસે, દુનીઆં ચલાના મકરસે.

ખેતર ખેડો હળથી, મગજ ખેડો કળથી.

કહેનારો કહી છુટે, ને વેહેનારો વહી છુટે.^૬

૧ પંથમાં. ૨ દુકાન. ૩ જોરાવરીથી. ૪ પૈસાનું જોર. ૫ એ નામનો એક કવિ.
૬ કહેનારો કહે ખરો, પણ કામ કરનારમાં અક્કલ હોય તો ઉપયોગી થઈ પડે.

શેઠની^૧ શિખામણુ ઝાંપા સુધી.

પૂછીએ સૌને પણ કરીએ પોતાને ફાવતું.

૧ એક શાહુકારે પોતાના મુનીમને દિલ્હી ઝવેરાત તથા જરીનો માલ વિગેરે લેવા મોકલ્યો. મુદ્દતને દિવસે મુનીમ તૈયાર થયા. શેઠ વળાવવા સારૂ ચાલ્યા. મુનીમનો હાથ ઝાલી ચાલતાં રસ્તામાં શેઠ મુનીમને કહેવા લાગ્યા કે, હીરા લેવા તે એમ વગરના લેવા, પાનાં, માણેક રંગદાર, માંહે રેસા વગરનાં લેવાં, શાની, લસણીઆં આવાં લેવાં, જરીનો માલ આવો લેવો, જે માલ લેવા જેવો લાગે તે લેવાની ગરજ બતાવ્યા વગર લેવો, રંગ પોત આવાં લેવાં, તોલતાલ કરવામાં જરા ખચકાતી રાખવી. એમ બલામણુ દેતાદેતા શેઠ નદી સુધી ગયા. મુનીમ ગાડીમાં બેઠા ત્યારે શેઠે છેવટે કહ્યું, મારી શિખામણુ ધ્યાનમાં રાખજો; ત્યારે મુનીમે જવાબ આપ્યો કે, “શેઠની શિખામણુ ઝાંપા સુધી.”

મુનીમનું આ વાક્ય સાંભળીને શેઠને ધણી ગુસ્સો ચઝ્યો, અને એ ગુસ્સાને લીધે મુનીમનું રાઇતું કેમ થાય તેવો ઉપાય કરવાનો વિચાર શેઠને થયો. તેથી અમદાવાદ કે મુંબઈ જેવા શહેરમાં ધાંચબળની દુકાનો તથા વાળ કાતરવાની દુકાનો હોય છે ત્યાંથી જેટલા બની શકે તેટલા વાળ એકઠા કરાવતાં શેર દહોડ શેર વાળ લેગા કર્યા; તેની એક બીંદડી કરી, તે ઉપર લપ્પાનો કિનખાપ વીંટચો, ચારે તરફ જરીની ઝાલર તથા કુમતાં મુછીને બીંદડી જેટલી ભપકાદાર બની શકે તેટલી બનાવી, મુદામ સ્વાર સાથે મુનીમને રસ્તામાં મળે તેવી રીતે મોકલી, ને સાથે ચીઠ્ઠી લપ્પી કે, આપણા આડતીઆની સાથે જઈ જહાંપનાહ બાદશાહ સલામતને આ બીંદડી ભેટ આપવી.

મજલ દર મજલ ચાલતાં મુનીમ દિલ્હી પહોંચ્યા, આડતીઆને ત્યાં ઉતર્યા. ત્રીજે દિવસે મુનીમે આડતીઆને કહ્યું કે, એક બીંદડી શેઠે બાદશાહને ભેટ કરવાને આપી છે, માટે તમે તે બાબત ગોઠવણ કરો. આડતીએ દિવાનને મળ્યો ને બીજે દહોડે બપોરે ભેટ લઈને આવવાનું કરતાં ભેટની બીંદડી રૂપાના સુંદર ખુમચામાં મુકીને ઉપર ભરગચ્છીનો કસળી રૂમાલ ઢાંકી દરબારમાં મુનીમ તથા આડતીએ ગયા.

બાદશાહની હજુરમાં તેઓને બોલાવ્યા. મુનીમ નોંઘાવર(ઘોળ) દશ રૂપીઆ કરી ભેટનો થાળ હજુરના પગ આગળ મુકી કચેરીમાં બેઠા. બાદશાહે મુનીમને શેઠની ખેરખુશી પૂછી, બીજી વાતો કરી, મુનીમને તથા આડતીઆને રત્ન આપી.

બાદ બાદશાહે ઇચ્છા કરી કે, જુઓ તો ખરા બીંદડીમાં શું છે? બીંદડી ઉઘેળી તો આખો ખુમચો વાળથી ભરાઈ રહ્યો. આથી બાદશાહને ગુસ્સો ચઝ્યો, એટલે આખી કચેરીને પણ ગુસ્સો ચઝ્યો. બાદશાહે એકદમ હુકમ કર્યો કે, આ લઇ આવનાર મુનીમને ગરદન મારો. હુકમની સાથે ફિરસ્તા છુટ્યા.

દિલ્હીનો આડતીએ ને મુનીમ ચાલ્યા જતા હતા ત્યાં મુનીમને પકડીને બાંધ્યો; ત્યારે તેણે પોતાના ગુનાહનો પ્રકાર પૂછ્યો. બંધાએ બોલી ઉઠ્યા કે, બાદશાહની મશ્કરી કરીને મેવાળાની ભેટ કરી માટે તને ગરદન મારવો છે.

આ વાત સાંભળી મુનીમ શાન્તિથી બોલ્યો, ‘એ વાળ મારા મને પાછા આપો. તે હું મારી છાતી પર બાંધીશ ને મરીશ, ને માંડે મુઠું બાળતી વખતે પણ છાતી પર લેઈ બળીશ, અને તેમાંથી મારા શેઠ ન જાણે તેવી રીતે અર્ધા વાળ મારા દીકરાને મોકલીશ. પછી મને મરવામાં જરા પણ હરકત નથી, માટે મારા વાળ મને પાછા આપો.’

You must use your own judgment for guidance of yourself.

Too much consulting confounds.

Borrowed garments never fit well.

Hear all, but follow thy own counsels.

Give every one thy ear, but few thy voice.

એમ કહી રોવાકુટવા લાગ્યો અને પછાડો ખાવા માંડી. આ વાત બાદશાહ હજુર જહોર થતાં બાદશાહે વિચાર કર્યો કે, મારા જેવા બાદશાહને વાળની બેટ કોઈ કરે નહિ, માટે એમાં કાંઈ ભેદ હશે. આમ વિચારીને સુનીમને પોતાની હજુરમાં બોલાવ્યો.

સુનીમે આવીને કુર્નિશ બળવી. બાદશાહે ખૂબ ધમકીની સાથે મશ્કરી કર્યાનો ઠપકો દીધો. સુનીમે કહ્યું, ‘મારા વાળ પાછા આવે. હું તેનો ઉપયોગ કરીશ અને પછી મને ખુશીથી ગરદન મારો.’ બાદશાહે સુનીમને વાળ પાછા મેળવવાને બહુ ઉત્કંઠિત બેઠ પૂછ્યું કે, એ વાળમાં શું છે?

સુનીમે શાન્ત મિનજથી ઉત્તર આપ્યો કે, હજુર, બાદશાહ સલામતને ત્યાં કોઈ જાતની કમી નથી. હીરા, માણેક, પાનાં, સોનાચ્છેદ, રૂપાચ્છેદથી જમદારખાનાં, તોરા-ખાનાં ને ખજાના બર્થા છે, એટલે મારા શેઠ એવી હલકી ચીજ મોકલવાનું સુનાસળ ધાર્યું નહિ, પણ મારા શેઠ રેવતાચળ(ગિરિનાર)ની જત્રાએ ગયા હતા ત્યાં મોટા મોટા જોગીઓ મળ્યા. તેમણે શેઠ ઉપર નવાજેશ કરી તેઓના ગુરૂઓની જાણના વાળ આપ્યા. શેઠના ઘરમાં તે વાળ આવ્યા પછી લક્ષ્મીની લીલાલહેર થઈ; તેમાંથી થોડાક આપને બેટ સાડ આપ્યા તે મેં આપને બેટ કર્યા. આ વાળ આપના ખજાનામાં, જમદારખાનામાં રાખવાથી આપનો ખજાનો અખૂટ રહેશે એમ જાણી બેટ કરી છે, ને માંહેથી એક વાળ પણ કોઈને કહાડવા દેવાના મને સમ ખવરાવ્યા છે જેથી ઝેંળી અકબંધ આપને બેટ કરી છે.

બાદશાહ તથા કચેરીની નજરમાં આ વાત ખરી લાગી, કેમકે વાળની બેટ કોઈ કરે નહિ, તેથી બધા વાળ સંભાળથી સોનાની દાખડીઓમાં ભરી ખજાના વિગેરેમાં રાખવા હુકમ ફરમાવ્યો, ને તે સાથે અમદાવાદના શેઠ સાડ ગમે તેટલો માલ લે તેની જકાત માફ કરી, ને પાછો જય ત્યારે સલામ આપવા સુનીમને હુકમ કર્યો.

સુનીમે માલ દરેક લાખનો ખરીદ કીધો ને જવાની તૈયારી થઈ ત્યારે બાદશાહની સલામ ગયો. તે વખતે બાદશાહે પરવાનો કરી આપ્યો કે, આ માલ ઉપર કોઈ ઠેકાણે કોઈ પ્રકારની જકાત લેવી નહિ. શેઠ, શેઠાણી ને છોકરાંને માટે વીરોક હજારનો શિરપાવ આપ્યો, ને સુનીમને હજાર રૂપિયા આપ્યા, ને સાથે અમદાવાદ સુધી વીસ ઘોડાની પાયગા રસ્તામાં માલની સલામતી સાડ આપી.

સુનીમ માલ લેઈ અમદાવાદ આવ્યા. અમદાવાદ એક ગાહ રહ્યું એટલે શેઠને ખબર આપ્યા કે, હું આવું છું. શેઠ સામો ગયા. સુનીમ ઘેર આવ્યા, માલ લાવ્યા, શિરપાવ શેઠને આપ્યો, અને માલની જકાત માફ થવાથી પચાસ હજારનો લાભ થયો તે જણાવ્યું. બાદશાહી સવારેને વિદાયગીરીનો પોષાક આપી શેઠ તેમને પાછા રવાના કર્યા, ને સુનીમને ધન્યવાદ આપીને કહ્યું, ‘‘શેકની શિખામણુ જાંપા સુધી,’’ એ તમારા જેવો સુનીમ કહે તે ખરૂં છે. પોતાની અક્કલ જ ખપમાં આવે છે.’

૩. અક્કલ કોઈના આપની છે? ૮

અક્કલ કોઈના આપની છે?

અક્કલનો ઝોથમીર, મંગાવી લાજ ને લેઈ આવ્યો કાથમીર.^૧

અક્કલ વેચાતી મળે તો કોઈ ધનવાન મૂર્ખ રહે નહિ.

માગી અક્કલ ને દીધી શિખામણુ કામ આવે નહિ.

અક્કલ વગર જંજી ખાવાં. અક્કલસેં અલ્લા પીછાનીએ.

દીધી મત ને માગી તોણુ? કટલા દિવસ ચાલે.

અક્કલનો આરદાન.^૨

It is folly to think of being wise alone.

None by wealth can purchase intellect.

૪. બિલાડીને કહે છીંકું તુટતું નથી. રાંડીરાંડના શાપ લાગતા નથી. ૭

બિલાડીને કહે છીંકું તુટતું નથી. રાંડીરાંડના શાપ લાગતા નથી.

કણીઆના નિસાસાથી વરસાદ અટકતો નથી.

ચમારના શાપથી ઢોર મરતાં નથી. કાગને કહે ડોખાં મરતાં નથી.

સતી શાપ દે નહીં, અને શંખણીના શાપ લાગે નહીં.

સતી શાપ દે નહિ, અને દે તો ફલ્યા વિના રહે નહિ.

Cattle do not die from crow's cursing.

૫. હાથે કરીને હોળી રમ્યા. પેટ ચોળી શૂળ પેદા કર્યું. ૧૯

(બાણી નેછને ભૂલ કરવા વિષે.)

હાથે કરીને હોળી રમ્યાં. હાથનાં કર્યાં હેથે વાગ્યાં.

પેટ ચોળી શૂળ પેદા કર્યું. દીયણુ મારીને આંખ ફેડવી.

૧ કટલાકો, 'મંગાવ્યાં મર્યાં ને લેઈ આવ્યો કાથમીર' એમ પણ કહે છે.

૨ ભરવાડો છાશને તોણુ કહે છે. મતલબ એ છે કે અક્કલ પોતાની સ્વાભાવિક નેછએ. માંગી આવણેલી છાશ એકબે દિવસ ચાલે તેમ ભાડૂતી અક્કલે લાંબે ન જવાય.

૩ આરદાન એટલે કાથળો કે પેટી કે ડબ્બો જેમાં માલ ભર્યો હોય તે ઠલવી લે ને ઠાલા કાથળો, પેટી વગેરે જે રહે તેને માલનું આરદાન કહેવામાં આવે છે. અક્કલ ઠલવાઈ ગયેલું પાત્ર તે અક્કલનું આરદાન.

૪ એક બ્રાહ્મણે બળદના શીંગડામાં માથું ઘાલ્યું !

એક બ્રાહ્મણ નામે પૌષા જાતી નિત્ય નદી કાંઠે જાય, ત્યાં નાહીને પછી નદીના કાંડા પર બેસી સંધ્યાવંદન કરી ગાયત્રીની માળા ફેરવે. તે વખતે સામા કિનારા ઉપર એક આખલો રોજ આવે નહીંમાં પાણી પીને વાગેળવા બેસે. તેનાં શીંગડાં બહુ સુંદર રીતે વળેલાં તેથી શંકરના નંદી જેવો તે રૂપાળો લાગે. મહારાજ આ કાંડે માળા ફેરવે ને

દીવો લેઇ કુવામાં પડવું. ઉઠ પાહાણા પગ ઉપર પડ.
 દેખતે ડોળે છેતરાવું. આવ બલા, પકડ ગલા.
 વાડમાં હાથ ધાલીએ તો કાંટા વાગેજ.
 દેખતી આંખે આંધળા થઇ કુવામાં પડવું, ને નસીબનો વાંક કહાડવો.
 દેખતે ડોળે આંખમાં આંગળી ધાલવા દેવી.
 પોતાના પગ ઉપર કુવાડો મારવો. હાથે કરી પેટમાં પાળી મારવી.
 કાણે કહ્યું હતું કે ખેટા બાવળીએ ચડને ?
 બળતામાં હાથ ધાલવો. કંથેરમાં હાથ ધાલી વિમાસવું.
 કાજીજી લેંસ નહીં લાયા, બડી બલા લાયા. ઉછળી પગ ભાંગવો નહીં.
 આવ બલા, પકડ ગલા, ઇસ બલાસે ભાગનારે બલા

He that risks danger, dies therein unpitied.
 He runs against a point of spear.
 He that cuts himself wilfully, deserves no balsam.
 Look before you leap.

આખલો સામો ખેસી વાગોળે, તેથી જનીને મનમાં વિચાર આવ્યા કરે કે આ આખલાનાં શીંગડામાં માથું નાખ્યું હોય તો બરાબર આવી રહે. ચોમાસું વીતી ગયું. આખલો સીમનાં ખેતરનો માલ ચરી પુષ્પ થયો હતો, તે સામે કાંઠે આવીને રોજ પ્રમાણે એક દિવસ ખેડો. જની પણ નાહીને માળા ફેરવવા ખેડેલા, તેના મનમાં આવ્યું કે બાર મહિનાથી વિચાર કરે છું, મઠે આજ માથું નાખું. હાથમાં ગૌમુખી સહિત જની ઉડ્યા, આખલા પાસે ગયા. આખલાની પાસે માણસ જય તો તે કાંઈ હાલે કે ભડકે નહિ, તેથી જનીએ મ્હો આગળ જઈ શીંગડામાં માથું નાખ્યું ત્યારે આખલો ઉભો થયો ને માણસનું માથું શીંગડામાં બરાથું જાણી બડકીને નાડો. જનીને જીયાનીચા ખૂબ કર્યો, તેના પગહાથ, છાતી છાલાયાં, તેટલામાં માણસેએ એકાં થઇ સાંઠને પકચ્ચો, ને જનીને છોડાવી ખાટલામાં ધાલી ઘેર મુકી આવ્યા.

ચોપા જનીને વાગ્યું જાણી સગાંવહાલાં જોવા આવ્યાં; તે બધાં કપકો દેવા લાગ્યાં કે, સાંઠનાં શીંગડામાં માથું નાખતાં વિચાર તો કરવો હતો ? ત્યારે જની બોલ્યા કે, “મને તમે સૌ બેવકૂફ ધારો છો, પણ બાર મહિના સુધી વિચાર કરીને જ એ કામ મેં કર્યું હતું” એમ મૂર્ખ માણસોને પોતાની ભૂલ જણાતી નથી.

૧ બાવળીએ ચડ્યા ને કાંટા વાગ્યા એટલે છાકરે, બાપા, બાપા, કહી જૂમ પારી ત્યારે બાપે ઉપલી કહેવત કહી.

૨ નાસવું.

૬. ઘરનાં ઉઠ્યાં વનમાં ગયાં વનમાં ઉઠી લાલ્હ.   ઊલમાંથી
નીકળી ચૂલમાં પડ્યા. ૧૨

(એક દુઃખમાંથી છુટવા જતાં બીજું દુઃખ આવે છે તે વિષે.)

ઘરનાં ઉઠ્યાં વનમાં ગયાં, વનમાં લાગી લાલ્હ.

ઊલમાંથી નીકળી ચૂલમાં પડ્યાં.   અલ્હા ગઈ ને બલ્હા આવી.

ઘરમાં ખાધો રાંડે, ને બહાર ખાધો ભૂતે.

કફનફાડુ ગયો ને મેખમાર આવ્યો.   ભૂત મરે ત્યાં પલીત જાગે.

સુખને માટે સાસરે ગઈ ત્યાં દુઃખનાં ઉગ્યાં ઝાડ.

સાત (અથવા નવ) સાંધે ત્યાં તેર તૂટે.

કાળી કુતરીને કાને કાડા, એક ગઈ ને બીજી પીડા.

અવાડામાંથી નીકળી કૂવામાં પડવું.

શયતાનસે કીતનાહી દુર ભાગે,

મગર કમબખ્ત આગેકા આગે.

દાહુરો—ઘરનાં ઉઠ્યાં વન ગયાં, વનમાં ઉઠી લ્હાય;

ઊલેથી ચુલે પડ્યાં, કર્મ પ્રમાણે થાય.   ૫

Out of the frying pan into the fire

From bad to worse.

The thrush avoiding a trap, fell into birdlime.

૭. ઉઘોગ સારાં નસીબનું મૂળ છે. ધંધો કરે તો ધાન્ય મળે. ૧૬

(ઉઘોગ કરવા વિષે.)

ઉઘોગ સારાં નસીબનું મૂળ છે.   ધંધો કર્યે ધાન્ય મળે.

હલાવ્યા વગર ધાન પણુ દાઝે. હાથપગ હલાવીએ ત્યારે રાટલો મળે.

ફરે તે ચરે, ને બાંધ્યું ભૂખે મરે.   ચાકરી કરતાં ભાખરી મળે.

હાથ હલાવ્યા વગર ફાળીઓ પણુ મ્હોંમાં પેસે નહીં.

ચાકરી કરતાં ભાખરી પામે રૂડી પેર.   કરે સેવા તો મળે મીઠા મેવા.

બ્યારે વળે પરસેવો ત્યારે મળે મેવો,   ઉઘમથી દારિદ્ર્ય ધટે.

પ્રયત્ને પ્રભુ સહાય.   પુરૂષ પ્રયત્ન, ઈશ્વર કૃપા.

ઉઘોગ આગળ બધી ચીજ આસાન છે, હિમતે મરદાનો મદદે ખુદા.

સુધરી નામનું એક પક્ષી થાય છે તે તરણાં ચીરી તેની સળાઓ બનાવી
ઝાડ ઉપર તેના માળા બાંધે છે, તે લટકતા રહે છે, તેમાં જુદા જુદા ખંડ
કરે છે. તે વિષે કવિએ કહ્યું છે કે,

દોહરા—તરણે તરણે સુધરી, આદરજેઝ ધરાં;
કર ચાલે આળસ કરે, મોટી ખોડ^૧ નરાં. ૬
વિદ્યા ધન ઉઘમ બિના, કહોજી પાવે કાન;
બિના કુલાયે ના કુલે, જ્યોં પંખે કા પૌન. ૭

No gain without pain.

Industry is the mother of good luck.

Help yourself, God will help you.

Heaven helps those, who help themselves.

The hand of the diligent maketh rich, but the hand of the sluggard hath nothing.

૮. કર્મ વગર ખેડ કરે તો દુકાળ પડે કાં બળદ મરે. ૨૪
(નસીબ વિના ઉઘમ ચારી દેતું નથી તે વિષે.)

કર્મ વિના ખેડ કરે, તો દુકાળ પડે કાં બળદ મરે.

કર્મે કાજો પાહાણુ ભુકરવો^૨ ભાગે નહીં.

નસીબ બે ડગલાં આગળનું આગળ.

હું જાઉં રેલમાં, તો નસીબ જાય તારમાં.

નસીબના બળીઆ, રાંધી ખીચડી ને થઈ ગયા ઠળીઆ.

કરવા ગયા કંસાર, ને થઈ ગઈ થુલી.

કર્મ કહે છે કાઠીમાં પેસ, ને મન કહે છે માળીએ ચ્હડું.

આશાના કર્મમાં આડું, ને જ્યાં જાય ત્યાં ખાતરનું ગાડું.

કર્મમાં લખ્યું દીવેલ તે ઘી ક્યાંથી ખાઉં ?

કર્મમાં લખ્યાં કાઠાં, તો કાનાં જોવાં એઠાં ?

કર્મ કઠણ ને કાયા સુંવાળી.

કાડીઆ જોટલું કપાળ ને વચ્ચે ભમરો.

કર્મ આવ્યું કાંડે, ધરમાં ડોસો ભાંડે.^૩

કર્મનાં કર્યાં^૪, જાન જોડી ત્યાં કુતરાં ભસ્યાં.

નસીબકી ખોટી, જહાં જાવે વહાં ખાજ ઓર રોટી.

મન કહે છે હાથી પર બેસું, કર્મ કહે છે કુલ્લામાં પેસું.

અભાગણીને ભાણું^૫ આવે ત્યારે વરને વાસી^૬ વળે.

પરદેશ કમાવા જાય પણ કાંઈ વળે નહીં ને શરીર બગડે.

૧ એબ-ખોડ. ૨ ભુકો થઈ જાય તેવો પથ્થર. ૩ ગાળો દેવી. ૪ તાણીને ખાંધેલાં.
૫ ભાણું એટલે સારા ભોજનનો થાળ. ૬ વાસી વળે એટલે ઉલટી થાય.

દાહુરા—કર્મ વિના કરસનીઆ, જાને કોની જાઉં;
 કર્મમાં લખ્યું દિવેલ, તે ઘી ક્યાંથી ખાઉં? ૮
 દરિદ્રી ચલે દરિયાવર્મે, કર્મ લે ચલે સાથ;
 મરનેકું કુખ મરે, તો શંખ^૧ લગ ગયા હાથ. ૯
 બખે જખને બખ થયા, કમાણીમાં ગિડી આગ;
 કંથ સવેળા આવિયા, ભાટણ તારાં ભાગ. ૧૦

સોરઠા—માટી ઘસે મજુર, ચેજળાર બેઠા ચણે;
 પાળણહાર, કર્મ પ્રમાણે કસનિયા. ૧૧
 હિમત કરો હજાર, જાએ ગરૂપતિને ઘણું;
 ચીઠી લખી ચિતાર^૨, કર્મ પ્રમાણે રાજા. ૧૨

કુંડળીઓ-કૌડી મીલે ન ભાગ ખીન, હુજાર કરો હજાર,
 ક્યું નર પાવે સાહેબી, ખિના લીખા કિતોર;
 ખિના લીખા કિતોર, સાત સમુંદર શીરી આવે,
 ભટક ભટક દિન જાત, ગાંઠકી લાજ ગુમાવે;
 કથે સુકવિઆં કહાન, ભાગ ખિન રહે જો લોડી,
 હુજાર કરો હજાર, ભાગ ખિન મીલે ન કૌડી. ૧૩

There is no flying from luck.

No help for misluck.

The more I try, the more I am off.

૯. અકર્મીનો પડિયો કાણો. ૨૧

(ગરીબ માણસની સ્થિતિ વિષે.)

અકર્મીનો પડિયો કાણો. ગરીબની યૈયર સૌની ભાભી.
 દુકાળમાં અધિક માસ. દાઝયા ઉપર ડામ, ને પજા ઉપર પાટું.
 દુઃખતી આંખે ઝોકો વાગે. દુખળા ઢોરને બગાધ્યો ધણી.
 નબળી વાડે છીંડાં ધણાં. નીચી ભારડી સહુ ખંખેરે.
 ગરીબને ઘેર ગોદો ને પૈસાદારનો સોદો. મરતાંને સૌ મારે.
 દંડ ઉપર ડામ. દુઃખ ઉપર ડામ. ધા ઉપર લુણ છાંટવું.
 દુખળાને દુઃખ દેવા સૌ તૈયાર. દુખળા જેઠ દીહેરમાં લેખાય.

૧ દરીઆમાં પાણી છીછડું આવ્યું એટલે મરવાને દુખકી મારી છતાં મરી જવાયું નહીં, પણ શંખ હાથ આવ્યા. ૨ સલાટ, કડિયા. ૩ વિધાતા.

બકરાની માનતા સૌ કરે, વાઘની માનતા કોઈ કરે નહીં.

દુઃખતે ઠેસ ને દુખળે વેઠ. ગરીબને સહુ દયાવે.

દાહુરા—દેખી દરિદ્રકું દૂરસે, લોક કરે અપમાન;

નયકકું જ્યું દેખકે, ભસત હે બહુ શ્વાન. ૧૪

સબળાથી સૌ કોઈ બીએ, નબળાનેજ નડાય;

વાઘ તણો માગે નહીં, ભોગ ભવાની માય. ૧૫

સોરઠો—લાવર તીતર લાર, હરકોઈ હાકા^૧ કરે;

સાવજના શિકાર, રમવા મુશ્કેલ રાજઆ. ૧૬

A lean dog gets nothing but fleas.

Misfortunes never come singly, but with their battalions.

૧૦. ખાવાના સાંસા ત્યારે પરોણાના વાસા. ભરતામાં ભરાય. ૧૨

એકાદશીને ઘેર શિવરાત્રીબાર્ષ પરોણામાં.

ખાવાના સાંસા ત્યારે પરોણાના વાસા. ભરતામાં ભરાય.

ઘરમાં કોઠીએ જર ત્યારે પીરસણાની બહાર.

ભરતામાં ભરાય ને ખાલીમાં ટીપું ન પડે. ભાગ્યશાળીને ઘેર જૂત રળે.

દેવો દુર્બળ ધાતક. સુખના સાથી દુઃખના વેરી.

દીઠા આવે દીકરા ને વુઠ્યા આવે મેહ.

જેની ગોઠે નાણાં, તેને નિત્ય ટાણાં.

નોતડે આવે ત્યારે સીધું પણુ આવે,

ને ઘરમાં આટો ન હોય ત્યારે મેમાન આવે.

સોરઠો—ધીંગાને આલજ^૨ ધાન, રાંકાંથી રૂઠો રહે;

પાસે નહીં પ્રધાન, નીકર તું સમજવત શામળા. ૩ ૧૭

Riches beget riches, poverty poverty.

૧૧. ગરીબનો બેલી પરમેશ્વર. ૬

ગરીબનો બેલી પરમેશ્વર અથવા રામ. નહીં બેલીનો રામ બેલી.

ગૌ સંતનકે કારણે હરિ બરસાવત મેહ. ધધિર દીનદયાળ છે.

૧ હાકા શિકાર કરવાને માટે જનવરને તેની બોડમાંથી કે રેહેવાના ડેકાણામાંથી હાંકીને કે કાઢીને બહાર મેદાનમાં લાવવો તેને હાકા કરવો કહે છે.

૨ આપે છે. ૩ પરમેશ્વર.

૨

ઢાહુરો—મોતી કણ મોંઘો કીયો,^૧ સોંઘો કીયો અનાજ;
 તુલસી તબ મેં જનીયો!, હરિ હે ગરીબનિવાજ. ૧૮
 સરોવર, તરવર, સંત જન, ચોથા બરસત મેહ;
 પરમાર્થકે કારણે, ચારે ધરીઆ દેહ. ૧૯

God helps the poor, for the rich help themselves.

૧૨. અખી બોલ્યા ને અખી ફાક. બોલ્યે બંધ નહીં. ૧૫

અખી બોલ્યા ને અખી ફાક. ગાડાનું પેંડું ફરે તેમ બોલીને ફરે.
 બાઈ, બ્રાહ્મણ ને વરતીઆ,^૨ ત્રણે સાટાં ફરતીઆં.
 શિંગડે ઝાલે તો ખાંડો, ને પુંજડે ઝાલે તો બાંડો.
 યુંકીને ચાટે તેવો બોલ. બોલે બંધ નહીં. વાંફળ.
 કંઠગાનો બોલ તે કુતરાનો કાલ.
 ગાં' વગરનો ભોટીઓ ગમે તેમ રડે.
 હજી તો પનો પનરવાર પરણુશે.^૩
 ગાંડી માથે બેહેડું.^૪

ઢાહુરો—જકે બોલે બંધ નહીં, મર્મ નહીં મન માંહી;
 વાકો સંગ ન કીજીએ, છોડ ચલે બનમાંહી. ૨૦

સોરઠા—બેસર^૫ કરા બોલ, દીધેલા રહેશે નહીં;
 કુડા દેશે કાલ, પછી જાય પતળી.^૬ ૨૧
 બોલેલા મુખ બોલ, નર જે નિભાવતા^૭ નથી;
 તેહ પુરુષનું તોલ, કાઠી સરખું કરણિયા.^૮ ૨૨
 પહેલે દીધેલ બોલ, પાપી થઈ પતળીએ નહીં;
 નિકળે કાળો કાઠ, વાને^૯ તારે વીંજરા.^{૧૦} ૨૩

As slippery as an eel.

To blow hot and cold with the same mouth.

૧ 'પવન પાણી સોંઘો કીયો' એમ પણ વપરાય છે. ૨ વરતીઆં=વરતી અગર માળી ખાનાર. ૩ વારેવારે બ્રાહ્મણ, ને વારેવારે ફરશે. ૪ વખતે ધરે લઈ આવે ને વખતે ફોડે, એટલે ઠેકાણા વગરની વાત. ૫ વર્ણસંકર. ૬ બદલી જાય કે ફરી જાય. ૭ પ્રતિપાલન કરતું. ૮ કવિ. ૯ વાન=શરીરનો રંગ. ૧૦ વીંજરો=કવિનું નામ.

૧૩. બોલીને અબોલ્યા નહીં કરનાર. ૧૩

બોલ્યા અબોલ્યા થાય નહીં. જખાન હાયોં તે જન્મ હાયોં.
 બોલ્યા અબોલ્યા કરે, તેનું દૂધ ઠીકરે.
 મરદનો બોલ પ્રાણુ જતાં ફરે નહીં.
 જે બોલનો સાચો તેનો જ તોલ.^૧
 હાથીના દંતુશળ નીકળ્યા તે નીકળ્યા, પાછા પેસે નહીં.
 સાકરના હીરા ગળ્યા તે ગળ્યા.
 શુંકયું ગળાય નહીં. શુંકયું ચટાય નહીં.
 જે મ્હોંડે પાન ચાવ્યાં તે મ્હોંડે લાળા ચવાય નહીં. મરદનું વચન એક.
 જે બોલ્યા તે કુવનાર^૨ અક્ષર.

દોહરો—દળ^૩ ફરે, વાદળ ફરે, ફરે નદીનાં પૂર;

ઉત્તમ બોલ્યા ના ફરે, પશ્ચિમ ઉગે સૂર.

૨૪

An honest man's word is as good as his bond.

A man of honour has but one word.

Keep your promise.

A word once spoken cannot be recalled.

૧૪. પ્રાણુ ને પ્રકૃતિ સાથે જવાનાં. ૨૧

(પડી ટેવ ટળે નહીં તે વિષે.)

પ્રાણુ ને પ્રકૃતિ સાથે જવાનાં. દોરડી બળે, પણુ વળ ન મૂકે.
 કુતરાની પુંછડી ભોંયમાં દાટો, પણુ વાંકીને વાંકી, સીધી થાય નહીં.
 આદત આઈ હે જનકે સાથ, જાએગી જનાજેકે સાથ.
 જાકા પજા સ્વભાવ જાયગા જીવસે. સ્વભાવનું ઓસડ નહીં.
 અખણુ ગયા, દખણુ ગયા, પણુ લખણુ^૪ ન ગયાં.
 ટાઢ જાય રૂએ, ને ટેવ જાય મુવે. જીવતાની ખોડ મુએ જાય.
 સાપ કાંચળી બદલે, પણુ ઝેર મુકે નહીં.
 બ્રાહ્મણુ હાથી ઉપર બેઠો, પણુ મૂળા સારૂ હાથ ધર્યો.^૫
 લોંબ ન મીઠા હોય, સીચો ગુડ ધીયસે.
 દાદર જાય ચુવે,^૬ ને ટેવ જાય મુએ.

૧ વજન. ૨ કુવ તારો અવિચળ રહે છે તેવા અક્ષર. ૩ દળ=દોળ.

૪ લખણુ=ટેવ. ૫ બ્રાહ્મણુનો સ્વભાવ ભિક્ષા સારૂ હાથ ધરવાનો છે.

૬ દાદર ચામડીનું દરદ છે, તે ચુવો, કાચલી વગેરેનો અર્ક લગાડ્યાથી દૂર થાય છે.

વાંદરો સો વર્ષનો થાય પણ ઠેક^૧ ભૂલે નહીં.

ઝોડ^૨ જાય ભુલે, ટેવ જાય મુઝે.

દોહરો—દૂર્જન તે દૂર્જન હોય, સજ્જન કેમે ન હુવંત;

ગોળે રાંધો લીંબડો, કડવો નહીં મીટંત. ૨૫

સોરઠો—અવનિ રોગ અનેક જેનાં કીધાં છે જતન;^૪

ધણ તબિયતનું એક ઓસડ કર્યું ન રાજવી. ૨૬

સવૈઓ—પાવકકું^૫ જળખુંદ નિવારન^૬ સૂરજ તાપકો છત્ર કીયો હે,

વ્યાધિકું વૈદ્ય તુરગકું ચાણક, ચોપગકું અખદંડ^૭ દીયો હે;

હસ્તી મહામદકું અંકુશ હે, ભૂત પિશાચ મંત્ર કીયો હે,

ઓખદ હે સખકો સુખકારક, સ્વભાવકો ઓખદ નાહી કીયો હે. ૨૭

ચોપાયા—ખાર કાસી લાખા બદલે, તરવર બદલે શાખા;

જાતે દહાડે કેશ બદલે, પણ લખણુ ન બદલે લાખા. ૨૮

કડવી વેલકી કડવી તુંબડીઆં, અડસડ તીર્થ ફીરકે આઈ;

ગંગા નાહી, ગોમતી નાહી, તોખી ન મીટી કડવાઈ. ૨૯

Habit is second nature.

Crooked by nature, will never be straight by education.

What is bred in the bone, will not come out in flesh.

A rope even after it is burnt to ashes it keeps its coils.

૧૫. ન બોલ્યામાં નવ ગુણ. (ચુપકી રાખવા વિષે) ૧૩

નહીં બોલ્યામાં નવ ગુણ. સખસેં જલ્દી ચૂપ.

મૌન સર્વાર્થસાધનમ્. બોલે^૮ તે બે ખાય, અબોલે ત્રણ ખાય.

૧ ઠેક એટલે કુદકો મારવાની કળા. ૨ ઝોડ=ભૂત, પ્રેતનો વળગાડ. ૩ ભુલો=હાકલાં વગાડી ધુણાવે તે. ૪ જતન=રક્ષણ ઉપાય. ૫ પાવક=અગ્નિ. ૬ નિવારન=ઉપાય. ૭ અખદંડ=ઝાડનો સોટો.

૮ “બોલે તે બે ખાય.” બે બ્રાહ્મણ હતા તેમણે રસોઈ કરી, તેમાં પાંચ લાડવા બનાવ્યા તે ખાવામાં બન્ને જણે ઠરાવ કર્યો કે જે “બોલે તે બે ખાય” ને “મુંગો રહે તે ત્રણ લાડુ ખાય” બન્ને જણ સુઈ રહ્યા. જેને ત્રણ લાડુ ખાવાનો વિચાર હતો તે મજબુત મન કરી પડી રહ્યો, ત્યારે બીજો ઉતાવળો હતો તે, ‘આ તો બોલશે નહીં ને રસોઈ બગડશે ને લુખે મરીશું’ એમ ધારી બોલી ઉઠ્યો કે, “ઠીક ત્રણ તારા ને બે મારા.” એમ બોલનારને બે લાડવા ખાવા પડ્યા તે ઉપરથી કહેવત થઈ કે “બોલે તે બે ખાય.” ઉતાવળો થઈને બોલે તેને નુકસાન લાગે એ આ કહેવતનો ભાવાર્થ છે.

બોલ્યાથી ભરમ જાય. બોલ ઉપરથી તોલ અંધાય.
બોલતો પોપટ પાંજરે પડે. બોલ્યા ઉપરથી મનુષ્ય પરીક્ષા.
મુંગીમંતર^૧ સાડાસતર. વાણી ઉપરથી પ્રાણી પરખાય.

દોહરા—નહીં શિંગ નહીં પૂંછડું, નહીં કરવધ નિશાન;
વચનથી વરતાય છે, અકુલિન કે કુળવાન. ૩૦
માલીકા ભલો બરસનો, ધોળીકી ભલી ધુપ;
માગણુકો ભલો બોલનો, ચતુરકી ભલી ચુપ. ૩૧

સોરઠો—કહી^૨ ન માને કાંઈ, જુગતી અજુગતી જહાં;
શાણને સુખદાઈ, ચુપ રહેવું રાજ્યા. ૩૨

Speech is the picture of the mind.

A bird is known by its note, and a man by his talk.

Silence is the best virtue

૧૬. અવસર ગયે બુધ ક્યા કરની ? કાર્તિક મહિને કણુખી ડાહ્યો. ૧૬

અવસર ગયે બુધ ક્યા કરની ? કાર્તિક મહિને કણુખી ડાહ્યો.
રાંજા પછી ડહાપણ, ને ગરથ ગયા પછી જ્ઞાન.
ધા ભુલ્યો તે ભવ ભુલ્યો. ગર્ભ પળ પાછી ન આવે.
સદા દોર દોરા દીખાતા નહીં, ગયા વક્ત ફીર હાથ આતા નહીં.
લક્ષ્મી ચાંલો કરવા આવે ત્યારે મ્હેં ધોવા જવું.
સસલો શિકારે આવ્યો ત્યારે કુતરો મુતરાણો થયો.
નાણું મળે પણ ટાણું ન મળે. પીણ ટાંણે ચાંચ પાકી.
મરવા ટાણે પશ્ચાત્તાપ તે પૂર્વજન્મનાં પાપ.

દોહરા—ખડ ખુટ્યાં ધણુ વસુધીયાં, વહાલા ગયા વિદેશ;
અવસર ચુક્યા મેહુલા, વરસી કાંઈ કરેશ. ૩૩
જો મતિ પીછે ઉપજે, સો મતિ આગે હોય;
કામ ન બણસે આપણો, દુરિજન હસે ન કોય. ૩૪

૧ ન્યારે કોઈ માણસ વાત કરે છે તે વળનહાર અને આપડાની માફક બંધબેસતી હોય ત્યારે તે વાત વિષે કહેવાય છે કે, “સોળ વાલ ને એક રતી”ની, ‘સત્તર આનાની વાત’ છે તેમ “મુંગીમંતર” એટલે ગુપ્ત વાત મંત્રની પેઠે છાની રાખવા મુંગા રહીએ તે તેથી પણ વધારે એટલે સાડાસતર આનાની વાત છે, એ ભાવાર્થ કહેવતનો છે.

૨ કહું મનાય નહીં, ત્યાં ચુપ રહેવું તે શાણા પુરૂષને સુખદાઈ છે.

ગયું ધન તે સાંપડે, ગયાં વળે છે વહાણુ;
 ગયો અવસર આવે નહીં, ને ગયા ન આવે પ્રાણુ. ૩૫
 ઉજડ ખેડા ફરી વસે, નિર્ધનીઆ ધન હોય;
 ગયું ન જોખન સાંપડે, મુવા ન જીવે કાચ. ૩૬
 અગલે દિન પીછે ગયે, હરસે કીયા ન હેત;
 અખ પીછતાકે ક્યા કરો, જખ ચીરીઆં ચુગ ગઈ ખેત. ૩૭

Better one word in time than more afterwards.
 Past time is irrevocable.
 Make hay while the sun shines.

૧૭. કાળી ચૌદશ ને આદિતવાર ફરીફરીને નહીં આવે.

અવસરે નહી ભૂલતાં. (અવસર સાચવી લેવા વિષે.) ૧૬

કાળી ચૌદશ ને આદિતવાર ફરીફરીને નહીં આવે.
 સાતમ ને સોમવાર વારે વારે આવે નહીં. હાથ આવેલી તક ખોવી નહીં.
 કરવું હોય તે કરી દ્યો, નીકર વહાણું વાઈ જશે.
 ટાણે થાય તે નાણે ન થાય. અવસરે ચેત્યા બહા.
 દાવ આળ્યે સોગઠી મારવી. લાગે લાકડું લાગે.
 વખત જોઈ વાત કરવી. વા જોઈ વહાણુ હંકારવું.
 પવન જોઈ પીઠ દેવી. વળ જોઈને ટાંકણું મારવું.

દોહરા—જખ તુમ આવે જગતમં, જગ હસે તુમ રોય;
 અખ કરની એસી કરો, પીછે હસે ન કોય. ૩૮
 ખેસી દોહીએ બાકરી, ઉભાં દોહીએ જાટ;
 જેસા વાયે વાયરા, તેસી દધએ પુંક. ૩૯
 ટાણે ભૂલે ટેવણી, વિત્યે વાળે^૧ હાથ;
 અમલ વેળા આજસુ, એ રંડખરીનો^૨ સાથ. ૪૦

સોરઠો—નર તે ચતુર સુખણુ, સર અવસર ચૂકે નહીં;
 અવસરનાં ઓંધાણુ,^૩ રહે ધણા દિ રાજઆ. ૪૧

Strike the iron while it is hot.

Hoist your sail when the wind is fair.

Every thing has its time and that time must be watched.

૧ છાતી કુટે. ૨ રંડખરી=નપુંસક. ૩ નિશાની.

૧૮. દીકરા મોટો થા પરણાવશું. રાણાજીનાં અબારાં. ૨૫

(વાયદા કરવા વિષે.)

દીકરા મોટો થા પરણાવશું. રાણાજીનાં અબારાં.^૧
મેસાણાના ભાટ જમે કાલ. દિવસનો ક્યાં દુકાળ છે.
સોમવતી અમાસ ને શુક્રવાર. અગસ્ત્યના વાયદા.
વાયદો હોળી દીવાળી વચ્ચે તે ખુટે જ નહીં.
હજી તો રોહિણીમાં ગાજે છે. વાયદે ગયું તે વાચે ગયું.
વાયદા ઉપર વાયદો તેમાં કોણ કાઢે ફાયદો. મુલતવી રાખ્યાનાં માઠાં ફળ.
તાળવે ગોળ ચોટાડવો.

પલકકા પખવાડીઆં, ધડી કે ખટ માસ.
દાસ જીનકું કહે કાલ, બિનકે કોણ હવાલ. આડી રાત તેની શી વાત ?
ટાકું પથરા જેવું. દીર્ઘસૂત્રી. લાંબી કસે ધવરાવે છે.
ખાવા મરંગે, તબ બેલ ખાટંગે.

હજી તો ગગનમાં ગાજે છે, ચૂડે જાઓ, ખડે થાઓ.

દોહરો—અબી કહેતાં દિન આઠ, તબી કહેતાં દિન વીશ;
હોય કાલનો વાયદો, તો જાણે જગદીશ.

૪૨

મરાઠી જોડકણું.

આતા દિન સાતા, ઉઘા દિન વીશ;
પરવાયા વાયદા, તો જાણે જગદીશ.^૨
સંધની સાંજ ને મોચીનું વહાણું;
ધાંચેજની ખાયડી કહે હું શું જાણું?^૩

શિવારામ ગાર્દી, જ્યાં પજા ત્યાં બે મહિના ને બાર દી;
બિઠ્યા ત્યાંથી આઠ દી, ને ચાલ્યા ત્યાંથી ચાર દી.

આતા ભાઈએ આશા આપી, આંટા ખૂળ ખવરાવ્યા;
આજકાલ કરીને આખર, ગોળને પાણીએ નવરાવ્યા.

Tomorrow comes never. False promises.

Whenever two Sundays meet, never.

૧ અબારાં=હમણાં.

૨ દંમટોલ ને પોઇસ પણ કહેવાય છે.

૩ આ ત્રણના વાયદાનો કદિ અંત આવતો નથી.

૧૯. કાલ કરે સો આજ કર, આજ કરે સો અખ. ૫

(વાયદો' ન કરતાં તરત કરવા વિષે.)

આજનું કામ કાલ ઉપર રાખવું નહીં. કાણે દીડી કાલ ?
કામ કર્યાં તેણે કામણુ કર્યાં. કર્યું તે કામ, વિધ્યું તે મોતી.

દોહરો—કાલ કરે સો આજ કર, આજ કરે સો અખ;

પરસુ પ્રલે હોયગી, ફીર કરેગા કખ.

૪૩

Procrastination is the thief of time.

Delay is dangerous.

૨૦. મુક્તકા ચંદન ઘસળે લાલીઆ. ૧૦

(મુક્તનો માલ ખાવા વિષે.)

મુક્તકા ચંદન ઘસળે લાલીઆ. મુક્તકે લડુ ખાઓ મેરે લાલ.
મુક્તકા માલ હુટો મેરે લાલ. મુક્તકે મુળે કેલે જેસી મળ.
મક્તનાં મરી તીખાં ન લાગે. મક્ત મળ્યું તે બહુ મળ.
ધર્મરાજનો ગોળ જેમ હુટાય તેમ હુટો. મક્તની મળ મીઠી લાગે.
મુક્તે માલ, દિલ ખેરેકેમ.

દોહરો—રહો અમારા નગરમાં, હુકમ બિના મત જાઓ;

કરો હમારી ચાકરી, બીખ માંગકે ખાઓ.

૪૪

To cry yule at other men's costs.

To be merry at the expense of others.

The wholesome meat is at another's cost.

૨૧. ભાવતું હતું ને વૈધે કહ્યું. ૭

(મન ભાવતું મળે તે સંબંધી.)

ભાવતું હતું ને વૈધે કહ્યું. રોતી હતી ને પીએરીઆં મળ્યાં.

બળદ ગળીઓ ને બુચકાયોં, તે બેસી ગયો.

ગાડું દેખી લાગે થાક, ઘોડા દેખી થાકે પાગ.

દોડવું હતું ને ઢાળ આવ્યો. ગાડું દેખી ગુડા લાંગ્યા.

સોરઠો—જેની જોતા'તા વાટ, તે શેરડીએ^૧ સામા મળ્યા;

ઉધઆં હૈયાનાં કપાટ, કુંચી ફેડું કામ નહીં.

૪૫

What a man desires, he easily believes.

૨૨. દગા કીસીકા સગા નહીં. ૧૪

(ખોટું કામ કરનાર તેનાં ફળ પોતે જ ભોગવે છે તે વિષે.)

દગા કીસીકા સગા નહીં, કીચા ન હોય તો કર દેખો.

એના ટાંટીઆ એના ગળામાં. ખોદે તે પડે.

નીતિએ નારાયણ વસે, અનીતિએ કુતરાં ભસે.

ભુંડું તાકે (ધજે) તેનું ભુંડું થાય. દાનત તેવી બરકત.

કપટ ત્યાં ચપટ. કુડ ત્યાં ધૂળ. કુડના ડાંડીઆ કપાળમાં વળી.

જેનું મન ચોખ્ખું, તેને શાંતી બીક? ઠગબાણએ ઠાઠ ન આવે.^૧

જસકી દાનત છુરી, જસકે ગલે છુરી.

દોહરા—ખોદેગા સો પડેગા, તુમ ફિકર ના રાખો ભાઈ;

ચીડી આપી બ્રાહ્મણને, ગદ્દે ચઢ્યો નાઈ. ૪૬

ધજે જેવું અવરનું, તેવું આપણું થાય;

કર્યું ન હોય તો કરી જુઓ, જેથી તુરત જણાય. ૪૭

Underhand practices fail in the end.

Evil to him, who thinks of evil.

He who digs falls

Deceitful men dig their own graves.

Cheating play never thrives.

૨૩. કરણી તેવી પાર બિતરણી. ૧૩

(સારીનરસી કરણી વિષે.)

જેવી કરણી તેવી પાર બિતરણી. દીધવાન ફળ ભોગવવાં;

વાળ્યાં તેવાં લણવાં. કૌવચ વાવી મોગરો લેવાય નહીં.

હાથે કર્યું હશે તે મુવા પછી સાથે થાય. હાથે તે સાથે.

કરેગા જેસા પાવેગા, બાવેગા સો લણેગા. કરવું તેવું પામવું.

જમણો કરે તે જમણો ભોગવે, ને ડાખો કરે તે ડાખો ભોગવે.

સાફ કરી સારાની વાટ જોવી. બોલશો તેવું સાંભળશો.

કલજીગ^૨ નહીં, કરજીગ હે; એક હાથસે લે, દુસરે હાથસે દે.^૩

૧ ધર ન ભરાય. ૨ હાલનો જમાનો કલિયુગ કહેવાય છે. તે જીવિ વિષે એમ મનાય છે કે પાપકર્મ કર્યો હોય પણ કાંઈ તેનું ફળ દેખાતું નથી. તે સંબંધમાં સારા સદ્ગુણી પુરુષો તેમ નહીં માનતાં કહે છે કે, “કલિયુગમાં કર્યો કર્મ શુભ કે અશુભનાં ફળ તુરત મળે છે એટલે એક હાથથી કર્મ કર, ને બીજે હાથે ભોગવ.” અર્થાત્ જેવાં કર્મ કરશો તેનાં ફળ તુરત ભોગવશો. ૩ તુરત કરણીનું ફળ મળે છે.

દોહરો—કલિભુગ કહે છે જળત પણ, કરભુગ એનું નામ;
આંહીનું ફળ આંહીં મળે, એવું છે આ કામ.

૪૮

As you sow, you will reap so.
Do good and have good.

૨૪. વર વરો કન્યા વરો, ગોરનું તરલાણું ભરો. ૧૦

(પોતાની મતલબ સરતી હોય તો બીજનું ગમે તેમ થાઓ તે વિષે.)

વર વરો, કન્યા વરો,^૧ ગોરનું તરલાણું ભરો.
કીસીકા ઘર જલો, કીસીકા પુત મરો, બંદેકુ ખેરસલા.
કીસીકા ઘર જલો, કીસીકા પુત મરો, બંદા ખાવે ઓર તાપે.
મીઆંની ડાઘી બળે, ને દાસીને અજવાળું થાય.
કીસીકી વેલ,^૨ કીસીકી બેલ, ઓર બંદેકા ડચકારા.
આરતી જિતાઈ ને મંગળ ગાજી, બીજને આપું ત્યારે હું શું ખાજી ?
મરનારને ઊપાડનારની પીઠા શી ?
મુઠાં બેહસ્ત જાય, કે દોજખ જાય, આપણે તો છનાછની.^૩
ઘરનાં છોકરાં ઘંટી ચાટે ઉપાધ્યાયને આટો.

ઓપાઓ—પાડોસણ કહે આટો આપો, ઘરનાં ચાટે ઘંટી;
છોડાં તો છાસ પીએ, ને બાવો માગે બંટી.

૪૯

Plough or not plough, pay me my rent.
His bread is buttered on both sides.
Charity begins at home.

૨૫. સુંકને ગાંગડે ગાંધી થવાય નહીં. ૩

સુંકને ગાંગડે ગાંધી થવાય નહીં.
બારા સુધી ભણી પંડિત થવાય નહીં.
અર્ધી સોપારી ને હીરો દલાલ વેપારી.

One flower makes no garland.
One swallow does not make spring.

૧ 'વર મરો, કન્યા મરો' પણ બોલે છે, પણ તે શુદ્ધ નથી.

૨ વેલ-ગાડી.

૩ છનાછની=મોજામજા અથવા પૈસા ઉછળે.

૨૬. ડોહોડ વાંક વગર કજીઓ થાય નહીં. ૬

ડોહોડ વાંક વગર કજીઓ થાય નહીં. એક હાથે તાળી પડે નહીં.

રંગદોષ ને પાશદોષ વગર લુગડું ખરાબ થાય નહીં.

રંગમાં ને પૌતમાં બન્નેમાં વાંક. ગાળ દબને ગાળ સાંભળવી.

દોહરો—આવત ગાલી એક હે, બિલટત હોત અનેક;

કપીર ને બિલટે નહીં, તો રહે એકકી એક.

૫૦

It takes two to make a bargain.

The second blow makes the fray.

It requires two to quarrel.

૨૭. લીધાં લાડ ને ખાધાં ખાસડાં ફરીફરીને આવે નહીં. ૯

લીધાં લાડ ને ખાધાં ખાસડાં ફરીફરીને આવે નહીં.

કાલે મરી જવું છે, ખાઈપી ખૂબ ભડાવી તે ખરી.

આડી રાત તેની શી વાત? કાણુ દીઠી કાલ?

કાણુ જાણે કાલે શું થશે?

કાલ ખુદા છે (તે આપશે). કાલની વાત કાલે.

ખાનારપીનારને ખુદા આપનાર.

દોહરો—પલક પાવકી ખબર નહીં, કરે કાલકી ખાત;

જીવ બપર જમડા ફરે, જ્યું તેતરપર બાજ.

૫૧

Eat drink, be merry, we shall die tomorrow.

To morrow will take care of itself, spend and God will send.

૨૮. સૂરજ સામી ધુળ નાખીએ તે આંખમાં પડે. ૯

સૂરજ સામી ધુળ નાખીએ તે આંખમાં પડે.

પત્થરને બચકું ભરીએ તો પોતાના દાંત પડે.

ભીંતમાં મારે લાત, તે પોતાની લાત.

આસમાનપર થુંકે, તે મ્હોં બપર પડે.

ચંદ્રમાનું વેર લેવા ધર સળગાવીએ તો આપણું ધર બળે.

“તાફે નામ શું?” જવાબ, “જીવો.” ધંધો શું કરે છે? “સર્પ આદ્યાનો;” ત્યારે “જીવો ન જીવો.”

બહારવટીઓ ધાસે, રાજ ધાસે નહીં.

હાથી પાછળ કુતરાં ધણાં ભસે છે (પણ પરવા નહીં કેમકે ઇજ્જ થવાનો ભય નહીં).

મોટાની વાત કરીએ તો વણમોતે મરીએ.

Spit not against the heaven, it will fall back on your face.

૨૯. ગોળે મરે તેને વિષથી મારીએ નહીં. ૨૧

(મીઠું બોલવા વિષે.)

ગોળે મરે તેને વિષથી મારીએ નહીં.

મીઠી જીભ રાખવામાં કાંઈ જતું નથી. જીભમાં અમૃત, જીભમાં ઝેર.

આપની બૈયર કહેવા કરતાં મા કહીએ તો પાણી પાય.

વચને દરિદ્રતા શી? વચને કિં દરિદ્રતા. જીભમાં સાકર રાખવી.

મીઠી જીભ, સર્વ કાર્ય સિદ્ધ. જ્યાં શીર્ષી તો મુલકગીરી.

જીભમાં ઝેર તો મુલકથી વેર. મીઠી જીભમાં વશિકરણ વસે છે.

વાત કરવી તો ગોળે વીટી કરવી. જીભ ચડાવે ને જીભ પાડે.

જોડા મારવા તો શાલમાં લપેટીને મારવા.

સંપત હોય તો દેજો દાનજી, નીકર જીભડીએ જશ લેજો.

દોહરા—તુલસી કહેત પુકારકે, સુનીએ સખ દે કાન;

હેમદાન ગજદાન તે, બડો દાન સન્માન. ૫૨

સખ ધનકો ધન બચન હે, બચન રતનકી ખાન;

તીન લોકકી સંપત્તિ, રહી બચન બીચ આન. ૫૩

જીવીએ તો જશ લીજીએ, શકર જેડા સંજી;

મરી જાવું માનવીઓ, રહે ભલેરાં વેજી. ૫૪

સોરઠા—કોયલડી ને કાગ, વાને? વરતારો? નહીં;

જીભલડીમાં જવાબ, સાચું સોરઠીઓ ભણે. ૫૫

ઉપજાવે અનુરાગ, કોયલ મન હર્ષિત કરે;

કડવો લાગે કાગ, રસનાના ગુણ રાજીઆ. ૫૬

પોપટ કોયલ બોલ, થોડો પણ લાગે ભલો;

વૃથા ગુમાવે તોલ, બહુ બોલીને મેંડકાં. ૫૭

Large bounties we wish to give in vain,

But all may shun the offence of giving pain.

૧ રંગે. ૨ વરતારોનો અર્થ તો પારખી કાઢાડવું છે.

૩૦. પોથીમાંનાં રીંગણાં. ૧૧

(કહેણી ને રહેણી જુદી તે વિષે.)

પોથીમાંનાં રીંગણાં. પરાપદેશે પાંડિત્યમ્.
ડાહી સાસરે જાય ને ઘેલી શિખામણુ દે.^૧ કહેવું સહેલું છે, કરવું કઠણુ છે.
કહેવું કાંઈ, ને કરવું બીજું. કહેવા કરતાં કરી ખતાવવું સાફ.
એ કાથળાની રમત. જીભના ને પેટના જુદા.
કહે કાંઈ ને કરે કાંઈ, તેને ધાલો ચુલા માંહી.
કહેવું કાંઈ ને કરવું કાંઈ, એ તો જાણો મોટી ભવાઈ.
દાહરો—કહેણી મીસરી ખાંડ હે, રહેણી તાતા લોહ;
કહેણી કહે ને રહેણી રહે, એ જોવણા કાહ. ૫૮

Wise for others, but fools to themselves.
He is not wise who is not wise for himself.
A man of words, not of deeds, like a garden of weeds.
Precept begins, but example completes.
An example is better than a precept.
It is easy preaching fasting with a full belly.
Practice what you preach.
Easier said than done.

૩૧. હેએ હોય તે હોઠે આવે. ૧૦

(મનમાં જે વાત રમતી હોય તે બોલાઈ જવાય તે વિષે.)

હેએ તેવું હોઠે. વાણિ અંતઃકરણનું પ્રતિબિંબ છે. ચોરને માથે ચાંદરણું.
જેવું અંતરમાં હોય તે જાહે આવે. દોષારિતું હૈયું કાચું. ચોરને માથે કાગડો.
પતકાળું ચોરેલું તે મહો ઉપર આવી ગયું.
પતકાળું ન ચોરે આવે બ્રહ્મચારી. કાણુ કહે છે રાંપીનો ધા ?
એક વાધરી આખો જન્મારો જનવરને પકડવા તથા મારવાનો ધંધો
કરીને ગંગાસ્નાન કરી આવી ધર્મચરણ કરવા લાગ્યો. એક વાર જંગલમાં
તે ગયો. ત્યાં કેટલાક નાની ઉમરના છોકરા ઘો પકડવા મહેનત કરતા હતા.

૧ ઘેલી સાસરે ન જાય, અને ડાહીને શિખામણુ દે એવી કહેવત છે.

૨ 'તણખણું' પણ બોલાય છે. ૩ રાંપી એક હથિયાર છે,

ધો દરમાં પેડી પણ પુંછડી બહાર રહી ગઈ હતી. વાધરીના જીવાન છોકરાઓએ ઘોને પુંછડેથી ઝાલીને તાણવા માંડી પણ ઘોને ખેંચીને બહાર કાઢી શક્યા નહીં, એટલામાં ધર્માચરણ કરનારો વૃદ્ધ વાધરી ત્યાં આવ્યો ને જીવાન છોકરાઓની મહેનત અફળ ગઈ જાણી બોલ્યો:—

જાણું છું પણ કહેતો નથી, નાહાવા ગયો'તો ગંગ;

ઘોની ગાં-માં આંગળી કરે તો, ઢીલાં થાયે અંગ. ૧

તે પ્રમાણે જીવાન છોકરાઓએ કર્યું અને ઘોનાં અંગ ઢીલાં થયાં. દરમાં ચોટી રહેવાનું જોર ઘો કરી શકી નહીં, એટલે બહાર તેને ખેંચી કાઢી છોકરાઓએ પકડી લીધી.

મારો રૂપીઓ શું ખાય છે? ૧

Nearest the heart, comes out first.

As we think so we speak.

૩૨. સાચને આંચ નહીં. ૨૦

(સાચ વિષે.)

સાચને આંચ નહીં. સાચ તરે ને જૂઠું જુડે. સત્યકા બેલી રામ.

સાચો રૂપીઓ સર્વત્ર પરખાય. સાચે રાચે જગપતિ.

સાચને બે પગ (જેથી ખડગ ઉભું રહી શકે).

સત્ય એ જ પરમ ધર્મ. સત્યમેવ જયતિ. સત્યકી જીકર, ખુદાકું ફિકર.

દાનત પાક તેને શાની ધાક. સાચા ધંટ દેવળ વાગશે.

સોનાને સ્યામતા નહીં. ચોખ્ખા મનને ચિંતા શી?

જ્યમં સલ્લ લાં રહેમત.

સલ્લ બય જાણે નહીં ને મૃત્યુ કાળ પીછાણે નહીં.

સમ્યનો બેલી પરમેશ્વર.

ખરાને ખેરસલા, ખોટાને ખટલા. ૨

ઢાઢુરો—સતિયા સત નવ છોડીએ, સત છોડે પત જાય;

સતકી બાંધી લક્ષ્મી, ધરહું ચક્ષી આય. ૩ ૫૮

૧ એક માણસ પાસે ખોટો રૂપીઓ હતો તે વાત તે જાણતો હતો. બનરમાં તે રૂપીઓ સલાવવા ગયો, પણ મનમાં તે ખોટો હતો એટલે બોલાઈ જવાયું કે, “મારો રૂપીઓ શું ખાય છે?” અર્થાત્ તે સલાવતાં કેટલું કમતી આવશે. દુકાનદારો તે સાંભળી વેહેમાઈ ગયા અને ખોટો રૂપીઓ સાફ્યો નહીં. ૨ ખસડાં.

૩ બીન બોલાઈ આવ્યો પણ કહેવાય છે.

સતિયા સત છોડે નહીં, રાજ, પ્રાણ, ધર ભય;
હરિશ્ચન્દ્રનું જીવન એ, સતિયાનો યશ ગાય. ૬૦
હરિ ભજવો હક્ક ખોલવો, દોનું ખાત અવલ;
તુલસી તકિા ન ઉતરે, આઠે પોહોર અમલ.^૧ ૬૧

Virtue is always victorious.

Honesty is the best policy.

Truth seeks no corners.

Truth is God's daughter.

A clear conscience can bear any trouble.

૩૩. ભરમ ભારી ને ખીસા ખાલી. ૩૫

(વગર પૈસે ડોળ કરવો તે વિષે.)

ભરમ ભારી ને ખીસા ખાલી. ઠાલો ચણે ને વાગે ધણા.

મુછે ચોપડવા તેલ નહીં ને ડેહેલીએ દીવા કરો.

નામ રાખ્યું ધનાશ ને ધરમાં હાંધીં? કુસ્તી કરે.

પુલ ફટાકીયા ને ફાંટમાં છાણું, ઘેર આવે ત્યાં કલેડાં કાણું.

ઠાલી ઠકરાઈ ને ફાંટમાં છાણું, સુવે ત્યારે ભેઠ ખીજાનાં.

પુલી ખાઈની પુલ, ને ધરમાં ન મળે ધૂળ.

ઢમઢોલ ને માંહે પોલ. નામ મોટાં ને દર્શન ખોટાં.

શેખાઈ શાહનવાની, ને કસબ ભાડભુંજનો.

ખાઈ ખોખાઈ ને વહુને ધરચોળું જોઈએ.

ક્યા કરે નર ફાંકડા, કે થેલીકા મ્હોં સાંકડા.

ધરમાં આડી શેરીનીં જોડે, ને બહાર મુછો મરડે.

ઉપરથી ફૂલ ને ધરમાં ધૂળ. કેારા વાગા કકડે ધણા.

દળતારીના દીકરા ને નામ પાડ્યું ગુલાબખાં.

મીંયાં ફાડીઆં ચાટે ને ખીખીને પુલેલ જોઈએ.

જોતી દુકાન ને ફીકાં પકવાન. કેારા વાધા કડકડે, ને ધરની રાંડ ફડફડે.

ઉપર વાગા ને માંહે નાગા. તમાચો મારી મ્હોં લાલ રાખવું.

ખાલી વાસણ ખડખડે ધણું. અડક પારેખની ને જાત હળમની.

ધરમાં ચોવીશ હાથનો વાંસ ફરે ને બહાર આપ ચાળીશ લાખના.

લાડબાઈ લુહારડી, કાખમાં લુવારડી.^૧

પાસે ન મળે કાડી ને ઉભી બજાર દોડી.

પેટમાં પુમકું પાણી નહીં, ને નામ માઈં દરિયાવખાં.

ધરમાં હાંદલાં કુસ્તી કરે, ને બહાર લાલજી મણીઆર.

બહાર બાપ ચાળીશ લાખના, ને દીકરો વ્યાજમાં કુલ્યો.

બાઇડીને બલૈયું? નહીં ને પખો ઘોડાનાં સાટાં કરે.

ભાઇની બગલો દેખાય, વહુને ચોગા સાડી જોઇએ.

અધૂરો ઘડો છલકાય.

પેટને પૂં મળે નહીં ને ઝોટીંગને વડાં.

કરવી ગુલામી ને મીઠાજી અમીરનો.

ચોપાઈ—હીરો, મોતી, ઝવેરદાસ, દામ મળે નહીં ખોટો પાસ;

નામ ધરાવે છે રણુછોડ, ભરે વ્યાજ મોટી એ ખોડ.

A great cry a little wool.

A large building a low foundation.

Great show, empty pocket.

Great boast, little roast.

He robs his belly to provide for his beach.

Empty vessels make most sound.

Large trees give more shade than fruit.

Clean clothes and empty pocket.

૩૪. અપ તેની છોત નહી. ૮

અપ તેની છોત નહીં. આરત તેની આભડછેટ નહીં.

માથે ઓઢી ચાદર એટલે જ્યાં ખેઠા ત્યાં પાદર.

હાજતમાં હુજત નહીં. હાજત વખત પાપખાનું ગંધાતું નથી.

વહાલામાં વટાળ નહીં. કામી બાર ગાંઠે બજાડ દેખે.

હેડ^૨ કેહેડનો દોષ નહીં.

૧ લુવારડી=સાવરણી. ૨ બલૈયું=ચુડી. ૩ હેડ=લાકડાના મોટા પાટડાને વેહેરીને બે સરખા ભાગ કરી, બન્ને કડકામાં અર્ધ ગોળ ફાંકાં કે ગાળા કરવામાં આવે છે. તે લાકડાના ઉપરના ભાગને ઊંચો કરીને માંહે ગોળ ગાળામાં કેદીનો એક પગ ખોસીને પાટડાના બે કડકા ઉપરાઉપર મૂકી છેડે તાળું મારે ને કેદી ભૂદી ભૂદી નાતના હોય પણ હેડમાં બધાના પગ ખોસેલા છતાં વર્ણવર્ણનો દોષ નહીં ગણતાં, એક હેડમાં પગ રાખીને

Necessity knows no law.

All is fine that is fit.

૩૫. સોખતે અસર. ૧૬

સોખતે^૧ અસર, તુખમે તાસીર.

સંગ તેવો રંગ. વાન ન આવે પણ સાન આવે.

બધા ખાય છે અથવા ખાવું પડે છે. તે કદી જ્યારે છૂટીને આવે છે ત્યારે નાતમાં તેનો કાંઈ દોષ નહીં ગણતાં દાખલ કરવામાં આવે છે. ઔરત ગમે તે જાતની રાખવામાં દોષ ગણાતો નથી.

સોખતે અસર

૧. બાદશાહ અને લવાના સંવાદમાં લવે કહ્યું, “સોખતે અસર, તુખમે તાસીર;” ત્યારે બાદશાહે કહ્યું, ““તુખમે તાસીર” વાત ખરી છે, પણ માણસનું મન મજબુત હોય તો સોખત અસર કરી શકે નહીં, માટે સોખતે અસરની વાત મને ખરી લાગતી નથી.” તે ઉપરથી લવે કહ્યું, ““સોખતે અસર” ખરી વાત છે.” લવે તેના ખરાપણા વિષે આગ્રહ પકડવાથી બાદશાહે કહ્યું, ‘બાર મહિનામાં એ વાત ખરી સિદ્ધ કરી આપજે, નહીં તો ગરદન મારીશ.’ લવે કબુલ કર્યું.

ખેચાર માસ જવા દેઈ, લવે કાશી વગેરે તરફ જવાની રજ લીધી ને કાશી તરફ ગયાનો બધો ડોળ કર્યો, ને પછી વાણીઓ થઈ દિલ્હીમાં શાહુકાર બની મોટી બજારમાં સારી ત્રણ માળની દુકાન ભાડે રાખી. પેહેલા મજલામાં દુકાન કરી ખેચાર શુભાસ્તા તથા નોકર રાખ્યા, ને તેણે બપરના મજલામાં પોતાની સ્ત્રી સાથે રેણુક કરી.

ખીજે દહાડે તેણે પોતાના નોકરને કહ્યું, ‘એક હજમને બોલાવી લાવ. બાદશાહનો હજમ હશે તે સારી હજમત કરતો હશે માટે તેને તેડી લાવજે.’ નોકર ગયો અને બાદશાહના હજમને તેડી લાવ્યો. શેઠ (લવે) હજમત કરાવી હજમનાં બહુ વખાણ કર્યાં ને હજમને હજમતના મેહેનતાણાંના પાંચસો રૂપીયા આપ્યા. બાદશાહનો હજમ ખરો, પણ પાંચસો રૂપીયા એકઠા જોયેલા નહીં તેથી બહુ ખુશી થઈ ગયો. શેઠ હજમત કરાવી રહ્યા કે, તુરત ઉપલે માળથી એક દાસી આવી તેણે હજમને કહ્યું, ‘મારી બાઇના નખ લેવરાવવા છે માટે ઉપર ચાલ.’ ઉપર ગયો, નખ લેવાને આંગળી હાથમાં લીધી ખરી, પણ સોના જેવી બાઇની દેહ, બચ્ચ ને સૌંદર્યથી ભરપુર મુખ જોઈ હજમ તો ફિગ્મૂઠ બન્યો. બાઈ કહે, ‘બરાબર જીવ દેકાણે રાખ નહીં તો જીવતો નખ ઉતરશે.’ કાળજી માંડમાંડ દેકાણે રાખીને ઘાંચળે નખ ઉતાર્યો. નખ ઉતરામણના તે બાઇએ બે રૂપીયા આપી, દર ત્રિજે દહાડે નખ ઉતારવા આવવાને વરદી આપી, તે હજમે ખુશી થઈ કબુલ રાખી.

એમ વહીવટ ચાલતાં બેએક મહિના નીકળી ગયા. પછી હજમ એક વાર નખ લેવા આવ્યો, ત્યારે બાઇએ પૂછ્યું, “કાલે સાંજના ચાર વાગતાં એક સવારી નીકળી બસો ઘોડા આગળ, સોખસો ઘોડા પાછળ ને વચ્ચે એક ઘોડાવાળો ઘોડો નચાવતો હતો એ કોણુ હશે?” હજમે કહ્યું, “એ જ બાદશાહ સલામત હતા.” ત્યારે બાઈ બોલ્યાં, “બહુ

ગધેડા સાથે ઘોડું બાંધે તો, ભુંકતાં ન શિખે પણ આભોટતાં શિખે.
દેખે તેવું શીખે, ઊંડે ન તોય ઠેકવા શીખે વસી વિહંગમાં.

ખુબસુરત છે, ને ઘોડો પણ ખુબ નવાવતા હતા. મેં બારીમાંથી ચુપકાથી જોયા પણ તેમની નજર નહોતી.”

આ વાતચીતનો પ્રસંગ બન્યા પછી હજમ બાદશાહની હજમત કરવા ગયો ત્યારે બાદશાહને વાતમાં કહ્યું કે, ‘એક શાહુકાર અમુક દુકાનમાં રહેવા આવેલ છે તેની બોરત બહુ ખુબસુરત અને પરિભરી છે. હું બે મહિનાથી નખ ઉતારવા જઈ છું, પણ કોઈ દિવસ બોલતી નહીં. આજ બોલી, ‘એમ કહી બાઇનું કહેવું સંભળાવી છેવટે કહ્યું કે, “આપની ખુબસુરતી ઉપર ક્રીદા છે.” દુકાનની નિશાની બાદશાહે પુછી લીધી, ને હજમને કહ્યું કે, “હું કાલે ત્યાંથી સવારી સાથે નીકળીશ.” હજમ કહે, “હું શેકાણીને ખબર આપીશ.”

હજમ તે શેકાણીના નખ લેવા ગયો ત્યારે બીજું કંઈ નહીં બોલતાં એટલું બોલ્યો કે, “આજ બાદશાહની સવારી નીકળનાર છે.” શેકાણી એ વાત જાણી ખુશી થયાનો તથા પોતાને બાદશાહનું મ્હોડું જોવા ઊમેદ હોય એવું હજમને દર્શાવ્યું.

આ બાઇએ પોતાનો પોષાક ચિત્તાકર્ષક બનાવવા તજવીજ કરી અને સવારી નીકળવાની રાહ જોતી બેઠી. બાદશાહની સવારી નીકળી. બાદશાહ હજમની સૂચના પ્રમાણે ઉંચું જોતા હતા ત્યાં શેકાણીએ માથાના વાળ મોર કળાની માફક કરી, પોતાનું અર્ધું શરીર દેખાય તેવી રીતે બારીમાંથી કહાડીને પાછી પેંસી ગઈ, પણ બાદશાહે જોઈ લીધું.

બાઇનું મનોહર રૂપ જોઈ બાદશાહનું મન હરાઈ ગયું. હજમ હજમત કરવા ગયો ત્યારે બાદશાહે હજમને કહ્યું, ‘હવે એ બાઇની ઇચ્છા મને મળવાની છે, તો મારી પણ ઇચ્છા તીવ્ર થઇ છે, માટે પુછી જો કે શી રીતે મળતું?’

ધાંચળે વાચડી જત, ને બાદશાહે વાત કરી એટલે નખ લેવાને બહાને રોડને ઘેર ગયો, બાઇને મળ્યો અને બાદશાહની ઇચ્છા જાણાવી. બાઇએ તે વાતને રસીલી જણી જવાબ આપ્યો કે, “એમ શાહુકાર વાણીઆ ને જઇન, પણ બાદશાહ ગોરજનો વેષ લઇને અહીં આવે તો મારે પણ મળવાની ઇચ્છા તેવી જ જરૂરદાર છે. માટે કાલે બપોરે આવવું હોય તો ગોરજ થઇને આવે. કોઇ જાણશે એ નહીં ને રોડને પણ વેહેમ આવશે નહીં.”

આવી રીતે વાત મળવાથી હજમ તો હરખપડુડો થયો, દરબારમાં ગયો, અને બાદશાહને વાત કરી. બાદશાહ તો તલપાપડ થયા હતા અને દહાડીમુજ ઉતરાવવા ધાંચળે તો હાજર હતો જ. બહારમાંથી મલમલના કેસા તાકા મંગાવી ગોરજના જેવી ગાતરી વાળી. એક મલમલ ગોરજની માફક બોહોડી, હાથમાં રજેણું, પાતરે ઝાળીમાં મુકી હજમની પાછળ એક છુપે દરવાજેથી નીકળી, શાહ રાહ પગો મૂકી પેટા ગલીને રસ્તે ચાલી રોડની દુકાનપર ચઢ્યા. આગળ હજમ ને પાછળ ગોરજ કટકટ ત્રિજે માળ ગયા. બાઈ શૂંગાર સજ્ય ફક્કડ થઈ બેઠી હતી તે ગોરજને આવતા જોઈ ઉભી થઈ પગે લાગી, એક બાજુ નાખી આપી તે ઉપર આસનીઈ નાખી ગોરજને બેસાડ્યા. હજમ

દાળની સોબતથી ચોખો નર મટી નારી થયો.^૧

સોબત પ્રમાણે નોબત વાગે.

જેને જેવો વાસ^૨, તેને તેવો પાસ.

પડોસીનું કર્મ ન આવે, પણ સોંઝ^૩ તો આવે.

નીચનો સંગ ને માનનો ભંગ.

દોહરા—જયસી સોબત જગતમેં, તેસો કરત ઉપાય;

સોબત ગુન છુટે નહીં, કહા રંક કહા રાવ. ૬૩

સોબતસેં સુધયોં નહી, વાકે બડે અભાગ;

સોબતસેં ખીગજો નહીં, વાકે બડે સુભાગ. ૬૪

સંગત કીજે સાધકી, બનત બનત બન જાય;

અજયા કુંજર શિરપર, મનમાને ફલ ખાય. ૬૫

નીચે ગયો; કમાડ બંધ કરી બાઇ ખીજ ઓરડામાં ગઇ ત્યાં કમાડ કોકે ખખડાવ્યું. કમાડ ઉઘાડવા બાઇ આવી. બાદશાહે પૂછ્યું, “કોણ છે?” બાઇ બોલી, “કાઇ નહીં શેઠ ઘરઘણી છે; તેની ફીકર નહીં, આપ નિશ્ચિત રહે.”

બારણું ઊઘાડી બાઇ ખીજ ખંડમાં ગઇ, શેઠ આવ્યા, ચાંચાળી પાધરી, ઘેરદાર ભમો, કમર બાંધેલી ને અંદર આવ્યા. બોલ્યા, “પધારો, પધારો મહારાજ, બલે પધાર્યા. મહારાજ વંદું છું.” બાદશાહ (ગોરજી) કાંઇ બોલ્યા નહીં, એટલે શેઠે કહ્યું, ‘વંદું છું,’ તો પણ ગોરજી બોલ્યા નહીં. ત્યારે શેઠે કહે, “કેમ બોલતા નથી? મહારાજ વંદું છું.” એટલે ગોરજી બોલ્યા, “વંદું છું ક્યા?” શેઠે કહે, “મહારાજ, આમ કેમ? તમે અમારા ગોરજી થઇને કેમ બોલતા નથી?” એમ કહી શેઠ નીચે બેઠા. બાદશાહે સારી રીતે નજર માંડી જોયું તો લાગ્યું કે શેઠ નથી પણ લવો છે. બાદશાહે શેઠને કહ્યું, “અમે લૌવા જેસા માલુમ પડતા હે.” એટલે લવો કહે છે, “હજુર, આપ મને બાદશાહ સલામત જેવા લાગો છો.” પછી પરસ્પર મળ્યા, અને હજમની સોબતની શી અસર થઇ તે લવાએ સિદ્ધ કરી આપ્યું.

૧ ખીચડી. ૨ વાસ=રહેઠાણ, સમાગમ; પાસ=રંગ. ૩ સોંઝ=લક્ષણ.

૪ એક બકરી નદી ઉપર પાણી પીવા ગઈ. નદી આગળ લીની રેતીમાં વાધનાં પગલાં પડેલાં જોયાં. બકરીએ વિચાર્યું કે, સામે કાંઠે મારાથી નદી ઊતરીને જવાય અને નાસીને છૂટાય તેમ નથી માટે શું કરવું? ધીરજથી વિચાર કરી પગલાંનું ડુંડાણું કરીને પગલા આગળ બેઠી. થોડી વારે હાથી પાણી પીવા આવ્યો. હાથીને બકરી કહે છે કે, ‘તું બલે આવ્યો.’ આ વાધનાં પગલાં જો. વાધે મને બલામણુ આપ્યા મુજબ હું બેઠી હતી અને તે પ્રમાણે જઇને વાધને ખબર આપું છું કે, ‘હાથીબાઇ આવ્યો છે.’ એમ કહી બકરીએ ચાલવા માંજું એટલે હાથીએ બકરીને પાછી બોલાવી કહ્યું કે, ‘વાધને બોલાવીશ નહીં ને ઊગરવાનો આરો બતાવ.’ ત્યારે બકરી કહે છે કે, ‘મને પ્રતિજ્ઞાથી

જળ પ્રમાણે પોયણાં, કર્મ પ્રમાણે મત;
 જે જેવા નર સેવીએ, તે તેવી ફળપત. ૬૬
 કરત કુસંગ ચાહત કુશળ, એહી બડા અફસોસ;
 મહિમા ઘટયો સમુદ્રકો, રાવન બર્યો પડોસ. ૬૭
 બળદનો ગુણુ તો ગયો, કે બેડ કબેડાં જુતો;
 મરદનો ગુણુ તો ગયો, કે સોડ કસોડાં સુતો. ૬૮

A man is known by the company he keeps.
 One is known by his companions.

૩૬. માઠા ખબર વિજળી વેગે જાય. ૪

માઠા ખબર વીજળી વેગે જાય. વા વાત લઈ જાય.
 પલક એકમાં પહોંચી જાય, ખબર નરસા હોય.
 ભોંયરામાં નાગી નાચી, તે મહેતાજીએ જાણ્યું. ૧

Ill news travel apace.
 Scandal has wings.

૩૭. નબળો સબળાને ગુણુ કરે તે આટાલુણુમાં જાય. ૭

સમુદ્ર આગળ લુણુની ભેટ (તે શી ગણુતીમાં) ?
 જબરો નબળાને ખાય (ને ખુશી થાય).

વચન આપો તો બતાવું. હાથીએ તે પ્રમાણે વચન આપ્યું ત્યારે બકરીએ કહ્યું કે, 'નદી ઉતરી સામે કાંઠે આપણે બન્ને જઈએ તો ઊગારો થાય.' હાથીએ કહ્યું, 'તું મારા મસ્તક ઉપર બેસ. હું ને તું બન્ને નદી ઉતરી જઈએ.' ત્યારે બકરી કહે કે, 'સામે કાંઠે ઉતરીને તું તો મને ફેંકી દે તો મને શો લાભ ?' પછી હાથીએ વચન આપ્યું કે, 'હું જીવું ત્યાં સુધી મારા માથા ઉપર રાખું.' પછી બકરીને હાથીએ સુંદવતી લેઈ માથે બેસાડી સામે કાંઠે ગયાં ને હાથી ચરવા જાય ત્યારે બકરીને માથે બેસાડે જેથી સારાં સારાં ઝાડનાં ફળ, ફુપળો બકરી ખાધા કરે.

વાઘ જેવા વનના રાજાના પગલાંનો આશ્રય લીધો ને હાથી જેવા સમજન બકરીને મળ્યા તેથી "અજ્યા કુંજર શિરપર, મન માને ફલ ખાય."

૧ એક છોકરા ઉપર મહેતાજી ગુસ્સે થયા ને કહ્યું કે, "બેસ રાંડ નાચણુના." તે ઉપરથી છોકરાએ ઘેર જઈ તેની માને પૂછ્યું કે, "મહેતાજીએ મને રાંડ નાચણુનો કલો તેનું કારણ શું ? તેથી તેની માએ જાણ્યું કે, "હું નાચ્યાની વાત" મહેતાજીએ જાણી હશે' ત્યારે તેની માએ છોકરાને વાત કરી કે, "હું ભોંયરામાં એક વાર નાગી નાચી હતી." એટલે ભોંયરામાં નાચ્યાની વાત જાહેર થઈ.

મોટા મચ્છ નાના માછલાંને ગળી જાય.
તાલેવંતના તેજમાં મરીય તણાઈ જાય.
સોનાના ચુડાવાળી દાતણવાળીને ઘેસવે.
મોટાની ગાં-માં પેસીએ તે ચગદાઈ મરીએ. ૧

ઢોહરો—રાગ વિના રાગોડે, નિર્ધનીઓ કુટાય;
નબળો સખળાને ગુણુ કરે, તે આટાલુણુમાં જાય. ૬૯
સાખી—આણુંદ કહે પરમાનંદા, મોટામાં જીવું થોડું;
કામ કરાવે કુસ કાઢે, કાંતો કહેશે ઓડું. ૭૦

The rich eat up the labour of the poor.

૩૮. કદિ ખતા ન ખાય વિચારી વાણી ઉચરે. ૯
(વિચાર પુરો કરીને બોલવા વિષે.)

કદી ખતા ન ખાય, વિચારી વાણી ઉચરે.
વિચારીને વાણી વદો, કદી ન વણુસે કામ.
બોલ્યું બહાર પડે ને રાંધ્યું વરે. થુંક્યું પાછું ગળાય નહીં.
બોલ બોલ્યા તે પાછો મ્હોંમાં પેસે નહીં. સો ગળણે ગાળી વાત કરીએ.
સાત ગણે ગાળીને પાણી પીવું. બોલ્યા તે અબોલ્યા થાય નહીં.

૧ મોટાની ગાંમાં પેસવું નહીં તેની વાત છે. એક તળાવમાં હાથી ગયો, પણ તળાવના ઉંડા ભાગમાં જતાં મરી ગયો અને તેનું શબ તે તળાવમાં જ રહ્યું. એક શીઆળે જોયું કે હાથીનું માંસ ઘણા દહાડા ચાલશે માટે હાથીના પેટમાં પેસી માંસ ખાવાનું મળશે ને તળાવમાં પીવાનું પાણી પણ મળશે. હાથીનું મ્હોં તો મરી ગયેલો તેથી બંધ થયું હતું, પણ પુંક પાણીમાં પલળવાથી ચામડું નરમ થયું હતું એટલે તેમાંથી હાથીના પેટમાં શીઆળ પેકું. માંસ ખાય ને પુંક દ્વારા ડોઝીયું કાઢાડી પાણી પીએ. તેમ કરતાં બનાળો આવ્યો, તળાવ સુકાયું ને પાણી હેઠું ગયું તેથી પુંકનું ચામડું સુકાયું ને કઠણ થયું. શીઆળથી બહાર નીકળી પાણી પીવાય નહીં તેટલામાં ચકલાંનું ટાળું આવ્યું તે શીઆળે અવાજ ઉપરથી જાણ્યું.

ચકલાંને કહ્યું કે, તમે બધાં ભેગાં થઈ હાથીની પુંક ઉપર પાણી સીંચો એટલે હું તમને એક અગત્યની વાત કરું.

ચકલાં હમેશાં પાણી પીવા આવે ને ચાંચેથી પાણી સીંચે. ઘણી વારે ચામડું પલળ્યું, ત્યારે શીઆળે માંહેથી માથું મારી જોર કર્યું અને શીઆળ બહાર નીકળી નાહું. ત્યારે ચકલાંએ કહ્યું, વાત તો કર, ત્યારે શીઆળે નાસતાં નાસતાં કહ્યું કે, “મોટાની ગાં-માં પેસીએ તો ચગદાઈ મરીએ.”

દોહરો—બોલ તો અબોલ હે, બે કાઈ બોલે બલુ;

દો ત્રાણુ તોલ કર, તું મુખ બાહર આણુ. ૭૧

The word once escaped, cannot be recalled.

A word spoken is an arrow let.

Think to-day, speak tomorrow.

Think twice before you act once.

૩૬. બયા તે બવાના. ૨૬

(મરણુ વિષે.)

બયા તે બવાના. કાયા કાચો ફુંક. નામ તેનો નાશ.

બયા તે આથમવાના. કાળ સૌને શિર છે. કાયા માયા કુડી.

કાળ કાષ્ઠથી જીતાયો નથી. મરણુ ને મોંધું કાઢના હાથમાં નથી.

મરણુ સૌને માથે છે. કાળે સૌનો ક્ષય. મોતને વાપદો નહીં.

ડુટીની છુટી નહીં.^૧

મરણુ કોઈને મૂકે નહીં. એક વાર મરવું મરવું ને મરવું એ ખરું છે.

લોહાની કાઠીમાં ધાલો તો પણુ મરણુ મૂકે નહીં.

મરતાં માટીને આપ કહે તો પણુ જીવે નહીં.

મરતી બાચડીને મા કહે તો પણુ ઉઠે નહીં.

નવાણું એસડ, સોમું એસડ નહીં. કાઠીમાં ધાલ્યાં જીવે નહીં.

શરીર ચાલે ત્યાં સુધી વહાણુ, નહીં તો પથ્થર ને પહાણુ.

કાયા પાણીનો પરપોટો ફૂટતાં વાર નહીં.

દોહરો—બયા તે બવાના, રાજા હો કે રંક;

વૃદ્ધ બાલ જીવાન પણુ, ઝડપે જન્મ નિશંક. ૭૨

કાળ ન છોડે કાઢને, ભલે હોય ભગવાન;

ભીલે ભાલું ભોંકીયું, કૃષ્ણ હતા બળવાન. ૭૩

સોરઠા—સગોજ બણ્યો શ્વાસ, શ્વાસ પણુ સગો નહીં;

એનો શો વિશ્વાસ, સાચું સોરઠીઓ ભણુ.^૨ ૭૪

ચિંતામણી નર દેહ, મુઆ પછી મસાણુમાં;

તેની યાશે ખેહ, કાઈ વિભૂતિ પણુ ભુંસે નહીં. ૭૫

ખેત—ખાખકા પુતલા બના, ખાખકી તસવીર હે;

ખાખમેં મીલ બચગેં, ફીર ખાખ દામનગીર હે. ૭૬

૧ છુટી-એટલે ઔષધ-જડીછુટી. ૨ કહે.

Death defies the doctor.

There is no medicine against death.

Dust thou art, and to dust shalt thou return.

Death is deaf and hears no denial.

૪૦. દામ કરે કામ લોંડી કરે સલામ. ૩૩

(પૈસાના મહિમા વિષે.)

દામ કરે કામ લોંડી કરે સલામ. સકર્મીના સાળા^૧ ધણા.

કાકા મામા ગાવાના, પાસે હોય તો ખાવાના.

સર્વે ગુણાઃ કાંચનમાશ્રયન્તે. મધ ત્યાં માખ. સુખના સાથી, દુઃખના વેરી.

બધા દોલતની માંખ. દ્રવ્ય ત્યાં સર્વ. લીલા વનના સુડા ધણા.

ધમધમતી વહેલે સૌ બેસવા આવે. પૈસાના સૌ સગા.

નમતે ત્રાજવે સૌ બેસે. સૌ જગતી^૨ તાપે,

સૌ લીલાનાં હરણુ.

સોનું દેખી સુનીવર ચળે. પૈસો દુનિયામાં પરમેશ્વર.

દામકે સખ ગુલામ. સુખ સંપતના સૌ સાથી.

સુખે સાંભરે સોની, દુઃખે સાંભરે રામ.

અનેના^૩ ત્યાં સુધી તનેનાં. હાથ પોલો તો જગ ગોલો.

જર બસિયાર, મરદ હુસિયાર. ખીસા તર તો ચાહે સો કર.

દુઃખમાં સાથી રામ. પૈસા હોય તો છોકરો ધુવરે રમે.

કોરી^૪ દેખે આખી, ત્યારે બોલે આવો આખી.

જરને જુહાર.^૫

ગાંઠે હોય જર, સૌ પૂછે ધર.

જર કરે દરિયામાં ધર. ગાંઠે હોય ધન, સૌ હાજર જન.

દોહુરો-માયાકુ માયા મીલે, કરકે લંબે હાથ;

તુલસીદાસ ગરીબકી, કોઈ ન પૂછે બાત. ૭૭

સખ સહાય સખલકે, કોઈ ન નિર્બલ સહાય;

પવન જગાવત આગકું, દીપક દેત જુઝાય.^૬ ૭૮

૧ સકર્મીની વહુને સૌ “બા” કહી બોલાવે ને તેના બાઈ ધણા થાય. ૨ દેવતા સળગતો હોય તેવી સગડી. ૩ કોઠીમાં જર-પૈસો. ૪ કોરી જમનગર, કચ્છ, પોરબંદર, જુનાગઢમાં રૂપાનો એ નામનો શિક્કો ચાલતો હતો. ૫ જર-કોઠીમાં જર કે ધરમાં નાણું. ૬ આગ જળર છે તેને પવન મદદ કરીને વધારે જગાવે છે, પણ દીવા નિર્બળ છે તેથી ચોલવી નાખે છે.

સવૈયા—માત કહે મેરો પુત સપુતર, બહેન કહે મેરો સુંદર લૈયા,
તાત કહે મેરે કુલકો દીપક, લોકમેં અતિશય લાજ બધૈયા;
બહુ કહે મેરો પ્રાણુધારો, સાસ કહે મેં લેજાં બલૈયા,
કવિ ગંગ કહે સુનો શાહ અકબર, જીનકી ગાંઠ સપેત રપૈયા. ૭૬

In time of prosperity friends will be plenty.
He is most loved that has many bags.
Money makes the mare go, let her have a leg or no.
Every one is kin to the rich.
A bribe in the lap blinds one's eyes.
Prosperity gains friends, adversity tries them.
With provisions in store, we have friends by score.

૪૧. લક્ષ્મી વિનાનો લપોડ. ગરથ વિનાનો ગાંગલો. ૧૮

(નિર્ધન સ્થિતિ વિષે.)

લક્ષ્મી વિનાનો લપોડ.^૧ ગરથ વિનાનો ગાંગલો.
ખરચી ખુટી કે ચારી તુટી. જર ગયો ને જોખ ગયો.

લક્ષ્મી વિનાનો લપોડ

૧. એક શાહુકાર પાસે દ્રવ્ય ઘણું હતું ને ઘણી પેઢીથી ધનાઢય સ્થિતિ ભોગ-
વતા આવેલા હોવાથી વંશપરંપરાના ગુમાસ્તા, મુનીમ, ચાકર, પેશા, ધોળી, દરજી, સુધાર,
બ્રાહ્મણો હોવાથી ઘેર કાચમ માણસની લીડ જમ્બેલી રહેતી.

તે શાહુકાર ગુજરી જતાં દીકરો વારસ થયો, તેને એવા સંયોગો બન્યા કે દ્રવ્ય
પગ કરીને જાય તેમ ગયું ને ધરખાર સિવાય પાસે કંઈ રહ્યું નહીં ત્યારે મુનીમ, ગુમાસ્તા
વગેરે બધા જતા રહ્યા અને ગોર વગેરે આશીર્વાદ દેવા આવતા બંધ થયા.

ત્યારે શેઠ પોતાની હમરો જાતના માણસને પૂછ્યું કે, હવે કેમ કોઈ આવતા નથી
ને આડા પણુ ઉતરતા નથી? ત્યારે તેણે જવાબ દીધો કે, “પૈસાને સહ માન આપતા
હતા તે પૈસો ગયો એટલે માન પણ ગયાં; હવે કોઈ ભાવ પૂછે તેમ નથી.”

આ શાહુકારના મનમાં ચોટ લાગી ગઈ જેથી દ્રવ્ય ઉપાર્જન કરવાનો નિશ્ચય કરી
પરદેશ પ્રયાણ કર્યું. પોતા માંહે પાણી તો હતું જ તેથી ચીન-જાત તરફ જઈ વેપાર ખેડવા
માંજ્યો. ઈશ્વરકૃપાથી નફો પુષ્કળ થયો, ધરનાં વાહણુ કર્યાં ને મુંબઈ, કલકત્તા, રંજુન,
સિંગાપોર વગેરે વેપારના મથકોમાં શેઠની આખર વધી ને વ્યવહાર સારો બંધાયો ને
અનર્ગળ દ્રવ્ય સંપાદન કીધું.

પોતાના મનને વૃદ્ધિ થાય તેટલું દ્રવ્ય થયું એટલે સ્વદેશ ભૂમિ તરફ વળવા
વિચાર થયો ને રાજનગર આડતીઆને ખબર આપી કે માંડે નાણું મોકલું છું તે સાથેની

કંગાલનાં કાળજી પોલાં. વસુ વિના નર પશુ.

ચાક વગરનું ગાડું જેમ, ધન વિનાનું મનુષ્ય તેમ.

પૈસા વગર ઘેઘો, ને સાણુ વગર મેલો. પૈસા વગર પદકુડીઓ^૧ ન થાય.

દીપ પ્રમાણે ઊતારી વખારમાં રાખજો. તે પછી પોતાની મેળવેલી દોલતથી રૂપા અને સોનાના નાણાની પેટીપટારા ભર્યાં, તેમ જ જવાહીરના દાગીના વગેરેની ત્રિજેરીઓ ભરી રાજનગર તરફ રવાના કર્યાં.

આડતીએ તે શેઠની દોલતની વિપુલતા વિષે તથા શેઠ આવનાર છે તેના ખબર વતનમાં તથા ઓળખાણુવાળાને આપ્યા.

શેઠ અનર્ગળ દોલત કમાઈને આવે છે તેમ જ ઘણે વર્ષે આવે છે જાણી સગાંવહાલાં સ્નેહી વર્ગને હેતના હરકા ઊછળ્યા અને સૌ બંદર સુધી સામા જવાની તૈયારી કરવા લાગ્યા.

તેટલામાં શેઠ પોતાની સાથે દોલતનાં વાહાણુ સાથે બંદરે લાંગર્યા એટલે પેહેલ વેહેલા કુળગોર આશીર્વાદ દેવા આવ્યા ને બોલ્યા, “શેઠ રાજધિરાજ, આશીર્વાદ છે.” એટલે શેઠ બોલ્યા, “કહીશું” “કહીશું.” એમ સૌ મળવા આવ્યા તેમણે જીહાર વ્યવહાર કર્યા, તે સર્વને કહે “કહીશું,” “કહીશું”ના જવાબ આપ્યા. આ જવાબથી સર્વના મનમાં આવ્યું કે શેઠનું ચીતગિયું ખસી ગયું છે.

પછી બંદરના આડતીઆને પ્રથમ મોકલેલી દોલત તથા પોતે લાવેલા તેનાં અસંખ્ય-ગાડાં ભર્યાં ને પાટણુ તરફ ચાલ્યા, કેટલાક રસ્તામાં શેઠને મળ્યા તેમને પણ શેઠે કહ્યું કે, “કહીશું.”

પાટણુ આવ્યા, ગાડાંમાંથી દોલત ઊતારી ઘેર લાવ્યા. બાપદાદાના પ્રતાપથી ઘરે તે મોટાં હતાં જ તેમાં દોલતની પેટીઓ ઊતારી, સોનાની દીવીઓમાં ધીના દીવા કરી શેઠ ગાદી નાખી બેઠા. પછી સગાં, વહાલાં, બાબસ્તી, આત્રિત નોકરો આવતા ગયા, જીહાર વ્યવહાર કરતા ગયા તેમ શેઠ પેલી પેટીઓને હાથ જોડીને કહે છે, “મહાલક્ષ્મી માતા આપણા મહેતા તમને જીહાર કરે છે” એમ સૌના જીહાર ઝીલી મહાલક્ષ્મી માતાને નિવેદન કરતા ગયા ને સૌને રજા આપતા ગયા, પછી પૈસા ડેકાણે કરી જરૂરી પૈસા બહાર રાખી ઝાડ કાચમ રહે તેવી ગોઠવણુ કરી, કુળ ખાઈને પોતાનો નિર્વાહ આનંદમાં કરતા ગયા. આ દ્રવ્યહીન માણસ થાય છે તેનું આ દ્રષ્ટાંત છે.

અખો ભગત શ્રીનાથજી ગયા હતા, ત્યાં ગરીબ માણસનો વેષ ધારણ કરીને ગયા હતા ત્યારે ગોલીઠાનો માર ખાઈ ઊતારે આવ્યા હતા. બીજે દિવસ ધનાઢયનાં વસ્ત્રઅલંકાર ધારણ કરીને ગયા, ત્યારે બધાં માણસોને આખાં કરી દર્શન કરાવ્યાં તે વખતે અકેકો દાગીનો કહાડીને દાગીનાને કહેતા ગયા કે, “અમુક દાગીના તું દર્શન કર.” આવી વાત લોકોમાં ચાલે છે અને દ્રવ્યના માનના દાખલામાં આજ પણ કહેવાય છે.

૧ પદકુડી=મસ્તી.

૫

જર કાતા તો મદ રાતા. નાણું ગયું એટલે હુંક ગઇ.
સરોવર સુકાયું, કે પક્ષી ઉડ્યાં. ગરીબનું નસીબ ગરીબ.
નિર્ધનીઆનો જાયો, તે આવળિયાનો છાયો.

પૈસો આઇ, પૈસો બાઇ, પૈસા વિનાની શી સગાઈ?

દોહરો—જળ લગ પૈસા હાથમેં, તળ લગ ઉસકે ચાર;
સાંધ ઇસ સંસારમેં, સ્વારથકા વ્યવહાર. ૮૦

સોરઠો—લક્ષ્મી વિના લપોડ, ચતુર્ભુજ ગાયો ચારતા;
થઈ બેઠા રણછોડ મેરામણ મથ્યા પછી.^૧ ૮૧

કવિત—પૈસા ખીન આપ કહે, પુત્ર ઓ કપુત મેરા,
પૈસા ખીન બાઇ કહે, બડો દુઃખદાયી હે;
પૈસા ખિન ચાચા કહે, કાનકો ભતિજો લાગે,
પૈસા ખિન સાસ કહે, કાનકો જમાઇ હે;
પૈસા ખિન પંચનમે, બેઠવે કો ઠોર નાહી,
પૈસા ખિન ચતુરનમેં, ચાતુરી ન ગાઈ હે;
પૈસા ખિન આદર, આયબેકું કાહુ ઠોર,
પૈસા એસી ચીજ, શ્રીરામજી બનાઇ હે. ૮૨

When good cheer is lacking, our friends will be packing.

Adversity distinguishes or tries friends
In time of adversity not one amongst twenty.

૪૨. પગ તળે બળે તે જીએ નહિ ને લંકા ઓલવવા જાય. ૧૦

(પાતાની પાસે હોય તે આખત વિચાર નહીં, ને દૂરની વાતો કરે તે વિષે.)

પગ તળે બળે તે જીએ નહીં, ને લંકા ઓલવવા જાય.

કેડમાં છોકરૂં ને ગામમાં ઢંદેરો. બેટા બગલમેં, હુંદે જંગલમેં.

કુળદેવને દીવો મળે નહીં, ને પારકા દેવને ફૂલ.

પેટ પુરૂં કરવાના સાંસા, ને ગડબડશાને વડાં.

મ્હેંને મરચું મળે નહીં, ને ગાં-ને જાયફળ.

બલબલા કુંવારા, ને વાંદો કહે મારે બે.

૧. શ્રીકૃષ્ણ ગાયો ચારતા હતા, પણ મેરામણ સમુદ્ર મથન કરીને લક્ષ્મી લાવ્યા પછી દ્વારિકામાં શ્રી રણછોડ થઇને બેઠા.

સખ સબકી સંભાળીઓ, મેં મેરી ફેડતા હું.

પીડા પતી, તો કહે પગે જ વળગી છે.^૧

સોરઠો—કુગર બળતી લાહાય, દેખે સારી જગત તે;

પરજળતી નિજ પાય, રતી ન સૂળે રાજીઆ. ૮૩

૪૩. જાણપણું જગ દોહેલાં, ધન તો કાલાં ઘેર હોય. ૧૧

(ડહાપણુને માન વિષે.)

જાણપણું જગ દોહેલાં, ધન તો કાલાં ઘેર હોય.

શુદ્ધિમાન સર્વત્ર પુજાય. ડાહ્યો પંચમાં પુછાય.

ડહાપણુને માન છે. વિવેક દશમો નિધિ. ડાહ્યો તે ધરડો.

ડહાપણુ કોઇના બાપનું નથી (જેને ઇશ્વર આપે તેનું).

ગુણવાનનાં હજાર ધરાક. રીતભાત જાણે તેને સૌ વખાણે.

દોહરો—મતિ હે તો માન હે, મતિ બિના નહીં માન;

ભાગહી બાત અલાયેદી, જનત સકલ જહાન. ૮૪

સોરઠો—તમે વણકર, અમે વણાર, નાતે^૨ નેડો^૩ નહીં;

તારા ગુણને રોજી ગજમાર,^૪ જનત ન પૂછું જોગડા.^૫ ૮૫

Wisdom alone is age and commands respect.

૪૪. વીતી હોય તે જાણે. બે દરદીની બલા જાણે. ૨૫

જો તન લાગી વોહી તન જાણે, બેદરદીની બલા જાણે.

દુઃખે તેને પીડા. વાગે તેને સાલે. પડી તેને પીડા.

૧ એક માણસને ત્યાં કોઈ મીજબાન આવ્યો. ધરધણીએ વિચાર્યું કે, ‘આ પીડા ક્યાંથી આવી, તે જય તો સારું.’ પછી પોતે તાવ આવ્યો કે માંદો થયાનો ડોળ કરી ઓઢીને સુધ ગયો, અને પોતાની સ્ત્રીને કશું કે, પગ ચાંપ. સ્ત્રી પગ ચાંપતી હતી તે વખતે પરાણો મુંગો મુંગો આરડામાં બેસી રહ્યો હતો, તેટલામાં સ્ત્રીને કંઈ કામ હોવાથી પગ ચાંપતા પચ્ચા મૂકી બીજા અંડમાં ગઈ, એટલે ધરધણી મોટે ઓઢીને સુતો હતો તેના પગ ચાંપવા પરાણો વળગી ગયો. ધરધણીએ માન્યું કે, મારી સ્ત્રી જ પગ ચાંપે છે, માટે થોડી વારે પૂછ્યું કે, ‘‘એલી પીડા પતી?’’ એટલે મેમાન કહે છે કે ‘‘પગે જ વળગી છે.’’ ધરધણી સમજ્યો અને ઝંખવાણો પડી ગયો ને પરાણાની ખાતરઅરદાસ કરી.

૨ એક નાત. ૩ સંબંધ, સાંધો. ૪ ખાલી વલુવામાં ને વેચવામાં ઢેઢ જળ વાપરે છે, માટે ગજમાર કહ્યો છે, તે પણુ ઢેડ.

૫ વણાર શાખાના આહીર હોય છે તે શાખાની સ્ત્રીને, જોગડા નામના ઢેડ સાથે હેત અંધાણું. જોગડો ઢેડ હતો પણુ તેના ગુણુ જોઈ હેત અંધાણું તે વિષે સોરઠો છે.

વંધ્યા કહા જનહી પ્રસુતનકી પીડા. વીતી હોય તે જાણે.
 જેના પેટ ઉપર સાપ પડ્યો તે જાણે.
 ધરાયેલો તે ભુખ્યાની પીડા શું જાણે ?
 દુઃખે તેને વેણ.¹ પેટની પીડા માથું શું જાણે ?
 વીઆણી વેદના જાણે, વગર વીઆણી ઠીસકાં કરે.
 હાડીઆને મન રમત, દેડકાંનો જીવ જાય.
 બિલાડીને મન રમત, ઊંદરનો જીવ જાય.
 બેઠેલો જીભાનું દુઃખ શું જાણે ?
 પેટમાં દુઃખે તે અજમો કાકે. જેનાં લાગ્યાં તે ભોગવે.
 પડેગી જળ ભુજેગી. માથે પડી વિશ્વદેવા.
 જેને ન દુઃખે પેટ કે પાસું, તેને આવે ખડખડ હાંસું.
 વાડા કેડે વારો, તેનો શો ઉધારો.
 આપ વીતી સૌ જાણે, પર વીતી કાઈ ન જાણે. જાણે તે જાણે.
 જેને વીતી હોય તે નર જાણે, બીજા જાણે અહંકાર;
 ડહાપણનો દલપત કહે, કાઈ ગર્વ ન કરશો લગાર.
દોહરા—પીપલ પાન ખરંત, હસતી કુંપળીઆં;
 અમ વીતી તમ વીતશે, ધીરી આપુડીઆં. ૮૬
 માળી આયા બાગમેં, કલીઅન કરી પુકાર;
 પાકી પાકી ચુન લઈ, અબ કલ હે તેરી વાર. ૮૭

The wearer knows best where the shoe pinches him.
 The full belly knows not the meaning of hunger.
 Mock none in his misfortunes.
 None knows the weight of another's burden.

૪૫. નવ નેજા પાણી ચડે, પત્થર ન ભીંજે કેાર. ૮

(જડ ભુદ્ધિ સમજે નહીં તે વિષે.)

પત્થર ઉપર પાણી, ભીંજે પણ રીંજે નહીં.
 કાળમીઠ પાણી જેવો, કાંઈ અસર થાય નહીં.
 સો મણુ સાબુએ ધુઓ પણ સીદીભાઈ કાળાને કાળા.
દોહરા—કહા કહું કિર્તારકું, હીરદા ભયા કઠોર;
 નવ નેજા પાણી ચડે, પત્થર ન ભીંજે કેાર. ૮૮

¹ પ્રસૂતિ વખતની વેદના.

સંગત ખીચારી શું કરે, જેનું હૃદય કઠોર;
નવ નેન^૧ પાણી ચડે, પથર ન ભીંજે કાર. ૮૯
મુખ મોરો^૨ માથે મણી, ઝેર તજ્યું નહીં નાગ;
સંગત પણુ સુધર્મો નહીં, વાકે બડે અભાગ. ૯૦
ભલા ભવો ન વીસરે, નગણાં ન આવે ચંત;
કાળી ઉન ને કમાણુસાં, ચડે ન દુળે રંગ. ૯૧

અખા ભગતનો છપો

તીલક કરતાં ત્રેપન વહાં, જપમાળાનાં નાકાં ગયાં;
તીર્થ ફરી ફરી થાક્યાં ચર્ણુ, તોએ ન પહેાચ્યાં હરિને શરણુ;
કયા સાંભળી કૂટયા કાન, તોએ ન આવ્યું શ્રદ્ધાસાન.
He who is born a fool is never cured.
It is a bad cloth that will not take colour.
You will end him, but never mend him.

૪૬. ફાંસ કહાડતાં પેસે સાલ. એક કરતાં ખીજું થાય. ૬

ફાંસ કહાડતાં પેસે સાલ. કડી લેતાં પાટણુ ગયું.
માળી છીંડે રાખે ધૂટ, બકડું કહાડતાં પેસે ઊટ.
હાથમેં દંડા બગલમેં મોઢ, હવેલી લેતાં ગુજરાત ખોઇ.
આણુ લેતાં નંચુ ગયું. લેને ગધ પુત, ખો આઈ ખસમ.
લેવાનું દેવા થયું. લીધું ચડવા ને પશું ઉપાડવા.
લીંગલા સાર કુટવા ગધ ત્યાં ઊંટ કદામણુ અર્ધો બેઠો.

To go for wool and come home shorn.
King log to the king stork is no improvement.
All grasp, all lose.

૪૭. માગ્યા વગર મા પણુ ન પીરસે. બોલે તેનાં બોર વેચાય. ૪

માગ્યા વગર મા પણુ, ન પીરસે. બોલે તેનાં બોર વેચાય.
રાયા વગર છોકરાંને મા ધવરાવે નહીં. ગાળે તેનું વાળે.

૧ નેન એટલે ભાલા જેવા લાંબા દાંડો, જેમાં નિશાન ખોસવાને ખોળું ભરાવેલ તે.

૨ મુખમાં ઝેર ઊતારવાને મોરો ને માથે મણિ છે તેથી મણિધર કહેવાય છે.
નાગને એવી સારી સોખત છતાં ઝેર તજતો નથી એવો ભાવાર્થ છે.

૩ આણું રાજ લેતાં નંચુ ગયું, નંચુ લીંબડી સ્ટેટમાં ગામ છે તે. પ્રથમ લીંબડી
શેહેરની રાજધાની હતું. નંચુ કળ છે, આંચુ એટલે કરી લેતાં નંચુ ગયું, એવો પણ
આ કહેવતનો ભાવાર્થ છે,

Unreasonable silence is folly.
 He who spares to speak, does spare to speed.
 A closed mouth catches no mice.
 A dumb man never gets land.

૪૮. ચડતીપડતી ચાલી આવે છે. ૨૧

(ઉદય પછી અસ્ત, અસ્ત પછી ઉદય.)

ચડતીપડતી ચાલી આવે છે. ઉદય પછી અસ્ત, અસ્ત પછી ઉદય.
 સુખ પાછળ દુઃખ ને દુઃખ પાછળ સુખ. સુખદુઃખનો જોડો છે.
 દિવસ પછી રાત ને રાત પછી દિવસ.
 આજ રાજ કાલે રાંક. સરાધરા સરખું ચાલે નહીં.
 શેરડીનો સાંઠો તે થડથી પુંછડા સુધી સરખો મીઠો હોય નહીં.
 આજ અમીર કાલે ફકીર. વખત વખતનો રંગ બુદો.
 સદા કાળ સરખો ચાલે નહીં. વેળા વેળાની છાંયડી.
 ચડતી પડતીના ચક્ર આગળ કોઈનું ચાલતું નથી.
 તડકાછાંયા ચાલ્યા જાય છે. તડકાછાંયાની વાત છે.
 વેળાવેળાની વાત છે. વેળાવેળાની છાંયડી.

ઠોહરા—સદા કીસીકી ના રહી, પ્રીતમકે ગલે ળાય;
 ઢલતે ઢલતે ઢલ ગઈ, જ્યું તરવરકી છાંય. ૯૨
 દુઃખસે ડર મત મઈ જન, ચડતીપડતી સદાય;
 મગન કહે ધીરજ ધરો, શશિ વીતક^૧ મન લાય. ૯૩
 ખણુ^૨ ખીણો,^૩ ખણુ વઠો,^૪ ખણુ આધો^૫ ખણુ લી;^૬
 દૈવ ન દીધા ચંદને, સખે સરીખા દી. ૯૪

મનહર છંદ—કબહુક આગ હાય, બાજતે નગારે સાથ,
 કબહુક પાંઉખાદા, સિર ખોજ સહીએ;^૭

૧ શશિનાં વીતક એટલે દુઃખ ક્યાં તે નીચે કહે છે.

(૨ ખણુ=ક્ષણ. ૩ ખીણો=ક્ષીણ. ૪ વઠો=પુરો. ૫ આધો=અર્ધ.
 ૬ લી=લીટી જેવો.)

૭ ક્યારેક ઘોડાની વાધ (લગામ) હાથમાં રહી ગઈ છે; ને સાથે નગારાના ડંકા થઈ રહ્યા છે, ને ક્યારેક પગે ચાલતા માથે ભાર ઉપાડ્યો હોય.

કબહુક મેવા મિસરીકી અછરન હોત,
કબહુક મુઠીબર ચુનગો^૧ ના લહીએ.^૨
કબહુક આપદાર, ભીર ભધ ભીખારનકી,
કબહુક આપ નઈ પરદાર રહીએ;^૩
હારીએ ન હિંમત, ખીસારીએ ન હર નામ,
નહી ખીધી રાખે રામ, તાહી બિધ રહીએ.^૪ ૯૫

Sadness and gladness succeed each other.

There are ups and downs in life.

After joy comes sorrow.

He who swells in prosperity will shrink in adversity.

૪૯. જાત જાતના દ્રેષી. ૭

વૈદ્ય વૈદ્યનો વેરી. જાત જાતનું ખોદે.

બિધાં, બ્રાહ્મણ ને કુતરાં, એ ત્રણને અણુરાગ.

તેમને પાડાખાર પચા છે.^૫

કુતરો કાશી જઈ આવ્યો,^૬ તે ઘેર આવીને ગામેગામ નાતીલાનું દુઃખ ગાયું.

૧ ચુનગો-ચવેલું.

૨ ક્યારેક મેવા તથા સાકર મિષ્ટાન્નનું અજીર્ણ થાય તેટલું ખાવા મળે ને ક્યારેક મુઠી ભર ચવેલું પણ મળે નહીં એવો વખત પણ આવે.

૩ ક્યારેક આપણે ઘેર ભીખારીની લીડ જમી હોય, ને ક્યારેક આપણે કોઇને ખારણે કાંઈ મળવાની ઇચ્છા રાખીએ.

૪ મઠિ દુઃખમાં હિંમત નહીં હારતાં, ઈશ્વરનું નામ નહીં વિસારતાં, પ્રભુ રાખે તેમ ખુશીથી રહેલું, એ ખરી મરદાઇનાં લક્ષણ છે.

૫ આપણામાં કોઈ વચ્ચે કટ્ટી રાત્રી હોય છે ત્યારે કહેવાય છે કે “તેમને પાડાખાર પચા છે.”-એટલે પાડાઓને પરસ્પરનો ખાર હોય છે તે જખરો ખાર ગણાય છે. ખારન્દ્રેષ, અદેખાઈ.

૬ કુતરો જત્રાએ ગયો તે કાશી, મથુરાં, શ્રીનાથજી, ગોકુળ જઈને ઘેર આવ્યો. સગાંજાણીએ કુશળસમાચાર પૂછીને જત્રાની હકીકત પૂછી ત્યારે કુતરો કહે છે, “સિદ્ધ-પુરમાં લાડવા ખુબ ખાધા, શ્રાદ્ધ સારે છે ને શ્વાનભાગ બધા કાઢે છે; શ્રીનાથજી ગયો ત્યાંના પ્રસાદની તો વાત શી કરવી? પછી ગોકુળ, મથુરાં, વૃંદાવન ગયો, ત્યાંની પણ ખાવાપીવાની મજ તો હવે ક્યાંયે મળશે જ નહીં. એટલે ખાવાપીવાનું સુખ બહુ, પણ ગામેગામ નાતીલાનું દુઃખ ભારે; ગામમાં પેસવા દે નહીં ને ગામ બહાર મને કાઢી મુકવાને ટોળામંથ નાતીલા આવે, એ દુઃખ ઘણું પડ્યું. સુખ તો આવ્યું, પણ નાતીલાનું દુઃખ ભારે.

ઢાહુરો—જત જતનો વેરી, તે જત જતને ખાય;
ભાટ, બ્રાહ્મણ, ને કુતરાં, દેખ દેખ ધુરકાય. ૯૬
પંજો, પાડો, ને કુતરો, ત્રણે જતના દ્વેષી;
નાગર, કાગડ ને કુકડો, એ ત્રણ જતના હેંસી. ૯૭

Two of the same profession seldom agree.

૫૦. જેનાં કામ તે તેથી થાય, બીજા કરે તે ખતા ખાય. ૧૬

જેનાં કામ તે તેથી થાય, બીજા કરે તે ખતા ખાય.
વાંદરો સુતારનું કામ કરવા ગયો, ને મરણ પામ્યો.
અજણી વાતમાં માથું મારે, તે પોતાનો વચ્છર હારે.
કાગડો હંસની ચાલ ચાલવા ગયો, તે પોતાની પણ ભુલી ગયો.
તેલીનું કામ તંબોલી કરે, તો ચુલામાં આગ ઉઠે.
જસકા કામ ઊસીકું જાણે, ઝોર કરે તો ઠેંગા બાળે.
આવડે નહીં ઘેસ, ને રાંધવા પેસ.
આપણો રસ્તો લીજીએ, ને શિખો ધંધો કીજીએ.
અજણ્યો ઉપાધ્યાય બમણું ઘી હોમે.
જેના ઘોડા તેના અશ્વાર.^૧

કેળનો થાંભલો બાર ન ખમે.
ખેલ ખેલાડીકા, ઘોડા અશ્વારકા.
નરેણીથી નખ ઉતરે, માથું ઘોડાય નહીં.
હાથીનો બાર હાથી ઉપાડે. ડગતું પાડવું.^૨

ઢાહુરો—કરતા હોય સો કીજીએ, ઝોર ન કીજે કગ;^૩
માથું રહે શેવાળમાં, ને ઉંચા રહે પગ. ૯૮

The young inexperienced priest burnt his moustache
by blowing the sacrificial fire.

Every man to his business.

He who does his own business, defileth not his hands.
Fog cannot be dispelled by a fan.

૧ ઘોડાની સ્વારી કરી બહુનારને વશ ઘોડો રહે.

૨ ભીંત ખજબડી ને ડગતી હોય તેને પાટુ મારીએ તો પડી બચ; પણ સાજ
ભીંત હોય તેમાં પાટુ મારીએ તો પગ ભાગે.

૩ કગ માગધી ભાષામાં અર્થ કાળ.

૫૧. દાઢીની દાઢી ને સાવરણીની સાવરણી. એક પંથ દો કાજ. ૧૦

દાઢીની દાઢી ને સાવરણીની સાવરણી.

શેઠ ગયા જત્રા, આવશે તો હાથ જોડશું, નહીં તો ખાશું લાડવા.
બંને હાથમાં લાડવા.^૧

માનીએ હાં સુધી શાલિગ્રામ, નીકર ઊપરવટણા.^૨

ગાજરની પીપોડી વાગી તો વાગી, નીકર કરડી ખાધી.

આઠાણુ જય વૈદું કરવા; તે ગરડપુરાણુ સાથે લઈ જય.

લાડેકા લાડા એર કબાડેકા કબાડા. હરનું હર ને ધરનું ધર.

દાહુરા—ચલો સખી જામીએ, જહાં બસે બ્રજરાજ;

દધિ બેચનએર હરિ મિલન, એક પંથ દો કાજ. ૯૯

એક કામમાં ત્રણ કામ કર્યો, સાંભળ મારી સહી;^૩

શાક વધાર્યું, સ્નાન કર્યું ને રોટલા કરી રહી. ૧૦૦

To kill two birds with one stone.

To make two nails with one hit.

To stop two mouths with one morsel.

૫૨. બે ઘોડે ચડાય નહીં. ૧૪

(બન્ને બાળુ સચવાય નહીં તે વિષે.)

બે ઘોડે ચડાય નહીં. બે ધરનો પરોણો ભૂખે મરે.

બન્ને બાળુ બોલે તે એકેનું ન તોળે.

બે ગોળીનો ચડવો. અડકદુકીઓ કાઢનો નહીં.

દહીમાં ને દૂધમાં પગ રાખે તેવો. હસવું ને બસવું સાથે બને નહીં.

બાણુવાળા તેરી બી જય, ને રામવાળા તેરી બી જય.

અતો બ્રજ ને તતો બ્રજ. એમને ખાય ને કુશળને, પણ ખાય.

તુલસી દો ઘોડે ચડીએ, તો ફટે ગાં—કે ઊંધા પડીએ.

નાતો^૪ ને નાણું બે રખાય નહીં, નાતો રહે કે નાણું રહે.

ચોપાયા—ત્યાગ માર્ગની વાતો કરવી, વનિતા ભેયું વસવું;

બન્ને વાત બને નહીં સાથે, લોટ ફાકવો ને બસવું. ૧૦૧

૧ ગમે તે હાથમાંથી ખાઓ. ૨ વાટવાનો પથરો. ૩ સહી=બેનપણી.

૪ નાતો મોહાબતનો સંબંધ.

ઝેડકણું-આધા હિંદુ આધા મુસલમાન,
લીખનેમે પારસી, વેષમે કિરસ્તાન.

No man can serve two masters at the same time.
Between two stools you come to the ground.
Conscience and covetousness never coalesce.

૫૩. સહિયારી સાસુ ને ઉકરડે મોકાણુ. ૮

સહિયારી સાસુ ને ઉકરડે મોકાણુ.

પંતીઆળાનો પોંખ પેટ ફાટાફાટ ખવાય.

કાં જય વાંઝીઆનું, કે જય જડ^૧ લાગીઆનું.

બારેયાનું બારે વાટે. સહિયારાથી સિંહ હાર્યો છે.

માનો માટી કરવો, ને સહિયારી કરવો બરાબર છે.

પંચનો માલ, ગમે તે ખાય, ભાવ પુછાય નહીં.

દોહરો—કાણુ^૨ કરે એ કામને, જે મઝીઆઈ હોય;

સાક નિશાળીએ ઊચકી, મેહેતાજીની સોય. ૧૦૨

He who has many friends has none.

What belongs to public belongs to nobody.

The common horse is worst shod.

Everybody's work is nobody's work.

૫૪. દીવા પાછળ અંધારું. ૪

દીવા પાછળ અંધારું.

મેર કળા કરે, પણ પાછળથી નાગો દેખાય.

કર્મીના કર્મી તે તો ફાક ઠેકાણુ થાય.

દીવા પાછળ દીવો થાય, તે મહા પુણ્યવાન ગણાય.

There is always darkness, under the lamp.

૧ જડ=ધણા. ૨ એક મેહેતાજીએ નિશાળમાં આવી વાત કરી કે “આરે સોય જોઈએ છીએ.” બધા નિશાળીઆઓએ સોય લાવી આપવા ખુશી બતાવી. મેહેતાજી ખુશી થયા ને સૌને કહ્યું, “એક સોય લાવો.” બનરમાંથી એક સોય લીધી, પણ ઉપાડીને મેહેતાજીને ઘર લઈ જવામાં નિશાળીઆમાં વાદ થયો ત્યારે બધાએ વિચાર કર્યો કે આપણે બધા મળીને સોય ઉપાડીએ તેથી એક લાંબું મોભિયું લઈ આવ્યા અને તેમાં વચ્ચે સોય ખોસીને સાહે નિશાળીઆએ સોય સુધ્ધાં મોભિયું ઉપાડ્યું ને મેહેતાજીની સોય મેહેતાજીને ઘર પહોંચાડી.

૫૫. બહુ તાંતણુ બળીજી. ૧૩

બહુ^૧ તાંતણુ બળીજી. પંચકી લકડી એકકા બોજ.
 ઘણી કીડીઓ સાપને તાણી જાય. જુથ ત્યાં સુથ.^૨
 ઝાઝી વાડ ઝાંખરાંની પણુ સારી.
 પાંચ આંગળીએ પોંચો સખદો. મોર પીંછે રળીઆમણો.
 જમાત હાથ તે મોટી કરામાત. માંડવાની શોભા માણુસે.
 ઝાડ ટકે છે ઝુંડમાં, એકલ ઉડી જાય. વિવાહની શોભા સાજનથી.
 ઝાઝા હાથ રળિયામણુ, ઝાઝાં મ્હોં અદીક.

દોહરો—બહુ નિર્બળ મળી બળ કરે, કરે જે ચાહે સોય;
 સૂતસમૂહ^૩ મીલાવતાં, હાથી બંધન હોય. ૧૦૩

Unanimity is the bond of friendship.

Weak things united become strong.

Union is strength.

Many hands make light work.

૫૬. સાસ ત્યાં સુધી સોય. ૫

સાસ ત્યાં સુધી સોય. દમ ત્યાં લગી દવા.
 જળ લગ સાસ, તળ લગ આશ. જીવ ત્યાંસુધી જંજળ.
 સોરઠો—જીવતાની જંજળ, મુઆ સુધી મટે નહીં;
 એના રામ નહીં રખવાળ, સાચું સોરઠીઓ બણે. ૧૦૪

While there is life there is hope.

૫૭. આશા અમર છે. ૮

આશા અમર છે. આશામાં ને આશામાં માણુસ જીવે છે.
 જેમ જેમ દિવસ જાય, તેમ તેમ આશા વધે છે.

૧ એક વાણીઆના ઘરમાં ચોર પેડો. વાણીઓ જગ્યો તે ચોરે જાણ્યું એટલે થાંભલાને એટલે સંતાણો. વાણીએ તે જાણ્યું પણુ અજાણ્યું કરી, બાઈડીને જગાડી કહે કે સુતરના ભાવ ચમકવાના છે માટે સુતર કહાડ. ચોરે ધાર્યું જે વાણીએ મને દીડો નથી ને સુતર કહાડાવે છે—બાઈડીએ સુતર કહાડ્યું અને વાણીઓ આંદીઓ ઉપર આંદી લઈ થાંભલાને વીંટવા માંડ્યું ને કહેતો જાય કે, ‘બહુ તાંતણુ બળીજી.’ ચોરના મનમાં આવ્યું કે કાચું સુતર છે ને એક મચરકી ભેંચું તોડીને છુટો થઈશ. વાણીએ પુષ્કળ સુતર વીંટ્યું, અને ચોર હાથ ને છાતી સાથે થાંભલે પુરો જકડાઈ ગયો એટલે વાણીએ હુમ પાડી અને પોલીસ વગેરે એકઠા થયા એટલે ચોર પકડાઈ ગયો.

૨ સુથ=આબાદી. ૩ સૂતસમૂહ=જડું દોરડું.

મોત આવે પણ આશા મટે નહીં.

આવરદા તુટે છે, પણ આશા તુટતી નથી.

દોહરા—આશાને અમૃત ગણો, પણ છે કડવી ઝેર;

છોડો ચેતી સુધડ નર, નહીં તો થાશે કેર. ૧૦૫

ડોઝી ડગમગ ડગડગે, શિથિલ થયું શરીર;

તો પણ ઉભો નાચતો, તૃષ્ણા નદીને તીર. ૧૦૬

સોરઠો—આશા ઉડી ખાડ, પહાડથી થાય ન પુરી;

હેમ મેરે સમ હોય, તો પણ રહે અધુરી. ૧૦૭

Live in hopes and die in despair.

It is hope alone that makes us willing to live.

૫૮. વિનાશકાળે વિપરીત બુદ્ધિ. ૧૧

વિનાશકાળે વિપરીતબુદ્ધિઃ. બુદ્ધિઃ કર્માનુસારિણી.

કાંધ ઉપર મોત ચઢી બેઠું હોય ત્યાં સુમતિ દીધી કામ આવે નહીં.

સુમતિ સુજે નહીં જ્યારે આવે વિપરીત કાળ.

નબળું થવાનું હોય ત્યારે વિધિ બુલાવે છે.

દશા ફેરે ત્યારે બુદ્ધિ ફેરે, જાય ચુલે ચહડી ચતુરાઇ.

અલ્લાહ રહેલા કયા ફેરે, અવળી મતીઆ દેવે.

દોહરા—મત દીધે માને નહીં, કમતે મન કાળાય;^૧

અવળે અક્ષરે આવીયા, તે સવળા કેમ સહેવાય. ૧૦૮

જયસી હોત હોતબ્યતા, ઐસી ઉપજત બુદ્ધ;

હોનહાર હીરદે બસે, ખીસર જાત સખ શુદ્ધ. ૧૦૯

જળ જોડાં બેડી જળજરી, કાંઠો કયાંએ ન દેખાય;

જેના ખુટ્યા ખારવા, તેના વા પણ કવાર વાય. ૧૧૦

આનંદ કહે પરમાનંદા, બેઠું^૨ ક્યું બુદ્ધંત;

દિ જોડે દિશા ફેરે, અવળા ખોપ^૩ કરંત. ૧૧૧

૫૯ રંડીકા જી હંડીમે. ૬

રંડીકા જી હંડીમે. સુતારનું મન આવળીએ.

ખમનકા જી લાહુમે. જોડનું મન ઝાંખરામાં.

૧ કાળાય=ખાલે, રાજ થાય. ૨ કવા=ઉંધા વા. ૩ બેઠું=જાતા, બેસીતો.
૪ ખોપ=જોખમમાં પડવાનાં મૂખાંધ બરેલાં કામ.

ચોરની નજર બચકે, ને બીખારીની નજર લચકે.
 બેગીને વહાલાં તુંબાં, ને બેગીને વહાલાં બેગ.
 The cat dreams of mice.

૬૦ ગળ પ્રમાણે ગાતર કરવી. ૧૪

(ગળું વિચારી કામ કરવા વિષે.)

ગળ પ્રમાણે ગાતર કરવી. ગળું વિચારી કામ કરો.
 સોડ પ્રમાણે સાથરો કરવો. ઘર પ્રમાણે બારસાખ.
 હંગણી વગર રેચ લેવો, ને ગળ ઉપરાંત ચાલવું તે બરાબર.
 ઘંટી પ્રમાણે બ્યારણું, ને ચુલા પ્રમાણે ખ્યારણું.
 કીડીની ગાં-માં કાશનો ડામ. ઘર પ્રમાણે મોલ.
 લાંબાની સાથે ટુંકા બચ, મરે નહિ તો મદિા થાય.
 ડગલાં ભરીએ બેઠ, તો રોવું પડે ન કાઈ.
 પાથરણું બેઠ પગ તાણો. ગળ પ્રમાણે ખરચ કરો.
 બેઠતો રાખો વરો તેનો ન ખુટે ધરો.^૧

ઢાહુરો—અપની પહોંચ બિચારકે, કર્તવ્ય કીજે દોડ;

ઈત્તા પાઉં પસારીએ, જત્તી લંબી સોડ.

૧૧૨

We must live within our means.

Cut your coat according to your cloth.

Stretch your legs according to your coverlet.

Little ships should keep the shore,

Larger ships may venture more.

૬૧. સમય વિના શોભે નહી પરમેશ્વરનું નામ. ૧૨

(સમયને અનુકૂળ બોલવા વિષે.)

સમય વિના શોભે નહી પરમેશ્વરનું નામ;
 ચેહે સળગાવતાં ગણેશ પરમેશ્વર, હથેલાળે બાઈ રામ.
 વિવાહમાં ધોળ, ને કંસારમાં ગોળ. બલળે ગાડે શા ગણેશ.^૨
 મરણમાં તો રાજઆ શોભે. બોલવું તે સભા સોહંતુ.

૧ ધરો=ભરી રાખેલું.

૨ ગાડું બેડતી વખત ગાડીવાન “ગણેશ પરમેશ્વર” બોલે છે, પણ ગાડું બલળે ત્યારે તે શબ્દ નહીં બોલતાં, “રામ” બોલે છે; માટે બલળે ગાડે “ગણેશ” બોલાય નહીં.

વિવાહનાં ગીત વિવાહમાં ગવાય. વખતનાં ગીત વખતે ગવાય.
મરણમાં રાજ્યા, ને વિવાહમાં ધોળ.

દોહરા—સભા સોહતુ બોલીએ, જેમ રીઝંતો રાય;
વાનર કેરાં પીસણાં, શિલા તણાણી નય. ૧૧૩
ફીકીસો નીકી લગે, કહીએ સમય બિચાર;
સખકે મન હર્ષિત કરે, જ્યુ વિવાહકી ગાર. ૧૧૪
નીકી સો ફીકી લગે, બિન અવસરકી બાત;
જ્યસેં બરનત યુદ્ધમેં, રસ શુંગાર સુહાત. ૧૧૫

જોડકણું—વિવાહમાં રાગરંગ, મૈયતમાં રોણું;
સભામાં શુપચુપ, તમાશામાં જોણું.

Everything is good in its season.

૬૨. બેસીએ જોઈ તો ઉઠાડે નહીં કોઈ. ૨

બેસીએ જોઈ તો ઉઠાડે નહીં કોઈ.

એસા કહો કે કોઈ ન કહે જુઠ, એસી જગાપર બેઠ કે કોઈ ન કહે ઊઠ.

Sit in your right place, none will make you rise.

૬૩. ધોકે જર બાજરી. ૧૭

(મારથી સીધી વાત થાય છે તે વિષે.)

ધોકે જર બાજરી, ધોકે નાર પાધરી;
ધોકે ડોશું દોહોવા દે, ધોકે છોકરું જાનું રહે.
સોટી વાગે ચમચમ, વિદ્યા આવે રમઝમ.
માર ચોદમું રત્ન છે. લાકડી આગળ બકરી નાચે.
માર સાર ને જીવે દાતાર. માર છુધું ને કર સુધું.
ટીખા વગર પાંસરું થાય નહી. કાખા વગર કેળ પણુ ફળે નહીં.
(રેંટીઆ) ત્રાકનો પણુ ઠરડ કહાજા વગર સાઈ કંતાય નહીં.
સો પટાઈત ને એક લઠાઈત. બય વગર પ્રીત નહીં.
જ્યાં ગાળ ને લાત લાં સીધી વાત. મારથી જૂત પણુ નાસે.
ઝાંઝેડયું ઝટ મળે. માંકડું મદારી આગળ પાંસરું.
દોહરા—તુલસી પારસકે લીયે, કંચન બાઈ તલવાર;
તીન અવશુન ના ગયે, માર, ધાર, આકાર. ૧૧૬

૧ ગાર=દૂડાણાં.

હાથ હથોડી દે કર, સફુર મીલે સુનાર;

તીન અવશુન મીટ ગયે, માર, ધાર, આકાર.

૧૧૭

Spare the rod and spoil the child.

Lay on a rod and you will bring on a good scholar.

A whip for a fool and a rod for a school is
always good in season.

Foolish pity spoils the city.

૬૪. પાણી વલોવે માંખણુ ન નીકળે. ૧૮

હાથ ચાટવાથી ભૂખ ન ભાગે.

પાણી વલોવે માંખણુ ન નીકળે. વેળુ પીલે તેલ ન નીકળે.

મધેડાના લીંડાના પાપડ ન થાય. થુંકે પડા^૧ ન વળાય.

દાતણુ વેચે દાળદર ન જાય.

પાડો કાંઈ પારસો^૨ ન વાળે કે દૂધ દેખીએ.

પત્થરમાંથી લોહી ન નીકળે. માંસ ચુંટવાથી પૈસા મળે નહીં.

કચુકા^૩ પીલે તેલ ન નીકળે.

થુંકે સાંધા ન થાય. થુંકે વડાં ન થાય. આવો આવે બળદ ન ફાંટે

થોથાં ફૂટે કાંઈ વળે નહીં. કુસકા ખાંડે ચોખા ન મળે.

ધુમાડાના બાચકા ભરવાથી હાથમાં કાંઈ આવે નહીં.

મધેડાંને લીંડે લાપસી ગળી ન થાય.

હાથ મૂકીને કાણી કયાં ચાટવી.

You cannot gather figs from thistles.

He ploughs in the air.

You cannot have blood out of stones.

૬૫. કુંજું ઝાડ જેમ વાળીએ તેમ વળે. ૯

કુંજું ઝાડ જેમ વાળીએ તેમ વળે. લીલી ડાળ જેમ વાળીએ તેમ વળે.^૪

બાળપણમાં જે ટેવ ટાળવી હોય તે ટળે ને પાડવી હોય તે પડે.

ઢાળા ઢળ્યા તે ઢળ્યા પછી ફરે નહીં. નાનપણમાં ઢાળા ઢળ્યા તે ઢળ્યા.

પાકે ઘડે કાના ન ચડે. આરે છુદ્ધ, સોળે સાન, નહીં તો પત્થર પહાણુ.

લીલો ઘડો ટપલાં ખમે, સુકો ના ખમે.

૧ તમાકુંના પડા. ૨ પારસો=ઠોહવા સાથે જનવરને થતી હાજત ૩ આંબલીઆ.
૪ કુંજું ઝાડ, લીલી ડાળ, નાનું બાળ જેમ વાળીએ તેમ વળે

દોહરો—મુજ, મેળાવો, પાધડી, ચોથી ચતુરાઈ જાણ;
નાનપણમાં આવે ઠામે, પછી કદી ન આવે ઠામ. ૧૧૮

Youth and white paper take any impression.
Habit in infancy becomes nature in old age.
A young twig is easily twisted than an old one.
To fix a rim after the jar has been made.

૬૬. એક જરના છોડમાં અંગારીઓ આવે તે આખું ખેતર બાળે. ૧૪

એક જરના છોડમાં અંગારીઓ આવે તે આખું ખેતર બાળે.

એકને પાપે વહાણ કુખે.

હીકરી ઘડો ફેડી નાંખે. એક કપુત કુળ બોળે.

લગાર દેવતા ગામ બાળે. નાની ચુકે મોટો બગાડ થાય.

એક ચીનગારી વન બાળે. એકે બિજળા છત્રીશે ખેંગાર.^૧

એકનું પાપ બધાને વળગે. નાનું કાણું વાહાણ કુખાડે.

એક કોહેલું પાન સો પાન કોહોવરાવે.

કણ્ખી બગજા કએડવે,^૨ તે મણીધર બગજા પએડવે.^૩

સો મણુ દારૂમાં ચીણગારી. એક કોહેલી માછલીએ ટોપલો ગંધાય.

A small spark makes a great fire.

A small little leak, sinks a great ship.

One scabbed sheep infects the whole flock.

All might perish for the sake of one gonah.

૬૭. અંધા આગળ આરસી, ને બહેરા આગળ ગાન. ૧૪

(ગાંડા સાથે માથાં ઝીકવાં વિષે.)

અંધા આગળ આરસી, બહેરા આગળ ગાન.

ખાખરાની ખીસકોલી તે શું જાણે સાકરનો સ્વાદ?

ગધા કયા જાને જાકરાનકી સિજ્જત? ગાંડા સાથે માથાં ઝીકવાં.

ભેંસના રહ્યો આગળ ભાગવત. હીરાની પરીક્ષા ઝવેરી જાણે.

અંધા આગળ આરસી, ને બહેરા આગળ શંખ.

આંધળા આગળ રોવું તે આંખ ખોલી. આંધળા આગળ શણગાર.

શેખ શું જાણે સાથુનો ભાવ. મુંડો^૪ શું જાણે મજાનો ભાવ.

૧ ખેંગાર=નકામા. ૨ બળી જવાથી બગડેલી છંટા. ૩ નાની જાતનો સાપ.

૪ મુંડો=ફીર.

ઢાહુરા—મહેરા પાસે ગાવણું, ને મુંગા પાસે ગાલ;
અંધા આગળ નાચવું, એ સરવે હાલહવાલ. ૧૧૯
નિષ્કળ શ્રીતા મૂકજો, કવિતા બચન બિલાસ;
હાવ ભાવ જ્યું તિયકે,^૧ પતિ અંધકે પાસ. ૧૨૦

સવૈયા—રાંક ભત તે રત્ન શું ઓળખે, આખર ચૈતન ચાકરનો;
ગરીબ તણે ઘેર પેટ ભરે, તે ઠાક શું જાણે ઠાકરનો ?
મેરૂ તણો મહિમા નવ દીઠો, કરે વખાણુ તે કાંકરનો;
આખરની ખીસકોલી અંગદ, સ્વાદ શું જાણે સાકરનો ? ૧૨૧
શામળ ભટ.

A book to a blind signifies nothing.
Those who are in hell think there is no other heaven.
Throw not pearls before swine.
A pebble and a diamond are alike to a blind man.

૬૮. ઉજડ ગામમાં એરંડો પ્રધાન. ૬

ઉજડ ગામમાં એરંડો પ્રધાન. નહીં ઝાડ ત્યાં એરંડો રખ.
અંધળામાં કાણો રાજાઓ. નહીં મામા કરતાં કહેણો મામો સારો.
સો અંધામાં કાણો રાવ.

ઢાહુરો (કચ્છી)—અંધમે કાણો રાજાઓ, ફીરાઈ જગ હુંડી;^૧
જડે આવોબો અખવારો, તડે તેલમે મખ જુડી.^૩ ૧૨૨

A figure among ciphers.
Some thing is better than no thing.

૬૯. નગારખાનામાં તુતીનો અવાજ શો સંભળાય ? ૧૮

(મોટા આગળ નાનું શા લેખામાં તે વિષે.)

નગારખાનામાં તુતીનો અવાજ શો સંભળાય ?
તોપના ભડાકામાં તાળીનો શો આશરો ?^૪
સૂર્ય ઉગે ત્યાં દીવો શો બળે ? સૂર્યના તેજમાં તારા બધા લય પામે.
ક્યાં રાજ ભોજ ને ક્યાં ગાંગો તેલી ? દરિયા આગળ ખાઓચીઊં.
હાથીની ગાં—માં હરડે.^૫ ક્યાં રાજ ને ક્યાં રાંક ?

૧ તિય=ત્રી. ૨ બહુ કુલાયો. ૩ જડે=જ્યારે બે આંખવાળો આવ્યો; તડે=ત્યારે તેલમાં માંખ જુડે તેમ કાણો શરમાઈ ગયો. ૪ આશરો=ગણતરી, લેખું.
૭

ક્યાં કીડી ને ક્યાં કુંજર ? કનક આગળ કથીર.

કુંજર આગળ તરણું. આટામાં લુણું.

ક્યાં કંકર ને ક્યાં પારસમણી ? ક્યાં ઘોડું ને ક્યાં ગધેડું ?

ચૌદ વિદ્યા જાણે તેને ચાર જાણનારો શું શિખવે ?

જાંટના પેટમાં જીરાનો વધાર.

ક્યાં મૂલ્યવાન મોહોર, ને ક્યાં અધેલી ?

જંગી ઢોલ ગડગડે ત્યાં ઝીણી વાત કાને ન પડે.

A drop in the ocean.

Can a pauper be compared with a mighty prince ?

૭૦. આજસ દરિદ્રતાનું મૂળ છે. ૧૭

આજસ દરિદ્રતાનું મૂળ છે. જગતની પાડી ને જાંધતાનો પાડો.

આજસનું ગામ ફેસી મારી જાય. જાંધતી બિલાડી જાંદર પકડે નહી.

ઉઘોળી નર સદા સુખી. દલ ખંત તે કામનો આણે અંત.

ખેડ, ખાતર ને પાણી, કર્મમાં ન હોય પણ લાવે તાણી.

જોગા સો પાવેગા, સોવેગા સો ખોવેગા.

જાગતો જીવે ને ઘોરતો મરે. જાગે તેનું નગારું વાગે.

આજસને કહે પાંચ શેરી લાવ, તો કહે લે માઈ માથું.

આજસનાં દોર ફેસી વાળી જાય. કાચરથી કાંઈ જાને નહી.

ગાંધીલોકા માલ, અક્ષલ ખુરદુકા ખોરાક.

ઉઘમ વગર વિદ્યા વાંઝણી.

દોહરા—અદ્ય શુદ્ધિ ને આજસ, ત્રીજી ચારણ જાત;

ચોથો દીર્ઘસૂત્રી, કરવી ન કદી એકાંત. ૧૨૩

રાજરાણી મોજ કરે, ત્યાં ફોજ પાદર આવી;

ખખર કરી રાજને, ત્યારે થશે થવાનું લાવી. ૧૨૪

Sloth is the mother of poverty.

Idleness is the parent of want and shame.

Idleness clothes a man with rags.

A sleeping cat catches no mice.

૭૧. ધણીને સુઝે ઢાંકણીમાં, પડોસીને અરીસામાં પણ ન સુઝે. ૭

ધણીને સુઝે ઢાંકણીમાં, પડોસીને અરીસામાં પણ ન સુઝે.

સો વરસનો સુતાર ને પાંચ વરસનો ધરધણી.

ધણીને જોઈએ નહીં ને પડોસીને શિર સાટે તે શા કામમાં આવે ?
ધણી ધારે તેમાં પડોસીનું શું ચાલે ?
ધણીનો કાંઈ ધણી છે. ધણી ધારે તો પાર ઉતારે.
મીથુનો માટી લોઢાના ચણા ચવરાવે.

Every man is his own master.

A gamester always sees more than lookers-on.

Respect your superiors.

૭૨ દેખવું નહીં ને દાઝવું નહીં. ૭

આંખે દીઠાનું ઝેર ને કાને સાંભળવાના સંતાપ.
દેખીએ તો દાઝવાનું. જાંબરથી ઉતર્યો કે હેડેથી વીસર્યો.
આંખથી અદીઠ તે મનથી અદીઠ. દેખવું નહીં ને દાઝવું નહીં.
જોવું નહીં ને રોવું નહીં. નજરે દીઠાનું ઝેર છે.

He who knows nothing doubts nothing.

Ignorance is a bliss. Unseen unrueed.

Out of sight, out of mind.

૭૩. સંઘર્યો સાપ પણ કામ આવે. ધૂળનોએ ખપ પડે. ૬

સંઘર્યો સાપ પણ કામ આવે છે. દુનિયામાં કાંઈ ચીજ નકામી નથી.
સવેળાનું સંઘર્યું, તે કવેળા કામ આવે. ધૂળનોએ ખપ પડે છે.
કપુત અને ખોટા પૈસો પણ કાક દિવસ કામ આવે.

દોહરો—બડે બડેકું દેખ કર, છોટા ન દીજે ડાર;^૧

કામ પડે જ્યાં સોયકા, કહા કરે તલવાર. ૧૨૫

A store is no sore.

Keep a thing for seven years, and you will find
a use for it.

૭૪. રોગ ને શત્રુ જિગતા છેદવા. ૫

રોગ ને શત્રુ જિગતા છેદવા. શત્રુ ને રોગ વધવા દેવા નહીં.

રોગ, ઋણ ને શત્રુ જિગતાં ડાંભવાં.

ધા, રોગ ને દુશ્મનને તુચ્છ ગણવાં નહીં.

સોરઠો—રોગ, અગ્નિ ને રાડ,^૧ જાણી અદ્ય કીજે જતન;^૨
વધ્યા પછી ખીગાડ, રોક્યા ન રહે રાજીઆ. ૧૨૬

Prevention is better than cure.

Nip the briar in its bud.

૭૫. તાતે ઘાએ મલમ પટો. ૩

તાતે ઘાએ મલમ પટો. તાતે ઘાએ સૌ થાય.

ધર્મના કામમાં ઢીલ નહીં.

Meet the disorder in its outset.

A green wound is soon healed.

૭૬. ભસતા કુત્તા કરડે નહીં, ગાજ્યા મેઘ વરસે નહીં. ૮

ભસતા કુત્તા કરડે નહીં. ગાજ્યા મેઘ વરસે નહીં.

પતરાજી કરનારા પોલા. બહુ બોલે તે બાઠો.^૩

બહુ બોલે તે વાચા. યુંક ઉડાડે તે થોથાં.

મેરા નામ અક્કડ, કયું ખાવે છક્કડ.

ઢાહુરો—ગાજ્યા મેઘ વરસે નહીં, ભસ્યા કુત્તા ન ખાય;

થોડ બોલા તે રણુ રહે, બહુ બોલા ઘેર જાય. ૧૨૭

Barking dogs seldom bite.

True valour is fire, but bullying is smoke.

૭૭. વડાને વિકાર નહીં. ૬

(ખરી મોટાઈને બડાઈ હોય નહિં તે વિશે.)

વડાને વિકાર નહીં. વડા ખરા જેને વટ^૪ વહાલી.

વડા લાજને માટે મરે. મોટા તે મોટા કે જેનાં પેટ^૫ મોટાં.

ઢાહુરો—બડા બડાઈ ના કરે, બડા ન બોલે બોલ;

હીરા મુખસે ના કહે, લાખ હમારો મોલ. ૧૨૮

સોરઠો—અવગુણ કરે હજાર, જળ માછલીઓ જળવે;

વડાને નહીં વિકાર, સાહેર પેટા સામળા.^૬ ૧૨૯

Really great men never boast.

૧ રાડ=વેર. ૨ જતન=કપાલ. રોગ, અગ્નિ ને વેર થોડાં હોય ત્યારે કપાલ કરવા, વધ્યા પછી કબજામાં આવતાં નથી. ૩ બાઠો=અધિક પાંસળી. ૪ વટ=ટક, આખર. ૫ પેટ=મન. ૬ સામળો કવિ કહે છે કે, હજાર અવગુણ માછલાં કરે, પણ પાણી તેમને જળવે છે, તેમ સાહેર એટલે સાગર જેવા પેટવાળા વડાને વિકાર નહીં.

૭૮. ભેગી ભુગત જાના નહીં, કપડે રંગે તો કયા હુવા ? ૧૩

ભેગી ભુગત જાના નહીં, કપડે રંગે તો કયા હુવા ?

ભગવે ભુગડે સંત થવાનું નથી.

ગધેડો વાઘનું ચામડું ઓઢે, પણ તેથી વાઘ થાય નહીં.

માથું મુંડાવે જાતિ નહીં, ને ધુંધટો તાણે સતી નહીં.

પાધડી પહેરવાથી ભાયડા થવાય નહીં.

માથું મુંડાવ્યું, પણ મન મુંડાવ્યું નહીં ત્યાં સુધી સંત નહીં.

એકલા તપે બાવો થવાય નહીં. બગ બ્યાન ધરે તપસ્વી નહીં.

વેશ લીધો વૈરાગનો, પણ ભજવવો કઠણ છે.

ધર્મનું નામ, સ્વાર્થનું કામ.

સોરઠા—ભટકે લેધને ભેખ, ઘર ઘર અલેક જગાવતા;

દુનિયાના ઠગ દેખ, મળશે ઝાઝા મોતીઆ. ૧૩૦

પંડે મોટાં પાપ, પંથ વહે બાથાં બીડે;

અળગા રહીએ આપ, મેલા માણસ મોતીઆ.^૧ ૧૩૧

છપ્પો—જટા વધારે વડ વૃક્ષ, કીટ બાળે છે કાયા,

જળચર જળમાં નહાય, બગ બહુ બ્યાને ધાયા;

ગરધવ લોટે છાર, શુક રામ નામજ બાળે,

ગાડર મુંડાવે સ્થિર, અળમુખ ડહાડું રાખે;

મોર તજે છે માનની, શ્વાન સકલનું ખાય છે,

શામળ કહે સાચા વિના, કાણુ સ્વર્ગમાં જાય છે ? ૧૩૨

All hoods make no monks.

૭૯. મન ચંગા તો કથરોટમાં ગંગા. ૧૩

મન ચંગા તો કથરોટમાં ગંગા. મન રાશી તો શું કરે ગયા કાશી ?

ભાવના તેવી સિદ્ધિ. ઘેર બેઠાં ગંગા આવી.

યજ્ઞન બગ કે દેવ ? ભાવ સહિત ભક્તિ ફળે છે.

મન મયુરા, ચિત્ત કાશી, હૈડે શાલિગ્રામ.

આસ્થા ફળે છે. અદ્ધા મોટી વાત છે. ભાવ વિના ભક્તિ નહીં.

મન ગમનાં તો હૃદયમેં જપનાં.

૧ ભેખ લેધને ભટકનારા દુનિયાના ઠગ બહુ મળશે. પોતે જ પંડે પાપી હોય ને પંથને બાથો લીધી લીધીને અદ્ધાવે તેવા મનમેદ્ધા માણસથી અલગ રહેવું એમ મોતીઆ કહે છે.

હોહુરો—નિર્વિકલ્પ આનંદમય, સ્વ સ્વરૂપ નિર્લેપ;
મનકી જેસી ભાવના, તેસા ફલ તેહી દેત. ૧૩૩
સરિતા સખ ગંગા ભઈ, પથ્થર શાલિગ્રામ;
તુલસી સખ વૃંદા ભઈ, જળ ચિન્યો આત્મારામ.^૧ ૧૩૪

Faith is everything.

A clear conscience is the best divinity.

૮૦. તુરત દાન મહા પુણ્ય. અડબોથનો ઉધારો નહીં. ૧૦

તુરત દાન મહા પુણ્ય. રૂડાં કામને મુહૂર્ત શું?
લાંચ, ભાડુ ને દક્ષિણાનો ઉધારો નહીં.
ધર્મનાં કામમાં દીલ નહીં. અડબોથનો ઉધારો નહીં.
પર્વણીનાં દાન, તેજ કાળે દેવાય. દેવું સારે વાયદો શો?
અણા દેવે, પણ હગા હગા કે દેવે(તે દુઃખદાયક).
એક ધા ને બે કડકા.

હોહુરો—આગળ શુદ્ધિ વાણીઓ, પાછળ શુદ્ધિ અન્ન;
તરત શુદ્ધિ તરકડો, ધુમો મારે ધમ.^૨ ૧૩૫

He doubles his gift who gives in time,

A gift long waited is sold and not given.

A gift with a kind countenance is a double present.

૮૧. દલાલે દીવાળું નહીં ને મસીદે ખાતર નહીં. ૧૭

દલાલે દીવાળું નહીં ને મસીદે ખાતર નહીં.
અરો હાથ, પરો હાથ, રક્ષા કરે ગુરૂ ગોરખનાથ.
મફતનું ખાવું ને મસીદે સુવું. ગાં—એ હાથ ને જગન્નાથ.
ખાવા ને અગલમાં લંગોટી. નાગો નહાય શું ને નીચોવે શું?
હાથમાં સુશળ, જ્યાં પજા ત્યાં ખેમ ને કુશળ. લે લોટી ને માર લંગોટી.
નાગી પહેરે તાપડું,^૩ ને બૂખી ખાય ખી.
કેરાં(કેરડાં)નું અથાણું તેમાં કાપે શું ને કરડે શું?
ફકીરાં મસીદ, જ્યાં પજા ત્યાં નચિત.
ખભે પોતીયું લઈ ફરે, તેને કાઢ શું કરે?

૧ આત્મજ્ઞાન થાય તો બધાં તીર્થ હૃદયમાં છે. ૨ પાઠાન્તર, ગોદો મેલે ધમ.
૩ તાપડું=ગુણપાટનું હુગડું, પાથરણા જેવું.

આગળ બેઠે ધરાળ નહીં, ને પાછળ બેઠે ઊલાળ નહીં.

હુંટાયાનું શું હુંટે, ને વેરાગીનું શું હુંટે ?

એક ગોદડી તેમાં પાથરવું શું ને ઓઢવું શું ?

બાવો ઊઠ્યો બગલમાં હાથ, શું કરે બાવો કાનડનાથ.

દાહરો—સહુ સુતા ઓટલે, મુલ્લાં સુતા મસીત;

બાપડી વગર બાયડો, જ્યાં પગ્યા ત્યાંહા નચિત. ૧૩૬

Beware of him who has nothing to lose.

Where nothing is to be had, the king loses his right.

Beggars can not be bankrupts.

He is as free as the wind.

૮૨. જેને નહીં લાજ તેને અર્ધું રાજ. ૧૭

નાગો માણસ સૌથી આધો. જેને નહીં લાજ, તેને અર્ધું રાજ.

નાગો બાદશાહથી (સૌથી) આધો.

હુડી^૧ પાડે પેહુડી, નાગી મારે ઠેકડા.

જેને બાંધે એટલાં શોભે. નાગો ગરજે ધણું.

અઢારે પોશાકના ધણી. નાગો ધુમે કે જંગો^૨ ધુમે.

નાગે કુલે ફતેખાં. છત્રપતિ કે પત્રપતિ.^૩

નાગાને કુલે બાવળીઓ ઉગ્યો, તો કહે છાંયડો થયો.

ન કંઈ વરો, જમું બરો, ને મને શેઠ કરો.

અઢારે વર્ણુ બારો. માથે નાંખ્યો છોડો, પછી ગમે તેમ બેડો.^૪

નાગાની ટોળી, અચાનક દે રોળી.

સવાલ—કિસ કારન એ નાયત ગદ્દા.^૫

જવાબ—આગે નાથ ન પીછે બંધા, ઇસ કારન એ નાયત ગદ્દા.

Beware of him who regards not his reputation.

When the heart is past hope, the face is past shame.

He who has no modesty has all the town for his own.

He who has no shame, has no conscience.

૧ હુડી=ખરોખરીઓ. ૨ જંગો=પૈસાવાળો. ૩ પત્ર=રામપાત્ર કે શકેલું.
૪ બેડો=હાંકો. ૫ ગધેડાને આગળ નાથ નાકમાં સુતરની દોરી નહીં, અને પાછળ કાંઈ
બંધન નહીં તેથી ગધેડો છટો નાચે છે. બાવાર્ય એ છે કે તેને નાત, જાત, વ્યવહાર,
આખર કે કાયદાનું બંધન નહીં કે મર્યાદા નહીં તેવા બેશરમ કે બેહયા માણસ ગમે
તેવાં ખરાબ આચરણ કરે એટલે ગમે તેમ નાચે ફૂટે.

૮૩. ખાળે કુચા ને બારણાં ઉઘાડાં. ૧૧

ખાળે કુચા ને બારણાં ઉઘાડાં. ઇસનો લોભ ને ધીની મોકળ.^૧
 ઊંટ સલીતા જય ને ડોસી પુણીઓ વીણે.
 પરણ્યાની બાધા ને નાતરાની ધૂટ.
 કોડી કોડીમાં કૃપણ, ને રૂપીઆમાં દાતાર.
 ધીના ધડા ઢગતા મૂક્યા, અને કાચલી-કોડીઆં કોટે બાંધ્યાં.
 ખરચ કરે ને ન જય વાલો, તેનું નામ બીજો ડાલો.
 ઉંટનાં ઉંટ ભડી ગયાં, ને ગધેડાનો પાડ^૨ પુછાય.
 અર્ધ શેર સારૂ ડોહોડીએ^૩ જય, ડોહોડ શેર ધરમાં ઉદર ખાય.
 નેકે તાળું.

દોહરો—પૈ પૈનું લેખું ગણે, ખરચે અવર અપાર;
 ઇસે કુચા ખાળમાં, ધર ઉઘાડાં દાર.

૧૩૭

Penny wise pound foolish.

૮૪. બળીઆના બે ભાગ. ૭

બળીઆના બે ભાગ. જોરાવર^૪ જીતે. હમારાબી લગતા હે.
 મારતા મીઆંની દુનીઆં. જીસકી તેગ ઉસકી દેગ.
 ખાંડા બળનું રાજ. જખરાની પાંચશેરી ભારે.
 Might is right.

૮૫. નાદાનની દોસ્તી જીવનું જોખમ. ૧૫

નાદાનની દોસ્તી, જીવનું જોખમ.
 પંચિતોડવિ વરમ્^૫ શત્રુ: ન મૂલોં હિતકારક:
 નાદાન દોસ્ત કરતાં દાનો દુશ્મન સારો.
 મૈત્રી સાચી, જેવી દૂધ ને પાણીની.^૬ મૂર્ખ મિત્ર વેરીનો અર્થ સારો.
 સાચી પ્રીત શેવાળની જળ ભેળી સુકાય.
 બેદિલ ચાકર દુશ્મનનો અર્થ સારો.

દોહરો—પ્રીતિ ઐસી કીજીએ, જૈસા ટંકણખાર;

આપ જલે પર રીઝવે, ભાગ્યાં સાંધે હાડ.

૧૩૮

૧ મોકળ=શૂટ. ૨ પાડ=ભાવ. ૩ ડોહોડી=મકાનનો દરવાજો. ૪ જોરાવર=પૈસેથી, શરીરથી, કુટુંબથી, નાતથી ને અક્કલથી. ૫ વરમ્=શ્રેષ્ઠ. ૬ ઉકળતી વખતે એક બીજાને બચાવી લેવા ચલ કરે છે.

હંસા પ્રીતું કાયકી, વિપત પડે ઊડ જાય;
 સાચી પ્રીત શેવાળની, જળ ભેળી સુકાય. ૧૩૯

સોરઠા—સુખમાં પ્રીતિ સવાઈ, દુઃખમાં મ્હોં ટાળા^૧ દીયે;
 તે પાસે કાણુ જાય, રામ કચેરી રાજ્યા. ૧૪૦

નહાનાંથી નેહ, કાલાંથી કરીએ નહીં;
 છટક દીએ છેહ, સરવાળો સાધે નહીં. ૧૪૧

સારસ પક્ષિની જોડ, જુદું એકે નવ રહે;
 પડે એકની ખોડ, ^૨ ખીજું ના બચી શકે. ૧૪૨

મોઢે મીઠી વાત, પાછળ વગોણું કરે;
 એ અકર્મી જાત, સાચું સોરઠીઓ ભણે. ૧૪૩

મોઢે કડવું કહે, વાંસે કાંઈ બોલે નહીં;
 તેવાનો નહીં ભે, ^૩ સાચું સોરઠીઓ ભણે. ૧૪૪

માયા કેરા મિત્ર, જગમાંહી ઝાઝા જડે;
 પરમારથ તણી પ્રીત, કોઈક પાળે કીસનીઆ. ૧૪૫

શૂતની બાઈબંધીમાં જીવનું જોખમ.

A sensible foe is preferable to a foolish friend.
 He is not a fool that fool is, but he that with
 a fool deals.

૮૬. માછલાંને જળ સાથે પ્રીતિ, જળને કાંઈ નહીં. ૫
 (એકતરફી પ્રીતિ વિષે.)

માછલાંને જળ સાથે પ્રીતિ, જળને કાંઈ નહીં.
 બસનીને મન વેશ્યા, વેશ્યાને મન પશમ.
 જર પુરૂષની પ્રીતિ, જર કર્મ કરતાં સુધી.
 ગરજવાનની પ્રીતિ ગરજ સરતાં સુધી.
 વૈષ ઉપર પ્રીતિ, રોગ મટતાં સુધી.

૮૭. માથું આપે તે મિત્ર. ૮

માથું આપે તે મિત્ર. દુઃખ પડે સારે દોસ્તની પરીક્ષા.
 મામલામાં ખરા ખોટા મિત્રનાં પારખાં પડે.

દોહરા—મહોબત કીજે મરદકી, કબહુ આવત કામ;
 શિર સાટે શિર દેત હે, દુખીઅનકા વિશ્રામ. ૧૪૬

૧ મ્હોં ફેરવીને બોલાવવાની ઈચ્છા પણ ન કરે. ૨ ખામી. ૩ ભય.

મુશ્કેલીમાં મિત્રની, ખરી કસોટી થાય;
હીરો સંઘાટે ચડે તો જ ચમકે પરખાય. ૧૪૭
સજ્જન વનવેલી ભલી, કરે ઝાડશું પ્રીત;
સુકે પણ મૂકે નહીં, એ સજ્જનની રીત. ૧૪૮
સોરઠો—પ્રીત ઊતારે પાર, એ વિરલા લાધે^૧ જગત;
હેતુ મળે હજાર, મતલબ આપણી મોતીઆ. ૧૪૯
ચોપાઈ—ધીરજ ધર્મ મિત્ર અરૂ નારી;
આપત્તિ કાળ પરખીએ ચારી. ૧૫૦

A friend in need is a friend indeed.

૮૮. જાત વિના ભાત પડે નહીં. ૧૨

(કુળ અથવા તુખમ પ્રમાણે ગુણ વિષે.)

જાત વગર ભાત પડે નહીં. ખાનદાન વગર ખેરખવાહી નહીં.
ભીંત વગર ભાર ઝીલે નહીં. જાત ઉપર ભાત, ને કામળ પર ખીખાં.
જાત કાંઈછાની રહેતી નથી. એ છીંપનું મોતી તે જાતવાન.
ધન જીરવે વાણીઓ, ખાણુ જીરવે^૨ ભેંસ.
વિપત્તિમાં જાતની કસોટી થાય.

ઢોહારા—ધરા વિણુ ધાન નનીપજે, કુલ વિણુ માટું^૩ નહોય;
ઓઢા^૪ ઘેર જખરો તે, જેની મા હોયલ હોય. ૧૫૧
ઊઘમથી લક્ષ્મી મળે, મળે દ્રવ્યથી માન;
દુર્લભ પારસ જગતમાં, મળવો મિત્ર સુજન. ૧૫૨
જોઈ વોહારીએ જાત, જાતે જોઓ લાગે નહીં;
પડે પટોળે ભાત, વઢે પણ વેડે^૫ નહીં. ૧૫૩
સોરઠો—જોઈ વહોરીએ જાત, વરસાળો વેડે^૬ નહીં;
પડી પટોળે ભાત, ફાટે પણ ફીટે નહીં. ૧૫૪

૮૯. ભાવ ખાધા વગર કહ્યું કરે. ૩

(કલાગરા માણસ વિષે.)

ગા કહેતાં ગાય ને ભણુ કહેતાં ભણે, એવા દીકરા તો કોક મા જણે.
ચાકર તેરા, પણ કલા ન કરે. કહે ત્યારે ભાવ ખાય.^૭

૧ લાધે=મળે, જડે. ૨ જીરવે=ખમી શકે કે પચાવે. ૩ માટું=મરદ પુરુષ, પરાક્રમી. ૪ ઓઢા અને હોયલ બન્ને ઊંચા કુળનાં શૂરવીર હતાં, તેમનો દીકરો જખરો થયા તે શૂરવીર હોય તેમાં નવાઈ શું? ૫ વેડે=નડે, છુંડું કરે. ૬ વેડે=નડે. ૭ મોંઘા થાય, આનાકાની કરે, મરડાય.

૯૦. નાચવું નહિ ત્યારે આંગણું વાંકું. ૪

(નહીં કરવાનાં હજાર બહાનાં તે વિષે.)

નાચવું નહીં ત્યારે આંગણું વાંકું. નહીં કરવાનાં હજાર બહાનાં.
લખવું નહીં ત્યારે લેખણનો વાંક. મન હોય તો માળવે જવાય.

Where there is will there is way.

A bad workman quarrels with his tools.

Nothing is impossible to a willing mind.

૯૧. બેની લડાઈમાં ત્રીજાને લાભ. ૭

બેની લડાઈમાં ત્રીજાને લાભ. (ત્રીજાનું કામ થાય.)

તરડ પડે ત્યારે આંગળી ખોસાય. ધર પતલ્યું તેની દિશા પતળી.

વન પતલ્યું ત્યારે કુહાડાને હાથો મળ્યો. ધર કુટ્યે ધર જાય.

પેટ પતલ્યું ત્યાં ક્યાં પાટો ખાંધવો. તુમ લડો હમારી ફતેહ હય.

By discord the greatest are destroyed.

Divide and rule.

In a quarrel between two, a third is a gainer.

૯૨. વેરી વશ આદરભાવ. ચાડીઆનું મ્હેં આંપવું. ૧૦

વેરી વશ આદરભાવ. વનો (વિનય) વેરીને વશ કરે.

ભસતા કુતરાને રોટલો નાંખવો (કે ચુપ રહે).

દુશ્મનના ડાઆમાં નાંખવાથી દબાય.

સો સીફારસ, ને એક મૂળાપણી (મૂળાપણી વધે).

મૃદંગનું ચામડું લોટ લગાવી કુટે તો મધુરં બોલે.

લાલચે લેવાય. ચાડીઆનું મ્હેં આંપવું.

વેરનું ઓસડ બહાલ.

બેત—ન બરછીથી, ન લાલાથી, ન ખંજરથી, ન તલવારથી,

બે મારવો દુશ્મન તો તેને મારવો ઉપકારથી.

To stop the mouth of a dog with sop.

To stop one's mouth with gold.

૯૩. મૂર્ખને કેઈ પેરે સમજાવું, એને નિશ્ચે નરકમાં જાવું. ૧૪

(મૂર્ખને શિખામણુ વિષે.)

મૂર્ખને કેઈ પેરે સમજાવું, એને નિશ્ચે નરકમાં જાવું.

મૂર્ખને શિખામણુ, વિષ બરાબર. શિખામણુ આપવાથી મૂર્ખ કાપે.

સોનું વળે આપે, લ્હોકું વળે તાપે. મૂર્ખનું મળવું, ને માંકડાનું દળવું.
સમાણસ વળે વાતે, કમાણસ વળે લાતે.

બેવકુફી કાઇના આપની નથી (જે કરે તેની).

મૂર્ખનાં ગામ જુદાં નથી વસતાં. મૂર્ખને માથે શીંગડાં નથી હોતાં.

કુશુદ્ધિ, જીવ અને કપાસ, તે પીંજ્યા વિણ ન આવે રાસ.

બેવકુફી અને બેનસીબી જોડે રહે છે.

આકીલકું ઇશારા, ગદ્દેકું આજુક.

દોહરા—મૂર્ખ સાથે ગોઠડી, પદ પદ હોય વિનાશ;

મૂર્ખને પ્રતિબોધતાં, મનમાં થાય ખટાશ. ૧૫૫

જિદેરાજ મૂર્ખ જાકી, કહા હોત હે ખાન;^૧

બિન મતલબ ખારો^૨ લગે, સોહી મૂર્ખ જાન. ૧૫૬

Where ignorance is bliss, it is folly to be wise.

Wisdom and goodness to the vile seem vile.

૯૪. નવરો બ્રાહ્મણ નિત્ય કરે કે નિંદા કરે. ૧૨

(નવરા વિષે.)

નવરો બ્રાહ્મણ નિત્ય કરે કે નિંદા કરે. નવરો હજમ પાટલા બોડે.

નવરો બેઠો નખોદ વાળે. નવરો બેઠો ઢેકાં ભાળે.

નવરો હાથ ઉતરેડ ફેડે. નવરો હાથ તણખલાં તોડે કે વાળ ચુંટે.

નવરો સલાટ પાહણી ભાળે. ગાળો દે કે કજીઆ કરે તે નવરાની નિશાની.

નવરો વાણીઓ કાટલાં સાંખે.^૩ નવરો બ્રાહ્મણ પાટલા પૂળે.

નવરા બેઠા કામ કરો, વાહાણુ ઉકેલી ખાટલો ભરો.

નવરો બળદીઓ મોચમ^૪ ખુંદે.

An idle brain is devil's workshop.

They that do nothing learn to do ill.

Idle hands shall always find some mischief to do.

An idle man tempts the devil.

૯૫. પેટમાં તે પેટીમાં, ને હોઠ બહાર તે કોટ બહાર. ૯

પેટમાં તે પેટીમાં ને હોઠ બહાર તે કોટ બહાર.

વાડ સાંભળે વાડનો કાંટો સાંભળે. ભીંતને પણ કાન હોય છે.

૧ ખાણ. ૨ ખારો=અળખામણો.

૩ સાંખે=માપ કે તોલ કરે.

૪ મોચમ=કોડ, ઢોર આંધવાની જગો.

વાત ન કરીએ વાટે, વાત ન કરીએ ઘાટે, ને વાત ન કરીએ રાતે.
વાઝ વાત કરે ને કાંટો કાન ધરે. હોઠ ફફડા કે વાત ચરચાય.
આખર રાખવી જોઈને, વાત ન કરીએ કાઠને.
પેટ દેવું જોઈને, નહીં તો કહેવું ન કાઠને.

Even the walls have ears.

It is not safe to confide our secrets on a road, nor
in the stillness of night.

૬૬. સમતા(ધીરજ)નાં ફળ મીઠાં છે. ૧૧

(ધીરજ રાખવા વિષે.)

સમતાનાં ફળ મીઠાં છે. ધીરજનાં ફળ મીઠાં છે.
સજીરીનો ખદલો સાહેબ આપે. ધીરાં કામ સારાં થાય.
સજીરીનું ભાડું ખુદા આપે. શીળાં કામ તે સાહેબનાં.
ધીરજ મોટી વાત છે.
તેલ જુઓ, તેલની ધાર જુઓ. ધીરજનો ખરો ખપ સંકટ સમે.
ઢાહુરો—ધીરે ધીરે રાવતાં, ધીરે સખ કુછ હોય;
માળી સીંચે ચોગણા, પણ રત વિના ફળ ન હોય. ૧૫૭
ચોખરો—કાં રે જીવ તું દગદગ કરે, તારે હાથએ ધીર ન ધરે;
જેને માથે હકતાઆઘા, તેનો અર્થ કેમ નહીં સરે. ૧૫૮

Patience is the plaster of all sores.

Patience is bitter, but its fruits are sweet.

Those that are slow, are sure.

Steady and slow must succeed.

૬૭. ઉતાવળા સો ખાવરા ધીરા સો ગંભીર. ૧૬

(ઉતાવળીઆ વિષે.)

ઉતાવળા સો ખાવરા, ધીરા સો ગંભીર.

આકળાનાં પાળીઆ થાય તે જીવતા ન આવે.

૧ આકળા(ઉતાવળીઆ)ના પાળીઆ. જે માણસ ધીંગાણામાં મરે તેના પાળીઆ અથવા ખાંભી, ખાંભા ભભા કરવાની રીતિ પ્રસિદ્ધ છે. તેથી આકળા કે ઉતાવળીઆ વગર વિચારે ઉતાવળમાં ધીંગાણું કરે માટે આ કહેવત થઈ છે.

ઉતાવળો સાત વાર પાછો વળે. ઉતાવળીઓ વહેલો થાકે.
 આકળા ઉતાવળમાં ગમે તેમ ભરડે કે વેતરે.
 બહુ ભૂખ્યા બે હાથે ખવાય નહીં.
 એકદમ લાડવો ખવાય નહીં. એકદમ કુદકો મરાય નહીં.
 પગથીએ પગથીએ ચડાય.
 આકડા? ભાળી ઘોડા ગુડે. ઓડાં દેખી ઘોડાં ગુડે.
 જુ ભાચું પેહેરણું કહાડી નાંખવું. ઉતાવળે આંખા પાકે નહીં.
 ઉતાવળો દોડે તે અથડાઈ પડે. ઉતાવળમાં કાચું કપાય.
 આવતી ધાડે કાંઈ ઝેર ખવાય? (ન ખવાય.)

They tumble down who run fast.
 Hasty climbers have sudden falls.
 The more haste, the worst speed.
 Error lies always in haste.
 Haste makes waste.

Rome was not built in a day.

૯૮. બિલાડીને દૂધ ભળાવવું. દાણીને ઘેર છાંટ ઊતારવી. ૮

બિલાડીને દૂધ ભળાવવું.^૧

દાણીને ઘેર છાંટ^૨ ઊતારવી.

કરજદારને ઘેર ગાડું.

ચોરને ઘેર ગાડાં છોડવાં.

લુહારવાડે સોય વેચવા જવું.

૧ ઉતાવળીઓ ચોરની પાછળ વાર ચડેલી હોવી નેહએ એમ સ્વાભાવિક રીતે એક ચોરે ધાર્યું. રસ્તામાં આકડા દૂરથી પવનથી તેણે હાલતા જોયા. તેણે ઉતાવળમાં ધારી લીધું કે વાર આવી. તેથી ઘોડાંને મારી નાંખી ડુંગરોની ખીણોમાં ચોર ઉતરી ગયા. એટલે આકડા ન્યારે કુલે છે, કુલ આવે છે ત્યારે ઘોડાં કુલ મથાળે પુષ્કળ આવવાથી ઘોળા દેખાય છે. તેવા આકડા પવનથી હાલે ત્યારે વેગળેથી માણસ જેવા ભાસ થાય છે. તે વખતે બહારવટીઓમાં ઉતાવળા હોય તે આકડાને માણસ ધારીને ઘોડાં કાપી નાખીને પોતે નદીની ખીણમાં કે ડુંગરોમાં કે ઝાડીમાં સંતાઈ નય એ બહુ ઉતાવળનું પરિણામ છે. “આકડા ભાળી ઘોડાં ગુડે,” તેમ ખેતરમાં ચાડીઆ કે ઓડાં ભળાં કરે છે તે જોડાંને ખેતરમાં ઓડાં વધારે હોય તો માણસ જેવાં દેખાય, એટલે શત્રુ પાછળ આવી પોંહોંચ્યા છે એમ માનીને “ઓડાં દેખી ઘોડાં ગુડે” એમ પણ કહેવત થઈ છે.

૨ બિલાડીને દૂધ સંભાળવાની ભલામણ દેવી.

૩ છાંટ=દાણીની ગુણ. (દાણી એટલે માલ ઉપર જકાત બિધરાવનાર.)

ચોરને ધન સોંપવું. લંકામાં સોનું વેચવા જવું.
વાંઢાને વેવિશાળ કરવા મોકલ્યો, તે પોતાનું કરી આન્યો.

૬૯. વિખનો વિલાસી જીવ સાકરને શું કરે ? ૭

વિખનો વિલાસી જીવ સાકરને શું કરે ?
વનચરને વસ્તી સાથે વેર. સાકર ગળી પણ ગધેડાને ઝેર.
ખારા જળનું માછલું તે મીઠા જળમાં મરે.
અફીણનો કીડો અફીણમાં જીવે (સાકરમાં મરે).
છાણનો કીડો ઘીમાં મરે. વિષાનો કીડો કમળમાં મરે.
Sad souls are slain in merry company.

૧૦૦. ચોરની ગત ચોર જાણે. ૩

ચોરની ગત ચોર જાણે. ચોરનાં પગલાં ચોર ઓળખે.
જાતે જાતને ઓળખે.
Set a thief to catch a thief.
Hiders are good finders.

૧૦૧. વોળાવીઆ ને વાટપાડુ. ૮

(એ કાથળીની રમત કરવા વિષે.)

વોળાવીઆ ને વાટપાડુ. મીઠા ફાંસીઆ.
માંહેના માંહે ને અહારના અહાર. મ્હોટે જીજ ને અંતરમાં ખીજ.
ધણીને કહેશે ધા ને ચોરને કહેશે નાશ.
ધણીને કહેશે જાગતો સુજે, ને ચોરને કહેશે ખાતર પાડજે.
જતાના જનધંઆ, ને વળતાના કાંધીઆ (મરતાના કાંધીઆ).
આનેવાલેફી બોલબાલા, જાનેવાલાકા મ્હોં કાલા.
To carry two faces under one head.
To play double part.
To be on both sides.

૧૦૨. જેને ઋણ નહીં તે રાજ. ૧૩

જેને ઋણ નહીં તે રાજ. ઋણ વગરનો સુખે સુવે.
લેણું હજો લાખ, દેણું ન હજો દોકડો. દેવાના દાસ.
લેહેણનો ધણી લાડકા. ઋણ વાળું એટલે ગંગા નાલા.

ઋણીઓ પુરૂષ રાતદિવસ ઊભાગરો વેઠે.
 જેના ઉપર ઋણુ ગાળે તેનું કાંઈ ન જાળે.
 દીન થવું પણ દેવાદાર ન થવું. કરજ વાળ્યું તેણે દિવસ વાળ્યો.
 કરજદારી આખર ખુવારી. કરજીજી ને દરદીજી.
 સોરઠો—કરજે મન કાળે નહી, સુખે ન આવે નિંદ;
 એને ગોળ ક્યાંથી, શેતુંબના સામળા? ૧૫૯

Out of debt, out of danger.

Happy is the man who owes nothing.

Worst kind of poverty is debt.

To go to borrow is to go to sorrow.

૧૦૩. આપ તેવા બેટા ને વડ તેવા ટેટા. ૧૬

આપ તેવા બેટા ને વડ તેવા ટેટા. માએ પુત ને આપની જાયા.
 માએ પુત ને આપે ઘોડા, બહોત નહી તો થોડા થોડા.
 બુના પેટમાં લીખ પાકે. તુખમે તાસીર. ૧

૧ કાળે=નવ પલ્લવ થાય કે રાજ થાય. ૨ સામળો કવિ કહે છે કે તેને ગોળ શેતુંબનો ક્યાંથી મળે ?

તુખમે તાસીર

૩ એક વરસ ચોમાસામાં વરસાદનું ભર થયું. દિલ્હીમાં મુશળધાર વર્ષાદની હેલી થઈ. બપોરવાસ વરસાદ પણ તેવાજ ભરથી પડ્યો કે જેથી જમુનાજમાં મોટી રેલ આવી. જમુનાજમાં રેલ ને દિલ્હીમાં વરસાદ તેથી જમુના નદીનું પાણી કાંઠા મૂકી છલી ગયું અને દિલ્હી શહેર તણાવાની ધાસ્તી લાગી. હેલીબંધ વરસાદ દિલ્હીમાં વરસતો હતો તેમાં વાદળમાં ક્યાંએ તરડ દેખાતી નહીં. તેથી વધારે બચ લાગવાથી બાદશાહે વૃધ્ધોને બોલાવી સલાહ પૂછી. સલાહ મળી કે કીલ્લા તથા ખુરને બપોર તોપો છે તેમાં જંબી અને જંબવર તોપો છે તેના પુષ્કળ અવાજ કરવાનું શરૂ કરો. તેમ કરવાથી પવન ને વેગ મળ્યો ને વાદળ સુધી તે વેગ પહોંચવાથી વાદળમાં તરડ પડી. પવન ખૂબ ચાલ્યો, ને વાદળાં વીખરાયાં, વર્ષાદ બંધ થયો, લોકોનાં મન આનંદમાં આવ્યાં. જમુનાના પૂરમાં પણ માર્ગ થયો. તેથી જમુનાજને વધાવવા સાફ લોકો જવા લાગ્યા.

તે લોકોની મેદનીમાં દિલ્હી શહેરના એક શાહુકારના ચાર દીકરાની ચાર વહુઓ કાશિમરની મૃગલી જેવી, શણુગાર સજ, સુંદર વસ્ત્રો પહેરી, મોડીઓ, સુંદરી, સોના રૂપાનાં કુલ, તથા મોતી અને પૂળપાની સામગ્રીના થાળ લેઈ જમુનાજ પૂજવા ચાલી. પૂજન કરી ઘર તરફ વળતાં એક સાંકડી ગલીમાંથી પસાર થતાં બાદશાહનો એક હાથી છુટેલો તે ગલીમાં પોતાની પાછળ આવતાં જોયો. બચલીત થયેલી ચારે સ્ત્રીઓ જીવ લેઈ નહી.

હામ તેવી દીકરી, મા તેવી દીકરી. ખેતર તેવાં વેતર.
ઝાડ તેવાં ફળ. ગાંડાનું ગોતર ગાંડુ. વીસ વસા મોસાળ.

બાળુપર એક ડોહલા જેવું બારણું આવ્યું તેમાં પેડી ને આગળ ચાલતાં એક ચોક જેવું મેદાન આવ્યું.

ત્યાં એક કસાઇ ગાયને ભોંયપર નાંખી હાથમાં મોટા છરો લેઈ હલાલ કરવા જતો હતો તે આ બાઇઓએ જોયું. તેઓ પાસે ગધ ને કસાઇને કહ્યું કે, “તું આ ગાયને મારે નહીં તો તું કહે તેટલા પૈસા આપીએ. અમારા અંગ બપર જેવર છે તે આપીએ. પણ તું ગાયને છોડી દે.” કસાઇએ ગાયને છોડી દેવાને ના કહી. ત્યારે આ ચારે બાઇઓ દિલગીર થઇ, ને ફરી કસાઇને પૂછ્યું કે કોઇ બપાચે તું છોડી દેઈશ? કસાઇએ કામાંધ થઇ કહ્યું કે, “તમારા ચારમાંથી એક મારી પાસે આવો તો મૂકી દઉં.”

આ બાઇઓ વિચાર કરવા લાગી કે ગાયને મુકાવવા શિયળતના ભંગનું પાપ વોહો-રનું કે શી રીતે? આખર ગાય મુકાવવામાં મહા પુણ્ય છે, એ વિચાર પ્રબળ થતાં એક જણી કસાઈ પાસે નય એમ નક્કી કર્યું. ચારે જણીઓ એક બીજીને વું બ, વું બ, એમ કહેવા લાગી, એટલે કસાઇએ કહ્યું, “તમે રકઝક શા સાડ કરો છો, હું જેનો હાથ પકડું તે આવે.” એટલે રકઝક બંધ થઈ ને કસાઇએ એક જણીનો હાથ પકડ્યો. તે બાઇએ કસાઇને કહ્યું, ‘આથો બ હું આનું છું.’ કસાઇ આથો ગયો એટલે જે બાઇને જવાનું છે તે દેરાણી હતી, તે જેઠાણીને કહે છે કે, “હું રતુમાં આવી હતી, આજજ નાહી છું. માટે મારા જવાથી બે ગર્ભ રહેશે તો મહા ઉત્પાત થશે; માટે મારે જવાનું બંધ રહે તો સાડ.” દેરાણીને જેઠાણીએ કહ્યું, “અમે શું કરીએ તારો હાથ ગાલ્યો માટે તું ન નય તો કસાઈ ગાયને મારશે. તે પાપ તારે શિર લાગશે.” એથી આ બાઇ લાચાર થઈ પોતાના શિયળતના ભંગનું મહા પાપ વોહોરી ધણજ બિજ મનથી ગાય બચાવવાનું પુણ્ય લેવાની ઇચ્છાથી કસાઇ પાસે ગઇ. કસાઇએ ગાયને છોડી દીધી, પણ કસાઇ પાસે જવાથી બાઇને ગર્ભ રહ્યો.

પુરે માસે પુત્રપ્રસવ થયો. શુક્લ પક્ષનો ચન્દ્ર વધે તેમ તે વધવા લાગ્યો. “પુત્રનાં લક્ષણ પારણામાંથી જણાય.” તે બે વરસનો થયો અને માટીધૂળનાં અકરાં, બળદ, ઘોડા બનાવે, તેને કાપે, પછાડે, મારે વગેરે બાળચરિત્રથી તે શાહુકાર એટલે છોકરાના દાદાને ઘણી ચિન્તા થવા લાગી. નિશાળે જવાથી બહે ગણે તો સુધરે એવી આશાથી તેને નિશાળે બેસાડ્યો, પણ બહુવા કરતાં તોફાન બહુ કરે. મેહેતાજીને મારવા દોડે. એમ કરતાં પંદર વરસનો થયો. એટલે દાલ, તલવાર, કડાબીન, બરછી બાંધતાં શીખ્યો. કુચલ કે કુસ્તે જતાં રોકાય તેવા હેતુથી પરણાવ્યો. પણ શેઠે રાખેલી સુધારવાની બધી આશા વ્યર્થ ગઇ તો ગઈ પણ એક ગણિકા રાખી અને પૈસો જોઇએ ત્યારે દુકાનપર આવીને જબરહસ્તીથી પૈસો લેઇ નય. શેઠે પૈસા આપવાની મુનીમને મના કરી. એટલે બાઇ મોકમચન્દ બરછી, તલવાર લેઇ દુકાને આવે, મુનીમને ડર બતાવી મનમાનતા પૈસા લેઇ નય ને મોજમજ હડાવે.

શેઠે આવો ઘાટ જોઇ વિચાર્યું કે, આવી રીતે મોકમચન્દ પૈસા લેઇ નય તે ઘીવાળાનું

ગુરુ તેવા ચેલા, વચુતી રાંડ ને વેવલાં છોકરાં.
હલાવી ખીચડી ને મહલાવી દીકરી.^૧

પગરણ બેઠું. ઉપાય કરવાનો વિચાર કરી પોતાના મિત્ર એક મોટા અમીરની પાસે વાત કરી મદદ માગી. તે અમીર દુકાન ઉપર દશવીશ રોહીલાને લેધને આવ્યા અને હુકમ કર્યો કે મોકમચંદને પકડી લાવો. રોહીલા છૂટ્યા તે ગણિકાને ઘેર ગયા. રોહીલાને જોઈ મોકમચંદના હાંભ ગડગડી ગયા. ક્ષેત્ર વાણીયાનું અને “વીશ વસા મોસાળના, તેથી ઠાલ, તલવાર ખાંધવાની સોંરે રહી નહીં ને ચાળીનીષ માફક રોહીલા કાન ઝાલી દુકાનપર મોકમચંદને લઇ આવ્યા. અમીરે હુકમ કર્યો કે, ખાંધો, શું જોઇ રહ્યા છો? મારો. એટલે મોકમચંદ પાંસરા નેતર જેવા થઇ કહે છે, “સાહેબ, આપ હુકમ કરો તેમ કરવા તૈયાર છું.” એટલે અમીરે રોકને હુકમ કર્યો કે, મોકમચંદને એક લાખ રૂપીઆ રોકડા, અને રહેવાને ધર અસગ દૂરના લતામાં આપો. તે પ્રમાણે રોકે એક લાખ રોકડા અને દૂર વાણીઆના મોહોદ્ધામાં પોતાનું એક મકાન હતું તે મોકમચંદને આપ્યું. મોકમચંદે પોતાનો તમામ હક ઉઠાવીને ફારગતી લખી આપી. અમીરે કહ્યું, ‘ફરી દુકાનપર ચડીશ તો તારી ગરદનથી માથું ઉઠી જશે. તેથી ડરને લીધે મોકમચંદ પછી કોઇ દિવસ દુકાને પૈસા માટિ આવ્યા નહીં, ને જુદા મોહોદ્ધામાં ધર આપેલું ત્યાં જઈ રહ્યો.’

મોકમચંદે ગણિકા રાખેલી તેથી પરણેલી સ્ત્રી ગમે નહીં. તેની સાથે અણુબનાવ રહેવા લાગ્યા એટલે પરણેલી સ્ત્રી સારા કુટુંબની દીકરી તે તેના પીઢેરમાં રહેવા લાગી એટલે મોકમચંદ એકલો જ ધરમાં રહેતો હતો.

લાખ રૂપીઆ મળ્યા તે મોકમચંદના ખરચના અપાટા આગળ ઝીક ઝાલી શક્યા નહીં, ને ચાર પાંચ વરસમાં તમામ રૂપીઆ ખરચાઇ ગયા. પાસે રૂપીઆ મળે નહીં એટલે ગણિકાએ પોતાના ધરમાં પેસવા દીધો નહીં. તેથી મોકમચંદ ઉદાસ થઇ પૈસા વગર હેરાન થવા લાગ્યા.

તે એક દિવસ પોતાના એટલા ઉપર ઉદાસ થઇ બેઠો હતો. ત્યારે નીચેનો પ્રસંગ બન્યો.

દિલ્હી શહેરનો કોઇ શાહુકાર પરદેશમાં ખૂબ પૈસા કમાઇને આવ્યા. તેણે વાણીઆની તમામ જ્ઞાતિને બળ્લે લાડવા, દરેક લાડુમાં અકેક સોનામહોર અને એક થાળી એટલું લાહાણું કરી પોતે પ્રસિદ્ધ થવા વિચાર કર્યો, ને તે પ્રમાણે લાહાણું વહેંચવા માંડ્યું. તે લાહાણું કરનાર શાહુકારના ધરની સ્ત્રીઓ લાડવા, અને થાળીઓ ગાડીમાં ભરી વાણીઆના દરેક મોહોદ્ધા આગળ જઇ ઉભી રહે ને વાણીઆના ધરનાં નામ વાંચી ગોર લાહાણું લેવા સૌને કહી આવે; એટલે મોહોદ્ધાના વાણીઆના ધરની સ્ત્રીઓ મોહોદ્ધાને નાકે જઇ પોતપોતાનું લાહાણું લેઇ આવે. તે રીત મુજબ મોકમચંદના મોહોદ્ધામાં ગોર આવી નોતરાં આપી ગયા, એટલે મોહોદ્ધાની સ્ત્રીઓ ધરેણુંગાંડાં અને સુંદર વસ્ત્ર પહેરી લાહાણું લેવા આવી.

૧ ખીચડી હલાવે તો સારી થાય નહીં.

૨ ભાન. ૩ બકરી ગરીબ હોય તે.

માણસના યુણુ ઓધે^૧ ઊતરે.

ઓધીઓ ઓધે ન જાય તો હરમ પાણીનો કહેવાય.

મોકમચંદે તમામ રૂપીઆ પાણી કર્યા હતા, રજતાં શીખેલા નહી, એટલે તેની હાલત તંગ થઇ હતી. ગણિકાએ પણ “નિર્દ્રવ્યં પુરુષં ત્યજન્તિ ગણિકાઃ” ના નિયમ પ્રમાણે તણ દીધો હતો. પરણેતર સ્ત્રી પણ બાઇના લક્ષણુ નેઇ આવતી નહિ. આવી સ્થિતિ ભોગવતો પોતાના એટલાપર બેઠા બેઠા બધી સ્ત્રીઓને લાહાણું લેવા જતો જતો હતો. લાહાણુમાં નામ પ્રમાણે બધાના ધરની સ્ત્રીઓ આવી હતી. પણ મોકમચંદનું નામ નીકળ્યું પણ કોઇ સ્ત્રી લેનાર નહીં હોવાથી પડોસીની સ્ત્રીએ કહ્યું, “લાવો હું લેઇ જઇ તેને આપીશ.” તે પ્રમાણે પડોસણને મોકમચંદના ધરનું લાહાણું આપ્યું. તે બાઇએ લાહાણું મોકમચંદ એટલે બેઠો હતો તેને આપ્યું. ત્યારે મોકમચંદે કહે, “ધરમાં મૂકતી જ, નીકર લાડવો વાંસામાં મારીશ ને લોહી ઓકાવીશ.” બાઇ નાગા માણસથી ડરી ધરમાં મૂકવા ગઇ એટલે વાઘની પેઠે તલપ મારી ધરમાં જઇ કમાડ વાસી તે બાઇને જલે કરી તમામ ધરેણું ઊતારી લીધું, ને બાઇના કડકા કરી એક માટીના ગોળામાં ભર્યા, ને તે ગોળો રાત્રે જમુનાજીમાં નાંખી આવ્યો. બાઇ વિષે તજવીજ તેનાં ધરનાંએ કરી પણ પત્તો લાગ્યો નહીં, પણ શહેરમાં એ સંબંધી હો હો ચાલુ રહી.

સવારમાં પાછલી રાત્રે ભોઇ લોકો માણનાં પકડવા જમુનાજી પર ગયા ત્યાં પાણીમાં આ ગોળો ડબકડોઇયાં થતો જોયો. ભોઈ પાણીમાં ઊતરી ગોળો બહાર લાવ્યા અને ઉઘાડી જોતાં તેમાં કોઈ ચારતના શરીરના કટકા જોયા. ભોઇઓ તેથી ગભરાયા અને ગોળો લઈ તુરત બાદશાહના દરબારમાં લેઈ ગયા. બાદશાહે ઊડી પ્રભુની બંદગી કરતા હતા ત્યાં દેવરીવાળે ભોઇના ખબર આપ્યા. બાદશાહ નીચે આવ્યા અને સ્ત્રી જતના કડકા જોઈ દિવાનને બોલાવ્યા. આ યુનીનો પત્તો મળ્યા પછી અનાજ લેવું છે એમ બાદશાહે કહાથી દીવાને તપાસ ચલાવી.

દીવાને ગામના કુંભાર એકઠા કર્યા અને ગોળો કેનો ઘડેલો છે તે પૂછતાં એક કુંભારે કહ્યું, ‘મારો ઘડેલો.’ કટલા ઘડેલા, કોને કોને ઘેર આપેલા તે બધું કુંભારે કહ્યું તેમાં જો ગોળા મોકમચંદના નામ પર પણ લખાવ્યા. બાવીશ ગોળા જેને જેને આપેલા તે બધાંને ઘેરથી મંગાવ્યા. અને સહુએ રજી કર્યા. મોકમચંદે એક ગોળો રજી કર્યો. બીજે ગોળો પાણી ભરનારીએ ફોડી નાંખ્યો એવું જાહેર કર્યું. પાણીની ભરનારીએ કહ્યું કે, ‘મેં ફોડ્યો નથી, ગઈ કાલ સુધી હતો.’ મોકમચંદને પકડયો, દાખ દીધો, તેથી બધું માની ગયો. ધરેણું તે બાઇનું ધરમાંથી નીકળ્યું ને લાહાણું વેહેંચનાર તથા મોહોલ્લાની બીજી સ્ત્રીઓથી તપાસ કરી અને મોકમચંદે યુન કર્યાનું સાબિત થયું. મોકમચંદને દેહાંત દંડની શિક્ષા બાદશાહે ફરમાવી.

બાદશાહે ફરમાવ્યું કે, “દીવાનજી તમને પણ તેજ શિક્ષા થશે, કારણ કે તમે કહ્યું છે કે વાણીઆનો દીકરો યુન કરે નહી, તે વાંત જુદી પડી માટે કરાર મુજબ તમારે માટે પણ તેજ સજા છે.”

૧ ઓધે=નંદામાં.

બધો ઓધવાડો સરખો. વેલો વંઠ્યો. વેલા વંઠી તુંબડી.

દોહરો—શરવીરકે વંશમેં, શરવીર સુત હોય,
જ્યું સિંહણકે ગર્ભમેં, હરણ ન નીપજે કાય. ૧૬૦

બેડકણું—ઓધે લાગી જિંદગી, પરીઆનો લાગ્યો વા.
તે ધણો નહીં પણ થોડોયે થા.

Like father like son.

Such is the tree such is the fruit.

૧૦૪. લોકવાણી તે દેવવાણી. પંચ કહે તે પરમેશ્વર બોલ્યા. ૫

લોકવાણી તે દેવવાણી. પંચ કહે તે પરમેશ્વર બોલ્યા.

પંચ બોલ્યા તે પ્રમાણ. પંચ કરે તે પ્રમાણ.

અલક્ષી જખાન, ખુદાકા નગારા.

The voice of the public is the voice of God.

૧૦૫. પુત્રનાં લક્ષણ પારણામાંથી જણાય. રોતો બય તે
મુઆની ખબર લાવે. ૮

પુત્રનાં લક્ષણ પારણામાંથી જણાય, ને વહુનાં લક્ષણ આરણામાંથી જણાય.

સ પર્વનું પર્વ સહવારમાંથી જણાય.

લશ્કરકા ભેદ પાયા કે આગુસેં ગદ્દા આયા.

રોતો બય તે મુઆની ખબર લાવે.

બેસતો રાજ ને આવતી વહુનો ભાર પડ્યો તો પડ્યો.

ચડતા દિવસનાં ચિન્હ આગળથી જણાય.

માણસના મનની વાત પગ ઉપરથી પરખાય.

કાકવાણી શુકનાળી ગણાય નહીં.

દીવાન કહે, “સાહેબ, આ ખુન કરનાર વાણીઆનો દીકરો હોવો ન બેઘએ મઠિ આપ રૂબરૂ તપાસ કરવાની જરૂર છે.” બાદશાહે હા પાડી એટલે એક રથ મોકમચંદની માને તેડવા મોકલ્યો. બાઈ આવી. બાદશાહ તથા દીવાન બેઠા છે, ને દીવાન બાઈને કહે છે કે “બાઈ, બહેન તું બાદશાહની દીકરી છે. જરા પંજુ વાત છુપાવ્યા વગર આ દીકરાના સંબંધમાં જે બન્યું હોય તે કહે.” બાઈએ દીલગીર થઈ અથથી તે ઘટિ સુધી તમામ વાત કરી. બાદશાહે કસાઈને બોલાવી તે કાળની રીત પ્રમાણે સખ્ત સજા કરી. ગાય બચાવવાનું ધર્મે કરવા બાઈએ જે કામ કર્યું તેને માટે બાદશાહે ધન્યવાદ આપી અને દીકરી કહેલી તેથી થોડી કરીઆવર કરી તેને ઘેર મોકલી, અને દીવાનને સાચો ગણી સજામાંથી મુક્ત કર્યો ને મોકમચંદને ગરદન માર્યો. ૧ દાદરના જેવા દરદનું નામ છે.

Coming events cast their shadows before.

The childhood shows the man, as the morning shows the day.

A crow never bears the good news

A good beginning makes a good end.

૧૦૬. સર્પ ગયા ને લીસરડા રહ્યા. ૫

સર્પ ગયા ને લીસરડા રહ્યા. રાજમહેલ ગયા ને રાડાં રહ્યાં.
રાજ ગયે, રાજપુત ગયે, તાશુત રહે. ઠકાર ગયા ને ઠગ રહ્યા.

દાહુરો—દાતા દાતા મર ગયે, રહે ગયે મખખીચૂસ;
લેનાં દેનાં કુચ્છ નહીં, લડનેમ્મે મજાશુત. ૧૬૧

૧૦૭. માંડ અસવાર ને મોડો ચડે. માંડ કમાઊ ને મોડો ઊઠે. ૮

માંડ અસવાર ને મોડો ચડે. માંડ કમાઊ ને મોડો ઊઠે.
પહોર દહાડો ચડે પોહોડીને ઊઠે તે શાં દાળદર પુંકે ?
જેને હગતાં વાર, જેને જમતાં વાર તેના કામમાં શો ભક્ષીવાર ?
મોતની આળસે જીવે (નખળા શરીરવાળાથી) તેથી શું અને ?
શેકયો પાપડ ભાગે નહીં તેવા.

મ્હો ઉપરથી માંખ ઉડાડવાની પોંદ્યાય નહીં.

દાહુરો—રાતે સુએ વહેલો, ને વહેલો ઊઠે વીર;
અળ શુદ્ધિ બહુ ધન વધે, સુખી રહે શરીર. ૧૬૨

Early to bed and early to rise makes a man healthy, wealthy and wise.

Rise at six, and eat at ten,
Eat at six and sleep at ten,
Ten years ten times,
You may live then.

૧૦૮. જેવો ભલીઓ જોગી તેવી મકવાણી માલી. ૨૭

(જેસેકું તેસા મીલા તે વિષે.)

જેવો ભલીઓ જોગી તેવી મકવાણી માલી.
જેસી ફના ફરીરડી, વૈસા સાંઈ નખોદ. ચોરનો ભાઈ ધંટીચોર.^૧

૧ ધંટીચોર=મોટો ચોર.

સરખે સરખા મળ્યા, ને ભવના ફેરા ટળ્યા.
આવો ભાઈ હરખા, આપણુ સૌ સરખા. વ્યસનીને વ્યસની મળે.
આંધળાને હૈયાફૂટા મળે.

જાતે જાત મળે ત્યારે રંગ જામે.

પોતે પોત ખીલાયું.^૧ જેવાં બાઈ, તેવા ભાઈ.

કુતરાતું મ્હેં ગધેડે ચાટયું. કુંકું કથરાટને હસે નહીં.

જેવી લુચ્ચી લાલબાઈ, તેવો ભડવો ભીમ.

યથા લાલા તથા કીકા. (યથા-જેવા-તથા-તેવા).

સમાનશીલં વ્યસનેષુ મૈત્રી

આવ બાઈ રૂડી, હું ભુંડી ને તું કુડી.

જોડે જોડાં મળ્યાં, ને ભવના ફેરા ટળ્યા.

{ છોકરો માને પૂછે કે “મા, મેં ભલા, કે મેરા ભાઈ?”

{ મા જવાબ આપે છે, “તું મુવા ઢેડ, ચોર વો કસાઈ.” (૧)

{ સજીવો પૂછે નજીવાને, ‘તું મને કાંઈ દે,’

{ નજીવો પૂછે સજીવાને, તારી એક ફૂટી કે બે. (૨)

દોહરા—ખીરમાં બેળી સાકર, દૂધમાં બેળી ખાંડ;

તું જાતકી કંચની, હમ જાતકે ભાંડ. ૧૬૩

પાનીમેં પાની મીલે, મીલે કીચસેં કીચ;

સજ્જનસેં સજ્જન મીલે, મીલે નીચસેં નીચ. ૧૬૪

રાજસેં રાજ મીલે, મીલે નીચસેં નીચ;

પાનીસેં પાની મીલે, મીલે કીચસેં કીચ. ૧૬૫

ગુણિયલકુ ગુણિયલ મીલે, રસકી હુંટાહુંટ;

મૂરખકુ મૂરખ મીલે, બડી માથાફૂટ. ૧૬૬

જેસેકુ તેસા મીલા, મીલા બમનકુ નાઈ;

એકને દીખાઈ આરસી, એકે ઘંટ બળાઈ. ૧૬૭

ગ્યાનીસે ગ્યાની મીલે, કરે ગ્યાનકી ખાત;

ગદ્દેસેં ગદ્દા મીલે, મારે લાતમ લાત. ૧૬૮

પટેલે માર્યા કુત્તા, તો મીયાંએ માર્યા ઘેટા;

કાઈકાઈકી ખાત કરે, વો ગામ સારેકા બેટા. ૧૬૯

જોડકણું—આખો વ્યાસ ને કુબેર જાની,

એક રાખ ને બીજો વાની.

૧ ખીલાયું=ખીવાયું.

Diamond cuts diamond.

Art must be deluded by art.

૧૦૯. બ્રાહ્મણવાડે ક્ષતિયા. અપવાસીને ઘેર ઢોકળાં. ૫
(અશક્ય બાબતો).

બ્રાહ્મણ વાડે ક્ષતિયા. અપવાસીને ઘેર ઢોકળાં.

વાંઢાને ઘેર વલોણું. વાંઝીઆને ઘેર પારણું. અપાસરે ધોંસડું !^૧

૧૧૦. ભાગ્યું ગાડે ઘલાય. ૮

ગાંગે ગળ્યાં ગટ, તેનાં નહીં કાગળ કે ખત.

ભાગ્યું ગાડે ઘલાય. ભાંગ્યાનાં ખોળરાં.

મુવેલા માથું ઊચકે નહીં. જીટે ગળ્યાં તે લીંડાં.

મસાણુ ગયાં મુકદાં પાછાં આવે નહીં.

ભાગ્યું ઠામ કંસારે જાય. રૂઠ્યું છોકરું માવતરે જાય.

૧૧૧ હણુતાને હણીએ તેનું પાપ દોષ ન ગણીએ. ૬

હણુતાને હણીએ તેનું પાપ દોષ ન ગણીએ.

શઠં પ્રતિ શાઠ્યં કુર્યાત્. આપનું પણુ વેર તો લઈએ ત્યારે કરજ છૂટે.

વીંછીના મ્હોંને ખાસડું. વીંછીનું મોત ખાસડે.

લાત સાટે લાત, તેમાં કાણુ ગણે ઘાત.

Tit for tat. Like for like.

Deceiving a deceiver is no knavery.

He who pardons the bad injures the good.

૧૧૨. ઉપકારને બદલે અપકાર. ગુણના ભાઈ દોષ. ૧૨

ઉપકારને બદલે અપકાર. ગુણના ભાઈ દોષ.

દયા ડાકણુ થઈને ખાય. ખાઈને ખાસડાં મારે.

જશને બદલે જુતીઆં. દૂધ પાઈને સાપ ઉછેરવો. (તેવું તેનું ફળ.)

પાળેલો સાપ કરડે. ગુણુ ઉપર અવગુણુ.

ગુણુ કુપાત્રને કયો તે જાય.

દોહરો—આણુંદ કહે પરમાનંદા, ગુણુ કયો કાં જાય;

સાવજર પડ્યો અઝાડીએ,^૨ કહાડે તેને ખાય. ૧૭૦

૧ અપાસરે ધોંસડું હોવા સંભવ નહીં. ૨ સિંહ. ૩ પીંજરું કે મુશ્કેલ જગ્યા.

ગુણ ઉપર ગુણ કરે, એ વેહેવારાં વટ;
 ગુણ ઉપર અવગુણ કરે, તેને તો ફટફટ. ૧૭૧
 પાળી પોષી મોટા કર્યો, જાત ન પૂછી જોય;
 ગુણ ઉપર અવગુણ કરે, રખે કાઠી હોય. ૧૭૨

Save a rogue from the gallows, he will be the first to cut your throat.

Nothing emboldens sin as mercy.

Mercy murders but pardons those that kill.

૧૧૩ મોટાને દુઃખ છે. મોટાનું દુઃખ મોટું. ૭

વળીની ગાં-માં એક ખીલો. મોલની ગાં-માં સો ખીલા.
 મોટાને દુઃખ મોટું હોય. મોટા તણું સર્વ મોટું.
 સંપત તેવી વિપત.

ઢાહુરા—બડે બડેકું દુઃખ હે, છોટેસે દુઃખ દૂર;
 તારે સખ ન્યારે રહે, ગ્રહે ચંદ્ર ચોર સૂર. ૧૭૩
 કાન પાપસે અવતરે, બડે બાપકે પૂત.
 માંગન માગે પામરી,^૧ ધરસે ન મીસે સુત.^૨ ૧૭૪

Little gear, little cares.

Regal honours have regal cares.

Great fortune is great slavery.

૧૧૪ લોભે લક્ષણ સઘળાં શૂળ. લોભ પાપ સઘળાંનું મૂળ. ૧૨
 (લોભ વિષે.)

લોભે લક્ષણ સઘળાં શૂળ, લોભ પાપ સઘળાંનું મૂળ.
 લોભીનું ગાહાપણ અરધું. શેઠ કેમ તણાયા, તો કહે લાભે લોભે.
 લોભે લક્ષણ જાય. લોભીઆ વસે ત્યાં ધુતારા ભૂખે ન મરે.
 અતિ લોભ પાપનું મૂળ. પાપનો બાપ લોભ.
 લોભીઆને કાઈ સગું નહીં, પૈસો સગો. લોભીઓ સદા કંગાળ.
 લોભીઓ ધનથી ધરાય નહીં, સદા ભૂખ્યો.

ઢાહુરા—લોભ નહીં જ્યાં લોભનો, શોભા સઘળી જાય;
 તુણાથી તરસ્યો સદા, ધનથી નહીં ધરાય. ૧૭૫
 બાય ન ખરચે શુદ્ધ મન, ચોર સખળ લેઈ જાય;
 પાછળથી મધમાખ જેમ, હાય ધસી પસ્તાય. ૧૭૬

૧ જીનની હલકી શાલ. ૨ સુતર.

Avarice is the root of all evils.

The avarice blinds our eyes.

The miser is ever in want.

A covetous man is his own torturer.

૧૧૫. મુખમેં રામ બગલમેં છુરી, ભગત થયા પણુ દાનત છુરી. ૨૯
(મ્હોડે મીઠું બોલી મનમાં કપટ રાખે તેવા વિષે.)

મુખમેં રામ બગલમેં છુરી, ભગત થયા પણુ દાનત છુરી.

બોલવાનું મીઠું, આપવાનું કાઠું, ને ન પડે દીઠું.^૧

હરિગુણુ ગાતી ને હૈયામાં કાતી.^૨

મ્હોડે રામ પુકારે, ને પગે માછલાં મારે.

મ્હોના મીઠા ને હૈયાના મેલા. ડોકમાં માળા, ને પેટમાં લાળા.

ધણી ભક્તિએ છીનાણું, ને ધણે વેપારે દિવાણું.

બગ ભગત કે ઠગ ભગત. ભગત જગતકું ઠગત.

જાહેર રહેમાનકા, ખાતીન^૩ સયતાનકા.

દેખાડે ગોળા ને આપે ચડવા. મ્હોડે મીઠાશ ને પેટમાં પાળી.

નામ ખુદાનું લે ને કામ સયતાનનાં કરે.

હાથીના દાંત દેખાડવાના જૂદા ને ચાવવાના જૂદા.

આપવા લેવાનાં કાટલાં જૂદાં. મ્હોડે પર્વત ને પેટમાં કરવત.

રામ નામ જપના, પરાયા માલ અપના.

આવો બેઠો જપે ને જે આવે તે અપે.

કાડીને ખાંડ નાંખે, ને માણુસને મારે. શેઠ ઢસળા પણુ કાટલાં કુડાં.

બિલાડાએ કેદાર કંકણુ^૪ પહેયું. મીઠી છરી ને ઝેરની ભરી.

લીટ લીટ ચલો મારા ભાયલા, ખાડામાં છે ગદબદીઆં.^૫

વાધના અપવાસમાં પણુ બેદ સમજવો.^૬

૧ દીઠું=બિઠાડું, જાહેર. ૨ કાતી=છરી. ૩ ખાતીન=અંદરથી. ૪ ધર્મોત્થાનો ડોળ કરી, જાહેરને છેતરવાનો ઉપાય. ૫ રામો ને રતનો બે કોળી હતા તે કાશી, મથુરાં, હરદ્વાર, જગન્નાથ, રામેશ્વર, દ્વારકા આદિ તીર્થ કરી ઘેર આવ્યા. ગામના પાદરમાં એક ખાડો પાણીથી ભર્યો હતો, તેમાં માછલાં ધણાં હતાં તે જ્ઞેતાં મારીને લેઈ જવાની ઇચ્છા થઈ. પાસે કાંઈ સાધન નહીં તેથી એમને એમ ઘેર ગયા, પણુ પોતાની પાસે લાકડી હતી તેનાથી બીજને માર્ગ દર્શાવવા ખાડા આગળથી લીટા ધુળમાં કરતા આવ્યા. તે ઘેર આવીને પોતાના કુટુંબીઓને કહે છે કે “લીટ લીટ ચલો મારા ભાઈલા, ખાડામાં છે ગદબદીઆં.” તે સાંભળી કુટુંબીઓ લીટ લીટ ચાલીને ખાડા પાસે ગયા અને પુષ્કળ માછલાં મારીને ઘેર લાવ્યા. ૬ એક વાધે અપવાસ કર્યો, બે ચાર જનવર આવ્યાં તેમને આજ મારે

- દોહરા—નમન નમનમે ફેર હે, અહોત નમે નાદાન;
 દગાખોર દુના નમે, ચિતા ચોર કમાન. ૧૭૭
- ધુત્તા હોય સલસણા, વેશ્યા હોય સલજજ;
 ખારાં પાણુ નિર્મળાં, એ ત્રણે ચીજ અખન્ય.^૧ ૧૭૮
- મનુષ્યમાં નાપિક જુઓ, કાગ પંખી નિરધાર;
 પશુમાં જાંચુક જુઓ, કાગ ચંચળ સરદાર. ૧૭૯
- સાખી—પારધી અન્યો સતસંગી, લાલે તિલક નિશાની,
 ભગવાં પેહેચી, કંઠી બાંધી, એ રાખ સેલી ને વાની. ૧૮૦
- મુખ મીઠાં મનમાં કપટ, સ્વાર્થ લગી સગાઈ છે,
 કદી જોખમકારી જીવને મૂર્ખની મિત્રાઈ છે. ૧૮૧

Full of courtesy full of craft.

He has one face to God, and another to devil.

A honey tongue, devil at heart.

The fair speeches of a bad man are designed
 for treachery.

Beware of fine tongue, it will sting you mortally.

God is in his tongue and devil in his heart.

૧૧૬. પાડાને દરદ ને પખાલીને ડામ. ૧૩

- પાડાને દરદ ને પખાલીને ડામ. કરે કાક ને ભોગવે બીજો.
 પોમલી જણે ને પોમલો સુવાવડ ખાય.
 દુઃખે પેટ ને ફૂટે માથું. જોંટ લુલું થાય ત્યારે ગધેડાને ડામ.
 જમવામાં જગલો, ને ફૂટવામાં ભગલો.
 તરણું ન ચોરે આવો બહાર્યારી, પતિવ્રતા ઓ નારી,
 ખાતર પડાવે આવો દુધાધારી; વચ્ચે માર્યો જાય ધર્યારી.
 કરડે માંકડ ને માર ખાય ખાટલો. જમવામાં જીવો, સ્મશાને જાય શીવો.
 ખાઈ જાય ખોડી (ગાય)^૨ ને માર પડે હરેડીને.
 ખાય પીએ ખાંડણી ને કુટાઈ મરે સુપડું.

અપવાસ છે એવું કહીને જવા દીધાં. તે વાત જનવરોમાં ફેલાણી એટલે બીજાં જનવર
 આવ્યાં. તેમાં એક સારો ગોધો આવ્યો એટલે તેને મારીને વાંધે ખાધો. ૧ અખન્ય=
 ખાવા જોગ નહીં. ૨ હરેડી જે ગાય કે ભેંસને, ખાવાનું દેખે ત્યાં કાંઈ ડર રાખ્યા વગર
 ઉપર જઈ પડવાની ને ખાવાની ટેવ પડી હોય તેવી.

બાપ જમે ને દીકરો હગવા જાય.

છીપો છીનાળું કરે ને બળદ બંધાય ધાંચીના.

Monarchs err, the people are punished,

One does the blame, another bears the shame.

The poor do penance for the folly of their superiors.

૧૧૭. ઇશક આંધળો છે. ૨૩

ઇશક આંધળો છે. હગાણું ને કામી બાર ગાજી બિજડ દેખે.

ઇશકકા ધર ફના હે. બ્યભિચાર, કરે ખુવાર.

જના વહાં ફના. ઇશકી જીવડા બાગમાં, જુના જોડા કાખમાં.

ઇશકના માર્યા ચપણમાં^૧ ખાય. ઇશક ન જીવે જાત કળત.

નાગી દેખી સંન્યાસી ચળે. ઇશકના માર્યા ગાજર ખાવાં.

રાજને ગમી તે રાણી, છાણું વીણતી આણી.

મન માન્યું ત્યાં જાત શી જોવી? દીલ લગા વેા સગા.

ઇશક લગા મેંડકીસે^૨ પગની કયા ચીજ હે. ઇશક ઘેલો છે.

કામી પુરખ આંધળો ભીંત. ઇશકનું મૂલ્ય નહીં.

ઇશક જુરી ચીજ છે. વહાલામાં વટાળ શો?

ઇશકની મારી જાય નાતરે, સાડલો કહાડીને પાથરે.

ઇશકના માર્યા ઠીકરામાં ખાય. વિષયાસક્ત, વ્યાધિગ્રસ્ત.

મન મળ્યું ત્યાં જાત જાત શી જોવી?

Fair is not fair, but that which pleaseth.

Fancy possesseth beauty.

૧૧૮. ગમે તેની ગાં—ગમે, ન ગમે તેનું મ્હેં ન ગમે. ૫

ગમે તેની ગાં—ગમે, ન ગમે તેનું મ્હેં ન ગમે.

જેનું મ્હેં ન ગમે તેનાં હજાર ખોતરણાં કહાડે.

માયું કાપી ઓસીકે મૂકીએ, તો પણ કહેશે ખુંચે છે.

ન બહું ન બહું થાય, તેનો શો ઉપાય? અજુગમતી વહુ ઉમાદે નામ.

૧૧૯. તેજ ઉપર ચાણુક નહીં. ૯

(ડાહ્યાં માણુસ ઇસારેથી સમજે તે વિષે.)

તેજ ઉપર ચાણુક નહીં. તેજ ચાણુક ખમે નહીં.

ટદ્દને મારે ને તેજ કંપે. કહેવું સાસુને ને સમજવું વહુને.
ગધેડાને ડફણાં, ઘેડાને ઇશારત.^૧
સુપાત્ર સમજે વાતે, કુપાત્ર સમજે લાતે. પશુ સાનમાં સમજે નહીં.
શાણા સાનમાં સમજે. ચતુરકી ચાર ઘડી, મૂર્ખકા જન્મારા.

A rod for a wise, a rod for a fool.
A sensible man understands half a word.
A word to the wise is sufficient.

૧૨૦. ચેતતા નર સદા સુખી. ૭

ચેતતા નર સદા સુખી. પાણી પહેલી પાળ આંધવી.
આગ લાગે ત્યારે કુવો ખોદાવે તે શા કામમાં આવે ?
દુરંદેશીથી^૨ દુઃખ દૂર.
ખેતર^૩ ખોલ્યું ખળે લાભે.
શિયાળાની ખેડ, ચોમાસે દોખદે.^૪
કાકા લ્યો ખીચડી ઘાલો ગાં—માં.^૫

A doctor after death.
When the house is burnt, you bring water.
You are a day after the fair.

૧૨૧. દૂધના દૂધમાં ને પાણીના પાણીમાં.

ખચકારે આવે ને ડચકારે જાય. ૧૭

દૂધના દૂધમાં ને પાણીના પાણીમાં. ચોરને પોટલે ધૂળની ધૂળ.
ખચકારે^૬ આવે ને ડચકારે^૭ જાય. આમણુની પુંજ દામણમાં.
અટાજીનો માલ અટાજી ખાય, અથવા અટાજીમાં જાય.^૮
જ્યું લીયા ત્યું દીયા, નફેમેં ભુતીઆં.
ચોરીનો માલ ચંડાળે જાય, પાપી હાય ધસંતો જાય.
અંતે ધમેં જય ને પાપે હાય.
ચોરનો માલ કુત્તા ખાય, પાપીનું ધન પ્રલય થાય.

૧. લગામની કે એડીની. ૨ દુરંદેશી=ભવિષ્યકાળનો વિચાર કરી કામ કરનાર.
૩ ખેતરમાં કામ કરેલું ખળામાં દેખાય. ૪ દોખદે=લાભ આપે. ૫ અવસર ગયા પછી
આવી. ૬ જનવરને ખોલાવવું હોય ત્યારે જે અવાજ કરી ખોલાય છે તે “ખચકારો.”
૭ જનવરને હાંકવા સારું અવાજ કરવામાં આવે છે તે “ડચકારો.”

હરામનો માલ હરામમાં જાય. હરામનો માલ હાથ કરીને ખવાય નહીં.
જેમ આબું તેમ જાય. સ્વસ્તિનું^૧ ડયકારે જાય.

હરામનો માલ હજમ થાય નહીં. હરામના દામ, જાય કઠામ.
અણહક્કનું ખાય તે દાળોવાટો થાય,
હક્કનું ખાય, તે અભરે^૨ ભરાય.

દોહરો—બાજંદા બાજ રચી, લાખ રૂપયેકા મૂલ;

દો ધડીકા દેખનાં, આખર ધૂલકી ધૂલ.

૧૮૨

Evil gotten, evil spent.

Acquire wickedly, and spend foolishly.

Ill gotten, ill spent.

A thief's bag yields only dust.

Cheating play never thrives.

૧૨૨. ઉલટો ચોર કાટવાલને દંડે. ૯

સામી ઘોડી સાલવી,^૩ ને દાઝે દુભાણા.

ફળીઆમાં હગવું ને ડોળા કહાડવા.^૪ ઉલટો ચોર કાટવાલને દંડે.

પારકી જીંડીમાં હગવું ને કરાંઝવું.^૫ ચોરી ઉપર ચિરભેરી

ઘોલૈયામાં^૬ જમવું ને પાંચ પત્રાળાં.

અણકમાઝિને જનાં પાણી. ખૂબી ઉપર ખાસકું નેકાપર પેંભર.^૭

ફુંડળીઓ—કલિજીગહુકે રાજમેં, ભયો અંધેરો ઘેર;

ભીડ પડે કાટવાલકું, ઉલટા દંડે ચોર.

ઉલટા દંડે ચોર, જોર કાટવાલ ન ચલે;

શાહુકારકા વજર, લાંચ લે અન્યાય બોલે.

કહે દીન દરવેશ, ન રહે ધરણકે પાયે;

મર ગયે ગરીબ સખ, કલિજીગકે આયે. ૧૮૩

Roguary supplants justice.

૧ “સ્વસ્તિ,” શબ્દ દાન લેતી વખતે બ્રાહ્મણો બોલે છે તેવું. ‘સ્વસ્તિ’ કહીને લોકોને
બોળવીને લીધેલું દ્રવ્ય “ડયકારે” એટલે તાકીદે જાય. ૨ અભરે=ભર્યા વગર. ૩ સાલવી=
દુભાવીને લીધી. ૪ ડરાવવું. ૫ માણસને દસ્ત કમળે હોવાથી જોર કરવું પડે ત્યારે
જે અવાજ કરવો પડે છે તે “કરાંઝવું.” ૬ ઘોલૈયાને કાઠીયાવાડમાં લાખા કહે છે.
૭ પેંભર=નોડા.

૧૨૩. પારકી ભૂલ તરત દેખાય. ૮

પારકી ભૂલ તરત દેખાય, આપણી ભૂલ અજાણમાં જાય.

પોતાની ભૂલ ને પારકી અછત નજરે આવે નહીં.

વાંકા ચાસ તે પદમાના. પારકે ભાણે મોટો લાડવો.

પારકે રોટલે જાડી કાર. ભુંડાં કામ તે ભાણુકીનાં.

સોરડો—પોતા તણે વાંકે ડાહ્યો પણ દેખે નહિ,

દિલમાં ચાલે ડાંક, જો દેખે બીજાઓમાં. ૧૮૪

આ સંબંધમાં કવેશ્વર દલપતરામ ડાહ્યાભાઈનું નીચલું કવિત છે.

મનહુર છંદ—જોટ કહે આ સમામાં વાંકા અંગવાળા ભુંડા,

ભૂતલમાં પક્ષીઓ ને પશુઓ અપાર છે;

અગલાની ડોક વાંકી, પોપટની ચાંચ વાંકી,

કુતરાની પૂંછડીને વાંકો વિસ્તાર છે;

વારણની સુંઢ વાંકી, વાઘના છે નખ વાંકા,

લેંસને તો શીર વાંકાં શીંગડાંને ભાર છે;

સાંભળી શિયાળ બોલ્યો, દાખે દલપતરામ,

અન્યનું તો એક વાંકું, આપનાં અઢાર છે. ૧૮૫

Everybody can see others' failings.

૧૨૪ મારા છગન—મગન સોનાના. ૧૫

(પોતાનું તે સાઈ મનાય છે તે વિષે.)

મારા છગન—મગન તે સોનાના,

પાડોસીનાં પીતળનાં, ને ગામનાં છોકરાં ગારાનાં.

વરને કાણુ વખાણે વરની મા. પોતાનાં ગીત સૌ ગાય.

બીજાને ઘેર રાંડ ભાંડ મારે ઘેર સતી.

મીઝાંકી લેંસકું ડોળા કલા. માઈં તેટલું સાઈં.

મેં પાઘા સો ઘીકા પાદ, એસા નસ્વાદા કાણુ પાઘા ?

પોતાની છાશને કાઈ ખાટી કહે નહીં.

પોતાનો વાંસો ને ભૂલ કાઈ દેખે નહી.

ગરીબને પોતાનું ઘર મહેલ બરાબર. પ્રીતિ પક્ષપાતી છે.

પોતાની માને કાઈ ડાકણુ કહે નહીં. પોતાનું સૌને સાઈં લાગે.^૧

૧ દિલ્હી શેહેરમાં આદશાહની હજીરમાં એક સીદી રહેતો હતો. તેને આદશાહે હુકમ કર્યો કે, શેહેરમાંથી રૂપાણામાં રૂપાણો છોકરો શોધી લાવ. સીદી અમીર, ઉમરાવ,

આપણી તે રૂડી, ને બીજાની બાપુડી.
આપકી સો લાપસી, પરાઈ સો કુસકી.

Nothing is as good as his own.

To every animal, its own offspring appears the fairest in the whole creation.

He thinks his fare as delicious as musk.

Self love is the greatest of all flatterers.

Every one thinks his shilling thirteen pence.

Every cook praises his own broth.

Every one blows his own trumpet.

૧૨૫. સા સૌને મન ડાહ્યા. ૭

(પોતાના કહાપણનું માન સૌને તે વિષે.)

સૌ^૧ સૌને મન ડાહ્યા. આપ આપકે તાનમે ગદ્દાખી મસ્તાન.

અક્કલ અંધારે વેહેચાણી છે.

અક્કલમાં કોઈ અધૂરા નહીં, ને દ્રવ્યમાં કોઈ પૂરા નહીં.

સૌ પોત પોતાનો કક્કો ખરો કહે. સૌ સૌને મન સવાશેર.

મારાથી ડાહ્યો તે ગાંડો.

Our own opinion is never wrong.

Every one rides his own hobby.

૧૨૬. ડુબતો માણસ તરણું ઝાલે. ૫

ડુબતો માણસ તરણું ઝાલે, અથવા તરણે બાઝે.

હાથ દીધે હગામણ રહે નહીં. વિપત પડે સૌ વલખાં મારે.

ડુબતાં સેવાળ પકડીએ તેથી ઉગારો થાય નહીં.

દોહરો—વિપત પડે વલખીએ નહીં, વલખે વિપત ન જાય;

વિપત વેળા ઉઘમ કાળએ, ઉઘમ વિપતને ખાય. ૧૮૬

શેઠ વગેરે તમામ શહેરના મોહોલ્લામાં ફર્યો, પણ રૂપાળો છોકરો કોઈ નજરે ન આવ્યો. પછી પોતાના છોકરાને હજીરમાં હાજર કરી તેણે કહ્યું કે મારા છોકરા જેવો કોઈ નજરે આવતો નથી. દિલ્હી શહેરમાં સીદીબાઈએ પોતાનો દીકરો રૂપાળો ગણી આમ હાજર કર્યો તે ઉપરથી આ કહેવત થઈ. ૧ એટલે સૌ એમ માને છે કે હું સૌથી મોટો ગાંસડો અક્કલનો બાંધી લાવ્યો છું.

A drowning man catches at straws.

Submit where all opposition is vain.

૧૨૭. સુતો સાપ જગાડવો નહીં. ૧૦

ચાલતા બળદને આર મારવી નહીં.

સુતો સાપ જગાડવો નહીં. રૂઝો ધા ઉમેળવો નહીં.

બેઠો પોપડો ઉમેડવો નહીં. સાજી ગાં-આકડો મારવો નહીં.

સુતેલી ઝગડો જગાડવો નહીં. દાટ્યાં મુડદાં ભિખેળવાં નહીં.

વેચાતો કુળ્યો વહોરવો નહીં. સુતો સિંહ જગાડવો નહીં.

ચાલતા બળદને આર^૧ મારવી નહીં.

Wake not sleeping snake.

Do not seek quarrel, which there is an opportunity to escape,

Do not rip up old sores.

Let the sleeping dog lie.

૧૨૮ ચડે દરબાર કે જાચ ધરબાર. ૮

ચડે દરબાર કે જાચ ધરબાર. દિવાનીમાં જવું ને દિવાના થવું.

સરકાર દરબાર ચડે, તેને આટો ને આવરદા ભેદ્યો.

જેને ઘેર મોટી દોલત, તેના ભાગીઆ કારદ.

સરકાર દરબારના અવળા પગ. કરવો દાવો ને થવું આવો.

ત્રણ ખુણાની ટોપી, આમે ફરે ને તેમે ફરે.

દોહરો—સામ દામ ને ભેદથી, સમાધાન જો થાય,

ધરાધણી કે ધરધણી, ન કરો કલેશ ઉપાય. ૧૮૭

Law licks up all.

Fools and obstinate persons enrich the lawyers.

Keep aloof from quarrels, be neither a party nor a witness.

૧૨૯ ઝાઝી સુયાણીએ વેતર વંઠે. ૬

ઝાઝી સુયાણીએ વેતર વંઠે.

ઝાઝે મ્હોડે વાત તે બગાડા વગર રહે નહીં.

૧ આર=લાકડીમાં ખોસેલા સુધયો.

એકડે એક, બગડે બે, ને તગડે^૧ ત્રણ.

ત્રણ તેબળ ને હળમેબળ.

ઝાઝાં મલ્યાં ને ખાવા ટલ્યાં. ધણે પટેલે ગામનું સંત્યાનાશ.

ઝાઝે ધણીએ સૌ ધણી, ને કોઈ ધણી નહીં.^૨

ઝાઝાં ખોરડાં, ઝાઝાં ઢોરડાં, ઝાઝાં છોરડાં, એ બધાં દુઃખનાં કારણ.

ત્રણ તીકટ, મહા વિકટ.

Many cooks spoil the soup.

૧૩૦ મુઆ પછી સૌ વખણાય. ૯

મુઆ પછી સૌ વખણાય. મુર્ધ લેસનું ઘી ધણું.

મુર્ધ માના ડોળા મોટા.

જીવતા લાખના ને મુઆ સવા લાખના.

જીવતા પુમકું પાણી નહીં, ને મુએ મસાણમાં ગાય.

જીવતા બાપને મારે દંડા, મુઆ પછી પહોંચાડે ગંગા.

રતન જેસી મેરી હંડી તોડ ડાલી.^૩

જીવતાં શેક્યાં કાળજાં, ને મુએ જાજીઆનો સોર વરસે.

જીવત પિતૃકું અન્ન ન ખીલાવે, મર ગયે પીછે પિંડ ભરાવે.

ભલી બાલી કે આવે દેહા, મુઆ પછી પ્રીતિ સ્નેહા.

All are praised after death.

A thing is valued more during its absence.

Scarcity raises the value.

૧૩૧ ગધેડાનું પુછકું પકજ્યું તે પકજ્યું. ૧૫

ગધેડાનું પુછકું પકજ્યું તે પકજ્યું.

હરલ^૪ લાકડી પકડી તે પકડી.

વાત ગળે પડી.^૫

ઝાડ્યું પુછકું મુકવું જ નહીં, તેવો મમતી.

મૂળ સમૂળાં જાય, પણ ખેતશી ખોટ ન ખાય.

હાથમાં ડાંગ ને ફેરવે ફૂલો, લીધી વાત ન મૂકે લુલો.

વાત લીધા મહેલી થાય, તે પડી ન મુકાય.

૧ તગડે=નસાડે, ગોટાળામાં નાંખે. ૨ નધણીઆણું. ૩ હાંડી તુટી એટલે રતન જેવી થઈ. ૪ હસલ નામનું એક જાનવર છે. ૫ વાત ગળે પાડવી નહીં.

મીઝાં ભાઈનું નાકું ઝાલ્યું તે મૂકેજ નહીં.^૧
 મમતનાં ઘર ખાલી છે. મેમણુ ને માછલું સામા પૂરે ચાલે.
 સો તારી રામ દુવાઈ, ને એક માઈ ઊઠું.^૨
 ઘોડાનું બચકું, વછુટે નહીં.
 રાજ હઠ, સ્ત્રી હઠ, બાળ હઠ, ને ઘોડા હઠ મૂકેજ નહીં.

દાહરો—માંખી મકાડો મૂર્ખ નર, મધલાળે^૩ મરંત,
 ભમર, ભોરિંગ, સુધડ નર, ચાખી દુર ખસંત. ૧૮૮

ચોપાઈ—મગર મકાડો ને હરિઅલ કાઠી, તાપેં જીવિ ત્રિયાની માઠી.
 કાં પોતાનું ધાર્યું કરે, કાં તો પ્રાણુ છાંડીને મરે. ૧૮૯

A wise man changes his opinion, a fool never.
 The foolish and the dead never change their opinions.

૧૩૨. દાટ્યા ભૂલે પણ લખ્યા ન ભૂલે. ૬
 દાટ્યા ભૂલે પણ લખ્યા ન ભૂલે. એક લખ્યું ને સો બખ્યું.
 ઘોળા ઉપર કાળું તે જ્યારે ત્યારે અજવાળું.
 લખાણું તે વંચાણું. ઘોળા ઉપર કાળું થયું તેજ ખરું.
 લખ્યું ભાખ્યાને^૪ ટૂલે.^૫

A written letter remains as evidence in black and white.

Setting down in writing is a lasting memory.

૧૩૩. કરકસર તે બીજે ભાઈ. ૧૦

કરકસર તે બીજે ભાઈ. ઢીકે ઢીકે સાસ જાય.
 એક કસર ને સો સદર. ત્રેવડ ત્રીજે ભાઈ.

૧. ધાસથી ભરેલા ગાડા ઉપર એક મીઝાં કે વહોરો ખેડો. ગાડું ચાલ્યું. ગાડું હાકનારે મીઝાંને કહ્યું. “ગાડું ધાંચમાં પડે ત્યારે તમે પડી જશો માટે નાકું આવી રાખજો.” મીઝાં સમજ્યા કે ઇન્કરનું નાકું ઝાલવા કહે છે માટે ઇન્કરનું નાકું ઝાલ્યું. રસ્તામાં ધાંચ આવી ને આંચકો લાગ્યો. મીઝાં પચ્યા. હાકનારે કહ્યું કે નાકું કેમ ન ઝાલ્યું. ત્યારે મીઝાંએ પચ્યાં પચ્યાં બતાવ્યું કે જો નાકું હજી મહારા હાથમાં જ છે. ત્યારે કહ્યું કે હવે એ નાકું ઝાલવું શા કામનું છે. મેં તો તમને ધાસ જે દોરડાંથી બાંધ્યું છે તે નાકું ઝાલવાનું કહ્યું હતું. તે ઉપરથી કહેવત થઈ કે મીઝાં કે વહોરાભાઈનું નાકું ઝાલ્યું તે પચ્યા તો પણ મૂકતા નથી એટલે ખોટું નાકું ઝાલ્યું તે મૂકતા નથી. આવો ભાવાર્થ છે. ૨ ઊઠું=ના કહેવા માટે આવો અવાજ કરવામાં આવે છે. ૩ મધલાળ=લાલચ, મધની લાળ ચાલે તે. ૪ ભાખ્યું=ખોલ્યું. ૫ ટૂલે=રદ કરે.

કાંકરે કાંકરે પાળ બંધાય, ને ટીપે ટીપે સરોવર ભરાય.
કાઠી કાઠી સંચતાં રૂપીઓ થાય. કણુ કણુ કરતાં મણુ થાય.
રાખ ઉપર મરી ઠાંસે ત્યારે ધર ચાલે. ગોળ ગાંગડી^૧ ને ઘી આંગળી.

દોહરો—ટીપે ટીપે સરોવર, લકડ કડકે વહાણુ,
પાળ કાંકરે કાંકરે, દાણુ દાણુ ખાણુ. ૧૯૦

Small streams make large rivers.

Sands form a mountain.

The whole ocean is made of drops.

Penny and penny laid up will make many.

There is no road to wealth more certain than economy.

Many a mickle makes a muckle.

Take care with pence, and pounds will take care of themselves.

Frugality is the hand of fortune.

Constant dropping fills great lakes and strokes fell great oaks.

૧૩૪. ઠોઠ નિશાળીઆને વતરણું ધણું. ૩

ઠોઠ નિશાળીઆને વતરણું^૨ ધણું.

અણકસખી હજમ ને અઆ ધણા. ઠાલો ઠોઠ ને ઠમકો ભારી.

He that knows least, commonly presumes most.

૧૩૫. દોરડીએ છેદાય છે, પાકા કાળા પહાણુ. ૮

(રાત દિવસના અભ્યાસથી મૂર્ખ પણ શિખે છે તે વિષે.)

અભ્યાસકારિણી વિદ્યા, બુદ્ધિ કર્મોત્સારિણી.

કાર્ધ શીખીને અવતરતું નથી. કામ કામને શિખવે.

દોહરો—કુવા ઉપરના કઠણુ જે, પાકા કાળા પહાણુ;

દોરડીએ છેદાય છે, એ લેવું અંધાણુ. ૧૯૧

૧ ગાંગડી=નાનો કડકો. ૨ પ્રથમ લાકડાની પાટી ઉપર ધુળનો ઝીણો ભૂકો કરી પછી લાકડાની ક્લમ કે ખીલા જેવી લેખણથી આકેષે તેને વતરણું કહે છે.

કરત કરત અભ્યાસસે, જડ મતિ હોત સુજન;
 રસરી^૧ આવત જાતહી, શિલ^૨ પર પરત નિશાન. ૧૯૨
 ભણુતાં પંડિત નીપજે, લખતાં લહીઓ થાય;
 ચાર ચાર ગાઉ ચાલતાં, લાંબો પંથ કપાય. ૧૯૩
 જો જામે નિશદિન બસે, સો તામે પરવીન;
 સરિતા ગજકુ લે ચલી, ચલે સામને મીન.^૩ ૧૯૪
 લખતાં લહીઓ, ભણુતાં છઠ્ઠો, વાંચતા પંડિત હોય;
 લડતાં શેરીઓ નીપજે, તેનું કુળ ન પૂછે કાય. ૧૯૫

Practice makes perfect.

૧૩૬. ખાંડણીમાં માથું ને ધબકારાથી ખીહીવું એ યોગ્ય નહી. ૧૧
 (વેર કરવું તો ડરવું નહીં તે વિષે.)

ખાંડણીમાં માથું ને ધબકારાથી ખીહીવું. માથા સાટે માલ.
 હિમતે મદી તો મદદે ખુદા. આ પાર કે પેલે પાર.
 માથું કાપે તે માલ કાઢે. અર્થ સાધયામિ, વા દેહં પાતયામિ.
 શિર જાઓ કે પુલાવ ખાઓ. ગાદી તકીઓ કે દોરી લોટો.
 વેર કરી સુખે સુખે તે નીરાંતે માર ખાય. પુરું કરવું કે પુરા થવું.
 સોરઠો—સજવો નહીં સંગ્રામ, સજવો તો સજવો પછી;
 દિલમાં દલપતરામ, ડરવાથી મરવું ભલું. ૧૬૬

૧૩૭. જશ જનગરો છે. આંગળી કાપશે તે લોહી કહાડશે. ૮
 જશ જનગરો^૪ છે. આંગળી કાપીએ ત્યારે લોહી નીકળે.
 કાંડા ઉપર ધા કર્યા વગર જશ મળે નહીં. બકા વહાં નકા.
 કટ્ટ વિના ફળ નહીં. જે આંગળી કાપશે તે લોહી કાહાડશે.
 ખમે તે જમે. ઘર ઉપર ધા ઝીલ્યો તો જશના થાય.

૧૩૮. આપ સમાન બળ નહીં, ને મેઘ સમાન જળ નહીં. ૧૫
 આપ સમાન બળ નહીં, ને મેઘ સમાન જળ નહીં.
 હેયું બાળ્યા કરતાં હાથ બાળ્યા સારા.^૫
 પારકી આશ તે સદા નિરાશ. આપ મુઆ વિના સ્વર્ગે ન જવાય.

૧ રસરી=દોરડી. ૨ શિલ=પથર. ૩ નદીનું પુર હાથીને પાડી નાંખે, પણ
 માછલાં પુરમાં સામા ચાલે. ૪ જનગરો=તુકસાન કરનાર કે ખરચ કરાવનાર. ૫ જાતે
 કામ કરવું સાફ.

જણનારીમાં જોર નહીં ત્યાં સુચાણી શું કરે ?
 ધણી વિનાનાં ઢોર સુનાં. ધણી ધારે તો ખીજ પાર ઉતારે.
 હાથનું બાલ્યું ને પારકું સમાયું.^૧
 ધણી વિનાનું ઢોર, ન મળે ખીલો કે ન મળે ઢોર.
 ધણી ન હોય પાસ તો એક ધનનો નાશ.
 ધણી વિનાની વાડી, તે વેઠે પકડી ગાડી.
 હૈયાતોડ કરતાં હાથતોડ સારી.
 ચાકરનું રબ્યું ચાકર ખાય, ધરનો ધણી પલ્લો જાય ને જાતે રજે
 ત્યારે કાઠી બરાય.

ઢાહુરો—એતી પાંતી,^૨ વિનતી, પુંડનકી^૩ ખંજવાર,^૪
 એતાં નહીં પર હથડે, આપ કરનમેં સાર. ૧૯૭
 જાતે જે નર કરી શકે, તે ન અવરથી થાય,
 આપ મુઆ વિના કાષ્ઠી, સ્વર્ગે નવ જવાય. ૧૯૮

If you want to do a thing right, do it yourself.
 Master's eye doth much.

Servants will not be diligent if the master is
 negligent.

Every tub must stand on its own bottom.

Commit not to another what you can better do
 yourself.

૧૩૯. રાજા કબજ તો મુલક ટેટે. ૯

(ચોટલી હાથમાં છે, ક્યાં જશે તે વિશે.)

રાજા કબજ તો મુલક ટેટે. ડોટીમાંનો હારે, મુઠીમાંનો જાતે.
 ચોટલી હાથમાં છે, ક્યાં જશે ? હાથે તે સાથે, પુઠે તે જાતે.
 ઊસકી ક્યા ચોરી કે જાસકે હાથમેં દોરી. હાથમાં તેના મ્હોંમાં.
 હાથમાં આવ્યું તેજ ખડું. ગરથ ગાઠે ને વિદ્યા પાઠે.
 રોટી^૫ લુગડામાં કે ધુંજમાં.

Catch not the shadow, and lose the substance.

A bird in the hand is worth two in the bush.

૧ બરાબર. ૨ પાંતી=સહીઆરો. ૩ પુંડનકી=વાંસાની. ૪ ખંજવાર=ચેળ.
 ૫ ડોટીને બદલે ચોટી પણ બોલાય છે.

૧૪૦. બહુ ડાહ્યો ત્રણ ઠેકાણે ખરડાય. ૧૫

દૂધમાંથી પોરા કહાડે તેવો ડાહ્યો.

બહુ ડાહ્યો ત્રણ ઠેકાણે ખરડાય. દૂધમાંથી પોરા કહાડે તેવો ડાહ્યો.

બહુ ડાહ્યો તે બહુ ખરડાય. ચતુર કાગડો વિષા ઉપર બેસે.

ડાહ્યા ભૂલે ત્યારે ભીંત ભૂલે. ડહાપણમાંથી હાથ કહાડતો નથી.

ડાહ્યાને તેડાવે ને ખીરમાં મીઠું નંખાવે.

અતિ ચતુરાઈ ચુલે પડી. અતિ ડહાપણે ઘેલછા.

ડહોડ ડાહ્યો ગાં-નાં વેહ સુધી ડાહ્યો.

ચતુરના ઘરમાં એકી કડછી. ચતુરની ચોટલીએ ધૂળ.

લાખ^૧ મત લડખડી, હજાર મત હડખડી, સો મત સડખડી, પણ એકમત બાપડી, તે ઊભી વાટ તાપડી.^૨

ડાહ્યો કાગડો બે પગે બંધાય.

દોહરો—અતિ ડાહ્યે અળખામણો, અતિ ઘેલે ઉચાટ;

આનંદ કહે પરમાનંદા, ભલો ગડગડ ઘાટ. ૧૯૯

The most exquisite folly is made by wisdom too fine spun.

Too far east is west.

૧૪૧. ઓડનું ચોડ; રામડી સાટે સામડી. ૫.

ઓડનું ચોડ. અક્ષાને સાટે મુક્ષા પરણ્યા.

હરખાને ઠેકાણે પરખો. આલી સાટે માલી. રાજલી સાટે પુંજલી.

Lay the saddle on right horse.

Don't put the cart before the horse.

૧ એક વનુમાં કાચબો, સર્પ, નોળીઓ તથા શિયાળ રહેતાં હતાં. એક વેળા અચાનક તે વનમાં દવ લાગ્યા. ચારે જણ વિચાર કરવા લાગ્યાં કે, હવે કેમ કરવું? ત્યારે કાચબો કહે, દવમાંથી બચવાના લાખ રસ્તા હું નહીં છું; સર્પ કહે, હું હજાર નહીં છું; ને નોળીઓ કહે, હું સો નહીં છું. શિયાળ કહે, હું તો એક જ નહીં છું કે દવ લાગે ત્યાંથી એકદમ નાસવું. દવ બળતો બળતો નજીક આવ્યો ત્યારે કાચબો પાણીમાં પડ્યો; સર્પ પાણીના ઝરાની એક નાની બેખડ નીચે સંતાયો; નોળીઓ પોતાના નાના દરમાં પેડો. ઝરામાં બળતા અંગારા પડવાથી પાણી ઉનું થયું ને કાચબો ને સર્પ બકાધને મરી ગયા. નોળીઓ દરને મોઢે આવતાં ઝાડનાં થડ પડવાથી માંહે સડખડો, પણ શિયાળ તો પાછું વાળીને બેચા વગર નાડો તે બચી ગયો. ૨ તાપડી=હલે રસ્તે નાડો.

૧૪૨. મનકી મનમે રહી, હો ગઈ ઓર. ૧૬

(ધારવું મનુષ્યનું ને કરવું હરિનું તે વિષે.)

મનકી મનમે રહી, હો ગઈ ઓર. ધારવું મનુષ્યનું ને કરવું હરિનું.

માણસ ધારે, ખુદા પાર ઉતારે. શ્રીહરિ કરે તે ખરી.

ગોવિંદને ગમતું થાય, મ્હાં ત્હાં મિથ્યા છે.

વિચાર્યું વાંચે જાય, અણધાર્યું આગળ થાય.

અવળાનું સવળું થાય, આપણું ધાર્યું એજે જાય.

મનનું ધાર્યું થતું હોય તો બાકી જોઈએ શું?

મરજી પ્રમાણે થતું હોય તો સઘળા પાલખીએ એસે.

ધાર્યું કોઈનું થતું નથી, ધાર્યું ધણીનું થાય.

જીવ તું શીદને સોયના ધરે, કૃષ્ણને કરવું હોય તે કરે.

ઢાહરો—માનવ જાણે મેં કરું, કરતલ દુન કોય;

આદર્શ અધવચ રહે, હરિ કરે સો હોય. ૨૦૦

અપને મન કછુ ઓર હે, શ્રીહરિકે મન ઓર;

ઉધવસે માધવ કહે, જુઠી મનકી દોર. ૨૦૧

મેરો ચિંત્યો હર ના કરે, કયા કરું મેં ચિંત;

હરકો ચિંત્યો હર કરે, તાતે રહું નચિંત. ૨૦૨

શિદને મન ચિંતા કરે, થાવાનું તે થાય;

ગમતું થાય ગોવિંદનું, તે જાણ્યું નવ જાય. ૨૦૩

ઝોરઠો—કીધું જે કીરતાર, નરનું કીધું થાયના;

સહુ ખાય સંસાર, મનના મોદક^૧ મોતિયા. ૨૦૪

Man proposes, God disposes. God's will be done.

What is fated must come to pass.

If wishes were horses, beggars would ride.

૧૪૩. ચાર દિવસનું ચાંદરણું ને રાત અંધારી ઘોર. ૧૧

(બહુ ચળકે તે તુરત ઓલાય તે વિષે.)

ચાર દિવસનું ચાંદરણું, ને રાત અંધારી ઘોર. જગ્યા તે આથમવાના.

બહુ પુલ્યા તે વહેલા પુલ્યા. ઢેઢીના પગ ચાર દિવસ રાતા.

ચાર ધડીનું ચટકું પતંગનો રંગ.^૨

૧ મનના મોદક-મનના મલીકા-મનસુખા. ૨ તુરત ઝાંખો થાય.

એકી જાળી, એકી જાળી, લાગ આવે તો નાશી જાળી.
 જો છોટા પશુ માનવામાં મોટા. વરના લાડ ચાર દિવસ.
 ખેડુ મરડાય ખળાં સુધી, દરશનના મોટા, એટલા અંદરથી ખોટા.
 જોડકણું—નવો નિશાળીઓ નવ દહાડાનો, ઘણું કરે તો દશ દહાડાનો;
 અગીઆરમે દહાડે ઓરડો, અને પારમે દહાડે કોરડો.

New brooms sweep well.

Alert in the beginning, negligent in the end.

The finest shoe often hurts the foot.

૧૪૪. ભૂખ્યાને શું લુપું? ૧૭

(ભૂખ વિષે.)

ભૂખ્યાને શું લુપું? ભૂખ મનાવે દુઃખ.
 ભૂખે ભડકું ભાવે, ને ઊંધ ઉકરડે આવે. ભૂખ મીઠી કે ધાન મીઠું.
 ભૂખે ક્યા લુખા, ઓર નિંદકુ ક્યા તકિયા?
 ભૂખે ભાન ભૂલાય. ભૂખ્યો શું ન કરે?
 ભૂખી કુતરી મોટીલાં ખાય. કાળમાં કોદરા ભાવે.
 ભૂખ ચોરી કરતાં શિખવે. ભૂખ છોકરાં વેચાવે.
 દોહરા—ભૂખ ન જાણે ભાવતું, ને પ્રીત ન જાણે જાત;
 ઊંધ ન જાણે સાથરો, જ્યાં સુતા ત્યાં રાત. ૨૦૫
 કામી કુળ ન ઓળખે, લોભી ન ગણે લજ્જ;
 અર્થી સગું ના ગણે, ભૂખ ભરખે અખજ્જ. ૨૦૬
 ઊંધ ન જુએ સાથરો, ભૂખ ન જુએ ભાખરો;
 ભૂખ્યાને ભાન નહીં, સ્વાર્થાંતિ સાન નહીં. ૨૦૭
 સોરડો—ભૂખ્યા પેટે ભાન, શરતે પશુ રહે નહીં;
 પેટમાં પડે મસ્તાન, સાચું સોરડીઓ જાણે. ૨૦૮
 ચોપાઈ—ઊંધ ન જુએ તુટી ખાટ, ઇશક ન જુએ જાત કમત;
 ભૂખ ન જુએ એટો ભાત, તરસ ન જુએ ધોખીનો ઘાટ. ૨૦૯
 જોડકણું—ભૂખ રાંડ જુડી, આંખ જાય ઉડી;
 પગ થાય પાણી, ને આંસુ આવે તાણી.

A hungry horse makes a clean monger.

All is good in famine.

With hunger no bread is nasty.
Hunger finds no fault with cookery.
Hunger is the best sauce, and fatigue is the best pillow.

૧૪૫. સોના કરતાં ઘડામણ મોંઘું. ૮

સોના કરતાં ઘડામણ^૧ મોંઘું. ઘાટ કરતાં ઘડામણ મોંઘું.
ત્રાંબીઆની ડોસી, ઢીંગલો મુંડામણ. પાવલાનું^૨ ને પોણો પીંજમણ.
એવું શું રળીએ કે દીવો મૂકી દળીએ ?
પાવલાની ઘોડી, પોણો દોરામણ. પછની બાજ ને એ ટકાનો વધાર.
એક આનાની મુરઘી, ને પાવલું પીંછાં ટુંપામણ.

Great toil, and little work.

૧૪૬. ટકે શેર બાજી ટકે શેર ખાનં. ૮

ટકે શેર બાજી ટકે શેર ખાનં.
ગોળ ખોળ સરખાં ગણે જે જન વિના વિવેક.
ગાંડા આગળ ગાં- તો કહે કુહાડીનો ધા.
સરખે માથે સુદામડા.^૨ લેંસ કાળી ને બકરી પણ કાળી.
માળાના મણકા બધા સરખા. સખી ઘોડે બારા ટકે.
દાહુરો-એક તાસ્તો બાસ્તો, ગાય ગધેડી એક;
ગોળ ખોળ સરખાં ગણે, જે જન વિના વિવેક. ૨૧૦

No distinction between a hog and a dog.
All of the same value.

૧૪૭. પીઠી ચોળે વર્ણુ(રંગ) ન પાલટે. ૧૦

પીઠી ચોળે વર્ણુ ન પાલટે. ગધેડી ગંગા નહાય, પણ ઘોડી ન થાય.
મોવાળા રેશ્મ થાય નહીં. મોવાળા હીર થાય નહીં.
સીદી બાઈ સો મણુ સાણુએ ધુએ, પણ કાળા ને કાળા.
કળત જત થાય નહીં. કામ પડે ત્યારે કુળ ઓળખાય.

૧ ચીતની બંગડીની મજૂરી જેવું. ચીતની સોનાની બંગડીઓ પંચાસ રૂપીઆના તોલાના ભાવથી વેચાય છે. ૨ સુદામડા કરીને કાઠીઆવાડમાં ગામ છે ત્યાં બેસવામાં નાનું મોટાનો આંતરો નથી.

દોહરો—કાળીઓ કદહાડીઓ,^૧ નદીએ નહાવા જાય;
પરમેશ્વરે કાળો કાઢે, તે ગોરો ક્યાંથી થાય ? ૨૧૧

ગાલી ન થાય ગરાસણી, ખોળે થાય ન પીર;
દાસી સતી થાય નહીં, વાળ ન થાય હીર. ૨૧૨

એકકણું—વાંસ વધે સો વામ, તોપણ પોલમપોલા;
ગોલો બેસાડે ગાદીએ, તોએ ગોલમગોલા.

You cannot wash the black Moor white.

You will end him, but not mend him.

૧૪૮. ખોદે ઉંદર ને ભોગવે ભોરિંગ. ૨૧

(એકનું કરેલું ને લાલ ખીજ લેઈ જાય તે વિષે.)

ખોદે ઉંદર ને ભોગવે ભોરિંગ. ૨જે રામપડું ને ખાય ખોડુ.^૨
કાડી સંચે^૩ ને તીતર ખાય. આંધળું દળે ને કુતરું ચગળે.^૪
મારે મીઆં ને પુલાય પીંજરો. રાંધે કોક, જમે કોક.

સુવર મારા પેશકાર, જશ પાયા જમાદાર.

વાવનાર વાવે ને લણે ખીજ. લડે સિપાઈ ને જશ જમાદારને.

લેંસ ચારે લાણુજી, ને વરત ખાય વાહાલીઓ.

કમાય ટોપીવાળા ને ઉડાવે ધોતીવાળા.

શાળ^૫ વહે ગધેડાં, પણ ખાય ફેતરાં. રામનું સ્વખું, ભરતને ફાવું.

પાદનારી સુંઠ ખાઈ જાય અને જણનારી જોયા કરે.

કાંતી કાંતીને મુઠ, શીણ કહાડી ગયા કોઈ.

વાવે કલજી ને લણે લલજી.

૨જે બળદ ને ખાય તુરંગ. આંધળે વણું ને પાડે ગળું.

દોહરો—ખાય ન ખરચે સાધુ જન, ચોર સકલ લે જાય;

જયસે મધુ મલિકા, હાથ મીલા પસતાય. ૨૧૩

સોરઠો—ચાકરી કરો લાખ, લેણા દેવી લકરો;^૬

હીરલો મળે હલાક, શીરાવી જાય સીચલો. ૨૧૪

૧ કદહાડીઓ=ખોદે દિવસે જન્મેલો. ૨ રામપડું ને ખોડુ બન્ને વઢવાણ રાજનાં
ગામ છે. ૩ રામપડું ધણી મેદાશવાળું ગામ છે ને ખોડુમાં આગળ મોટા ખરચથી ચાણું
રાખવું પડતું હતું તેથી રામપરાની ઉપજ ખોડુમાં ખરચાતી હતી તેથી આ કહેવત થઈ છે.
૪ સંચે=સંગ્રહ કરે. ૫ ચગળે=ચાટી જાય. ૬ શાળ=ભાત, ડાંગર. ૭ લકડું=ફાવડું.

કુંડલિયો—સાંઈ એક ગિરિવર ઘેયો, ગિરિધર ગિરિધર હોય;
હનુમાન બહુ ગિરિ ધયો, ગિરિધર કહે ન કાય.
ગિરિધર કહે ન કાય, હનુ દ્રોણુ ગિરિ લાયો;
તાકો ટુકડો ટુટ, પયો^૧ સો કૃષ્ણુ ઉઠાયો.
કહે ગિરિધર કવિરાય, બેઝી બડી બગાઈ;
થોડેમ જશ હોય, એસો પુરૂષ તો સાંઈ.^૨ ૨૧૫

The blood of the soldier makes the glory of the general.

Bees do not make honey for their own use.

One sows, another reaps.

God cures and doctor takes the fee.

Foxes never dig their own burrows.

૧૪૬. સાપનો કરજ્યો સીંદરીથી ડરે. ૩

સાપનો કરજ્યો સીંદરીથી ડરે.

દૂધનો દાઝ્યો, હાથ પુંકીને પીએ. બડકાંબો હાંપડાથી ડરે.

A lizard alarms him whom a serpent has bitten.

A burnt child dreads the fire.

૧૫૦. પારકી પુંછએ તેહેવાર, ઉઠ જમીએ બે વાર. ૨૫

(ઘોડા ધર આપણાં, મારે રાખ ને તારે લાકડાં.)

પારકી પુંછએ તેહેવાર, ઉઠ જમીએ બે વાર.

પારકે પૈસે દિવાળી. ઘોડા ધર આપણાં, મારે રાખ ને તારે લાકડાં. ૭

પારકે ઘેર પરાણા, ત્યારે આભામંડળ; પોતાને ઘેર પરાણા ત્યારે

પારકા પેડુ ઉપર પાડું, ને દુધપાકનું સાડું. [આધામંડળ.]

૧ પયો=પડયો. ૨ સાંઈ=શ્રીકૃષ્ણ, પરમેશ્વર. ૩ એક ચારણ પોતાનું ઘાડું લઈ ફરવા નીકળે ત્યારે લોકોને ઘેર જઈ જતરે ત્યાં ઘોડાસાડે સાડું ધાસ માગે. ભોગાણુ (ચંદી) પણ સારો ખાજો, ચણા માગે. તે ઘોડો ખાઈ પુષ્ટ થયો; પોતે પણ લાપસી ચુરમા જમે ને તેમાં ધી ભેંસોનું માગે. એમ ઘણા લાડ કરે ને લોકોને એમ બતાવે કે મારે ઘેર હું ઉત્તમ પ્રકારનું ભોજન જમું છું. તે બહારથી બેચાર મહીને ફરીને ધર આવ્યો. ધર નજીક આવ્યું એટલે ઘોડાને કાનમાં કહે છે કે, “ઘોડા ધર આપણાં, મારે રાખ અને તારે લાકડાં.” એટલે હવે ધરનું ખાવાનું મળશે, તને લાકડા જેવું ધાસ ખાવાનું મળશે ને ચંદી નહીં મળે ને મારે જરૂરી બિઝાળેલી રાખ ખાવી પડશે.

પારકા પેદુ ઉપર લાત, તે માગે દુધ ને લાત.
 પારકા કાગળ, પારકી લેખણ, પારકી શાહી, મતું કરે મારા માવજીભાઈ.
 પારકે પૈસે પન્નોતા. પારકે પુત્રે સપુત્રા.
 પારકાં છોકરાંને જતી કરવા સહુ તૈયાર.^૧
 પોતાનાં છોકરાંને જતી કરવા વખતે દિવસ ઉઠ્યો.^૨
 પારકે પાદર પહોળા. પારકે ઘેર પરાણા, ત્યારે ધવળમંમળ.
 પારકે ઘેર રાંદેલ માવડી વહેલાં આવજો.
 પારકાં મરે ત્યારે વોય વોય, ધરનાં મરે ત્યારે બખ્ખે હાથે ફૂટે.
 પારકે પૈસે પરમાનંદ, ને લાલ કુંવરજી કરે આનંદ.
 પારકે ઘેર પડતાલ,^૩ પોતાને ઘેર હડતાલ.^૪
 પારકે ઘેર નગારાં સારાં લાગે. પારકે પૈસે ધર્મીતી.
 હમ સખકા ખાવે, હમારા ખાવે સો મરજવ.
 પારકી પથારીએ લીંબડ જશ^૫ લેવંત.

દોહરા—સુમ, શેળો ને કાચળો, પરઘેર પોહોળો થાય;
 સમય આવે આપ ધરે, સૌ સંકેલાઈ જાય. ૨૧૬
 નાહી ઘોઈ પાટલે બેઠા, બિભાં તાણે ટીલાં;
 પારકે ઘેર જમવાનું, ત્યારે પોતીઆં મૂકે ટીલાં. ૨૧૭

સોરઠા—પરઘેર પોહોળો થાય, પોતાને ત્યાં સાંકડો;
 એ કાળમુખો કહેવાય, સાચું સોરઠીઓ ભણે. ૨૧૮
 પરઘેર પરાણો થાય, પોતે પરાણો^૬ લે;
 ધુળ પડી જીવતર માંય, સાચું સોરઠીઓ ભણે. ૨૧૯

To carry yules at other's cost.

A hired horse never tires.

Cocks make free of horses' corn.

૧૫૧. પોચું દેખી સહુ દબાવે. ૧૫

પોચું દેખી સૌ દબાવે. પોહોચાય તેને હાડે વીસમે.^૭
 માખણમાં પાટું મારવી. પોચામાં પાટું મારવી.
 રીંગણી બપર હીમ પડે. રાખનાં હાંદલાં સૌ અભડાવે.

૧ પુષ્યનો ઉદય થયો કહે. ૨ કહેશે કે દિવસ પાતળો આવ્યો. ૩ પડતાલ=
 ખુબ ઠાંસીને આડું. ૪ હડતાલ=તાળાં વાસી ઘર કે દુકાન અંધ કરવી. ૫ પારકા પૈસા
 ખરચાને જશ લે તેને લાગુ છે. ૬ પરાણો=લાકડી. ૭ હાડમાં દુઃખ લાગે તેટલું દે.

છાણમાં તરવાર મારવી. બોડી બ્રાહ્મણીનું ખેતર સૌ હુટે.
 મુવેલાને મારવું. ફાફડાની ફાંટ, પાટુ ભેગા છુટા.
 નરમ દેખી સૌ આંગળી કે પગ ખોસે.
 મુંડે મારી પાવી. વેરાગીએ પાવધઆને માયો.
 ગરાસીઆની જનને જવા દો, વાણીઆની જન હુટો.
 આકડે મધ ને માખીઓ વગરનું.^૧

To stab the dead.

It is a poor deed to crush a worm.

૧૫૨. મોરનાં ઈંડાંને ચીતરવું પડે નહીં. ૫

મોરનાં ઈંડાંને ચીતરવું પડે નહીં. કાગડાને કાજો રંગવો પડે નહીં.
 માંછલાંને તરતાં શિખવવું પડે નહીં. કાગડો કુરાંટમાં^૨ આવે નહીં.^૩
 વાદરાને કુદતાં શિખવવું પડે નહીં.

Coral needs no colouring.

A good face needs no paint.

૧૫૩. ધર્મની ગાયના દાંત શા જોવા ? ૬

ધર્મની ગાયના દાંત શા જોવા ? દાન ઉપર દક્ષિણા માંગવી.
 જમણુ ઉપર સીધું, ને પેટ ઉપર પોટલો. મફત ખાનારને મરડ ધણો.
 ગામમાં પેઠાના સાંસા, ને પટેલને ઘેર પાણી મૂકાવો.
 બેડકણું—લાદ દે, લદામન^૪ દે, લાદનવાલા સંગ દે;
 બેઠનેકું ટદ્દુ દે, ચોર ચોડનેકું પદ્દુ^૫ દે.

Beggars should not be choosers.

Never look a gift horse in the mouth.

૧૫૪. સાસરા^૬ સુખ વાસરા, દો દિનકા આસરા. ૧

સાસરા સુખ વાસરા, દો દિનકા આસરા;
 ત્રીન દીન રહેગા વો ખાય ખાસડા:
 કાંધક વધુ કીજીએ, ગદ્દા હોય તો રીજીએ.

૧ લેતાં વાર લાગે નહીં. ૨ કુરાંટ=એટલે પટ્ટા કે ચાંદી. ૩ એક કાગડીએ પોતાનાં બચ્ચાંને શિખામણુ આપી કે કોઈ કાંકરો લેવા નીચું વળે એટલે બોલી જવું. ત્યારે બચ્ચું કહે છે કે, કેડમાં કાંકરો રાખી લીધો હોય તો નીચું વળવું પડે નહીં. મઠિ માણસના અંગની અપજતા જોઈને જ ચેતી જવું. ત્યારે કાગડીએ બચ્ચું કે, કાંઈ શિખવવું પડે તેમ નથી. ૪ લદામન=લાદવાનું ખરચ. ૫ પદ્દુ=ઓઢવાને ખનાત. ૬ એક ભૂખે મરતો માણસ સાસરે ગયો. સાસરામાં સારાં સારાં જમણુ મળ્યાં એટલે તે ખુશ થયો.

૧૫૫. જે ગયા મરી તેની ખબર ન આવી ફરી. ૧૦

જે ગયા મરી તેની ખબર ન આવી ફરી.

જીવતાની માયા છે. મુવા પાછળ કાંઈ મરાય છે ?

જીવતાની જંજળ છે. મુવાનું સચુંવહાલું મરી ગયું.

જીવતાના સહુ સગા, મુવા એટલે તાંતો તુટ્યો.

કહેત કખીરા સુનો મેરે લૈયા, આપ મુવે પીછે કુખ ગર્ધ દુનીઆં.

સાંઈ ગયા, સાથે સાંઈની શરમ પણ ગર્ધ.

મરનારનો મોહ દહાડા^૧ સુધી. મુવા પછી સર્વ શૂન્ય.

Death day is Dooms day.

૧૫૬. આંધળા બેહેરું કુટાય. (કડાકુટ બહુ થાય તે વિષે.) ૧૫
(સમજે જીવું ને ઉતાર જીવો. બેહેરા આગળ વાત કરીએ તે સમજે નહીં તેથી.)

આંધળા સાથે બેહેરું કુટાય. આંધળો કહે ભીંત, તો બહેરો કહે મસીદ.

રામ રામ, તો કહે રીંગણાં. ગોર પગે લાગું, તો કહે ખીંતીએ ચોકડું.

મંગાવે સાવરણી, તો લાવે સુંથીજી.^૨

બેહેરા આગળ શંખ ઝુંક્યો, તો કહે હાડકાં કરડે છે.

બેહેરો કહે ખૂમ પડી, આંધળો કહે આવ્યા, નાગો કહે લૂટ્યા.

સવાલ ઓર, જવાબ ઓર.

દળી ઉડી તો કહે દિદહી ભૂટી. વા વાયને ચમકે.

પંખાજી પગે લાગું, તો કહે કપાશીઆ.^૩

ડોસી, જોડા ફાટી ગયા, તો કહે દર્શને ગયાને ઝાઝા દિવસ થયા.

કાલાંની કચ ને બેહેરાનો ઝધડો, પાર આવે નહીં.

આંધળો આંધળાનું કુટે, બેહેરા સામું લેઈ ઉટે.

હાહુરો—વા વાયાથી નળીયું ખસ્યું, તે દેખીને કુતરું ભસ્યું;

બહુ થયો ત્યાં શોરબકોર, કોઈ કહે મેં દીઠો ચોર. ૨૨૦

I talk of chalk, you talk of cheese.

ને સાસરામાં રહેવાની ઇચ્છા થઈ, એટલે એક ભીંત ઉપર તેણે લખ્યું “સાસરા સુખ વાસરા.” એટલે સાળાએ જાણ્યું કે, બનેલી આઠી રહેવા આહે છે ને કપાળે ચોટરો, તેથી સાળાએ ઉપરની લીટી નીચે લખ્યું કે, “દો દિનકા આસરા.” વિગેરે. તે વાંચી બૂખે મરતા જમાઈએ જાણ્યું કે, આ તો થોડા દિવસની સુદત નાંખી. તેથી તે લીટી નીચે જમાઈએ લખ્યું કે, “કાંઈક વધુ કીજીએ;” એટલે સાળે તે નીચે લખ્યું કે “ગદ્દા હોય તો રીજીએ.” એટલે જમાઈ આલતો થયો. ૧ દહાડો=જિત્તરકાર્ય. ૨ સૌથી મોટી ઇંદોણી. ૩ પંખાજી કપાશીઆ લેઈ જતા હતા.

૧૫૭. મેહ ને મેમાન કેટલા દહાડા ? ૬

મેહ ને મેમાન કેટલા દહાડા ?

ખાધું ધાન ને ઉતર્યું માન. ખાધું એટલે ભોંય ખાલી.

એક દિન મહેમાન, દુસરે દિન મહેમાન, ત્રીસરે દિન બલાયે જન.

(મેમાન આવે ત્યારે.) પેહેલે દિવસ ઝખોળી,^૧ બીજે દિવસ ચોપડી,^૨ ત્રીજે દિવસ સુખતળી.^૩

જોડકણું—પહેલે દિવસ પરાણો, બીજે દિવસ પધ;

ત્રીજે દિવસ રહે, તેની અક્કલ ગઈ.

Constant guest is seldom welcomed.

Short visits and seldom are best.

Fresh fish and unwelcome guests smell when they are three days old.

૧૫૮. અતિ પરિચયાદનાદરો ભવતિ. ૨૨

બહુ ભેળીસારાથી માન થટે છે તે વિષે.

અતિ પરિચયાદનાદરો ભવતિ. બહુ ભેળીસારાથી અનાદર થાય છે.

ચંદનકુ ઈંધન કરત, મલયાવાસી^૪ ભીલ.

કળ્યો કાપડો કાઢીનું મૂલ. કળેલો પંથ ટુંકો જણાય.

આધા રહેથી હેત વધે. આધેનાને તેડ તેડ, પાસેનાને છોડ છોડ.

પાસે રહ્યું પાંચ ગણું, ને દૂર રહે દશ ગણું.

ગામની છોકરી, ને પરગામની લાડી. દૂર રહ્યાનો મહિમા છે.

પાસે વસ્તું ને ગાં-ધર્યું. ઘરકા પીરને તેલનો મલીદો.

ઘરકી મુરગી દાલ બરાબર. ઘરકા બમન બેલ બરાબર.

ગામનો જોગી જોગટો, ને પરગામનો સિદ્ધ.

કાશીવાળાને દારિકાનું માહાત્મ્ય અને દારિકાવાળાને કાશીનું.

ગોલાને દરબાર^૫ ઢીંચણુ સમો. ઘરની ધુસ, સઉ કરે પુસ.

રોજ કરે આવજાવ, તેનો કોઈ ન પૂછે ભાવ.

ઘરનો માણસ, ઘરનો ગોર; અને ગામનું તીર્થ એ ત્રણેના સરે ન અર્થ.

૧ રોટલી ધીમાં બોળીને પલાળેલી. ૨ હાથ ધીમાં બોળી રોટલીને ઘસેલી તેવી.

૩ જોડાનું તણું પગમાં ખુએ નહીં મટિ ચામડાનો કડકો જોડામાં મૂકે તે સુખતળી.

૪ મલયાચળ પર્વતમાં ચંદનનાં જ લાકડાં થાય છે, તેથી તે પર્વતના રહેવાસી ભીલ તેને બાળવાના કામમાં વાપરે છે. ૫ બીલ લોકોને દરબારમાં જવાનું ઉચું લાગે.

દોહરા—તુલસી કણુ ન જાણ્યે, જન્મભોમકે દામ;
 ગુન ઓગુન જાને નહીં, લહે આગસો નામ. ૨૨૧
 ભેળાં ત્યાં નથી જાણતાં, જાણુશો જુજવાં થયે;
 સરોવર ધણું સંભારશો, હંસા મેરામણુ ગયે. ૨૨૨
 નગણુ વાસો ના રાખીએ, સગુણની પત જાય;
 ચંદન પડ્યું ચોકમાં, ઈધણુ મુલ વેચાય. ૨૨૩

Too much familiarity brings contempt.
 Hot love is soon cold.

૧૫૬. વિદ્યસંતોષી અથવા અદેખાં માણસ વિષે. ૭
 (ખીજાને પોતે વિદ્ય કરે અથવા દૈવેચ્છાએ થાય તેમાં આનંદ માને.)

પારકે દુઃખે સુખીઆ, પારકે સુખે દુઃખીઆ.
 એની આંખમાં શનિશ્વર છે.
 કાષ્ટને વિદ્ય થાય ત્યારે કહેશે, ડાહ્યાડી માગતી હતી.
 અદેખાઈ રાત દિવસ બળતરા કરાવે છે.
 પારકી પીઠ પર પાણી, ઊનું કે ટાહાડું.

દોહરો—લીલું કહે છે સુકાને, કેમ તુજ કૃપ શરીર,
 દે ઉત્તર તુજ સુધ તણી, ફીકરથી કૃપ શરીર. ૨૨૪

સાખી—સાઈ કાષ્ટનું સાંખે નહીં, પેટમાં ઝાઝા લાગા;
 લાલો કહે છે માલાને, એ બળતરાના ચાગા. ૨૨૫

To laugh at the misfortunes of others.

૧૬૦. પાણી પીને પૂછે ઘર. ૧૫

કામ કયાં પછી વિચાર કરવો તે વિષે.
 થયું તે થયું હવે ન થયું થાય નહીં.
 ટીપેથી બગડ્યું તે તળાવથી સુધરે નહીં.
 આથમ્યા પછી અસુરું શું? ને લૂટાયા પછી ભય શો ?
 કણકમાં પાણી પડ્યું તે પડ્યું. વતું કરાવીને વાર પૂછવો.
 જવ તલ હોમાણા તે ખરા. — જુંદકી^૧ ખીગડી હોજસે સુધરે નહીં.

૧ એક વખત આદશાહ સલામત એક અતરિયા પાસેથી અત્તર લેતા હતા. અત્તરની શીશી ભેતાં ભેતાં અત્તરનું ટીપું કે ઘુંદ જમીનપર પડ્યું. તે ટીપું આદશાહે આંગળીથી લુછી લેઈ મુઠે ચોપડ્યું. પાસે બેઠેલાને તથા અત્તર વેચનારને આદશાહનો

હાહુરા—જળ લાગી તળ જાની નહી, અળ ચુરાવત દેહ;
 પાની પી ધર પૂછવો, કાન શાનપત એહ? ૨૨૬
 ખીગડી સો સમરે નહીં, કાટી ખરચો દામ;
 વામનકો વૈરાટ ભયો, તોખી મીટચો ન નામ. ૨૨૭
 બની બનાઈ બન રહી, અળ બનનેકી નાહી;
 સોચ કાચે કછુ ન સુધરે, મગન રહો મનમાંહી. ૨૨૮

જોડકણું-પાણી પીને પૂછે ધર, તેનું નામ પહેલો ખર;
 દીકરી દેહને પૂછે કુળ, તેનું નામ ખીજો ખર;
 આંગળી ધાલી પૂછે દર, તેનું નામ ત્રીજો ખર;
 બાથ ભીડીને પૂછે બળ, તેનું નામ ચોથો ખર.

No weeping for shed milk.

It is too late to shut the stable door after the horse is stolen.

૧૬૧. મોવાળાનો શેરડો ન જાણે ને માફ નામ પગી. ૬

મોવાળાનો શેરડો ન જાણે ને માફ નામ પગી.

અદ્ય જ્ઞાન, અતિશય હાણુ.

જુલાળ આપી જાણ્યો, એટલે વૈદ્ય થયા.

ઊંટવૈદ્ય? કરી જાણે ને વૈદ્ય કહેવાયા.

અતિલોભ જોવામાં આવતાં બાદશાહ જેવા પુરૂષની હલકી નજર જણાઈ. બધાની મુખમુદ્રા ઉપરથી બાદશાહના મનમાં પણ લાગ્યું કે મેં ભૂલ કરીને એક ટીપા અત્તર માટે મારી ઉદારતાનો હલકો ખ્યાલ બાંધવાને કારણ આપ્યું. બાદશાહે પોતાની ભૂલ સુધારવાને તેજ વખતે શેહેરના અત્તરિયાને બોલાવી અત્તરના મોટા બાટલાને બાટલા ખરીદ કરી અત્તરનો હોજ બરીને લટાવ્યો અને તેથી પોતાની ઉદાર જિત્તિની સાખ બેસાડવા પ્રયત્ન કર્યો, પણ તેથી તેની છાપ તો બેઠી નહીં પણ કહેવત થઈ કે “બુંદકી ખીગડી (આખર) હોજસે સુધરે નહીં.”

૧ બંટના ગળામાં ચારાનો કે ઘાસનો ડુચો ભરાઈ રહ્યાથી તે મરવા પડ્યો. એક ડાહ્યા માણસે કારણ બરાબર સમજીને બંટના ગળા ઉપર પાટું મારવાથી ડુચો મ્હો બહાર નિકળ્યો ને ઉઠને સાફ થયું. આ હકિકત એક મૂર્ખ માણસે જોઈને યાદ રાખી. એક ડોસી માંદી પડી હતી તેને ગળે ડુચો કે કફ ભરાઈ રહેલો તે મટાડવા સાફ એ મૂર્ખ માણસે ઉઠનો દાખલો યાદ રાખેલો તેથી ડોસીને સાજ કરવા ગળાંપર પાટું મારી તેને લીધે ડોસી મરી ગઈ તેનું નામ ઉંટવૈદ્ય.

જોડકણું-રોગ ન જાણે હોય હજમ, કરે વળી વેદકનાં કામ;
નીમ હકીમ ખતરે જન, નીમ મુક્ષાં ખતરે ઇમાન.

A little knowledge is dangerous.

૧૬૨. જગ્યા ત્યાંથી સવાર. ૫

જગ્યા ત્યાંથી સવાર ભૂટ્યા ત્યાંથી ફરી ગણો.
સમજ્યા ત્યાંથી ડહાપણ. એપ હાર્યા, કાંઈ જવ હાર્યા નથી.
એક રવખે કાંઈ રાત વહી ગઈ છે ?

Try again, never give up.

૧૬૩. પીળું એટલું સોનું નહીં. ૫

પીળું એટલું સોનું નહીં. બિજળું એટલું દૂધ નહીં.
કાળા એટલા ભૂત નહીં. કાળાં એટલાં જંતુ નહીં.
જનોઈ એટલા બ્રાહ્મણ નહીં.

All is not gold that glitters.

All are not thieves that dogs bark at.

૧૬૪. કીડી સોનેએ ચડી તે સોનું દેખે. ૬

કીડી સોનેએ ચડી તે સોનું દેખે. વણજરાની મા ટાંડા દેખે.
ચોમાસાનું લીલું દેખી ગધેડા માને કે ખારે માસ લીલું રહેશે.^૧
ગદ્દાપચીસીમાં^૨ જીવાની સદા રહેવાની છે એમ મનાય.
ખાટયો ખાટ દેખે. ખાટયો^૩ ચોર પાણી ઉપાડે.

૧૬૫. કુવામાં હોય તો અવાડામાં આવે. ૧૩

ભર્યું ઠલવાય તે વિષે.

કુવામાં હોય તો અવાડામાં આવે. ભર્યું ઠલવાય.
મૂલં નારિત કુતઃ શાખા.
પરજી પાનેતર નહીં તે અધરણીમાં ચીર જોઈએ.
પેટમાં ખાય નહીં તે બીજને શું આપે ?
માથા વગર પાધડી શી ? દીવેલ હોય તો દીવો બજે.
યાવત તૈલ,^૪ તાવત બ્યાખ્યા.

૧ એટલે અરે નહીં. ૨ ગદ્દાપચીસી ૧૫ થી ૪૦ સુધી. ૩ ખાટયો=ફાન્યા
ચોર પથર ઉપાડતાં પણ ડરે નહીં. ૪ જ્યાં સુધી તેલ ત્યાં સુધી વાત.

મૂળમાં પાયો જ નહીં ત્યાં ચણતર શું ?
ખાટલે મોટી ખોડ, કે પ્રથમ પાયો જ નહીં.
ધરમાં હોય તો બહાર દેખાય. મૂળમાં રહીએ તો પાંદડા પીએ.
દાહરો—જસેં કહું પાછએ, વાકી કરીએ આસ;
સૂકે સરોવરપેં ગયે, કયસેં બુજે ખાસ. ૨૨૯

Nothing is made out of nothing.
Nothing comes out of the sack, but what was in it.
What is in the pot will come on the plate.

૧૬૬. દરદ માત્રની દવા. ૫

દરદ માત્રની દવા. એક નાર ને સો દાર.
નાર એટલા દાર. સો દવા ને એક દવા.
પરમેશ્વરે સૌના ઉપાય કરી મૂક્યા છે.
Every sore has its salve.
Pure air alone is worth hundreds of medicines.

૧૬૭. જેવો દેશ તેવો વેષ. ૧૬

જેવો દેશ તેવો વેષ. દેશ રિવાજ પ્રમાણે ચાલવું.
વાયરો વાય તેમ ચાલવું. દેશ દેશનો ચાલ છે.
દેશાચાલ પ્રમાણે કરવું. ગામ રીત તે ગાદશી રીત.
વાગે તેમ નાચવું.
મોટા ચાલે તે ચીસે ચાલવું. થાય તેવા થઇએ ત્યારે મુખે રહીએ.
ગામ રીતે દીવાળી, મીઠાંને ચાદે ચાંદ. ગાડાં વાટ^૧ તે ગાદશી વાટ.
દાહરો—જેસા વાએ વાયરા, તેસી લીજે ઝોટ;
બનતી દેખ બનાઇએ, પર ના દીજે ખોટ. ૨૩૦
જેડકણાં-તું જો ચાલે ડગલું એક, તો હું ચાલું સાઠ;
તું જો મુકું લાકડું, તો હું લોહોડાની લાટ.
તું છે હુંકું બુકું, તો હું છું મરદ મુછાળો.
તું છે કાળી નાળી, તો ટકા તેરને તોલડી તારી.

Do as the most do, fewest will speak evil of you.
I am a Roman in Rome. Be a Roman in Rome.

૧ વાટ=માર્ગ,

૧૬૮. વેષ તેની વાર્તા. ૩

વેષ તેની વાર્તા. પરણે તેને ગાવું. મરી ગયો તેને કુટવું.

Do not go astray from the subject of conversation.

૧૬૯. શેરને માથે સવાશેર. ૧૦

શેરને માથે સવાશેર. બધામાં બધી પ્રથિવી છે. ધર કધર છે.

ગર્વ કાઢના રહ્યા નથી. એક એકની ચોટલી મંત્રે તેવા છે.

એક ખીજને માથે પછાડીએ તેવા છે. એક ખીજને વટલાવે તેવા છે.

એક ખીજથી ગાંજે તેમ નથી. એક ખીજથી ચડીઆતા છે.

દોહરો—આણુંદ કહે પરમાનંદા, મળે શેરને સવાશેર.

રાવણુ લાગ્યો સીતાને, રામે માર્યો ઠેર. ૨૩૧

Every one has a match for him.

૧૭૦. માંખ મારે તે માણસ મારે. ૩

માંખ મારે તે માણસ મારે. કાડી ચોર, તે પાડી ચોર.

તરણુ ચોર, તે તખલા ચોર.

He who has done ill once, will do it again.

He that will steal an egg, will steal an ox.

૧૭૧. શરીરે સુખી તે સુખી સર્વ વાતે. ૬

શરીરે સુખી તે સુખી સર્વ વાતે. હજાર ન્યામત એક તનદુરસ્તિ.

નાડે નરવો તે બધે પહેંગી વળે. તાજ તે કલંદર રાજ.

દેહ ભૂલે તે દેવ ભૂલે.

ચોપાઈ—પહેલું સુખ તે જાતે નરા, ખીજું સુખ તે પેટ દીકરા;

ત્રીજું સુખ કાઠીએ જર, ચોથું સુખ સકુળની નાર.

પાંચમું સુખ તે ઘેર ઘોડલાં, છઠ્ઠું સુખ તે બાંધવનાં જોડલાં;

સાતમું સુખ જો જાણીએ, તો ઘેર દુઝણું આણીએ. ૨૩૨

Health is wealth. Health alone is wealth.

૧૭૨. પહોંચો મૂકીને હાથ ચાટવો. ૪

પહોંચો મૂકીને હાથ ચાટવો. માને મૂકીને મીનીને કાણુ ધાવે?

સરાને? પાની રહ્યા, આપ આપ કરતે મર મયા.

હાથ મૂકીને કાણી ચાટવી.

A bird in the hand is worth two in the bush.

૧ સરાને—ઓશીક.

૧૭૩. ઓહું પાત્ર ને અધિકું ભણ્યો, ને વઢકણી વહુએ દીકરો જણ્યો. ૨૮

ફાળુને વીંછી કરડ્યો.

વાંદરો ને વળી વીંછી કરડ્યો. વાધરી ને વળી લૂટ્યો.

થેલી ને જૂત વળગ્યું. વર કાળા ને વળી વાટોઆ.^૧

જાટ ને ઉકરડે ચડ્યું. સાંઢય^૨ ને ઘોડે લીધી.

જાંદરડે દારૂ પીધો. ઢેડને હવાલદારી મળી.

કેશને કાજળે ખરડ્યો. ઢેડીને હવાલદારે ખોલાવી.

મીઆં હતા ને ભાંગ પીધી. જૂતને હાથમાં મશાલ આપી.

કાણું ઘોકું ને કડકણું. હુને હાલી.^૩

હજમ ને વળી કારભાર મળ્યો. નકટી ને સજેખમ થયું.

ગધેડો ને બગાઈ વળગી. શેત્રુંજીમાં ગાગડીઓ ભળ્યો.

ગધેડી ને કુલેક ચડી. વાંદરાને નીસરણી મળી.

કારેલાંનો વેલો તે લીંબડે ચડ્યો. માંકડાને વીંછી કરડ્યો.^૪

આગમાં તેલ હોમતું.

દાહરો—ધન જોખન ને ઠાકરી^૫ તે ઉપર અવિવેક.

એ ચારે ભેગાં હુવાં, અનર્થ કરે અનેક. ૨૩૩

છપ્પઈ—ઓહું પાત્ર ને અધિકું ભણ્યો, ને વઢકણી વહુએ દીકરો જણ્યો.^૬

મારકણો સાંઢ ને ચોમાસું મહાલ્યો, કરડકણ્યા કુતરાને હડકવા હાલ્યો.

મરકટ ને વળી મદિરા પીએ, અખા એથી સો કે બીએ. ૨૩૪

An ill man in the office is mischief to the public.

Nothing is more harsh than a low man raised to certain height.

Learning makes a good man better, an ill man worse.

૧૭૪. સોનું ને સુગંધ. ૯

સોનું ને તેમાં સુગંધ.^૭ મોસાળ વિવાહ ને મા પીરસણે.

શંખ અને દૂધે બર્થો. સિંહ ને પાંખાળો.

૧ વાટોઆ=મુસાફરીના તડકા ટાઢથી વાટ લાગી. ૨ સાંઢણીને પાછળ ઘોડા પગ્યા.

૩ થેલી બાયડી ને નિરંકુશ થઈ. ૪ બમણું કુદે. ૫ ઠાકરી=કઠારઈ, રાખ્યપદ, સાહેબી,

હકમત. ૬ આ કહેવતો હલકા માણસને સત્તા મળવાથી હલકાં કામ કરવાને વધારે

શક્તિવાન થાય તેની નિંદા કરવામાં લાગુ પડે છે. ૭ સારાં માણસમાં બસાઈ હોય ને

તેને સત્તા મળે તો સારો ઉપયોગ કરે તેનાં વખાણુ માટે આ કહેવતો છે.

દૂધમાં સાકર ભળી. હીરો ને કુંદનમાં જડ્યો.
રૂપાળો ને શણગાર્યો.^૧ જેવું રૂપ તેવા ગુણવાળો.

ઢાહુરો—વિદ્યા સાથે દ્રવ્ય મળી, રહે ન એહે ઠામ.
સોનાની કિમત ઘણી, નહીં સુગંધી નામ.^૨ ૨૩૫

૧૭૫. પોતાનું રાખે ને પારકું તાકે.^૩ ૬

પોતાનું રાખે ને પારકું તાકે.

મારું મારું આગવું, તારું મહારું સહિયારું.

પારકો માલ લુટાય ને બંદાનું દિલ દરિયાવ.

મારું મારા બાપનું, તારું મહારું સહિયારું.

મેં સખકા ખાઉં, મેરા ખાય સો મર જાય.

તું મારા મહોમાં આંગળી ધાલ, (કે કરડી ખાઉં) હું તારી આંખમાં
આંગળી ખોમું.

૧૭૬. અર્ધી મૂકીને આખીને ધાય, તે અર્ધી પણ ખોઈ બેસે. ૮

અર્ધી મૂકીને આખીને ધાય, તે અર્ધી પણ ખોઈ બેસે.

લાખના સ્વપ્ના કરતાં ત્રાંખીઓ રોકડો સારો.

આલ ખાઉં કે વાદળ ખાઉં. બધું લેવા જાય તેનું સમૂળું જાય.^૪

કેળ લઉં કે લુમ લઉં. ચાલતી રાજીને લાત ન મારવી.

ખડ માંકડીની પેઠે એક પગ ઠેરવીને મૂક્યા પછી બીજો પગ ઉપાડવો.^૫

બહુ કરે તે થોડાને મારે.

A little in one's own pocket is better than more in
another's purse.

૧૭૭. અંતે ભલાનું ભલું થાય. ૯

અંતે ભલાનું ભલું થાય.

સૌના ભલામાં રાજી રહેવાથી પરમેશ્વર આપણું ભલું કરે.

ભલા કર ભલા હોયગા, સોદા કર નફા હોયગા.

૧ આંજ્યો. ૨ સારા ગુણ ને સાહેબી એક ઠેકાણે મળે નહીં. ૩ તાકે=લેવાની
કમ્મલ કરે. ૪ કૂતરાએ મહોમાં રોટલો લેઈ નહીં બીરતાં પાણીમાં પોતાનું પ્રતિબિંબ જોયું.
તેમાં સામે બીજો કૂતરો મહોમાં રોટલો લેઈને જતાં દેખાયો. તે કૂતરાના મહોમાંથી રોટલો
લેવા જતાં પોતાના મહોમાંની રોટલો પાણીમાં પડી ગયો. તે ગયો તે ઉપરથી બીજાનું
લેવા જતાં મહોમાંની રોટલો જાય તે કહેવત થઈ. ૫ એક ધંધો ચોકસ હોય તો બીજો
ચોકસ થાય, ત્યારેજ આગલો ધંધો છોડવો.

સારી જીમ વાપર્યાનું પણ પુણ્ય છે.

આંગળી ચીંધ્યાનું પણ પુણ્ય છે.

દુશ્મનનું પણ હુંડું તાકવું નહીં.

માથું વાઢનારનું પણ હુંડું તાકવું નહીં.

દાહુરા—ચલ વૈભવ સંપત્તિ ચલ, ચલ યૌવન ચલ દેહ;

ચલાચલી કે ખેલમેં, ભલાભલી કર લે. ૨૩૬

કરવત કાતર ને કુજન એ વેરી જૂદાં કરંત,

સોય સુહાગો સજન એ, ભાંગ્યાંને સાધંત. ૨૩૭

૧૭૮. અતિશયમાં સાર નહીં. રંગનાં કુંડાં ન હોય, ચટકાં હોય. ૧૦

રંગનાં કુંડાં ન હોય, રંગનાં તો ચટકાં હોય.

અતિશયમાં સાર નહીં.

સખકું રસમેં રાખીએ, અંત લીજીએ નાહી.

અતિ^૧ સર્વત્ર વર્જયેત.

અતિશે વલોવેથી ઝેર નીકળે. અતિ તાણે તુટી જાય.

અતિ ધસ્યાથી ચંદન(શિતળ છે છતાં)માંથી આગ નીકળે.

અતિશે મથન કરવાથી ઝેર વરી આવે.

દાહુરા—અતિ ભલો નહિ ખોલવો, અતિ ભલી નહીં ચૂપ;

અતિ ભલો નહિ બરસવો, અતિ ભલી નહીં ધૂપ. ૨૩૮

અતિ ઘણું ન તાણીએ, તાણે તુટી જાય;

તુટ્યા પછી જે સાંધીએ, ગાંઠ પડે વચમાંય. ૨૩૯

Double charging will break even a cannon.

Too much of a thing is good for nothing.

Excess in merriment is the mother of grief.

Every thing in excess is poison.

૧૭૯. ધખો મારીને પાઘડી બંધાવવી. મ્હોમાં કોળીઓ ને માથે
ડુંબો. ૭

ધખો મારીને પાઘડી બંધાવવી. મ્હોમાં કોળીઓ, ને માથે ડુંબો.

હગીને ઉસડવું. માથું કાપી ને પાઘડી બંધાવવી.

મારીને રાવા ખેસવું. તમાચો મારી રાટસો આપવો.

૧ અતિશય સર્વથા ત્યાગ કરવો.

નાક વાહાડીને ખોળામાં ટોપરાનો^૧ વાડકો આપવો.

He breaks his wife's head and then buys plaster for it.

૧૮૦. અજવાળી તોએ રાત. ૯

અજવાળી તોએ રાત.

છાશ મીઠી પણ કાંઈ દૂધ જેસી ? ડાહાપણ તોએ આપડીનું.

કમાણી તે પણ સ્ત્રીની. ડાહું તોપણ પશુ.^૨

દોહરો—ગજ ગાદી પણ સાથરો, અજવાળી તોએ રાત;

ભાથી^૩ ભૂપ સરીખડો, આખર ભીલની જાત. ૨૪૦

જોડકણાં-ગાંડું તોએ ગરાસિયું, ડાહું તોએ કુચ;^૪

ભુંડું તોએ ભગતડું,^૫ રૂડું તોએ પુંછ.^૬

ભણેલ તોએ ભામિની, અજવાળી તોએ રાત,

ડાહો તોપણ દારૂડીઓ, અંતે જાત કુજાત.

શરદ પુનેમની શોભીતી, અજવાળી તોએ રાત,

ભણીગણી ડાહાપણ ભરી, આખર સ્ત્રીની જાત.

૧૮૧. દીઠે રસ્તે જવું ને દીઠે રસ્તે આવવું. ૮

દીઠે રસ્તે જવું ને દીઠે રસ્તે આવવું.

આડે રસ્તે જાય તે નક્કી ખત્તા ખાય.

અજણ્યું ફળ વોહોરવું નહીં.

અજણ્યું ફળ ખાવું નહીં.

અજણ્યા પાણીમાં ઉતરવું નહીં.

સીધે રસ્તે ચાલે તો કાક હાથ ઝાલે.

સીધી વાટ મૂકી, લીધી આડી.

ભાગે ધરી કે બિલજે ગાડી.

Never wade in unknown waters

૧૮૨. અજણ્યો ને આંધળો બરાબર.

સો જોસી ને એક ડોસી. ૮

અજણ્યું ને આંધળું બરાબર.

સો જોશી, ને એક ડોશી.

અજણ્યો હાએ હા કહે.

અજણ્યો છેતરાય.

સો હુંશીઆર ને એક વાકેફગાર.

ભોમીઓ ભૂલો પડે નહીં.

અજણ્યાની બલા દૂર.

અજણ્યાને દોષ નહીં.

Ignorance has no light.

૧ ટોપરા સુધાંત અર્ધા નાળીએરની કાચલી અથવા એકલા ટોપરાનો કાચલી વગરનો ભાગ તે અર્ધા નાળીએરનો “વાડકો.” ૨ પશુનો વિશ્વાસ ન થાય. ૩ ભાથી= બાણનું ભાથું બાંધે તે. ૪ કુચ=કણબી. ૫ ભગતડું એટલે ભોળો ને ભલો માણસ તે ભુંડું કરી શકે નહીં. ૬ રૂડું તોએ પુંછ=પુંછડું રૂપાળું હોય, પણ પુંછડું કાણ જુએ ? બધા મોં સામું જુએ.

૧૮૩. રાંકને મળ્યો રૂવો, તે વાવ ખોદાવું કે કુવો? ૧૨

રાંકને મળ્યો રૂવો, તે વાવ ખોદાવું કે કુવો?

અણદીઠાનું દીઠું, તે માર મુળાને મીઠું.

અનાજ પારકું, પણ પેટ કાંઈ પારકું. આંધળાને ઉછેદીજીં મળ્યું.^૧

ભીખારીને છોકરે ભાત દીઠો.

ખાવામાં ન જુએ તે વેહેલો ખાટલે સુએ.

ઢાહુરો—મા દળતાં દળણું, ખાપ ભરાવતા ઝોળી;^૨

તેના દીકરા રથમાં બેઠા એ વાત કાંઈ થોડી? ૨૪૧

ખાખર ખોદણુને ખડવઢણુ, કેડે બાંખ્યા ખલ્લા;^૩

કારડીઆ^૪ ઘોડે ચડયા, તે અવળી વાતો અલ્લા. ૨૪૨

ખાપ ચડતા ખાવળીએ, મા વીણતાં ડોડી;

તેના દીકરા ઘોડે ચડ્યા, એ વાત કાંઈ થોડી. ૨૪૩

સોરઠો—ખાવામાં કાદાળ, સામાનું સમજે નહીં,

એ અગનોતરે કાળ, સાચું સોરઠીઓ ભણે. ૨૪૪

ખીચડના ખાનાર, તેને મીઠાઈઓ ક્યાં મળે,

પણ સમજે નહીં ગમાર, સાચું સોરઠીઓ ભણે. ૨૪૫

ખેડકણું—જૂખની છોકરી ભયમાં^૫ પડી, તે રાખ^૬ ટળી ને ખીચડી જડી.

There is no pride equal to enriched beggar's.

૧૮૪. લાડી પાડી નીવડે વખાણુ. ૮

લાડી પાડી નીવડે (નીવડયે) વખાણુ.

અણવીંખું મોતી નીવડયે વખાણુ.

ભર્યું નાળિયેર નીવડે તે ખરું. વહુ ને વાછડી નીવડયે વખાણુ.

ચાક ઉપર પીંડો, તોલો ઉતરે કે તોલી.

કુંભારનો નીંભાડો નીવડયે વખાણુ.

આ તુંબલીને માથે અડતાલીશ સંસ્કાર, છડે ખખર.

ઢાહુરો—લોહા લાકડ ચામડાં, પેહેલાં તે શાં વખાણુ?

વહુ, વછેરાં, છોકરાં, નિમડીઆં વખાણુ. ૨૪૬

૧ ઉછેદીજીં=ગીઆળ ગયું હોય તેનો માલ. ૨ માળી ખાવા માટે ખસે કપડાંની ઝોળી. ૩ ખલ્લા=ખેડા. ૪ કારડીઆ=રજપુતોમાં હલકી જાત. ૫ ભય=વૈભવ-પ્રખળ. ૬ રાખ=અરના લોહને ઝાશમાં રાંધેલી રાખડી કહે છે.

Praise a fair day at night.
Judge not of men or things at first sight.
The proof of the pudding lies in eating.

૧૮૫. અતિશે લાડથી છોકરાં બગડે. મ્હોડે મ્હડાવ્યું છોકરું
મ્હોમાં મુતરે. ૧૧

અતિશે લાડથી છોકરાં બગડે. લાડકાં છોકરાં ગાંડીઆં.
ખોટાં લાડથી છોકરાં બગડે.
સોનાની કટારી ફડમાં બંધાય, પેટમાં ન ખોસાય.
છોકરાંનો વાંક આવે ત્યારે ઠરડ કહાડવો, રોશે તો મોતી નહીં ખરે.
જણી જણ્યું, પણ વણી જણ્યું નહીં. દૂધ ને ડાંગ બન્ને રાખવાં.
લુખાં લાડ ને ખોચીએ ખાડ. મ્હોડે ચડાવ્યું છોકરું મ્હોમાં મુતરે.
ખવરાવવો છોકરાંને સોનાનો કાળીઓ, પણ મ્હોડે ચડાવવાં નહીં.
કાને ફાટે દેખું નહીં, ને લાડનું તો લેખું નહીં.

Nurture goes beyond nature.
Birth in good family is good, but breeding is better.

૧૮૬. અન્ન તેવા ઓડકાર. ૫

આહાર તેવા ઓડકાર. દેવતાના છોકરા કાયલા, અને છોકરી રાખોડી.
દોવો અંધાઈ ખાય, તેનું છોકરું કાજળ.
અન્ન તેવું મન અને પાણી તેવી વાણી.

દોહરો—અંબ ફળે પરિવારસુ, મહુ ફળે પત ખોઈ;
તાકોરસ જોકા પીઓ, વાઝે અક્કલ કહાંસે હોઈ.^૧ ૨૪૭

૧૮૭. અન્ન, વસ્ત્ર ને આખરૂં એ ત્રણની તાણ. ૧૬
(કંગાલ સ્થિતિનું વર્ણન.)

અન્ન, વસ્ત્ર ને આખરૂં એ ત્રણની તાણ.
અન્નને ને દાંતને વેર. ચુલા પાણીઆરા વચ્ચે લેન લેવાય.
અહાર ગાડાં બૂખ. ઘરમાં આડી શેરીની (ધૂળ) ઉડે છે.
ઘરમાં ચોવીશ હાથનો વાંસ ફરે છે. ઘરમાં ઠીકરૂંએ મળે નહીં.
હનુમાન હડીઓ કહાડે, ને ભૂત ભુસકા મારે છે.

૧ આંખો ફળે છે ત્યારે પાંદડાં હોય છે, ને મહુડો ફળે છે ત્યારે પાંદડાં ખરી નય
છે, ને મહુડાં ગરે છે. એવાં ગ્રાહનાં ફળનો દાડ પીનારમાં અક્કલ નહીં.

દહાડે ધણી દેખે નહીં કાંઈ, તો રાત્રે ચોર શું દેખે ?
 બાયડો શું રળે કે રાંડ દળે ? બાયડો શું લાવે કે રાંડ ઝાટકે ?
 ધરમાં હાંધ્યાં કુસ્તીરે કરે છે. તેના ધરમાં ધંટીને અપવાસ પડે છે.
 એ તો કડકખંઘાલી છે. ત્યાં તો માંખીઓ ઝાટકે આવે છે.
 મારવાડની માંજી.^૩ એ તલમાં તેલ નથી.
 ચારે ખુણે ચાર અગિયારસ અને વચ્ચે જન્માષ્ટમી રાસડા લે.
 ઝુંપડામાં રહેનારને ઝુમણું^૪ કેવું ?

He lives from hand to mouth.

૧૮૮. અર્ધ વસાનું માનવી, વીશ વસાનું લુગડું. ૩

અર્ધ વસાનું માનવી, વીશ વસાનું લુગડું.
 એક તુર આદમી, હજાર તુર કપડા; લાખ તુર જેવર, કરોડ તુર નખરા.^૫
 લીંધું ધુંધું આંગણું, ને પહેરી ઓઢી નાર (શામે).
 Fine feathers make fine birds.

૧૮૯. જ્યારે આવે પ્રેમની રોડી, ત્યારે નહીં પ્રભાત કે ગોડી. ૫

જ્યારે આવે પ્રેમની રોડી,^૬ ત્યારે નહીં પ્રભાત^૭ કે ગોડી.
 ગાં-રાંડ ઘેલી, ન જુએ તડકો કે હેલી.^૮
 ઊઠ્યા દેવ ને ન ગણ્યું ચોમાસું.
 મનમાં હુલાસ આવે ત્યારે શુકન કે મુહૂર્ત જોવું નહીં.
 ઊલટ આઈ દોડી, તો કયા મલાર કયા ગોડી ?

૧૯૦. ન રહ્યા ધરના કે ન રહ્યા ધાટના. ૧૧

જોખડી બેય ચૂકી. ન રહ્યા ધરના કે ન રહ્યા ધાટના.
 ન રહ્યા આ તડના કે ન રહ્યા પેલા તડના.

૧ મીઠીઓ ને વાધલો જો બાઈ હતો. મીઠીઓ ધરમાં સુતો હતો તે જોડ્યા:-
 “બાઈ, ચોરે ખાતર પાડ્યું.” ત્યારે વાધલો બહાર સુતો હતો તેણે જવાબ આપ્યો:-“તારા
 ઉપર હાથ ફેરવી રહે, એટલે મારા ઉપર હાથ ફેરવવા મોકલજો.” એટલે કશું જવાનો બચ
 નથી. ૨ ઠાલાં તેથી ખડખડે. ૩ મારવાડમાં દુકાળ વધારે પડે છે તેથી ત્યાંના લોકો
 શુન્દરાતમાં ઊતરી આવે છે, અનાજના કડાકા હોવાથી અનાજ મળે ત્યારે તેઓ ખડ
 ખાય છે તેવા લોકોને “મારવાડની માંજી” કહે છે. ૪ ઝુમણું=સોનાનો એક ભંતનો
 દામોનો, તે ડોકમાં પેહેરાય છે. ૫ નખરા=નીમક અંગૂઠું. ૬ રોડી=ઊલટ. ૭ પ્રભાત
 અને ગોડી રાગનાં નામ છે. ૮ હેલી=વરસાદનાં આપટાં એકપર એક આવતાં બચ

વંઠ્યું^૧ દૂધ ઉકરડે નંખાય.

હગાણું નહીં ને ધર રખાણું નહીં.^૨

વર્ણાશ્રમથી વંઠ્યો તો એકે ખપનો ન રહ્યો.

ખોટો ત્યાગ તે પંડનું ને માખાપનું બગાડયું.

ધોખીનો કુતરો નહીં ધરનો કે ધાટનો.

ગદ્દાપણું ને બ્રહ્મચર્યપણું બેએ જાય.

દોહરા—તુલસી આ સંસારમેં, સયોં ન એકે કામ;

દુગ્ધામેં દોનું ગયે, માયા મીલી ન રામ. ૨૪૮

બાવો મોક્ષે જઇશ, જો બાવી નહીં પરણીશ,

બાવો થઈ બાવી વરે, તે બે બગડે બાવીશ. ૨૪૯

He is nowhere

૧ વંઠ્યું=બગડેલું. એ દૂધ કશા કામમાં આવે નહીં.

૨ એક સુધારે પલંગ બનાવ્યો. તેના ચાર પાયા ઉપર પુતળી કરી, અને તે પુતળીઓનાં માથાં ઉપર પલંગની છત્રી કરી. પુતળીઓના પેટમાં એની રીતનું ચંદ્ર કામ તેણે ગોઠવ્યું કે, રાતના પહેલા પોહોરના ચમન કલ્યાણ, ભુપાલો કલ્યાણ અને બીહાગ રાગના સુર થાય; મધ્ય રાત્રે નાટ, શંકરો, ખટ વગેરેના સુર થાય; પાછલી રાતના હિંદોલ, સોહીણી, કાલિંગડો વગેરે સુર થાય, ને સવાર થતામાં ભેરવ, ભેરવી, સિંધુ, જોગ, આશા, બીભાસના સુર થાય. આવો સુંદર પલંગ રાત્રને તેણે ભેટ કર્યો. રાત્ર તે ઉપર રાત્રે સુતા તો આનન્દ આવ્યો, અને સુધારની અદ્ભુત કારીગરી માટે ધન્યવાદ આપી હૃદયએક રૂપીઆની પેદાશનું એક ગામ બક્ષીસ આપ્યું.

સુધારની આવી ચડતી દશા જોઈને દરજીથી તે સહન થયું નહી. એટલે દરજીએએ રેશમી કપડાનાં, મખમલનાં, કીનખાખનાં હુગડાં રંગબેરંગી લાવી, તેના તંબુ શમિયાણા બનાવ્યા; કનાતોને જરીની ગ્રાહર તથા તેમાં ખંડ પાડીને વેલ, ગાડ હુગડાનાં સીવીને વળગાડ્યાં. કામ આખી નાતે કર્યું ત્યારે વરસ દહાડે પુરું થયું. રાત્રને ભેટ કરવા સાર તંબુ, શમિયાણા, કનાતો, અંદરની બીજાત બધું દરબારગઢમાં તેઓએ ઉભું કર્યું. રાત્રને તે જાહેર થતાં જોવા આવ્યા. જોઈને હુગડાં બહુ ભારી કીમતનાં વાપરેલાં, કારીગરી પણ ઉત્તમ મકાનની જોઈ રાત્રજ ખુશ થયા. દરજીએએ તે બધું રાત્રને ભેટ કર્યું. રાત્ર ખુશ થઈને દરજીને કહે છે કે, તમે માગો તે આપું. તેથી દરજીએ માગ્યું કે, “સુધારે બનાવેલા પલંગ ઉપર જેસી અમારે હગડું છે.” રાત્ર વચનથી બંધાએલા તેથી પલંગ મંગાવીને એક જુદા વંડામાં મૂકાવ્યો. દરજીમાંથી કેટલાક પલંગપર જેસી હગવાના છે, એ વાતની સુધારને ખબર પડતાં સુધારની નાત એકડી કરી. તેઓ વિચારવા બેઠા કે આપણું અપમાન દરજીએ બહુ કર્યું, હવે શું કરવું? ત્યારે નાતે ઠરાવ કર્યો કે દરજીનાં ધર સળગાવો. સુધારના ધરોમાં પડેલાં છોડીઆંના પોટલા બાંધી પુરૂષ તથા સ્ત્રીઓએ દરજીના ધર પાછળ ઢગલો કરી સળગાવ્યાં. તે જોઈ દરજીની સ્ત્રીઓ કકળાટ કરતી દરબારમાં આવી. દરજી હગવા બેઠેલા તે અધુરું મૂકી દોઢા, ત્યાં કેટલાક ધર સળગેલાં તે રાખી રાકાયાં નહીં. તેથી કહેવત થઈ કે, “હગાણું નહીં ને ધર રખાણું નહીં.”

૧૯૧. બહુ કુલે તે કરમાવા. ૧

બહુ પુલે તે કરમાવા. બહુ બેહેક તે મરવાને.

સન્નિપાતમાં તેજ દેખાય, તે મરણનો ઇસારો.

દીવો ઘેર જવાનો થાય ત્યારે વધારે તેજ કરે.

બહુ ચઢ્યા તે પડવાને. પુલને ઘોડે ચડે તે આખર પડે.

Pride never leaves his master till he gets a fall

૧૯૨. પ્રભુ પાધરા તો વેરી આંધળા. ૧૪

પ્રભુ પાધરા^૧ તો વેરી આંધળા.

ભાગ્યશાળીને જંગલમાં મંગલ. નિર્ભાગીને વસ્તીમાં કડાકા.^૨

જેને રામ રાખે તેને કાણુ ચાખે.

ખુદા મહેરબાન, તો ગદ્દા પેહેલવાન.

સીધા હે રખ, તો જખ મારે સખ.

અદલા ચાર હે, તો બેડા પાર હે.

પરમેશ્વરને ખાળે બેઠો, તેનો કોઈ વાળ વાંકો કરે નહીં.

જીસકું રાખે સાંઈઆં, માર શકે ન કોઈ.

જીસકું બેસી અક્ષા, ઉસકું કયા કર શકે બક્ષા?

જેને સહાય દિનાનાથ, તેથી કાણુ બીડે બાથ?

ભાગ્યશાળીને ભૂત રળે, અકર્મીને રૂઝી રળે.

દોહરા—પ્રભુ હોય પાધરા, તો શત્રુથી શું થાય?

પત્યરા ફેંકે પાપી, પણ પુલ ચર્ધ ફેલાય. ૨૫૦

કરે કષ્ટમાં નાખવા, દુરિજન કોટી ઉપાય.

પણ પરમેશ્વર પાંશરો, વાળ ન વાંકો થાય. ૨૫૧

Whom God will help, none can hinder.

Fortune often raises a man more than merits.

Give a man luck and fling him into the sea.

૧૯૩. અસીજવાન નર ભવેત સાધુ, કુરૂપ નારી પતિવ્રતા. ૯

અસીજવાન નર ભવેત સાધુ, કુરૂપ નારી પતિવ્રતા.

ભુક્યા જોગી સહેજે જતિ. આંધળું દળે કે ગાય.

ગમા દીસા થયા એટલે બંદા નેકબખ્ત.

૧ પ્રભુ પાધરાને અહીં દિવસ પાધરા પણ ચાલે છે. ૨ કડાકા=અપવાસ.

ન મળી નારી એટલે સહેજે બાવા બ્રહ્મચારી.   વૃદ્ધા નારી પતિવ્રતા.
જે થાય માવડીયું, તેને ન મળે કાવડીયું.^૧
દીલા એટલા વીલા.^૨

૧૬૪. ભયો ચરૂમાંથી દાણો ચાંપી જોવાય, ૪

ભયો ચરૂમાંથી દાણો ચાંપી જોવાય.

થોડા ઉપરથી બધાની પરીક્ષા.   અંગુઠા પ્રમાણે રાવણ.

કાકા દીકે કુટુંબ દીકું, ને મામા દીકે માસાળ દીકું.

By a handful the whole sack may be known.

A whole may be judged by a part.

૧૬૫. આકૃતિર્ગુણાન્ કથયતિ. ૫

આકૃતિર્ગુણાન્ કથયતિ.   ચંચલની આંખ કહી દે.

જે નર રૂપે આગળા, તે નર નગુણા ન હોય.

પાણી રૂંવાડીમાં ઝળક્યા વગર રહે નહીં.   એની શિકલજ કહી દે છે.

Countenance is the index of mind.

In the forehead and the eye,

The lectures of the mind lie.

૧૬૬. લાકડાની તલવારે ખાવું. ૧૦

(કામ કાંઈ કરવું નહીં ને શીશિયારી મારવી તે વિષે.)

લાકડાની તલવારે ખાવું.   કામ કાંઈ કરવું નહીં ને મોતીએ ચોક પુરવા.

આખુનજ લાકડા તોડશે તો કહે વેા કાફરકા કામ;

આખુનજ ખીચડી ખાશો? તો કહે બિસ્મિલ્લાહ.

સવાલ-કમાડ પુટે કાણુ?   જવાબ-વહુ બિચારાં.

સવાલ-શું ખાય?   જવાબ-તો કહે, ત્રણ તગારાં, કામ કરવાને ના
બિચારાં, શેખાઈ કરવા “હા” બિચારાં.

ખાવા પીવામાં નહીં વાણુ, કામ કરવામાં કંઈ પ્રાણુ.

વાદી આંગળી ઉપર મુતરે નહીં તેવો છે.

જીભે બળીઓ ને કામે ગળીઓ.^૩

૧ કાવડીયું=એક પૈસો, ત્રણ પાઇ. આગળ ત્રાંબાના પૈસા ઉપર કાવડ કે ત્રાંબ-
વાની છાપ પડતી હતી તેથી કાઠિયાવાડમાં તે પૈસાને કાવડીયું કહેવાની ચાલ પડી છે
તે આજ પણ છે. ૨ વીલા=કેમણા કે પાયા વગરના. ૩ ગળીઓ બળદ જેને હાંકે
ત્યારે બેસી ભય.

દોહરા—ભૈયનકે તો ભૈયાજી, ફોજનકે સરદાર;

લડનેમે સટરપટર, પગારકું તૈયાર. ૨૫૨

કામ પર તો જીવ નહીં, અન ખૂળ ભાવે,

જાની જાની ખીચડી, ઉંચ ધરાધર આવે. ૨૫૩

બેડકણું—કુવા વસમા, ખેતર વસમા, વસમી ખેડવી વાડી;

ધરમાં બેઠા સૌ બોલે, પણ સભામાં ન જીધડે બડી.^૧

૧૬૭. ઘાંચીનો બળદ આખો દહાડો ફર્યો, પણ ઠેરનો ઠેર. ૨૧

એક બે ને એક નહીં. સાંગો બોડકું કરી આવ્યો.

ઘાંચીનો બળદ આખો દહાડો ફર્યો પણ ઠેરનો ઠેર.

કાકા માંજા^૨ તો ધુધ રાંજાં.

આખી રાત દળી દળીને ઢાંકણીમાં ઉધરાવ્યું.^૩

કાંત્યું પીંજ્યું રતું ર. આડાઅવળા ને આશીર્વાદ.

રળીઆ ગઢવી ક્યાં ગયા હતા? તો કહે ઘેરના ઘેર, ને ભરડકા ભેર,

બે મહિના ગામ જઈ આવ્યા, તો ઘેર પચાસ પરાણા આવ્યા.^૪

આખી રાત રોષ, ને એક ડોસી મુઠ.

હરીભાઇ વડોદરે. હીરો ઘોઘે જઈ આવ્યો,

સાસુ મૂવાં, ને વહુએ જણ્યું, ધરમાં ત્રણનાં ત્રણ.

ગામ જઈ આવ્યા, મુંડાવી આવ્યા અથવા મુંડ કરી આવ્યા.^૫

ખાતરીભાઇ ખાડમાં તે ખાડમાં. ઘોઈ હથેળીમાં ધુળ ભરી.

લીંબડે ચડ્યા, પીપળે ચડ્યા, પણ ઠેરના ઠેર.

શેઠ ક્યાં, તો કહે જ્યાં ને ત્યાં.

કંથડો એડી^૬ શીખીઓ જેમા લા નહીં કે સા.

કાકા ક્યાં તો કહે ઠેરના ઠેર.^૭

મેહેનત બરબાદ, ગુનાહ લાજમ. વેહેલા ઉઠ્યા ને ભૂલા પજા.

બેડકણું—ખરા ચહડાવી ખાસડાં પહેર્યાં, જાંચી ચહડાવી બાંહે;

આમ તેમ ફરીને, આવ્યા ધરની માંહે.

Like a mill horse, that goes much but performs
no journey.

૧ બડી=બડું ડાચું. ૨ માંજા=પરણ્યા, ધર માંજું. ૩ ઉધરાવ્યું=એકકું કર્યું.
૪ ક્યાંય નોતા ગયા. ૫ કાંઈ કામ ન થયું હોય ત્યારે. ૬ એડી-એડું, લા-સ્વાદ,
સા-ગંધ. ૭ એટલે પંથ કપાણે નહીં ને ઠેરના ઠેર.

૧૯૮. બળતામાંથી નીકળ્યું તે લાભ. ૬

બળતામાંથી નીકળ્યું તે લાભ.

ભાગતા ભૂતના વાળ પણ સારા, મૂઠ પાડી તે લાભમાં લેખું.

જતાં ધન દેખીએ, તે આધા લીજે બાંટ.

દળતાં ફાક્યું તે લાભ. બળતામાંથી શુક્યું તે લાભ.

આગ લગતે ઝુંપડે, જે નીકળ્યું તે લાભ.

ભાગે ચોરી મોઢી નહીં.

મરતાં રહ્યું તે ધરડું ને ખાતાં રહ્યું તે બીજ.

Something is better than nothing.

Better a bare foot than no foot at all.

૧૯૯. પાણી પહેલાં મોજાં ઉતારવાં. ૧૭

પાણી પહેલાં મોજાં ઉતારવાં. પાઘડીનો વળ છેડે.

ધર્મ ખેતમેં, બચ્ચા પેટમેં ને વસંત પાંચમનાં લક્ષ લીધાં.

આગળથી કુલાઈ વળતું નહીં. પરણ્યા પહેલાં અધરણી.

મૂળમાં માટી નહીં ને સાસરે સંદેશો. મુઆ પેહેલાં પોક.

વિવાહ પહેલાં માંડવો. દાદી પહેલાં દીકરી.

ભેંસ લાબ્યા પેહેલાં ધુટે ખોડવો. દાન આપ્યા પેહેલાં સ્વસ્તિ.

જન્મ્યા કે મુઆ પેહેલું સુતક. વડા પેહેલાં તેલ.

દરદ પેહેલાં પીડા. પૂજ્યા પેહેલાં જવાબ.

ભેંસ ભાગોળે, ને ઘેર છાશ છાકમછોળ.

ગામમાં પેસવાના સાંસા, ને પટેલને ઘેર જનાં પાણી.

૨૦૦. કહું તો મા મારી જાય, ના કહું તો ખાપ કુત્તા ખાય. ૧૪

(સુડી વચ્ચે સોપારી.)

કહું તો મા મારી જાય, ના કહું તો ખાપ કુત્તા ખાય.

એક તરફ અર્જુવનાં નીર, એક તરફ ઝાડી ગંભીર.

એક તરફ કુવો ને બીજી તરફ અવાડો.

સુડી વચ્ચે સોપારી. મદંગને બન્ને બાજુ માર.

એક તરફ કુવો ને બીજી તરફ ધરો.

મેં ધાંડું ખડ્ગ. ગળે ગાંઠ ને મ્હોડે કુચો.

કાશીનું કરવત જતાં વેહેરે, ને આવતાં વેહેરે.

સાપે છહુંદર ગળી, મૂકે તો આંધળો થાય, ને ગળે તો મરી જાય.

આગળ સાપ ને પાછળ વાધ. બે પાંતીનું દુઃખ.

દોહરો—શ્વાન સાથે પ્રીતડી, દો પાંતીકા દુઃખ;

ખીજ્યા કાટે પાંઉકું, રીઝ્યા ચાટે મુખ; ૨૫૪

દેવતામાં બે દુઃખ છે, અનુભવે પરખાય;

જગતો બાળે અંગને, ઠરતાં દાગ ઢઈ જાય. ૨૫૫

Between the hammer and the anvil.

૨૦૧. રોગી વૈદ્ય શા કામનો ? ૩

રોગી વૈદ્ય શા કામનો ? બીખ માગી ભોગ ભોગવવા, તે દાટવા જેવા.

દોહરો—જોગી ભોગી વૈદ્ય રોગી, શુરા પુકે ધા; ૧

ધાતરવાદી બીખ માગે, એ ચાર મોળા ધા. ૨૫૬

Though the physician of others, yet thyself is full of sores.

૨૦૨. મહેતાજી મારે નહીં ને ભણાવે નહીં. ૧૦

મહેતાજી મારે નહીં ને ભણાવે નહીં.

થાપડ થાપડ ભાણું, ચોર માથે છાણા.

આપલ બોપલ ક્યેં છોકરાં ઉછરે નહીં.

દોરાધાગા ક્યેં છોકરાં ઉછરે નહીં.

દોરા ધાગા ક્યેં છોકરાં થતાં હોય, તો ગૃહસ્થાશ્રમ કોઈ માંડે નહીં.

પટેલીઆનું પંચ. ૨

પાપડીઆ વીર રીઝશે નહીં અને ખીજશે નહીં. ૩

દોહરો—રીઝે કથુ ન હસ્ત ગ્રહે, ખીજે ગ્રહે ન કેશ;

જયસે પીયુ ધર રહે, વયસે ગયે પરદેશ. ૨૫૭

વાયડ થઈ વાતો કરે, નહીં કળ વકળ;

મ્હોં મન કોઈ આપે નહીં, જખ મારે જેમલ. ૨૫૮

ચોરે જઈ ચોવટ કરે, દે દોરડીને વળ,

સાઈ દેખીને બળે, જખ મારે જેમલ. ૨૫૯

૧ કહેવાય “શુરો” ને નાસી જતાં ધા વાગે તે પુંઠમાં વાગે માટે ખરો શુરો નહીં. ધાતરવાદી=ક્રીમીઆગર. ૨ કોઈ વાતનો છંડો આવે નહીં. ૩ પાપડીઆ પીર છે તે રીઝે તો ખસ(ચુલ્લી) થાય ને ખીજે તો તાવ આવે; માટે લોકો પાપડીઆ પીર બણી નમે ખરા પણુ નમીને માગે કે “પાપડીઆ પીર રીઝશે નહીં ને ખીજશે નહીં.”

૨૦૩. સમયને માન છે, પુરૂષને નથી. ૭

સમયને માન છે, પુરૂષને નથી. ગાદીને માન છે, ગાદીને સલામ.
આવતો દિવસ ઓળખવો.^૧ જર ને જીહાર.

દોહરા—સમે સમે બલવાન હે, નહીં પુરૂષ બલવાન;
કાળે ગોપી હુટીયું, એ અર્જુન એ બાણ. ૨૬૦
નર નરકે પાસ આવત નહીં, આવત દિનકે પાસ;
વે દિન કયું ખીસારીએ, કહેત બિહારીદાસ. ૨૬૧

જોડકણું—કયા કરે કીસ્મતકી ખાત, મુરઘી બીઠકે મારે લાત;
પહા ફારસી બેચે તેલ, દેખો એ કિસ્મતકા ખેલ.

Man is the creature of circumstances.

૨૦૪. આમે ત્યારે એટલું ને ધાંચળે જમે કેટલું ? ૧૮

(અડસઠ ભેગું બડસઠ)

આમે ત્યારે એટલું ને ધાંચળે જમે કેટલું ?
ખજુરાનો એક પગ ભાગ્યો તોએ શું, ને સાળે તોએ શું ?
લાખ ત્યારે સવા લાખ. લાખનું દીવાળું, ત્યારે ચોળાનું શું વાળું ?^૩
નવાળું ત્યારે પુરા સો. ગાડા ઉપર ગાંસડી, લાદી ઉપર પુળો.
સાપના (મંત્ર) ભેગા વીંછીના પણ બણવા. પેટ વરામાં પુણ્ય વરો.
ધા ભેગો ધસરકો, ને લીંટી ભેગો લસરકો.
સો ત્યારે પચાસ. ચહડ દીયાડા કાંધપર, સો તેમ પચાસ.
સો મણુ સુંકનું થશે, ત્યારે અર્ધશેર આદુનું પણુ થશે.
પાંચના ગોવાળ ત્યારે પચાસનાએ ગોવાળ.
ભરતીએ ગાડે સુપડાનો ભાર શો જણાય.
ભેગો ભેગો ધાણુવો થઈ જાય. અડસઠ ભેગું બડસઠ.
બહુ દુઃખીઆને દુઃખ નહી, ને બહુ રણીઆને રણુ નહીં.

૧ એટલે નરમાશથી વરતી કોઈનું સાફ કરવું. ૨ એ સંબંધી મૂળ વાત એમ છે કે:-સાસુ વહુ બન્ને ખરાબ ચાલનાં હોવાથી પોતાનાં પ્રેમપાત્રોને જમાડવા વિચાર થયો ત્યારે સાસુ કહે છે, “બીઠો વહુ લીંપો” (એટલે અખોટ કરો,) જમાડવામાં બે બ્રાહ્મણ ને એક જીપો; ત્યારે વહુ કહે છે કે “આમે ત્યારે એટલું, તો ધાંચળે જમે કેટલું ?” સાસુ સમજ્યાં. સાસુના રાખેલો જીપો અને વહુનો રાખેલો ધાંચળે બન્ને જમ્યા, બ્રાહ્મણને બહાને. ૩ વાણુ=સાંજનું ભોજન.

છડીઆ પાછળ છોકરું.^૧

રા, ધા,^૨ ને રીડીઓ^૩ બધું બેચું.

૨૦૫. ભૂખી નોતરી ને કાખમાં બાણું. ૭

ભૂખી નોતરી ને કાખમાં બાણું. આટા તોલ કે ઠીકરી જલતી હે.

મીની મીની દૂધ પીશો? તો કહે સસણી રહી છું.

મહારાજ જમશો, કહે શી વાર? તો કહે તારી વારે મારી વાર.

શેખમીઆં શિરાવશો? તો કહે સાનક બગલમાં છે.

ડોશી ડોશી નાતરે જશો? તો કહે રેડીઓ બિલાળીને જ ભેઠી છું!

હાહુરો—મેમાન, માગણુ ને મહિપતિ, ચોથી ધરની નાર;

એ આખ્યા વિણુ ખસે નહીં, કહે લાવને લાવ. ૨૬૨

૨૦૬. વાધરી સાડૂ ભેંસ મારવી. ૪

વાધરી સાડૂ ભેંસ મારવી. વડ ભાગી બીટીપણું કરવું.

ખીલા માટે ભીંત પાડવી. આગ લગાડી તાપણી કરવી.

To bring nine pence to nothing.

૨૦૭. આટો વેચી ગાજર ખાવાં. ૬

આટો વેચી ગાજર ખાવાં. ઝાંઝર વેચી શેઠાણી કહેવરાવવું.

કંકણુ વેચીને કાકી કહેવરાવવું.

ટકો આપીને મેહેતા કહેવરાવવું.^૪

કાળીનો વર હોંસીલો, ને માથે પીછાં (છાગામાં) ખોસેલો.^૫

૨૦૮. ગઈ ગુજરી સંભારવી નહીં. ૫

ગઈ ગુજરી સંભારવી નહીં. ગઈ તિથિ જોષી પશુ વાંચે નહીં.

ગુજર ગઈ ગુજરાન, કયા ઝુંપડી કયા મેદાન?

આજની ધડી ને કાલનો દહાડો. (સંભારવું જ નહીં.)

૧ ગાડામાં બાડું એક છડીઆનું કથું હોય ને પાછળ છોકરું મફત બેસે.
૨ ધા=કોઈને મારવું. ૩ રીડીઓ=ખૂમ. ૪ “ટકો લે ને મેહેતા કહે.” મેહેતા એટલે સરકારી કે દરબારી અધિકારી. મેહેતા કહીને સાથેનો માણસ બોલાવે, તો જે ગામમાં નય ત્યાં લોકો માન આપે, અને બિતારા, સીધાંની સારી રીતે બરદાશ થાય તેમાં પૈસાનું ખર્ચ લાગે નહીં, તેથી આજળના વખતમાં મેહેતા કહેવરાવવા સાડૂ સેહેજ ખર્ચ કરીને મેહેતા કહેવરાવતા તેથી આ કહેવત થઈ છે. ૫ વર ઓળખવા સાડૂ.

દોહરો—સુખકા દિન બહી જાત હે, દુઃખકા દિન બહી જાત;
ગયે દિવસ સો સ્વપ્નવત, બાસત હે એહી બાત. ૨૬૩

Say no more of what has passed.
Done is done, it cannot be undone.
Let bygones, be bygones.

૨૦૬. આદાની સુંઠ થઈ ગઈ છે. ૪

(માણસ ફીકર કે દુઃખથી સુકાઈ ગયું હોય તે સંબંધમાં.)

આદાની સુંઠ થઈ ગઈ છે. મીઝાં સુકાઈને સાલ થઈ ગયા છે.
હાડયામડી વચ્ચે છેડું લાગી ગયું છે. હાડકાનો માળો થઈ ગયો છે.

૨૧૦. આવી ભરાણા ભાઈ આવી ભરાણા. ૮

આવી ભરાણા ભાઈ આવી ભરાણા. આન ફસે ભાઈ આન ફસે.
નવડે પાંચડે પંચાણું, હેઠે આવ્યા તે કંચાણું.^૧
હવે લાકડું લાગે ચણું છે. લોંકડી ખપેડે પડી છે.^૨
ચું કરો કે ચાં કરો, હવે તોલમાં આવ્યા છો.
હાથ હેઠ આવ્યા પછી, જીંચુંનીચું થવાય નહીં.
ધામાં આવ્યા પછી લાંબુંડું થાય નહીં.

૨૧૧. રેતીમાં નાવ ચલાવવું. ૧૦

એ તો રેતીમાં નાવ ચલાવે છે.
આની પાધડી એને માથે, એની પાધડી આને માથે.
ગાયના ભેંસ હેઠ અને ભેંસના બકરી હેઠ. ડાંડે મીંડે ચલાવવું.
આકાડોકાનો માંડવો રચવો, અથવા આકાડોકાની ગાફી હાંકવી.^૩
મેઝે હાંકવું. એ તો હલસાણી છે.
કુછનું પલ્લું માસીને, ને માસીનું પલ્લું કુછને.
પુંજ વગર પેહેડી માંડવી. પોલે પાને વેપાર.

Borrowing Peter to pay Paul.

૨૧૨. પીરની માનતા મુજવર વધારે. ૪

પીરની માનતા મુજવર વધારે. દેવનું માહાત્મ્ય પુજારી વધારે.

^૧ કંઈ દુખાણમાં આવવું. ^૨ એટલે એવી સપડાઈ છે કે નાસી છટાય તેવું નથી.
^૩ આકાડોકા એટલે જરના સાંઠાની છાલ ઉતારીને માંહેના ગર્ભના કકડા કરીને છાલની સળીઓ ખોશી તેનો માંડવો કરવો કે ગાફી કરવી.

શેઠની આબરૂ યુગાસ્તા વધારે. માઆપની આબરૂ દીકરા વધારે.
The leader's glory is magnified by his followers.

૨૧૩. દેશ ચાકરી ને પરદેશ બીખ. ૧૨

દેશ ચાકરી ને પરદેશ બીખ.

(દુઃખ હોય ત્યારે) ઘર મૂક્યાં ને દુઃખ વીસર્યાં.

જ્યાં રાજગાર ત્યાં ધરખાર. જ્યાં રોજ ત્યાં ધર.

ગાજે ત્યાં ગરાસ. રાજગાર વગર ધર ખાવા ધાય.

જ્યાં કમાણી, તે દેશ આપણો. ધર ખરે બપોરે મૂક્યું છે.

ખભે કાઢજો, ને દેશ મોકજો.

દાહુરા—ગોડો પૂછે ગોડીઆ, કીયો ભલેરો દેશ;

સંપત્ત હોય તો ધર ભલાં, નીકર ભલો પરદેશ. ૨૬૪

કવી, કેણુ, ને સિદ્ધ કળા, અતિ ચૌડા^૧ અભ્યાસ;

એતા જાન પરદેશમાં, જ્યાં ગાજે ત્યાં ગરાસ. ૨૬૫

કરીએ જઈ નિવાસ જ્યાં પૈસાની પેદાશ;

જંગલમાં મંગલ કરે, પૈસો જેની પાસ. ૨૬૬

૨૧૪. આંખમાં કમજો તે જગત આખું પીળું દેખે. ૮

(આપ તેવું જગ વિષે.)

આંખમાં કમજો તે જગત આખું પીળું દેખે.

આપ તેવું જગ. મન ઉદાસ તેને જગત ઉદાસ લાસે.

ચોર બધાને ચોર દેખે. જાતે ચોર તે સગાભાઈનો વિશ્વાસ કરે નહીં.

પોતે ચોર તે બધાંને ચોર જાણે.

પોતે હોય તેવા સામાને ધારે. ગાંડાને મન દુનિયા ગાંડી.

To jaundiced eye, every thing appears yellow.

You measure every man by your own standard.

૨૧૫. આપ ભલા તો જગ ભલા. ૮

આપ ભલા તો જગ ભલા. રૂડાં માણસ બધું રૂડું કરી દેખાડે.

આપણે વેત નમીએ તો સામો હાથ નમે.

રાખપત તો રખાપત. તું મુજકું તો મેં તુજકું. નમતાને સૌ નમે.

માન આપીએ તો માન પામીએ. ધરનો રાટલો બહાર ખાવો છે.^૧

૧ ચૌડા=અહોજો. ૨ આપણે ઘર મેમાન આવે ત્યારે રાટલો કે માન આપીએ તોજ બહાર જઈએ ત્યારે માન કે રાટલો આપણને મળે એ ભાવાર્થ છે.

As you salute, you will be saluted.
Love begets love. Good mind, good find.

૨૧૬. મુઆ પછવાડે માલ, ગોલણુ મર ગાડાં ભરે. ૬

મુઆ પછવાડે માલ, ગોલણુ મર^૧ ગાડાં ભરે.

મુઆ પછી ભલે ભીંત થાય. મરનારને ઉંચકી જનારની ફીકર નહીં.
આંખ મીંચાણી એટલે જગનો નાશ. આંખ મીંચાણી, કે નગરી લુટાણી.

સોરઠો—અધ બુડીર અધ વાલ, બિભાંઈ કાઢને અપાય નહીં;

મુઆ પછવાડે માલ, ગોલણુ મર ગાડાં ભરે. ૨૬૭

After me will come the Deluge

૨૧૭. પૈસા ધીરીને માગે તે દુશ્મન. ૬

પૈસા ધીરીને માગે તે દુશ્મન.

ધીરીને માગે તેની અક્કલ જાય આધે. જર કરાવે વેર.

ધનકા ધન ગયા, એર દોસ્તકા દોસ્ત ગયા.

મોજ શોખ ક્યારે ? તો ધીરનાર મળે ત્યારે.

ધપાધપી ક્યારે ? કે માગવા આવે ત્યારે.

Lend your money and lose your friend.

૨૧૮. આપીશું, કાંઈ ઘાલ્યા તો નથી ? ૬

(પૈસા માગવા જાય ત્યારે માગનારને જવાબ આપે છે તે સખંધી.)

આપીશું, કાંઈ ઘાલ્યા તો નથી ?

આવડી અધીર કેમ આવી છે, કાંઈ નાસી તો નથી જતા ?

દેનાં લેનાં ક્યા બડી બાત હે. લેના દેના ગાંડુકા કામ હે.

સોકે કાચે સાઠ, આધા ગયા નાઠ; દશ દેએંગે, દશ દીલાએંગે,

દશકા દેના કયા, દશકા લેના કયા ?

કુંડલિઓ—જુઠે મીઠે બચન કહી, અણુ ઉધાર લે જાય,

લેત પરમ સુખ ઉપજે, લોકે દીયો ન જાય;

લોકે દીયો ન જાય, ઉંચ અર નીચ બતાવે,

ઝણુ બિધારકી રીત, માંગતે મારન આવે;

૧ મર=ભલે. ૨ બરછી કે તલવારના હાથનું કેયું કે બુઠો છેડો. ૩ જીવતાં.
આ દુનિયામાં જીવતાં અર્ધી બુડી જેટલી કે અરધ વાલ જેટલું કાઢને અપાય નહીં, અને
મરી ગયા પછી ગોલા જેવા ભલે ગાડાં ભરી લઈ જાય.

કહે ગિરિધર કવિરાય, જાની રેહ મનમેં રહા,
અહુત દિન બહી જાય, કહે કાગજ તું જુઠા. ૨૬૮

Give a thing and take again,
You shall ride in hell's main.

૨૧૯. આભ ફાટયું ત્યાં ક્યાં થીંગડું દેવું. ૧૦

આભ ફાટયું ત્યાં ક્યાં થીંગડું દેવું ?
પાણી ચારે તરફ ફરી વળ્યું, ત્યાં ક્યાં જવું ?
મધ્ય દરિયે બેઠી,^૧ જગયાંના આરા નહીં.
હવે છેલ્લે ક્યારે પાણી આવ્યું છે. હાથ દીધે હગામણુ રહે નહીં.
પ્રભુ પતળ્યો, ત્યાં માણસનું શું જોર ?
પેટ ફાટયું ત્યાં ક્યાં પાટો બાંધવો ?

સોરઠા—બાણું ભાંગ્યું હોય, રેણુ દષ્ટ રેવરાવીએ;
કાચ ફટકયા હોય, તેનો સાંધો ન મળે સુરના. ૨૬૯
હીરાગળ ફાટયું હોય, ત્રાગે લેષ્ટ તુનાવીએ;
કાળજ ફાટયું હોય, સાંધો ન મળે સેજુના. ૨૭૦
બહાર બળતર હોય, ઓસડ કરી ઓલાવીએ;
કાળજ બળતર હોય, કી ઓલાય કાળીઆ. ૨૭૧

No fence against a flail.

૨૨૦. ગખીને ઘેર ગખી આવ્યા, સાંભળો ગખીજી. ૧૫
(ભીડો મારવા વિષે.)

કાંકરા જીડે ત્યાં વાંસજળ પાણી દેખાડવું.
અરે બપોરે તારા બતાવવા. ધુળ હોય ત્યાં પાણી બતાવવું.
જુદું બોલવું ત્યારે કંજુસાઈ કરવી નહીં.
ટહાડા પહોરનું ડીંગ મારવું, તે દૂબળું ન મારવું.
બાર મણનું કોહોળું, ને તેર મણનું બી. ભીડો મારવો.
એક પૂણી પડી, તેમાં બાર ગામ દબાઈ ગયાં.
આંબલીએ કોહોળાં બતાવવાં. આંબા આંબલી બતાવવાં.
બાર કોસનો માંડવો અને તેરા કોસનો વાંસ દોઠો.
બાંધળા ચોરે ચાંદરડું દીઠું. હથેળીમાં પરમેશ્વર દેખાડવાં.

૧ બેડી=વહાણુ.

દોહરો—ગમ્પી કહે ગપ ન માફ, ગપ મારતાં બીહું;
 સવા ગજનું કારેલું, ને દોઢ ગજનું બીયું. ૨૭૨
 બેડકણું—ગમ્પીને ઘેર ગમ્પી આવ્યા સાંભળો ગમ્પીજી,
 બાર હાથનું ચીલકું, ને તેર હાથનું બી.

A camel in Media dances on a small cab.

૨૨૧. રાએથી કાંઈ દહાડો વળે છે? ૫

રાએથી કાંઈ દહાડો વળે છે? રાએ રાજ કાંઈ મળે છે?
 આમે તોટો ને આમે તોટો, ખાને રાંડ ઘી ને રોટો.

સરખું થાશે શેઠ, કર ઢચકાળો^૧ ધારશી.

આમે દિવાળું ને આમે દિવાળું ત્યારે શું ચોળાનું વાળું?

Sorrow will pay no debt-

૨૨૨. રાત અંધારી ને તલ કાળા, લે વાણીઆ તારા ને તારા. ૮

રાત અંધારી ને તલ કાળા, લે વાણીઆ તારા ને તારા.

અંધારાની ખાધી બે. અંધારે બાંગ.

રાતે સાડલે રાંડ ને પાશેર લઈ ગઈ ખાંડ. રાત માનું પેટ છે.

રાત રાણી ને વહુ કાણી. સો મણુ તેલે^૨ અંધારું.

વળતાં વળી, તે લેઈ ગઈ તેલની પળી.

All cats are green in the dark,

Ignorance augments our evils.

૨૨૩. અંધેકી ગાવડી અને અલ્લા રખવાલ. મડા ઉપર વિજળી
 પડે નહીં. ૧૨

અંધેકી ગાવડી અને અલ્લા રખવાળ. અંધેકી બાયડીકા અલ્લા બેલી.

રખડેલ વસ્તુનું આવરદા ધણું. થોરને ઉછેરવેા પડે નહીં.

ઉધાડે બારણે ધાડ નહીં, ને બિજડ ગામે રાડ નહીં.

ખોટો કે ત્રાંબાનો રૂપિયો ખોવાય નહીં.

બિજડાને વધતાં વાર નહીં. મડા ઉપર વિજળી પડે નહીં.

ઢેડની છોડીનો કોઈ ધણી નહીં. ગરીબનાં છોકરાં ને રામનાં રખોપાં.

બિજડામાં સો ચપટી ચાંગળું ધૂળ નાખતાં બચ.

^૧ ઢચકાળ=આનંદ, કલ્હોલ, મજા. ^૨ તેલ પુરતાર નહીં.

દોહરો—કાળી ભાઇનાં કચ્ચાં બચ્ચાં, જર બંડી ખાય;

પીઆવાનું^૧ પાણી પીએ, ને સેહેજે મોટાં થાય. ૨૭૩

૨૨૪. મનમાં આવે તેમ બોલવું નહીં, ને ભાવે તેટલું ખાવું નહીં. ૪

મનમાં આવે તેમ બોલવું નહીં, ને ભાવે તેટલું ખાવું નહીં.

જેમ તેમ ભરડવું નહીં. અન્ન પારકું છે, કાંઈ પેટ પારકું નથી.

શોભવું કરવું, સાંપડવું કરવું નહીં.

૨૨૫. નામ લીધે પાપ જાય, કામ પજ્યે જીવ જાય. ૭

નામ લીધે પાપ જાય, કામ પજ્યે જીવ જાય.

આવ મારી કાણી, તું ક્યાંય ન સમાણી !

જ્યાં જાય ઉઠે, ત્યાં સમુદ્ર સુકે. હાડીઓ એસે ત્યાં વિષા કરે.

ભાઇનાં પગલાં એવાં છે કે જ્યાં જાય ત્યાં પાવન પડ.

મ્હોં સાંડે પણ પગ ટાળ્યા જેવા છે.

દોહરો—દાદો દીકે દુઃખ ઉપજે, સંભાર્યે સુખ જાય;

જે શેરીએ દાદો સંચરે, ત્યાં હાલકલોલક થાય. ૨૭૪

It is an ill wind that blows nobody good.

૨૨૬. ભાભાજીની જાનમાં, ને ખાવુંપીવું કાનમાં. ૧૧

ભાભાજીની જાનમાં, ને ખાવુંપીવું કાનમાં.

લીલા લેહેર, ને ખાવાનાં ઘેર. ખાવાનાં ખોખાં, ને બખુભાઇનો સંગાથ.

સાપે સાપ મળ્યા, ને જીભના લપકારા.

સાપને ઘેર સાપ પરાણા, સાપે ચાટી ધૂળ;

તાલાવેલી તાનમાં, સુધ રહેવું મેદાનમાં.

ખાવાને ખોખાં, ને પેહેરવાનાં ચોખાં;

ખાનાંપીનાં ખેરસલ્લા, ધીંગાણાં બહોત.

જોડકણું—આવ મીઆં, જવ મીઆં, ઘરબાર તુમારા;

ગાંઠડી ખાઓ ખીચડી, બાસણ હમારા.^૩

મીઆભાઇની જાનમાં, બાજન બાજે તાનમાં;

બેઠનેડી બડી સાનમાં, ચોર ખાનેકા ચારમાનમાં.

કાળીભાઇની જાનમાં, ખાવું પીવું કાનમાં;

દોલ વાગે તાનમાં, સુધ રહેવું મેદાનમાં.

૧ અવાડો. ૨ રૂચવું ખાવું. ૩ તેને બદલે 'પકાઓ ખીચડી બરતન હમારા' એમ પણ બોલાય છે.

૨૨૭. સાડી બુદ્ધિ નાહી. ધરડાં તે ઘેલાં. ૯

સાડી બુદ્ધિ નાહી. વર્ષે વધ્યા ને અફલમાં ધટ્યા.

ધરડાં ને ઘેલાં. પળીએટ ને ચળીએટ (ચળેલ.)

ધરડાં થાય તેમ ગતિ જાય. ધડપણુ તે બાળપણુ. બુઠા તે બાળા.

ધડપણુમાં અંગ ઢીઝાં થાય, તેમ લુલી (જીલ) વધે.

ધડપણુમાં લઘુ લાળ ને લવરી વધે.

Old age is second dotage.

૨૨૮. બેઠાની ડાળ કાપવી નહીં. ૧૦

બેઠાની ડાળ કાપવી નહીં. ખાવાની થાળીમાં હગવું નહીં.

આંખ કાણી કરવી પણ દિશા કાણી કરવી^૧ નહીં.

વીસામાનું ઠેકાણું બગાડવું નહીં. ખારા દરિયામાં મીઠી વીરડી.^૨

દોસ્ત વગર દુનીઆ સુની અથવા અકારી. ખાવું તેનું ખોદવું નહીં.

આશ્રયના સ્થાનને અવિચળ વાંચવું.^૩

લુણ્હરામ થાવું નહીં. લુણુનો સાચો તેને પ્રજુ રાચો.

Cast not dirt in the well that gives you water.

૨૨૯. નાક વાઢીને અપશુકન કરવા. ૩

નાક વાઢીને અપશુકન કરવા.^૪

આંખ કાણી કરીને વેર લેવું. હું મરું, પણ તને રાંડ કહેવરાવું.^૫

૨૩૦. પેટથી સૌ હેઠ. પેટ દુનીઆમાં સૌથી વહાલું છે. ૧૯

પેટથી સહુ હેઠ. પેટથી વહાલું કોઈ નહીં.

પહેલી પૂજા પેટની, પછી દેવની. પેટ બરું એટલે પાટણુ બરું.

આપ જન્મ્યા એટલે જગત જન્મ્યું. પહેલે ધરમે, પીછે મસજીદમે.

યથા દેહે તથા દેવે. પહેલું પેટનું ને પછી પારકાનું.

આંગળીથી નખ વેગળા તેટલા વેગળા. સૌનો હાથ મ્હોં બાણી વળે.

પંડથી વહાલું કોઈ નહીં. પિંડે તે બ્રહ્માંડ.

પેટ ને પેહેરણું સાથે જ હોય.^૬

૧ દિશા કાણી કરવી એટલે મિત્ર ગુમાવવો. ૨ મીઠા પાણીનો વીરડો ખારા દરિયામાં મળે તેનાં જતન કરી સંભાળવો. ૩ વાંચવું=ધ્વજવું. ૪ બીજાને અપશુકન કરવા પોતાનું નાક કાપવું. ૫ બાઇડો પોતાની સ્ત્રી ઉપર કોષે ભરાયો એટલે તેને “રાંડ” કહી. બાઇડીએ કહ્યું, “તમે બેઠાં હું રાંડ કહેવાણી નહીં.” ત્યારે પુરુષે કોષ ચડ્યો હતો માટે કહ્યું, “હું મરું, પણ તને રાંડ કહેવરાવું.” ૬ પેહેરણું=કમર હેઠે પેહેરવાનું.

માથેથી ઉતરતી સગા આપને માથે જાય, તેની ફીકર નહીં.

ગાં- તને આવે રેલો એટલે વાત પડતી. મેલો.

પેટ બર્થું એટલે લંડાર બર્થો. પેટ આગળ પેકુ તો બીજા કોને તેકું ?
પહેલું પેટ ને પછી શેઠ.

સાખી—ધણુણુ ઘંટા બાજે, ઠાકારકું રીઝાવે;

અંજરીપંજરી લુટા દેવે, નગદ માલ આપ આવે.^૧ ૨૭૫

There is no body dearer, than one's self.

૨૩૧. અળખામણો આંખના પાટા જેવો. ૪

અળખામણો આંખના પાટા જેવો. તલની ખોટે વાવરવા જેવો.

જુંડો ભમરાળો. સોનાની ખોટે વાવરવા જેવો.^૨

૨૩૨. પેટ કરાવે વેઠ. ૧૦

(પેટને માટે માણસને ઉદ્યોગ કરવા ફરજ પડે છે તે વિષે.)

પેટ કરાવે વેઠ. પેટ બધું સુજડે.

પેટની ડબરીનું પૂરું કરવું પડે. પેટ મૂકીને કાઈ આવતું નથી.

પેટ સૌને લાગ્યું છે, તે ધંધો તો કરવો જ પડે.

સો મણુની કાઠી ભરાય, પણ સવાશેરની કાઠીનું પુરું થાય નહીં.

પેટને માટે લંકામાં જવું પડે. પરમેશ્વરે પેટ પાપની ખાણુ કરી છે.

પેટ પ્રપંચનું મૂળ છે. પેટને માટે છોકરાં વેચવાં પડે.

૨૩૩. હાથ આપીએ તો ગળું પકડે. ૧૦

હાથ આપીએ તો ગળું પકડે. આંગળી આપીએ તો પોંચો પકડે.

બાવાજી નમો નારાયણુ, તો કહે તેરે ઘર ધામા.

બેસ કહેતાં સુધં જાય. બારી મુકવાનું કહી બારણું મુકે.

રોટલો આપીએ, પણ ઓટલો ન આપીએ.

કડીએ^૩ ને કાળ ધરમાં પેસે તે નીકળે નહીં.

૧ ઠાકોરજીની જયંતિતિથિને દિવસે મુંઠ, ટોપકું, સાકર વગેરેની પંજરી બનાવે છે તે પ્રસાદ ઠાકોરજીને તેમના પૂજારી ધરાવે છે અને તે પ્રસાદ પૂજારી બાવા કે બ્રાહ્મણ મોકળા મનથી સૌ સેવકોમાં વહેંચે છે. બાકી મગજ, મોહનયાળ બીજી સુખડી જે નગદ માલ હોય છે તે પોતે ખાય છે, તે પ્રસંગને આ સાખી લાગુ છે. ૨ રાઈ રાઈ જેવા ઝીણા રવા કરવા જેવો. ૩ કડીએ જ્યાં ત્યાં નવાં નવાં કામ બતાવ્યાં જ કરે ને રોજ લેયાં જાય.

પગ મૂકવા જગ્યા આપી કે ધરધણી થાય.

ઝાટલો આપીએ બેસવા, તો મન કરે (ધરમાં) પેસવા.

દોહરો—ભાટ અને બ્રાહ્મણનું લાકડ, વણ પેસાર્યું પેસે;

સામું જોઈએ તો ઉભો રહે, ને આવો કહેતાં બેસે.^૧ ૨૭૬

Give him an inch, he will take an ell.

૨૩૪. ઇનસાફને હાથપગ નથી. ૬

ઇનસાફને હાથપગ નથી. ઇનસાફને મ્હોંમાથું નથી.

ઇનસાફ તે આંધળો છે. ઇનસાફ જેમ ફાવે તેમ ફરે.

ઇનસાફ કોઇની શરમ રાખે નહીં. ઇનસાફ પાંગળો છે.

૨૩૫. પ્રેમ આંખમાં ઝળકે. ઇશક કાંઈ ઢાંક્યો રહે નહીં. ૧૨

પ્રેમ આંખમાં ઝળકે. ઇશક કાંઈ ઢાંક્યો રહે નહીં.

ઇશકની આંખ કહી આપે. પ્રીત છુપારી છુપે નહીં.

દોહરો—કદી છુપાયો ના છુપે, અંતર્ગતકો હેત;

મુખસે ગારી દેત હે, નેન બલેઆં લેત.^૨ ૨૭૭

ઇશક, મુશક, અદાવત, ખાંસી ઝોર મધુપાન;

ઇતે છુપાયે ના છુપે, પ્રગટ હોય નિદાન. ૨૭૮

રાત અંધારી એકલા, સામા મળીયા સેણ;^૩

હેયું રાખ્યું હાકલી,^૪ પણ ઝડપો^૫ નાંખે નેણ. ૨૭૯

સોરઠો—હુનર કરો હુનર, શાણપણું ને ચાતુરી;

હેત, કપટ વેહવાર, રહે ન છાનાં રાજ્યા. ૨૮૦

દૂર છતાં કહી દેત, શોભા, ધર, સંપત્તિણી;

હૈડાં ફરાં હેત, નેણે ઝળકે નાથીઆ. ૨૮૧

નિજ રસ ભરીયાં નેણ, મળતાં જે મલકયાં નહીં;

બોલે તે સુવેણ, નેહ ન ઉપજે નાથીઆ. ૨૮૨

રેહેવું એકજ રંગ, કહેવું નહીં કુર્કુ કથન;

ચિતકું ઉજવળ અંગ, ભલાં જે કાઈ ભેરીયા. ૨૮૩

૧ ઉપરનો દોહરો બીજી રીતે પણ બોલાય છે:—

ભાટ અને બ્રાહ્મણનું લાકડ, વણ પેસાર્યું પેસે;

ચારે આવ્યાનું કહીએ તો, ઘેર આવીને બેસે.

૨ બલેઆં=દુખડાં, મીઠડાં. ૩ સેણ=પ્રેમનું પાત્ર. ૪ હાકલી=ખૂબ દુઝાવીને કબજામાં રાખ્યું. ૫ ઝડપો=ઉપરાઉપર ભેરથી ફેરાય તે.

સવૈયો—તારેકી જોતમેં ચંદ છુપે નહીં, સૂર છુપે નહીં બાદલ જાયા,
રાડ પડે રાજપૂત છુપે નહીં, દાતા છુપે નહીં ધર ભાંગન આયા;
ચંચલ નારીકા નેન છુપે નહીં, પ્રીત છુપે નહિ પુંક લગાયા,
કવિ ગંગ કહે સુનો શાહ અકબર, ભાગ છુપે ન ભણત લગાયા. ૨૮૪

Lover's eyes are silent orators.

૨૩૬. મહોં જોધને ટીલું કરવું. ૧૬

મહોં જોધને ટીલું કરવું.
જાણુના દેવને કપાસીઆની આંખો. દેવ તેવી પાત્રી.^૧
નકટા દેવને સઅડક પુજારા. ગોર તેવા જજમાન.
દેખાળાનાર દેવને ખાસડાની પૂજા.
જેવા દેવ તેવા થાળ. ઊંટના મ્હોને આંખરાં.
ભુંડા મ્હોને ભરડકું. લાકડા પ્રમાણે છોડ પાડવું.
જેવા પૂજારા તેવા થાળ. સાજન તેવાં ભોજન.
મહોં જોધને તમાચો મારવો. વેહેવાઈ તેવો વિવાહ.
નકટીનો વર જોગી. મોચીના દેવને, ખાસડાંનો હાર.
હનુમાનને આકડો^૩ ને શંકરને બીલી.

દોહરા—સૌ ખાખ સાળ^૪ દાળ, મારે ભાગ ચુલી;
હું કરમનો આગળીઓ, કે તું પીરસતાં જુલી? ૨૮૫
નથી કરમનો આગળીઓ, ને નથી પીરસતાં જુલી;
મહોં જોધને ટીલું કર્યું, આપટ બેઠો ચુલી. ૨૮૬

Like saint, like offering.

૨૩૭. પ્રેમની પીડામાં વૈદું ચાલે નહીં. ૮

પ્રેમની પીડામાં વૈદું ચાલે નહીં. ધરકના દર્દીને ઓસડ નહોં.
ધરકના દર્દીને વૈદ શું કરી શકે?
ધરકમાં ધાયલ થઈ ફરે, તેને એકે મલમ કાર ન કરે.
તનના રોગની દવા છે, મનના રોગની દવા નથી.
અંધન તો પ્રેમનું, ને બાણ તો કામનું.
બેડી પ્રેમની તેને કાણ શકે તોડી?
શેર—દિલ લગા પારસે, બિસ દિલકા છુડાના મુશકેલ;
ધરકકા જખમે લગા, બિસકા સીલાના મુશકેલ. ૨૮૭

૧ પાત્રી=પૂજા. ૨ પાકી ઊંટના કટકા. ૩ આકડો=આકડાનાં ફલ. ૪ સાળ=ચોખા.

૨૩૮. ઉપરકી તો આછી બની, ભીતરકી તો રામજી જાને. ૧૨.

ઉપરકી તો આછી બની, ભીતરકી તો રામજી જાને.

ટાપટીપ તો ખૂબ છે, માંહેલા ગુણ મહાદેવ જાણે.

ઊજળે લુગડે લખેશરી. ઉપર હીરા ચકચક, માંહે કીડા કચકચે.

સાથુ સગાળીઆ. ઈંદ્રવરણા જેવું રૂપાળું, માંહે કડવું ઝેર.

ગુણ વિના રૂપ, તે જળ વિના કૂપ.

દેખનેમં દયુ, ચલનેમં સિરવાઈ.^૧ મોટા પણ માંહેથી ખોટા.

દોહરા-મોટાં બાધે પાગડાં, મહાજનિયા થઈ માંહેલે;

અન્યાયનો ન્યાય કરે, મરશે ભુંડે હાલે. ૨૮૮

થયા મહાજનના શેઠીઆ, ન મળે કાંઈ માલ;

માથાનો મળશે તદા, થાશે ધુરા હવાલ. ૨૮૯

માથે ધાલે પાધડાં, ધરે મહાજનનું નામ;

પૈસા લેઈને પરણાવી, કેહેશે દીધું કન્યાદાન. ૨૯૦

An imposing exterior, but little worth.

૨૩૯. ઊજળે લુગડે દાગ લાગે. નીચા કુળને કલંક નહી. ૮

ઊજળે લુગડે દાગ લાગે. નીચા કુળને કલંક નહીં.

લાજ વાળાને જોખમ. સડેલાને ચાંદુ નહીં.

માર સમજીને. ધાંચીને લુગડે દાગ નહીં.

કુલિન લજબો લાજે. (અગર કુલિનને લાજ પહોંચે.)

કાળામાં મેસનો દાગ જણાય નહીં.

૨૪૦. સૌ ઊગતાને પૂજે. ૫

સૌ ઊગતાને પૂજે (ચન્દ્ર કે સૂર્ય). શેઠ જોલે તે સવાવિશ.

ઊભો શેઠીઆ લાખનો, ઘેઠો કાખનો.

બાળો રાજ સેવીએ, ને વળતી લીજે જાંચ.

ચમત્કાર વગર નમસ્કાર નહીં.

Men worship the rising sun.

૨૪૧. ઊધરાણી કરવી તો આકરી કરવી, ચાંપીને કરવી. ૨

ઊધરાણી કરવી તો આકરી કરવી, ચાંપીને કરવી.

આકરા આરા વગર કોઈ જંઘ આપે નહીં.

૧ દયુ=પુષ્ટ પણ ચાલનામાં મોળો. દયુ તે જ દોહિયાંનો ત્રાંબાનો સીકો; સિરવાઈ એક ભતનો હલકી ભતનો સીકો જેની કિંમત કંઈ નહિ, પણ દેખાય દયુના જેવો.

૨૪૨. ઉંઘતો બોલે પણ જાગતો ન બોલે (જાણી જોઈને). ૭

જાગતો બોલે પણ જાગતો ન બોલે. જાગતો મુતરે તેનો શા ઉપાય?

તુમ બકતે જાવ, હમ સુતતે હૈં.

એક કાને સાંભળવું, ને બીજે કાને કહાડી નાંખવું.

કાન હેઠ કહાડી નાંખવું, અથવા ગણુકારવું નહીં.

આંખ આડા કાન કરવા. જાણીજોઈને આંખ મીંચી જવી.

૨૪૩. ઉંઘ બગાસું મોકલે જા બગાસા તું. ૨

ઉંઘ વેરણુ છે.

દાહરો—ઉંઘ બગાસું મોકલે જા બગાસા તું;

તાં કંઈ નહીં માને, તો ઢાળી પાડીશ હું. ૨૯૧

૨૪૪. કાકા મટીને ભત્રીજા થવું. ૬

કાકા મટીને ભત્રીજા થવું. ધરધણી મટીને પાડોશી થવું.

ધરધણી શીઆળીઆં.^૧ શેઠ મટીને વાણોતર થવું.

ઉંચે પગથીએથી ઊતરી નીચે પગથીએ બેસવું.

દંતાશા દાતણીઓ થયો, ને સદાવ્રત લેવાને ગયો.

૨૪૫. ઊંટનાં અઢારે વાંકાં. ૬.

ઊંટનાં અઢારે વાંકાં. શેઠ, વાળ ને દાતરડાં એ ત્રણે વાંકાં.

એના સાંધા એટલા વાંધા. ગાંઠે ગાંઠે જુદો.

આઠે ગાંઠે કુમેદ.^૨

ગુંદળી કે શેરડીનો સાંઠો, ગાંઠે ગાંઠે રસ ન્યારો.

૨૪૬. દૂબળું ભૂત કુસકે રળીઆત. ૮

દૂબળું ભૂત કુસકે રળીઆત. કુકડીતું મ્હોં ઢેફસે.^૩

કંગાળ કાકડીએ રાજ. રાવળીઆં ટુકડે રાજ.

ભૂંડ કાદવે રાજ. કીડીને કાગળે પુર.

ભૂત બાકળે રાજ. ઢેડ ઢેખાળે^૪ રાજ.

૨૪૭. ઊંટે કર્યા ઢેકા તો માણસે કર્યા કાઠાં. ૪

ઊંટે કર્યા ઢેકા તો માણસે કર્યા કાઠાં.

ખુદાએ બનાવ્યા ઊંટ તો માનવીએ બનાવ્યાં પેગડાં.

૧ શીઆળીઆં=આહાર ભટકનારાં. ૨ આઠ ગાંઠા ઘોડાના, ચાર આગલા ને ચાર છાપા પગના. ૩ રાજ. ૪ ઢેખાળો=પાકી ઇંટના કકડા, રોડાં.

હરાડી ભેંસને ગળે ડહેરો.^૧

ખોલીએ બાંધે, ત્યારે છુટવાની બારી રાખી બોલે.

૨૪૮. કુટેલા કુલ્લામાં ઘી ભરવું. ૮

કુટેલા કુલ્લામાં ઘી ભરવું. આડે માણે^૨ ભરવું.

કુવો જાડો ને ફાટેલી બોખે પાણી ભરવું.

ચારણીમાં પાણી ભરવું. કાણા ધડાથી પાણી સીંચવું.

કુપાત્ર આગળ છાની વાત કરવી, તે વરઘોડો ચડાવે.^૩

નાદાન પાસે છાની વાત તે ધળ બાંધે.^૪

ચોપાઈ-આંધળો સસરો ને શણગટ વહુ, કથા સાંભળવા આપ્યાં સહુ,

સાંભળ્યું કશું ને સમજ્યાં કશું, આંખનું આંજણુ ગાલે ધસ્યું;

જોડો કુવો ને ફાટી બોખ, શિખરું સાંભળ્યું સર્વે ફેક. ૨૪૯

૨૪૯. મીઆં મહાદેવને બને નહીં. ૮

મીઆં મહાદેવને બને નહીં. બાપે માર્યાં વેર.

જાદર બિલાડીના જેવો મેળ. બારમો ચંદ્રમા.

જીભા રહ્યા બને નહીં. મ્હોં દીકું ગમે નહીં. આંખો વઢે.

ચોરને ને ચંદ્રમાને વેર. ધુવડને ને સૂર્યને વેર.

૨૫૦. એકડા વગરનાં મીંડાં. ૭

એકડા વગરનાં મીંડાં.^૫ એક રતી^૬ બિન એક રતીકા.

વર વગરની બન. સરદાર વગરની ફેજ.

પાણી વિના પાણી જેવો. મીઠા વગરનો.

સવૈયો-રતી બિન રાજ, રતી બિન પાટ, રતી બિન છત્ર નહીં એક ટીકા,

રતી બિન સાકુ, રતી બિન સંત, રતી બિન જોગ ન હોય જતીકા;

રતી બિન માત, રતી બિન તાત, રતી બિન માનસ લાગત ફીકા,

કવિ ગંગ કહે સુન શાહ અકબર, એક રતી બિન એક રતીકા. ૨૫૧

૨૫૧. એકથી બે ભલા. ૬

એકથી બે ભલા. એકનું ઓસડ બે.

ચાર મળ્યા એટલે ચોરનો ભય ટળ્યો.

૧ લાકડાનો લાંબો કટકો દોરડેથી બાંધી ગળામાં નાંખે છે તે. ૨ દાણાનું તોલ કરવા સાફ નળના આકારનું માપ થાય છે. તેમાં દશશેર માપ તે માણું કહેવાય છે. તે આકૃતિ રાખી ભરે ત્યારે તેના પેટાળ ઉપર એકે દાણો રહી શકે નહીં. ૩ પેટમાં રહે નહીં. ૪ જગતમાં જાહેર કરે. ૫ તે કાંઈ આંકડો જ નહીં. ૬ રતી=તોજ અથવા પાણી.

ઢાહુરા—કથું ન નીપજે એકથી, ફાકટ મન ફૂલાય;
કમાડ ને તાળું મળી, ધરનું રક્ષણ થાય. ૨૬૪
જોષએ તેમાં એક પણુ, ઓછે નહીં નીલાય;
પાયા, ઇસો ઉપળાં, મળી ખાટલો થાય. ૨૬૫
એ જણુ નીમ્યા હોય ત્યાં, એકે સરે નહીં અર્થ;
એ કમાડને બારણે, વારયું એક તો વ્યર્થ. ૨૬૬

૨૫૨. ગાળ એક દધને દશ સાંભળવી. ૯

(નીચને બોલાવવાથી ગેરફાયદા વિષે.)

ગાળ એક દધને દશ સાંભળવી. ઢાઠી ઘોઈ કાદવ કાહાડવો.
રાણીને બોલાવી ચોરે બેસવું. દાસીને બોલાવી ખુંભે પેસવું.
ગારામાં પથરો નાંખીએ તે છાંટા જીરે ને લુગડાં બગડે.
ગાળે ગુમડાં થતાં નથી. એકને છોડીને ઉતાર જેવું થવું.
ગાળ દે તેનું મ્હોં ગંધાય. ભાંડે તે ભંડાય, નિંદે તે નિંદાય.

૨૫૩. પરાણીને નાતરે દેવી. ૬

પરાણીને નાતરે દેવી. વાતની કરનારીને વેહેલમાં બેસારવી.^૧
બેઠાં બાઈ તો કરો સગાઈ. વાત કર્યાની ગુન્હેગારી લેવી.
વાત કરતાં ગળે પડવું. પૂછ્યાની પૂછામણી માગવી.

૨૫૪. હાટડી નાની ને હરકત ઘણી. ૧૭

હાટડી નાની ને હરકત ઘણી. ધર નાનું પણ ગડબડ મોટી.
ખાનાંખીનાં ખેરસલા, ધાંંગાણા બહોતેરા.
ઘડીની નવરાશ નહીં, ને પૈસાની પેદાશ નહીં.
હમવું થોડું ને પપડાટ બહુ. ચકલી નાની ને ફડકો મોટો.
પુંજબાધનો પરિવાર.^૨ હીરજી ગોપાળ કામમાં ને કામમાં.
કામ કાંઈ નહીં ને કુરસદ ઘડીની નહીં.
ધંધો થોડો ને ધાંધલ ઘણી. જંઘની કમાણી નહીં ને આવ જ વધારે.
કામમાંને કામમાં, હડીઓ કહાડે ગામમાં.
કાણો કારભાર, ને આંધળો રોજગાર. વૈકુંઠ ન્હાનું ને ભકતોની બીડ.

૧ વેહેલ એટલે વરરાજ અગર પરણનાર પુરુષને બેસવાની ગાડી. એક સ્ત્રી બીજી કોઈ સ્ત્રીના વેવિશાળ વિષે વાત કરવા આવી, તેને જ સ્ત્રી કરી લેવી. તે વાતની કરનારીને વેહેલમાં બેસારી. ૨ મૂર્ખ પરિવાર તેથી ધાગડીઓ બહુ કરે.

૧૭

પંડમાં માલ નહીં, ને પાદ માય નહીં.
 દોઢિયાંની કમાણી નહીં, અને પળની કુરસદ નહીં.
 કાણો કામમાં, ને આંધળો વેપારમાં.
 Great boast, small roast.

૨૫૫. જેણે રાખી લાજ(શરમ) તેનું બગડ્યું કાજ. ૧૦

જેણે રાખી લાજ,^૧ તેનું બગડ્યું કાજ.
 જેણે મૂકી લાજ, તેને નાનું સરખું રાજ.
 જેણે રાખી શરમ, તેનાં કુટ્યાં કરમ.
 સનસમાં^૨ ગાભણા થઇએ નહીં.
 સનસમાં લેવાણો તે મુવો. શરમ કરે નરમ, ભરમ કરે ગરમ.
 આહાર વ્યવહારમાં શરમ ચાલે નહીં. હરખે હગાણા થીએ નહીં.
 આહાર વ્યવહારે શરમ મૂકે તે સુખી થાય.
 સાખી-ભાણે બેસી બુખ્યો ઉઠે, ચાકરની રાખે માળ;
 ધરની આયડીથી શરમાય, તે મૂર્ખનો રાજ. ૨૬૭

૨૫૬. એક ધાએ કૂવો ખોદાય નહીં. ૪

એક ધાએ કૂવો ખોદાય નહીં. એકદમ લાડવો ખવાય નહીં.
 આખું કોહોળું શાક ન થાય. કોળીએ કોળીએ ઝાંઝું જમાય.
 Rome was not built in a day.
 Expect not all at once.

૨૫૭. એક દહાડે બે પર્વ. ૭

એક દહાડે બે પર્વ. એક રાંડ ને સો સાંઢ.
 ઝાંઝે કાગડે ધ્રુવડ વીટયું. દીકરો એક ને દેશવર બણું.
 સાત વાર ને નવ તહેવાર. આડા ગામમાં બે આરસ.
 દિવસના કલાક ચોવીસ, ને કામ ચાળીશ કલાકનું.

૨૫૮. દિવાળીનું દારૂખાનું ને પૈસામાં પલીતો. ૮

દિવાળીનું દારૂખાનું ને પૈસામાં પલીતો.
 એક દહાડાની શોભા, ને જન્મારાની આભા.^૩

૧ લાજ અથવા શરમ એટલે દબાઈ જવાનો તથા સામા માણસને જોઈ આંખ માંથી શરમાઈ જવાનો ગુણ તેનું નામ “લાજ અથવા શરમ.” ૨ સનસ એટલે શરમ. ૩ આભા=મુજવણ, ફીકર.

એક ધરીની શેખાઈ, જન્મારાનું દુઃખ.

શાભા એટલી ઓભા. નખભર સુખ, ને હાથભર દુઃખ.

કરે વરો ને ઊતરે યરો. ફૂલજીજી ફૂલ્યા ને વ્યાજમાં ફૂલ્યા.

સાડા ત્રણ દહાડાનો સન્નિપાત.

Short pleasure, long lament.

Every pleasure is followed by pain.

૨૫૬. નાને ભડકે દિવાળી ને મોટે ભડકે હોળી. ૩

નાને ભડકે દિવાળી, ને મોટે ભડકે હોળી.

એક દીવે દીવો, ધણે દીવે દિવાળી.

નાને જમણે જમણવાર, મોટે જમણે શંભુમેળો.

૨૬૦. એક નકટો સો નકટા કરે. ૧૦

એક નકટો, સો નકટા કરે. નકટા પોતાની નાત વધારે.

ભોગી વજર ત્યાં તુમકુ રહે. ખોગીરની^૧ ભરતી હોય ત્યાં તરતી થાય નહીં.

બ્રાહ્મણ ભાઈ માગે ને મગવે.

વટલો વટલાવે, બગજો બગાડે. ખરડાયો ખરડે, મરડાયો મરડે.

કુબતો કુખાડે. જુઠો સાચાને વટલાવે.

દોહરો—કહાંકા બમન કહાંકા ચંદન, કહાંકા રાણો રાય;

જો બમનકા સંગ કરે, તો જડામૂલસં જાય. ૨૫૮

૨૬૧. સસ્સેકે ત્રીન પાંજી. ૭

સસ્સેકે ત્રીન પાંજી. એક નવો સો દુઃખ હણે.

નરો વા કુંજરો વા. કાને હાથ દેવામાં માલ છે.

મગનું નામ મરી ન પાડીએ. ફેરવી બાંધવામાં માલ છે.^૨

૧ ખોગીર=ચુણીની માણસ.

૨ એક જમાદારનો ઘોડો ફરીને વગડામાં નાસી ગયો. જમાદાર તેનો પત્તો મેળવવા નીકળ્યા. સામા બે વાણીઆ મળ્યા. તેમને જમાદારે પૂછ્યું, “મારો ઘોડો જોયો?” વાણીઆમાંનો એક નાની ઉમરનો ઘોડો બીનચતુર્ભવી હતો તેણે સાચેસાચું કહી દીધું, “હા, ઘોડો નાહો જાય છે. ચમે જોયો.” એટલે જમાદારે કહ્યું, “માલ બતાવ,” સાથેના ચતુર્ભવી વાણીઆએ તેથી કહ્યું, “ફેરવી બાંધ.” એટલે બીજો વાણીઆ (પ્રથમ બાલનાર) બોલ્યો, “હા જોયો, મોટાં શીંગડાં છે.” એટલે જમાદારે કહ્યું, “ઘોડાને શીંગડાં હોય નહીં. કોઈ ગાય બેંસ હશે;” એમ કહી વાણીઆને જવા દીધો. તેથી વાણીઆ ફર્યો ને રસ્તે પડી પોતાને કામે ગયો. તે ઉપરથી કહેવત થઈ કે, ફેરવી બાંધવામાં માલ છે.

કોહરો—આવન અક્ષર મેં પડા, નજા અક્ષર સારઃ

દ્વંદ્વું જનું નહીં, લક્ષા અક્ષર ખાર.^૧

૨૯૯

One refusal prevents hundred reproaches.

૨૯૨. એકનું થાપું બીજો ઉથાપે. ૬

એકનું થાપું બીજો ઉથાપે. મીઆંબી નયા, ઓર કાયદાબી નયા.

રાજ પક્ષે, દરસરા^૨ પક્ષટાય. નવી નવી પ્રીત ને નવી નવી મળ.

ધણી બદલાય, ત્યારે બધી બીજાત નવી. નવા રાજ ને નવી પ્રળ.

New Lords have new laws.

૨૯૩. એક મ્યાનમાં બે તલવાર. ૬

એક મ્યાનમાં બે તલવાર. એક ધરમાં બે મત.

શીઆળ તાણે સીમ બણી, ને કુતરૂં તાણે ગામ બણી.

એક ધરમાં બહુ મત તે તાણુમતાણુ થાય.

એક લાકડીએ હાકે તેનું સરખું ચાલે.

જણુ જણુનો જુદો મત, તેમાં જય ધરની પત.

Two heads in one cap.

Friends may meet, but mountains never greet.

૨૯૪. મરણુ આગમે (જોખમ વોહોરે) તે ચાહે તે કરે. ૪

મરણુ આગમે તે ચાહે તે કરે. એક મરણુઓ સોને બારે.

જીવ ઉપર આવે તે કાષ્ટને ગણુ નહીં.

જો મોતસે ના ડરે વો ચાહે સો કરે.

૨૯૫. છુટાણુ તે રસ્તે જવું નહીં. ૬

છુટાણુ તે રસ્તે જવું નહીં. છોકરૂં તે પણ એક વાર છેતરાય.

જે રસ્તે ખતા ખાધા તે રસ્તો મૂકી દેવો.

કુતરૂં એક વાર શેઠલો લેઈ જાય. ફીર ફીર બનીઆ ગુડ નહીં દેવે.

એક વાર ખતા, બે વાર ખતા, ત્રીજી વાર માદરખખતા.

Confide not in him who has once deceived you.

૧ ન “અક્ષર સહુમાં સારવાળો છે. “ના,” “દ” અક્ષર એટલે દેવાનું બધું નહીં, અને “લ” એટલે લેવામાં મને હોંસ છે. ૨ દરસરા=કચેરીનાં માણસો.

૨૬૬. એ કાંઈ પરમેશ્વરનો દીકરો થઈ આવ્યો નથી. ૫

એ કાંઈ પરમેશ્વરનો દીકરો થઈ આવ્યો નથી.

એ કાંઈ દેવનો દીકરો નથી. એને જે હાથ ને મારે પણ એ હાથ.

એનામાં જીવ ને મારામાં પણ જીવ.

એના માથામાં લોહાના ગજ જાડા નથી.

૨૬૭. એને ઝાળખે છે કોણ? ૩.

એને ઝાળખે છે કોણ? એ કાની દીકરીનો દીકરો થાય છે?

એની ઝાખાદ શી?

૨૬૮. કાજીજી દૂખળે ક્યું, તો કહે સારે શહેરકી ફીકર. ૪

કાજીજી દૂખળે ક્યું, તો કહે સારે શહેરકી ફીકર.

પંચાતીઆનાં છોકરાં બૂખે મરે. દેશનું ડાળે તે ધરનું બોળે.

મફતની પારકી પંચાતમાં શું વળે, કે છોકરાં મોટાં થાય?

૨૬૯. કાચા કાનનું તે નહીં સાનનું. ૩

કાચા કાનનું તે નહીં સાનનું. એને કાન છે, સાન નથી.

મોટાને કાન ભર્યા કે ભરમાણા.

૨૭૦. એ તો ખરો નર છે. ૧૧

એ તો ખરો નર છે. એ તો સોડ સોડાં છે. એ તો બડ છે.

એની માએ એને જ જણ્યો છે.^૧

એતો સિંહનું બચ્ચું છે. એને કાઈ ગાંજી શકે તેમ નથી.

એ કાષ્ઠનો લીધો ખાધો જાય તેમ નથી.

એની માએ જ સવાશેર શું ખાધી છે.

એની માએ જ શીરો ખાઈ હીરો જણ્યો છે.

એ તો ભડતાં પંખી પાડે છે. એ તો આભને થોભ દે તેવો છે.

૭૧. જન્મના જોગીદાસ ને નામ પાડ્યું બીખારીદાસ. ૮

જન્મના જોગીદાસ ને નામ પાડ્યું બીખારીદાસ.

મીઝાં ક્યું રોતે હો? તો કહે, બંદેકી શીકલ ઐસીજ હે.

જખસેં આયે બાલ, તખસેં એઈ હવાલ.

૧ બાંજગીઆનાં છોકરાં પણ કહેવાય છે. ૨ બીજી માતાએએ એવો દીકરો જણ્યો નથી.

એ તો જન્મના રોતા છે. જન્મના દુઃખી, તે અખતાવર નામ.
એ તો કોઈ દિવસ બે પાનડે^૧ થયાજ નથી.
એરડો બે ત્યાંથી જ પોલો.

દોહરો—દાદા મ કર^૨ દાખડો,^૩ વીરા મ કર વાર;^૪

જે નર મુઓ ન ધર આંગણે, તે મરે ન ઝાંપા બાહાર. ૩૦૦

It is a poor heart that never rejoices.

૨૭૨. એ તો ગર્ભશ્રીમંત છે. ૭

એ તો ગર્ભશ્રીમંત છે. એ તો સોનાના પારણામાં ઝુલેલા છે.
એ તો પાના ફુલાંમાં ઉછર્યા છે. એ તો અસલ રેશમ છે.
એ તો દોલતમાં આળોટી મોટા થયા છે.
એ તો અસલ અમીર છે. એ તો કર્યા કામના ધણી છે.

He was born with a silver spoon in his mouth.

૨૭૩. એ મંગાળે મેશ વળવા દે તેવા નથી. ૧૧

એ મંગાળે મેશ વળવા દે તેવા નથી.^૫
એ કાષ્ઠનાં દારિદ્ર ફુંકે તેવા નથી. એક દી ઠરીડામ બેસે તેવા નથી.
એની ગાં- ભમરો છે. એ તો સદા રમતા ભમે છે.
એ કાષ્ઠનું તોળે તેવા નથી. મંગળવારે માંડે ને આદિતવારે રાંડે.
એણે કાષ્ઠની ચોટલીએ દોરો નાખ્યો નથી.
એમાં કાષ્ઠનો શુક્રવાર થાય તેમ નથી.
એ તો રમતા રામ છે. એ સોમે સાળ ને મંગળે માંદા છે.

૨૭૪. પોતીઆં બગડી જાય છે. ૧૩

(બીકણને બીક લાગે તે વખતની સ્થિતિ.)

પોતીઆં બગડી જાય છે. પગમાંથી ધુળ નીકળી ગઈ છે.

૧ “એ તો કોઈ દિવસ બે પાનડે થયાજ નથી,” એનો ભાવાર્થ:-ઝાડ વાવે કે છાડનું બીજ વાવે ત્યારે પાણી પાવાથી કોંટા ફૂટી નીકળે છે ને બે પાનડાં આવે છે તે પણ ન્યારે આવે નહીં ત્યારે જમીનમાં ને જમીનમાં બી બળી ગયું કહેવાય છે. એવું બીજ નમાલું ગણાય છે. તેમ જ માણસ કોઈ દિવસ પુષ્ટ થાય નહીં તેને આ કહેવત લાગુ છે. ૨ નહીં=નકાર બતાવનાર. ૩ મેહેનત. ૪ મદદ. ૫ મંગાળો-ચુલો. એ કોઈ ઠેકાણે ધણા દિવસ રહે તો ચુલા ઉપર ધુંવાડાની મેશ આવે. કારણ કે ઝાઝા દિવસ રસોઈ કરવી પડે. પણ એ એવા છે કે રોજ નવાં નવાં ઠેકાણાં શોધે ને નવા ચુલા કરે એટલે ચુલા ઉપર મેશ વળવા દે નહીં અર્થાત્ અસ્થિર મનના માણસ છે.

પેટનો મળ એવો નરમ થઈ જાય છે કે સેકું સેકાને જાણતું નથી.
જવ મુકીમાં આવી ગયો છે. શીહા વીહા થઈ ગયો છે.
રાડ નીકળી ગઈ છે. એ તો જાણે તેલમાં માંખ હુખી.
અકારે ભાઈ એકાલે, દો કાલીકા ઝુકાં.
કાલી ભાઈ કે ઝરડે, મીઠાંભાઈ ઝરડે.
મહો ઉપર લોટ ઊડે છે. જાશબાકળા થઈ ગયા છે.
લીંકું લીંકાને જાણતું નથી.^૧ તાક મોકળા રહે છે.

૨૭૫. ગામ ભાગીને (હુંટીને) ચોરાસી (બ્રાહ્મણની) કરવી. ૪

ગામ ભાગીને ચોરાસી કરવી. લેંસ ચોરીને ખીલાનું દાન કરવું.
એરણ ચોરીને સોયનું દાન કરવું.

દોહરો—રાંપની^૨ ચોરી કરે, કરે સોયનું દાન;

જોટ ચડી જોયા કરે, કેમ નાવ્યું વિમાન.

૩૦૧

૨૭૬. એવું સોનું શું પેહેરીએ કે કાન તુટે? ૭

એવું સોનું શું પેહેરીએ કે કાન તુટે?

એવું ઉનું શું કરવા ખાધએ, કે મ્હેંમાં દાઝીએ?

જોડાં પાણી ને વહુ નાની, એ બધાં દુઃખની નિશાની.

દોહરો—આક ઈંધણું જવ રોટલા, છોર હળીયાં બાપ;

છાપરં ચુએ ને નાર કુભારજ, એ પાંચે મળીયાં પાપ.^૪

૩૦૨

ચોપાઈ—પહેલું દુઃખ જે બારણે તાડ, ખીજું દુઃખ, પડોસી લખાડ;

ત્રીજું દુઃખ, જે વાંસામાં ચાંદું, ચોથું દુઃખ, જે બધરં માંદું. ૩૦૩

સાંકડું ધર ને વચમાં વડ, બાપ મૂર્ખ ને છોકરો જડ;

ખાવા ન મળે ને મોડું તડ, માથે ભારો ન આગળ દડ.^૫ ૩૦૪

૧ બીકને લીધે એવો ઝાડો થયો છે. ૨ રાંપ ખેતીના કામનું એક એભર છે તે પાંચ રોર લોઢાની થાય છે. તેવી રાંપની ચોરી કરીને સોયનું દાન કરે એટલે પોતે મહા-પુણ્યનું કામ કર્યું, માની પરમેશ્વર સ્વર્ગમાં લેઈ જવાને વિમાન મોકલશે એવી આશા રાખીને જોટ ઉપર ચડી વાટ જીએ છે કે, કેમ વિમાન આવ્યું નહીં? પણ શાનું આવે? ૩ આક ઈંધણું એટલે આકડાનું બળતણ. ૪ આ દોહરો નીચેની રીતે પણ બોલાય છે—

આકા ઈંધણું જવ ચઢણું, છોર બાપ હળ્યાં;

ચાંધળી બાયડી ને ધર ચુએ એ પાંચે પાપ મળ્યાં.

૫ દડ=રેતાળ રસ્તો.

સાખી—તાણી બાંધે પાગડી, દાબી લેવરાવે નખ;

ચાંપી પહેરે મોજડી, એ અણુ સરખ્યાં દુઃખ. ૩૦૫

૨૭૭. એવો ભોળો કે મૂઝી જાય ગાગર ને લેઈ જાય ગોળો. ૭

એવો ભોળો કે મૂઝી જાય ગાગર ને લેઈ જાય ગોળો.

બાર આપી ને કલ્લીઓ કહાડી જાય. ટોપડું ખાધ ને કાયલી આપે.

સોય આપી ને કાશ લઈ જાય. લેંસ છોડી ખીલાનાં દાન કરે.

બનીઆ એસા ભોળા, કે લવંગમેં પૈસા તોલા.

લંગોટ દેધને પાધડી લેઈ લે.

૨૭૮. ભુંડામાં ભુંડી ચાકરી. ૯

ભુંડામાં ભુંડી ચાકરી. ચાકરી સખસેં ચાકરી.

પરાધીન સ્વપ્ને સુખ નાંહી. ઉત્તમ ખેતી, મધ્યમ વેપાર, ને કનિષ્ઠ ચાકરી.

ખેતી સદા સુખ દેતી. નોકર ખાય ઠોકર, ને દાસ તે સદા ઉદાસ.

દાહુરા—નોકર બિચારા કયા કરે, પરાઈ રોટી ખાય;

બુલાય આધી રાતકું જી, જી કરતા જાય. ૩૦૬

ભુંડામાં ભુંડી ચાકરી,^૧ તેથી ભુંડો ભાર;

તેથી ભુંડું માગવું, જે સુખ કહેવો દાતાર. ૩૦૭

ચોર^૨ શુકન ન બાવરે, માંગણુ કણુ ન જાય;

ચાકર ખીચારા કયા કરે, જે માલ પરાયા ખાય. ૩૦૮

૨૭૯. એની લાકડી ને એનો બરડો કે વાંસો. ૩

એની લાકડી ને એનો બરડો કે વાંસો.

એનું મ્હો ને એનું ખાસકું. એની મોઈ (ગીલ્લી) ને એનો દાવ.

૨૮૦. એનું ગાડું અટક્યું છે. ૯

એનું ગાડું અટક્યું છે. તેના ખાટલામાં માંકડ પડ્યા છે.

તરસાળો આવી રહ્યો છે. હવે એને લે મેલ થઈ છે.

વાહાણુ હવે છીપ્યું છે. હવે પોતીઆં હાથમાં રહ્યાં છે.

૧ કંથા મ કર કાસકું આમ પણ જોલાય છે. ૨ ઘેરથી બહાર નીકળવામાં ચોરને શુકન સારાં ન થાય તો જાય નહીં. માંગણુની મરજી પડે ત્યારે ઘર મૂકી બહાર જાય કે ન જાય પણ ચાકર ખીચારો શું કરે જે પારકો માલ ખાય? તેને ન્યારે હુકમ થાય ત્યારે ઘર મૂકી બહાર જવું પડે. માટે ચોર કરતાં, માંગણુ કરતાં ચાકર કનિષ્ઠ.

ગાત્રી ધાંચમાં પડી છે. હવે ઉધ આવે તેવું નથી.
હવે બારે બુઝાં છે.

૨૮૧. એનું ગાડું ઠીક ચાલે છે. ૪

એનું ગાડું ઠીક ચાલે છે. અત્યારે ટાંક લીલી છે.
એનું કામ સરાડે ચહજું છે. અત્યારે તો વેપાર ઘાટે ચાલે છે.

૨૮૨. મન હીડોળે ચઝું છે. ૭

મન હીડોળે ચઝું છે. મન સ્થિર નથી. હજી જીવ ચકડોળે ચહજો છે.
એનું મન ઢ્યુપડ્યુ છે. અત્યારે દિશા સૂજતી નથી.
મનને અવઢવ રહે છે. અત્યારે મત મુંઝાણી છે.

He knows not on what leg to dance.

૨૮૩. કપાસીએ કોઠો ફાટે નહીં. ૩

કપાસીએ કોઠો ફાટે નહીં.^૧
ખીચડી કહે મેં આવન જાવન, રોટી કહે મેં મજલ પહોંચાવન;
દાલભાતકા સફલા ખાના, ઉસકે બરોસે ગામ ન જાના.

૨૮૪. ધણીરે ધણી મારા નિધણુ ધણી, તું બેઠાં મારે ચિંતા ધણી. ૮

ધણીરે ધણી મારા નિધણુ ધણી, તું બેઠાં મારે ચિંતા ધણી.
ખીચડ ખાયા, પેટ કુટાયા, તેરે રાજમેં કયા સુખ પાયા ?
કાળા દાંત ને કથીરનો ચુડો, તું કરતાં મારે રંડાપો રૂડો.
ધણીરે ધણી તેરે કયા ગુણુ ગાળી, રેંટીએકી લાટ તેરી પીઠમેં બાળી ?
ધણીરે ધણી તારી ધમક ધણી, લાવ્યો તારે મૂળાની પણી;
ભુંડા ધણીએ ભવ બાળવા, લેરે રાંડ સેતાનની જણી.

દોહરો—ધણી મારો લાડકો, પાંચ પરાયાનું ખાય;

જ મહિને માયું બોડાવે, ને વરસ દહાડે નાહાય. ૩૦૬

ચોપાઈ—આવોરે મારા નિધણુ ધોરી, તમે લાવ્યા બેંગન ચોરી;

ધરમાં નથી તેલ એક પળી, તમને જોધને ઉભી બળી. ૩૧૦

૨૮૫. કપાળે કપાળે જુઈ મત, પણ રોટલા ટાણે એક મત. ૭

કપાળે કપાળે જુઈ^૨ મત, પણ રોટલા ટાણે એક મત.

મુંડે મુંડે મતિભિન્ના. કોઠે કોઠે બુદ્ધિ જુદી. કોઠે કોઠે કળા જુદી.

૧ હલકું ભોજન વધારે લેવાય તો પણ અછણું ન થાય. ૨ જુઈ=જુદી.

કબાડા^૧ ટાણે તેરીબી ચુપ ને મેરીબી ચુપ.

જેટલી વ્યક્તિ તેટલી પ્રકૃતિ. જેટલા મુનિ તેટલા મત.

Many men, many minds.

૨૮૬. પાપનાં બડબડિયાં બોલ્યા વગર રહે નહીં. ૯

પાપનાં બડબડિયાં બોલ્યા વગર રહે નહીં.

પાપ પ્રકાશ્યા વગર રહે નહીં. પાપીનું અંતઃકરણ તેને ડખે.

પાપનો ઘડો કુટ્યા વગર રહે નહીં.

પાપ હડકાયું છે, પ્રકટ થયા વગર રહે નહીં.

પાપ પિંપણે ચડી પોકારે છે. બહુચરાણનો કુકડો પેટમાં બોલે.^૧

પાપનો ઘડો ભરાય ત્યારે કુટ્યા વગર રહે નહીં.

હરામનો માલ સોસરો નીકળે.

A pitcher that often goes to well breaks at last.

૨૮૭. ખેંચ પકડ મુજે જોર આતા હે. ૭.

(કમજોર ગુસ્સા બહોત વેા માર ખાનેકી નિશાની.)

ખેંચ પકડ મુજે જોર આતા હે. મીઝાં પજા પણ ટંગડી ઊંચી.

વાણીઆવાળી તાણુ, તે ઠેક સુધી તાણુ.

કમજોર ગુસ્સા બહોત, વેા માર ખાનેકી નિશાની.

હેડમાં પગ ને મુછે તાર. મજે નહીં પણ મચકો ધણુ.

મનમાં ઇશક હંડા, પણ ઉપરથી પતરાજ.

His prosperity is fled, but his pride remains.

A little pot is soon hot.

૧ કબાડું=નીચું, ટુક કામ.

૨ “બહુચરાણનો કુકડો પેટમાં બોલે.” એક વાર મુસલમાન આદશાહની ફોજ ગુજરાતમાં બહુચરાણ માતા આગળ આવી. માતાજીના મંદિરમાં કુકડા બહુ તેથી મુસલમાનોએ તે કુકડા ખાવાની ઇચ્છા કરી. લોકોના મનની ધર્મ સંબંધી લાગણી દુઃખાયાથી કુકડા નહી ખાવા સાર લોકોએ બહુ કહ્યું, પણ મુસલમાન ફોજે માન્યું નહીં ને કુકડા રાંધીને ખાધા. જેટલા લોકોએ કુકડા ખાધા હતા તેમના પેટમાં કુકડા જીવતા થઇને બોલ્યા, ખાનારા હેરાન થયા ને કેટલાક મરી ગયા. તે ઉપરથી લોકોમાં એવી વાત ચાલી કે, અધર્મને માર્ગે ચાલી કુકડા ખાધા માટે પેટમાં બોલ્યા. તે ઉપરથી કહેવત થઈ કે, “બહુચરાણનો કુકડો પેટમાં બોલે,” એટલે પાપ નજા વગર રહે નહીં.

૨૮૮. મૂકીએ ખસતું તો આવે હસતું. વાર્યા ન વળે, હાર્યા, વળે. ૧૧

મૂકીએ ખસતું, તો આવે હસતું. થાકે ત્યારે પાકે.
વાર્યા ન વળે, હાર્યા વળે. સન્મુખના ન ખાય, પીઠના ખાય.
સમા રહ્યા દૂધ ન પીએ, તે વાંકા રહ્યા મુતર પીએ.
કુગળીને ખાસડાં બને ખાય ને દંડ પલ્લુ આપે. હાળના ખાળીને રહે.
કાંઈ ઉપાય ન ચાલે ચારે આફરડા ઠેકાણે આવે.
કુતરૂં કરડ્યું, ને ખાસડાં પલ્લુ વાગ્યાં.

દાહુરા—બહેતેકું બહેનેદીઓ, મત સમજવો દોર;
સમજ્યા સમજે નહીં, તો દો જુતે દો ઓર. ૩૧૧
બહેતેકું બહેતા કરો, મત લગાઓ દોર;
કહા ન માને ઓરકા, દો ધક્કા દો ઓર. ૩૧૨

What reason and endeavour cannot bring about,
time often will.

૨૮૯. વિવાહનાં ગીત વિવાહમાં ગવાય. ૧૦

વિવાહનાં ગીત વિવાહમાં ગવાય. હાથી રાજદરબારે શોભે.
કમોસમનાં કંકાડાં સ્વાદ આપે નહીં.
વિવાહનાં ઘોળ વિવાહમાં શોભે. ઢોલી નગારચી વરઘોડામાં શોભે.
નાતરામાં ઘોળ નહીં, ને ખીચડીમાં ગોળ નહીં.
વખતે સહુ સાઈ લાગે. દરેક ચીજને માટે વખત^૧ છે.
વિવાહમાં વાળં ને મરણમાં આઝા.^૨

દાહુરો—રતે આવે મોગરો, રતે આવે ફૂલ;
રત વગર જે લેઈએ, તે બધું ધૂળ. ૩૧૩

Everything is good in its season.

૨૯૦ કયું તે કામ ને વિંધ્યું તે મોતી. ૬

કયું તે કામ ને વિંધ્યું તે મોતી. કયું તે ખરૂં, ને કર્યું તે ખાદું.
કયું તેટલું કરવું મટ્યું.
કુકડમુકડ કેટલો ભાર, તો કહે એક ઉતાર.

૧ વખત=મસંગ. ૨ આઝો=ગાતાં જવું ને છાતી કુટવી.

કામ કરનારનોજ ભાવ પૂછાય. કામ કર્યાં તેણે કામણું કર્યાં.
Business is the salt of life.

૨૬૧. કરવી ખેતી તો જોડ ગાડું, કરવી વઢવાડ તો બોલ આડું. ૭

કરવી ખેતી તો જોડ ગાડું, કરવી વઢવાડ તો બોલ આડું.

જેની સાથે અને નહીં તેનાં હજાર ખોતરણાં કઢાડે.

તેં ગાળ દીધી નહીં હોય તો તારા આપે દીધી હશે.

છીંકતાં છીંકુ પડે. છીંકતાં દંડે.

તેરી ભેંસે મેરી ખીજાં પાડી. જેનો દોષ વસે તેનાં છેબકાં જોવાય.

He that is disposed to quarrel, will never want occasion.

૨૬૨. કલાલની દુકાનમાં બેસી દૂધ પીએ, તોપણ કહેવાશે કે દારૂ પીધો. ૨

કલાલની દુકાનમાં બેસી દૂધ પીએ, તોપણ કહેવાશે કે દારૂ પીધો.

તાડી હેઠ બેસી ગંગાજળ પાન કરે, તોપણ કહેશે કે તાડી પીધી.

૨૬૩. સ્થાન પ્રધાન, બળ નહીં પ્રધાન. કામેથી ઉતર્યો કામોરો,

વેશ્યા જોખનહીન. ૯

સ્થાન પ્રધાન, બળ નહીં પ્રધાન.

કામેથી ઉતર્યો કામોરો, વેશ્યા જોખનહીન (બને બરોબર).

સ્થાનક બેઠો સિંહ, હોય વનમાં તો હરણું.

ખીલાને જોરે ભેંસ દુઝે છે (ઝુઝે છે). ઝાડને નામે ફળ વેચાય છે.

ઉતર્યો અમલે માણસ કોડીનું.

૧ કામણું=વરીકરણું.

વાત

૨ એક વાર શંકર કૈલાસમાં દિગંબર સ્થિતિમાં બેઠા હતા ત્યાં એક પાર્વતે આવી જાહેર કર્યું કે, શ્રી વિષ્ણુ ગરૂડે અડીને આવે છે, એટલે શંકર ઉતાવળમાં બિભા થયા. પાસે વસ્ત્ર નહોતું તેથી કંડમાં નાગનો કંદોરો પેહેરી માંહે મુગજાલા લટકાવી વિષ્ણુને મળવા આવ્યા. શંકર વિષ્ણુને મળે છે તે વખતે કંડનો સર્પ ગરૂડના મોઢા લગભગ અડી ગયો. એટલે સર્પે કુંકાડા મારી ગરૂડ ઉપર હુમલો કરતો હોય તેવું જોર બતાવ્યું, ત્યારે ગરૂડ કહે છે, શું કંઈ વું તો મારો આહાર છે પણ સ્થાન ફેર છે એટલે શંકરની કંડમાં વું છે માટે જોર કરે છે તે સહન કરવું પડે છે, તે વખતે ગરૂડે કહ્યું:-

“સ્થાન પ્રધાન, ન બલ પ્રધાન.”

૩ વાણીઆને સારૂ આ કહેવાય છે.

તેરી શરમ કે તેરે મીઆંકી ગાદીની શરમ.

સ્થાનહીન ન શોભંતે, દંતા, કેશ, નખા, નરા.

દોહરો—કસમે તુર્ક^૧ ન છેડાએ, બનરે બકાલ;

વગડે જટ ન છેડીએ, ઉનાળે અંગાર. ૩૧૪

૨૯૪. ભલાની દુનિયાં નથી. ૫

ભલાની દુનિયાં નથી. મીઠાં ઝાડનાં મૂળ સૌ ખોદે.

ખુબી ઉપર ખાસડાં ને નેકી ઉપર પેનર. નમે તેને સૌ દમે.

જો કરતે ભલાઈ, તો આંખમેં ડાલતે સલાઈ.^૨

૨૯૫. હલાલમાં હરકત, હરામમાં બરકત. ૧૧

હલાલમાં હરકત, હરામમાં બરકત.^૩

પતિવ્રતા બૂખે મરે, કસબણુને ધીકળાં.

કસાઈને ઘેર કુશળ, ધર્મીને ઘેર ધાડ. ગાંડાને ગામ, ડાહ્યાને ડામ.

જસકી દાનત પાક, બરકે ધરમેં ખાખ.

જસકી દાનત ખોટી, બરકે ધરમેં રોટી.

ધમાનદાર બૂખે મરે, બેધમાન ખાય લાડુ.

સતીને સાડી નથી મળતી, ને વેશ્યા પટકુળ પેહેરે.

ધર્મીને ઘેર ધાડ, પાપી પરમાનંદમાં પસાર.

દોહરો—ખુશામતિયા ખુશી રહે, ભલા ફરે બેહાલ;

પતિવ્રતા બૂખે મરે, એવો કળિયુગ હાલ. ૩૧૫

પતિવ્રતા બૂખે મરે, કસબણુ ખાય લાડુ;

ગાંડીઆ ઘોડે ચડે, ને મરદ ખેંચે ગાડુ. ૩૧૬

૨૯૬. કહેતાખી દિવાના, સુનતાખી દિવાના. ૪

કહેતાખી દિવાના, સુનતા ખી દિવાના.

૧. તુર્ક=એટલે મુસલમાન. તુર્કસ્થાનથી આવેલા માટે કેટલાક મુસલમાનોને તુર્ક કહેવાની સાધારણ રીતે ટેવ પડી છે. કસબો એટલે મુસલમાન સીપાઇઓને રહેવાને ગામનો ભાગ તે કસબો કહેવાય છે. તે કસબામાં તુર્કને છેડવો નહીં. બનરમાં બકાલને એટલે વાણીઆને છેડવો નહીં, કારણ ત્યાં વાણીઆ એકઠા તરત થાય ને જોર વધી જાય. જંગલમાં જટ એટલે ભરવાડને છેડવો નહીં. આ બધાં સ્થાનનું જોર સચવે છે.

૨ સલાઇ=સળી. ૩. આ કહેવત ઈશ્વરી નિયમથી લેલી છે. પશુ લોકો સારા માણસને આડે રસ્તે દોરવાને વાપરે છે.

વાત કાને આવ્યા ભેગી હડી કરવી તે મૂખાઈ.

વાત સાંભળી તોલ કરવો.^૧

સોરઠો—કડીએ નાથીએ નાગણી, હાથી હેડમાં હોય;

પણ કીડી પીંજર પડી, સાંભળી નથી સામળા. ૩૧૭

૨૬૭. વાતે પાડા ગાભણા કરવા. ૭

વાતે પાડા ગાભણા કરવા.

વાતે પાપડ, વાતે વડી, વાતે વહુ ગધેડે ચડી.

એ તો કહેનેકે, કરનેકે કુછ નહીં. કરવું ને મરવું બરાબર છે.

અમે તો તાળી વગાડનાર, ખેલ કરનાર ખીજ.

વીશા શ્રીમાળીના વિચાર,^૨ એ મથુ ઘી તાવડામાં બળી ગયું.

વાતનાં ચોસલાં મુકવાં, કાળજે ધ્રુવકા કાંઈ નહીં.

Work and not an empty promise will gain the object.

૨૬૮. ચંદરવો બાંધવા સૌ આવે, પણ છોડવા કોઈ ન આવે. ૬

ચંદરવો (માંડવો) બાંધવા સૌ આવે, પણ છોડવા કોઈ ન આવે.

કહેવા સૌ આવે, પણ કરી આપે નહીં કોઈ.

કહેવું સહેલ છે, પણ કરવું મુશ્કેલ.

ચડાવવા સૌ આવે, પણ ભોગવવું પડે પોતાને.

માથે પડે ભારે ઝોડે હાથ દેવા કોઈ આવે નહીં.

વરઘોડાના સાજન બહુ મળે, ને વરઘોડો ચડાવે, વરઘોડો ઉતર્યા પછી કોઈ નહીં.

૨૬૯. કંકાસથી ગોળીનું પાણી સુકાય છે. ૫

કંકાસથી ગોળીનું પાણી સુકાય છે. કલેશનું મહોં બાળો.

રાતદિવસના કંકાસથી માણસનું મરણ થાય છે.

દોહરો—માર્ગમાં મણિધર, ઘરમાં પેઠા ચોર;

આયડી બહારવટે ફરે, એ સૌ મરવાના દોર. ૩૧૮

માર્ગ ખેતર ને જીન રણાં, વેરી ભેગો વાસ;

કુટુંબ કળો ને ભીંત ભોરીંગ, એટલાં કરે વિનાશ.^૩ ૩૧૯

૧ ખરી છે કે ખોટી. ૨. વિચારને બદલે ખાનસાં વપરાય છે. ૩. માર્ગમાં ખેતર, જીનું રણ (દિવું) માથે ગાળે, વેરી સાથે રહેવું, કુટુંબનો કલેશ, ભીંતમાં સાપ રહેતો હોય, તે વિનાશ કરે.

૩૦૦ કાકા મરશો કે? તો કહે ચુમાઇનેજ તો. ૫

કાકા મરશો કે? તો કહે ચુમાઇનેજ તો.

મીઝાં મરતે હો કયા? તો કહે જખ મારકે.

મરણુ આવ્યું, તે હસ્તાં રાજે, ને રાતાં રાજે.

હવે ધડીએ ધુંટ ભરાય છે.

જ્યાં આવી બની ત્યાં કોણુ સાસ ધાલે તેમ છે.

૩૦૧. કાગડાની કોટે રતન. ૫

કાગડાની કોટે રતન.^૧ કાગડો દહીયડું^૨ લેઇ ગયો.

પથર સાથે રતન પછાડવું. ચોરે કેળું બાઝવું. ઉકરડે રતન.

Fortune favours a man more than merits.

૩૦૨. કુતરાના પેટમાં ખીર ટકે નહીં. ૭

કુતરાના^૩ પેટમાં ખીર ટકે નહીં. કાગડાની કોટે કંકાતરી.^૪

વાયડાને^૫ વાત સોંપવી.

ચાડીઓ ચોરે જઈ ચાડી કરે. અધિકપાંસળીને વાત કરવી.

ધાંયજનને વાત કરી હોય તો તે તુરત ચંદરવો બાંધે.

એના પેટમાં તાંદળજો છબતો નથી.

૩૦૩. પાસો પડે તે દાવ, ને રાજ બોલે તે ન્યાય. ૫

પાસો પડે તે દાવ, ને રાજ બોલે તે ન્યાય.

પડે પાસા ને જીતે ગમાર. જ્ઞાનીનો ગમો,^૬ જેમ નાંખે તેમ સમો.

ફાવો વખણાય. કાજની મારી હલાલ.

૩૦૪. ઉપજ્યું તેવું નીપજ્યું. મનમાં આવ્યું કે તૈયાર જોઇએ. ૧૧

ઉપજ્યું તેવું નીપજ્યું. મનમાં આવ્યું કે તૈયાર જોઇએ.

તલ ખાધા ભેગી ગાં- ચીકણી થઈ. ધા ભેગા કીડા.

દાગી કે લાગી. ચડ રોટી પડ પેમાંટ.

ચટ મંગણી ને પટ વિવાહ.

૧ એ બધી નવાઇની અગર અયોગ્ય બનાવદર્શક છે. ૨ ક૨૫વર રૂપાળી કન્યા વરી જ્ય તેને લાગુ પડે છે. ૩ સ્વાભાવિક વાત એ છે કે બીલાડીના પેટમાં ખીર ટકે નહીં, કુતરાં તો ચોરીને ખીર ખાય છે અને તે એકતાં નથી. ૪ બહુ બોલાને કહેલી વાત જગજગેર થાય. ૫ તે આખા ગામમાં કરે. ૬ ગમે એટલે સીતાર, સારંગીના તાર તંગ કે ઢીલા કરવાની લાકડાની ખીટીઓ.

લાવ ઘોડો ને ચડાવ વરઘોડો. ચટપટ જોઇએ.

ચઢ ચુલા ખાળી. ચટ રાટી ને પટ દાળ.

૩૦૫. વાછડી વરતમાં ડુલી. ૨

વાછડી વરતમાં? ડુલી. ઘર વ્યાજમાં ખોયું.

૩૦૬. ઇશ્વરી ન્યાય એની મેળે ઉતરે છે. કાગળું બેસવું ને તાડવું
પડવું. ૧૧

ઇશ્વરી ન્યાય એની મેળે ઉતરે છે. કાગળું બેસવું ને તાડવું પડવું.

આખ પુટનારી ને ઝોંકા વાગનાર.

કાલી કુત્તી મરને વાલી, ચ્યાર મીઆંકુ જસ આને વાલા.

બગાસું ખાતાં સાકરનો ગાંગડો આવી ગયો.

પ્રભુની લાકડીનો ફડકા વાગે નહીં.

લાગનાર થાય ત્યારે ગેબની ગાળી લાગે.

દૈવ દોષ લેતો જ નથી. આંધળાનો ધા પાધરો આવ્યો. ૨

૧. વરત એટલે ઠોર ચારનારને માસિક કે વાર્ષિક રકમ અગર દાણા આપવાના તે વરત. તે આળસમાં અપાયા નહીં તેથી વરત ચડી ગયું. તેમાં વાછડી તે ચારનારને ઘર રાખેલી તેની કીમત જેટલું વરત ચડ્યું. એટલે તે વાછડી બરવાડે વરતમાં રાખી.

આંધળાનો ધા પાધરો

૨ દીડા જોશી કરીને એક જોશી હતો. તે પોતાને સાસરે બીજે ગામ જતો હતો. રસ્તામાં એક રખડતો બળદ જોઇ વગડાબી વેલા લેઇને એક ગ્રાડને ડુંડે બાંધ્યા ને પોતે સાસરાને ઘેર ગયો. સાસુ રોટલા ઘડતી હતી તેના ટપકારા ઉપરથી તે રોટલા ઘડાયા એવું દીડે નજરું. પછી સાસુએ નવ રોટલા પીરસ્યા, ત્યારે જોશી બોલ્યા, ‘ટપ તેર ને નવ કાં?’ (ટપકાં તેરનાં થયાં ને મને નવ કેમ પીરસો છો.) ત્યારે સાસુ બોલ્યાં, ‘ચુપ, ચાર છાસમાં’ (ચુપ રહો, ચાર રોટલા છાસમાં ખાવા આપીશ.)

તેર રોટલા ટપકા ઉપરથી દીડા જોશીએ ગણેલા તે વાત સાસુ નજીતી નહીં હોવાથી સાસુએ ધાર્યું કે રસોડામાં રોટલા ઘડ્યા ને જોશીએ નજરું તે કાંઈક વિદ્યા તેની પાસે ખરી. માટે સાસુએ દીડા જોશીના સસરા પાસે વાત કરી કે, ‘દીડા જોશીમાં ન્યાયોત્તિષ વિદ્યાનું અદ્ભુત જ્ઞાન છે.’ ત્યારે સસરાએ પોતાનો ખોવાયેલો બળદ ક્યાંથી જડશે એ પ્રશ્ન પૂછ્યો. દીડા જોશીએ ન્યાયોત્તિષ વિદ્યાની રીત પ્રમાણે વિચારવાનો ડોળ કરીને કહ્યું કે, ‘અમુક દિશાએ જાઓ ત્યાં જડશે.’ કેમકે જોશીએ પોતે બળદ બાંધેલ હતો તે દિશા બતાવી. તે દિશાએ જતાં વગડામાં બળદ જબ્બો, અને જોશીની આબજ્જ બહુ ફેલાઈ.

તે વખતે રાજનો એક હાર ખોવાયેલ હતો તેથી રાજએ હુકમ કર્યો કે, ‘દીડા જોશીને કેદ કરીને આંહીં લાવો ને તેને કેદ તરીકે દરબારના મહેલમાં રાખવો ને પૂછવું

આંધળાના ધાથી ડાકું પડ્યું.
નાંખે અવળા ને પડે સવળા (પાસાનો દાવ).
૩૦૭ માર તોપ ખુદા સચ્ચા હે. આપે તેને રામ. ૮
માર તોપ ખુદા સચ્ચા હે. આપે તેને રામ.
દેરિયેમ્ દોટ રખનેવાલા રામ હે. લાગ્યું તો તીર નીકર તુફો.
સુરદાસકી દીકી લગી તો લગી, નહીં તો રામધુન મચાઈ હે.
પરમેશ્વરનું નામ લેઈ, દીકરા ચહડી જ શૂળી ઉપર. ૧

કે ‘હાર ક્યાં નડશે.’ રાજને તો ન્યાતિષ વિદ્યામાં શું માહાત્મ્ય છે તે જોડું હતું તેથી એક ઓરડામાં તેને સુવાડ્યો. દીડા જોશીને શ્રીકર લાગી કે, ‘હવે માફે શું થશે’ તેથી ઉંધ આવી નહીં એટલે જરા જોશી બોલવા માંડ્યું, “નિંદરડી આવ, નિંદરડી આવ, નિંદરડી આવ.” જોશીનો મહિમા તો ગામમાં વધ્યા હતો તે આખું ગામ જાણે, તેથી નિંદરડી કરીને રાજની એક દાસી હતી જેણે એ હાર લીધો હતો તેણે સાંભળ્યું કે, જોશી તો “નિંદરડી નિંદરડી” બોલે છે માટે તે હાર મારી પાસે છે એમ જોશી જાણી ગયા છે માટે તે હાર મારી પાસેથી નિકળશે તો મારા ખુરા હાલ થશે, એવી બીકથી તે દાસી હાર લાવીને સુખકાથી જોશીની બાજુમાં મૂકી ગઈ. સવારે જોશીએ હાર લઈ રાજને આપ્યો, રાજ ખુશ થયા અને જોશીને સાડે ઇનામ આપ્યું.

પછી રાજના મનમાં આવ્યું કે જોશીની પરીક્ષા વધારે કરવી તેથી જોશીને રાજ નહીં આપતાં રોજીને રાજએ પોતાના હાથમાં, જેને કાઠિયાવાડમાં દીડ કહે છે તે રાખીને જોશીને બોલાવ્યો ને પૂછ્યું કે, મારા હાથમાં શું છે? ત્યારે જોશી બોલ્યા:

ટપ ટપ કરતાં ગણી પોળી, ડુંગર ચાલતાં દીકો ડોળી;

નિંદરડીએ આપ્યો હાર, મૂક રાજ દીડાનો ખ્યાલ.

જોશીએ તો માગણી કરી કે, “હવે દીડા જોશીનો એટલે પોતાનો ખ્યાલ મૂક” પણ રાજ સમજ્યો કે, મારા હાથમાં દીડ છે તેને છુટો મૂકી દે એમ જોશી કહે છે માટે જોશી ખરે વિદ્વાન છે એમ સમજીને દીડને હાથમાંથી છોડી દીધું ને જોશીને ફરી ઇનામ આપ્યું. એમ દીડા જોશીનો ધા પાંસરો બીતર્યો. એ ભાગ્યની માયા છે એ દાખલો દીડા જોશીનો ચાલે છે.

૧. પરમેશ્વરનું નામ લેઈ દીકરા ચહડી જ શૂળીપર

કોઈ એક ધનવાન વાણીએ તથા તેની સ્ત્રી ઘરમાં રાત્રે સુતેલાં હતાં ત્યાં અર્ધ-રાત વીત્યા પછી એક ચોર છાપફે ફાડી ઘરમાં ઉતરતો હતો. વાણીએ તેને જોયો અને વિચાર કર્યો કે, હવે ખૂમ પાડવી વ્યર્થ છે, કેમકે ચોર નજીક આવી ગયો છે ને ખૂમ પાડવાથી વગાડી બેસશે.

તેથી વાણીએ પોતાની સ્ત્રીને જગાડી ને કહે જે, ‘ધીનો દીવો કર. આપણે દીકરો નથી ને માતાજીએ સ્વપ્ન આપ્યું છે કે આકાશમાંથી દીકરો ઉતરશે, માટે ઉઠ દીવો

ભલે બીબી માર લુસકો, બળવ સિક્કો, બનતાં બને ખરી.
યાહોમ કરીને ચલો, કતોહ છે આગે.

I will either make a bolt or a shaft of it.

૩૦૮. કાગનો વાધ કરવો. ૭.

કાગનો વાધ કરવો.^૧ પિંછનો કાગ કરવો.

રજનું ગજ કરવું. રામમાંથી રામ કહાણી કરવી.

કર.' ચોરે આ વાત સાંભળી, છાપરા સુધી એક થાંભલો હતો તેને વળગી રહી ચાલ્યો. સ્ત્રીએ ધીનો દીવો કર્યો ને ઉંચું જોઈ ચોરને દેખી શેઠ પોતાની સ્ત્રીને કહે છે, 'જો છાપર ફાટ્યું છે ને પેલો દીકરો, જો કેવો મનનો છે? ઉછરેલ, પાછરેલ, રાધો રતો, શિળી નહીં, ચોરી નહીં, અછબડા નહીં, વાવળી નહીં, વરાદ નહીં ને આપણું ઘર ભરાઈ રહે તેવો છે, જો.' ચોર તે સાંભળી ખુશી થઈ હેઠળ ઉતર્યો. શેઠે આવકાર દેઈ તેને ખેંસાવ્યો, ને સ્ત્રીને કહે છે કે, 'બિનું પાણી કર, પછી લાપસી રાંધ.' એમ કરીને શેઠે પોતે પઠારો બિધાવ્યો, માંદીથી હીરકોરી ઘોતીઆ, કસબી પાઘડી, બતરી, કંદોરા, વેહેડું, વિંટી બધું કહાણું. ચોરને ખાતરી થઈ કે, 'હવે હું તો વાણિયાનો દીકરો થયો.' પાણી બિનું કરી નવરાવ્યો; કંસાર, દાળ વગેરે જમાવ્યો, પછી સારાં દુગડાં પેઢરાવ્યાં, કુંકુનો ચાંદલો કર્યો. ત્યાં તો સવાર થઈ એટલે શેઠે ચોરને કહ્યું, "ચાલો, દીકરા દુકાને." બન્ને જણ ચાલ્યા. રસ્તામાં કેટલાકે વાણિયાને પૂછ્યું, 'આ કોણ છે?' શેઠ જવાબ દેતા નય કે, 'મારો દીકરો,' 'તમારે તો કાંઈ છોકરાં નથી ને આ ક્યાંથી?' ત્યારે શેઠ કહે, "પરમેશ્વરે આપ્યો, આકાશમાંથી ઉતર્યો, રાતે આવ્યો." એમ જવાબ આપતા આપતા તો દુકાને આવ્યા. દીકરાને શણગારીને દુકાને ખેસાડ્યો છે, જે પૂછતા નય તેને શેઠ ઉપર પ્રમાણે જવાબ આપતા નય. પણ શેઠે ગુપ્ત રીતે દરબારમાં ખબર મોકલાવેલ કે, મેં ચોર પકડ્યો છે. તેથી પોલીસના જમાદાર આવ્યા અને પૂછ્યું, 'શેઠ, આ કોણ છે?' "એ તો મારો દીકરો છે." 'ક્યાંથી આવ્યો?' 'આકાશમાંથી' પરમેશ્વરે આપ્યો? એટલે જમાદારે લાકડીનો એક ગોહો શેઠને માર્યો. શેઠ કહે છે, 'ભાઈસાબ, દીકરો છે. તેમાં ગોહા શું મારો છે?' એટલે જમાદારે હુકમ કર્યો કે, 'ચાલો તમે બન્ને દરબારમાં.' એટલે શેઠ તથા ચોર દીકરો બન્ને દરબારમાં ગયા. દરબારમાં ફેજાદારે પૂછપરછ કરી ત્યારે શેઠે કહ્યું, "દીકરો આકાશમાંથી ઉતર્યો, છાપર ફાટ્યું, ને ઘરમાં આવ્યો. પરમેશ્વરે રૂડાં વાનાં કર્યાં, શાબ, શાબ—" ફેજાદારે શેઠને મારવા લીધો ત્યારે શેઠ કહે છે, "શું કામ મારો છે, શાબ? તમારી નજરમાં આવે તેમ કરો." આગળના વખતમાં ચોરને માટે સળ શૂળીની હતી તેમ શૂળીની સળ દીકરાને ફેજાદારે ફરમાવી એટલે શેઠે તેનું પ્રથમનું ધોતિયું દુગડાં આપ્યાં, ને ખોળો પાથરી કહે જે, "દીકરા ઘરેણું ગાંડું દુગડાં લાવો, ને બેઠા પરમેશ્વરનું નામ લેઈ શૂળી ઉપર ચડવા નહ્યો." કહી શેઠ પોતાનો માલ લેઈ ઘેર ગયા ને ચોરને શૂળીએ ચઢાવ્યો.

૧ અતિશયોક્તિ કરી વાત કરવી.

વાતનું વરેકું કરવું. વાતનું વતેસર કરવું.
વાતનું વતેસર ને કાંટાનું કટેસર કરવું.
To make a mountain of a mole-hill.

૩૦૯. રાંકમાંથી રાજ કરવો. ૭.

રાંકમાંથી રાજ કરવો. કીડીમાંથી કુંજર કરવો.
પપ્પામાંથી પીરમહમદ બનાવવો. મોવાળામાંથી ગરમર બનાવવી.
ઝોખાદ વગર જીંચપદ જીરવાય નહીં.

દાહુરા—રંક નિવાજત બનત રાજેશ્વર, ભૂપત બનત લિખારી;
જીરકે પાંજિમેં પેનીયાં^૧ નાહી, વાકું દીનો કુંજબિહારી. ૩૨૦
જીરકે પાંજિ પેનીયાં નહીં, વાકું દેત ગજરાજ;
બિખ દેતે બિખીયા મીલી, બલે ગરીબનિવાજ. ૩૨૧

૩૧૦. કાગળની હાંડી ચુલે ચડે નહીં. ૭

કાગળની હાંડી ચુલે ચડે નહીં. તુબડાં બાંધી દરિયો તરાય નહીં.
કાગળની હોડીથી દરિયો તરાય નહીં.
કાગળની કાચળીમાં ઢબુ ભરાય નહીં.
તુબડાનો ટોપ ફટલી ધડી ટકી શકે? તકલાદી કામ શું ઝીંકે ઝાલે?
આકા ડોકાનો માંડવો.

૩૧૧. ઘેલી સૌ પહેલી. ૯

ઘેલી સૌ પહેલી. પોડીઆ પેહેલી છાંટ ઊતાવળ કરે.
મોરલે ગાડે મટુબાઈ. ગામ કરતાં ધાંચેજી ઊતાવળી.
વગર આગે બળી મરે. જોરદાર બાયડી જાજીઆમાં ફૂદી પડે.
દાહ લાગે ત્યારે સીંચાણો સૌ પહેલો. હોળીનું નાળિયર.^૨
મડકું ઉપડે ત્યારે દુણીવાળો સૌથી આગળ થાય.

૩૧૨. સાત કપુત દીકરે નખોદ ગયા બરાબર. ૮

સાત કપુત દીકરે નખોદ ગયા બરાબર.
પત્થર જણ્યો હોત તો ધોળીને ધોવાના કામમાં તો આવત.
સો કપુતે બાપ વાંઝીઆ. કપુત દીકરો બાપનું નામ બોલે.
કપુત દીકરે કુળ હીણું પડે. કપુત દીકરો કુળમાં અંગારો.

૧ પેનીયાં=જોડા. ૨ આફરડો ફૂદી પડે.

દોહરો—કાંઠાં ધણાં કાગોલીઆં, કાંઠાં ધણા કપુત;
 સજ્જન તો હક્કડ^૧ ભલા, હક્કડ ભલા સપુત. ૩૨૨
 સવૈયો—પુત કપુત, કુલક્ષણ નાર, અદેખો પડોશી, સુગલીઓ દોસ્તદાર;
 કવિ ગંગ કહે સુનો શાહ અકબર, એ ચારોકું ગરદન માર. ૩૨૩
 ૩૧૩. સપુત દીકરા વિષે. ૨૨

સપુત દીકરા કુળ બિજાળે. દી વાળે તે દી-કરા, છો વાળે તે છો-કરો.
 એકે (એક સપુતે) બિજાળા, છત્રીશે ખેંગાર.^૨
 સુપાત્ર દીકરો ધિકાતેર પેહેડી તારે. દી વાળે દીકરા, કાં ધોરી કાં ધરા.
 એકે હજારાં, સોએ બિચારાં.
 બાકર બચાં લાખ, લાખે બિચારાં.
 સિહણ બચું એક, એકે હજારાં.
 બાપ કરમી તો બેટેકું કાવ, બેટા કરમી તો બાપકું લાવ.
 બાપથી સવાઇ, તો સપુત દીકરો કહેવાય.
 કુળદીપક, તે સુપાત્ર દીકરો.

બાપનું નામ દીપાવે તે સપુત દીકરો. એક સપુતે બધું કુળ શોભે.
 દોહરો—ચીલે ચીલે ગાડી ચલે, ચીલે ચલે કપૂત;
 તીનહી ચીલે ના ચલે, અશ્વ, શેર,^૩ સપૂત. ૩૨૪
 ગ્રાહક સખે સપૂતકે, સારે^૪ કાળ સપૂત;
 સખકો ઢાંકન હોત હે, જૈસે બનકો સૂત.^૫ ૩૨૫
 વિદ્યા સંયુત^૬ એકહી, જે કુલ સપૂત હોત;
 બંશ^૭ ઉદ્દીપન કરત જ્યું, બિધુતે રેન ઉઘોત. ૩૨૬
 એકહી પૂત ગુનવંત ભલ,^૮ ગુણ વિણુ શત નહીં કામ;
 હિમકર^૯ એકહી તમ હરે, બિગજ^{૧૦} કાટ અકામ. ૩૨૭
 કહા શોક સંતાપ કંત, જે બહુ હોત કપુત;
 ભલો એક મનભાવતો, સખ કુલ પાલક પૂત. ૩૨૮
 એકહી ભલે સપૂતતે, સખ કુલ ભલો કહાય;
 સરસ સુવાસિન વૃક્ષસે, જ્યું બન સકલ બસાય. ૩૨૯
 સિહનીકા એકે ભલો, ગજદલ^{૧૧} ગંજનહાર;^{૧૨}
 બહુત તન કીસ કામકે, શુકિ^{૧૩} તનય હજાર. ૩૩૦

૧ હક્કડ=એક. ૨ બળેલી ઇટનાં રોડાં. ૩ શેર=સિંહ. ૪ કામ સુધારે.
 ૫ કપાસ. ૬ સંપાદન કરેલ. ૭ વંશ. ૮ ભલો. ૯ ચંદ્ર. ૧૦ તારા. ૧૧ હાથીનું
 ટાળું. ૧૨ ગાંજનાર. ૧૩ બુંડણ.

ચોપાઈ—જે ગુણવાન મનુષ્ય ગણાય, કુળમાં તે દીવો કહેવાય;
 હોય હજાર ગણું જરૂર જોર, દીવા વિના અંધારૂં ઘોર. ૩૩૧
 સવૈયા—પુત સપુત, સદગુણી નાર, સદગુણી પાડોશી, નિર્ભળ દોસ્તદાર;
 કવિ ગંગ કહે સુનો શાહ અકબર, એ ચારોકો જીવો પરિવાર. ૩૩૨
 ૩૧૪. એવો સાચો કે જ્યાં બોલે ત્યાં ખાય તમાચો. ૮

એવો સાચો કે જ્યાં બોલે ત્યાં ખાય તમાચો.
 બહુ સાચું બોલ્યે સત્યાનાશ.
 સાચું સર્વ કાળે બોલાય નહીં. સાચા બોલો માએ માર્યો.
 હે બાઈ બાડી, છાસ દેજે જાડી;
 જેવી તારી વાણી, તેવું છાસમાં પાણી.
 સાચા બોલો સગી માને ગમે નહીં. ડાકણને મ્હોએ ડાકણ કહેવાય નહીં.
 દાહરો—અંધાને અંધો કહે, કડવું લાગે વેણ;
 હળવે રહીને પૂછીએ, શાથી ખોયાં નેણ? ૩૩૩

૩૧૫. કાજની કુતરી મરી ગઈ ત્યારે આખું ગામ આભડ્યું, કાજ
 મરી ગયા ત્યારે કોઈ નહીં. ૫

કાજની કુતરી મરી ગઈ ત્યારે આખું ગામ આભડ્યું,
 કાજ મરી ગયા ત્યારે કોઈ નહીં.^૨
 જે આંખની શરમ. આંખની શરમ મટી, એટલે ચારી તુટી.
 શરમ જેની પડતી હોય તેની પડે.
 જેને આંખ નહીં, (આંધળો) તેને મ્હો શરમ નહીં.

૩૧૬. માણસની પરીક્ષા પંથે કે પાડોસે. ૪

માણસની પરીક્ષા પંથે કે પાડોસે.
 માણસ જોઈએ વસીને, સોનું જોઈએ કસીને.
 છાલાવીએ ત્યારે હજામની પરીક્ષા. કામ ઉપરથી કારીગરની પરીક્ષા.

૩૧૭. ગુમડું ફૂટ્યું ને વૈઘ વેરી. ૧૦

(ગરજ સચાં પછી માણસને પરવા નથી રહેતી તે વિષે.)

ગુમડું ફૂટ્યું ને વૈઘ વેરી. ગરજ સરી અમારી, શી પરવા તમારી ?

૧. જર જોર=પૈસાનું જોર ગમે તેટલું હોય, પણ ગુણવાન પુરૂષ વગર અંધારૂં ઘોર.
 ૨ કાજની આંખની શરમ ગઈ.

કામ વખત કાકી, નીકર મૂકે હાંકી.   ગરજ સરી કે મતિ ફરી.
જમતો પરાણો ભેંસ માને.^૧   ગરજકે^૨ વાસ્તે ખુદાકું કુસલાતીથી.
વૈઘ, ભુવા ને ડાકલાં વાળા, આવે ચઝા ને જાય પાળા.
દરદ મટયું કે વૈઘ વેરી.^૩

દોહરો—પડી ગરજ મન ઓર હે, સરી ગરજ મન ઓર;
ઉદેરાજ^૪ કહે મનુષ્યકો, ચિત ન રહે એક ઠોર.   ૩૩૪

સોરઠો—મતલબ ને મનવાર, લોક જમાડે ચુરમાં;
વિણ મતલબ મનવાર, રાખ ન રેડે રાજીઆ.   ૩૩૫

Danger passed, God is forgotten.
Vows made in storm are forgotten in calm.
A fig to the Doctor when cured.
When the cow is old, she is soon sold.

૩૧૮. ગરજે ગધેડાને કાકો કહેવો પડે. ૧૨

ગરજે ગધેડાને કાકો કહેવો પડે.   ગરજી ગામનો ઓશીઆળો.
ગરજ ખીચારી આપડી, ગરજે ગોદા ખાય.
ગરજીઉં ને દરદીઉં. ગરજવાનની અક્કલ જાય, ને દરદવાનની શિકલ જાય.
વખત હોવે આંકા, તો ગધેકું કહેના કાકા.
ગરજવાનને અક્કલ નહીં.   ગરજી કુસકાથી સોધો.

જમતો પરાણો ભેંસ માને

૧ પરાણો જમવા બેડો હતો ત્યારે ભોજનને અંતે દૂધ લાવવા ઘરઘણીએ કહ્યું. એટલે જીએ જવાળ આપ્યો કે, દૂધ તો નથી, ભેંસ વસુકી ગઈ છે. એટલે પરાણાએ કહ્યું, આપણે ભેંસનું ખાડું છે, તેમાંથી એક મોકલીશ. પરાણો તેને ઘર ગયો. પણ ભેંસ મોકલવી શકી ગયો.

ખાડું=ભેંસનું ટાળું. કાઠીઆવાડમાં આ રાખ્ખો વપરાય છે. ગાયનું ઘણું તેને ટાળો કહે છે. બકરાનું ટાળું તે વાઘ કહેવાય છે. બળદનું ટાળું બાળકું કહેવાય છે.

૨. એક ડોસીનો એકનો એક લાડકો દીકરો માંદો પડ્યો. ઓસડવેસડ કરતાં આરામ ન જણાયો. એટલે ડોસીએ માનતા કરી કે, “ખુદા મેરે બેટકું આરામ કરે તો આભ જીતની બડી રોટી ખુદાકું ચડાઈગી.” દીકરાને આરામ થયો. દીકરે પૂછ્યું, “આભ જીતની બડી રોટી માની હે, લેકીન ઇત્તા બડા રોટી પકાનેકું તવા કહાંસે લાયગી” ત્યારે ડોસીએ કહ્યું કે, “ગરજકે વાસ્તે મેં ખુદાકું કુસલાતીથી.”

૩ અરથ સર્પો પછી વૈઘ વેરી. ૪ ઉદેરાજ=એક ગોરનું નામ.

ગરજ સાકરથી ગળી. કણકીઆની^૧ આયડી, સૌની ઓશીઆળી.
ઓશીઆળી બિલાડી, ને જીદરની લાડી.

સવૈયો—ગરજહી અર્જુન હીજ ભયે, ગરજહી ગોવિંદ ધેન ચરાવે,
ગરજહી દ્રૌપદી દાસી ભઈ, ગરજહી ભીમ રસોઈ પકાવે;
ગરજ બડી ઇન લોકનમેં, ગરજ બિના કોઈ આવે ન જાવે,
કવિ ગંગ કહે સુનો શાહ અકબર, ગરજહી બીબી ગુલામ રીઝાવે. ૩૩૬

Necessity knows no law.

Need makes the old wife trot.

૩૧૯. કૌતુક વગર હસવું હોય નહીં. ૬

કૌતુક વગર હસવું હોય નહીં. કારણ વગર કાર્ય નહીં.
આગ હોય ત્યાં ધુમાડો હોય. થડ વગર શાખા નહીં.
દુઃખ વગર રૂંચું આવે નહીં. પાછા વગર ગંધાય નહીં.
No effect without cause.

૩૨૦. કાળા અક્ષરને કુટી મારે તેવો છે. છનું અર્ધ પણ જાણે નહિ. ૧૦

કાળા અક્ષરને કુટી મારે તેવો છે. છનું અર્ધ પણ જાણે નહિ.
પાટલા ઉપર ધૂળ નાખી હોય ત્યારે ને.^૨
કાળા કાળા મંકાડા. રાતી એટલી ઝીમેલો.^૩
પથરનો ભમરડો. આપ લણ્યા હતા.
સખી, મારો ઘણી એવો ચતુર છે કે પોતાનું લખ્યું પોતે વાંચી શકે નહીં.
દોહરો—દેખાદેખી જે કરે, વણ સમજ્યો બ્યર્થ;

વગર ભણેલો લીટા લખે, એમાં ન સરે અર્થ. ૩૩૭

મૂર્ખ કર પોથી દઈ, બાંચનકું ગુનગાય;

જ્યસેં નિર્મલ આરસી, દઈ અંધેકે હાથ. ૩૩૮

You may as well expect a cat to read.

It is all Greek and Latin to me.

૩૨૧. મરીને માળવો લેવાય નહીં. ૧૦

મરીને માળવો લેવાય નહીં. થાય તેટલું કરીએ.
કાંઈ કામ સારૂ મરીએ? કાંઈ ચુલા ઉપર ચઢાય છે.

૧ કણકીઆ=(કણક)લોટ માગનારો બ્રાહ્મણ. ૨ ત્યારે આવડે. ૩ એક જાતનાં ઘવડાં.

ચાર હાથ થાય છે?¹

પગે ચલાય તેટલું ચાલીએ, કાંઈ બિડાય છે.

સીજે તેટલું ફરીએ. સરીર સાચવી કામ થાય.

આબને બાથ ભરાતી નથી. એ હાથે લાડવો ખવાય છે ?

૩૨૨. કાંટો કે ત્રાજવું કોઈની શરમ રાખે નહીં. ૩

કાંટો કે ત્રાજવું કોઈની શરમ રાખે નહીં. કાંટો અદલ જોખી આપે.

ધર્મરાજનો ન્યાય, કોઈની સીફારસ ચાલે નહીં.

૩૨૩. મારવો ઉંદર ને ખોદવો ડુંગર. ૪

મારવો ઉંદર ને ખોદવો ડુંગર. કીડી ઉપર કટક ચડાવવું.

મારવી માંખ ને ચડાવવી તોપ.

ધૂળગળની વાતમાં વેર મોટું કરી નાંખવું.

Much ado about nothing.

Much pains little gains.

૩૨૪. કીડીને કણ અને હાથીને મણ પરમેશ્વર આપી રહ્યો છે. ૬

કીડીને કણ, અને હાથીને મણ પરમેશ્વર આપી રહ્યો છે.

ખાનાર, પીનારને ખુદા આપે.

ખાનારપીનારનાં નસીબે મળી રહે છે.

પરમેશ્વર કોઈનું અજ્યું રાખતો નથી. દાતારને પરમેશ્વર આપી રહે છે.

ખાનાપીના ઝોર ખુશ રહેના. ખાધેપીધે દીવાળી, ઉગરે ઉચાટ.

કીડીને કણ, હાથીને હારો, હંસને મોતી તે દેડકાંને ગારો પરમેશ્વર આપે છે.

દોહરો—દાતાકું હર દેત હે, જ્યાં તહાંસે આન;

સુમ પાપી બિનતિ કરે, કેશવ ધરે ન કાન. ૩૩૯

૩૨૫. મ્હોમાં આવ્યો કોળીઓ પાછો જાય. ૮.

મ્હોમાં આવ્યો કોળીઓ પાછો જાય. કાંઈ આવેલું વહાણુ ડુબ્યું.

હાથ આવેલી બાજી ગઈ. જીતી બાજી હારી બેઠા.

સમુદ્રમાં તરી આવીને ખાબોચીઆમાં ડુબ્યું.

ધમ્યું સોનું ધૂળ મળ્યું. કરી કમાણી ખોઈ બેઠા.

છેડો સુધર્યો તેનું બધું સુધર્યું.²

¹ બે હાથે થાય તે ફરીએ જાય. ૨ નહીં તો મેળવેલી આખર જતી રહે છે.

There is many a slip between the cup and the lip.
To swallow a whole ox and be choked with the tail.

૩૨૬. સૌ કીસબ ચોર. ૬

સૌ કીસબ ચોર^૧.

કીસબ બધો બતાવે કાઈ નહીં. કીસબ બતાવી શું બીબ માગવી છે ?

સૌ કીસબ બતાવે, પણ ગુરૂ ભાગ બાકી રાખે.

કામણ^૨ શિખવે, પણ વાલણ પોતાની પાસે રાખે.

તાળું બતાવે, પણ કુંચી કરસનજીને હાથ.

૩૨૭. ધંધાખાર બહુ ભુંડો. ૫

ધંધાખાર^૩ બહુ ભુંડો. કીસબખાર તે સાત પેઢીના વેર જેવો.

ધંધાખારનું વેર પેઢીઓ સુધી ચાલે. વૈદ્યનો વેરી વૈદ્ય.

ધંધાખારમાં કેક ખુવાર મળ્યા છે.

Two of a trade seldom agree.

૩૨૮. કુંભાર કરતાં ગધેડાં ડાહ્યાં. ૪

કુંભાર કરતાં ગધેડાં ડાહ્યાં. ગુરૂથી ચેલા આગળા.

શેક કરતાં વાણોતર વધ્યા.

ભણી ગણીને ઉતર્યા, ગુરૂજના^૪ મ્હેમાં મુતર્યા.

Fools rush in where angels fear to tread.

૩૨૯. ગામડે ભેંસ ને ઘેર ઝરડકા (વલોણાના). ૧૨.

ગામડે ભેંસ ને ઘેર ઝરડકા. ઘોઘે ભેંસ ને ઘરમાં ધીંગાંણું.

ઘઉં ખેતમં, ખેટા પેટમં, ને આંહી મનસુખા ચાલે.

પેટમાં છોકડું, ને નામ પાડો હીરા. ભેંસ ભાગોળે ને છાસ છાગોળે.

૧ કીસબ=હુન્નર, કળા, વિદ્યા વગેરે છુટથી શિખવે નહીં તે.

૨ “કામણ” એટલે મુક મારવાની મંત્રવિદ્યા તથા વશીકરણની મંત્રવિદ્યા. તે વિદ્યાથી મુક મારે અથવા વશીકરણ વિદ્યાથી કોઈને વશ કરવા મંત્ર નાંખે, તેથી માંદો પડે તો તે મંત્રથી થયેલી ધન અગર દરદ (મંદવાડ કે ધન મંત્રથી થઈ એ તો માનનારની બુદ્ધિ કે સમજણની વાત છે). મટાડવા સાર ને દરદ પાછું ખેંચી લેવાના કે આરામ કરવાના મંત્ર કે વિદ્યાને “વાળણ” કહે છે. ૩. એક ધંધાવાળાને પરસ્પર વેર.

૪. બે મઠ કુસ્તી કરતા હતા તેમાં એક મઠ જીત્યો. તે પેચ કરીને જીત્યો, જોનાર લોકો જીતનાર મઠને શાખાશી આપતાં બોલ્યા કે, “રંગ હે ઉસ્તાદકું” ત્યારે મઠ બોલ્યો, “ઉસ્તાદ ગાંડુ ક્યા કરેગા, હમ તો અક્કલકે ફેલાવસે ચલતે હું.”

ધરમાં ભેંસ નહીં, ને છાસ ફાફડ ફેદા.

વિવાહ પહેલાં માંડવશોર.^૧

પરણ્યા પહેલાં બુવાઈ. પરણ્યા પહેલાં અધરણી.

મુવા મોર ઘેર ખોદવી. મુવા મોર^૨ મોકાણુ.

તાવડી તાના કરે, બાજરી બજરમાં.

Do not count upon a thing until you get it.

Count not upon chickens before they are hatched.

Call not a surgeon before you are wounded.

૩૩૦ કન્યા અને એકું ધાન વાસી ન રખાય. ૧૧.

કન્યા અને એકું ધાન વાસી^૩ ન રખાય.

દીકરી પારકું ધન છે.

દીકરીના આપને ઊંઘ ન આવે.^૪

કુંવારી કન્યા સાચવવી, તે સર્પનો ભારો સાચવ્યા બરાબર છે.

બગે જેના ધરમાં સાપ, બગે દીકરીઓનો આપ.

દીકરી કુંવારી રહે નહીં, દીકરો કુંવારો રહે લાજ બચ નહીં.

જેને ઘેર કન્યા, તેને પરમેશ્વરે દંડ્યા.

પેટી રખાય, પણ બેટી ન રખાય. ઝાઝી દીકરીએ કુળ હીણ.

ઝાઝે^૫ વરસાદે કણ હીણ.

ઢોહરો—ચલવો ભલો ન ઢોસકો, દુહિતા ભલી ન એક;

માંગવો ભલો ન આપસો, બે પ્રભુ રાખે ટેક. ૩૪૦

The worst store is a maiden unbestowed.

૩૩૧. કુંવારી કન્યાના સો વર ને સો ધર. ૫

કુંવારી કન્યાના સો વર ને સો ધર.^૬

વરને ટીકાવ્યો^૭ ન હોય ત્યાં સુધી કહાન કુંવારો.^૮

ખાલી ટીકાણાના ઉમેદવાર ધણા. નીંધણીઆતા માલના સૌ ધણી.

ધણી બગે ત્યારે ચોર ભાગે.

૧ માંડવશોર=વિવાહ થયા પછી એક દિવસ જમણુવાર. ૨ મોર=પહેલાં.

૩ વાસી=કંડું, રાતવાસો.

૪ કુંવારી હોય ત્યાં સુધી.

૫ ઝાઝો એટલે હઠથી

વધારે હોય ત્યારે કુંડામાં કે કણસલામાં દાણો થોડો ચડે ને દાણો નબળો થાય. ૬

સો ભાગાં આવે. ૭ “દીલો તાણવો” એકું કહેવાય છે, “દીકો તાણવો” યા

“દીકાવ્યો” એ પણુ પ્રયોગ છે; પણુ કહેવતમાં નાગરો કહે છે કે વરને પોંક્યો ન હોય

ત્યાંસુધી કહાન કુંવારો-તોરણથી પાછો કાઢાડે માટે. ૮ હબર ટેકાણે ભાગાં કરવાં પડે.

૩૩૨. લક્કડકે લાડુ ખાયગા વો પસ્તાયગા, નહીં ખાયગા વો બી પસ્તાયગા. ૯

લક્કડકે લાડુ ખાયગા વો પસ્તાયગા, નહીં ખાયગા વો બી પસ્તાયગા.
રાંડી રૂવે, માંડી રૂવે, સાત દીકરાની મા મ્હોંડું પણ ઉઘાડે નહીં.
કુંવારો કોડે મરે, ને પરણ્યો પીડાએ મરે.

કોડે મુવાં, ને કુતરે તાણ્યા. આળ્યો છે કોડે, પણ જશે મથિ ઘોડે.
કોડ પુરા થયા, એટલે કોડ મટ્યો.

મથુરાકે પેંડે ખાવેગા સો પસ્તાવેગા, નહીં ખાવેગા સો બી પસ્તાવેગા.

સાખી—રાનખી દુઃખીઆ, રંકખી દુઃખીઆ, મહિપતિ દુઃખીઆ વિકારમેં;
વિના વિવેક ભેખખી દુઃખીઆ, ઐધા એક સંત સુખી સંસારમેં. ૩૪૧
મેં તો દુઃખ દુનીઆનું ભાળી; પરણી નારી તે પીએર મૂકી વાળી.

Age and wedlock, we all desire and repent.

૩૩૩. નકટા જોગીની જમાત. ૩

નકટા જોગીની જમાત. ગાંડીઆ ટોળું. નકટાની જમાત.

૩૩૪. ગામને મ્હોડે ગરણું બંધાય નહીં. ૧૧

ગામને મ્હોડે ગરણું બંધાય નહીં.
કૂવાને મ્હોડે ઢાંકણ દેવાય પણ ગામને મ્હોડે ઢાંકણું ન દેવાય.
ગામને મ્હોડે કુવો દેવાય નહીં. દુનીઆ તો દેખે તેવું ભાખે.
ગામ વચ્ચે કૂવો, તે કાઈ કહે જોડો ને કાઈ કહે છીછરો.
દુનિયા હફત રંગી છે. દુનિયા દો રંગી છે.
દુનિયા છે, આમ પણ બોલે ને આમ પણ બોલે.
ખલકકી હલક, કીસીને બંદ કીયા હે. જગત જતાયું નથી.
મારનારનો હાથ ઝલાય, પણ બોલનારની જીભ ઝલાય નહીં.

No dish pleases all tables alike.

Do as you like, you cannot curb men's tongues.

૩૩૫. ઘડાનું અજવાળું ઘડામાંજ રહે. ૫

ઘડાનું અજવાળું ઘડામાંજ રહે. દરની માટી દરમાં સમાય.
કુવાની છાંયા કુવામાંજ રહે. દરિદ્રના મનોરથ, જપજે ને લય પામે.
મનમાં પરણ્યા ને મનમાં રાંચ્યા.

૩૩૬. કેળામાં ખાંડ ને મૂળામાં મીઠું. ૭

(ઈશ્વરની કૃપા તથા અકૃપાથી જે બની આવે તે વિષે.)

કેળામાં ખાંડ ને મૂળામાં મીઠું.^૧

દૂધમાં સાકર ને છાસમાં મીઠું. મૂળા હોય ત્યારે મીઠું પણ મળે નહીં.

ધરમાં લીલા લેહેર, ત્યારે જમવાનું પારકે ઘેર.

ધરમાં અજના સાંસા, ત્યારે પરોણાનું પૂર.

દૂધળા ધરમાં સુવાવડ સાંઠ.

દુકાળમાં અધિક માસ હોય.

૩૩૭. જે જેવાં તેનાં તેવાં. ૭

જે જેવાં તેનાં તેવાં.

કુટુંબનો વા છોકરાંમાં આવે.

મોગરે મોગરો, ને કૌચે કૌચ.

કેળે કેળાં, ને આવળે આવળીઆ.^૨

વલવલતી રાંડ ને વેવલાં છોકરાં. કુટુંબ કરડકણું, ને મોસાળ વઢકણું.

દોહરો—શરવીરકે વંશમે, શરવીર સુત હોય;

જ્યું સિંહનકે ગર્ભમે, સિયાલ ન ઉપજે કાય. ૩૪૨

૩૩૮. રોટી ત્યાં ચોટી નહીં, ચોટી ત્યાં રોટી નહીં. ૫

રોટી ત્યાં ચોટી નહીં, ચોટી ત્યાં રોટી નહીં.

ધાનાં ત્યાં પાનાં નહીં, પાનાં ત્યાં ધાનાં નહીં.

ચારો છે ત્યાં ચલીઆં નહીં, ચલીઆં છે ત્યાં ચારો નહીં.

દૂધ ને દીકરા સાથે ક્યાંક હોય.

સંપત્તિ ને સંતતિ ભેગાં હોય તે ભાગ્યશાળી.

૩૩૯. ઘી વિના લુખો કંસાર, દીકરા વગર સુનો સંસાર. ૧૦

ઘી વિના લુખો કંસાર, દીકરા વગર સુનો સંસાર.

ધરનો દીવો દીકરો. સો ગુલામે ધર ઉજડ.^૪

દીકરા દેખી કાળજી ઠરે.^૫ દીકરા દેવતાને દુર્લભ.

પુતહીનકા ધર સુના, વિદ્યાહીનકા હૃદય સુના, દરિદ્રીકા સખ સુના.

આળા તેના શા દુકાળા? દીકરા સાર પથ્થર એટલા દેવ કરવા પડે.

જેને ઘેર પારણું, તેનું શોભે બારણું.

૧ કેળાં મળે ત્યારે ખાંડ આવી મળે. ૨. પરડા. ૩ ચોટી=ચોટલી. દીકરા હોય તો ચોટલી હોય. ૪ દીકરા વગર. ૫ આંખ ઠરે.

દોહરો—ચોસઠ દીવા હે સખી, આરા રવિ તપંત;
ઘોર અંધારું તે ધરે, જ્યાં સુત ન રમંત. ૩૪૩

૩૪૦. કોઈના પેટ ઉપર પગ મૂકવો નહીં. ૬

કોઈના પેટ ઉપર પગ મૂકવો નહીં.

પીઠ ઉપર મારીએ, પણ પેટ ઉપર મારીએ નહીં.

વહેતી ગંગામાં પગ મૂકવો નહીં. કોઈની ચાલતી સેર તોડવી નહીં.

ચાલતી રોજી તોડવાનું મહા પાપ છે. ચડતી દેરડી^૧ પાડવી નહીં.

૩૪૧. કુંભાર રીસે બળે ત્યારે ગધેડીના કાન ઊમેળે. ૮

કુંભાર રીસે બળે ત્યારે ગધેડીના કાન ઊમેળે.

અકર્મી મારી રાંડ પર શરો. દીવાની દાઝે કોડીઆનાં બચકાં ભરે.

કોઈની રીસ કોઈ ઉપર ઊતારવી.

આખનો ખાર બાઈ ઉપર કહાડવો. નબળો સિપાઈ દેડવાડે શરો.

શોકના ખારે ધણીનો ખાટલો હગી ભરવો.

નબળો ધણી રાંડપર શરો.

A coward husband is a hero to his wife.

૩૪૨. હવેલી જોઈ ઝુંપડું પાડવું નહીં. ૭

(વાદ નહીં કરવા વિષે.)

હવેલી જોઈ ઝુંપડું પાડવું નહીં. કોઈનો વાદ થાય નહીં.

ધર્મકર્મમાં વાદ નહીં. મીઠાંને વાદે ચણા ચાવવા નહીં.

દેખાદેખી સાધે જોગ, પડે પિંડ કાં વાધે રોગ.

વાદે વરો કરીએ, તે બાવા થવાની નિશાની.

ચોખરો—અનુભવી આગળ વાદજ વદે, તે ઊંટ આગળ જેમ પાળો ખદે.

૩૪૩. ઊકરડામાં સાંઠ મુતર્યો, તે શું જણાય? ૧૧

ઊકરડામાં સાંઠ મુતર્યો, તે શું જણાય?

કોગળે દવ ઓલાય નહીં. ડુંકે વાદળું ખસે નહીં.

મોવાળા તોડે મડાં હળવાં થાય નહીં.

ઘોડે ગયું તે ગધેડે પાછું વળે નહીં.

જીવાનીમાં પૈસા થયા નહીં, તે ધરડપણમાં શું થાય?

૧ દેરડી=નાની દેહેરી.

લોહડી ઉપર ત્રચકા.^૧

મણુનાં તુટ્યાં શેરે સંધાય નહીં. લાખનાં તુટ્યાં સોએ સંધાય નહીં.
ચુંડીઆ ખણે વેર વળે નહીં. ખાલખોસના^૨ ધાથી દુરમન ગાંજે નહીં.

૩૪૪. એવા પોઆ પહાણા નથી કે શીઆળ કરડી ખાય? ૧૫

એવા પોઆ પહાણા નથી કે શીઆળ કરડી ખાય.

ભાથીને ઘેર લાલું. ધારાળાનું^૩ વેર છે.

એ તો દાંત ખાટા થાય એવું કામ છે. હાથી આગળ પુળો છે.

વાધને કુલે મધ છે. જીવતી માંખ ગળાય નહીં.

સર્પના દરમાં હાથ ધાલવાનું છે. સિંહની ખેડમાં પગ ધાલવાનું છે.

એ કાંઈ મુવાનો માલ નથી. એ તો કાળો નાગ ઇંછેડવાનું છે.

એ કાંઈ રંગી પેંગી દીઠા, કે ભેર કરો છો?

વાધના મ્હોંમાંથી કાળીઓ કાઢવો છે.

દોહરો—જીણ વાટે કેશરી ચાલીયા, રજ ઊડી તરણું;

તે ખડ ઊભાં સુકે, પણ કેમ ચરે હરણું? ૩૪૪

સતિ નાર, ભોરિંગ મણી, શરૂ શરણાગત;

કરપી ધન ને કેશરી મૂછ, મુવે જાય પર હથ. ૩૪૫

૩૪૫. સજ્જન સખ જગ સરસ હે, જળ લગ પડ્યો ન કામ. ૯

સજ્જન સખ જગ સરસ હે, જળ લગ પડ્યો ન કામ.

શેડું કામ પડ્યું ત્યારે શેડ છાપરે ચઢ્યા.

કાહેલીનું કામ પડ્યું, ત્યારે ડુંગર ઉપર ચડી.

કામ પડ્યું ત્યારે ખોલાવ્યો આડું જીવે.

કામ પડે નહીં ત્યાં સુધી સૌ સારા.

કામ પડે ત્યારે પુરૂષનો પોગર^૪ જણાય.

તડ^૫ પડે ત્યારે રાંકાં મોંઘાં.

દોહરો—સજ્જન સખ જગ સરસ હે, જળ લગ પડ્યો ન કામ;

હેમ હુતાશન પરખીએ, પીતલ નીકસે સામ. ૩૪૬

૧ ખુબ તપાવેલી લોહડી ઉપર પાણીનો ત્રચકો એટલે આંગળી ઉપર પાણી ચડાવી
ઝાંટા નાખે તે શું જણાય? ૨ ખાલખોસ=ચામડીનું કુત ચીરાય તેવો.

૩ ધારાળા એટલે કાડીઆ વર્ણના રજપુત, સિપાઈ, કાળી વિગેરે. ૪ પોગર=પોત.

૫ નાતોની તકરારમાં તડ એટલે પક્ષ પડે ત્યારે.

બેત—ભાઈ ભાઈ કરકે સારી કમાઈ ખાઈ;

ભાઈકા કામ પડા તખ દુમ^૧ દખાઈ.

૩૪૭

૩૪૬. મૂર્ખનાં લક્ષણ. ૧૦

બેવકુફી કાઢના બાપની નથી. મૂર્ખ જાના રહેતા નથી.

મૂર્ખને માથે શીંગડાં નથી હોતાં. મૂર્ખનાં ગામ બુદ્ધાં વસતાં નથી.

મૂર્ખ સારઅસાર તારવી શકે નહીં.

બેવકુફ બોલી જાણે નહીં ને મુંગો રહી જાણે નહીં.

જંઘનું બોલે ને ટકાનું જાન કરે તે મૂર્ખ.

દેહાશ્રી—જમં જીતની બુધ હે, તીતો દેત બતાય;

વાકો બુરો ન માનીએ, ઓર કહાંસે લાય. ૩૪૮

ઉદયરાજ મૂર્ખ જાકી, કહા હોત હે ખાન;^૨

બિન મતલબ ખારો^૩ લગે, વોહી મૂરખ જાન. ૩૪૯

અણુધટતી ધ્રુષ્ટા કરે, અણુદીઠી કહે વાત;

ઠાકર કહે સુણો ઠાકરો, એજ મૂરખની જાત. ૩૫૦

૩૪૭. કોળીઆનું માર્યું નીચું જીવે, ડાંગનું માર્યું ઉંચું જીવે. ૪

કોળીઆનું માર્યું નીચું જીવે,^૪ ડાંગનું માર્યું ઉંચું જીવે.

મ્હોં ખાય ને આંખ લાળે.

આઈ વહાલી કે ખાઈ વહાલી.

પેટમાં જેનું અન્ન પશું, તે કાક કાળે ફળદાયકા.

૩૪૮. ખાધે રાજના લંડાર ખુટી જાય. ખાતાં ખુટે ને પેહેરતાં તુટે. ૭

ખાધે રાજના લંડાર ખુટી જાય. ખાતાં ખુટે ને પેહેરતાં તુટે.

જે ગામમાં રોજ ધાડ પડે તે ગામ વસે નહીં.

રોગની કાથળી, તે ફટલું નભે? એઠાથી બેગાર^૫ ભલી.

આવક રાજ છે. વીરડાની પણ આવક હોય તો ચાલે.

૩૪૯. ખાવાનું મળ્યું એટલે બધાં દુઃખ વીસર્યાં. ૮

ખાવાનું મળ્યું એટલે બધાં દુઃખ વીસર્યાં.

અનેનાં તો તનેનાં. અન્ન સમા પ્રાણ.

પેટમાં પડી ખીચડી, ભવનાં દુઃખ વીસરી.

પેટમાં ન મળે રોટીઆં, સખ બાતાં ખોટીઆં.

૧ દુમ=પુંછડી.

૨ ખાન=ખાણ.

૩ ખારો=અજામણો.

૪. નીચું

જીવે=શરમાય.

૫. બેગાર=મજૂરી.

ખાધાનું દુઃખ એ સૌથી મોટું.

પેટ ઈરે ત્યારે તડાકા ચાલે. પેટમાં કુવો, ને વરઘોડો જીવો.

૩૫૦. છાસ લેવા જવું, ને દોણી સંતાડવી. ૧૦

છાસ લેવા જવું, ને દોણી સંતાડવી.

નાચવા જવું, ને ધુંધટો તાણવો.

ખાતું ખરું, ને મ્હોં બગડે નહીં.

છાસ અને છોકરી માગવામાં શરમ નહીં.

માથું ઊધાડું મુક્યું, ને શરમ રાખવી તે ચાલે નહીં.

માગણ ને મ્હેનો મોળો.^૧ બીખ માગવી ને ભરમ રાખવો.^૨

મેજ મારવી ને લાજવું એ બને નહીં. શોખને ને શરમને બને નહીં.

દોહરો—ભાટ બાલણ ને કુવાડીઆં, બે મુખ મોળાં હોય;

પેલું ન કાપે લાકડું, પેલાને આપે ન કાપ. ૩૫૧

૩૫૧. મરતો નથી ને માંચો મૂકતો નથી. ૬

મરતો નથી ને માંચો મૂકતો નથી. ગાંઠો કહાડતો જ નથી.

છેડો છાડતો નથી. મેલડીનાં^૩ ચેપ.

ચીકણો ગુંદ જોવો. લાલાશાહની લપ.

૩૫૨. ઘોડી પાછળ વછેરે. સોય પાછળ દોરો. ૭

ઘોડી પાછળ વછેરે. સોય પાછળ દોરો.

ગાય પાછળ વાછડું. બોખ પાછળ વરેડું.

ખીસકાલી હાલે ત્યારે પુંછડી પણ હાલે.

બાવો નાચ્યો, એટલે બાવલી^૪ નાચી.

મીઆં બોલ્યા ત્યારે દહાડી પણ હાલી.

When the crow flies its tail follows.

૩૫૩. ખોટો તો પણ ગાંઠનો રૂપીઓ. ૩

ખોટો તો પણ ગાંઠનો રૂપીઓ. ઘેલો તો પણ પેટનો દીકરો.

ખાંકો^૫ પણ મોંકો.

૧ એ ચાલે નહીં. ૨ બને નહીં. ૩ મેલડી એ એક મલિન દેવી છે. ૪ બોલલી નાથી પણ કહે છે. ૫. વાળ ધરેણે મુકી મારવાડી રૂપીઆ લેવા ગયો. નાણાં ધીરનારે કહ્યું, “વાંકો છે;” ત્યારે મારવાડી કહે, “ખાંકો પણ મોંકો” એટલે વાળ વાંકો તો છે પણ તે કોનો? મોંકો=મારો, હું કંઈ સાધારણ નથી. પોતાની મુશ્કતા વાળ વિષે માંગનારનું અભિમાન જોઈ નાણાં ધીરનારે નાણાં ધીર્યાં ને વ્યાજ સુધાં પાછાં આવી પણ ગયાં.

૩૫૪. નકટીનો વર જોગી. મીંઆં ખોડા ને બીબી ઝમકુ બોખી. ૧૩

નકટીનો વર જોગી. મીંઆં ખોડા ને બીબી ઝમકુ બોખી.
તલનું ધરાક ધાંચી. ખોળનું ધરાક ધાંચી.
જેને કાઈ ન પરણે તેને ખેતરપાળ^૧ પરણે.
વર કાણો ને કન્યા આંધળી.^૨ જુગતે જોડું મળ્યું છે.
એને ભૂતરાત પણ બોલાવે તેમ નથી.
ભૂતને પીંપળો પણ મળી રહે છે. ભૂતનું ઠેકાણું પીંપળો કે આંબલી.
ખુદાને બનાઈ જોડી, એક અંધા ચોર દુસરી ખોડી.
મીયાં કાંણા ને બીબી મુંગાં. લાકડે માંકડું વળગાડવું.

૩૫૫. ગઈ આખરૂં પાછી ન આવે. ૧૭

ગઈ આખરૂં પાછી ન આવે. નાક ગયા પછી જીવતર ધૂળ.
મણનું માથું જજો, પણ નવટાંકનું નાક ન જશે.
વહેવાર કાચો તાંતણો^૩ છે.
અણી સાચવી, આખરૂં રાખવી. મરદને આખરૂં એ જ માયા.
વે પાણી મુલતાન ગયાં.^૪
મોતીનું પાણી ઊતર્યું તે ઊતર્યું. મેશ મહોયે બેઠી તે ઉતરે નહીં.
કાળ જાય પણ કલંક જાય નહીં.

દોહરા—લાજે સંપત પામીએ, લાજે મોટાં માન;
લાજ વિનાનાં માનવી, તેના લાંબા કાન. ૩૫૨
વેળા વળે, વિત્ત વળે, વળે વિદેશથી વહાણ;
વોરી^૫ બહાલા વધુ વળે, વળે ન ખ્યાતી જાણ. ૩૫૩
જાકી કીર્તી જગતમેં, જગત સરાહે જાહી;
તાકો જીવન સફલ હે, કહત “અકબર” શાહી. ૩૫૪
લજરાખે તો જીવ રખ, લજવિણ જીવ મરખ;
એ તો માથું સાંયાં,^૬ રખ તો દોનું રખ. ૩૫૫
સોરઠો—લેંસો ભાયાણા, કુંડીઓ કાલે સાંપડશે;
પણ મેસ બેઠી માલા, આલાની ઊતરશે નહીં.^૭ ૩૫૬

૧ ખેતરપાળ=હલકા વર્ગનો ભૂત છે. ૨ એકજ ધર બગડ્યું. ૩ તુટ્યો સંઘાય નહીં.
૪ પાછાં આવે નહીં. ૫ વોરી=લેધને. વધુ=બહુ. ખ્યાતી=કીર્તિ ગઈ હોય તે.
૬ સાંયાં=પરમેશ્વર. ૭ ભાયાણી કુટુંબના માલા નામના મોટા ગરાસવાળા કાઠીને ત્યાં
જઈ આલા નામે આરણે સારાં વખાણ કરી કવિત કહ્યાં. માલો પોતાનાં વખાણ સાંભળી ખુશ
૨૧

સાખી—લાખ ગમાવી સાખ રાખવી, સાખે મળશે લાખ;
લાખ રાખીને સાખ ગમાવે, સાખ ગયે સહુ ખાખ. ૩૫૭

ખેત—જે સતિ સત પર ચડી તો પાન ખાના રશમ^૧ હે;
જે આખર જગમે રહી તો જન જના પરમ^૨ હે. ૩૫૮

The evil wound is cured, but not the evil name^૩

૩૫૬. ગોપાલાઈની ગોપવણી, ને પાગ બાંધે ઊપરણી. ૮

ગોપાલાઈની ગોપવણી, ને પાગ બાંધે ઊપરણી.

વાહવારે મીઠાં બાંકે, ડગલીમેં સો સો ટાંકે.

હાથી ઉપર ખેઠા, પણ પેટમાં હાથ ધાલી જીવે તો લાળા.^૪

આજ સેવો^૫ બાધી છે કહી દીવેટ ચાવી ગયા.

ધંધર મત આધરો લાઈ, ઓઝલકી ખીખીઆં ઘાસ કાટતી હે.

સાખી—મોટાં મોટાં પાગડ બાંધે, માંડે ધાતે ગાભા;

લેવા દેવાનું નામ નહીં, ને વાત કરવામાં આભા.^૫ ૩૫૯

ઓપા લાઈની ગોપવણી,^૬ પાધડી ન આપી આછી;^૭

કાં તો શીખવ ગોપવણી, નહીં તો લે તારી પાછી. ૩૬૦

જોડકણું—મુલ્તાનકે મલજી, દિલ્હીકે લાલા,

સુરતકે ભાઈસાખ, એ સખ ભીખ મંગને વાલા.

થયો અને માલે આલા ચારણને કહ્યું, “આલા જે માગે તે આપું.” ત્યારે આલા ચારણે કુઠાં શીંગડાવાળી કુંડી ભેંસ માળી. એ ભેંસ બહુ વહાલી હોવાથી તે આપવાની માલાની મરજી નહીં તેથી પોતાની દીકરીને માલે કહ્યું કે, “આ ચારણ સાથે તું હસીને વાત કર, એટલે તેને ખરાબ ચાલનું આજ ચડાવી મારીને કહાડી મુકીશ.”

ત્યારે દીકરી પોતાના બાપ માલાને કહે છે, “હે ભાયાણી કુંડળના કુંડી ભેંસો તો ધણી મળી રહેશે, પણ આલા ચારણને મારીને કાઢી મુક્યાની મેસ કપાળે ચોંટી તે ઊતરશે નહીં.” એ ઉપરના સોરઠાનો ભાવાર્થ છે. પછી દીકરીની સૂચના માલાએ માનીને આલા ચારણને કુંડી ભેંસ આપી.

૧ રશમ=દસ્તુરી, રીવાજ.

૨ પરમ=રૂઢ.

૩ દુઃખનો પાર નહીં.

૪ ગરાસીઆને મૂછ લગાડવા તેલ નહીં, તે દીવામાં વધેકું તેલ ચોપડ્યું. ચોપડતાં દીવાની પાતળી દીવેટ પણ ઠાકારની મૂછમાં ચોપડાઈ ગઈ. કોઈ સામે મળ્યો તેણે પૂછ્યું, “મૂછમાં આ શું છે,” ત્યારે ઠાકારે જવાબ દીધો કે, “આજ સેવો બાધી છે” તે તાંતણે રહ્યો હશે કહીને દીવેટ ખાઈ જવી પડી.

૫ આભા=પતરાળખોર.

૬ હુગડાનો ફટિલો કે બગડેલો ભાગ છુપાવવાની કે

સારો ભાગ ઉપર દેખાડવાની કળાને “ગોપવણી” કહે છે. ૭ આછી=સારી.

૩૫૭. ગધેડા ઉપર અંબાડી. ૫

ગધેડા ઉપર અંબાડી. પીઠાર^૧ ઉપર ટીપણી.
ત્રાટા ઉપર ચીત્રામણ. ધૂળ ઉપર લીંપણ.
કુતેકુ સુત્રા લગાવ.^૨

૩૫૮. ગદ્દેને ખાયા ખેત, નહીં પાપ નહીં પુણ્ય. ૬

ગદ્દેને ખાયા ખેત, નહીં પાપ નહીં પુણ્ય. ગાય દોહી કુતરીને પાવું.
શેકીને વાવવું.^૩
બાજે કાઢી ઉછીતું આપવું.
કુપાને દાન કરવું. ગધેડા આગળ ઘ્રો ભેળાવની.
ખારા પાટમાં વાવવું, તે બીજ પણ બળી જાય.
પામરીવાળાના લેઈ દાથરીવાળાને^૪ દેવા.
સવાયા લેઈ ઉછીના આપવા.

There is but little merit in inconsiderate bounty.
Kindness is lost upon an ungrateful man.

૩૫૯. ગમે તેમ સુવો, ગાં- ખાટલા વચ્ચે. ૭

ગમે તેમ સુવો, ગાં- ખાટલા વચ્ચે.
નાચી ખુંદી પગ સામું જોવું.
ગમે તેમ ખરચો, પણ રેલો ધરમાં ને ધરમાં આવે.
હરી ફરીને હડકે^૫ હાથ. ખોળે જીથો માર ધનાળું.^૬
તાણ્યો વેલો થડે જાય. આંધળી ભંસે મ્હોડવું દીકું.

૩૬૦. દેખાય છે દેડકો, પણ માંહેથી કાળો નાગ. ૧૧

દેખાય છે દેડકો, પણ માંહેથી કાળો નાગ.
દેખાય છે ગરીબ, પણ બહાર છે તેટલો ભોંયમાં છે.
કુંકી ગરદન, કમ પેશાની, હરામજદોઝી એ નીશાની.
ગરીબના માથામાં શું કાંઈ આંગળી ખુંચે છે ?

૧ પીઠાર=માટીનું ચણતર. ૨ કુદકે કુદકો; ઘાંકેકુ સુત્રા લગાવ પણ કહેવાય છે.
૩ શેકલો દાણો જીગે નહીં; કાચો દાણો વાવ્યો જીગે. ૪ દાથરી=ઢીકરાની સાનક.
૫ હડકો એટલે પૈસા રાખવાનો ગલ્લો, પેટી. આનો અર્થ એમ છે કે, જે માણ-
સના ધરમાં ખીલે પેટીપટારામાં પૈસા હોય નહીં તે બ્યારે ખરચે ત્યારે હડકામાંથી
ખરચવા પડે. ૬ ખીલું ગામ જાણે જ નહીં.

ગરીબને ગાં-માં દાંત હોય. ગરીબ ગોલો.
 ગૌમુખો વાધ છે. સુંવાળો સર્પ જેવો.
 જીભમાં મધ, ને અંતરમાં હળાહળ ઝેર.
 ઉંદર કામા કરનાર છે, ઝુંકી ઝુંકી ખાનાર છે.
 પાતાળમાં પગ ધાલે તેવો છે.

૩૬૧. ગરીબના નિશાસા નખોદ વાળે. પ.

ગરીબના નિશાસા નખોદ વાળે. ગરીબનું ખાય તેનું સત્યાનાશ જાય.
 ગરીબના પૈસા ખાવા તે લોહીના ઘુંટડા.
 ગરીબને મારે તેનું જાય આડે ખારે.

ઢોહરો—તુલસી હાય ગરીબકી, કબલુ ન ખાલી જાય;

મુઝે ઢોરકે ચામસે, લુહા ભસ્મ હો જાય. ૩૬૧

૩૬૨. ઢોરના ચાવ્યામાં કુચો પડે, પણ લોકના ચાવ્યામાં કુચો પડે નહીં. ૬

ઢોરના ચાવ્યામાં કુચો પડે, પણ લોકના ચાવ્યામાં કુચો પડે નહીં.

ધંટીના ગાળામાં બચે, પણ લોકના ચાવ્યામાં બચે નહીં.

જે બહુ ચહડે તે બહુ લોકમાં ચવાય.^૧

૩૫ નજાય, માટે વરરાજને ગાલે મેસનેા ચાંલેા થાય છે.

દુનીઆની બત્રીસીએ ચજો તેા મુવેા.

કંચાયા સારા, પણ વંચાયા ખોટા.

૩૬૩. ગરીબ ખોલે તે ટપલા પડે, ને મોટા ખોલે ત્યારે તાળીઓ પડે. ૧૪

ગરીબ ખોલે તે ટપલા પડે, ને મોટા ખોલે ત્યારે તાળીઓ પડે.

દીનનું ડહાપણ દાટ. ગરીબ સગું તે ગણતરીમાં નહીં.

નાને મ્હોણે મોટી વાત કરવી, તે જખ મારવાની.

ગરીબ ગમારમાં ખપે. કાઈ ગરીબ થશે નહીં.

લોંઠાનું લાકડું. વાધે માર્યો માનવી તેનો શો ધનસાક ?

મોટાની પાંચશરી બારે. સારાને સાગમટેરે નોતરાં, ગરીબને કાઈ ગણે નહીં.

લોહી (ચામડીમાં) હોય ત્યાં સુધી સજી સગું.

મોટા કહે મોવાળાની ભાજી, શ્રોતા કહે સૌ હાજી હાજી.

સૌ સારાના સગા, ગરીબનું સગું કાઈ નહીં.

ચોખરે—મોટા જે ખોલે તે છાજે, ઊપર ઢોલ ધળમણ વાજે;

નાનો ખોલે તે વાઝે જાય, ઊપર ગડદા પાડુ ખાય. ૩૬૨

૧ ખરાબ માણસ ચહડે તે ચરચાય=ચવાય.

૨ સહકુટુંબ નોતરાં.

૩૬૪. ગરીબીમાં કાંઈ શરમ નથી. ૫

ગરીબીમાં કાંઈ શરમ નથી.

દરિદ્રતા કાંઈ દુર્ગુણ નથી. ગરીબી કાંઈ ગુ-હો નથી.

ફાટેલે લુગડે ને ધરડાં માળાપે કાંઈ લાજવાનું નથી.

ગરીબ નિર્ભય થઈ નિરાંતે સુવે છે.

૩૬૫. ગાવું ગળામાં, ઉલટ વગર આવે નહીં. ૮

ગાવું ગળામાં, ઉલટ વગર આવે નહીં.

ખાવું ખોળામાં, ભૂખ વગર લાવે નહીં.

મન વિનાનું માહાલવું, ને પગ વગર ચાલવું. પ્રેમનો રંગ, તે ખરો રંગ.

મન હોય તો માળવે જવાય. ઉલટનાં કામ ઉત્તમ થાય.

દળણું દળવું, ને મન વિના માહાલવું (એ ખરોખર).

મન ચોટ્યું તે હજાર આવરણ બેદીને પહોંચે.

Nothing is impossible to a willing mind.

૩૬૬. પેટ પેટ અધરણી નહીં. ૪

પેટ પેટ અધરણી નહીં. લગ્ને લગ્ને કુંવારો.

કાળીએ કાળીએ બિસ્મિલાહ. તળાવે તરસો ને વેળા ભૂખ્યો.

૩૬૭. ગામ હોય ત્યાં ઢેડવાડો હોય. ૬

ગામ હોય ત્યાં ઢેડવાડો હોય.

ધાંધલીઆં ધુણે, તે પાંચ પડોશીને પુણે.

ગામ હોય ત્યાં ઉકરડો હોય.

જ્યાં રંધાય ત્યાં ગંધાય. જ્યાં મંડાય ત્યાં છંડાય.^૧

કુકુંબમાં માણસ હોય, તેમાં નરમ ગરમ પણુ હોય.

Roses have their thorns.

૩૬૮. જાનમાં કોઈ જાણે નહીં ને હું વરની કુઈ. ૧૧

જાનમાં કોઈ જાણે નહીં ને હું વરની કુઈ.

જાનમાં કોઈ જાણે નહીં ને હું વરનો આપ.

નહીં ત્રણમાં, નહીં તેરમાં, ને નહીં છપ્પનના મેળમાં.

બાઈ તેરનારે ભાવમાં ખપે છે.

ફાંસુની કુઈ ને કુસકે મુઈ. પાદર સુવું ને સીસકારા શા ?

૧ ભાણું પચાં હોય ત્યાં એક હોય. ૨ ત્રાંબીઆના તેર.

ગાડાં તળે કુતરૂં, તે જાણે બધા બાર હું તાણું છું.
ટીટાડી પગ જાયા રાખી સુવે, તે એમ ધારે છે કે આકાશ અધર
મારે પગે રહ્યું છે.

દાતણ કરતાં ડાકું હલાવ્યું, તે જાણે મને માનીતી ગણી.
દોઢીએ શેર, ને ઢગલે ઢેડ.^૧

જોડકણું-જનમાં કાઈ જાણે નહીં, ને હું વરની કુઈ;
ગાડે કાઈ બેસવા ન દે, દોડી દોડી મુઈ.

૩૬૯. મરદની ગરદમાં રહેવું, પણ નામરદાના સરદાર થઈને
રહેવું નહીં. ૧૦

મરદની ગરદમાં^૨ રહેવું, પણ નામરદાના સરદાર થઈને રહેવું નહીં.
ધણી ધારવો તો ધીંગો ધારવો. બડ ઝુઝે ને લેંસ દુઝે.

બાયડાના બાગ પડાવે. બાયડાના ધા ધુમે.

મરદની ગીરદ સારી, નામરદનો છાંયડો ખોટો.

સિંહ પાંજરે પડે પણ ગર્જના કરે.

મરદના સાખા પડે.

પારો ભોંયમાં દાટો, પણ ફાડીને નીકળે.

હાથી વગર દરવાજો તુટે નહીં.^૩

૩૭૦. ઢીલગંડાની સોખત કરવી નહીં. ૬

ઢીલગંડાની સોખત કરવી નહીં.

નખજાને કડે બેસારીએ, તે છેરી ભરે.

નખજાનો સાથ રણવગડામાં રખડાવે.

દાધારીગુ દવ બાળે, ને પાછળનાનો ભવ બાળે.

દોહરો—ગામમાં નહીં ખોરડું,^૪ સીમમાં નહીં ખેતર;

ધંધા વિના ફરતો ફરે, એ શું કરશે બેહેતર? ૭૬૭

૧ એટલે હલકું બહુ કોઈ ગણતરીમાં નહીં. ૨ ગરદ (ગર્દ)=રજ.

૩ કિકીનો દરવાજો તોડવા સાથે આગળના વખતમાં એવી રીત હતી કે, દરવાજાના
લાકડામાં થોડે થોડે અંતરે ખીલા જડેલા હોય છે તે હાથીને વાગે નહીં માટે પાસે
જાંટ આડું જાણું રાખે ને હાથીને દારૂ પાઈ મસ્ત કરે એટલે હાથી પોતાનું માથું જોરથી
દરવાજાને મારે એટલે વચ્ચેનું જાંટ કુદાઈ જાય અને દરવાજાની સાંઠળો કે પાટીઆં
ચુટીને દરવાજો જાંટી જાય. ૪ ખોરડું=ધર, કાઠિયાવાડમાં એ રાજ્ય વપરાય છે.

સોરઠો—મંડળમાં સુતકાર, પાછળ પડકાર^૧ કરે;

એ નહીં ભડના^૨ આચાર,^૩ સાચું સોરઠીઓ ભણે. ૩૬૪

૩૭૧. ગાય બકરાના વાડા, સિંહના વાડા હોય નહીં. ૪

ગાય બકરાના વાડા, સિંહના વાડા હોય નહીં.

સિંહને સંગાથ નહીં.

મહાત્માને મઠ નહીં.

ખરા સંત તે રમતા રામ.

૩૭૨. આશીર્વાદનો એકે નહીં, ભેણેજાંના બે. ૧૦

આશીર્વાદનો એકે નહીં, ભેણેજાંના બે.

વેરાગીના કટકથી ગામ મરે નહીં. સાધુનાં સીધાં જોખાય નહીં.

બાઈ કલ્યાણીથી શું થાય ?

સાંઢ વગર ગાભ રહે નહીં. ગાંડી ગુજરાત, આગે લાત, પીછે ખાત.

બાઈ કીધે કાઈ બોર આપે નહીં.

મા બાઈનો સાથ, તેને કાઈ ન દે હાથ.

દોહરો—અથે તથેકા એક રૂપૈયા, અંકે કંઠેરા આના ચાર;

ધકડમ તીકડમ આઠ આણે, શું શાં આના ચાર. ૩૬૫

બાઈ સાહેબનો એકે નહીં, શાલો કહે તો બે;

જો તેથી પણ આગળ ચાલે, તો ગમે તેટલા લે. ૩૬૬

૩૭૩. આશીર્વાદ આપવાને વપરાતાં વાક્યો. ૧૧

ફૂલે નાહો ને પુત્રે ફજો. રામની રક્ષા ને ભીમનો દોરો.

સુવર્ણ ફૂલે ફાલો ને ફજો. ના, મા, તારી સો બલા જા.

સો વર્ષનો ધરડો ડોસલો,^૪ ને સાત દીકરાનો બાપ થજો.

જુગો જુગ જીવો. ચાંદો સુરજ તપે ત્યાં લગી તપો.

ધણી ખમા. પરમેશ્વર તમારો વાળ વાંકો ન કરે. સદકે^૫ જાજો.

દોહરો—સદા ભવાની સહાયની, સન્મુખ રહો ગણેશ;

પંચ દેવ રક્ષા કરો, બ્રહ્મા વિશ્ણુ મહેશ. ૩૬૭

૩૭૪. ગાંઠનું ખાવું ને ગાંડા સાથે જવું (મૂખાઈનાં ચિહ્ન). ૬

ગાંઠનું ખાવું ને ગાંડા સાથે જવું. ગાંઠના દોકડા ખરચી ગઢ પાડવો.

ગાંઠ ખરચી શુ ખાવું. ખાવી ધૂળ ને માંહે કાંકરા.

ખાવાનાં ગોખર ને માંહે કાંટા. ગાંઠનું ગોપીચંદન શુમાવવું.

૧ હોકારો કરે.

૨ ભડ=શૂરવીર.

૩ આચાર=લક્ષણ.

૪ માતાનો.

આશીર્વાદ. ૫ સદકે જઈ=મીઠડાં કે આવારણાં લઈ.

૩૭૫. દૂધ પુતના ધણી ખોટું કરે નહીં. ૫

દૂધ પુતના ધણી ખોટું કરે નહીં.

ઇમાન ઉપર વાત, ખોટું કરે તો ખુદા પૂછે.

જે પરમેશ્વર માથે રાખી કામ કરે, તે ન્યાયજ કરે.

દૂધ, પુત ને અન્ન ધન, એ બધાં સુકૃતનાં ફળ.

પ્રભુ કૃપાનું પાત્ર, ધર્મને રસ્તેજ ચાલે.

૩૭૬. હાથીએ હાથી લડે ને વચ્ચે ઝાડનો ખો. ૫.

હાથીએ હાથી લડે ને વચ્ચે ઝાડનો ખો.

પાડે પાડા લડે ને ઝાડનો ખો.

મોટા મોટા લડે, ને વચ્ચે રાંકની ખરાખી.

રાજાએ રાજા લડે, વચ્ચે રૈયતનો મરો.

ત્રાંખાપીતળનાં ઠામ અથડાય ત્યારેગોખો પડે, માટીનાં અથડાય તેફૂટી જાય.

The poor do penance for the follies of the strong.

૩૭૭. ગોળ નાંખે તેવું ગળ્યું થાય. ૧૧

ગોળ નાંખે તેવું ગળ્યું થાય.

જેવો તારો રાજો, તેવો મારો ખેળો.

હાથ મીઠો કે હાટ મીઠું.^૧

જેવી તારી ઢોલકી, તેવો મારો તંબુરો.

જેવાં ભાઈનાં મોસાળાં, તેવાં બેહેનનાં ગીત.

જેવો તારો કરીઆવર, તેવાં મારાં ગીત.

જેવા મીઆંના કાદરા, તેવો ખૂનો વધાર.

માલ મીઠો કે હાંડલી. જેવી સામગ્રી, તેવી રસોઈ.

પસલી ભાઈની ને આશિપૂ બાઈની.

ઢોહરો—જેવું તે કયું તેવું મેં કયું, ઉપર વાળ્યો ધોંક;^૨

જેવાં તારાં રીંગણાં,^૩ તેવો મારો પોંખ. ૩૬૮

Plenty makes dainty.

૩૭૮. ગોળ વગર મોળો કંસાર. સ્ત્રી વગર સુનો સંસાર. ૬

ગોળ વગર મોળો કંસાર.

સ્ત્રી વગર સુનો સંસાર.

સ્ત્રી વગર ઘર શોભે નહીં.

સુનું ઘર શ્યામા વિના.

૧ હાટ=માલમસાલા પડે ત્યારે સ્વાદ થાય, એકલો હાથ એટલે રસોયો મીઠાશ લાવી શકે નહીં. ૨. આરો આંક. ૩. વંતાક.

શ્રી ગર્ભ એટલે પુરૂષ ધરલંગ. ધરનું ઢાંકણ નાર.

શ્રી વગરનો પુરૂષ દાંડીઆમાં ગણાય.

ધરનો પ્રધાન શ્રી. શ્રી ધરની લક્ષ્મી છે.

No life without wife.

૩૭૬. દરિયામાં રહેવું ને મગરમચ્છથી વેર. ૩

દરિયામાં રહેવું ને મગરમચ્છથી વેર.

ગામમાં રહેવું ને પટેલથી વેર.

અત્રીશ દાંત વચ્ચે જીભ ને દાંતથી વેર.

To live in Rome and fight with the pope.

૩૮૦. પૈસો વધતો જાય તેમ લોભ વધતો જાય. ૮

પૈસો વધતો જાય તેમ લોભ વધતો જાય.

ધણવાળો ધણને ધાય.

કુકડી માતી થાય તેમ પુંક સાંકડી થાય.^૧

છતે પૈસે બીખારી. કુંભાર સાજે હાંદસે રાધે નહીં.

ધણવાળાને ધણી લાલ, છતે ઘીએ લુખું ખાય.

ઘેર ઘોડો ને પાળો જાય, ઘેર દુઝણું ને લુખું ખાય.

છતે પૈસે રાખે લાલ, એવો કાણ મૂર્ખનો રાય ?

Who is worse shod than a shoemaker's wife.

૩૮૧. કજીઆનું મૂળ હાંસી, રોગનું મૂળ ખાંસી. ૮

કજીઆનું મૂળ હાંસી, રોગનું મૂળ ખાંસી.

હસવામાંથી ખસવું થાય. બહુ હસે તે બહુ રોવાને.

મશ્કરીની ખસકરી. મશ્કરીના ઠૂકા થાય.

ઠૂકાખાજ, તે દંડાખાજ. હસવું રમવું હસમાં હોય.

હસતાં રમતાં દહાડો જાય, ને ખીજે તેનું નખોદ જાય.

Bitter jest is the poison of friendship.

Slanders in jest often prove serious injuries.

૩૮૨. ઘણો ખીહિ તે ઘણો સપડાય. ૫

ઘણો ખીહિ તે ઘણો સપડાય.

ખીહીકણ બિલાડી. પોતાના આજાંયાથી પણ ડરે.

ખીહિ તેને સૌ ખીહીવરાવે. ખીહિ તેનાથી કાંઈ બને નહીં.

૧. નિકાસ કે ખચનો માર્ગ અંધ.

૩૮૩. ઘર ઊખેળી જુઓ, ને વિવાહ માંડી જુઓ. ૪

ઘર ઊખેળી જુઓ, ને વિવાહ માંડી જુઓ.

ઘર માંજું, કે એક તોલડી તેર વાનાં માગે.

માંદાની સુવાવડ, હજાર ચીજ જોઈએ.

સાત સાદલા ભેગા કરે, ત્યારે કામ આવે.

One cannot form an idea previously of what a marriage or a house will cost.

૩૮૪. ટહાડે પાણીએ ખસ ગઈ. ૭

ટહાડે પાણીએ ખસ ગઈ. વાએ વાદળ ખસી ગયું.

વાએ કમાડ (લોદાનાં) દેવાઈ ગયાં. ઢેડ સુવે ને આભડછેટ ટળી.

એક કાગડો મરે ને સો ગાયનાં શિંગ ફરે.

દાહ બળે ને જમીન પાક થાય. ભુંડો મુઓ ને ભાવટ ગઈ.

૩૮૫. ઘર દેખી પગ જોરમાં ઊપડે. ૬

ઘર દેખી પગ જોરમાં ઊપડે. ઘર ધરતીને છેડો છે.^૧

ઘર ગયાનો કોઠો છે.^૨

હજાર ગાઉ દૂર દેશ જઈએ, પણ ઘર સાંભરે.^૩

જિટ મરે ત્યારે મારવાડ સામું જુવે.

દોહરો—પાંચ કાસે પાળો વસે, દશ કાસે અસ્વાર;

કાં તો નાર કુભારજી, કાં તો કંથ ગમાર.^૪ ૩૬૮

૩૮૬. ઘરમાં ટકાના ત્રણ શેર, ને બહાર તીરમારખાં. ૬

ઘરમાં ટકાના ત્રણ શેર, ને બહાર તીરમારખાં.

મુલાંની દોડ મસજીદ સુધી.

ઘરમાં કાંઈ ચાલે નહીં, બહાર બળે તલવાર બાંધે.

ઘરમાં ચલણ મુલા પાણીઆરા વચ્ચે. પાણીઆરાના મુનશી.

પટેલની ઘોડી પાધર સુધી.^૫

૧. ઘર આવ્યા એટલે બીજે જવાનું રહ્યું નહીં. ૨. ગયાજી ગયા પછી બીજી નત્રાની જરૂર રહેતી નથી, તેમ ઘર ગયા એટલે ક્યાંયે પછી જવાનું નહીં. ૩. પોપટ રત્ન જડિત સોનાના પાંજરામાં હોતો, પણ વતન સાંભરી આવ્યું. ૪. પોતાનું ઘર પાંચ કાસ દૂર હોય ને પેદલ ચાલનાર માણસ રાતવાસો ત્યાં રહે, ને દશ કાસ ઘર દૂર હોય ને સવાર બીજે રાતવાસો રહે તો ઘરમાં નાર કુભાર્યા સમજવી ને કાંતો કંથડો ગમાર સમજવો, નીકર પોતાને ઘર સીધા પોહોંચ્યું જ જોઈએ. ૫ ઘોડીને બદલે ધુરી-હાકલ, ખાદર સુધી.

૩૮૭. ઘરમાં બિલાડીથી ખીહો, ને બહાર વાઘ મારે. ૨

ઘરમાં બિલાડીથી ખીહો, ને બહાર વાઘ મારે.

શૂરા તે રણમાં શૂરા, ઘરમાં ધીરા ને ગંભીર.

૩૮૮. શેરી માંહેનો સિંહ. ૬

શેરી માંહેનો સિંહ.^૧ ઘરમાં વાઘ ને બહાર બકરી.

ઘરમાં કજીઆથી ધરાય નહીં, ને બહાર ટપલા ખાય.

ઘરમાં શૂરો પુરો, બહાર ખીહીકણુ બિલાડી.

શિયાળ પોતાની સીમમાં સિંહ.

(વાણીઓ) સ્થાનક બેઠો સિંહ હોય, પણ વનમાં તો હરણું.

Argus at home, but a mole abroad.

૩૮૯. ઘરડા ગાડાં વાળે. ૮

ઘરડા ગાડાં વાળે. ઘરડા ધાંચમાંથી ગાડું કહાડે.

ઘરડાની અછલે ચાલે તે કદી ન ભૂલે.

ઘરડા જે ગત જાણે તે નાના ન જાણે.

ઘરડા વગર ઘરનું ઠાંકણું નહીં.

ઘરડાનુંજ ઘર.^૨ ઘરડાં પૂછ્યાનું ટેકાણું છે.

જેના ઘરમાં ઘરડું નહિ તેનું ઘર ગધેડે ચઢે.

૩૯૦. ગોર પરણાવી આપે, પણ ઘર ચલાવી આપે નહીં. ૩

ગોર પરણાવી આપે, પણ ઘર ચલાવી આપે નહીં.

દલાલ સોદ્દો કરાવી આપે, ભેવું દેવું ધણીએ ધણીને.

માખાપ દલાલ છે, આખા ભવના જમાન નથી.

૩૯૧. ઘરડી ગાય ગોરને આપો. ૪

ઘરડી ગાય ગોરને આપો. બળતું ઘર કૃષ્ણાર્પણ.

ગોરને આપો ઘરડી ગાય, પાપ મટે ને પુણ્ય થાય.

દોહરો—ઝડકામણું ઝડકામણું, વાઘે ઊંચું જાય;

આપો ઘરના બ્રાહ્મણને, તે પુંજ પુણ્યના થાય. ૩૭૦

૩૯૨. હાલ જાય, હવાલ જાય, બંદેકા ખ્યાલ ન જાય. ૬

હાલ જાય, હવાલ જાય, બંદેકા ખ્યાલ ન જાય.

ઘરડો થાય, પણ ચસકો જાય નહીં. ઘરડી ગાયને ટોકરો.

૧ પોતાની હદમાં કુતરો સિંહ બરાબર. ૨ શુદ્ધસ્થાવ્રમમાં ઘરડાં માણસની શોભા છે.

(શરીરે) ધરડો થયો, પણ જીવ (મન) ધરડો થતો નથી.

બુઢી ઘોડી લાલ લગામ, ચડને વાલા મેં જવાન.

સોરડો—અવનિ રોગ અનેક, તેનાં બહુ કીધાં જતન;^૧

ધણ પ્રકૃતિનું એક, રચ્યું ન ઓસડ રાજઆ. ૩૭૧

He has a cold tooth yet in his mouth.

૩૬૩. ઘી ક્યાં ઢળ્યું, તો ખીચડીમાં. ૩

ઘી ક્યાં ઢળ્યું, તો ખીચડીમાં.^૨

ઢોર ગયું તે ધણીને ઘેર. લપસ્યા તોએ ગંગામાં.^૩

It is not lost, what a friend gets.

૩૬૪. ઘંટીના સો ફેરા, ને ઘંટનો એક ફેરો. ૧૫

ઘંટીના સો ફેરા, ને ઘંટનો એક ફેરો.

એક તરફ રામ, એક તરફ ગામ.

શ્રીમાનનો કચરો, તે ગરીબનો પેટવરો.^૪

મીઆં ચોરે પળી પળી, અલ્લા ચોરે કુંપી કુંપી.

મીઆં ચોરે મુઠે, ને અલ્લા ચોરે ઊટે.

સોનીના સો, ને લુહારનો એક. મોટા હાલ્લાની ખરવાડ.^૫

સાસુના સો દહાડા તો વહુનો એક દહાડો.

સુધનું સાફ તે લુહારનાં લોહાડાંમાં જાય.

અર્ધમાં રામ ને અર્ધમાં ગામ. મોટાની એકમાં ગરીબનો ગુજરો.

મોટાનો ઉતાર તે ગરીબનો શણગાર.

સો દહાડાની પાવસ, એક દહાડાની વાવસ.^૬

હાથીને હૈયા સમું તે ગધેડાને ગળાળોળ.

દોહરો—હાથી મુખસે ગીર પજો, ઘટ્યો ન ગજડો અહાર;

કીડી મુખમે લે ચત્રી, પોપણકું પરિવાર. ૩૭૨

૧ જતન=ઉપાય, ઔષધ. ૨ જન થયું નથી, કે જોડું નથી થયું. ૩ ગંગામાં નાશાથી પાપ નાશ પામે છે એવી માન્યતાથી સંતોષ થાય. ૪ કર્મોને કુલે હોય તે અકર્મોને કપાળે ન હોય. ૫ મોટાં હાલ્લાંને ઘોતાં ચોરોનું નીકળે તે પર એક જણનો ગુજરો થાય. ૬ પાવસ=વરસાદ. મરાઠી “પાહસ”. વરસાદ સો દહાડા વરસ્યો હોય પણ એક દહાડો તડકો કે ઉધાડ થઈને વા વાય તો તે વરસાદના પાણીના ભેજને સુકવી નાંખે છે, એ ભાવાર્થ છે.

૩૯૫. ધણીધણીઆણી રાજી, તો કયા કરે મીઆં કાજી ? ૮

ધણીધણીઆણી રાજી, તો કયા કરે મીઆં કાજી ?

ઘીખીચડી એકનાં એક, પાપડ એકા દેખ.

ધણીધણીઆણીના કજીઆ, તે જવાસાની વાડ.

દહાડે આવે ડાંગે ને રાતે એકનાં એક.

ધણીધણીઆણી વઢે, પણ અંતે એકનાં એક.

ખીખી લડતી હે ઝઘડતી હે, લેકીન ધરકી ખખર રખતી હે.

વૈભવગાંધીનું સહીઆઈ.

દાહુરો—હું કરીશ તાગડો, તું રાખજો ટેક;

પરોણા ઊડી ઘેર જશે, એટલે આપણે એકનાં એક. ૪૭૩

૩૯૬. ઘેર ઘેર માટીના ચુલા. ૬

ઘેર ઘેર માટીના ચુલા. સૂર્યનારાયણ અધે સરખા ઊગે છે.

અધાંનાં ઘર ગારે લીપેલાં છે. અધે સરખા અપોર.

ઊંચે ચડ કર દેખા, તો ઘર ઘર એકહી લેખા.

અધે ઠેકાણે વાયરો સરખો વાય છે.

No family without feud.

૩૯૭. ઊંઘર ઘર ઘરના પરોણા. ૪

ઊંઘર ઘર ઘરના પરોણા. ઘેલીનાં ઘેર ઘેર સાસરાં.

એ તો ઘટ ઘટ વ્યાપી છે. જ્યાં જોઈએ ત્યાં તૈયાર.

૩૯૮. મખખી ચુસ. ૧૬

મખખી ચુસ.

પાણી પીને મુતર જોખે.

ગાંડ ધોઈ કઢી કરે.

પુંઠમાં આંગળી ધાલી સુંગે.

તેલમાં માંખ પડી હોય તો નીચોવી લે. ચમડી તુટે પણ દમડી ન તુટે.

નરકમાં પાઈ પડી હોય તો દાંતેથી ઉપાડી લે.

પાઈને માટે મક્કે જાય. નાસરી સાઈ નવસારી જાય.

દમડી માટે દમણ જાય. પાઈને માટે નીંભાડે આગ મૂકે.

પાંચ માઈ, પચાસ માઈ, પણ એકે મુડી ન હાઈ.

પૈસો મારે શીર સાટે છે. જીવ જાય, પણ પૈસો કેવો થાય.

તેલ પાઈ એરંડીજી કહાડે. પૈસો ગાંઠેથી છુટે નહીં.

ગમડી? છાંડે, પણ દમડી ન છાંડે.

સુમ માણસનું મન કંઈ હોય છે તેને માટે બે દોહરા નીચે લખ્યા છે.

સુમ ધણી છે તેને તેની સ્ત્રી પૂછે છે,

દોહરો—નારી પૂછત સુમકું, કહાંસે બદન મલીન;^૧

કહાં ગાંઠસે ગીર પજો, કહાં કાઉકું દીન.^૨ ૩૭૪

સુમની સ્ત્રીને સુમ ઉત્તર આપે છે.

દોહરો—નહીં ગાંઠસે ગીર પજો, નહીં કીસીકું દીન;

દેતે દેખા ઓરકું, વહાંસે મુખ મલીન. ૩૭૫

His money comes from him like drops of blood.

૩૬૯. ચલને દો ભાઈ ચલને દો, સાંધકા ટકું ચલને દો. ૫

ચલને દો ભાઈ, ચલને દો, સાંધકા ટકું ચલને દો.

ધન મારા ધણીને જેમ હાંકે તેમ હાલો.

ચલો મેરે ટકુવે, તીન કાસ બડુવે. ટકું ચાલે ત્યાં સુધી ખરો.

ડગમગ ચાલે, તે તીન દીનમેં અઢાઈ કાશ.

૪૦૦. ખાપરો કોઢીઓ બે ભાઈ. ૯

ખાપરો કોઢીઓ બે ભાઈ. સિદ્ધ ને સાધક થઈ મુલક મુંજો.

એકબીજાને પગે બાંધી ઉડે તેવા છે. ચંદુમંદુની જોડી.

એકબીજાના મહોમાં બાચકો ધૂળ નાંખનારા છે.

એકબીજાને માથે ચપટી ધૂળ ભભરાવે તેવા છે.

એકબીજાના કાન કાપે તેવા છે.

ચોરનો ભાઈ ગંડી છોડ, વાહાડીમાં પેસી નાળવે નીકળે તેવો છે.

Gamblers and swindlers are near neighbours.

૪૦૧. અણુબોલાબો બોલે તે તરખલાને તોલે. ૬

અણુબોલાબો બોલે તે તરખલાને તોલે.

સોખત જોઈને સાસરે ગઈ, ને નેવાં આવી ઉભી રહી.^૩

માન રહે ત્યાં શબ્દ નાંખવામાં શોભા છે.

સોનાની આલૃ પાણીમાં નાંખવી નહીં.

શેઠ આવ્યા, તો કહે નાંખો વખારે.

સલામ બજાવી, તો કહે ધર દો છપર પર.

૧ ઉદાસ. ૨ દીધો. ૩ વગર તેડે ગઈ માટે. ૪ આલૃ=કાનમાં પેહેરવાનું સોનાનું ધરણું.

૪૦૨. વાહાર તેની ધાડ. આગ જલે તો જલકું કહું, જલ જલે તો કીસકું કહું? ૧૧

વાહાર તેની ધાડ.

આગ જલે તો જલકું કહું, જલ જલે તો કીસકું કહું.

વાડ ચીલડાં ગળે, તો ધણીને શું પાકે?

હેતુ શત્રુ થયો, આપ ઉઠીને વેરી થયો, સાંઠીમાંથી સાપ થયો.^૧

ચીલડાંમાંથી વરાળ થઈ. ધણી ઉઠીને ચોરે તેને રાખ શું કરે?

રાખ થઈને હુંડી લે, તો રૈયત કાણુ આગળ જઈ કહે?

વન વેરી થયું, ત્યાં ક્યાં આશ્રય લેવો? તારનાર હુઆડે ત્યાં કોને કહેવું?

રક્ષક થઈને ભક્ષક થાય, તે દુઃખ કાણુ આગળ કહેવાય?

સોરઠો—ખેતર ખાએ વાડ, રખોલાં^૨ કાણુ કરે;

વહારો^૩ તેની ધાડ, સાચું સોરઠીઓ ભણે. ૩૭૬

૪૦૩. ચિંતાનું ઓસડ નહીં. ૫.

ચિંતાનું ઓસડ નહીં.

વેહેમનું ઓસડ નહીં.

મનસા ભૂત ને શંકા ડાકણ. ચિંતાથી ચિંતા સારી.

કુંડલિયો—ચિંતા જવાલ શરીરમાં, દવા લગે ન છુટાય,

બાહેર ધુંવા ન નિકલે, અંતરહી ધુંધવાય;

અંતરહી ધુંધવાય, જલે જ્યું કાષ્ટકી ભટ્ટી,

લોહ માંસ જલ જાય, રહે પિંજરકી ઠટ્ટી;

કહે જમીરજ શાહ, સુજ રાખરે ચિંતા,

દવ લાગી ન છુટાય, જરૂરે ઊરમાં ચિંતા. ૩૭૭

૪૦૪. આદિ વેર સ્વાભાવિક વેર વિષે. ૧૧

આદિ વેર જોગી ને જતી, આદિ વેર વેસ્યા ને સતી.

જોગીને ને ભોગીને વેર. ભગત જગતને વેર. રૂડાને ને ભુંડાને વેર.

આદિ વેર ધંટી ને ધઉં, આદિ વેર સાસુ ને વહુ.

સાચને ને જુઠને વેર. “હા”ને “ના”ને વેર.

ઉદરખિલાડીને આદિ વેર. સુમને ને દાતારને વેર.

ચોરને ને શાહુકારને વેર. ચોરને ને ચન્દ્રમાને વેર.

૧. આ દુઃખ કોઈને કહેવાય નહીં તેવાં છે. ૨ રખોલાં=રક્ષણ. ૩ વહારો=મદદ, સહાય, જ્વાર.

Wisdom and goodness to the wile, seem vile.
No and yes often cause disputes.

૪૦૫. ચુક્યા કે મુવા. ચુક્યા કે ચાલ્યા. ૮

ચુક્યા કે મુવા. ચુક્યા કે ચાલ્યા. ભૂલ્યા કે ભોગ મળ્યા.
એ તો જતરડા સોંસરૂં નીકળવાનું છે.
મોવાળાનો ફેર પડવા દે તેમ નથી. મોવાળો ચીરે તેવો ઝીણો છે.
ખાંડાની ધાર ઉપર રહેવાનું છે. કીડી સાંચરે તેવું નથી.

૪૦૬. પહેલે કોળીએ મક્ષિકા. ૫

પહેલે કોળીએ મક્ષિકા.^૧ ચોરીમાંથી દાંત કચડવા.
જનું જગન્નાથ, ને થાક્યા પાદરમાંથી. શ્રીગણેશાય નમઃ માંડખડો.
આ સંધ દારિકા પોહોંચે તેમ નથી.

૪૦૭. ચૌદ જાણે, તેને ચાર જાણનારો શું શિખવે. ૩

ચૌદ^૨ જાણે, તેને ચાર જાણનારો શું શિખવે?
બ્રહ્મા આગળ વેદ ભણ્યા. ચંદ્રમા આગળ શીઆળડી ક્યાં જાય?

૪૦૮. છછુંદરનાં છએ સરખાં. ૧૦

છછુંદરનાં છએ સરખાં. રાંડે જણ્યાં બધાં બરાબર.
એક વાળના ત્રણ કડકા, તેમાં કાળો કાચો ને ગોરો કાચો.
ટંકશાળી રૂપીઆ બધા બરાબર.
કાષ કાષનામાં વીણામણુ માગે તેમ નથી.
એકમાં મણુ નથી. રાંડે જણ્યાં રતન બધાં સરખાં.
એક નીલાડાનાં ઠામ. એક ખાડનાં ગલુડીઆં.
એક નિશાળે ભણેલા.

૪૦૯. અવળચંડી રાંડ જેવો. ૬

અવળચંડી રાંડ જેવો.
છાનોમાનો આવજે, તો કહે ઉટે ચડીને આવીશ.
ભોંયમાં દાટ્યો રહે તેમ નથી.
બોલીશ નહીં, તો કહે ગામ બહાર વાત નહીં કરું.
ઉંધી ઈંટનો ચણનારો કડીઓ. સામે પુરે ચાલનારો ૩

૧ માંખ. ૨ ચૌદ વિદ્યા ને ચાર વેદ. ૩ મેમણુ ને માછલું.

૪૧૦. છાસમાં માખણુ જ્ય ને વહુ કુવડ કહેવાય. ૩

છાસમાં માખણુ જ્ય ને વહુ કુવડ કહેવાય.^૧

ગાંઠી ગરથ જ્ય, ને લોકમાં હાંસી થાય.

પૈસા ખર્ચીને મૂર્ખ બનવું.^૨

૪૧૧. ઓલખ્યા પછી નવ ગજના નમસ્કાર કરવા. ૭

ઓલખ્યા પછી નવ ગજના નમસ્કાર કરવા.

પીછાન પડી, એટલે તોખા કરવી.^૩

જાણ્યા, એટલે આઘેથી નમસ્કાર. નાકલીટી તાણવી.

ઓળખીતો સિપાઇ બે ધપ્પા વધારે મારે.

કેમ લૂટાણા, તો કહે ઓળખીતા મળ્યા.

ગોરજી વંદું છું, તો કહે તારા ગુણુ જાણું છું.

૪૧૨. હવે હઢપાર વાત ગઈ છે. ૬

(સાંઝે તેમ ખરાબ, બન્નેમાં વપરાય છે.)

હવે હઢપાર વાત ગઈ છે.^૪ આ તો આડો આંક વાળ્યો છે.

હવે હઢ થઈ છે. હવે છેક વાળ્યો છે.

હવે શગ (શિખર) ચડી રહી છે.

હવે લીટા (મર્યાદાનો) ઓલંઘી જવાયો છે.

૪૧૩. છોકરાં આગળ છાની વાત કરવી નહીં. ૪

છોકરાં આગળ છાની વાત કરવી નહીં.

બાયડી પાસે સાચી વાત કહેવી નહીં.

છોકરાંથી છાસ પીવાય નહીં. છોકરાં તે છોકરવેળ.

૧ પૈસા મેળવવામાં ડહાપણુ જોઈએ છે, તેમજ પૈસા સંભાળી રાખવા અને પૈસાને જોખમ લાગ્યા વગર જળવાઈ રહે તેમ કરવામાં પણુ ડહાપણુ જોઈએ છે. તેમ યોગ્ય રીતે તેનો વ્યય કરી ઉપયોગી બનાવવામાં ડહાપણુની જરૂર છે. તે ડેકાણુ કોઈ માણસ અયોગ્ય રીતે ખર્ચ કરી પૈસો ગુમાવે છે તેનો પૈસો ને પૈસો જ્ય છે, ને મૂર્ખ ગણાય છે. તે સંબંધમાં કહેવત છે કે “છાસમાં માખણુ જ્ય, ને વહુ કુવડ કહેવાય.” કારણ કે માખણુવાળી છાસ આપવાથી વધારે ઉપકાર માનવો થટે તેને બદલે છાસ આપનારમાં માખણુ ઉતારવાની, ખબરદારીની ખામી ગણી લેનાર મૂર્ખ કહે છે. ૨ આવડત વગર એમ થાય છે. ૩ નહારો છે એમ પીછાન પડ્યા પછી. ૪ કોઈના ગુણુદોષ વર્ણન કરવામાં.

૪૧૪. ડાઢીમૂછ આવશે તો દીકરાને આવશે. ૩.

ડાઢીમૂછ આવશે તો દીકરાને આવશે.

ડાઢીઆળો (ભાયડો) કહેવાશે તો દીકરો કહેવાશે.

ધર ઉધારું રહેશે તો દીકરાથી રહેશે.

૪૧૫. જમીન, જોડે ને જર, એ ત્રણ કળ્યાનાં ધર. ૮

જમીન, જોડે ને જર, એ ત્રણ કળ્યાનાં ધર.^૧

શીંગ, ડોડી ને પોપટો, એ ત્રણ જાતનાં અનાજ.

પુંક, માર ને ધસરકો, એ ત્રણ જાતનાં વાહન.

ઊત્પત્તિ, સ્થિતિ ને પ્રલય, એ ત્રણ જગતના ખેલ.

થાન^૨ એટલાંને કાન, મીંડાં તેને ઈંડાં.

ધા, વા ને ધસરકો એ ત્રણ જાતનાં વાન.^૩

ફરતું, ચરતું ને તરતું, એ ત્રણ પ્રકારનાં વાહન.

ધાર, અણી ને ધુબાકો, એ ત્રણ પ્રકારનાં હથિયાર.

૪૧૬. મરણ તરણને શિખવે. ૩

મરણ તરણને શિખવે. સંકટ પડે બધું સુળે.

માથે પડે એટલે બધું આવડે.

Necessity is the mother of invention.

૪૧૭. જ્યાં મળ્યું ખાવા ત્યાં આવોજી બેઠા બજવા. ૭

જ્યાં મળ્યું ખાવા ત્યાં આવોજી બેઠા બજવા.

જ્યાં મળ્યું જમવા ત્યાં મારો સમવા.^૪

જીસકે તડમેં લડુ જીસકે તડમેં હમ. જ્યાં મળી રાટી ત્યાં પજા આજોટી.

જ્યાં ચાવલકા દાણા વહાં બંદીકુ જનાં.

જીસે જમણુવાર તીસે વાલીડો તૈયાર. જ્યાં જમવા ત્યાં સમવા.

Wasps haunt honey pots.

૪૧૮. ભીખ તેને ભૂખ શી? ૨

ભીખ તેને ભૂખ શી? ભીખારીને જ્યાં જાય ત્યાં ધર.

૧ જમીન, જોડે અને જર એ ત્રણને મટિજ કહ્યા થાય છે. તે ત્રણ ચીજ એવી છે કે “રમે રમાડે રીઝવે આખર આણે વાજ” (વાજ આણું એટલે ડુખી કરવું-હેરાન કરવું.) ૨ થાન=સ્તન. ૩ આ કહેવત શબ્દ ફેર બીજી રીતે બોલાય છે તે પ્રથમ લખી છે. ૪ સમવા=નાત.

૪૧૯. બીખનાં હાંધાં સીકે ચડે નહીં. ૨

બીખનાં હાંધાં સીકે ચડે નહીં. બીખે ભંડાર ભરાય નહીં.

૪૨૦. બીખ ભંડારે નંખાય નહીં. ૫

બીખ ભંડારે નંખાય નહીં. ધર્મનો પૈસો પચે નહીં.

બીખનો માલ કે નાણું, રાજા કે ચોર પોતાના ઘરમાં ભરે નહીં.
ધર્મોદારનો પૈસો આવે તે મીઠડીનાં રૂવાડાં.

દાહુરો—કાચો પારો બ્રહ્મરસ, શિવનિર્માત્ર્ય જે ખાય;

ધૈર્ય કહે છે પાર્વતીને, જડામૂલસેં જાય. ૩૭૮

૪૨૧. સમ ખાય તે સદા જુઠો. ૬

સમ ખાય તે સદા જુઠો. સવાયાના^૧ સો સમ.

શેર મગદળના શાહેદી. જુગારીના સોગન જુઠા.

ચોરની “ના” ને છીનાળવાની “મા” એ બન્ને બરાબર.

(જુઠાના મનમાં) સમ ને સુખડું ખાવાજ ક્યારી છે.

૪૨૨. ટપટપનું શું કામ, રોટલાથી કામ. ૫

ટપટપનું શું કામ, રોટલાથી કામ.

પાડાપાડીનું શું કામ, બળી^૨ ખાધાથી કામ.

પાડાપાડીનું શું કામ, છાસની દોણી ભરવાથી કામ.

કરતા હો તે કરો ને છાસની દોણી ભરો.

દાહુરો—તુલસી નક્ષા બિચારીએ, કયા ભલે બુરેસેં કામ ?

બૂતસેં હનુમાન મીલે, હનુમાનસેં રામ. ૩૭૯

૪૨૩. જુઠની આવરદા બહુ તો સાડાત્રણ દહાડા. ૭

જુઠની આવરદા બહુ તો સાડા ત્રણ દહાડા.

જુઠ ક્યાં સુધી નભે ? જુઠને પગ નહીં, તે ઉભું રહી શકેજ નહીં.

જુઠું ને જડતું ક્યાં સુધી આવે ? જુઠાના હોઠ લખલખ થાય.

જુઠું બોલતું ને જખ મારવી બરાબર. જુઠાનાં ડગલાં ચાર.

A lie has no legs.

૪૨૪. કોઠી હશે તો ઢાંકણું ઘણુંએ મળશે. ૯

કોઠી હશે તો ઢાંકણું ઘણુંએ મળશે.

શિર સલામત તો પધડી બહોત. જીવતો નર ભદ્ર પામે.

૧ સવાયા=પૈસા. ૨ બળી=મલાઈ. તાજ વીઆયેલ દોરના દૂધની બળી.

જીએગા નર તો શીર અસવે ધર.

હાડ સલામત તો માંસ ધણુંએ આવશે.

મુવા પછી કોઈ મળનાર નથી. જીવતાને બધું આવી મહે.

મુવા તે ગયા ચંદ્રમાથી ડાબા. નાક હશે તો વાળીઓ ઘણી મળી રહેશે.

If you are sure of a substance, the form does not matter much.

Health is at the root of all happiness.

૪૨૫. જીભને વારજે, નીકર જીભ દાંત પડાવશે. ૮

જીભને વારજે, નીકર જીભ દાંત પડાવશે.

જીભને દાંતની લલામણુ દેજો. જીભને દાંતની લલામણુ હોય નહીં.

જીભ કરે છે આળખંપાળ, અને ખાસડાં ખાય શિર કપાળ.

માથા મ્હેને વારજે, નીકર મ્હે માયું ભગાવશે.

કોઈની જીભ ચાલે, તો કોઈનો હાથ ચાલે.

જીભ જેમ વાળીએ તેમ વળે. જીભમાં કોઈ હાડકું નથી.

૪૨૬. જે કોદરે કાળ ઊતર્યા તે કોદરે મીણુ ચઢ્યા. ૮

જે કોદરે કાળ ઊતર્યા તે કોદરે મીણુ ચઢ્યા.^૧

મળતર પતરાજની મા.

ટીલાંટપકાં હાથના ચાળા, ધોતીપોતી એ છતનાં લાલાં.

અકરકુદીઓ બધી મળતરની. છતના ચાળા.

છત છાની રહે નહીં. મળતર વગર ચણતર નહીં.

દરિદ્રતા હોય તે મ્હેતીઆમાંથી જણાય.

૪૨૭. જેને ગાડે બેસીએ તેનાં ગીત ગાઈએ. ૧૦

જેને ગાડે બેસીએ તેનાં ગીત ગાઈએ.

જેની ઘંટીએ દળવું તેનાં ગીત ગાવાં.

શેક કહે પશમની ભાજી તો પણુ કહીએ હાજી હાજી.

જેની બ્હેલમાં ભેડાં તેનાં ગીત ગાવાં.

જેનું ખાતું તેનું ગાવું. જેનું ચાટે તેનું દાટે.

જીસકી નવાઈ(આણું)મેં રીજીએ ઊસકા કલા કીજીએ.

ગિટ બિદલી લે ચક્ષી તોખી હાંજી હાંજી કીજીએ.

૧ ખીનું ધાન મળ્યાં એટલે કોદરા ખાવાથી મીણુ ચઢ્યો=અજીજી થયું.

જેના આધએ કાળીઓ તેના વાળીએ ઘોળીઓ.^૧

રહેવું ત્યાં વેહેવું.^૨

He is an ill guest, who never drinks to his host.

૪૨૮. ધાન્ય ખાવું ધણીનું ને ગીત ગાવાં વીરાનાં. ૨

ધાન્ય ખાવું ધણીનું ને ગીત ગાવાં વીરાનાં.

રહેવું કૌરવમાં ને જય વાંચવી પાંડવની.

૪૨૯. સાપ એવો મારું કે ઘરનાંને ખાય. ૬

સાપ એવો મારું કે ઘરનાંને ખાય.

પેટની^૩ મુક્કી વગર કામ થાય નહીં.

જા બિલ્લી, કુતેકુ માર. પરાણા પાસે સાપ ઝલાવવો.

જા બિલાડી, મોભા મોભ. પારકાં કામ શીળાં.

આંગ વગર ડાંગ લાગે નહીં. પેટ વગર ઠેસ નહીં.

અંક^૪ વગર ડંખ નહીં.

૪૩૦. ચપટીમાં ઉડાવવું. ૫

ચપટીમાં ઉડાવવું. જેના એ ગણાવવા. ઊંઠાં ભણાવવાં.

ધીસલાને^૫ માર્ગે ચડાવવું. પાણીમાં બાચકા ભરાવવા.

૪૩૧. જેના દીઠા ન મુવા તેના માર્યા શું મરશે ? ૮

જેના દીઠા ન મુવા તેના માર્યા શું મરશે ?

જેમાં રામ નહીં તે કામ શું કરે ?

મ્હોડા ઉપરથી માંખ ઊડતી નથી. માંચીનો માંકડ.

તેમના દીદારજ કહી આપે છે, કે કેવું કામ કરશે ?

શેકયો પાપડ ભાગી શકે તેમ નથી. દાંતે દંહી ચાવે તેવા છે.

તરખણું તોડીને બે કરી શકે તેવા નથી.

૪૩૨. રોગ આવે ઘોડાં વેગે ને જાય કીડી વેગે. ૨

રોગ આવે ઘોડાં વેગે ને જાય કીડી વેગે.

દુઃખ આવે ભારે સામડું ને જાય ભારે કડકે કડકે.

Mischief's come by pounds and go by ounces.

૧ ઘોળવું=ભડું કરવું. ઘોળીઓ વાળવો=સાંકે કરવું. ઘોળીઓ વાળવો=ખાટલો પાચરવો.
૨ વેહેવું=વૈતકે કરવું. ૩ પેટની ને બદલે છાતીની પણ વપરાય છે. ૪ અંક=આંકડો, વાંકો આંકડો. ૫ ધીસલાને=હળ, રાંપ વિગેરે ખેતીનાં સાંતી. ધીસલાને માર્ગે ચીલો હોય નહીં તેથી ગાડું ચાલે નહીં એવો (ખોટો) માર્ગ બતાવવો. ખોટો માર્ગ બતાવી મશ્કરી કરવી.

૪૩૩. કાગળ હોય તો બાંચ લઉં, કર્મ ન બાંચ્યો જાય. ૧૨

કાગળ હોય તો બાંચ લઉં, કર્મ ન બાંચ્યો જાય.

ઢાંકયાં કર્મની ખબર પડે નહીં.

કર્મ વંચાતાં હોત, તો જોષીનાં રાંડત નહીં ને વૈઘનાં મરત નહીં.

છટ્ટીના લખ્યા લેખ તેની કાઢને ખબર પડતી નથી.

કર્મને શરમ નહીં, ને ચોરીને દાને ધર્મ નહીં.

કર્મ કરે તે ન કરે માને બાપ.

તદખીર નહીં ચલતી તકદીરકે આગે.

ઉદ્યોગ કરો લાખ, પણ કર્મ વગર બાખ.

દોહરા—ઉદ્યમ તો સૌ આદરે, પામે કર્મ પ્રમાણ;

કર્મીને હીરા જડે, અકર્મીને પાહાણ. ૩૮૦

હરિકહાઓર બિધિ લીખા, છટ્ટી રેનકે અંક;

જવ ઘટે ન તલ વધે, રહે રે જીવ નિશંક. ૩૮૧

કો પુરુષ કર શકે, ઉલટે બિધિકે અંક;^૧

બુદ્ધી પિતા ચંદ્રકો, ધોઈ ન શકયો કલંક.^૨ ૩૮૨

ચોખરો—આલ ગાલ ને વર્ષા કાળ, સ્ત્રી ચરિત્ર ને રોતાં બાળ;

તેની જેકાઈ પરીક્ષા કરે, તેને ઘેર સહદેવ જોશી પાણી ભરે. ૩૮૩

૪૩૪. નસિબમાં હશે તે થશે. ૧૪

નસિબમાં હશે તે થશે. કાઢ છઠની સાતમ કરનાર નથી.

લીખ્યો હે લલાટ લેખ, વામે નહીં મીનમેખ.

કર્મની રેખ ટાળી ટળે નહીં.

કર્મની રેખ જીપર કાઢ મેખ મારી શકે નહીં.

તુલસી રેખા કર્મકી મેટ શકે ન રામ.

છટ્ટીના લખ્યા લેખ મટવાના નથી.

લખ્યા લેખ મટે કે મિથ્યા થાય નહીં.

વિધાતાના લેખ ટાળ્યા ટળે નહીં.

હાથમાંથી કાઈ લેખ જાય, પણ નસિબમાંથી કાઈ ન લેખ જાય.

૧ અંક=આંકડા, અક્ષર. ૨ હિન્દુસ્તાનના લોકો એમ માને છે કે માણસ જન્મે છે તેને છઠ્ઠે દિવસે (રાત્રે) વિધિ એટલે બ્રહ્મા કર્મના, ભાગ્યના લેખ લખે છે. તે માનવા પ્રમાણે કવિએ ઉપરના દોહરા બનાવ્યા છે.

દોહરા—કર્મ લલાટની આગળે, સાંભળ મારી^૧ વાત;
 મેં લીધું મળસકું, ઘેસે લીધી રાત. ૩૮૪
 કહા કહું કીરતારકું, પરાલખકા ખેલ;
 વિભીષણકું લંક દી, ઓર હનુમાનકું તેલ. ૩૮૫
 બિધિ રૂઠે ત્રુઠે કવન, કો કરી શકે સહાય;
 વન દવ ભય મેહ નિવારે, વહાં હીમ દેત જલાય. ૩૮૬
 સોરઠો—નિશ્ચય હોય નિશ્ચંક, ચિત્ત ન કીજે ચળવિચળ;
 એ વિધાતાના અંક, રાઈ ઘટે ન રાજીઆ. ૩૮૭

There is no flying against destiny.

The decrees of fate cannot be obliterated.

૪૩૫. જેવો માએ જણ્યો તેવો. ૨

જેવો માએ જણ્યો તેવો.

પેહેરવાને પૃથ્વી ને ઓઢવાને આભ.^૨

Purely natural state.

૪૩૬. નાનો તોપણ રાધનો દાણો. ખોખરી ડાંગ પણ હાંધ્યાં
 નેગ ખરી. ૧૪

નાનો તોપણ રાધનો દાણો. ખોખરી ડાંગ પણ હાંધ્યાં નેગ ખરી.

કાલાં તોએ સાગનાં લાકડાં. નાનું તોપણ સિંહનું બચ્ચું.

વાંકા તોપણ ધજનો રોટલો. ભાગ્યું ભાગ્યું તોએ ભર્યું.

એરડાની લાકડી ઊતરેડ નેગ ખરીજ.

કીડીનો ખાધેલ તોપણ ગરાસીઓ.

હાથી પાણી પીએ તોપણ ઢોંચણ સમા પાણીમાં પીએ.

હાથીનો દુશ્મન મચ્છર, મણિધરનો દુશ્મન કીડી.

દોહરા—નાનો કણ પણ રાધનો, પાંખી તોએ મૂછ;

ધરડો તોએ ગરાસીઓ, ભાગી તોએ ભર્યું. ૩૮૮

ધરડો તો પણ બળદીઓ, તોફાની તોપણ ગાય;

વકરેલો પણ વાણીઓ, રૂઠેલી પણ માય. ૩૮૯

મોળો તોપણ મહીપતિ, શઠ પણ સત્તાધીશ;

સુતેલો તોય કેસરિ, ઊઘેલો પણ ફણીશ.^૩ ૩૯૦

૧ કર્મમાં ઘેસ લખી હતી તે મારા પેહેલાં જમને લખી રહી. ૨ હિંગમ્બર જેવો.

૩ ફણીશ=ફેણવાળો નાગ.

ઝોડકણું—મોટો કુહાડો કાંઈ ન કાપે, ગજવેલ કાપે છીણીઓ;
રેતીમાં જે ખાંડ વેરાણી, તે વીણી કહાડે કીડીઓ.

૪૩૭. ઠંડા લોહીનો સૂકો રોટલો સારો. ૫

ઠંડા લોહીનો સૂકો રોટલો સારો.

લાખ મળતા નથી ને લખેશરી થતા નથી.

સુખની પીંજણ પીંજતાં, કીં કમતડી ધાઇ.

સુખનો જીવ દુઃખમાં શા સાર નાંખવો ?

(ઉંચે જીવે) પારકા ઘેબર કરતાં ધરની ઘેસ સારી.

A great fortune is a great misery.

Better is a little with ease, than a great deal with anxiety.

૪૩૮. ઠોકરો ખાતાં હુશીઆર થવાય. ૬

ઠોકરો ખાતાં હુશીઆર થવાય. લાખ ખાય ત્યારે લાખનો થાય.

ઘાટ ઘાટનાં પાણી પીએ, ત્યારે ઘડાય.

ખત્રીશ ગોદા ખાય ત્યારે ખત્રીશ લક્ષણો થાય.

ઘણા ટકારા ખાય ત્યારે પાકો થાય. બહાર ફરે તે બાજંદો^૧ થાય.

Man is a foolish creature, he will follow no examples
and he will pay too dear for his experience.

૪૩૯. ડાહ્યો દીકરો દેશાવર ભોગવે. ૪

ડાહ્યો દીકરો દેશાવર ભોગવે. ડાહી વહુ ચુલા આગળ પેસે.

બલાને ભોંઠામણ.^૨

દાહરો—ચતુરક ચિંતા ઘણી, નહીં મૂર્ખકુ લાજ;

સાર અસાર જાણે નહીં, પેટ ભરનેસેં કાજ.

૩૯૧

All lay the load on a willing horse.

૪૪૦. ડુંગળીમાં એલચીનો સા આવે નહીં. ૮

ડુંગળીમાં એલચીનો સા આવે નહીં.

ખડને ગાડે ગોળપાપડીનું ભાતું હોય નહીં.

મસાણીઆ લાડુમાં એલચીની ગંધ હોય નહીં.

૧ બાજંદો=હુશીઆર. ૨ ભોંઠામણ=શરમ.

દાર પીધે કપૂરની ગંધ આવે નહીં.

ખાતરના ગાડા સાથે ચોપદાર શોભે નહીં.

લસણ કાંઈ કસ્તુરીની ગરજ સારે ?

અંખાડીમાં^૧ બેસી જાણું વિણાય નહીં.

સાખી—સારે સારું, નરસે નરસું, નજરોનજર દીઠું;

સાકર નાંખે દૂધમાં, જાશમાં નાંખ્યું મીઠું. ૩૯૨

૪૪૧. સોરંગી જેમ કુટે તેમ રંગ કહાડે. ૬

સોરંગી^૨ જેમ કુટે તેમ રંગ કહાડે. કાઠી, કણક ને કળાં ગુંધાં ગુણુ દે.

ઢોલ જેમ કુટે તેમ અવાજ કરે. ઉટ ગાંગરતાં પલાણાય.

દોહુરા—ઢોલાં, ઢોલાં ને ગાદલાં, કાગદ અને કપાસ;

એટલાં કુટ્યાં ગુણુ કરે, વણુ કુટ્યાં કરે વિનાશ. ૩૯૩

કાઠાં તો ધાઠાં બલાં, તાળાં બલાં તરક;

ટોટાં ટગટગતાં બલાં, અધભૂખ્યાં અધ ભરખ. ૩૯૪

કણક, કણખી ને કંચુવો,^૩ કંચુવો ને મજક;

એટલાં ગુંધાં ગુણુ કરે, વણુ ગુંધાં અડીક. ૩૯૫

પાજી ધતરાજી વિના, કણુ ન રાજી હોય;

રાજી, જોગી, સુધડ નર, રસહિમેં બસ હોય. ૩૯૬

જોડકણું—ઢોલ, ગમાર, પથુ એર નારી, એ સખ તાડનકે અધિકારી.

૪૪૨. તાળી પાડી દોષ દેખાડી, કહું છું દહાડી દહાડી. ૩

તાળી પાડી દોષ દેખાડી, કહું છું દહાડી દહાડી.

ઢાંડી પીટાવીને કહું છે. ચોરે બેસી સમજણુ પાડી છે.

૪૪૩. તારા જેવા તો એના ખીસામાં પડ્યા છે. ૬

તારા જેવા તો એના ખીસામાં પડ્યા છે.

તારા જેવાને તો એ પગે બાંધી ઉડે તેવો છે.

તારા જેવાં તો એના પેટમાં ગલુડીઆં રમે છે.

તારા જેવાં તો એના પેટમાં કરમીઆં છે.

એ તો ચીંધરે વીંટયું રત્ન છે. વેચીને દાણુ દે એવો નથી.

એ તો બહુ ગરવો છે. પેટ ઉડું છે.

કટલાકને પાણી પાઈ દે તેવો છે.

૧ હાથી ઉપર માંડી બેસવાનું આસન તે અંખાડી. ૨ સોરંગી=મજક. ૩ કંચુવો=કાંચળી.

૪૪૪. રાંડ મારો રોટલો ને ઘડતાં ભાગ્યો. ટુંકું ને ટય ને મધથી મીઠું. ૧૦

રાંડ મારો રોટલો, ને ઘડતાં ભાગ્યો. ટુંકું ને ટય ને મધથી મીઠું.

તમારા બાપ કેમ મુવા? તો કહે ઉપરથી પચા ને ઠંકણે ઠે.

તેં ક્યાં રાવણુની કાણુ માંડી? ટુંકી કરો.

લાખ વાતની એક વાત. ઘી ખીચડીના અક્ષર બે.

ઝાઝી વાતે ગાડાં ભરાય. લાંબી પરડ સાંભળે કાણુ?

The long and short of it.

૪૪૫. પંચ માળાપ છે, પણ મારી ખીલી ખસે નહીં. ૭

પંચ માળાપ છે, પણ મારી ખીલી ખસે નહીં.

ખસે ખાડા, પણ ન ખસે હાડા.

થવાનું હશે તે થશે, પણ કાશી કેવળીઆને જશે.

તોળે ઘોડો હડે, મોળે બોલ ન હડે. થેં ડગાં, પણ મેં ના ડગાં.

સો તારી રામ દુવાઈ, ને એક માંડે ઊંહું.

તેરી બાવડી હડે, મેરી હડ ના હડે.

૪૪૬. નરમગરમ થઈએ ત્યારે મેળ આવે. કડવો ઘુંટડો ઉતારવો પડે. ૬

નરમગરમ થઈએ ત્યારે મેળ આવે. કડવો ઘુંટડો ઉતારવો પડે.

નમતી દોરી તો મુકવી પડે.

ગરમે ગરમ ભેગાં થાય, ત્યાં ઝાળ બેઠે.

દોહરો—ઉત્તમ વિદ્યા લીજીએ, યદ્યપિ નીચકે હોય;

પચો અપાવન દોરમો, કંચન તજે ન કાપ. ૩૬૭

બેત—સામે થાય આગ ત્યારે આપણે થઈએ પાણી;

નળ આગળ અનળ થઈએ, તત્ત્વ લઈએ તાણી. ૩૬૮

૪૪૭. ગાઈઓ વહાં સુધી ગાઈઓ, શીર ઝાંપા દેકે નઈઓ. ૬

ગાઈઓ વહાં સુધી ગાઈઓ, શીર ઝાંપા દેકે નઈઓ.^૧

૧ બાવડી=વાવ. ૨ એક વાણીઆ એક ગામમાં સારા ગૃહસ્થને ઘેર રાત રહ્યો. ઉતારો એક વંડામાં આપેલો. ગામનો મીર સાંઘે માણસ નળી ગાઈને રીઝવવા આવ્યો. તેણે મહેમાન વાણીઆ આગળ ગાવા માંડ્યું. વાણીએ નળ્યું થોડી વારમાં જતો રહેશે, પણ મીર ગયો નહીં એટલે વાણીઆ સુઈ જતી વખત તે મીરને કહે છે:—

ગાઈઓ વહાં સુધી ગાઈઓ, શીર ઝાંપા દેકે નઈઓ.

ઝાંપા ઉઘાડો મુકીને નઈશ તો?

ઘોડા નયગા મેરા, તો જવાબ લઉં તારા.

આ જવાબ સાંભળી પછી મીર તુરત ચાલ્યો ગયો.

સાસુ શિખામણુ દે ત્યારે વહુ કીડીઓ ગણે. કથા ચાલે ત્યારે બાધે.
વાત કરવા માંડે, એટલે આકાશના તારા ગણે.
વાંસ નળીમાં ફૂંક. કાન હેઠળ કહાડી નાંખવું.

૪૪૮. તેરા તેલ ગયા મેરા ખેલ ગયા. ૪

તેરા તેલ ગયા મેરા ખેલ ગયા.
તારી વાત ગઈ, મારી રાત ગઈ.
તેરા ખેલ ગયા, મેરા તોલ ગયા. તેરા માલ ગયા, મેરા ખ્યાલ ગયા.
No longer pipe, no longer dance.

૪૪૯. જેનો આશુ આંધળો તેનું કટક કુવામાં. ૬

જેનો આશુ આંધળો તેનું કટક કુવામાં.
ઉસ્તાદ ખેસે પાસ તો કામ આવે રાશ.^૧
મૂર્ખની સરદારી હેઠળ બધા મૂર્ખ બને.
રાજ વંઠયે દેશ ઉજડ. ગુરૂ આંધળા તેના ચેલા ભીંત.
દાહુરો—ગમ વિનાનો ગામેતી,^૨ અજડ હોય દીવાન;
રંભડે^૩ રૈયતને જે, ચાર દિના મેમાન. ૩૬૯

૪૫૦. જેનો આંહી ખપ તેનો ત્યાં ખપ. ૩

જેનો આંહી ખપ તેનો ત્યાં ખપ. ઘરમાં માન તેનું બહાર પણ માન.
જે જગતમાં બલો કહેવાણો, તેનો વાસો સ્વર્ગમાં.

૪૫૧. એક આપે ને બીજો વારે, તેને ધાલો જમના ખારે. ૬

એક આપે ને બીજો વારે, તેને ધાલો જમના ખારે.
તેલ બાળનારનું બળે ને મસાલચી પેટ કુટે.
દાતારી દાન કરે, ને બંડારી પેટ કુટે.
પારકી ગાય, પારકું ખાય, જે હાંકે તેનું સત્યાનાશ જાય.
વાવરનારનું વરે, ને રંધવારાનું પેટ બળે.
અન્ન^૪ તેનું પુણ્ય, રાંધનારને ધુમાડો.

It is the master, and not the steward who becomes
generous at his master's cost, that deserves the
blessings of the poor.

૧ રાશ=સ્તે અડે. ૨ ગામેતી=રાજ કે ગામ ધણી. ૩ રંભડે=હેરાન કરે.
૪ ત્યાં=સ્વર્ગમાં. ૫ ધન્ય દહાડો પણ કહેવાય છે.

૪૫૨. માળી રૂઠ્યો ફૂલ લેશે. ૩

માળી રૂઠ્યો ફૂલ લેશે.

યધ યધને શું થવાનું છે ? મારી તો નહીં નાખે.

હાથીની ગાં-માં ધાલીને સીવશે તો નહીં.

૪૫૩. પ્રભુ જે કરે છે તે સારાંને માટે. ૬

પ્રભુ જે કરે છે તે સારાંને માટે. જે થાય છે તે સારાં માટે.

લેંસનો પગ ભાંગ્યો તે સારાં માટે.^૧

શળીનું દુઃખ શળથી ટળ્યું.

નરસું થાય તે પણ સારાં માટે.

દોહરો—હરિ કરે સો ભલી કરે, કેશવ જુરી ન જન;

કૃષ્ણ અઘટતી ના કરે, સો વદે વેદ પુરાણ. ૪૦૦

A stumble prevented a fall.

૪૫૪. યુવરે કેળાં. ૩

યુવરે કેળાં. આંખલીએ આંખા થયા. રાંકને ઘેર રતન પાક્યું.

૪૫૫. બોલે નહીં તે બોળી મારે. ટહાકું ટહાકું બોલે

તે કાળજી કારે. ૧૦

બોલે નહીં તે બોળી મારે. ટહાકું ટહાકું બોલે તે કાળજી કારે.

થોડા-બોલો થાંભલો કારે.

મોળું દહીં દાંત પાડે. પોતે નાનો, પણ પાખંડે મોટો.

થોડા-બોલો જીતી જાય, બહુ-બોલો વેતરી જાય.^૨

બોલે તેનું પેટ કળાય. જાની જરી છેતરે.

એ તો ઝુંકી ઝુંકાને^૩ ખાય તેવો છે.

મીઠું મીઠું બોલીને ખોદી કાઢે.

Silent men and still waters are deep and dangerous.

Beware of a silent dog and still waters.

૪૫૬. સઘનો દીકરો જીવે ત્યાં સુધી સીવે. ૫

સઘનો દીકરો જીવે ત્યાં સુધી સીવે. મુવા લગી ધર^૪ તાણી.

૧ નીકર બહાર ગઈ હોત ને વાધે મારી હોત. ૨ ગોઠા ખાય, એમ પણ કહેવાય છે.
૩ ઉદર કરડે ત્યારે કુંકતો જાય ને કરડતો જાય, તેથી ઉદરનો કરડ માણસને કરડતી વખત જણાતો નથી. ૪ ધર=ધોંસરં.

જીવ્યા ત્યાં સુધી (ભાર) વહ્યા.

મરતાં સુધી નાથ^૧ કહાડી નહીં. આંધી ભેટર ગયા.

He died in harness.

૪૫૭. રાઈના પાડ રાતે ગયા. ૫

રાઈના પાડ રાતે ગયા.^૨

ડાઢીના ડહોડસો, ને ચોટીના ચારસો. પાણીએ દીવો બળી ગયો.

વર રહ્યો વાસી, પેહેરામણી ગદ્ય નાસી. એ તો ખેત્ર ખેલાઈ ગયો.

Every rogue is at length outrogued.

૪૫૮. દુઃખનું ઓસડ દહાડા. ૬

દુઃખનું ઓસડ દહાડા.

દુઃખ પડે ત્યારે ધીરજ રાખવી. જેમ દિવસ વીતે તેમ દુઃખ વિસારે પડે.

જીવ સ્વભાવે જ ભૂલકણો છે. ભૂલી જવાનું કહેવું પડતું નથી.

દોહરો—દીન ગણુંતાં માસ ગયા, વર્ષે આંતરીઆં;

સુરત ભૂલી સાહેબા, નામે વીસરીઆં. ૪૦૧

૪૫૯. દુનીઆ આંધળી નથી. ૫

દુનીઆ આંધળી નથી. દુનીઆમાં કશું અજાણ્યું કે જાનું રહેતું નથી.

દુનીઆ સાતમે પાતાળથી વાત લાવે.

દુનીઆમાં થાળી પીટાવવી પડતી નથી.

જાનો ન રહે દાતાર ઝુઝાર, જાનો ન રહે રાગ ગાનાર.

૪૬૦. દુનીઆ ઝુકતી હે, ઝુકાનેવાલા ચાહીએ. ૩

દુનીઆ ઝુકતી હે, ઝુકાનેવાલા ચાહીએ.

દુનીઆ દિવાની હે, સમજાનેવાલા ચાહીએ. દુનીઆ દંભે ભોળવાય.

૧ જે બળદ ધરડો અથવા નિરૂપયોગી થાય ત્યારે તેના નાકમાંથી નાથ કહાડીને આરામ આપે છે. તેમ માણસ પોતાનું વ્યાવહારિક કામકાજ મુકે ત્યારે નાથ કહાડી નાખી એમ કહેવાય. ૨ એટલે જીવતાં સુધી પોતે ઉદ્યોગમાં કરેલી કમર છૂટી જ નહીં.

૩ રાઈના પાડ (ભાવ) રાતે ગયા

એક વાણીઆના ઘરમાં રાત્રે એક ચોર પેટો. વાણીએ તેને જોયો. ચોરે ભણ્યું જે મને દીઠો નથી, તેથી લપાઈને એક ખૂણામાં ઉભો. વાણીએ પોતાની સ્ત્રીને જગાડી કહ્યું કે, રાઈ ભરી રાખી છે તે કહાડ, કારણ કાલે રાઈના ભાવ ચહડી જશે. બાઈડીએ રાઈ કહાડી ઢગલો કર્યો. બન્ને જણ રાઈનો ઢગલો મૂકી બીજા ખંડમાં ગયાં. ચોરે ભણ્યું પેટીપેટારો તોડી કંઈ માલ લેવાશે નહીં, પછી ચોરે રાઈનો ગાંઠડો મણુ બે મણુનો આંધ્યો ને ઉપાડી ચાલ્યો ગયો. બીજે દહાડે રાઈ વેચવાને તેજ વાણીઆની દુકાને તે જઈ ચહડયો. રાઈનો ભાવ તેણે પૂછ્યો ત્યારે વાણીએ કહ્યું, “રાઈના પાડ તો રાતે ગયા.”

૪૬૧. ભુંડો ભુંડાનો ભાવ ભજવ્યા વગર રહે નહીં. ૧૧

ભુંડો ભુંડાનો ભાવ ભજવ્યા વગર રહે નહીં.

પોદળો પશ્ચો તે ધુળ લેછે જાખડે.

ભુંડી રાંડે અમણો વરો. કરતુરીમાં રંગ નહીં, ભુંડીમાં ઢંગ નહીં.

ભુંડાથી જૂત પણ નાસે.

દુર્જનથી દૂર વસવું. ભુંડાનું મ્હો કાળું. ભુંડાથી આર ગાઉ નાસવું.

ખોડી ખિલાડી અપશુકન કર્યા વગર રહે નહીં.

દોહરા—જી ભણીએ ભલાને, ભુંડાને પણ જી;^૧

ભુંડા ન હોત જગમાં, તો સારા સાંભરત કી? ૪૦૨

દુરિજનકી કૃપા છુરી, ભલો સજનકો ત્રાસ;

જ્યા સુરજ ગરમી કરે, ત્યા અસ્તેનકી આશ- ૪૦૩

૪૬૨. કમાળી દીકરો કુટુંબને વહાલો. ૮

કમાળી દીકરો કુટુંબને વહાલો. કમાળી દીકરો માઆપને વહાલો.

દુઝણી ભેંસની પાટુ સારી લાગે. દાતાની ગાળ તે ધીની નાળ.

ધરડાંની ગાળ તે શિખામણીની ધાત. ગોળ ખાય તે ચોકડાં ખમે.

જે મારે તે ભણાવે. રોટલા આપે તે તમાચો પણ મારે.

૪૬૩. મોટાની જીભમાં કામ થાય. ૪

મોટાની જીભમાં કામ થાય. મોટાનો બોલ સહુ ઝીલે.

મોટાં ડોકું હલાવે ત્યાં ગરીબનું કામ થાય.

મોટા જરા કાન આપે, તેમાં બેડો પાર થાય.

૪૬૪. ધુમાડાના બાચકા. (જુઠા દેખાવ વાળી વસ્તુમાંહે વસ્તુતઃ કાંઈ નહીં.) ૯

ધુમાડાના બાચકા.^૨

પાણીમાં લીંટા. રેતીમાં લીંટા (રહેજ નહીં.)

મુજબળ. ઝાંઝવાનું પાણી દેખાય ઘણું, પણ કાંઈ મળે નહીં.

ગોદડે ગાંઠ.^૩ ધાબજે ૪ ગાંઠ.

આકાશકુસુમવત. પાણીની ગાંસડી બાંધવી.

૧ ભણીએ વિવેકથી વાત કરીએ. ૨ હાથમાં કશું આવે નહીં. ૩ ગોદડાની ગાંઠમાં કશું બંધાય નહીં. ૪ ધાબજો એટલે કામજો.

૪૬૫. તેલનું ટીપું ને હીરની ગાંઠ. ૬

(જે વાત ચોક્કસ હોય તે વિષે.)

તેલનું ટીપું ને હીરની ગાંઠ. એકે સો. જડથે સલાખ.

હોહોડે લી ને પટોળે ભાત. ધ્રુવના અક્ષર.

એમાં મીન મેખ નહીં. કંકુચોખા ચોટી ગયા છે.

જેઠવાને ઊજળી કહે છે:

સોરઠો—તું સું તાળી લેઈ, બે ધડીએ બોલ્યાં નહીં;

એ અવદવ રહી ગઈ, જામો કામી જેઠવા. ૪૦૪

A firm knot.

૪૬૬. ધૂળગળ સાડ વેર કરવું. ૪

ધૂળગળ સાડ વેર કરવું. વિસ્તાર વગરની વાતમાં વઢવાડ (રાખવી.)

કાચરી^૨ સાડ વિવાહ બગાડવો.

દોહરો—પચા ચબાસર પાંસસો, સોઢા વીશું સાત;

એક તેતરને કારણે, અક્ક રાખી અખીયાત.^૩ ૪૦૫

૪૬૭. ધૂળમાંથી ધન પેદા કરવું. ૨

ધૂળમાંથી ધન પેદા કરવું. શૂન્યમાંથી સૃષ્ટિ કરવી.

૪૬૮. ધોખીના ઘરમાં ખાતર પડે તે ઘરાકનું જાય. ૫

ધોખીના ઘરમાં ખાતર પડે તે ઘરાકનું જાય.

હશે તેનું જશે, હું તો મંગળ ગાઉં.

નાગા ઉપર ઉઘાડો પડે. ધોખીને પાંચે પારકાં.

અંગે અંગ ધાસે, ને બડી પનોતી^૪ નાસે.

૧ જામો કામી=કાયમ, કઠી ખસે નહીં તેવી. ૨ કાચરી=ચીબડા વિગેરેની સુકવણી. ૩ અખીયાત=સહાને માટે કાયમ. પારકર (થરપારકર જીજ્ઞામાં) આગળ જ્યારે દુકાળ પડ્યો ત્યારે બે હુલાર સોઢા પરમાર પોતાના ઘરખટલાને સાથે લેઈ કાઢિયાવાડના પાંચાળ દેશમાં આવ્યા. તે પરમારના આગેવાન કુંજે ને લખધીર હતા. તેમણે મુળી નજદીક ધાગરીઆ ગામમાં નિવાસ કર્યો. તે વખતે સાએલામાં ચબાડ ઠાકોર રાજ કરતા હતા તે શિકારે નીકળ્યા. તેણે એક તીતરને ધાયલ કે જખમી કર્યું. તે નાંકું ને સોઢા પરમારની છાવણી કે વાંઢમાં આવ્યું. ચબાડ તેની પાછળ ગયા ને તીતર સોઢા પરમાર પાસે માગ્યું. શરણે આવેલું તીતર પરમારે આવ્યું નહીં, અને તેમાં લડાઈ થઈ તેમાં પાંચસો ચબાડ ને એકસો ચાળીશ સોઢા પરમાર મરાયા તેનો આ દોહરો છે. ૪ પનોતી નજખમાને નડે નહીં.

૪૬૯. સહસા ન કરે કામ હોય જે દિલના ડાહ્યા. ૩

સહસા ન કરે કામ હોય જે દિલના ડાહ્યા.

ડાહ્યા માણસ વગર વિચાર્યું કરે નહીં.

વગર વિચાર્યું કરીને પસ્તાવું (તે ડહાપણ નહીં).

૪૭૦. માંસ ખાઈ ને હાડકાં કોટે ન બંધાય. ૫

માંસ ખાઈ ને હાડકાં કોટે ન બંધાય.

દેશ છૂટી દરવાજે ડોકે ન બંધાય. હાથી મરે ત્યાંજ દટાય.

જે વાત બની તે ત્યાંજ દટવી.

સૌ સ્ત્રીવાળા છે, બાચડીને બગલમાં મારીને ન ફરાય.

૪૭૧. ઘણીની માનીતી ઢેયડી ગામ અલડાવે. ૬

ઘણીની માનીતી ઢેયડી ગામ અલડાવે. વકર્યો સાંઢ માટી ઉછાળે.

કાજની લેંસ આખા ગામનાં ખેતર ભેળે.

ઘણીની માનીતી બાચડી બાર ગામ ઉજડ કરે.

જેનો ઘણી હાથ તેનો સૌ સાથ.

દોહરો—કુવા કોકે કેવડો, વાએ વાંકો થાય;

જેનો પરણ્યો નહીં હાથમાં, તેનો જન્મ એળે જાય. ૪૦૬

૪૭૨. માગે સો ત્યાગે, ને ત્યાગે સો આગે. ૮

માગે સો ત્યાગે, ને ત્યાગે સો આગે.

માન રાખ્યે માન જાય, માન મૂક્યે માન મળે. નમે તે પ્રભુને ગમે.

અક્કડ ઉડી જાય, કુબ્બ ખુબ્બી ખૂબ્બ.^૧

શીસીઆરીખોરના ફળેતા. નરમાશથી બધાં કામ સારાં થાય.

ન ખાય તેને ખાખા કરે, ખૂબ ખાય તેને આઘો કરે.

છપ્પો—માગ્યા મળે ન ખેટડા, માગ્યાં મળે ન ધન;

માગ્યાં મેત મળે નહીં, માગ્યાં મળે ન અન્ન. ૪૦૭

Humility is the foundation of all virtue.

Oaks may fall when reeds brave the storm.

૧ કુબ્બ એટલે ચીઆ તથા પાનબાજરી કરીને એક જાતનું ઘાસ થાય છે. તે નદીના વેહેમાં ઊગે છે. નદીમાં પૂર આવે છે ત્યારે નમી લાંબા થઈ સુઈ જાય છે. પુર ઉતરે એટલે વધારે જોરથી પાછા ઉભા થાય ને કાયમ રહે છે.

૪૭૩. ઉધારની માને કુતરા પરણે. ૮

ઉધારની માને કુતરા પરણે. રોકડા આજ ને ઉધાર કાલ.

ઉધાર આપ ને ખડું જોખ.

હડકે^૧ નાણું પધારે, તો વાણીઓ લુગડું વધેર.

ઉધારના લાડવા કરતાં નગદનો ટપલો સારો.

ઉધારતો કહે “ઓ” ને ખૂણે બેસી રો. રોકડા રોક ને બોણી ઠોક.

નગદ તો કહે “જી,” ખા ખીચડી ને ઘી.

૪૭૪. જનું છે તો કાલે હાથે. માલ કોઈ છાતીએ બાંધી લેઈ
જનું નથી. ૨૦

જનું છે તો કાલે હાથે. માલ કોઈ છાતીએ બાંધી લેઈ જનું નથી.

સખ કાઠ પડા રહે જાવેગા, જખ લાદ ચલેગા બનજરા.

અંતકાળે જનું છે એકલા, સાથે કશું આવે નહીં.

નાગા આવ્યા ને નાગા જનું છે.

આવ્યા બાંધી મુઠીએ, જનું છે ખુલે હાથે.^૨

નાગા આવ્યા, જનું છે નાગા, કરો ખૂખી તો પેહેરશે વાધા.

અંતકાળના બેલી, તે રામ-ભજન ને પુણ્ય કર્યા હોય તે.

ખા ગયા સો ખો ગયા, ખીલા ગયા સો ખો ગયા.

હાથે તે સાથે, પુઠે તે જુઠે. હાથે તે સાથે.^૩

ખા ગયા, ખીલા ગયા, સાથ લે ગયા, રખ ગયા, જખ માર ગયા.

મુવા પછી પુણ્ય તે સધળું શન્ય.

દોહરા—દીયા લીયા સો અપના, રખ ગયા સો ફોક;

જુકુ લે ગયા જમરા, જોર લે ગયા લોક. ૪૦૮

વાટચા તે દેહવટ થયા, રાખ્યા તે થઈ રાખ;

ખચ્યા તેની ખૂખીઓ, થયા એકના લાખ. ૪૦૯

લાંગા^૪ લાવ સંસારકા, દીયા ને ભજ્યા દોય;

ન દીયા ન ભજ્યા,^૫ ગયા જન્મારા ખોય. ૪૧૦

માલાણી^૬ રહેશે મેરીઓ, ઉજડ થશે આવાસ;^૭

આગળ^૮ તારે આવશે, સારપ ને^૯ સુવાસ. ૪૧૧

૧ ગલ્લામાં. ૨ હાથે=જવતાં પુણ્ય કર્યું તે સાથે. ૩ જવતાં સ્વહસ્તે પુણ્ય કર્યા તે સાથે. ૪ લાંગો=કવિ. ભજ્યા=મણુ. ૫ ભન્યા. ૬ માલાણી=માલવાળી. ૭ આવાસ=મેહેલ. ૮ આગળ=મુવા પછી. ૯ સારપ=ભલાઈ.

સોરઠા—ભેળો લેછને ભેખ, હારે^૧ કાઈ હાલે નહીં;
 અહીંથી એકાએક, સ્વર્ગે જવું શામળા. ૪૧૨
 બેલપ કરવા બાપ, અંતકાળે આવે નહીં;
 સાથે પુણ્ય ને પાપ, સ્વર્ગે જવું શામળા. ૪૧૩
 મસાણુ સુધી સાથ, એહેમાં સૂવું એકલા;
 કાઈ ન બીડે બાથ, સાચું સોરઠીઓ ભણે. ૪૧૪

૪૭૫. માયાને ભય, કાયાને નહીં. ૮

માયાને ભય, કાયાને નહીં.
 નાગાને લુટાયાનો શો ભય? હોય તેનું જાણ, બાવો બેટો મંગળ ગાય.
 બાવો ઉઠ્યો બગલમાં હાથ, ને જ્યાં પડ્યા ત્યાં જગન્નાથ.
 પંડોપંડ, જ્યાં પડ્યા ત્યાં ખેમને કુશળ. વાંઝીઆનાં હોય તો મરે.
 વોળાવીઆ વગર બે ચાલે, તુંબડુ^૨ કે શીંગડું. હશે તેનું જશે.

They only are in danger who have anything
 to lose.

૪૭૬. સુખડ ઘાસે, ઓરસીઓ ન ઘાસે. ઘાસે તે નાસે. ૭

સુખડ ઘાસે, ઓરસીઓ ન ઘાસે.^૩ ઘાસે તે નાસે.
 ત્રાંબાપીતળનાં ઠામ અભડાય નહીં, માટીનું હાંદલું અભડાય.
 બળીઆ સાથે બાથ તે નબળો ઘાસે.
 જેના છાપરા ઉપર નળીઆં ઝાઝાં તે જીતે.
 રાખનાં હાંદલાં અભડાય, પકવાન અભડાય નહીં.
 પાતળી^૪ ફૂટે.

૪૭૭. ધાઈને મળીએ નહીં, ને અળગા રહીએ નહીં. ૪

ધાઈને મળીએ નહીં, ને અળગા રહીએ નહીં.
 ઉપર પડતા જઈએ નહીં, ને અતડા રહીએ નહીં.
 વગર તેજા જઈએ નહીં, તેડે ત્યારે આધા રહીએ નહીં.
 લીંચુનું પાણી થઈ રહેલું.

^૧ હારે=સાથે. ^૨ તુંબડું=આઠાણુ. શીંગડું=બાવો, કારણ તેને ચોર હુટે નહીં. ^૩ સુખડ મસાણુ કારણ કે નરમ છે. ^૪ પાતળી ઠીકરી કે પાતળાં નસીબવાળો.

૪૭૮. ઢેડવાડે જવું ને હાડકાંનો ધરવ કર્યો વગર આવવું (તે ભૂલો).

સમુદ્ર સરખા સખા ને અલુણું ખાવું. ૬

ઢેડવાડે જવું ને હાડકાંનો ધરવ? કર્યો વગર આવવું.

સમુદ્ર સરખા સખા ને અલુણું ખાવું.

નદીએ જઈને તરસ્યા આવવું. પાણીમાં માંછડું તરસ્યું.

લીલા ઝાડ હેઠળ ભૂખે મરવું, કે તડકે તપવું.

સાસરે ગધ ને સૌભાગ્ય ભૂલી આવી.

તળાવે જઈ ને તરસ્યા આવવું. લંકામાં વસવું, ને અડવા ફરવું.

સાસરે આણું કરવા ગયો, ને વહુ ભૂલી આન્યો.

૪૭૯. નાતરે જવું ને દહાડા ગાળવા તે છોકરાની હાણી. ૪

નાતરે જવું ને દહાડા ગાળવા તે છોકરાની હાણી.

મરવું ત્યારે મુહૂર્ત શું?

સાથરે ત્યારે સાંકડો શો? ને તર્ક માટી ત્યારે રાંકડો શો?

૪૮૦. સિંહને વનનો આશ્રય, વનને સિંહનો આશ્રય. ૬

સિંહને વનનો આશ્રય, વનને સિંહનો આશ્રય.

જમાદારને જોર જમાતનું, જમાતને જોર જમાદારનું.

વળીને મોભનો આધાર, મોભને વળીથી રક્ષણ.

ખેતર રાખે વાડને, વાડ રાખે ખેતર,

રૈયત રાખ વડે, રાખ રૈયત વડે.

દોહરો—જીવ જીવકે આશરે, જીવ કરત હે રાજ;

તુલસી રઘુવર આશરે, ક્યું ખીગડેગો કાજ? ૪૧૫

૪૮૧. ગાડું નાવમાં ને નાવ ગાડાં ઉપર (વખતે વખતે પ્રસંગ પડે

તેમ થાય છે.) ૬

ગાડું નાવમાં ને નાવ ગાડાં ઉપર.

માથું પાઘડીમાં ને પાઘડી માથા ઉપર.

ઘોડા ઉપર ચઢીએ ત્યારે આપણે સવાર.

ઉતરીએ ત્યારે ઘોડો સવાર.

નવ નાડીઓ જીવ તે ગમે તે નાડે ચડી જાય.

(૧) દોહરા—કબહુ મન મંકાડી, કડેક^૧ કેસરી સિહ;
 કડેક કેસરી દોકડો, કડેક દોકડો દુગરજી. ૪૧૬
 અપની અપની દોરમેં, સબકો લાગત દાવ;
 જલમેં ગાડી નાવપર, થલર^૨ ગાડીપર નાવ. ૪૧૭
 કબુઅડાઈ ન કીજીએ, મન રખીએ દરિયાવ;^૩
 કબહુક ગાડી નાવપર, કબહુ ગાડીપર નાવ. ૪૧૮
 કડેક મન મંકાડી, કડેક કેસરી સિહ;
 હેડો^૪ હકડી ધારણે, રહે ન સજે ડી. ૪૧૯

૪૮૨. નાનામાંથી મોટું થવાય. ૪

નાનામાંથી મોટું થવાય. બાળકમાંથી મોટાં મનુષ્ય થાય.
 બાળક મરે પણ કુટુંબમાંથી એક માણસ ઘટયું.
 નાનું બાણી ઊસેડી દેવાય નહીં.

૪૮૩. ધણી વગરનાં ધોળ સુનાં. ૮

ધણી વગરનાં ધોળ સુનાં.^૫ સરદાર વગરનું સૈન્ય બારેવાટ.
 નાયક વગરનું ટોળું કે પેકું.^૬
 રાજ વગર નગરી સુની. પ્રાણ વગરનો દેહ સુનો.
 જ્ઞાન વગર હૈયું સુનું.^૭ ધણી વગર દોર સુનાં.
 ધણી વિનાનાં ઢોર અને માવતર વિના છોર—સુનાં.
 The master's eye maketh the horse thrive.

૪૮૪. નેવનાં પાણી મોભે જાય નહીં. ૬

નેવનાં પાણી મોભે જાય નહીં. પાણી પાણીને ઢાળે ચાલશે.
 મ્હોની વાટે કાળીઓ જાય, નાકની વાટે જાય નહીં.
 જેમ ઘટનું હશે તેમ થશે, કાંઈ આઠાણી નાતરે જશે ?
 અરધે તે અરધે, કાંઈ આઠાણવાણીઆ ધરધે ? (નાતરે જાય.)
 જે છાજે તે છાજે, કાંઈ ગધેડા ઊપર નોખત બાજે ?

૪૮૫. નેજનાં ગાડાં નેજમાં રહેતાં નથી. ૩

નેજનાં^૮ ગાડાં નેજમાં રહેતાં નથી. ભોંયના પજા કાંઈ ભોંય રહે નહીં.

૧ કડેક=ક્યારેક. ૨ થલ=જમીન. ૩ દરિયાવ=મોટું. ૪ હેડો=હેયું. હકડી=એક.
 સજે=આખો. ડી=દિવસો દી. ૫ સુનાં=સુખાં. ૬ નાયક=ભવાયાનો મુખી નાયક
 કહેવાય છે. ૭ સુનું=ઊંડડ. ૮ નેજ=સાંકડી ગલી.

સદા કાળ સ્થિતિ તેની તેજ ચાલતી નથી.

No man lives so poor as he was born.

If you do not do it, somebody else will do it.

૪૮૬. મારો લાલો લાભ વગર લોટે નહીં. ૧૧

મારો લાલો લાભ વગર લોટે નહીં.^૧

શેઠ કેમ તણાણા, તો કહે લાભે લોભે.

વાણિયો મતલબ વગર તોળે નહીં. પૈસાને માટે લંકા જવું પડે.

લાલચ વગર કાઈ લપટાય નહીં. સખ કુછ ખાતાં હે પૈસા.

એક પૈસા માટે ઘોળકે જવું પડે.

પંધ્યો આવે પરાણો, ને લપકે આવે ઢોર.

ખિસ્લી ઘી સુંઘતી આવી છે.

એડું ખાય તો ચોપજાને ભરોસે.

બેડકું—બ્રાહ્મણનું જય જમે, ભવાયાનું જય રમે;

વાણિયાનું જય લોભે, ભરવાડનું જય ડાભે.

૪૮૭. શેખચઢ્ઢીના વિચાર. ૬

શેખચઢ્ઢીના વિચાર.

પતેકી રોટી એર પાનીકા ઘી બન જાય, તો બંદા ઝબોલ ઝબોલ ખાય.

૧ એક ડોસીને લાલો નામે દીકરો હતો. તે બનરમાં ધી લેવા ગયો. પાછા વળતાં લાલો રસ્તામાં પડી ગયો, ધીનું વાસણ પણ ભોંય પડી ગયું ને ધી ઢળી ગયું તે લાલો હાથેથી ઉસરડીને વાસણમાં નાંખતો હતો. સાથે રસ્તાની ધૂળ પણ ખોળામાં આવે તે પણ વાસણમાં નાંખતો હતો, તેટલામાં કોઇ એાળખીતો માણસ પાસેથી નીકળ્યો તેણે લાલાને જોયો. લાલો ધી ઉસરડી નાંખવામાં રોકાયો ને પેલો માણસ તો ચાલ્યો ગયો. તેણે લાલાના ઘર આગળથી પસાર થતાં લાલાની માને કહ્યું, “તમારો લાલો પડી ગયો ને ધી ઢોળાઇ ગયું તે ઉસરડે છે.” ડોસી લાલાનાં લક્ષણ જાણતી હોવાથી બોલી, “મારો લાલો લાભ વગર લોટે તેવો નથી.” એટલામાં લાલો ધીનું ઠામ લઇને આવ્યો.

ડોસીએ પૂછ્યું, “દીકરો, કેમ કરતાં પડી ગયો?” ત્યારે લાલો કહે છે કે, “મા, રસ્તામાં આવતાં સોનામ્હેરનું પડીકું પડેલું જોયું, પડીકું ઉપાડવા વાંકો વળું તો હબરો માણસ જીએ ને પૂછપરછ થાય, તેથી પડી ગયો, વાસણ ધીનું પડીકા ઉપર નાંખ્યું ને રસ્તાની ધૂળ સાથ પડીકું વાસણમાં લેઇ લીધું છે; માટે ધી બનું કરી નીકળે તેટલું નીતારી લે ને સોનામ્હેરો કાઢી લે.” ત્યારે ડોસીએ કહ્યું, હું તો જાણતી હતી કે “મારો લાલો લાભ વગર લોટે નહીં.”

આ ઉપરથી કહેવત થઈ કે મારો લાલો લાભ વગર લોટે નહીં.

મનના મલીઠા વાળવા ત્યારે મોળા શા વાળવા ?
હવામાં કિલ્લો બાંધવો. ગગન સાથે વાતો કરવી.
દરિયો બધો વાળી ઘેર લાવવો.

Building castles in the air.

૪૮૮. વેહેલો તે પેહેલો, ભૂલે તે ઘેલો. ૮

વેહેલો તે પેહેલો, ભૂલે તે ઘેલો. પેહેલાને પાણી, પાછળનાને કાદવ.
પેહેલો મારે તે કદી ન હારે. પેહેલાની પત્રાવળી સવાની, પાછલાને પધની.
પેહેલાની પેહેલ. પેહેલાને દૂધ, પાછલાને પાણી.

પેહેલાને પ્રસાદ, પાછલાને ઐઠ.

રસકસ ચૂસાઈ ગયો, હવે કુચા રહ્યા.

First come, first served.

૪૮૯. પંડ રળે તે પેટ ભરાય, ધન રળે તે ઢગલો થાય. ૮

પંડ રળે તે પેટ ભરાય, ધન રળે તે ઢગલો થાય.

ઉચોનીચો પગ પગા વગર પૈસો થાય નહીં.

પૈસ પૈસો પેદા થાય. પૈસ પૈસો વધે.

નાણું નાણાને તાણી લાવે, રળે રેતલો મળે.

દરિયો,^૧ કે દરબાર,^૨ કે કોઈ ધર જવ,^૩ કે કોઈ બીસર જવ.^૪

ખેતી આપાદાન.

સોરઠો—કાંતો હળને હચરકે, કે કાં લેખણને લસરકે;

પણ તેલને ટસરકે, નારી ચીર ન પામે નાગલા.^૫ ૪૨૦

૪૯૦. પરાણે પ્રીત થાય નહીં. ૧૨

પરાણે પ્રીત થાય નહીં. પરાણે પુણ્ય થાય નહીં.

બાંબા કણબી(ખેડુ)એ ગામ વસે નહીં.

૧ આટલે પ્રકારે પૈસો મળે છે: દરિયો એટલે બોહોળો દેશાવરી વેપાર કે વહાણ-
વટી. ૨ દરબાર સરકારી મોટા ઓદ્ધા મળે તે. ૩ ધર જવ=કોઈ અનામત પૈસા મુકી
ગયું હોય, ને તે પૈસા ચોરીના અગર છાનો રાખવા જેવા હોય તે દબાવી રાખવામાં આવે,
અથવા કોઈ લેવા આવે તેનું ન રજૂ હોય, તો પૈસો થાય. ૪ બીસર જવ=દટ્ટેલા
પૈસા હોય તે જગ્યા વીસરી જવાય, અથવા દટ્ટેલા પૈસા હોય ને તે જગ્યા વચવી પડે
તે વખતે પૈસાની યાદ આવે નહીં, ને જગ્યા ખરીદનારને તેમાંથી મળે તો પૈસો થાય.
૫ ખેતી સારી કરવાથી પૈસો થાય, કે માણસ કલમબહાદુર મુત્સદ્દી હોય તો પૈસો થાય;
પણ તેલ સીંચીને ગાડાં હાંકે તેટલામાં નાગલા, નારી ચીર ન પહેરે એટલે પૈસો થાય નહીં.

દળણું દળતાં પણ વસ્તી રહે નહીં.
 વેહેલે વળગતા જઈએ તે મ્હોભેર પડીએ.
 જખરદસ્તીનો સોદો નભે નહીં.
 મારીને મુસલમાન કરવો તેમાં માલ નહીં.
 ખુશીનો સોદો, તે સોદો. ખુશીનો સોદો, તે હાથીનો હોદો.
 ઘેડે મારીને ધર્મ કરાવાય નહીં. પરાણે પુણ્ય કરાય નહીં.
 દોહરો—પાની પીલાવત ક્યા શીરો, ધરધર સાયર વાર;^૧
 જો ખાસો હોયગા, તો પીવેગા જખ માર. ૪૨૧

૪૯૧. વાજતુંગાજતું માંડવે આવશે. ૭
 વાજતુંગાજતું માંડવે આવશે. પાઘડીનો વળ છેડે.
 રડતુંરડતું આકરડું ગોળ થશે.
 કુટાતુંકુટાતું એની મેળે ઠેકાણે આવશે.
 વખત આવે સૌ જણાશે. સુરજ કાંઈ છાપડે ઢાંક્યો નહીં રહે.
 ચંદ્ર ખીજનો નહીં તો ત્રીજનો જણાશે.

૪૯૨. પાઘડી ભેંસ ચાવી ગઈ. ૫
 પાઘડી ભેંસ ચાવી ગઈ.
 સો સીફારસ ને એક મૂળાપણી. હાથ પોલો તો જગ ગોલો.
 પૈસો પરમ દેવત, જેને દેખી મુનીવર ચળે.
 સો સીફારસ ને એક ઠેસો.

૪૯૩. એવાતણુનો ઉધારો, રંડાપો રોકડો. ૫
 એવાતણુનો^૩ ઉધારો, રંડાપો રોકડો.
 રચતાં વાર, બગડતાં કાંઈ વાર?
 પાઘડી બંધાવતાં વાર, પાડતાં શી વાર?
 વાળી ઘડાવતાં વાર, નાક કાપતાં શી વાર?
 નાનાં છોકરાં મોટાં થતાં વાર, મરવું ક્ષણમાં.

૧ વાર=પણી. ૨ એક માણસ કોઈ અધિકારીને પોતાનું કામ લાભમાં કરી આપવા સાથે રૂશવતમાં પાઘડી આપવાનું કહી આવેલો. તે પોતાના લાભમાં ફેંસલો થશે એમ આશા રાખી નીરાંતે બેઠો. પછી સામાવાળો તે અધિકારી પાસે જઈ તેને ભેંસ આપવાનું કહી આવ્યો. મુદતને રોજ કામ નીકળ્યું. ભેંસવાળાના લાભમાં ફેંસલો થયો, એટલે પાઘડીવાળો અધિકારીને કહે છે કે, “સાહેબ, પાઘડીની તો શરમ રાખવી હતી.” ત્યારે અધિકારી કહે છે કે, “પાઘડી ભેંસ ચાવી ગઈ.” ૩ એવાતણુ=સૌભાગ્ય.

૪૬૪. ખદડા ખાંડે વહજ્યા જાણ્યા નથી. ૬

ખદડા ખાંડે વહજ્યા જાણ્યા નથી.

પાવૈઆ ઝાટકે આવ્યા જાણ્યા નથી.

પાવૈઆને પાતો ચડે નહીં.

ફાસીની ફાજ સાંભળી નથી.

દાણીધારના^૧ સાધુ છે, તેથી શું બને?

દાહુરો—કાઠી હુટે, કાળી હુટે, એ તો હું જાણું;

વસાવડના વૈરાગી હુટે, એ તે કુંભા કાણું.^૨ ૪૨૨

૪૬૫. દિગંબરના ગામમાં ધોળીનું શું કામ ? ૩

દિગંબરના ગામમાં ધોળીનું શું કામ ?

પાવૈયાના ગામમાં, વેશ્યા કરી દુકાન.

દાહુરો—જાકા જહાં ગુન ન લહે, તાકા તહાં ન કામ;

ધોળી બસકે કયા કરે, દિગંબરકે ગામ ? ૪૨૩

૪૬૬. પંડ્યો કહે છે પંડ્યાણીને, સાંભળ મારી વાણી. ૪

(દે દાળમાં પાણી.)

દાહુરા—પંડ્યો કહે છે પંડ્યાણીને, સુણ મારી વાણી;

પાંચમાંથી પંદર થયા, દે દાળમાં પાણી. ૪૨૪

ત્રીન જુલાયે તેરા આએ, હુધ રામકી બાની;

રામ ભગત એમ ભણે, દે દાળમાં પાણી. ૪૨૫

બારા જુલાયે બતીસ આયે, દેખો જગકી રીત;

બહારકે આ કર ખા ગયે, ઘરકે ગાવે ગીત. ૪૨૬

બે વંતાક ને બાવન બાણાં, તળે બાળવા ન મળે છાણાં;

ઘરમાં ત્યારે તપેલાં કાણાં, એ વાતનાં શાં ટેકાણાં ? ૪૨૭

૪૬૭. ભાણમૂળા કાંઈ શાકમાં લેખું ? ૮

ભાણમૂળા કાંઈ શાકમાં લેખું ?

ધેસનું ખાણું, ને બદામનું નાણું. ચામડાનું નાણું^૩ તે બળેલ છાણું.

મૂળાપણી કાંઈ ઝાડમાં લેખું ? બકરીનું દુઝાણું શા હિસાબમાં ?^૪

^૧ દાણીધાર નામનું કાઠીઆવાડમાં ગામ છે. ^૨ કાણું=શું. ^૩ ચામડાનું નાણું=મિલકતમાં દોરદાંબર હોય તે ચામડાનું નાણું ગણાય. ^૪ બકરીનું વઢોણું પણ કહે છે.

રેંગીપેંગીના હિસાબ કોણ ગણે છે? શકરકંદની યુકલી.

આમજી ભામજી ભુઠાચોર શા હિસાબમાં?

૪૬૮. પૂછતા નર પંડિત. ૮

પૂછતા નર પંડિત. પૂછ્યામાં કાંઈ ગાંસડી જવાની નથી.

પૂછતાં પૂછતાં લંકા જવાય. પૂછતાં તો પુને જવાય.

મૂર્ખની પણ શિખામણ લેવી.

ગુરુ દત્તાત્રય ચોવીશ ગુરુ કરી સિદ્ધ થયા.

પારકું દેખીને પણ શીખવું અથવા શિખામણ લેવી.

શિખામણ દેતાં રીસ કરે, તો ભાગ્ય દશા પરવારી નાણુવી.

૪૬૯. પુંક પાદશાહની. (પાદશાહનું પણ પરપુઠે યુરું બોલાય.) ૪

પુંક પાદશાહની. હાથી પાછળ ધણું કુતરાં ભસે છે.

પુંકે બોલાયલું ગણવું નહીં.

છપો—મેગળ^૧ નીસરી, બહાર મહા સુખ માણે;

નહીં શત્રુ નહીં મિત્ર, વિશ્વને સરખું બાણે.

પુંકે ભસે બહુ ધ્યાન, કેટલા બેસી રહે છે?

મેગળને નહીં માન, અપમાન સર્વ સહે છે.

એમ હરિજન મેગળરૂપ છે, જેને હરિનું ધ્યાન છે;

કહે નરમો ગુરૂચક્રી, દુરિજન સઘળા ધ્યાન છે.

૪૨૮

The moon does not heed the barking of dogs.

૫૦૦. હવનમાં હાડકું. ૬

હવનમાં હાડકું. કબાબમેં હડી. સખ સુનેકી, પણ ગાં- પીતલકી.

સુનાની થાળીમાં લોઢાની મેખ. લગનમાં વિધન.

દોહરો—ચંપા તુજમેં તીન ગુન, રૂપ રંગ ઓર બાસ;

એક અવગુન એસો બયો, ભમર ન આવે પાસ.

૪૨૯

Dirt part friends.

૫૦૧. ઘોલકા ઘોલકા કયા કરતે હો, ચાર ભાઈ મીલકે બેઠે બહાં

ઘોલકા. ૬

ઘોલકા ઘોલકા કયા કરતે હો, ચાર ભાઈ મીલકે બેઠે બહાં ઘોલકા.

ન્યાં દેવ ત્યાં બત્રા. ગાયો વાળે તે ગોવાળ.

ન્યાં મામો ત્યાં મોસાળ. ન્યાં બાદશાહ ત્યાં બબર.

અઠેઈ દારિકાં.

૧ હાથી.

૨૬

૫૦૨. પારકી નિંદા કરનાર છિદ્ર શોધે. ૪

(માટે પરનિંદા મહા પાપ.)

પારકી નિંદા કરનાર છિદ્ર શોધે. કાગડો આળું જોઈ બેસે.

માંખ મલીન વસ્તુ ઉપર વધારે બેસે.

કાગતાણું કુટુંબ તે પરના ચાંદાં જુએ.

૫૦૩. પૈસાનો ખપ, ઉપયોગ તથા તેનાં દુઃખ વિષે. ૨૦

પૈસાનો ખપ ડગલે ડગલે. પૈસા વગર પગલું ભરાતું નથી.

પૈસો આવે ત્યારે દુઃખ, જાય ત્યારે દુઃખ અને સાચવવાનું દુઃખ.

પૈસાવાળો સુખે ન સુખે, જીભગરો વેઠે.

પૈસો આપણા માટે છે, આપણે પૈસા માટે નથી.

પૈસા આપણે પેદા કરીએ છીએ, આપણને પૈસો પેદા કરતો નથી.

પૈસો આવે છે ત્યારે દરિયાની જીવાળ માફક આવે છે.

પૈસો પાત્રકુપાત્ર જોતો નથી.

પૈસો વધે છે ત્યારે ઊકરડાની માફક ઢગસો થાય છે.

દોહરો—માયા કહે હું નિત્ય નવી, કેની ન પુરું આશ;

મરી ગયા ઝુરી ધણું, ધણા ગયા નિરાશ. ૪૩૦

કષ્ટક કરે છે કાસદાં, કષ્ટક કરે વેપાર;

ચોરી કરવા ચોર જન, તુજ કારણ તૈયાર. ૪૩૧

તું તો તત્વ ત્રિલોકનું, જખરું તારું જોર;

સૌ તુજથી કેહેવાય છે, શાહુકાર કે ચોર. ૪૩૨

લાંચ ખાય છે લાંચીઆ, સત્યને કરે અસત્ય;

ધર્મી કરે અધર્મ જે, તે સૌ તારાં કૃત્ય. ૪૩૩

ધરાય ના કે તુજથી, મળે લાખ કે કોડ;

જખ મારે જગમાં ધણા, કરીને દોડાદોડ. ૪૩૪

અહો લક્ષ્મી તું અવનવી, અદ્ભુત એવી એક;

મોટા તુજ મહીમાથકી, ઉપજે ખપે અનેક. ૪૩૫

જીવન તું જોઈ જગતમાં, તું પ્રિય પ્રાણાધાર;

તુજ અર્થે જન તન તજે, પામે કષ્ટ અપાર. ૪૩૬

તું તોડાવે સંપત્તે, તું જોડાવે સંપ;

તુજ કારણ ભમતા ભમે, જીવ ન પામે જંપ. ૪૩૭

પુત્ર મિત્ર સાથે લડે, પુત્રી સાથે માત;
લક્ષ્મી માટે લક્ષ્યા, લડે બ્રાતથી બ્રાત. ૪૩૮
માયા બડી મોહિની, જેના વજરશા ગાળા;^૧
સાંગો કહે સલવાળા, કૈંક ચઢ્યા ને કૈંક પાળા. ૪૩૯

સાખી—પૈસો મારો પરમેશ્વર, આયડી મારો ગુર;
છોકરાં છૈયાં સાધુ સંત, હું સેવા કોની કરું ? ૪૪૦

Money is for life, life is not for money.

૫૦૪. પૈસો પગ કરીને જાય છે. ૪

પૈસો પગ કરીને જાય છે. જનારો પૈસો મુઠીમાંથી જાય છે.
પૈસાને પગ આવે છે.
પૈસો જવાનો થાય ત્યારે ધંધા પણ તેવા જ સુજે છે.

૫૦૫. પૈસો દુર્ગુણ શિખવે છે. ૬

પૈસો દુર્ગુણ શિખવે છે.
ધનનો મદ ચડે છે. પૈસાના મદથી અંધાપો આવે છે.
ધનવાન નિર્માની કોક. પૈસાવાળાને આભ એ તસુ છેડું રહે છે.
દોહરો—સખળ ક્ષમી નિરગર્વ ધની, કામલ વિદ્યાવંત;^૨
જૂ ભૂપત એ તીનહે, બિપજત ખપત અનંત. ૪૪૧

૫૦૬. આપબડાઈ હાંકવી. ૮

(તે બધું હાંસીપાત્ર છે.)

આપબડાઈ હાંકવી. ખરી મોટાઈ હાંકી રહેતી નથી.
પોતાને મ્હોડે પોતાનાં વખાણુ (તે નિંદા થવા માટે).
આત્મસ્લાધા મોટો દોષ છે. વરને કોણુ વખાણુ, વરની મા.
જયસા મેરા નામ, વયસા મેરા કામ.

સોરઠો—ઓઠાં દે અપાર, પોતાના પરાક્રમતણાં;
એ તો ભાંડ અવતાર, સાચું સોરઠીઓ ભણે. ૪૪૨

૧ માયાના ગાળા (ગાંઠ) વજ જેવા છે તેમાંથી કોઈ છુટી શકવું નથી.

૨ સખળ=સત્તાથી, પૈસાથી, માણસના જુથથી વગેરે કારણથી બળવાન છતાં
ક્ષમાવાન, ધનવાન છતાં ગર્વરહિત, વિદ્યાવંત છતાં અંતઃકરણ કુણું, એ પૃથ્વીમાં રાણુ-
ગારૂડ્ય છે બાકી તો કીડાની માફક અપાર જન્મે છે ને મરે છે.

કુંડલિયો—ભિડા^૧ ભાદુ માસકા, બડકું કહે જરૂર,
 મેં તુમ ઈંહાં આવે નહીં, જગા કરો તુમ દૂર;
 જગા કરો તુમ દૂર, બડે તપ્પ અરજી કીની,
 વૃષારતુ એક માસ, આશ બસનેકું દીની;
 કથે સો કવિયાં કહાન, મૂલ નહીં હે જિંડા,
 આયા આસો માસ, ભૂખ દુઃખ સૂક્યા ભિડા.

૪૪૩

૫૦૭. ધરના ભુવા ને ધરના જંઘડીઆ. ૭

ધરના ભુવા ને ધરના જંઘડીઆ.^૨

પોતે દાદી, પોતે ફરીઆદી, ને પોતે ન્યાય ચુકાવે.

માંડવે ગાઓ કે જનમાં ગાઓ (બધે પોતે).

ગદા ચોર ને ગદાની મા સાક્ષી. તોરણે ગાઓ કે માંડવે ગાઓ.

એ ભગવાન એના એ. ધરની મંડળી (સાધુની) ને આવો મહંત.

૫૦૮. ફટેમં પાઉં, તુટેમં શિર, ખીચમં મેરા ચાંદભાઇ. ૪

ફટેમં પાઉં, તુટેમં શિર, ખીચમં મેરા ચાંદભાઇ.

પોહું દેખી સૌ પેસે. ફાટ્યામાં સૌ પગ ધાલે.

પોહું (શરણાઇ) છે તે બોલ્યું, સાંચેહું વગાડે તો સાચો.

૫૦૯. કુઇની ખારેક આંખ કહાડે. ૩

કુઇની ખારેક આંખ કહાડે.^૩ શ્રાદ્ધની ખીર પાટલે વળગી આવે.

વિવાહ વેચાતો, ને શ્રાદ્ધ ઉછીતું.^૪

૧ ચોમાસામાં વડના ઝાડ હેઠ ભિડો વાળ્યો હતો તે મોટા થયો, ફળ્યો ત્યારે તે વડને કહે છે કે હું ને તમે અહીં માતા, સમાતા નથી માટે તમે ખસીને જગા કરો; ત્યારે વડ કહે છે, તમને રહેવા સાફ જગો આપી છે માટે હમણાં સખર કરો. એટલામાં વર્ષાઋતુ ગઈ ને આસો માસ આવ્યો એટલે ભિડો સુકાયો ને ઊડી ગયો ને વડ કાયમ રહ્યો. એમ હલકાં માણસ કાંઈક સાફ થાય છે ત્યારે કુલાય છે તે સંબંધમાં આ વાત.
 ૨ ડાકલીઆ. ૩ કુઇને ત્યાં લગ્ન હોય ત્યારે ખારેક મોકલે કે આપે. કુઈ, બેહેન કે દીકરીના ધરનું લેવું કે ખાવું તે મહા પાપ મનાયું છે, ને તેને આપવામાં મહિમા મનાયો છે; માટે કુઇના ધરની ખારેક આવે ત્યારે ત્યારે બદલો એવો આપવો પડે કે આપણને આંચકો આવે કે કઠણ પડે, માટે આ કહેવત, “કુઇની ખારેક આંખ કહાડે.”

૪ શ્રાદ્ધનું નોતકું જમવાનું આવ્યું હોય, તો આપણે ત્યાં શ્રાદ્ધના જમણમાં સાચું નોતકું આપવું જ જોઈએ. વિવાહમાં ચાંદો આપીએ તો જમવાનું નોતકું આવે, માટે આ કહેવત થઈ છે.

૫૧૦. ખરું રળ્યો જે ગાંઠ કરી. ૫

ખરું રળ્યો જે ગાંઠ કરી. ગાંઠે ખચ્યું તે આપણું.

ખરું રળ્યો જે ખરચ્યું હાથથી. ખરું રળ્યો જે ન કર્યું પાપ.

ખરું રળ્યો જેણે નિંદા કરી નહીં.

૫૧૧. મોટા આપના દીકરા, ઘરમાં ન મળે દીકરાં. ૪

મોટા આપના દીકરા, ઘરમાં ન મળે દીકરાં.

મોટાં ઘર તે ભૂતનાં દર.

મોટાં ઘર તે વાસીદું ન વળે, ને દીવા પુરા ન થાય.

મોઢી ફરે દુશાલા, ઘરમાં હોય કસાલા.^૧

૫૧૨. એક નાવનાં છડીઆં. ૮

એક નાવનાં છડીઆં. ડૂબવું કે તરવું સાથે ને સાથે.

સૌનું થશે તે વહુનું થશે. શોકનાં હારે ભાંગવાનાં (બલધ્યાં).

શોકનાં કંકણ સાથે ઊતારવાનાં. સૌ ગત તે વહુ ગત.

બેમાં મરવું તે વિવાહ સરખું.

સોરઠો—એક એકજ વહાણુ, તે બેમાં ખીભર કરે;

બિનકર ખીભું નાણુ, સાચું સોરઠીઓ બણુ. ૪૪૪

To be in the same predicament.

૫૧૩. ડેરે ડેરે મીર. સખી ઠાકોર અથવા શેઠ. ૫

ડેરે ડેરે મીર. સખી ઠાકોર અથવા શેઠ.

બધા પાલખીએ બેસે, ત્યારે ઊપાડનાર કેણુ?

હું રાણી, તું રાણી, કેણુ બરે આ બેહેડે પાણી?

સૌ ઘોડે ચડે, ત્યારે આગળ દોડે કેણુ?

All men cannot be masters.

૫૧૪. બહુ હસવું તે રાવાને. ૪

બહુ હસવું તે રાવાને. ઝાઝાં હેત તે વેરને માટે.

ઝાઝી લાગે છીનાળું. બહુ હસવામાંથી ખસવું થાય.

૫૧૫. બળતામાં ઘી હોમવું. ૬

બળતામાં ઘી હોમવું. વાયડો ને વળી વા દીધો.

કળઓ ને માંહી વધાર મુક્યો. ઝાઝે પુળે ઝાઝી ઝાળ.

ચડાગી ને વળી ચડાવ્યો. ધા ઉપર લુણુ છાંટવું.

૧ દુઃખ. ૨ ખીભ=ભુદાઈ. ૩ બિનકર=ખીન.

૫૧૬. મોઢે “ના,” “ના,” ને પેટમાં હાશ, હાશ. ૮

મોઢે “ના,” “ના,” ને પેટમાં હાશ, હાશ.

ઉપરથી તાણુ કરાવે ને પેટમાં “હા.”

હેયામાં હાશ અને મોઢે ‘ના.’

અફીણના બંધાણી, અને ખાયડીના એક સ્વભાવ.

ઉપરથી અભાવ, હેયામાં ભાવ.

મનમાં હાસું ને આંખમાં આંસુ. મનમાં ભાવે, પણ મુંડી હલાવે.

માથે લઇને મૂકવા નય, ને રહો રહો રાંદેલ ગાતી નય.

Do as the lasses do, say no and take it.

૫૧૭. ઘર વેચીને તીર્થ કરવા જવું. ૫

(દુઃખી થવાની નીશાની.)

ઘર વેચીને તીર્થ કરવા જવું.

નાગા થઇને ચંદ્રવેા બાંધવો.^૧ લાહી ઝુહીને વર ઘોડે ચચા.^૨

રંગ હે નરંકુ કે ડુંક દીયા ધરંકુ.^૩

જોડકણું—વતન ફેડીને લાવીએ વહુ, પછવાડે દુઃખ પામીએ બહુ;

કર્મ સંજોગે ખાયડી મરે, તો ઝાંડીઓ થઇ દેશમાં ફરે.

પાપ જોગે પુરૂષ મરે, તો પછી રાંડનારી શું કરે ?

To deal fool's doll.

૫૧૮. માણસનું માન ધંધામાં છે. ૫

માણસનું માન ધંધામાં છે. જોકું ખાય તે એકું ખાધું.

ખાપની દોલત ઉપર તાગડધિના.

ખાપની કમાણી ઉપર ગુજરવું, તે ટાહકું ખાવા બરોબર.

વગર ધંધાનો માણસ હરાયા ઢોર જેવો.

૫૧૯. પરમેશ્વરે દાંત આપ્યા છે તે ચાવણું આપશે. ૭

પરમેશ્વરે દાંત આપ્યા છે તે ચાવણું આપશે.

પરમેશ્વરે પેટ આપ્યું છે તે તે ભરશે.

પરમેશ્વરે પ્રાણીના જન્મવા પહેલાં માતાના સ્તનમાં દૂધ કરી મૂક્યું છે.

પરમેશ્વરને સૌની શીકર છે. પરમેશ્વરના કામમાં ભૂલ નથી.

પરમેશ્વરને ઘેર ખોટ નથી, માણસનાં કર્મની ખોટ છે.

દોહરો—જેણે પ્રાણીને જન્મતાં, પહેલું પ્રગટ્યું દૂધ;

તે પ્રભુને તર્ફ ઝાળખે, તેથી કાણુ અણુદ.

૪૪૫

૧ આખર ખોળને જરા મેળવવો. ૨ બધું કૃના કરીને પરજયા. ૩ શાખાસી
કેવા ધર આણ્યું.

પર૦. ઇશ્વર ઇચ્છા આગળ મનુષ્ય નિરૂપાય છે. ૯

ઇશ્વર ઇચ્છા આગળ મનુષ્ય નિરૂપાય છે.

પરમેશ્વર શિંગડા આપે તો તે વેઠવાં પડે.

ભાવીને કોઇ ખાળી શકતું નથી. ભાવી જ પ્રખળ છે.

સાહેબ રૂઠ્યો શું કરે, અવળી મતિયાં દેવે.

હોનાર પદાર્થ આગળ કોઇ ડાહ્યું નથી. ધાર્મી ધણીનું થાય.

દોહરો—સુનો ભરથ ભાવિ પ્રખલ, વિલોડી કહે મુનિનાથ;

હાન, લાભ, જીવન, મરન, જશ અપજશ વિધિ હાથ. ૪૪૬

રામ લક્ષ્મણ બાણાવળી, સીતા જેવાં સુપાત્ર;

એને વન વસતું પશું, માનવી તે કાણુ માત્ર. ૪૪૭

What is destined must take place.

પર૧. ભીખ, ભારો ને ભણુતર સવારમાં સારાં. ૪

ભીખ, ભારો^૧ ને ભણુતર સવારમાં સારાં.

વિદ્યા ભણુતરી તે પહેલી વયમાં.

એક પહોરની^૨ ભિક્ષા, સાત પહોરનું સુખ.

દોહરો—વિદ્યા પહેલી વય વિષે, ખીજી વયમાં ધન;

ગ્રહો ન ધર્મ ત્રીજી વયે, એળે ગાળ્યું તન. ૪૪૮

પર૨. જમ્યો બ્રાહ્મણ ને ધાયો સુવર એ એને છેડવાં નહીં. ૪

જમ્યો બ્રાહ્મણ ને ધાયો સુવર એ એને છેડવાં નહીં.

ભૂખ્યો બ્રાહ્મણ ને ધરાયો કણુખીને છેડવાં નહીં.

ભૂખ્યો મારવાડી ગાય, ભૂખ્યો ગુજરાતી બધે.

અશીણના બંધાણીને ઊતાર વખત છેડવો નહીં.

પર૩. ડાહી બાઈને તેડાવો ને ખીરમાં મીઠું નંખાવો. ૩

ડાહી બાઈને તેડાવો ને ખીરમાં મીઠું નંખાવો.

ભુલ કહાડવા સૌ આવે, કરી ખતાવે નહીં કોઇ.

વેંસ રંધતાં આવડે નહીં ને ખાતી વખત એટા.

પર૪. ભૂલચુક લેવીદેવી. ૬

ભૂલચુક લેવીદેવી. ભૂલ હોય તે સો વરસે મજરે આપવી.

હિસાબે થાય તેમાં વાંકું ના બોલાય.

૧ ભારો ઘાસ કાપી ભારો લાવવો તે.
અર્થાત્ સવાર.

૨ એક પોહોર તે પહેલો પોહોર

હિસાબ કોડીનો ને બક્ષિષ લાખની.

કેવુંદેવું વહેવારે. બૂલનો ભોગવટો હોય નહીં.

Count like jews and agree like brothers.

પરપ. કડવું ઓસડ મા પાય. ૬

કડવું ઓસડ મા પાય. મીઠાં-ખોલાં લોક ને કડવાં-ખોલી મા.

મોઢે કહે તે મિત્ર. મીઠા-ખોલથી મોહી જવું નહીં.

સૌ ભણું મનવવા આવે. મીઠા ખોલથી લેવાય તેની વાત ખાડે જાય.

પર૬. મોહું વાધનું ને વાંસો ગધેડાનો. ૬

મોહું વાધનું ને વાંસો ગધેડાનો. મોહું વાધનું, પણુ માંહેથી ગાય.

મોહું વાધનું ને ગાં-શીઆળની. મોઢે જોર ધણું, પણુ ખરે મોળો.

ગાં-બળ ધણું, પણુ ફસડી જતાં વાર નહીં.

ખેડસાધનો? પાર નહીં, માંહે ભીર.

પર૭. માગ્યાં તો મુક્તાફળ મળે, પણુ ભીખને માથે ભઠ. ૮

માગ્યાં તો મુક્તાફળ મળે, પણુ ભીખને માથે ભઠ.

માગવું ને મરવું બરાબર. માગતી વેળા મોહું કાળું.

માગતાં સુમને દાતાર કહેવો પડે. માગણુ તુરથી^૨ હળવો.

માગનાર પાણીથી પાતળો.

દોહરો—કનક કંથડો કુંજર ચઝો, હેમ કડાં દો હથ;

માગ્યાં તો મુક્તાફળ મળે, ભીખને માથે ભઠ. ૪૪૯

ઓખરો—સેજ મીલા સો દૂધ બરાબર, માંગ લીયા સો પાની;

ખેંચ લીયા સો રગત બરાબર, બોલે ગોરખ વાણી. ૪૫૦

પર૮. રાજ દાને ને પ્રજા સ્નાને. ૫

રાજ દાને ને પ્રજા સ્નાને.^૩

મોટાની જીભ વળે, ત્યાં નાનાનું શરીર વળે.

એનું થુંક પડે, ત્યાં માંડ લોહી પડે.

સકર્મીની જીભ ને અકર્મીના ટાંટીઆ.

જજમાનની જીભ ને ગોરના ટાંટીઆ.

પર૯. ફૂલ નહીં ને ફૂલની પાંખડી. ૩

ફૂલ નહીં ને ફૂલની પાંખડી. ગોતરડે હાથ દીધાનું પણુ ફળ છે.

નાલા તેટલું પુણ્ય.^૪

૧ ખેડસાધને કાઠીઆવાડમાં મુડસાઈ કહે છે. ૨ આકડાનું. ૩ રાજ દાનથી ને પ્રજા સ્નાનથી પ્રજાને રાજ કરે છે. ૪ ગંગા આદિ નદીઓમાં નાલાનું પુણ્ય ગણાય છે.

૫૩૦. માયા ખુટી કે જંનળ તૂટી. ભલું થયું ભાંગી જંનળ. ૬

માયા ખુટી કે જંનળ તૂટી. ભલું થયું ભાંગી જંનળ.

ભય થા સો પીછે ડાલ દીયા.^૧

ઘોછે પુળે ઘોછી ઝાળ.

ભલું થયું ભાંગી જંનળ, સુખે જપીયું શ્રીગોપાળ.

દોહરો—નાથો ભગત નચિત થયા, ભલે મુઠ્ઠી ગાય;

પૂર્ણ સુખ તો પામીએ, જો વાછડા તુએ જાય. ૪૫૧

૫૩૧. નામ રહે ગીતડે કે ભીંતડે. ૪.

નામ રહે ગીતડે કે ભીંતડે.^૨

જેણે નામ રાખ્યાં તે મુવા પછી પણ અમર છે.

સુરતસે કીરત બીડી.^૩

દોહરો—નામ રહ્યાં ઠાકરાં, નાણાં નહી રહ્યાં;

કિરત હુંદાં કાટડાં, પાજાં નહી પડ્યાં. ૪૫૨

૫૩૨. હૈયે હામ ન હોય, પણ પગમાં બળ (છડ) રાખવું. ૮

હૈયે હામ ન હોય, પણ પગમાં બળ (છડ) રાખવું.

હિમત હાયાં હોધાં, પણ પગ પાછો પરકવો નહીં.

દુશ્મન જીવે પગ સામું, ને હેતુ જીવે મુખ સામું.

ઢીલા પગ કળાવા દેવા નહીં. હિમત ન હોય, પણ પડકારો રાખવો.

નિમકકી શરતસે લડતે હે, પણ ગાં- જખ ભારતી હે.

હૈયું પડી ગયું છે, પણ ગાં- બળ ધણું છે.

માંહે હાબ ગડગડી ગયાં છે, પણ પતરાજ મૂકાતી નથી.

He who has no heart (courage) should have a good pair of legs.

૫૩૩. શૂરા સાચારે જેના વેરી ધાવ વખાણે. ૯

શૂરા સાચારે જેના વેરી ધાવ વખાણે. લાયકાના ધા હજી બડબડે છે.

મરદ માણસ પોતાનો વાંટો કહાજા વગર રહે નહીં.

મરદના ધા સાંભળી દુશ્મનના પગમાંથી ધુળ નીકળી જાય.

૧ પછી ગમે ત્યાં જવાય છે. ૨ કવિત કરવાથી કવિએ ગાવાથી તે ગીતડે નામ રહે; કે સારાં લોકોપયોગી મકાનો બંધાવી જાય તે ભીંતડે નામ રહ્યું ગણાય. ૩ સુરત ઊડી જાય, કીરત કયુ ન જાય.

- ભડાઈ કાઈના બાપની નથી. ભડ હજારોમાં સુંસરો.
શરવીરને મરણુનો ભય નહીં.
- દોહરો—સિંહ મુછ ભોરિંગ મણી, કરપી ધન સતિ નાર;
મુઆં જય પર હથડે, પડ પાસા પોબાર. ૪૫૩
- સોરઠો—હિમત કિમત હોય, કિમત વિણ હિમત કશી;
કરે ન આદર કોય, રદ તે કાગળ રાજ્યા. ૪૫૪
- પ૩૪. જનની જણે તો દાતા જણે, કાં પંડિત કાં શૂર. ૩
ભીરુ પુરુષ માતાની કુખ લજવે છે.
ભીરુ પુરુષ માતાની ડીંટડી લજવે છે.
- દોહરો—જનની જણે તો દાતા જણે, કાં પંડિત કાં શૂર;
નહીં તો રહેજે વાંઝણી, મત ગમાવે નુર. ૪૫૫
- પ૩૫. મળ્યા ત્યારે મીર, ન મળ્યા ત્યારે ફકીર. ૭
મળ્યા ત્યારે મીર, ન મળ્યા ત્યારે ફકીર. મળે તો ઇદ, નહીં તો રોજ.
મળી તો રોજ, નહીં તો રોજ. ત્રણ પચાસીઆ.^૧
આવે ત્યારે ગદબદીઆં, જય ત્યારે સાંસા.
સુકાળે સેહેલું, ને દુકાળે સહુ પેહેલું.^૨
મળે ત્યારે મીર, ના મળે તો ફકીર, ને મરે ત્યારે પીર.
- પ૩૬. થોડામાં બોડું. ૬
થોડામાં બોડું.^૩ વાટકડીનું શિરામણ (તેમાં શું કરવું?)
માગ્યામાંથી માંગે, તેની ઝુંપડી લાગે.
વાસી રહે નહીં ને કુતા ખાય નહીં.
ચોરમાં મોર પજા. હવું શું ને ગયું શું.
- પ૩૭. યથા રાજ તથા પ્રજા. ૩
યથા રાજ તથા પ્રજા. ગુરનાં આચરણુ શિષ્યમાં આવે.
ધરમાં બોલે ડોકરાં, બહાર બોલે છોકરાં.^૪
- પ૩૮. રાજા મિત્ર કાને સાંભળ્યો કે નજરે જોયો નથી. ૧૨
રાજા મિત્ર કાને સાંભળ્યો કે નજરે જોયો નથી.

૧ હલકી વરણુને થોડું મળે તો પણ બેઠેકી જય તેને લાગુ છે. ૨ સુકાળે=વાવરવામાં ઉદાર. ૩ હવું થોડું ને માંહેથી બોડી ગયા કે સુંડી ગયા તે પ્રસંગને લાગુ પડે છે. ૪ ધરમાં ધરડાંના બોલ છોકરાં શીખે.

રાજપુત ને ગરજપુત. સાપનાં આપનાં કાષ્ઠનાં નહીં.
રાજની કૃપા તે ઠીકરે દૂધ. રાજ, વાજને વાંદરાં, જેમ ભમાવે તેમ ભમે.
કેવલીઆ કીસીકા કાકા બી નહીં ને મામા બી નહીં.
વાણીઓ મિત્ર નહીં, ને હંગણી પવિત્ર નહીં.^૧
રાજ કાષ્ઠનો સજો નહીં. રાજની માયા તે તાડની છાંયા,
ગરાસીઆ ને ગાં- એક દી ન ધોઈ તો ગંધાય.

દોહરો—રાજપુતાં ને રેવંતા, હાથ વછુટા જાય;
હજાર વરસ સેવીએ, પણ પોતાનાં નવ થાય. ૪૫૬
સાખી—જીવતડાં જગ છેતર્યો, સુઆં છેતર્યો માણી;
સર્વ જાતનો સંસર્ગ કરજો, ટીટાં મુકજો ટાળી. ૪૫૭

૫૩૯. રાત થોડી ને વેષ ઝાઝા. ૫

રાત થોડી ને વેષ ઝાઝા. કામનો પાર નહીં ને આવરદા ઢુંકી.
જીવતું થોડું ને જંજળણ ઘણી. બાથમાં સમાય તેટલો વેપાર કરવો.^૨
રાત દિવસના કલાક ચોવીશ, ને કામ ચાળીશ કલાકનું.

૫૪૦. પરમેશ્વર સખરમાં રાજ છે. ૮

પરમેશ્વર સખરમાં^૩ રાજ છે.
ખુદાકુ^૪ સખર પ્યારી હે.
પરમેશ્વરને ઘેર અદલ ધન-સાફ છે.
પરમેશ્વર જેને જે ઘટે છે તેજ આપે છે.
ખુદાકી ખુદાઈ ભલી, કે મીઆની ઊંધાઈ ભલી.
પરમેશ્વરને ઘેર ઘીના દીવા બળે છે.
હક કર હલાલ કર, દિલમે સખર કર.

દોહરો—રામ અરખે બેઠકે, સખકા મુજરા લેત;
જયસી જીનકી ચાકરી, વૈસા ઉનકું દેત. ૪૫૮

૧ વાણીઆને બદલે “રાજ” પણ વપરાય છે. ૨ પોહોંચી ન શકાય તે કામ કરડું નહીં. ૩ એક ક્ષીર ગામમાં ગરીબ લોકોના વાસમાં જઈ ચઢ્યો. ગરીબ લોકોએ રોઝલાના વધેલા દુકડા ક્ષીરને આપ્યા તે લેઈ ક્ષીર મસ્જીદમાં આવીને ઝાળીમાંથી કાઢાડીને ખાવા બેઠો. તે પ્રથમ કાળીએ “મિસ્ત્રિમશ્શાહ” બોલ્યો. પાસે બીજો ક્ષીર બેઠો હતો તેણે દુકડા ખાતી વખતે તે ક્ષીરને એક તમાચો ખેંચી કાઢાડી કહ્યું કે, “અયસે આદમીને ખુદાકું બીગાડા હે, કયું કે એ સુકે દુકડે પર “મિસ્ત્રિમશ્શાહ” બોલકે શુક ગુબરતા હે. ઐસે દુકડે દેનેવાલેકું તો ગાલી દેનાં સુનાસબ હે.” પણ પેહેલા ક્ષીરે જવાબ આપ્યો કે- ખુદાકું સખર પ્યારી હે. ૪ ખુદા તેરી ગાલીપરબી સખર કરતા હે.

૫૪૧. હાલ ખુશામદ, તાજ રોજગાર. ૩

હાલ ખુશામદ, તાજ રોજગાર. ખુશામદ ખુદકુ ખી ખ્યારી હે.
ખુશામદખેર ખોદી કહાડે.

૫૪૨. તાજે માલ તુરત અપે. ૫

તાજે માલ તુરત અપે. માલ રહ્યો વાસી, મૂલ ગયું નાસી.
સારો માલ જીવે તો ધરાકનાં મન ઠરે.
જેવો માલ તેવું મૂલ. આંખને ભાવે તે મનને અથવા મુખને ભાવે.

૫૪૩. પ્રાણજી લાડવા જોઈ અવાયા પડે. ૩

પ્રાણજી લાડવા જોઈ અવાયા પડે.

દોહરો—વાતે રીઝે વાણીઓ, રાગે રીઝે રજપુત;

પ્રાણજી રીઝે લાડવે, બાકજો? રીઝે જૂત. ૪૫૬

જોડકણું—લાપસી ખાધી, લુપસી ખાધી, જીપર લીધાં દહીં;
સાત વાનાની સુખડી ખાધી, પણ ચૂરમા જેવું નહીં.

૫૪૪. હાટ ભાડે, ઘર ભાડે, વાણોતરને વ્યાજ. ૩

હાટ ભાડે, ઘર ભાડે, વાણોતરને વ્યાજ.

શેઠાણી બેઠાં લાપસી જમે, દીવાળાની શી લાજ?

લાખનું દીવાળું ત્યારે ચોળાનું વાળું શું?

૫૪૫. લે લાલા ને દે હરદાસ. ૪

લે લાલા ને દે હરદાસ. દીવાળીઆની દવાઈ.

કાને લેવું છે ને કાને દેવું છે? આપ્યું વાણીએ, ને ખાધું પ્રાણીએ.

૫૪૬. બાંડા ગામમાં બે તેરસ. ૫

બાંડા ગામમાં બે તેરસ. ગાંડા ગામમાં બાર બોલ ને તેર તોલ.

નિર્બંધી નાતમાં તેર પટેલ. નિર્બંધી વેળ કાંઈની નહીં.

બાર લેયા અને તેર ચોકા.

૫૪૭. માધુડો મુવો ને ગોઠડી પરવારી. ૭

માધુડો મુવો ને ગોઠડી પરવારી. પુંજઆની? મા ગૌત્રાટ ઊજવી રહી.

માધુડો રાજ. પુરૂષ ગયો એટલે ઘર ઊજગડ.

૧ બાકજો=બાકેલા અડદ. ૨ પુંજઆની માના ઘરમાં સાંઝે એટલે ખાવાપીવાની ખોટ નહીં; તેથી આખો દિવસ કાંઈ આવે, ફાંકે અગર ચીમડામાંથી પણ બચકું ભરી કરડે, એવી તેને ટવ પડેલી. તેમાં પુંજઆના આપે ગૌત્રાટ ઊજવવા વિચાર દર્શાવતાં પુંજઆની મા ખુશી થઈ, કારણ કે સાંઝે ખાવાપીવાને મળે તેવો મસંગ તેમજ લૂગડાં.

પુરુષની માયા, ને મરદની છયા. આવી હોળી ને પરવાયી કાળી.^૧

દોહરો—ગોકુલસેં કહાન ગયે, રહ ગયે આહીર;

શોભા સખ દરબારકી, લે ચલે બલવીર. ૪૬૦

૫૪૮. પારકે મ્હોડે પાન ચાવવાં. ૯

પારકે મ્હોડે પાન ચાવવાં.^૨

પરવસુ પરિઆણુ, આપવસુ એકે નહીં.

તીતરને મ્હોડે શુકન. પરાણો ને પશુ, એ ધરધણી વસુ.

પરહાથ લેના ને પરહાથ દેનાં, કાને ધ્રાસકો?

પરહસ્તે પરદેશ દુકાન, તેમાં આપણું નામ ન ધરીએ.

ધણીવસુ દોર, કોશે નાથો^૩ કે કોદાળીએ.

દોહરો—પરાધીનતા દુઃખ મહા, સુખ જગમેં સ્વાધીન;

સુખે રમત શુક બન વિષે, કનક પીંજરે દિન. ૪૬૧

સોરઠો—પરવસુ પરિઆણુ,^૪ આપવસુ એકે નહીં;

બાળકથી બંધાણુ,^૫ કાયાએ કરીએ નહીં. ૪૬૨

૫૪૯. સત્તા આગળ શાણુપણુ શું કરે? ૬

સત્તા આગળ શાણુપણુ શું કરે? સો તારી દલીલ, એક મારો હુકમ.

બેઠા આગળ ઉભાનું શું જોર? પીઠ સખદી તો પુરુષ બળીઓ.

બેસ કુદે તે ખીલાને જોરે.

ચોપાથો—ફાજલ^૬ ડાઠી ફગફગે, ને જેમ બોલે તેમ જાળે;

બોખલે ખાંડો તો પીરસાય, કે વાંસે મણેશ્વનો ગાળે. ૪૬૩

ધરેણાં પહેરીને નાતમાં તથા લોકમાં દેખાવ કરવાના પ્રસંગ મળે તે ગૌત્રાટ ઉજવવામાં આદ્યજનું વશણ કરવું પડે, ને જે અપવાસ કરવા પડે તે પણ પુંજઆની માએ કચુલ કર્યું. અપવાસ પહેલો કર્યો, તે તો મહામુશ્કેલીથી મ્હોડું વશ રાખીને કર્યો. બીજે દહાડે ગૌત્રાટ ઉજવવાનો તે દિવસે પુંજઆની માનું મ્હોડું વશ રહ્યું નહીં ને જાનુમાનું ખાતાં જે જાણે જોયું તેએએ બહાર આવી વાત કરી એટલે ગૌત્રાટ ઉજવી શકાઈ નહીં. તે ઉપરથી કહેવત પડી કે, “પુંજઆની મા ગૌત્રાટ ઉજવી રહી.”

૧ કોળીની ખેડ ધૂળધાણી, તે હોળી આવતાં પરવારે. ૨ તે રંગ પોતાને આવે નહીં. ૩ નાથો=નાથડું, એટલે નાકમાં સુતરની નાથ નાંખવી. ૪ પરિઆણુ=મનસુખા. પરવસુ=પરાધીન. ૫ બંધાણુ=સ્નેહ. ૬ મુસલમાન સિપહ વર્ગમાં દીકરાદીકરીનું સગપણ થાય ત્યારે ગોળની કાંકરી લેગા થનારને આપે તે ખાચ એવી રીત છે. છતાં ફાજલ ખોખે ખોખે ખાંડ એવે પ્રસંગે વેહંથીને બડાઈ મારતો હતો. તે ખાંડ ફાજલના રોડ મણેશ દોસીએ આપી હતી. ત્યારે ચારણે કહ્યું કે, “ગણેશ દોસીનો પીઠપર હાથ ગાળે છે, તેમાં તું શી પતરાળ કરે છે?”

Sophistry if not backed by power is of no avail.

પપ૦. કોઈને ટોપી પહેરાવવી. (ખાવો કે ભીખ માગતો કરવો.) ૬

કોઈને ટોપી પહેરાવવી. જોળે માથું ચોપડી ખાઈ જવું.

દી દેવા. ખાઈ ખેસારવી.

લંઘી^૧ ખેસાડાવી. અવળે અસ્તરે મુંડવો.

પપ૧ નાણું ચાડીઆની જીભમાં કે નવાખના ખખનામાં. ૩

નાણું ચાડીઆની જીભમાં કે નવાખના ખખનામાં.

આંખે મોર ને લાખે લેખાં, જાતે દહાડે કાંઈ ન દેખાં.

હૈયા પુટાના કર્મમાં હાથ ધસ.

પપ૨. કર્યું ઘોળકું. ૪

કર્યું ઘોળકું. એમણે તો બિજલ્યું.

ખાપનું ઘોળ્યું. કર્યું ભગાના જેવું.

પપ૩. લાપસી જીભે પીરસવી, ત્યારે મોળી શી પીરસવી? ૪

લાપસી જીભે પીરસવી, ત્યારે મોળી શી પીરસવી?

મલીદા મનના વાળવા, ત્યારે શેરે સવાશેર ઘીના વાળવા.

મલીદા મનના વાળવા, ત્યારે મોળા શા વાળવા? વચનેપિ કા દરિદ્રતા.

પપ૪. લોભી ગુરૂ ને ચેલા લાલચુ, દોનું ખેલે દાવ. ૫

લોભી ગુરૂ ને ચેલા લાલચુ, દોનું ખેલે દાવ.

લોભી ગુરૂ ને લાલચુ ચેલા, દોનું નર્કમે ઠેલમ ઠેલા.

સિદ્ધસાધક થઈ ને ભોળાને ડાકણ કુંડાળામાં લેવા.

રેવડીવાળો ને ગંડેરીવાળો એકઠા થયા.^૨

દોહરો—ગુરૂ લોભી શિષ્ય લાલચુ, દોનું ખેલે દાવ;

દોનું જીડે ખાપડે, ખેડ પત્થરકી નાવ. ૪૬૪

પપ૫. ગુરૂ કહે તેમ કરવું, ગુરૂ કરે તેમ ન કરવું. ૬

ગુરૂ કહે તેમ કરવું, ગુરૂ કરે તેમ ન કરવું.

ગુરૂની આજ્ઞા માથે ચડાવવી.

મોટાની વાદે ચઢીએ, તે દુનીઆમાંથી ખડીએ

૧. મરણનો પ્રસંગ આવે છે ત્યારે જાજીઆં લેવરાવવાં તે કામ લંઘીનું ગણાય છે, માટે લંઘી ખેસાડાવી પડે તે મરણ થાય ત્યારે ખેસાડાય. ૨ જન્મે મીઠાઈ વેચનારા તે એકબીજાના માલનાં વખાણ કરી ધરાકને ઠગે.

મોટા વાંસે નાનો જાય, મરે નહીં તો મઠિા થાય.
ગુરુ થઈ બેઠો હોંસે કરી, કંઠે પહાણુ, શકે કેમ તરી ?
ભાષાને^૧ શું વળગે ભૂર, જે રણમાં જીતે તે શૂર.

૫૫૬. જેણે રસ્તે ચડાવ્યા તેનો ખરો પાડ. ૪

જેણે રસ્તે ચડાવ્યા તેનો ખરો પાડ.
હથેલાળો મેળવી આપનારના ઓશિયાળા.
દલાલ વગર સોદો હલાલ નહીં.

દોહરો—ગુરુ ગોવિંદ દોનું ખડે, કીસકું લાગું પાય;
અલિહારી ઇન ગુરુનકા, જીને ગોવિંદ દીયો ખતાય. ૪૬૫

૫૫૭. લપસી પડ્યા, તો કહે દેવને નમસ્કાર કર્યા. ૬

લપસી પડ્યા, તો કહે દેવને નમસ્કાર કર્યા.
સોજા આવ્યા, તો કહે જડા થયા.
નાક કટા તો કટા, પણુ ઘી તો ચટા.
રાંજાં એટલે હાથેપગે હળવાં થયાં, ને ધણીનાં ઓશીયાળાં મટયાં.
નોતરું આવશે તો જમવા જઇયું, નીકર એ વટલેલાને ઘેર કેણુ જાય ?
ધણુ (ધોલ) વાગ્યો, તો કહે ધૂળ ઉડી ગઈ.
બાવા ગાયો બહુ થઈ, તો કહે દુધ પીયેગે.
બાવા ગાયો મરી ગઈ, તો કહે જાણુમુતરની ગંધ ગઈ.

દોહરો—ડાઢી મૂછો મુંડાવીને, વરવું^૨ કીધું મુખ;
શોભા સઘળી જતી રહી, પણુ શીરાવ્યાનું સુખ, ૪૬૬

To make a virtue of necessity

૫૫૮. તપસી ગયા લપસી, ને જોગી થયા ભોગી. ૬

તપસી ગયા લપસી, ને જોગી થયા ભોગી. વૈરાગમાં બ્યસન વળગ્યું.
માયા ત્યાગી, માયાએ મેહેલ્યા નહીં.
સંન્યાસી થયા, પણુ પેટ મુકાણું નહીં.
નામ શાંતાનંદ (શીતલદાસ), પણુ કોષનો પાર નહીં.
સાધુ થયા, પણુ સંસારીને ટપી જાય.

૧ ભાષા=વાણીમાં શું મોહવું, આચરણનો મોહ કરવો. ૨ વરવું=નવરું, બદશીકલ.

૫૫૯. લક્ષ્મી દાને શોભે છે. ૪

લક્ષ્મી દાને શોભે છે. અદાતાનું ઉચું મંદિર શોભતું નથી.

પાપનો પૈસો છૂટે નહીં.

દોહરો— જલકી શોભા કમલ, હેલકી^૧ શોભા શીવ;

ધનકી શોભા ધર્મ હે, કુલકી શોભા શીવ.^૨ ૪૬૭

૫૬૦. ઊછેદીઆના આઠસો વારસ. ૪

ઉછેદીઆના આઠસો વારસ. નખોદીઆના નવાણું ધણી.

ગીઆળ ગયું તેના ધરના ભુરા હાલ. ગીઆળ ગયું તેહેનું ધર પીંખણું.

૫૬૧. એ તો છઠ્ઠીના બગડેલા છે. ૫

એ તો છઠ્ઠીના બગડેલા છે. શીંગમાંથી સળ્યા છે.

જન્મથીજ અટક્યાળા છે. ઘોડીઆમાં પણુ સાચું રાયો નથી.

જન્મના જ બગડેલા છે.

૫૬૨. ચોરની માને ભાંડ પરણે. સૌ સૌનું કુટી લેશે, આપણે શું? ૭

ચોરની માને ભાંડ પરણે. સૌ સૌનું કુટી લેશે, આપણે શું?

સૌસૌનાં કામ સૌ જાણે.^૩ લોહું જાણે ને લુહાર જાણે.

ખોખ ને વરેકું પડે કુવામાં.

મુવો વર ને બળી જન. લંકાં બળે સંતોલની.

Don't meddle with the affairs of others

૫૬૩. લાખની પાણુ. ઊધારે ઊકરડો થાય. ૬

લાખની પાણુ. (ઊધારે) ખાતે લખાય તે ઊકરડો થાય.

ઊધારે હાથી બંધાય, પણુ રોકડે બકરી ન બંધાય.

આંકડા ઉપર આંકડો ચડે, ત્યારે ભોંય બારી થાય.

ભોંય પડ્યા બમણા.^૪ ધોરના બમણા.^૫

૫૬૪. બ્યાજને ઘોડા ન પોહોંચે. ૮

બ્યાજને ઘોડા ન પોહોંચે. બ્યાજને પિસામો નહીં.

એક રામે લંકા લીધી, તો ઝાઝા રામ^૬ ચડે ત્યાં શું બાકી રહે?

૧ હેલલ=હયલલ, ઘોડેસ્વારનું લશ્કર. શીલ=હાથી. ૨ શીલ=સદ્ગુણ, સારાં લક્ષણ. ૩ આપણે બીજાનાં કામમાં માથું મારવા જરૂર નહીં. ૪ માંહે ધૂળ ભળે એટલે પાછા દાણા વાળી લે ત્યારે તોલમાં બમણા થાય. ૫ ધોર વેચનાર બમણા દાણા લઈને ધોર વેચે. તે દાણા બમણા આપે, પણુ ઘોડાં ઘોડાં ધોર લેનારાં ધરાક ઘણાં મળે તેથી દાણા બહુ થાય. ૬ રામ=આનો.

વ્યાજમાં રાજ ફલે. વ્યાજ ઘેડા છેડાવે.

વ્યાજ ભલભલાની લાજ મુકાવે. વ્યાજના ઘેડાને કોઈ પોહોંચતું નથી.

દાહુરો—એક રામ ચઝે ગયું, રાવણ કેરું રાજ;

સોળ રામ ભેગા ચડે, ત્યાં માણસ તે શા માત્ર ?

૪૬૮

It is difficult to get out of debt.

૫૬૫. સુયાણી આગળ પેટ છુપાવવું નહીં. ૬

સુયાણી આગળ પેટ છુપાવવું નહીં.

વૈષ, ગુરુ આગળ જીકું બોલવું નહીં. ઠેકઠેકાણે પેટ આપવું નહીં.

ગિર્યાના આરા આગળ પેટ ઢાંકવું નહીં.

શસકે હાથમેં દોરી, બસકી ક્યા ચોરી.

સાખી—તનકી જાણે મનકી જાણે, જાણે ચિતકી ચોરી;

બરકે આગે કહાં જનાં, શરકે હાથમેં દોરી.

૪૬૯

૫૬૬. હરકતમાં બરકત ને ફજેતે ફાયદા. (કાગડાને શ્રાદ્ધ લલાં.) ૯

હરકતમાં? બરકત ને ફજેતે ફાયદા.

ચોરકું ખુદા સલામત રખે, ઈનકે લીએ સિપાઇકી રોટી હે.

બગલાને ડોળે લાભ. દુઃખ વગર કોઈ કોઈના સામું જીવે નહીં.

૧. એક નાગર શહસ્થ સરકારની નોકરીમાં હતો. તે રત્ન ઉપર ઘેર ગયો ને સાથે પોતાના તાબાના એક સીપાઇને તેડી ગયો. ઘેર પહોંચ્યા તે દિવસ કોઇનું સંવત્સરી હતું એટલે લાડુ કર્યા હતા તે પેલા મીઠાંએ પણ ખાધા. બીજે દિવસે શ્રાદ્ધ હોવાથી દૂધ-પાક બનાવ્યા હતા તે મીઠાંએ પણ સહુની માફક ખાધો. મીઠાંએ પૂછ્યું આ જમણુ વાર ચાલે છે તે શું છે? એટલે એક ચાકરે કહ્યું કે, આજ શ્રાદ્ધ હતું ને કાલે સંવત્સરી હતી. એટલે મીઠાંએ નમાજ પઢી ખુદા પાસે દુવા માગી કે, “યા પરવરદેગાર ઇનકે ઘરકું કાયમ રહેવે નિત નિત શ્રાદ્ધ સમસરીયાં; મીઠાં મીકું ખાવે ખીર પુરીયાં.” એટલે,

હરકતમાં બરકત ને ફજેતે ફાયદા.

લીંબડીમાં એવો ચાલ છે કે હિંદુમાં કોઈ મરણુ થાય ત્યારે સ્મશાન જનાર ઘણું કરીને બધા લોકો મસાણીને ત્યાંથી જાણીલાકડાં થોડાંધણાં પણ ઉપાડી મુડકું બાળવાને લાવે. તેમ જ લીંબડીમાં મેહેતાજી હતો ત્યારે એક શહસ્થના મરણુમાં સ્મશાન ગયો, ને ત્યાંની રીત મુજબ મસાણીને ત્યાંથી લાકડાના કકડા મસાણુમાં લાવવાને લેવા ગયો, ત્યારે મસાણી દિલગીર થયો ને કહેવા લાગ્યો કે આ ફેરે મારે સારી મોસમ જગી નહીં, ને માલનો ભરાવ બહુ થયો છે; માટે જો પ્રભુ કૃપા કરે ને મસાણુમાં ઝાઝાં મુડકાં આવે તો માલ ખપે.

૨૮

સારા માણસના ધરનું વગોણું જગતને જોણું.

માંખ જુએ ચાંદું, ને વૈલ જુએ માંદું.

દોહરો—વધે કલેશ તો વડીલને, પૂર્ણ હરખ પ્રકાશ;

તેમ જ કાળા કાગને, લલો ભાદ્રપદ માસ. ૪૭૦

વેલો શોધે વાડને, પુરખીઓ પૂછે કુવો;

મસાણી^૧ ભડી મળસકામાં, પૂછે કોઈ મુવો. ૪૭૧

માળી સીંચે મોગરો, કણખી પૂછે કુવો;

અખ્યાર^૨ નિત્ય વાટ જુવે, કે મોટો કોઈ મુવો. ૪૭૨

૫૬૭. તીથે સૌ મુંડાય. ૪

તીથે સૌ મુંડાય. ૪

દરમાં સર્પ પાધરો, ખીજે વાંકોચુંકો.

માર આગળ બધા પાંસરા નેતર જેવા. મારથી ભૂત ભાગે.

૫૬૮. ચૈત્ર ચડે નહીં ને વૈશાખ ઉતરે નહીં. ૫

ચૈત્ર ચડે નહીં ને વૈશાખ ઉતરે નહીં. ૪

સદા એકરંગી માણસ છે. રંગ છે એક રંગાને, લેઆનત છે દોરંગાને.

જનાળે રાતા નહીં ને શીઆળે માતા નહીં.

જનાળે સુકા નહીં ને ચોમાસે લીલા નહીં.

૫૬૯. એ તો કાંકીડાના જેવો હક્ત રંગી છે. ૮

એ તો કાંકીડાના જેવો હક્ત રંગી છે.

પાણી તારો રંગ કેવો, જેમાં ભળું તેવો.

ગોકુળમાં ગોકુળદાસ ને મથુરામાં મથુરાદાસ. વાગે તેવું નાચે તેવો.

એ તો તાળમાં તાળ મેળવે તેવો છે. ચાસમાં ચાસ દે તેવો છે.

એનો રંગ સંગ પ્રમાણ છે. આપ રંગજ નથી.

૫૭૦. શીરા સાડે શ્રાવક થવું. ૩

શીરા સાડે શ્રાવક થવું. સદ્ગુણ વેચી શ્રીમંત થાવું.

ન્યાયનીતિને અળગાં કરે, તે દુનીઆમાં ડાહ્યો દરે.

To adopt new views for loaves and fishes.

૫૭૧. શેઠની પૂંઠે ફાલ્લી થઈ ને પંપાળીને મોટી કરી. ૫

શેઠની પૂંઠે ફાલ્લી થઈ ને પંપાળીને મોટી કરી.

૧ મસાણી=મસાણમાં મુઠાં બાળવાને છાણાં લાકડાં વેચનાર. ૨ અખ્યાર= પારસીના ગોર. ૩ મુંડાય અથવા ઠગાય. ૪ સદા એક રંગ.

વાંદરાનો ધા જે આવે તે ખોતરે.

ગુમડું બહુ કાચાય તો ભરનીગળ થાય.

મમત કરીને સેહેજમાંથી દીધવાન^૧ વેર કર્યો. ચોળીને ચીકણું કર્યું.

૫૭૨. પહેલો સગો પડોશી. ૩

પહેલો સગો પડોશી. સગાં દૂર ને પડોશી પહેલો કામમાં આવે.

રણમાં પડ્યે ઊભો તે ભાઈ.

૫૭૩. મારવો તો મીર મારવો. ૬

મારવો તો મીર મારવો. મારવો તો હાથી, ને લુટવો તો અંડાર;

પરણું તો પમ્મિની, ને પોહોંચું તો દરબાર.

ચીરવો તો પાટડો ચીરવો. એક રાંપર ભાગવી, તે હજારો સોયો થાય.

ચકલાં શાં ચુંથવાં? દેડકાં શાં ડાંભવાં?

૫૭૪. સોમાં શૂરો તે એકેમાં નહીં પુરો. ૬

સોમાં શૂરો તે એકેમાં નહીં પુરો. સખ અંદરકે વેપારી.

સખમેં મેરા લગતા હે. મીઆં ભાઈકા આધા દાના.

સધળામાં માથું મારે તે અધામાંથી રખડે.

સાખી—તાસ્તા વેચ્યા, ખાસ્તા વેચ્યા, વેપાર સધળા કીધા;

રેટલા બેગા ક્યારે થયા, કે ખભે કુહાડા લીધા. ૪૭૩

Jack of all trades and master of none.

૫૭૫. સૌ કહે બાપડી, પણ કોઈ ન સીવે કાપડી. ૩

સૌ કહે બાપડી, પણ કોઈ ન સીવે કાપડી.

સૌ બહું મનાવે, પણ આંધણમાં ઓરવા કોઈ ન આવે.

સૌ કહે આઈ માર્છ, પણ કોઈ ન આપે આઈ.

૫૭૬. આંધવ હોય અબોલણા, તોએ પોતાની આંહિ. ૧૫

આંધવ હોય અબોલણા, તોએ પોતાની આંહિ.

હાડ હસે ને લોહી તપે. ઘોડીઆમાં લોહી તપે.

લજ્યા તોએ એક લોહી.

વીરને દેખી વેરી કંપે. બીડ પડે ત્યારે ભાઈ (ઓથ આપે).

વિના ભાઈનું માણસ, તે રણ વગડામાં એકલું ઝાડ.

સગપણ સોનું ને પીતળ પ્રીતડી.

દુનીઆમાં બધું મળે, મા બાપ કે માજણ્યો ભાઈ મળે નહીં.

૧ દીધવાન વેર=પરભવના વેર જેવું-બિંદુ વેર. ૨ રાંપ=ખિતીનું ઓળર છે.

એક મગની એ ફાડ. તન વગર તપે નહીં.

ડાંગે માર્યાં પાણી જુદાં પડે નહીં.

દોહરા—કડવી હોય લીમડી, મીઠી હોયે છાંય;
બંધવ હોય અબોલણા, તોએ પોતાની બાંધ. ૪૭૪

શ્રી ધનથી સાંપડે, પૂત્ર સંયોગે હોય;
માડીજયો નહીં મળે, લાખો ખરચે કાય. ૪૭૫

સોરઠો—ભાષ્યોની ભલાઈ, મરે તો મેલાય નહીં;
દુઃખે દાઝે દિલમાંહે, ભાઈ વિનાનો ભવ^૧ નહીં. ૪૭૬

Blood is thicker than water.

પા૭૭. આવ સુહાગન લકડી, તેરા પડીઆ કાજ. ૪

દોહરા—આવ સુહાગન લકડી, તેરા પડીઆ કાજ;
માતા દેત આપિશરી, સો દિન^૨ આયો આજ. ૪૭૭

કુતા મારણુ, જળતરણુ, અડબડીઆં^૩ આધાર;
કંથા ધારે લાકડી, હોકારે હથીઆર. ૪૭૮

લાકડી^૪ ટેકા આપતી, વળી બને હથિયાર;
રાખે રોકડ પેટમાં, એ તેનો ઉપકાર. ૪૭૯

કુંડળીઓ—લકડીએ ગુન બહોત હે, ધર લે અપને સંગ,
કર પકડ ધરની ટકે, રખતી અપનો અંગ;
રખતી અપનો અંગ, પાણીકા તાગ બતાવે,
જીવ જંત કર દુર, કુતેકું માર હઠાવે;
કહે દીન દરવેશ, છોડ સખી ઝકડી,^૫
ધર લે અપને સંગ, ગુન બહોત હે લકડી. ૪૮૦

પા૭૮. હાજર સો હથીઆર. ૩

હાજર સો હથીઆર. ઓસાણુ^૬ હથીઆર.

હિમત હથિયારથી વધે.

૧ ભવ=જન્મમારો. ૨ માતાએ દીકરાને આશિષ આપી, કે ધરડો સો વરસનો ડોસલો થજે. આશિષ પ્રમાણે દીકરો ડોસલો થયો ત્યારે લાકડીનું કામ પશું.

૩ અડબડીએ આવે ત્યારે આધાર, ને કામ પડે ત્યારે તુરત હથીઆર. લાકડી હોય ત્યારે કુતરે કરડે નહીં અને પાણીમાં ચાલતી વખતે પાણી માપવાનું સ્પર્ધન થાય કે જેથી ઉડાણમાં ઉતરી ન જવાય. ૪ પોલી લાકડીમાં રૂપીઆ ભરાય છે એટલે રૂપીઆનો વેહેમ આવે નહીં. ૫ ઝકડી=જકર. ૬ ઓસાણુ=સમયસૂચકતાથી જે સુજી આવે તે.

૫૭૬. મોટાનો મંદવાડ ને ગરીબનું છીનાણું તુરત છતું થાય. ૩

મોટાનો મંદવાડ ને ગરીબનું છીનાણું તુરત છતું થાય.

મોટાની છાશ પોટલે વેચાય.

સોરઠો—મોટાના મંદવાડ, રજના^૧ ગજ થઈ પડે;

એ વેઘોનાં ઝાડ, સાચું સોરઠીઓ ભણે.

૪૮૧

૫૮૦. કણુખી પાછળ કરોડ, કણુખી કોઈ પાછળ નહીં. ૬

કણુખી સમાન દાતા નહીં, ને મારે ખીના દેતા નહીં.

આંજણો કણુખી આખલા બરાબર.

ચીભડ કવળ ન હુંટ^૨

દોહરો—રાભા, કણુખા, રાંગડા,^૩ કાછડીઆ કાદાળ;

પંચ મળીને આપીઆં, ખીરદ^૪ પાંચ તત્કાળ.

૪૮૨

કણુખી પાછળ કરોડ, કણુખી કોઈ પાછળ નહીં;

મૂળે મોટી ખોડ, ઊઠું આસડ નહીં.

૪૮૩

કાળી પશુ ન માનવી, રોઝ બળદ નહીં ઊંટ;

શિયાળ જરખ નહીં કુતરું, રોઝ બળદ નહીં ઊંટ.

૪૮૪

૫૮૧. જળ તેવા મચ્છ. જળ તેવાં પોયણાં. ૭

જળ તેવા મચ્છ. જળ તેવાં પોયણાં.

હાથી ખાયે ધણું ને હજે પણુ ધણું.

મોટાની આમદ ધણી ને ખરચ પણુ ધણું.

હોય મોટા તણું સર્વ મોટું. પડાઈ^૫ પ્રમાણે પુંછડું.

લાકડા પ્રમાણે પોલ.^૬

Regal honours have regal cares.

૫૮૨ સંભારીને નામું લખે, ને જીટે ચડીને ઉઘે. ૪

લીખકે દે, લેકે લીખ.

ભીંતે નામું, જોડાને તળીએ નામું, તેને બધું નકામું.

આંગળીને ટેરવે બધો હિસાબ.^૭

દોહરો—સંભારીને નામું લખે, ને જીટે ચડીને ઉઘે.

પારકાં છોકરાં રમાડે, તે બળદની ગાં—^૮ સુધે.

૪૮૫

૧ રજ=થોડો, ગજ=મોટો. ૨ ચીભડ કાળીઆ નહીં તેમ હુંટડો નહીં.

૩ રાંગડાને બદલે રાસભા પણ વપરાય છે. ૪ ખીરદ=વરદાન. ૫ પડાઈ=મોટા પતંગ.

૬ જેવું લાકડું મોટું તેવી પોલ. ૭ તે બબરદાર. ૮ ગંધ “પારકાં છોકરાંને રમાડે”

તેને બદલે “પારકાં છોકરાંને બચી કરે” પણ વપરાય છે.

૫૮૩. ખરા ન ખરાનાં પારખાં ધીંગાણે. ૮

ખરા ન ખરાનાં પારખાં ધીંગાણે. ટાણું આવે સૌનાં પારખાં પડે.

રાણીજયા કે ખીખીજયાની રણમાં ખબર પડે.

રણમાં નહીં તે શરો. મામલામાં નહીં તે માટી.

દોહરા—દો દો તરકસ બાંધ કર, સખી કહાવત શર;

કામ પડે જબ દેખીએ, કીસકે મુખપે ૨૨. ૪૮૬

દેવું મરવું મારવું, ઝાલવું ખડગ ઝડ;

કસો કહે ઠાકરો, વસમી ક્ષત્રિયાં વદ. ૪૮૭

લડીને થાઇએ વેગલા, ક્ષત્રિ વટને ખોટ;

અહીંથી કેમજ ચાલીએ, મર^૧ થાઇએ ચક્રોટ. ૪૮૮

૫૮૪. સૌ સૌના કાળે આવી ઉભું રહે છે. ૪

સૌ સૌના કાળે^૨ આવી ઉભું રહે છે.

જેબન ને જરા વખત આવે ઉભાં રહે છે.

દોહરો—રત વિણ રાયણ કળે નહીં, માગ્યા મળે ન મેહ;

સમયે જગત વિષે અધું, જુગતે જડશે તેહ. ૪૮૯

સોરઠો—સૌ સૌની સરા,^૩ વેળાએ આવે વળા;

એક જોબન ને જરા, વળા ન આવે વીંઝરા. ૪૯૦

૫૮૫. લોભ વિષે છે સઘળા દોષ, સુખનું મૂળ તે તો સંતોષ. ૫

લોભ વિષે છે સઘળા દોષ, સુખનું મૂળ તે તો સંતોષ.

સંતોષી નર સદા સુખી. વેળાએ મળ્યાં તે કળાં.

સંપત થોડી, પણ સંતોષ (મનને) ઘણો. સંતોષને અધી વાતે તૃપ્તિ.

૫૮૬. બણે તેની વિદ્યા. મારે તેની તલવાર. ૮

બણે તેની વિદ્યા. મારે તેની તલવાર. બળે તેના ભગવાન.

ભક્ત આધીન ભગવાન. અભ્યાસકારિણી વિદ્યા.

પાળે તેનો ધર્મ. ખેડે તેનું ઐતર. વિદ્યા કોઇના આપની નથી.

૫૮૭. આગળ દોડ ને પાછળ છોડ. ૫

આગળ દોડ ને પાછળ છોડ. બણી બણીને મહેતાજીને સોંપવું.

બણે બણે ને જુલે ને આઠાણની મત કુલે.

ધડ ચણુતો જાય, ને પાછળ પડતો જાય.

૧ મર=મલે. ૨ અવસરે. ૩ સરા=મોસરા, જસુ. ૪ વીંઝરો=એક કોઇનું નામ છે.

ભણ્યા? બાપની ગાં-, પંજો અધોં માગે છે.

૫૮૮. દીકરા આબ્યાની નવાઈ નથી, જીવ્યાની નવાઈ છે. ૩
દીકરા આબ્યાની નવાઈ નથી, જીવ્યાની નવાઈ છે.
દીકરાને મુકીને મરવા વખત આવે ત્યારે દીકરા ખરા.
ધડપણ પાળે ત્યારે દીકરા.

૫૮૯. ઉને પાણીએ ધર બળે નહીં. ૩
(સગાંવહાલામાં કજીઆ થાય, પણ તેમાંથી એકબીજાનું શું ન થઈ શકે તે વિષે.)

ઉને પાણીએ ધર બળે નહીં.
સાસુવહુના કજીઆ તે ખીચડીને જીભરે આવે ત્યાં સુધી.
એમાં કાંઈ કાંઈને હાડ જાય તેમ નથી.

૫૯૦. કામળ ભીંજાય તેમ ભારે થાય. ૩
કામળ ભીંજાય તેમ ભારે થાય. ગોદડું ભીંજાય તેમ ભારે થાય
એહેડાં ઉપર એહેડું તે પાણીઆરીને માથે ભાર.

૫૯૧. ભુંડું ભાવે નહીં ને રૂડું તાકડે આવે નહીં. ૪
ભુંડું ભાવે નહીં ને રૂડું તાકડે આવે નહીં.
કાણી ભાવે નહીં ને કાણી વગર ઉંઘ આવે નહીં.
નાની મોટી કરતાં કુંવારા રહ્યા.

જીગત જોડું મળે નહીં, ને મનની હોંસ ટળે નહીં.
૫૯૨. કીડીનું કટક, એક ચાલી એટલે બધી કીડીઓ ચાલે. ૪

કીડીનું કટક, એક ચાલી એટલે બધી કીડીઓ ચાલે.
ગાડરીઓ પ્રવાહ, એક ગાડરની પાછળ બધાં ચાલે.
લોકોમાં ગતાનુગત, દેખાદેખી માનતા ચાલે.
બાયડાનું ધણુ ભાગ્યું એટલે ઝાલ્યું રહે નહીં.

૫૯૩. મન વિના મળવું ને હેત વિના હળવું, નકામું. ૧૨
મન વિના મળવું ને હેત વિના હળવું, નકામું.
કમનનાં કંકોડાં સારાં લાગે નહીં.
હેતના કુસકા સારા, પણ કમનની કમોદ ખોટી.

૧ નિશાળમાં પરીક્ષામાં એક છાત્રો નાપાસ થયા. તેણે ઇન્સ્પેક્ટરને અરજ કરી કે, મને કેમ નાપાસ કર્યો? ઇન્સ્પેક્ટરે કહ્યું, “તને ન આવજ્યું તેમાં;” ત્યારે છાત્રો જો છે, તમે પૂછો છો તેટલુંજ માત્ર નથી આવડતું, બાકી બધું આવડે છે.

કમનનાં પકવાન કરતાં સુમનનો સુકો રોટલો સારો.
જે ઘેર આદર નહીં ત્યાં ધીના ધડા ઢળી જતા હોય તોપણ જવું નહીં.
મન વિના મળવું, તે બીતે બટકાવું.
ચાહે તેના ચાકર થઈ રહીએ, અનચાહતને બાર ન જમીએ.

ઢાહુરો—આવ નહીં, આદર નહીં, નહીં નૈનોમેં નેહ;
વા ધર કણુ ન જમીએ, કંચન બરસે મેહ. ૪૯૧
આવ ઓર આદર જહાં, હે નેતું મેં નેહ;
વા ધર નિશદિન જમીએ, પથ્થર બરસે મેહ. ૪૯૨
બાર^૧ બોલાવણુ બેસણું, બીડું ને બહુ માન;
જે ઘેર પાંચ બળ્યા નહીં, તે ધર જણુ મસાણુ. ૪૯૩
આવ કહે સો ઓલીઆ, બેઠું કહે સો પીર;
છસકે ધર આદર નહીં, ઉસકા કાટો શિર. ૪૯૪
સોરઠો—આદર કરે અપાર, તે બોજન ભાજી બલી;
આણે મન અહંકાર, કડવું ઘેબર કિસનિયા. ૪૯૫

Better is a dinner of herbs where love is than a
stalled ox and hatred therewith.

૫૯૪. ગાંઠે પુરો ને બોલવામાં શૂરો. ૭

ગાંઠે પુરો ને બોલવામાં શૂરો. હામ, દામ ને દામવાળો ચાહે તે કરે.
જેને ખબકે ખીલા હેઠ, નવસેં નરાણું રોકડી.^૨
જેના હાથ લાંબા^૩ તે બધે પહોંચી વળે.
પાંચે પોંહોંચે સખદો તે ધાર્યું ઉતારે. પાંચ આંગળીએ પોંહોંચો સખદો.
નાંખી નજર પહોંચે નહીં તેનાથી કાંઈ બને નહીં.

૫૯૫. વપરાતી કુંચી હમેશાં ઊજળી રહે. ૬

વપરાતી કુંચી હમેશાં ઊજળી રહે. ઘોડાં બાંધ્યાં બગડે.
વઝ, વિઘા ને વાણી વપરાતાં સારાં રહે.
વિઘા શિખવીએ તો સારી રહે. લોહું ને ઘોડું વાપર્યાં સારાં રહે.
ઢાહુરો—પાન સડે, ઘોડા હઠે, વિઘા વીસર જાય;
તવા ઉપર રોટી જલે, કહે ચેલા કેમ થાય?^૪ ૪૯૬

Used keys are always bright.

૧ બાર=બારણું. બોલાવણુ=આવકાર. બેસણું=આસન. બીડું=પાનસોપારી. બહુ માન=સહાર. ૨ સુનામોહર. ૩ બુદ્ધિ, સ્થિતિ, શક્તિથી બળવાન—તે લાંબા હાથવાળો ગણાય.

૪ જખાખ—ફેરવ્યા વગર. પાન ફેરવ્યા વગર, ઘોડો ફેરવ્યા વગર, રોટલી જીથલાવ્યા વગર ને વિઘા આવૃત્તિ વગર વીસરી જવાય.

૫૯૬. છત નહીં ત્યાં છળભેદ. ૫

છત નહીં ત્યાં છળભેદ. અછતની ઢાલ^૧ પ્રપંચ.
ન મંભ્યાંનાં વેવલાં વીણાય. મુફલસી ઇનસાનને ભીખ માગતાં શિખવે છે.
ઢાહરો—હતરે ટોટા બદબખત, તુજે ન ગુજરી ધાત;
સુધરનસેં નીકસન લગી, કુધરન જેસી બાત. ૪૬૭

૫૯૭. જીતનાં વધામણાં. ૩

જીતનાં વધામણાં. ફતેહની મુખારકબાદી. વિવાહનાં વધામણાં.

૫૯૮. ચોરાનું નખોદ જાય નહીં. ૪

ચોરાનું નખોદ જાય નહીં. ચોરાનો વંશ જાય નહીં.
કાળી ભાઇનો કુબો, એક મેલી ને બીજો ઉબો.
મકની ગાદીનો વંશ જાય નહીં.

૫૯૯. તરમાં તર ભણુતર. ૭

તરમાં તર ભણુતર. વિદ્યા એજ ખરૂં વીર્ય. વિદ્યાં નરનું તર છે.
વિદ્યા વિના શુભ ધનવાન પણ પશુ. ભણ્યા વિના ભવ બળ્યો.
રાજ સ્વદેશે પૂજાય, વિદ્વાન સર્વત્ર પૂજાય.
વિદ્યા આગળ લક્ષ્મી હાથ જેડીને ઉભી રહે છે.

૬૦૦ ધૂળધાણી ને વાપાણી. ૧૭

(કાંઈ પણ સાર જે કામમાં કે વાતમાં ન હોય તેને લાગુ પડે.)
ધૂળધાણી ને વાપાણી. ધૂળમાં કાંકરા શા જોવા.
ઢેકું ભાગી ધૂળ કરી. મુવા નહીં ને પાછા થયા.
આંધળો વાડ ભરે, ને પાંગળો દીવો ધરે.
દળદર ગયું ને દાથરી આવી. રાખના રોટલા ને ગળીનાં આંધળુ.
જે અર્ધ મણે મણુનું મણુ. કચરાનો ભાઈ પુજો.
મેલ કરવતીઆ કરવત કે પાછા મોચીના મોચી.
મણુમાં આઠ પાંચશેરીની જૂલ. મુવા નહીં ને જૂત થયા.
ઘીએ નથી ને માખીએ નથી. માંહે હિંગનો પણ સાઈ નથી.
જુલાશાનાં પાનડાં. કાંત્યુંપીંજ્યું કપાસ.

૧ ઢાંકણ. ૨ હત, તેટા એટલે ખોટ, તું મરી ગયો નહીં, કેમકે, જેને ઘર
તું ગયો તે સુધય પુરૂષ હોય તો પણ કંઈક (નકારો)ના જેવી નાણી તેનાં મ્હોંમાંથી
નીકળે. ૩ સા=ગંધ.

સાખી—મુંગા બેહેરા જાત ચલાવે, અંધા કુરાન પાંચે;

જબ હુંને મદંગ બળયા, લંગડા કયા ખુબ નાચે? ૪૯૮

It is all one and the same thing.

૬૦૧. માંમૂળો ને આપ ગાજર, તેના દીકરા સમશેર બહાદુર. ૧૦

મા મૂળો ને આપ ગાજર, તેના દીકરા સમશેર બહાદુર.

ઢાલ્યું ભેળી થાય ત્યાં કાણુ ધીંગાણું કરે.

આપે મારી ચુધર ને બેટા બરકંદાજ.

બાર આપની વેળ, વાચે જેને આવે તેમ કરે.

આઈ તેલી, આપ તંબોલી, બેટે હુવે સુખનઆલી.

મેળાણી ધાડ ભેળી થાય, તેમાં કાણુ કાને વારી રાખે ?

વાળું બેકડું થયું ત્યાં વિવાહની વરસી.

મા ભઠીઆરી, આપ કલાલ, તેના દીકરા લાલમલાલ.

મા મોચણુ ને આપ મુંડો ૪ તેનો ભાઈ મુખંડો.

ઢાહરો—પાંચસો મળ્યા પીંજરા, છસો મળ્યા તાઇ; ૫

ઝાંપે જમને ઘેરો ઘાલ્યો, ત્યારે મુઈ માંખ સાહી. ૪૯૯

૬૦૨. ચોરણો સીવડાવે તે મુતરવાનો માર્ગ રાખે. ૫

ચોરણો સીવડાવે તે મુતરવાનો માર્ગ રાખે.

ગામને ગઢ બાંધે, પણ નાઠાબારી રાખે.

નદી પાછળ ઓવારો હોય. તળાવ અંધાવે તે ઓગાન ૬ રાખે.

ડાહ્યા બોલે તે બારી રાખે.

Every sore has its salve.

૬૦૩. ધૂળથી કાંકરા સારા. ૩

ધૂળથી કાંકરા સારા. પથરથી ઈંટ કુણી.

ઈંટ પલળે, પણ પથર ન પલળે.

૬૦૪. હળુ તો શ્રીગણેશાય નમઃ છે. હળુ તો ગણેશનો વેષ છે. ૬

(આળસુ અને બહુ ધીરેથી કામ કરનારને લાગુ પડે)

૧ આ બધું ધૂળધાણી ને વાપાણી. ૨ ઉંદરડી. ૩ તીરંદાજ પણ બોલાય છે.
૪ મુંડો=કૂકીર. ૫ તાઈ=મુસલમાન વણકર. ૬ તળાવ ઘસાહલ ભરાયા પછી
વધારાનું પાણી વહી જવાના માર્ગને ઓગાન કહે છે. જો તેનો માર્ગ ન રાખે તો તળાવ
ફાટી જાય.

હજી તો શ્રીગણેશાય નમઃ છે.^૧ હજી તો ગણેશનો વેષ^૨ છે.
પાશેરામાં પેહેલી પુણી. હજી તો સોળે સોગદી કાચી છે.
હજી તો સાતે ખરીઆ પેટમાં છે. હજી તો ધર ધડી ને ધર દહાડો છે.
હજી તો ધડો થાય છે, તોલ બધો બાકી છે.
શ્રીકું છોડકે “ગુ” કું મ્હો લગાયો હે.^૩

સવાલ—મહારાજ કયા પઢતે હો? જવાબ—ગીતા.

સવાલ—કોનસા અધ્યાય? જવાબ—પેહેલા.

સવાલ—કોનસા શ્લોક? જવાબ—પેહેલા.

સવાલ—કોનસા અક્ષર.

જવાબ—શ્રી છોડકે, “ગુ” મ્હો લગાયા હે.

(એટલે શ્રીગુરુઓ નમઃનો ખીજો અક્ષર ભણતા હતા.)

૬૦૫. જો થાય જતિ, તોપણ છુપે નહીં કર્મની રતિ. ૬

જો થાય જતિ, તોપણ છુપે નહીં કર્મની રતિ.

કર્મ^૪ છુપે નહીં ભભૂત લગાયા.

ભાગ્ય જંગલમાં મંગલ કરાવે. કરમ ઢાંક્યાં રહે નહીં.

કર્મના જોગ દેહના કર્મીવટામાં દેખાય.

સોનાની રતીનું મૂલ, પણ કરમની રતીનું મૂલ નહી.

૬૦૬. માથાના વાળ પગે લુહ્યા, પણ એક ટળી એ ન થયો. ૭

માથાના વાળ પગે લુહ્યા, પણ એક ટળી એ ન થયો.

પળસી કરી પ્રાણ ગયા, પણ પલ્લવો નહીં.

ઝોળાસણાં ધણાં કર્યાં, પણ હાટે હરિ વસ્યા નહીં.

માખણ લીધામાં મણા ન રાખી, પણ કુણો થયો નહીં.

ડાઢીમાં હાથ ઘાલ્યા, પણ વળ્યો નહીં.

દાંતે તરણાં લીધાં, પણ દયા આવી નહીં.

મ્હોમાં ખાસકું લેઈ પગે લાગ્યો, પણ મેહેર આવી નહીં.

૧ અન્ય લખતી વખતે પ્રથમ “શ્રીગણેશાય નમઃ” લખાય છે. એટલે એટલું જ લખ્યું છે, ખીલું લખવાનું છે તે બાકી છે, એટલે શરૂ કર્યું છે.

૨ આગળ નાટક થતાં હતાં, પણ તે ઉતરી ગયાં ને ભવાયા ભવાઈ કરે છે, તેમાં ધણા વેષ લાવે છે. તે પ્રથમ વેષ ગણેશનો લાવે છે, એટલે હજી ખીલ વેષ બધા બાકી છે.

૩ શ્રીગુરુઓ નમઃ સુધી પણ ભણ્યા નથી. ૪ ભાગ્ય.

૬૦૭. માથું સોંપ્યા પછી નાકકાનની અધીર શી ? ૩.

માથું સોંપ્યા પછી નાકકાનની અધીર શી ?

ચોટલી સોંપ્યા પછી ફાંફાં શાં મારવાં ?

ગળા સુધી ઊંડા ઊતર્યા પછી બીજને શો દોષ દેવો ?

૬૦૮. જીવાન વહુ ને બુદ્ધો લાડો, એનો રોજ ઉડીને ભવાડો. ૭.

જીવાન વહુ ને બુદ્ધો લાડો, એનો રોજ ઉડીને ભવાડો.

કર્મે કળેકું મારે જગમાં વગોણું, સરખી સહિયરમાં મહેણું.

બીબી થાય મીઝાં જોગ, ત્યારે મીઝાં થાય ઘોર જોગ.

બુદ્ધને બાયડી પરણાવવી, ને મડાંને મીઠળ બાંધવાનું.

દોહરા—બુદ્ધો^૧ પરણે બાઇડી, અભણ્યો બેસે રાજ; ૫૦૦

બોજ ઊઠાવે બળદીઆ, એ સૌ પરને કાજ.

પારેવાં પગ ટુંકડા, ઊડતાં બેલાડ;^૨

સરખે સરખાંતો મળે, જો લખ્યાં હોય લલાટ.^૩ ૫૦૧

ચોખરો—પરણ્યા કરતાં નાનો બાપ, એ તે કયા જન્મનાં પાપ ?

પૈસા^૪ માટે મારી થાપ, મરજો બને મા ને બાપ. ૫૦૨

૬૦૯. નસિબ કોઈનાં વેચી બાધાં છે ? એક નર ને સો હુન્નર. ૬

નસિબ કોઈનાં વેચી બાધાં છે ? એક નર ને સો હુન્નર.

ધણી ચાકરી ખુંચી લેશે, કાંઈ નસિબ ખુંચી લેવાય છે ?

આ લે તારી ચાકરી, ને લે તારી લાકડી, ભાગ્ય તું બઈ સફીશ ?

આ લે તારી જાલી, હું તો મારે ચાલી.

એક દાર બંધ, હજાર દાર ખુલાં.

૬૧૦. લેનેકું લક્કડ, દેનેકું પત્થર. ૬

લેનેકું લક્કડ,^૫ દેનેકું પત્થર. ખાતે ખખરદાર, જમે પાર જાણું નહીં.

જમવામાં શરા પૂરા, જમાડવાનો નીમ.

૧ એક બુદ્ધો નાની ઉમરની છોકરી પરણીને લાવ્યો. તેને બીજાએ પૂછ્યું કે, “આ તમારી દીકરી છે ?” ત્યારે બુદ્ધાએ જવાબ આપ્યો કે, “બધું એમાં છે.” ૨ બેલાડ=બળે સાથે. ૩ લલાટ=કપાળ કે નસિબ. ૪ પૈસા લેધને ધરડા વરને પરણાવી તે સ્ત્રી કહે છે કે, પરણ્યા-પરણેલા વર કરતાં મારો બાપ નાનો છે. તે બાપ કરતાં મોટા વરને પરણાવી તે પૂર્વ જન્મનાં પાપનું ફળ છે. પૈસા માટે આવું દુષ્ટ કૃત્ય કહ્યું માટે મા ને બાપ બન્ને મરજો. ૫ લેનેકું લક્કડ, દેનેકું અક્કડ (આમ પણ બોલાય છે).

આપવાની આખડી, લેવાની મોકળ. આપવામાં ચીકટ, લેવામાં વિકટ.
દમડીકા તેલ ચાહીએ, તો કહે હમ જન્મકે હીજડે હે.

૬૧૧. શાક અગડ્યું તેનો દિવસ અગડ્યો. ૫

શાક અગડ્યું તેનો દિવસ અગડ્યો.
અથાણું અગડ્યું તેનું વર્ષ અગડ્યું.
આયડી અગડી તેનો ભવ અગડ્યો.
જીવાની અગડી તેનું જીવતર અગડ્યું.
દીકરો અગડ્યો તેનું કુળ અગડ્યું.

૬૧૨. મહેતાજી ગયા એટલે નિશાળીઆને મળ. ૪.

મહેતાજી ગયા એટલે નિશાળીઆને મળ.
શેઠ ગયા એટલે ગુમાસ્તાને દિવાળી.
સાસુ ગયાં એટલે વહુને અમલ આવ્યો.
ગુરુ ગયા ગોકળ એટલે ચેલાને ચર્ધ મોકળ.^૧
When cats are away, mice are at play.

૬૧૩. વેશ્યા વર્ષ ઘટાડે ને જોગી વધારે. ૪

વેશ્યા વર્ષ ઘટાડે, ને જોગી વધારે.^૨
વેશ્યા, વાંઠો ને વિદ્યાર્થી, તેનાં વર્ષ લઈ ગયો ખાવો ભારથી.
આજકાલના જોગી ને દીંચણુ સમી જતા.
હજી તો બજેવે ખારમું વર્ષ બેસશે.

૬૧૪. સાસરે જતાં કોઈ છીનાળ કહે નહીં. ૩

સાસરે જતાં કોઈ છીનાળ કહે નહીં. પ્રભુ ભજતાં કોઈદોષ લહે નહીં.
ધણી જાહે તેને કોઈ ચોર કહે નહીં.

૬૧૫. કુલ્લામાંથી હીંગ જાય, પણ કુલ્લું ગંધાય. ૮

કુલ્લામાંથી હીંગ જાય, પણ કુલ્લું ગંધાય.^૩
આવ્યો હોદ્દો જાય, પણ માર્ચો ગોદો ન જાય.
કરનો કરનારો જાય, પણ કર રહી જાય.
માર્ગે કરનારો જાય, પણ શેરડો રહી જાય.
સર્પ ગયા પણ લીસરડા રહી ગયા. કાળ જાય ને કહેણી રહે.

૧ મોકળ=છુટ. ૨ જોગી જેમ જીતા તેમ મનાય વધારે. ૩ હીંગની વાસ ન જાય, એમ પણ બોલાય છે.

ઢાહરો—મહેતા મારે મોત બિન, કલમતણી તરવાર;

કળી ધાવ રૂએ નહીં, મહેતાકા એસા માર.

૫૦૩

કુંડલીઓ—મહેતા મારે મોત બિન, કલમતણી તરવાર,

દુનિયાં ધા દેખે નહીં, બડો કલમકો માર;

બડો કલમકો માર, દિલકો ધાવ ન રૂએ,

અકલ રૂપ મેદાન, કાગજકી ઢાલે ઝુએ;

કહે દીન દરવેશ, બિનસે સખહી હારે,

કલમ તણી તલવાર, મોત બિન મહેતા મારે.

૫૦૪

Every tub will smell of the wine it holds.

૬૧૬. સાસરે સમાય નહીં, ને પીયરમાં કોઈ ચહાય નહીં. ૬

સાસરે સમાય નહીં, ને પીયરમાં કોઈ ચહાય નહીં.

ભાઈ સારા છે, પણ લક્ષણુ માર ખાવાનાં છે.

ખોલી એવી કપાડ છે કે જ્યાં જાય ત્યાં લાત ખાય તેવી છે.

લક્ષણુના લાળા ચરડા^૧ છે. ખોલવામાં ચોકકુ^૨ નથી.

એવો અકાણો છે કે લક્ષણુ છંછણાવ્યા વગર રહે નહીં.

૬૧૭. વાડ વિના વેલો ચડે નહીં. ૨૫

વાડ વિના વેલો ચડે નહીં.

શરી જોઈને ચાલીએ, પક્ષ જોઈને મહાલીએ.

વગ વગર પગ થાય નહીં. વગ કરે પગ!

સીફારસકી ગદ્દી તેજકુ^૩ લાત મારે.

સૌ વગે વાવણાં કરે. ઢાલ હોય તો આડા ધા ઝીલે.

વગ વાળો જીતે. અમલ આવે ત્યારે સૌ કાકા-મામાનાને સંભારે.

પક્ષ પ્રબળ તે ફાવે. પક્ષ છે તે ઢાલ છે.

એક પાખે ઊડાય નહીં ને એક પગે ચલાય નહીં.

પક્ષે પુજે, પક્ષે ન્યાય, પક્ષ વિનાનો માર્યો જાય.

પક્ષે પાંડવ જીત્યા. ઢાલ હોય તો આડી ધરાય.

વગે પીરસણું, વગે ન્યાય, વગ ન હોય તે પાછો જાય.

વગે વાવણાં, વગે કુવા, વગ વિનાના કુંવારા સુઆ.

એક હાથે તાળી પડે નહીં ને એક હાથે રોટલો ઘડાય નહીં.

ઢાહરો—ખીના વસીલે ચાંકરી, બિના ઢાલ જીવાન;

એ તીનું શીકે લગે, બિના સુપારી પાન.

૫૦૫

૧ લાળા ચરડા=ખરાખ.

૨ ચોકકું=લગામ.

૩ તેજ=ધોરો.

વગ વિણુ પગ પેસે નહીં, ખગ ઊડે આકાશ;	
વગ ન હોત પક્ષની, તો ખગ થાત નિરાશ.	૫૦૬
જંગલમાં જન્મને જુઓ, તો દુષ્ટે દેખાય;	
વેલ ધરી વગ વૃક્ષની, ઊંચે નભ ^૧ ચડી જાય.	૫૦૭
રાજા રામ મનાય છે, વિશ્વ ^૨ પ્રભુ અવતાર;	
પણ વાનરની વગ વગર, લાવત નહીં ધર નાર.	૫૦૮
પાંચ પાંડવો એકલા, સામે ખત્રિ સમાજ;	
હોત ન વગ જો કૃષ્ણની, તો પામત નહીં રાજ.	૫૦૯
વિણુ વગ ન ફાવી શકે, પેગમ્બર કે પીર;	
જુઓ વગ સતી દ્રૌપદી, પેરવા પામી ચીર.	૫૧૦
કારજ સહાયતા વિના, કરી શકે નહીં કાચ;	
કહો હથોડો શું કરે, જો નહીં હાથો હોય.	૫૧૧

No flying without wings.

૬૧૮. માણસ માણસમાં આંતરો, એક ઝવેર તો બીજો કાંકરો. ૧૦
માણસ માણસમાં આંતરો, એક ઝવેર તો બીજો કાંકરો.
પાંચ આંગળીઓ પણ સરખી નથી. માણસનો ફેર ભાગતો નથી.
રાજ્યમાં અડાભીડ માણસ, તે રાજની ઢાલ છે.

ઢાહુરા—આનંદ કહે પરમાનંદા, માણસે માણસે ફેર;	
એક લાખે લાભે ^૧ નહીં, એક ત્રાંખીઆના તેર.	૫૧૨
કોક પુરૂષ કોક ઘોડલો, કોક કુળવતી નાર;	
સરજનહારે સરજ્યાં, એ ત્રણ રત્ન સંસાર.	૫૧૩
આણંદ કહે પરમાનંદા, માણસે માણસે ફેર;	
એક લીલા હહેર કરાવે, એક મરાવે ઠેર.	૫૧૪
આનંદ કહે પરમાનંદા, માણસે માણસે ફેર;	
એક ખેસે ગાદીએ, એક વગાડે ભેર.	૫૧૫
આનંદ કહે પરમાનંદા, માણસે માણસે ફેર;	
એક ગામ ઉજડ કરે, એક શોભાવે શેહેર.	૫૧૬
આનંદ કહે પરમાનંદા, માણસે માણસે ફેર;	
એક બોલે તે મીઠું લાગે, એક કડવું ઝેર.	૫૧૭

Black sheep in every flock.

૧ નભ=આકાશ. ૨ લાખે=મળે. લાખે પણ વપરાય છે.

૬૧૯. કુવેડના મેલ કાગણુ મહિને ઊતરે. ૮.

કુવેડના મેલ કાગણુ મહિને ઊતરે.^૧

“કુવેડને ઘેર જોડ કમાડ ઉઘાડે કાણુ અને અડકાવે કાણુ.”

કુવેડનું ઘર તે કુકડાનો ખડો.

ઘરમાં વાસણુ એઠાં, ને બારણુ આવી એઠાં.

કાલી^૨ કુત્તી મરતે મેરી ખીચડીમંસે સ્વાદ ગયા.

કુવેડ રાંડને કૃણીમાં ઉકરડો.

કુવેડ નારી, જોડે અસુરી^૩ આંખો ચોળે, મુખે પહોળે, બડબડ કરતી બારેઘડી.

દોહુરો—પહોર દહાડે પહોડીને ઉઠે, તે કરે નહીં અખોટ;^૪

જાંધી પડી ઘંટી તાણે, કુતરાં ચાટે લોટ. ૫૧૮

૬૨૦. જુવાનીનું રળ્યું ને રાતનું દળ્યું. ૯

(વખત ગયા પછી કામ કરે તે નકામું.)

જુવાનીનું રળ્યું ને રાતનું દળ્યું.^૫

શીઆળાની ખેડ ને જુવાનીમાં દીકરો સાંપડે.^૬

ગયો મેહ આવે, પણ ગઈ ખેડ આવે નહીં.

ચોમાસાની ખેડ, શીઆળાની ચાખડી, જીનાળાનો ડગલો, એ અછતનો ઢગલો,

રાંજા પછી રજે, ને રાંધ્યા પછી બળતું બળે.^૭

ઘડપણનો દીકરો, તે કારજમાં જોળ માગે.

૧ કારણ કે કુવેડ શીઆળામાં નહાય ધ્રુવે નહીં. ૨ એક મીઆં કોઈ સરદારની ફેવડી ઉપર નોકર રહ્યા. ખીજના મકાનના ઓટલા ઉપર તે રાંધી ખાતા હતા. સવારે ખીચડી હાંફીમાં બનાવે તે ખાઈ નોકરી ઉપર જાય પાછળથી એક કાળી કુતરી મીઆંની ખાતાં વધેલી ખીચડી ખાઈ જાય ને નીચે ચોટી હોય તે હાંફીમાં નખથી ખોતરીને ખાઈ જાય તેથી હાંફી સાફ થતી. સાંજે મીઆં આવી બીજી ખીચડી તે હાંફીમાં રાંધે તે મીઆંના ખાધા પછી રાત્રે કાળી કુતરી વધેલી ખીચડી ખાય ને હાંફી સાફ કરે. જ્યેક મહિના પછી કાળી કુતરી મરી ગઈ, મીઆંને તો હાંફેલી ઘાવાની ટેવ નહીં તેથી હમેશના રાખેતા પ્રમાણે ખીચડી, હાંફેલીમાં ચોરે ને પછી ખાય. જે ત્રણ દિવસના ખરેઠા હાંફેલીમાં ભેગા થયા ત્યારે દુર્ગંધ જોડી તે દુર્ગંધથી મીઆંની ખીચડી ખરાબ થઈ. ત્યારે મીઆં બોલ્યા કે, “કયા ખુદાઈ કુદરત હે કે કાલી કુત્તી મરતે મેરી ખીચડીમંસે સ્વાદ ગયા.” ૩ મોડી. ૪ અખોટ=રસોડું છાણપાણીથી સાફ કરવું તે. ૫ બરાબર વખતે કામ આવે. ૬ તે ચોમાસામાં ને ઘરડપણમાં કામ લાગે. ૭ તે ઉંચું શી રીતે આવે?

દોહરો—મુગશર ન વાયા વાયરા, આદરા ન વુઠા મેહ;
જેખન ન જાયો ઘેટડો, ત્રણે હાર્યા તેહ. ૫૧૯
ભૂખ ગયે ભોજન મીલા, દંડ ગયે મીલી કપાહ;^૧
જેખન ગયે જેડ મીલી, એ તીતુંકુ આગ લગાવ. ૫૨૦
સોરઠો—સાંતી સવારમાં^૨ જાણુછ પણ જોડતો નથી;
તેની ખબરો ખળામાં, જાણીશ તું જેસલા. ૫૨૧

૬૨૧. ક્યાંની રાણુક દેવડી, ક્યાંના દાવલ પીર? ૭
ક્યાંની રાણુકદેવડી, ક્યાંના દાવલ પીર?
લંકાની લાડી ને ઘોઘાનો વર. બોડનાં ખીખી ને માલેગામના મીઆં.
કોની લાડી કોનાં દેરાં ઝારશે?^૩
જ્યાં શેર ચોળા બાફવા લખ્યા હશે ત્યાં બફારશે.
ક્યાંનો જીવણુ કમાલીઓ ને ક્યાંનો માઘો મીર?

દોહરો—ક્યાં ચંદન મલયાગીરી, ક્યાં સાયર ક્યાં નીર?
જેમ જેમ પડે વિપતડી, તેમ તેમ સહે શરીર. ૫૨૨
૬૨૨. સુંક સુંક તો ભુપતસિંહની મા ખાઈ ગઈ, હવે તો કાચાં
રહ્યાં છે. ૩

સુંક સુંક તો ભુપતસિંહની મા ખાઈ ગઈ, હવે તો કાચાં રહ્યાં છે.
રસકસ ચુસાઈ ગયો છે, હવે કુચા રહ્યા છે.
હવે કશો સ્વાદ રહ્યો નથી, મજે હતી તે બીડી ગઈ.

૬૨૩. બાપડો ભવ છૂટ્યો. ૩.

(જન્મ રોગી માણસ મરી જાય ત્યારે લાગુ પડે છે.)
બાપડો ભવ છૂટ્યો. બાપડો પીડા પામતો, રીખાતો મટ્યો.
ભલે ઘરમાં ઘીના ધડા ઢળી જાય, એને શો લાવ લેવાનો હતો?

૬૨૪. ધાનને આધારે ઢોકળું ચડે. ૪

ધાનને આધારે ઢોકળું ચડે. ખીચડી ભેગું ઢોકળું બફાય.
શેરડી પાછળ એરડી પાણી પીએ. ચૂડામાં મૂડો સમાય.

૬૨૫ મથુરાંનો પેંડો ન્યારો. ૫

મથુરાંનો પેંડો^૪ ન્યારો. જમાલની માનો જુદો ચોતરો.

૧ કપાહ=કામળ. ૨ સવારમાં સાંતી જોડે નહીં તેની ખેડ શું થાય ને પાકે પણ
શું? ૩ ઝારશે=જીહારશે, પૂજશે કે સેવશે. ૪ પેંડો=માર્ગ.

ત્રીજું તડ ગંગાદાસનું. એમના ચોખ્ખામગ જુદા ચડે.
બાર પુરખીઆ ને તેર ચોકા.

૬૨૬. આશકકા ઘર નાશિક, રંડીકા ઘર પુના. ૩૪

(જુદાં જુદાં ગામો કે દેશ વિષે ચાલતી કહેવતો)
આશકકા ઘર નાશિક, રંડીકા ઘર પુના. સુરત સોનાની મૂરત.
અમદાવાદ સો અમદાવાદી, બડા શહેર તો કાચરબપાલડી.
ચીન પૈસા લીયા છીન, લાત મારે તીન.
જે જા્ય જાવે તે ફરી ન આવે, ને આવે તો પરીઆના પરીઆ ચાવે.^૧
કાલી કલકતે વાલી, તેરા બચન ન જાવે ખાલી.
ધંધુકામાં ધાડ નહીં, ને ઘોળકાને વાડ નહીં.
ઘોળકાની ધાણી ને મલાવનું^૨ પાણી, ધબ ધબ ધુએ ને શેટલાને રૂએ.
પાંચ પેટલાદી, નવ નડીઆદી, સાત સરખેજ ને એક વીરમગામી.
દોહરો—આમ ધ્યાની આગરા, જારે બીકાનેર;

રાગ દ્વેષ ગુજરાતમાં, નિંદક જેસલમેર.	૫૨૩
જુનાજી ^૩ જમિઅલ વસે, આમરજી દાવલ પીર;	
શત્રુંજય અંગારશા, એ ત્રણે મોટા વીર.	૫૨૪
નદી ખજુકે નીર વહે, મોરલા કરે મલહાર; ^૪	
સાતે રસ નીપજે, ભોય ^૫ ધરા હાલાર.	૫૨૫
સાખ પડે બેડો ને શેરડી, કાઠા ધઉ કરઠ;	
રેંટ ખટુકે વાડીએ, ભોય ધરા સરઠ. ^૬	૫૨૬
વસ્તી જ્યાં બહુ મેરની, નારી પાતળ પેટ;	
ધી પતથર વખાણમાં, ભોય બરડો બેટ.	૫૨૭
ખુબ ગામ ખંભાળ્યું, જેને પાદર ધી; ^૭	
ધંધાનું તો નામ મળે નહીં, લાખા લાખા દી.	૫૨૮
જળ ઉંડાં થજન ^૮ બજાનાં, નારી નવલે વેષ;	
પુરૂષ પટાધર ^૯ નીપજે, અહો મરૂધર દેશ.	૨૫૯
માથે ભલો માલવો, ઉનાળો ગુજરાત;	
ચોમાસે સોરઠ ભલો, બરડો બારે માસ.	૫૩૦

૧ એટલું લાવે કે પહેડીએ સુધી છાકરાં ખાય. ૨ મલાવ=ઘોળકામાં તળાવ
છે. ૩ જુનાજી=જુનાગઢ. ૪ મલહાર=એક રાગનું નામ છે તે વર્ષાદમાં મોર ગાય.
૫ ભોય=વાહવાહ ભલે. ૬ સરઠ=સોરઠ. ૭ ધી=નદીનું નામ છે. ૮ રેતી ઉજળી.
૯ પટાધર=મોટી ડાઢી ને ચોખાવાળા.

નરો કુંગર કચ્છમાં, અશાવરી ખેંગાર;	
સો મેં દેખ્યા કચ્છમાં, રતન પદાર્થ ચાર.	૫૩૧
ડાઢીએ ઝાઝા કાતરા, કાખે ^૧ ઝાઝા કેશ;	
ચુંથ્યાં વીંખ્યાં લુગડાં, કુડે વાગડ ^૨ દેશ.	૫૩૨
મચ્છુ કાઠો ને મોરખી વચ્ચે વાંકાનેર;	
નર પટાધર નીપજે, પાણીવળાંતો ફેર.	૫૩૩
જોડી મચ્છુ માળીએ, એડી વાંકાનેર;	
ટીંબે ^૩ માડુ નિપજે, તે જમીન હુંદા ફેર.	૫૩૪
વાગ્નં, ઠાકર ને અંબવન, નાર દમણી ઘેરઘેર;	
રૈંટ ખટુકે વાડીએ, ભલો લીલો નાધેર. ^૪	૫૩૫
પાતળી પેહેરે મોજડી, ચાલે ચટકતી ચાલ;	
વાંકી બાંધે પાધડી, ભલો કાઠિયાવાડ.	૫૩૬
રાંડ, સાંઢ, ને સંન્યાસી, તેથી વસી છે કાશી;	
વાડ, ખાડ ને વગો, ખાવાને કાદરા ને પેહેરવાને બગો.	૫૩૭
પંડિતકું પૂર્વ ભલી, જ્ઞાનિકું પંજળ;	
મારવાડ ભલી મૂર્ખકું, કપટીકું ગુજરાત. ^૫	૫૩૮

જોડકણાં—ધૂળ ગામ ઘોળેરા, ને બંદર છે ખારાં;

કાઠા ધઉંની રાટલી, પાણી પીવાં ખારાં.

ભુજ ભોરીંગ ઓર ભીડકા નાકા, માછીનાલ ઓર એટા બાંકા.

નહીં દેખા હોય તો દેખો સરપટકા નાકા, વહાંકારીકી તીન હળમત.

૧ કાખ=બગલ. ૨ વાગડ કચ્છમાં અગ્નિકોણમાં એક પરગણું છે. ૩ ટીંબો=ગામ વસવાનું એક સ્થળ. ૪ નાધેર=સોરઠનો એક રસાળ ભાગ. રૈંટ=ઘેડો બાંધીને પાણી કાઢે તે.

૫ પૂર્વમાં મિાંચલ દેશ કાશી વગેરે છે ને ત્યાં સંસ્કૃત વિદ્યા ભણનારા મોટા મોટા પંડિતો છે ને તે સંસ્કૃત ભાષાના વિદ્વાનોનું, મથક છે માટે પૂર્વ દેશ પંડિતને ભલો કહ્યો છે.

જ્ઞાની માણસને પંજળમાં માન વધારે મળે છે, મારવાડમાં કેળવણી બહુ ઓછી છે, દેશ સ્વસ્થાનો વધારે છે, એ દેશમાં કેળવણીનાં સાધન આગળ નહોતાં ને હાલ દાખલ થયાં છે તે બહુ મોડાં દાખલ થયાં છે તેથી નિરક્ષર દેશ તે મૂર્ખને ભલો કહ્યો.

ગુજરાત દેશની મળ ભોળી છે તે કારણથી ગુજરાતમાં બુદ્ધા બુદ્ધા મત, પંથ, જેટલા સેહેલાઈથી આલ્યા છે તેટલા ક્યાંક આલ્યા નથી. વળી દેવ, દેવી, ઝાડ, કપર, પીર આદિને માનવામાં ગુજરાતનો નંબર પેહેલો છે. જ્ઞાતિભેદ એટલે નાતોભતો હિંદુસ્તાનના બધા પ્રાંતો કરતાં ગુજરાતમાં વધારે છે એટલે કપટી માણસનું ગુજરાતમાં ઠઠું સાંઢે ચાલે છે માટે કપટીને ગુજરાત ભલી કહી છે.

ઘર ઘર ઢોલકી, ઘર ઘર તાન, ઊસકા નામ હિન્દુસ્તાન.^૧
 મારવાડ મનસુખે હુખી, પૂર્વ હુખી ગાનેસે;
 ખાનદેશ ખુરદામેં હુખી, દક્ષિણ હુખી દાનુંસે.^૨
 નદીઆદ ગામની નવ ભાગોળો, નેણું ભરી નરખો;
 સો પેદી સુધી ખોળી જુઓ, પણ નહિ સામળદાસ સરખો.
 લોટમાં કાંકરી, ભાંભળાં પાણી;
 મુડદાલ માણસો એ ઝાલાવાડની ઐંધાણી.
 વાધરી જેવાં લુગડાં, ધોવા લઈ જાય પાણી;
 પવાલા જેવા ચુડલા, એ ઝાલાવાડી જાણો.^૩
 નહીં છાસ, છમકા,^૪ ને છાંયડો એવા કેતાક અવગુણ કહું;
 પણ હુંડામાં ભલું એટલું કે, ભલા^૫ નીપજે ધહું.

૬૨૭. રહી રહીને જાગે, ત્યારે ખોળે ખીચડ માગે. ૬

રહી રહીને જાગે, ત્યારે ખોળે ખીચડ માગે. પુંછડે જતાં ફેણ માંડી.
 પહેર મુઈ સાસુ ને ઝોણુ આવ્યાં આંસુ.
 જાતે જ-મારે વરણાગી, ને ધોળામાં ધુળ નાંખવી.
 ગાળ દીધી પહેર અને રીસ ચડી ઝોણુ.
 શેઠે આવી શીરામણ માગે.^૬

૬૨૮. મરે તો મીઆંનું ને જાય તો ખારગીરનું. ૧૭

મરે તો મીઆંનું ને જાય તો ખારગીરનું. પરખાઈ ને પોણાખાર.
 તુટેગા તો તાછકા, મરેગા તો નાછકા. ગુમાસ્તાને ખીંટીએ પોતીજી.
 ધોળીઆ, ધાડ આવી તો કહે ધણીને ઘેર.
 નાત નાતનું ખાય છે, મુસાભાઈનું વા ને પાણી.^૭

૧ ઉત્તર હિન્દુસ્તાન. ૨ દાન=ખહુ ખરચ. ૩ વાધરી=ટંકાણા વગરની. ઝાલા-
 વાડની નદીને કાંઠે પથર નહીં માટે સ્ત્રીઓ નદીએ ધોવા જાય ત્યારે પાણી લેઈ જાય.
 ઝાલાવાડની નદીના કાંઠા માટીના ને રેતીના હોય છે. ૪ છમકો=વધાર. ભાલમાં ઝાડ
 નહીં એટલે છાંયો નહીં. ૫ ભાલ=નદીઓ રેલાઈ ને ફેલાઈ જાય તેવા ભાગને ભાલ
 કહે છે. તેવો મુલક લીંબડીની દક્ષિણથી શરૂ થાય છે ને તેમાં વઢવાણ, લીંબડીના ભોગાવા,
 મુકભાદર, ઘેલો વિગેરે નદીઓ રેલીને ફેલાઈ જાય છે. તે ભાગ ભાવનગરની ખાડીના ઉત્તર
 કીનારા સુધી છે. ૬ ઘેર હતા ત્યારે ન માગ્યું, ખેતરના શેઠા પર આવી માગ્યું.
 ૭ મુસાભાઈના વડીલો શ્રીમાન તથા આખરદાર હતા તેથી વેરાની નાતનાં વાસણુ તેને
 ત્યાં રાખવામાં આવતાં હતાં. મુસાભાઈ તંત્ર હાલતમાં આવ્યા ત્યારે પણ પરંપરાથી
 વાસણુ તેને ઘેર રહેતાં હતાં તેમજ રાખવામાં આવતાં હતાં.

સાથીના^૧ રોટલામાં ગેર નહીં.

કોના આપની ગુજરાત. રોશી ર વાળો, ને પીટશે પીંજરા.

આપણે સ્નાન કે સુતક કાંઈ નહીં.

આપનાં પુલ આપને, શોભા મારા ભાષને.

આપણે નાહાવા જાવું પડે તેમ નથી. નહીં હીંગ કે ફટકડી.

બિધવકા લેના નહીં ને માધવકા દેના નહીં.

નહીં આરાધવું કે વરાધવું. આપણે નહીં લેવા કે દેવા.

હીમ, ખીમ ને દીવાળી.

૬૨૬. વિવાહનો હરખ સહુને સરખો. ૩

વિવાહનો હરખ સહુને સરખો.

મુસાબાઈ ગરીબ સ્થિતિમાં હોવાથી વારાની જમાત જમાડી શકે તેવું નહીં હોવાથી નાતીલા તેને ખીજવતા કે મેણાં મારતા કે “મુસાબાઈ, નાત જમાડો.” મુસાબાઈને આવાં મેણાં સાંભળી બહુ લાગી આવ્યું તેથી એક નાત જમાડવાનો નિશ્ચય કર્યો.

મુસાબાઈએ એક શાહુકારને ત્યાં વાસણુ વેચી પૈસા લીધા, પણ નાત જમી રહ્યા પછી વાસણુ શાહુકારને સોંપવા કરાર કર્યો હતો. સીધુંસામાન લાવીને સુંદર ભોજન બનાવ્યાં, નાતમાં મુસાબાઈના નામનાં નોતરાં ફેરવ્યાં. વખત થયો ત્યારે નાતના ગૃહસ્થો કુટુંબ સાથે જમવા આવ્યા. પંગત બેઠી, ભોજન પીરસાયાં ત્યારે મુસાબાઈ હાથમાં મેટો પંખો લેઈ નાતના ગૃહસ્થોને પવન નાખવા લાગ્યા, ને તેમનાં ખેરાંએ ઠંડુ પાણી આપવા માંજી, તે જોઈ નાતીલા મુસાબાઈનાં વખાણુ કરવા લાગ્યા ત્યારે મુસાબાઈએ સાચી વાત કહી કે, મારાં વખાણુ ના કરો.

“નાત નાતનું ખાય છે, મુસાબાઈનાં વા ને પાણી.”

એ વાક્યને નાતીલાઓએ વિવેકનું વાક્ય ધારી તેનો ભાવાર્થ જાણવાને ઇચ્છા કરી નહીં. નાત જમી રહી, સજી સજીને ઘેર ગયા. વાસણુ તો મુસાબાઈના કબજામાં હતાં જ તે સાફ કરાવીને શાહુકારને સોંપી દીધાં ને પછી લાંબે દહાડે ખીજ જમાત જમાડવાનો પ્રસંગ આવ્યો. નાત જમાડનાર ધણી વાસણુ માગવા ગયો ત્યારે મુસાબાઈએ તો વાસણુ વેચી નાખ્યાનું કહ્યું. તે ધણીએ જમાતમાં તે જાહેર કીધું ત્યારે જમાત એકઠી થઈને મુસાબાઈનો જવાબ માગ્યો. મુસાબાઈએ કહ્યું કે, નાત વચ્ચે મેં તો જાહેર રીતે કહ્યું હતું કે “નાત નાતનું ખાય છે, મુસાબાઈનાં વા ને પાણી,” તે વખતે નાત ખુશીથી જમી ગઈ, ખાઈ ગયા ને હવે વાસણુ કેવાં? તમારાં હતાં ને તમે જમી ગયા છો, હવે મને શું કરવા પૂછા છો.” નાત ચુપ થઈ. આ ઉપરથી કહેવત થઈ કે,

“નાત નાતનું ખાય છે, મુસાબાઈનાં વા ને પાણી.”

૧. સાચી એટલે ખેડૂતનો નોકર. ખેડૂતના ઘરમાં ગેર આવ્યો. ઘર ખેડૂતના તે બગડવાની સાચીને કાંઈ ખીક નહીં. પોતાના રોટલામાં ગેર ન આવે ત્યાં તેને શું દુઃખ?

વિવાહ સમાન હરખ નહીં, ને મુવા સમાન શોક નહીં.
પરણ્યાનો, પટેલાધનો ને પંડિતાધનો કાડ સહુને હોય.

૬૩૦. વિવાહ વીત્યો ને મોડ થાંભલે. ૭

(જનનૈઆને માન આપવું પડે, પણ જનને આવ્યા વગર માન માગે તે વિષે.)
વિવાહ વિત્યો ને મોડ થાંભલે. વિવાહ, સિવા ને પછી હડકવા.^૧
વિવાહના ઢોલ વાગે ને ગાં-ફાટે.^૨
માણે^૩ વિવાહ ને મુડે વિવાહ.
શું છોકરાની જનને આવ્યો છું?૪

ઢોલુરા—ઢોલ વાગે ને જીવ જાય, લોક જાણે જે વિવાહ;
ચારણાં ભીડી જાશ પીધી, ને ઝોટલે કર્યા દિવા. ૫૩૯
ઘરમાં તો ટાંક તેલ નહીં, બહાર કરો દીવા;
ઢોલ વાગે ગાં-ફાટે, લોકને મન વિવાહ.^૫ ૫૪૦

૬૩૧. વરને પરણ્યાનો લાભ, તો જનનૈઆને જમ્યાનો લાભ. ૪

વરને પરણ્યાનો લાભ તો જનનૈઆને જમ્યાનો લાભ.^૬
પાસાં સેવ્યાં હોય તેનો પણ લાભ મળે.
તમને ચમર ઢળશે, તો પવનનો લેહરખો અમને પણ આવશે.
પાડોસીતું પણ સાઈં હોય તો લાભ મળે ને મળે.

૬૩૨. પરણ્યા નહીં હોઈએ, પણ પાંતે તો બેઠા હૈયું. ૪

પરણ્યા નહીં હોઈએ, પણ પાંતે તો બેઠા હૈયું.
જીવતા જીવ જઈએ, તે જોયું તો હશેજ.
ઘેર ધાલો ઉઠાડી નથી, પણ ધાલમાં^૭ બેઠા તો હોઈયું.
બણ્યા નથી, પણ પાટલા ઉપર ધૂળ તો નાંખી હશે.

૬૩૩. રાજ રાજ ને પ્રજા સુખ. ૭

રાજ રાજ ને પ્રજા સુખ.
ખાતું ખાય, ને ભરતું ભરે, કાઠની અણુક કે જણુક નહીં.

૧ ખરચ કાંઈ કરવું પડે તે વસતું લાગે એટલે રીસ કરવી પડે માટે હડકવા.
૨ ખરચને લીધે. ૩ માણું દશ શેરનું, મુડો દશ કળસીનો. ૪ છોકરાની જનમાં
આવેલા જનનૈઆને માન દેવું પડે છે. ૫ પૈસા વગરના માણસોને વિવાહમાં ડોળ
દેખાડવો પડે છે, પણ અંતરની વાત હરિ જાણે. ૬ લાભને બદલે લોભ પણ વપરાય
છે. ૭ ધાલ=પંચત.

સોનું ઊછાળતા ચાલ્યા જાઓ. વાધ બકરી એક આરે પાણી પીએ.
ભાર નહીં કે સીમમાં ચોર શીઆળી કરી શકે.
રામરાજ, કાઈ કાઈનું નામ લે નહીં.

૬૩૪. ગાયને સુખ તો ગર્ભને સુખ. ૩

ગાયને સુખ તો ગર્ભને સુખ. રાજાને સુખ તો રૈયતને સુખ.
રૈયત તે તો રાજાના બેટાબેટી છે.

૬૩૫. ઘડીઆં પીતળીઆં વાગી ગયાં છે. ૫

ઘડીઆં પીતળીઆં વાગી ગયાં છે.^૧

ઘણા સાંઠા ઓળાંડેલ છે. અડતાલીશે સંસ્કાર થઈ ગયા છે.

ગંધેઝે બેસી ઘેર બિતરે તેવા છે. આ કુવે ઘણી ઘેડો કુટી છે.^૨

૬૩૬. આ શરીરને સાફ રાખવા તથા સાફ કેમ જણાય તે સંબંધમાં
કહેવતો. ૨૯

ખાઈને સુઈ જવું, ને મારીને નાસી જવું.

ઉંધ ને આહાર વધાર્યાં વધે ને ઘટાડ્યાં ઘટે.

શરીરને કસ્યું હોય તેમ વધારે ચાલે.

જેણે ખાધી રસા(ય)ણુ, તે પહોંચ્યા મસાણુ.

ખાદશાહે ખીરબલને પૂછ્યું કે, “સખસે અચ્છા દિન કોનસા?”

ખીરબલે જવાબ આપ્યો, “છસ રોજ દસ્ત ખુલાસા હોવે, ઓ દિન અચ્છા.”

મળ શુદ્ધિનો દોષ, સર્વ રોગનું કારણ.

એક જોગી, બે જોગી ને ત્રણ રોગી.^૩

નાડે નરવો તેને વૈદ્ય શું કરે. મિતાહાર આરોગ્યનું મૂળ છે.

પીચોટી ખસે તેવી મહેનત ન કરવી.

ભૂખને તથા તરસને મારવી નહીં. ઝાઝો સ્વાદ તે રોગનું મૂળ.

જાંઘ ન આવે તેવા વિષમ આસને સુવું નહીં.

૧ જાંઘ ખેતરમાં પડ્યું. ત્યારે ખેતરને રખોપીએ થાળી વગાડવા માંડી, ત્યારે જાંઘ કહે છે કે આ પીઠ ઉપર તંબાળુ ગડગડી ગયાં છે, થાળીનો શો આસરો? મગદુર. ૨ કુવામાંથી કાસથી પાણી કાઢવાને બદલે ઘટમાળ કે ઘેડોની માણથી પાણી કાઢે છે તે માણમાં જે ઘડા બાંધવામાં આવે છે તેને ઘેડો કહે છે. ૩ જોગીને એક વાર દસ્ત થાય, જોગી એટલે સંસારી માણસને બે વાર, ને ત્રણ વાર દસ્ત થાય ત્યારે રોગી જાણવો.

પેટને પૂછીને ખાવું, જીભને પૂછીને ખાવું નહીં.

ભૂખ્યાને શું દુખ્યું?

લીંબ^૧ ગુણુ બત્રીશ, હરડે ગુણુ છત્રીશ.

જે ગળ્યું બહુ ખાય, તે નિત્ય વૈઘ ઘેર જાય.

સુંઠ, સંચળ ને કાંચકા, જે ખાય તેને આવે નહીં આંચકા.

જેને ઘેર જાડી છાસ તે ઘેર મારો વાસ.^૨

તાવ કહે હું તુરીઆમાં વસું, ગલકું દેખી ખડખડ હસું.

જીવું ખાય, જિવારે સુવે, તેની નાડ વૈઘ ન જીએ.

ખાવું તો તોળી તોળી, પીવું તો ઘોળી ઘોળી.^૩

સુવું તો રોળી રોળી, એ ઓસડ ને એ ગોળી.^૪

દોહરો—એકી દાતણુ જે કરે, નરણાં હરડે ખાય;^૫

દૂધે વાળુ જે કરે, તે ઘર વૈઘ ન જાય. ૫૪૧

શ્રાવણની કાકડી, ભાદરવાની છાશ;

તાવ સંદેશા મોકલે, આજ આવું કે કાલ ? ૫૪૨

ભોંય પથારી જે કરે, લોહોદી દેખર ખાય;

તુએ પાણી જે પીએ, તે ઘર વૈઘ ન જાય.^૬ ૫૪૩

ઘાતુ વધારણુ, બળકરણુ, જો પિયા પુછો મોય;

દુધ સમાન ત્રિલોકમેં, અવર ન ઔષધ કોય. ૫૪૪

બુંદ-કાફી—કફ કટન વાયુ હરન, ઘાતુ ક્ષય બલહીન;

લોહકા પાની કરે, દો શુન અવગુન તીન. ૫૪૫

દાંતે લુણુ જે વાપરે, કવળે ઊંણુ ખાય;

ડાણું પડણું દાખી સુએ, તે ઘર વૈઘ ન જાય. ૫૪૬

૧ લીંબ એટલે લીંબડો. ૨ એમ તાવ કહે છે. ૩ ઘોળી ઘોળી=ગ્હોમાં મટ-મટાવીને. ૪ ખાણું તો પ્રમાણમાં ખાવું, પચે તેટલું ને પચે તેવું ખાવું. પીવું તો ગ્હોમાં મટમટાવીને પીવું કે તેમાં કાંઈ કસ્તર કે બીજું કંઈ આળ્યું હોય તો તે તારવીને બહાર કઢાડાય; સુવું તો ડાખાં જમણાં પાસાં ફેરવીને સુવું. એક પાસે અગર માત્ર ચિતાપાટ સુવું નહીં. આ ઓસડ ને આ ગોળી જે ખાય એટલે તે પ્રમાણે આચરણુ કરે તેને રોગ થવા પામે નહીં, આ ભાવાર્થ છે. ૫ આવના ઘરમાં આપવાલેવાને હાથ દેખાડવાનો, એટલે વૈઘ જાય નહિ. તેમ રસાસ્વાદનો ખોરાક હોય નહીં તેથી રોગ પણ થાય નહીં. કારણ કે “રસ મૂલાનિ વ્યાધિ.” ૬ નરણાં=કાંઈ ખાધું ન હોય તેવો કોરો, પેટ.

૬૩૭. સાદા રાયબદા. ૧૩

સાદા રાયબદા.^૧ સાદાખમાં મળે છે.
જેની ખોરાકી પોષાકી સાદી, તેને મળે સુવા સુવા મણુની ગાદી,
પણુ જેને વાહાલો શુંગાર, તેમાં ક્યારેક ઉઠે અંગાર.
ભોંય બેઠા એટલે પડવાનો ભય ટળ્યો.
સુતું તો બેસીને સુતું, પડતું ચૂકતું નહીં.
સાદો ખોરાક, સદા નિરોગી. સાદા માદા, સાહેબબદા.
સાદો પોષાક તે ખરી મોટાઈ.
આછકડાઈ તે હાંસી કરાવે. આછકડું આછું લાગે.^૨
સાદું સદા કાળ નભે. સાદું તે સદા સોહામણું.
આનંદ કહે પરમાનંદા, સાદું રહેવું સાદું,
પરચણુટણુ બેઠને કરવું, બચી જવાનું બાંહે.

૬૩૮. પેટનો બળ્યો ગામ બાળે. ૪

પેટનો બળ્યો ગામ બાળે.
ગામ બળ્યું ખમાય, પણ પેટ બળ્યું ન ખમાય.
દીપકના^૩ બળેલને મલ્હાર ઠારે.
જેનું અંતર બળેલું તે બધાંને બાળે.

૬૩૯. વિવાહની વરસી કરવી. ૭

વિવાહની વરસી કરવી. વિવાહનું બારમું કરવું.
બોલે બોલે વાડ ને છલે છલે કાંટા.
“કાકા અજમેર ગયા છે, ને કાકી કોટે છે,”
તેનું “કાકા આજ મરી ગયા છે, ને કાકી કૂટે છે,” કરવું.
આખાના ભરજા કરવા. અડદ, મગ જેમ તેમ ભરડી નાંખ્યા.
નાળને બદલે બીજું વધેરવું.^૪

Funeral instead of marriage.

૧ રાયબદા=સારું. ૨ આછકડું વાયડામાં અપે. ૩ દીપક નામનો એક રાગ છે. જો કોઈ એ રાગ ગાય તો તે વખતે વાતાવરણમાં અગ્નિ પેદા થાય અને ગાનારો બળ્યું બળ્યું થઈ રહે. તેને મલ્હાર રાગ ગાનારો મલ્હાર ગાઈ, મેહ લાવે ત્યારે હંડક થાય, એમ ગાંધર્વ વેદ ઉપરથી સંગીત શાસ્ત્રીઓ કહે છે. અકબરના સમયમાં એ રાગ એક વાર ગવાયો હતો. ત્યાર પછી એનો ગાનારો કોઈ થયો નથી. ૪ વધેરવું=કાપડું.

૬૪૦. મા મુઠ એટલે બાપ વેચ્યો. ૧૧

મા મુઠ એટલે બાપ વેચ્યો. બાપ તે બાપ ને મા તે મા.
ઓરમાન મા તે માથાનો ધા. બાપથી સરતું હોય તો માને રૂવે કાં ?
ખડસલીનો તાપ તે મા વિનાનો બાપ.
કુલીબાઇનો ફાકડો, તેવું ઓરમાન માનું હેત. ઓરમાન મા તે વેરવાયો.
મા તે માયો, ને બાપ તે ખાટલાનો પાયો.
માના રેંટીઆમાં છોકરાં મોટાં થાય, પણ બાપની સાહેબીમાં મોટાં ન થાય.
માને પાનો ચડે, બીજને ચડે નહીં. મા તે મા, બીજ સંસારના વા.

૬૪૧. સો જાને, પણ સોનો પાલણુહાર જશો નહીં. ૪

સો જાને, પણ સોનો પાલણુહાર જશો નહીં.^૧
પરગબુને પરમેશ્વર આબાદ^૨ રાખે.
પારકી છડીના જાગનારને પ્રભુ કુશળ રાખે.
ઢોલુરો—આપણુ કાળે શીખ્યા, પર કાળે સમરથ;
સાંચા વાકું રાખીએ, આડા દે દે હથ. ૫૪૭

૬૪૨. કાંત્યાં તેનાં સૂત, ને જાયા તેના પૂત. ૫

કાંત્યાં તેનાં સૂત, ને જાયા તેના પૂત.
થરથરતી જાંઘે જણ્યા તે દીકરા. પારકે પુત્રે સપુત્રા થવાય નહીં.
લીધેલા કે પાળેલા દીકરા પાર પાડે નહીં. પેટના દીકરા પાર પાડે.

૬૪૩. ઇશક ઇંડાગાર થયા છે. પગ મોળા પડી ગયા છે. ૧૦

ઇશક ઇંડાગાર થયા છે. પગ મોળા પડી ગયા છે.
ટાંટીઆ ભાગ્યા છે. ફડફડાટ (છકછકાટ) મટી ગયો છે.
ટહાડાં રસ જેવા થઈ ગયા છે. મોઢું લાપસી ખાય છે.
હવે હુંકારો કરે તેમ નથી. હવે લીંડી પલળી રહી છે.
હવે પાક્યા છે. હવે બરો ભાગ્યો છે.

૬૪૪. સળ્યા ઘઉં દળ્યા સારા. ૬

સળ્યા ઘઉં દળ્યા સારા. ઘરડાં કઠોળ બરખાં સારાં.
ઘઉં સળ્યો ને વાણીઓ ડળ્યો.^૩ જુનું લુગડું સૌ કહાડી નાંખે.
જુનાં લુગડાં, જુનાં ઢોર, જસકે પૈસે લે ગયે ચોર.
ખોળાંજી જુનું થાય એટલે જીવ પણ ખોળાંજી બદલાવે છે.

૧ લાખ પણ સોને ઠેકાણે વપરાય છે. ૨ આબાદ=કુશળ. ૩ હુલ્યા=ખેડો.

૬૪૫. આવી મળવા ને એસાડી દળવા. ૨

આવી મળવા ને એસાડી દળવા.

વહુ તું વીસામો ખા, હું કાંતું ને તું દળવા જા.^૧

૬૪૬. ઠાકરને ચાકર ધણા, ચાકરને ઠાકર ધણા. ૩

ઠાકરને ચાકર ધણા, ચાકરને ઠાકર ધણા.

શેહેર ગામમાં શેઠની ખોટ નથી, ચાકરી મળી રહેશે.

દોહરો—જસા ન માંગે જામકું, એહી બાટનકી ટેક;

તેરે માંગન બાહોત હે, મેરે બૂપ અનેક. ૫૪૮

૬૪૭. દંડ મુંડ ને ડહામ, એ રણછોડજીનાં કામ. ૪

દંડ, મુંડ ને ડહામ,^૨ એ રણછોડજીનાં કામ.

દીલા મગ ને ખાખરા, એ રણછોડજીની જાત્રા.

રાકડું મૂકે તો રણછોડજી રીઝે.

સાખી—બહુચરાજી ઘીની તલાવડી, ભીમનાથ લાડુડાની પાળ;

રણછોડજી ધણા હેલછખીલા, પણ ન મળે રોટલા કે દાળ.^૩ ૫૪૯

૬૪૮. ગુડીઆ વેહેલમાં બેસીને આબ્યા. ૩

ગુડીઆ વેહેલમાં બેસીને આબ્યા.^૪

પગ પછડાં, ને વાંસો વેહેલ, માથું બેસી જાય ઘેર.

પંથ પાયે, ને વેરી ધાયે.

૬૪૯. ગોપીચંદન ને ગેરૂ, તે ભાગ્યાના ભેરૂ. ૫

ગોપીચંદન ને ગેરૂ,^૫ તે ભાગ્યાના ભેરૂ.

અનપાણીના વાંધા પશ્યા, ત્યારે ઝોળીશુંડા લીધા.

ધરને સંતાપે વૈરાગ ઉપજ્યો.

૧ વહુ સૂતર કાંતતી હતી, ત્યાં સાસુ દળતું મૂકીને આવી વહુને કહે છે કે, તું રૂઢીઆ બહુ વારથી કાંતે છે, મટિ વીસામો ખા ને દળવા બેસ; હવે હું સૂતર કાંતું છું. ૨ દ્રારિકામાં જાત્રા જાય, તેની પાસેથી કર લેવાય છે તે દંડ; હજમત કરાવી મૂકે હિતરાવે છે તે મુંડ, ને છાપ હાથ ઉપર મારે તે ડહામ. ૩ બહુચરાજીમાં આદાણેને જમવાનું ધણું મળે. ને ભીમનાથના મહંત શ્રાવણ મહિનામાં તમામ આદાણે જે ત્યાં આબ્યા હોય તેમને જમાડે છે મટિ આ સાખી થઈ છે. ૪ પગે ચાલીને આબ્યા. ૫ ગોપીચંદનનું દીકું, ને ગેરૂથી કરેલ ભગવાં લુગડાં.

ઢાહુરો—ટાપી પહેરે ત્રણ ગુણ, નહીં વેરો, નહીં વેઠ;
 આવો આવો સહુ કરે, સુખે ભરે પેટ. ૫૫૦
 શિર મુંડનમે ત્રીન ગુન, શીરકી જાવે ખાજ;^૧
 ખાનેકું લકુ મીલે, લોક કહે મહારાજ. ૫૫૧

૬૫૦. મરી મીઠું ને રાઈ તેના ઘડ્યા પિત્રાઈ. ૫
 મરી, મીઠું ને રાઈ તેના ઘડ્યા પિત્રાઈ.
 કાકીકે પેટકા દુકાલ હોઈઓ.
 વાંકું બોલનાર કાઈ ન હોય, તો વહેવાઈ કરવો.
 કુકુંબ વગર કળ્યા કોણ કરનાર? પિત્રાઈથી જ મહાભારત થયું.

૬૫૧. ઢેડના વિવાહ ધક્કા પાટુઓ. ૬
 ઢેડના વિવાહ ધક્કા પાટુઓ. ગધેડાના વિવાહ લાતે.
 લંધાં ઘેર વિવાહ, ને દાથરીએ^૨ દીવા.
 અર્ધું જાણું ને ડોકલી ઘી, કડવા પરણે રાત ને દી.
 લંધા ઘેર વિવાહ ને શરણાઈનો ચેંચાટ.
 મુંડા(ખાવો કે ફરીર)ના વિવાહમાં કદકાનાં ખીડાં.^૩

૬૫૨. સો સો ચુવે મારકે બિલ્લી ચલી હજકુ. ૭
 સો સો ચુવે મારકે બિલ્લી ચલી હજકુ.
 સો સો જંદર મારી મીનીખાઈ પાટ બેઠાં.
 સાત ધણી બદલીને સતી થયાં.
 સાક્ષામાં ભાત એટલા મારી કરીને સતી થયું.
 મુલક આખાનો માલ ધાલી ધર્મીતી થયા.
 નાહી ધોઈ પાટ બેઠા. પાપે ખાધી પૃથ્વી, ધુતારે ખાધો દેશ.

૬૫૩. શીંગોડું શણગાર્યું, પણ જમવાનું તેડું ન આવ્યું. ૪
 શીંગોડું શણગાર્યું, પણ જમવાનું તેડું ન આવ્યું.
 ધોયાં રણાં ધોતીયાં, ને સોંદરો રણો સાથ.
 માયું ગુંથ્યું માથે પડ્યું, ને આંજણ આંજ્યું એજે ગયું.
 સોઢી શણગારી, પણ વરના વાંધા.

૧ ખાજ=મુજલી, ખોડો. ૨ ડીકરાના ક્લાડા જેવું તે દાથરી. ૩ ડોક ધાણું
 પણ કહેવાય છે. ૪ વિવાહમાં પાનનાં ખીડાં વેહેંચાય, પણ મુંડાના વિવાહમાં ખોડાનો
 બ્યવહાર એટલે મારામારી થાય.

૬૫૪. ઢોલ વાગે તે ઢાંક્યું રહે નહીં. ૧૦

ઢોલ વાગે તે ઢાંક્યું રહે નહીં.

તમાશાનું તેડું નહીં.^૧ ઇશાકનું મૂલ નહીં.

શું કુલડીમાં ગોળ ભાગવો છે ?^૨

નાઈ મેરે બાલ કીતને ? તો કહે, અળી મું આયું પડેંગે.

માને દીકરી કહે છે, “મા મને બાળક આવવાનો વખત થાય ત્યારે જગાડજે.”

મા કહે છે, “મ્હારે જગાડવી નહીં પડે, તું આખા ગામને જગાડીશ.”

આવશે વહુ ત્યારે જાણશે સહુ. દેવળનો ઘંટ વાગે તે છાનું ન રહે.

સોરઠો—ધીમા વાગે ઢોલ, આવી મળે અનેક જન;

ધીંગા^૩ મચે ધમરોળ,^૪ કાઈ ન આવે આંગણે. ૫૫૨

૬૫૫. થોડું રાંધ ને મને ધરવ. ૩

થોડું રાંધ ને મને ધરવ. રતીમાં ગધેડો મ્હડયો.

થોડા ખાનાં ખુબીસે રહેનાં.

૬૫૬. દબ્યાનું દળામણુ આપે તેમાં પાડ શાનો ? ૪

દબ્યાનું દળામણુ આપે તેમાં પાડ શાનો ?

માસી સાટે માસો, તેનો શો જસો ?

ખરી વાતમાં શાનો ખાર, માગતું આપે તે શાનો પાડ ?

નાતનું નોંતરું, ને પર્વનું પાણી, તેમાં પાડસણું શું ?

૬૫૭. ધર્મ કરતાં ધાડ થઈ. ૭

ધર્મ કરતાં ધાડ થઈ. ધર્મ કરતાં કર્મ નજું.

નીમાજ પઢતાં મસીદ કાટે વળગી.

કરવા ગયા સાંઈ, ને ઉલટી અલા વળગી. લીધું ચડવા ને પશું ઉપાડવા.

ભોગ લાગ્યા તે અપાશરે^૫ ગઈ. વાટે જતાં વિધન વળખ્યું.

૬૫૮. જોશી, ડોસી ને વટેમાર્ગુ એ ત્રણ ફાકટીઆં. ૨

જોશી, ડોસી ને વટેમાર્ગુ એ ત્રણ ફાકટીઆં;

વૈઘ, વેશ્યા ને વકીલ, એ ત્રણ રાકટીઆં.

૧ સૌ જાણે ને દોઝા આવે. ૨ છાનું રહે નહીં તેવું કામ. ૩ ખીમ=જડા, ધાણા.
૪ ધમરોળ=કંકાસ, રોપીટ. ૫ અપવાસ કરવો પડ્યો.

૬૫૯. કડી ઉપર તાળું નહીં, ને લાડુ ઉપર વાળું નહીં. ૧

કડી ઉપર તાળું નહીં, ને લાડુ ઉપર વાળું નહીં.

ડગલા^૧ ઉપર શાલ નહીં, ને અખતર ઉપર ઢાલ નહીં.

મઠને ખેતર માળો નહીં, જંદરને જયાળો નહીં.

ઘેલીને ગવાળો નહીં, કુંવારાને સાળો નહીં.

બ્રાહ્મણને ઘેર પાળો^૨ નહીં, નાગર અચ્ચો કાળો નહીં.

ચાટવામાં ફાડ^૩ નહીં, ને ધરજમાધને લાડ નહીં.

૬૬૦. આંધળો છીનાળવો ધરમાં ખેલે. ૪

આંધળો છીનાળવો ધરમાં ખેલે. ડાકણ પ્રથમ ધરનાંને ખાય.

કામણ શીખ્યો તે, પ્રથમ ધરમાં અજમાવ્યાં.

આંધળો ક્યાં ધૂણે? તો ધરમાં ને ધરમાં.

૬૬૧. આંધળા સાથે મૈત્રી તે લેવા જવું ને મુકવા જવું. ૬

આંધળા સાથે મૈત્રી તે લેવા જવું ને મુકવા જવું.

ખાલસે ખ્યાલ, બડેસે વિરોધ, અગોચર નારસે ના હસીએ.

ખાળક છેડીએ પ્રીતથી રમાડવા, તે સામા ઓશીઆળા કરે.^૪

ગાંડી માથે બેઠું, તે ઘેર લાવે કે રસ્તામાં ફેડે.

ગાંડા ગાંડા શું હસ્યો? તું હસ્યો એટલે હું હસ્યો.

દાહરો—ગાંડી માથે બેડહું, મરકટ કેટે હાર;

જીવારી ગાંડે લક્ષ્મી, તે ચાલે કેટલી વાર? ૫૫૩

૬૬૨. એકું ખાય તે ચોપડ્યાને ભરોંસે. ૪

એકું ખાય તે ચોપડ્યાને ભરોંસે.

ભેંસ જળામાં મોંદું નાંખે તે લીલાને ભરોંસે.

પેંધ્યો આવે પરાણો, ને લપકે આવે ઢોર.

બ્રાહ્મણ સો ગાંભીની ખેપ કરે, તે દક્ષિણની લાલચે.

૧ ડગલો એટલે રૂના ભરેલ ડગલા. ૨ પાળો એટલે પગ પેદલ ચાલનાર સિપાહી. આગળ કોઈ માણસને ચુંદાની સળ કરવાને મ્હોસલ કરતા હતા. તે સિપાહી જઈને રોજની મ્હોસલી(દંડ) તે ધણી પાસેથી વસુલ કરે ને તીજોરીમાં ભરે, તે મ્હોસલને પાળો પણ કહે છે. તેવા પાળો આગળ બ્રાહ્મણને ઘેર થઈ શકતો નહીં એવા ધારો હતો તેથી “બ્રાહ્મણને ઘેર પાળો નહીં,” એવી કહેવત થઈ છે. ૩ ફાડ=ફાચર. ૪ રોધને.

૬૬૩. ઊનું ખાતાં મોઢાંમાં દાઝ્યા, તે કાને કહેવું? ૮

ઊનું ખાતાં મોઢાંમાં દાઝ્યા, તે કાને કહેવું?
પેટના કીડા પેટને ફાસે, તે દોષ કાને દેવો? પેટનું પેટ તે પહેંચાડે ડઠ.
વાડ ઢંક્યા, ઘરમાં પેઠા, માર ખાધો, તે કાને કહેવાય?
ચોરની મા કાઠીમાં મોઢું ધાલીને રૂએ.
મુંગાનું સ્વપ્ન, તે સમજ સમજ પસ્તાય. હૈયાના અળ્યા હાશ હાશ.
કંઠેકાણે ગુમકું ને સસરો વૈદ્ય. ૧

૬૬૪. સ્ત્રીના સંબંધે ચાલતી કહેવતો. ૪૮

ઉકરડે ચોરી, માટી ખાણે આઘી, ને નદીએ નાગી.
બાણે ભોગ ને કપાળે શોક. ૨
નાયું નાહાવું, ટાહાડું ખાવું ને જીકું ગાવું.
સ્ત્રીની આંખમાં આંસુ તો ભરેલાં.
બાળકનું ને સ્ત્રીનું જોર રોવાનું. વેલ ઊધાળી, આયડી કુળાળી.
હોળી ખેલન્ટી, લસ માહાલન્ટી, રાસ રમન્ટી, સ્ત્રીના હર્ષનો પાર નહીં. ૩
સોપારી વાંકડી ને આયડી રાંકડી.
સ્ત્રીનું જોર ભારે. આયડીને મોઢે સવામણનું તાળું.
કહાવે અબળા, પણ છે પ્રબળા. સ્ત્રીને જીભે જોર બહુ.
સ્ત્રીની જીદ પાનીએ. એક રંડા, બે રંડા, ત્રણ રંડા તોડે બ્રહ્મંડા.
ન્યાં મળે ચાર ચોટલા ત્યાં વાળે ચોટલા. સ્ત્રીહઠ પુરી પડે નહીં.
લાખોના શણગાર કરો, પણ સ્ત્રીનું પુરું થાય નહીં.
રહે તો આપથી નીકર જાય સગા આપથી.
રાંડ, ભાંડ ચોર ભેંસા, વો ખીગડે તો કરનાં કેસા?
સ્ત્રીચરિત્રથી દેવ હાર્યાં છે. આયડીના પેટમાં છોકરું રહે, પણ વાત રહે નહીં.

સ્ત્રીના ગુણ

સ્ત્રીથી વંશવૃદ્ધિ થાય છે.	સ્ત્રી ધરનો પ્રધાન છે.
સ્ત્રી વગર ધર નથી.	સ્ત્રી વગરનો પુરૂષ ડાંડીઆમાં ખપે છે.
સ્ત્રી ધરનું ઢાંકણ છે.	સંસાર તો સ્ત્રી વગર લુખો છે.
સ્ત્રી ધરની લક્ષ્મી છે.	વાંદાનો અવતાર રદ છે.

૧ ખાનગી ભાગમાં ગુમકું ને વૈદ્ય પોતાનો સસરો તે કેમ બતાવી શકાય?
૨ મરણનો શોક ખાવામાં નહીં, કપાળે ચાંદામાં ખરો. ૩ તેથી સ્થિતિમાં.

પુરૂષ મરે ત્યારે સ્ત્રી રાંડી કહેવાય છે.^૧

સ્ત્રી મરે ત્યારે પુરૂષ ધરભંગ કહેવાય છે.^૨

સ્ત્રી રત્નખાણુ છે.

સતી સ્ત્રી પૃથ્વીનું ભૂપણુ છે. સતીના શાપથી પ્રલય થાય છે.

વિવાહ, યજ્ઞ, યાગાદિ શુભ કામ સ્ત્રી વગર થતાં નથી.

ઢાહરો—નારી નરનું નર છે, નારી જગનું માન;

નારી થકી નર નીપજ્યા, ધુ પ્રહ્લાદ સમાન. ૫૫૪

કુલકો દીપક સપુત હે, મુખકો દીપક પાન;

ધરકો દીપક સ્ત્રી કહે, ઘટકો દીપક પાન. ૫૫૫

કુવાઢાંકણુ ઢાંકણું, ખેતર ઢાંકણુ વાડ;

આપનું ઢાંકણુ ખેટડો, ધરનું ઢાંકણુ નાર. ૫૫૬

શીતલ, પાતલ, જ્ઞાનગત, અલ્પાહાર, અરોપ;

એટલા ગુણુ ન હોય, તો સ્ત્રીમાં મોટા દોષ. ૫૫૭

પ્રશ્ન—કહા ન અબળા કર શકે, કહા ન સિંધુ સમાય;

કહા ન પાવક જલા શકે, કહા કાલ નહીં ખાય? ૫૫૮

ઉત્તર—સૂત ન અબળા કર શકે, યજ્ઞ નહીં સિંધુ સમાય;

ધર્મ ન પાવક જલા શકે, નામ કાલ નહીં ખાય.^૩ ૫૫૯

સુધડ નાર સંસારમાં, ત્રિલોક તારક નાવ;

કુળવધુ કુળવંતીનો, ભગવત ધરશે ભાવ. ૫૬૦

ગૃહિણી ધરના થંભ છે, ગૃહિણી ધર આધાર;

ગૃહિણિ ગુણિયલ નીવડે તો થાય જ્યજ્યકાર. ૫૬૧

જે ત્રિય પાવન ચતુર અતિ, માનત પતિ શિર મૌર;^૪

મુખ બાની બોલત મધુર, સો સ્ત્રી શ્રી, નહીં એર.^૫ ૫૬૨

નિતહી સ્નાન સુગંધી તન, બોલત પ્રિય મુખ બાન;

અલ્પ અશન,^૬ વાયક^૭ અલ્પ, તિય સો દેવ સમાન. ૫૬૩

જે સ્ત્રી ગૃહરાજ પદુ, કહે પ્રિય બચન બિદાર;

સો બનિતા પતિ પ્રાણુ સમ, સોઈ સખ મુખકો સાર. ૫૬૪

૧ પણ ધર ભાંગ્યું નથી કહેવાતું. ૨ સ્ત્રી વગર ધર ભાંગ્યું કહેવાય છે.

૩ સ્ત્રી એકલી પ્રજા ઉત્પન્ન કરી શકે નહીં, જરા સિંધુમાં સમાય નહીં, બહાર બહી જાય; ધર્મને અગ્નિ બાળી શકે નહીં; નામ દુનિયામાં રહ્યાં તેને કાળ ખાઈ શકે નહીં.

૪ મારે માથે પતિ છે એમ માનનારી. ૫ લક્ષ્મી છે એમ જાણતું, બીજું કંઈ નથી.

૬ થોડું જમ. ૭ થોડું બોલે.

ચોપાઈ—સજિનું મંડાણુ જીથી હોય, તેમાં સંદેહ ન રાખો કોય;
પંડિત ન્યાયી, ડાહ્યા ધણા, તે સૌ છે તન તરણી તણા. ૫૬૫
અનમી, અહંકારી જે શુર, નારીથી પ્રગટ્યા એ તુર;
નારી મોટી નરથી ધણું, સર્વ તેજ તે નારી તણું. ૫૬૬

૬૬૫. શસ્ત્રમાર કરતાં વચનમાર વધે. ૭

શસ્ત્રમાર કરતાં વચનમાર વધે.

માયોં માર ભુલાય, પણ કટુ વચન ન ભુલાય.

કટુ વચન વીછીની વેદના કરતાં વધે.

મેહેણાંના માર્યાં માયાં આપવાં પડે.

વચનનાં માર્યાં સીતા પૃથ્વીમાં સમાણાં.

વચનના માર્યાં ક્રુવ તપ કરવા ગયા.

દોહરો—મોતી ભાગ્યું વીધતાં, મન ભાગ્યું કુવેણુ;

થોડા ભાગ્યો ખેડતાં, એનો નહીં સાંધો નહીં રેણુ.^૧ ૫૬૭

૬૬૬. સર્પકુંડવાડો તો રાખવો. ૧૦

(અતિભલા ન થતાં કાંઈ ટેડા રહેવું તે વિષે)

સર્પકુંડવાડો તો રાખવો.^૨ વાંકી આંગળી વગર ઘી નીકળતું નથી.

વાંકા ચન્દ્રને સૌ નમે છે. આકરા દેવને સૌ માને.

હનુમાનનાં હીસરાં કોઈ કરે નહીં. વાણીઆનો વેષ બધા કહાડે.

મારવા કરતાં પદાવવું સાફ. લાકડી જગામવી, પણ મારવી નહીં.

દોહરો—વાંકા રહેજો વાલમા, વાંકે આદર હોય;

વાંકાં વનનાં લાકડાં, કાપી શકે ન હોય. ૫૬૮

અતિ ભલાઈના ભલો, કુછ ટેડો વ્યવહાર;

દ્વિતીયાકે ચંદ્રકું જ્યું, સખાઈ કરત જુહાર. ૫૬૯

૬૬૭. નંદકળાથી દેવ નાસે. ૫

નંદકળાથી દેવ નાસે. નંદના ફંદ ગોવિંદ જાણે.

૧ બીજી રીતે બોલાય છે:—“તેનો સાંધો ન મળે સેણુ.” ૨ એક સર્પને સંતનો બોધ મળવાથી સંત થયો, એટલે કોઈ જીવને કરડે નહીં એટલી ક્ષમા ધારણ કરી. ત્યારે લોકોએ તેને લાકડી ઉપર ચડાવી ફેંકાફેંક કરીને ગમત કરવા માંડી. સર્પ બહુ હેરાન થયો; ત્યાં ગુરૂ આવ્યા. ગુરૂ આગળ દુઃખની હકીકત તેણે ગુનરી ત્યારે ગુરૂએ કહ્યું, “સર્પ કુંડવાડો રાખવો.” પછી કોઈ લાકડી લેઈને આવે ત્યારે તે કુંકટા કરે, એટલે બધાએ તેની છંડ કરવી મૂકી દીધી.

વાણીઆની ગત વાણીઆ રમી જાણે. વાણીએ કાગડાને પણ છેતર્યો.^૧

વાણીઆભાઈની રંગભડી, વાણીઆ રમી જાણે.^૨

૬૬૮. નમૂળીઈં ઝાડ, ઊડી જતાં વાર નહીં. ૬

નમૂળીઈં ઝાડ, ઊડી જતાં વાર નહીં.

છાન૭ ઉપરનો છેડ, જખડી પડતાં વાર નહીં.

પાથર ઉપરની જડ, સુકાતાં વાર નહીં.

વાણીએ કાગડાને છેતર્યો

૧ કહે છે કે કાગડો કોઈથી છેતરાય નહીં. એક વાણીએ પોતાના ફળીઆમાં જમીન ઉપર સુતો હતો. તેના મોઢામાં દહીં ભર્યું તે કાંસોડાંસ ભરી મોઢું પોહોળું રાખી આંખો મીંચીને પગો રહ્યો; હાથપગ નહીં હલાવતાં મરી ગયા જેવો દેખાવ કર્યો, કાગડા ઊડતા ઊડતા તેના ઉપર આવ્યા. મુડદાના મોઢાનું દહીં જોઈ વાણીઆની છાતી પર બેસી દહીં ખાવા સારૂં ચાંચ વાણીઆના મોઢામાં ઉડી નાંખી. વાણીઆએ મોઢું બંધ કરી કાગડાને દાંતેથી પકડવા સારૂં દાંતમાં ચાંચ દબાવી દીધી ને કાગડો પકડ્યો. આ ઉપરથી કહેવત થઈ કે, “વાણીએ કાગડાને છેતર્યો.”

વાણીઆભાઈની “રંગભડી”

૨ કોઈએક વાણીઆને વગડામાં ચોર હુટવા આવ્યા. વાણીએ જાણ્યું કે, તેઓની પાસે તલવારો છે, ને એકનું એકસડ બે, માટે બોલવું નહીં. ચોર પાસે આવ્યા, વાણીએ માથા ઉપરની ગાંઠડી હેડળ મૂકીને માંહેનાં સારાં ઘૂગડાં જેમ દુકાનદાર વાણીએ પોહોળાં કરીને બતાવે તેમ પોહોળાં કરીને બતાવ્યાં ને કહે ‘લ્યો, ભાઈસાહેબ.’ ચોરને પણ સારૂં લાગ્યું એટલે ધાર્યું કે વાણીએ ડરી ગયો છે, તેથી ચોર તલવારો ભોંચ મૂકી કપડાં સંકેલવા લાગ્યા ત્યારે વાણીઆએ તલવારો સામી આંગળી કરીને પૂછ્યું. આ શું કહેવાય? ચોરે કહ્યું, “તલવાર” વાણીએ કહે, “‘રંગભડી’ રમવા જેવી છે. તમે ઘૂગડાં સંકેલી લીએ તોટલામાં તમે કહો તો “રંગભડી” રમી લેઈ.’ તેમાંથી બે તલવારો હાથમાં લેઈ હાથ ઉંચા કરી કુદડી ફરતો ને “વાણીઆ ભાઈની રંગભડી” એમ બોલતો બેચાર બેતરવા જેટલે વાણીએ આવો ગયો, ત્યાં ત્રણ ચાર જણ મળ્યા તેઓને વાણીએ કહે છે કે, “મને ત્રણ જણે હુંટ્યો છે. બસો ચારસોનો માલ વગડા વચ્ચે વેરી નાંખ્યો છે ને હુટનારા એકો કરી સંકેલે છે. તેમની બે તલવાર લેઈ રંગભડી રમવાને બાહાને આંહી આવ્યો છું. જો મારી વાહારે ધાવું હોય તો ધાઓ.” વાણીઆની દયા આવી અને ચોરી કરનાર ઉપર ગુસ્સો આવ્યો તેથી ચોરે જણ એકદમ દોષ્યા. વાણીએ રંગભડી રમતો રમતો હુંટની જગા પર આવ્યો, ચોર સામા થયા. એક જણ પાસે તલવાર હતી તેથી જરાક ધીંગાણું થયું, એક ચોર ધવાયો, લોહી નીકળ્યું ત્યારે વાણીએ “રંગભડી” રમતો રમતો આવ્યો. ચોર નાસી ગયા અને બે તલવારો અને પોતાનો માલ લઈ વાણીએ ઘેર ગયા.

૩ છાનું=માટી ધાસ મેળવી ભીંત ઉપર ઢાંકણ કરે છે તે.

લાંપડાની^૧ જડ, બળી જતાં વાર નહીં.

શરીર નમૂણીઈ ઝાડ, પડતાં વાર નહીં.

પથર ઉપર પોંચણું ન ઊગે (કમકે મૂળ ન બાઝે).

૬૬૯. પંડાણીનો પરીઓ જાણે, દીકરાનું નામ દાઉદીઓ. ૩

પંડાણીનો પરીઓ જાણે, દીકરાનું નામ દાઉદીઓ.

મન જાણે પાપ ને મા જાણે બાપ. હમબી ડીચ.^૨

૬૭૦. બાંધી મુઠી લાખની, ઉઘાડી વા ખાય. ૮

બાંધી મુઠી લાખની, ઉઘાડી વા ખાય. પાનડાનો પણુ પડે સારો.

વાત ભરમમાં હોય ત્યાંસુધી સારું. ભરમ ગયો તેનું બૂધણુ ગયું.

ભરમમાં ને ભરમમાં અંધારૂં ચાલ્યાજ કરે.

ભરમમાં ને ભરમમાં મોટી પહેડીઓ ચાલે છે.

આપણને પી ગયા પછી ભરમ ઉઘાડો.

તલવાર મ્યાનમાં રાખવી સારી.

૬૭૧. પાવો પાવાને પાપે જશે. ૩

પાવો^૨ પાવાને પાપે જશે.

લાકડું લાકડાને ભારે ભાગશે. સહુ સહુનાં લક્ષણે સહુ જશે.

૬૭૨. સુધ, સોની ને સાળવી તેને જમ ન શકે જાળવી. ૭

સુધ સોની ને સાળવી તેને જમ ન શકે જાળવી.

૧ લાંપડું=એક જાતનું ધાસ. ૨ ઔદિચ બ્રાહ્મણની નાત એક વેળા જમવા બેઠી હતી ત્યારે સૌ કહે, “ઓ, દીચ” ત્યારે કોઈ બીજી જ્ઞાતિનો આવેલ તે બોલી કહ્યો, “હમબી ડીચ”.

એક વાણીઓ પરદેશ ગયો ત્યાં એક વાધરણુ પરણ્યો. કાંઈ મુદત થયા બાદ તે વાણીઆના બે ચાર સગા મળવા આવ્યા તે તેને ત્યાં ઉતર્યા. રસોઈ વાધરણુ કરી અને સહુ જમવા બેઠા. મેમાનમાંથી એક બોલ્યો, રોટલી જરા નડી થઈ છે. એટલે વહુથી રહેવાયું નહીં તે બોલ્યાં, “ધડ સારા હોય તો સસલાના કાન જેવી પાતળી રોટલી કરી જાણું છું.” મેમાન મનમાં મૂળ સમજ્યા. ધરધણી બહાર ગયો, પાછળ મેમાન રહ્યા તે પરસ્પર લડવા લાગ્યા, ને એકબીજાને કહેવા લાગ્યા કે, “તું કાળી વટલી વાણીઓ થયો;” બીજો કહે, “તું કાળી વટલી વાણીઓ થયો છું.” એમ સૌ લડતા હતા ત્યાં વહુ બોલી કહ્યો કે, “હું વાધરણુ વટલીને વાણીઆણુ થઈ છું.”

“વાધરણુ વટલીને વાણીઆણુ થઈ” આમાં જોવાનું એ કે વાણીઆ તો વટલાય નહીં, પણ વાધરણુ વટલાણી, પછી મેમાન ધરધણીને કદા વગર બીજે ઠેકાણે ગયા.

૨ પાવાધડનો રાજ નહારો થયો તેના વિષે આ કહેવત છે.

વાલમાંથી રતી ચોરે તે સોની. સોની સગી બેહેનનો નહીં.
સોની સાચો તેનું નામ, કરે જે તરકરનાં કામ.
દરજી પોતાના આપણમાંથી ચોરે નહીં.
પાકા ચોર દરજી તે વેતરે ને છેતરે.

દોહરો—પાસો, ભંસો, અગન, જલ, ઠગ, ઠાકોર, સુનાર;^૧
એતાં ન હોય આપણાં, અજ, વાનર, કુનાર. ૫૭૦

૬૭૩. રંગભોગની મા મુઘ્ મને સોડમાંથી કાઢાડ. ૭

રંગભોગની મા મુઘ્ મને સોડમાંથી કાઢાડ.
તારો ચાંદલો ચુડલો ખુંચી લે, પણ મને જીવતી જવા દે.
મા મને કોઠીમાંથી કાઢાડ. હાથ ખોડીને માંડ છૂટી નીકળ્યો.
તારી ઘોતી પોતી લેછ લે, પણ મને જીવતો જવા દે.
તારો દોકરો જો તારે પારે આવું.
શીઆળ ફરી ઘટાવળ કાઠ દહાડો ચહડે નહીં.

૬૭૪. રાંડીરાંડને પગે પડી, તો કહે હું જેવી તું થજે. ૨
રાંડીરાંડને પગે પડી, તો કહે હું જેવી તું થજે.
સાસુને પગે પડી, તો કહે ઠાચીં તેવાં ફરજો ને આલ્યાં તેવાં બળજો.

૬૭૫. કટકમાં કાંણો ઊંટ બદનામ. ૬
કટકમાં કાંણો ઊંટ બદનામ. વાત્રનું મોહોડું લોહીઆળું.
ચોરને માથે કાગડો. હલકું લોહી હવાલદારનું.
છીંડીએ ચજો તે ચોર.
નામીચો શાહુકાર રળી ખાય, ને નામીચો ચોર માર્યો જાય.

૬૭૬. આવે ભાઈનો ભાઈ, તે ઊભો નેવાં સાહી. ૧૧
આવે ભાઈનો ભાઈ તે ઊભો નેવાં સાહી.
આવે બાઈનો ભાઈ, તે પેસે ઘરમાં ધાઈ.
આવે ભાઈની બેહેન, તે જશે આંસુ ઝેરી.
આવે બાઈની બેહેન તે જશે સાડી પેહેરી.
વહુનો સગો તે ચુલાનો મેહેમાન.
કાંચળીઈ સગપણ તે ખરું. જમણમાં લાડુ ને સગપણમાં સાડુ.
સાળો રસોડા સુધી ને ભાઈ ઓશરીમાં.
સગો સહેાદર રહે બાહાર બેસી, નવાણમાં શ્યાલક^૨ જાય પેસી.

^૧ સુનાર=સોની. સો નારી જેટલાં ચરિત્ર કરી જણનાર તે સોનાર. ^૨ શ્યાલક=શાળો,

દોહરા—પહેલું તીરથ સાસુ સસરો, બીજું તીરથ શાળી;
માઆપ તો નદી નાળે, ખરૂં તીરથ ધરવાળી. ૫૭૧
મા વડે મહીઅર ને આપવડે લાડ;
બાઈ મોબદને ઘેર ગયાં, તો લોકના જેવાં બાર. ૫૭૨

૬૭૭. ઝાડ વંદ્યું જે બગલું બેઠું. ૭

ઝાડ વંદ્યું જે બગલું બેઠું. કાયા વંદી જે કાળીજી^૧ પેઠું.
કુવો વંદ્યો કબુતર બેઠું. ધર વંદ્યું જે ભુતકુર^૨ પેઠું.
ધર વંદ્યું જે પાછળ છીંડી. વહુ વંદી તે પર સાથે હીંડી.
ખેતર વંદ્યું જે ચારીજી^૩ પેઠું.

૬૭૮. સાસરાનું માન સાળીએ. ૫

સાસરાનું માન સાળીએ. ગાવાનું માન તાળીએ.
જમણનું માન થાળીએ. મોહોડાનું માન વાળીએ.
ગાળ ટુંકારે,^૪ ને વાત હુંકારે.

૬૭૯. ધર્મની કણક જેમ કેળવીએ તેમ કેળવાય. ૫

ધર્મની કણક જેમ કેળવીએ તેમ કેળવાય.
ધર્મનાં ઘેઅર થાય, ને ધર્મની ઘેસ થાય.
કવિની ચતુરાધી, પથરો પરમેશ્વર થાય.
ભુકું બોલે ને જડતું લાવે તે ચતુરાધી.
હોઠ સાળ તો ઉત્તર ઝાઝા.

૬૮૦. બોખરું હાંધું ખાતરને મોહોડે. ૭

બોખરું હાંધું ખાતરને મોહોડે.^૫ હડકાયું કુતરું હરણ વાંસે.
આંધળું દળે કે ગાય. અતિ ધરકું ને મસોતાનું લુગડું.
અતિ વૃદ્ધ તે સમ ખાવામાં ખપ લાગે.
ખોરું ઘી દીવે કે તાવડે.
ખાટી જાસ ઊકરડે નખાય.

૧ કાળીયું=અડીણું. ૨ ભગતકું પેઠું પણ બોલાય છે. ૩ ચાર વહાંકનાર.
૪ ટુંકારો બોલાય છે, પણ શુદ્ધ “કું”કારે,—ટુંકારો કહીને ગાળ દેવાય;—તમે અગર આપ
કહીને ગાળ દેવાય નહીં. ૫ ખાતર એટલે ચોર કાઢના ધરમાં ખાતર પાડે તે. ખાતરને
મોહોડે બોખરું હાંધું મૂક્યું હોય તો ચોર ત્યાં ખાતર પાડે નહીં. બોખરું હાંધું બુચ્છે
એટલે અપશુકન ગણે છે.

૬૮૧. રાવણને લંકા ને બ્રાહ્મણને વાછડી. ૩

રાવણને લંકા ને બ્રાહ્મણને વાછડી.

ગરીબને હુંપડું ને રાજાને મહેલ.^૧

હોહોરો—બમનકી ગર્ધ બછડી, રાવણકી ગર્ધ લંક;

દોનું દુઃખ સમાન હે, ઓ રાવ ઓ રંક.^૨ ૫૭૩

૬૮૨. દિવાસો, સો પર્વનો વાસો. (અષાઢ વદ ૦))) ૧૧

દિવાસો, સો પર્વનો વાસો.

તેની વિગત

શ્રાવણ માસ આખો પર્વનો; નવ બોડાનાં;^૩

સોળ તોડાનાં;^૪

ગણપતિ ચોથથી જળ ઝીલણી અગીઆરસ સુધીનાં પર્વ;

દશ ભોગીનાં;^૫

વીશ ભોગીનાં. આસો વદ ૦)) સુધી, દિવાળી સુધી:

કાર્તિક શુદ્ધ ૧ અન્નકોટ, જુહાર પટોળાં.

કાર્તિક શુદ્ધ ૨ લાખલાખીજ.

કાર્તિક શુદ્ધ ૫ સૌભાગ્ય પંચમી, જ્ઞાન પાંચમ.

કાર્તિક શુદ્ધ ૧૧ થી ૧૫ સુધી બિષ્મ પંચક.

૬૮૩. નવાબનું નગારું ત્યાં પુંજઆનું તગારું. ૫

નવાબનું નગારું, ત્યાં પુંજઆનું તગારું.

રાણાજી રાજઆ, તો શેખજી સાહેબ.

હોળી દીવાળી વચ્ચે ઊતરાયણ કાંઈ ઓછું પર્વ નથી.

હોળી સામી ડાકણ.^૬

જેસી તેરી લીંબડી, એસી મેરી બીબડી.^૭

૧ પડે અગર બળે તો દુઃખ બનને સરખું. ૨ આમાં બને પોતાનો માલ જવાથી નુકસાન લાગે તેનો અફસોસ ગરીબને ને રાજાને સરખો થાય છે. ૩ જૈનનાં પચુસણ. ૪ બ્રાહ્મણનાં એટલે શ્રાદ્ધ. ૫ નવરાત્રિ બેસતું ને યોગ પાળવો, આસો માસના. આ પર્વામાં બૌદ્ધશ આદિ બધાં પર્વ બળેવ, જન્માષ્ટમી આદિ આવી બધે છે. ૬ ફાગણ શુદ્ધ ૧૫ ના રોજ હોળી ખડકાય છે; તેના સામે નાની હોળી કાઠિયાવાડમાં ખડકાય છે તે નાની હોળીને ડાકણ કહે છે, બમનગરમાં ખાસ રીત છે. ૭ રાણપુરના કસબાતીનું વાક્ય.

૬૮૪. અગ્નિ આગળ ધી ઓગળ્યા વગર રહે નહીં. ૮

અગ્નિ આગળ ધી ઓગળ્યા વગર રહે નહીં.

કાળજની કાટડીમાં પેઠે દાગ લાગે જ લાગે.

દારૂ ને દેવતા ભેગા થાય, તો સળગ્યા વગર રહે નહીં.

કામિનિકે સંગ બસે, કામ બગેઈ બગે.

સંસારમાં ગમે તેમ કરો, પણ દુઃખ આવેઈ આવે.

ઊંટ ઊપર બેઠા તે ગમે તેટલા અડગ રહીએ, પણ હાલ્યા વગર રહેવાય જ નહીં. એકાંત છુરી છે.

ગમે તેટલું સંભાળો, પણ બેગનો? રંગ લાગે જ લાગે.

૬૮૫. હૈયું હોય હાથ તો જમએ દારીની સાથ. ૬

હૈયું હોય હાથ તો જમએ દારીની સાથ.

હૈયું હાથ તો વૈદ જખ મારે છે.

જીભ સો મણુ ધી ખાય પણ ચીકણી થાય જ નહીં.

સંત પુરુષ હજારો વિદ્યુત આવે તો પણ ડગે નહીં.

ચક્રમક હજારો વર્ષ પાણીમાં રહે, પણ આગ જળ જ નહીં.

દોહરો—પ્રીત પુરાણી નાહુવે, બહેર બણે જગ;

જળમાં ભીંજે કાંકરી તોપણ તજે ન અગ. ૨ પૃષ્ઠ

૬૮૬. વગડામાં રૂદન. ૫

વગડામાં રૂદન. ૩ કુવા કાંઠે લાંબણ.

ગામ ઝાંપે નોતરૂં. ૪

ગામ ઝાંપે રામ રામ. વેશ્યાનો છોકરો કાને બાપ કહે?

૬૮૭. આનંદની ઘડી (હર્ષના વખતમાં માણસો ઉદ્ગાર કહાડે છે તે વાક્યો.) ૭.

ધન ધડી ધન દહાડો. આજનો દિન બિજળો.

આજનો દિવસ વિવાહથી રળીઆમણો.

૧ જોગ=સમાગમ, સહવાસ. ૨ ચક્રમકની કાંકરી ઘણા વખત જળમાં ભીંજેલી રહે તો પણ તેમાંથી અગ્નિનો નાશ થતો નથી. ગજવેલના કડાનો યોગ થતાં તરત અગ્નિ પેદા થાય છે. ૩ અરણ્ય રૂદન તે કોઈ બણે નહીં. છાતું રાખવા કોણ આવે અને અરણ્યમાં તે કોણ બુઝે? આપણા મનનું દુઃખ કોઈ બણે નહીં તેથી મદદ કરવાને મન પણ કોઈનું થાય નહીં. ૪ તે કોણ જમવા જાય, ને કોણ ન જાય.

આજ મારે સોનાનો સુરજ ઊગ્યો. આજ મારે દૂધે મેહ વુઠ્યા.^૧

આજ મારે હૈથે હરખ ન માય. આજની ઘડી મુખારક.

૬૮૮. જે કરે તે ભોગવે. ૬

જે કરે તે ભોગવે. જે કરે તે ભરે.

પાઠ્યા તે પાળા નહીં.^૨ જેણે પલાળ્યું તે મુંડે.^૩

જેણે પાસ્યાં તે રંગે.^૪ જ્ઞાથનાં કર્યા હૈથે વાગે.

૬૮૯. જે ગામ જવું નહીં તેનો માર્ગ શું પૂછવો ? ૪

જે ગામ જવું નહીં તેનો માર્ગ શું પૂછવો ?

જે ઘેર જવું નહીં તેનું નામ લેવું નહીં.

જે કામ કરવું નહીં તેની કથા કરવી નહીં.

જે દિશાએ જવું નહીં તે દિશા સામું જોવું નહીં.

૬૯૦. પૃથ્વી ઉપર ચાલવું, તે પગમાં જોડા પેહેર્યા એટલે પૃથ્વી ચામડે મહડી લીધી જાણવી. ૫

પૃથ્વી^૫ ઉપર ચાલવું, તે પગમાં જોડા પેહેર્યા એટલે પૃથ્વી ચામડે મહડી લીધી જાણવી.

આપણે પવિત્ર રહેવું, જગતના દોષ જોવા નહીં.

સદાચરણી માણસ અજાત શત્રુ.^૬

દુર્યોધનને કોઈ સજ્જન મળ્યો નહીં; યુધિષ્ઠિરને દુર્જન મળ્યો નહીં.^૭

જાતે ચોર તે સગા ભાઈનો વિશ્વાસ કરે નહીં.

૬૯૧. મૃગાશ્વરંતી માધવા. ૯

મૃગાશ્વરંતી માધવા.^૮ કાગડા ઊડે છે. પુત્રો ન પુત્રી.

ધીઆન પુતા. દીકરીએ દીવો નહીં. કોઈ વાસ નાખનાર મળે નહીં.

૧ વરસ્યા. ૨ ઘોડાં દોરીને ચાઠ્યા તે અસ્વાર જ થવાના. પાઠવું=દોરવું. ૩ પલાળ્યું તે મુંડવું. ૪ પાસ્યાં તે રંગાવાનાં. પાસ્યાં=રંગ ચઢાવવા. પહેલાં કટકડીના પાણીમાં ઢગડું બોળે છે તેને પાસવું કહે છે. ૫ પૃથ્વી ચામડે મહડી. ૬ અજાતશત્રુ=જેને કોઈ શત્રુ નહીં. ૭ એક વાર કૃષ્ણ પરમાત્માની આગળ કૌરવ તથા પાંડવ સભામાં મળી બેઠા હતા ત્યારે કૃષ્ણ પરમાત્માએ મન્ન પૂછ્યો કે, આ જગતના રાજમાં દુર્જન શોધી કહાડો. ત્યારે દુર્યોધને જવાબ આપ્યો કે, આ કાળમાં બધા રાજા દુર્જન છે. પછી યુધિષ્ઠિરે જવાબ આપ્યો કે, કોઈ રાજા અમને દુર્જન લાગતો નથી. જેટલું જેનામાં સૌજન્ય તે સદ્ગુણ જુએ ને જેનામાં દોષ ઘણા તે દોષ જુએ. ૮ ઉગડ થયું છે ને હરણ ચરે છે.

ઘેર નરાજ્યાં તાળાં^૧ દેવાઈ ગયાં. પંડ સુધી પથારી.
આડીઓ કે ઊભીઓ કાઈ મળે નહીં.

૬૯૨. કોણ વસ્તું ને કોણ વસે, ધરતી બેઠી હસે. ૫

કોણ વસ્તું ને કોણ વસે, ધરતી બેઠી હસે.

આ પૃથ્વિના પડ ઉપર કેક થયા ને કેક થશે, પૃથ્વિ તે ને તે.

ઢોહુરો—ધરતી રંગ બેરંગીણી, ધરતી લીલ વિલાસ;

કીતે રાવ રમ ગયે, કીતે ગયે નિરાશ. ૫૭૫

ધરતી નિત્ય નવેરડી, કેની ન પુરી આશ;

કેતા રાવ રમ ગયા, કેતા ગયા નિરાશ.^૨ ૫૭૬

ધરતી હસે ધન^૩ દાટતાં, અખતર પેહેરે કાળ;

વ્યભિચારી નારી હસે, જ્યારે પીયુ લડાવે આળ. ૫૭૭

૬૯૩. દેડકાંની પાંચશેરી. ૬

દેડકાંની પાંચ શરી.^૪

ઊંટનાં લીંડાં નોખાં નોખાં. ચીભડાની ભારી.^૫

વન વનની લકડી, ભારી એક રહે નહીં.

વાડાવાડાની^૬ બેગી થાય, તે સંપ રહેવા દેજ નહીં.

ત્રીજ ને તેરશ એક થાય નહીં.

૬૯૪. માફ કર્યામાં મળ. ૫

માફ કર્યામાં મળ. ચંદ્રથી નિર્મળ ક્ષમા.

મિનળ કરતાં માયા (હેત) વધે. પેટ મોટું રાખવામાં માલ.

ઢોહુરો—ક્ષમા સમ્પન્નકું વશ કરે, ક્ષમા કહા નહીં હોય;

ક્ષમા ખડગ જેહી હસ્તમેં, દુર્જન રહે ન કાય. ૫૭૮

૧ નરાજ્યાં=ખંભાતી તાળાં, મોટા દાંડા વાળાં. ૨ આવી રીતે પણ બોલાય છે.
૩ ધનવાન માણસ પોતાના વંશજોના ઉપયોગ માટે ધન દાટિ છે, ત્યારે ધન દાટતાં
જોઈ ધરતી હસે છે કે દાટનાર અગર તેના વંશજોને આ ધન કામ લાગશે કે કેમ ?
ચોક્કાઓ અખતર પહેરે છે ત્યારે પોતે ધારે છે કે હવે મને ભય નથી, ત્યારે કાળ હસે
છે કે મારી શક્તિ આગળ અખતર ટકશે કે કેમ ? ધણી છોકરાંને પોતાનાં માની લાડ
લડાવે છે ત્યારે વ્યભિચારીણી સ્ત્રી હસે છે કે, કોનો દીકરો ને કોણ પોતાનો માની
રાજ થાય છે ? આ ભાવાર્થ છે. ૪ તે તોળતાં તોળતાં દેડકાં ફૂદી આધાં થાય, તેથી
જોખાય નહીં. ૫ ચોક્કાળથી બાંધેલી ત્યાં સુધી એકઠાં, પછી નોખાં નોખાં રડી જાય.
૬ વાડાવાડાની એટલે ભાઈઓ અથવા દીકરાઓની વહુઓ.

૬૯૫. કાતી કાપડ, જેઠે ઘી, ભાદરવે કપાસ. ૨

કાતી કાપડ, જેઠે ઘી, ભાદરવે કપાસ;
દીકરી ઘેર, વહુ માવતરે, એ પાંચે કરે વિનાશ.

૬૯૬. સોઢી શણગારે ત્યાં બજાર ઉઠી જાય. ૭

સોઢી શણગારે ત્યાં બજાર ઉઠી જાય. સુતારના ધરનો દીવો.^૧
જેઠો કાઝાં બાંધતાં પરવારે નહીં. આંધળીને પાથરતાં બહાણું વાય.
વાત કરતાં વાંઝણી વીયાય. વાત કરતાં વેગડી^૨ વીયાય.
સોઢીને શણગાર સજતાં સવાર પડે.

૬૯૭. થોડે નફે બોહોળો વેપાર. ૩

થોડે નફે બોહોળો વેપાર.
આવતો નફો જવા દે તેને નફામાં જીતીઓ.
ઢાહુરો—થોડે ખાટે ખાટીએ, બોહોળો કીજે વેપાર;
ઉધાર કાઢને ન આપીએ, તો બમણા મહિને બાર. ૫૭૯

૬૯૮. ઠામ જાય ત્યારે ઠીકફે આવે. ૨

ઠામ જાય ત્યારે ઠીકફે આવે. આંખ ફૂટે ત્યારે લમર સાચું બેઠું.

૬૯૯. ડુંગર વીઆણો તે ઉંદર નીકળ્યો. ૪

ડુંગર વીઆણો તે ઉંદર નીકળ્યો.
બાર વર્ષ બેટા બોમ્બા, ત્યારે કહે બાપા મને બપડું.
બાર વર્ષે બાવો બોલ્યો, તો કહે, બચ્ચા દુકાલ પડેગા.
ગાઈ ગાઈને ગાયું, ત્યારે વરનું નામ ધૂળ.

૭૦૦. હાતરડાં ગળવાં સહેલ છે, પણ કાહાડવાં મુશ્કેલ છે. ૨

હાતરડાં ગળવાં સહેલ છે, પણ કાહાડવાં મુશ્કેલ છે.
ભાંગાં પીની સહેલ હે, પણ લેહેરાં મુશ્કેલ હે.

૭૦૧. વાંઢાને વલોણું નહીં, ને વેશ્યાને વગોણું નહીં. ૯

વાંઢાને વલોણું નહીં, ને વેશ્યાને વગોણું નહીં.
હથેળીમાં વાળ નહીં, ને ગધેડાને ગાળ નહીં.

૧ સુતારના ધરનો દીવો: એક સુતારે ખરે બપોરે દીવો કરવાનું પોતાની સ્ત્રીને કહ્યું, તે સાંભળી પાસે બેઠેલા માણસને આશ્ચર્ય લાગ્યું તેથી સુતારને પૂછ્યું કે ખરે બપોરે દીવો શો? સુતારે જવાબ આપ્યો કે, અત્યારે કહીશ ત્યારે રાતે દીવો કરશે.

૨ વેગડી=ધોડીની જાત છે.

ચાડીઆને શરમ નહીં, ને અઘોરીને ધર્મ નહીં.
મૂર્ખને મર્મ નહીં, ને દિગંબરને શરમ નહીં.
સંતને તંત નહીં, ને સાધુજનને સ્વાદ નહીં.
ગરાસીઓ ગોઝારો નહીં, ને પારસી નાતજ્ઞારો નહીં.
વાંદાનો વકર નહીં, ને જાશમાં શકર નહીં.

દોહરા—ચોકીમાં ચોરી નહીં, નહીં વેશ્યાને કંથ;
મડાવાને નહીં વીજળી, નહીં માંદાને પંથ.^૧ ૫૮૦
વેશ્યા કાઠી રાંડે નહીં, નહીં રાગને દંડ;
પાણીને અગ્નિ નહીં, નહીં જીવતાને પીંડ.^૨ ૫૮૧

૭૦૨. દાતા દાન કરે, ને ઊપર વિનય કરે. ૬

દાતા દાન કરે, ને ઊપર વિનય કરે.
નાગા પછ આપે નહીં, ને મરડ કે મોટાછતો પાર નહીં.
દાતા બિન મીલે ન દાન, ગુરૂ બિન મીલે ન જ્ઞાન.
સારાં ઝાડ ફળ આપે ને છાયા કરે. રામે લંકા લેઈ, વૈકુંઠ આપ્યું.
દોહરો—અગર બળંતાં ગુણુ કરે, ને સુખડ ધાસંતાં;
શરા હોય તે રણુ ચડે, ને કાયર નાસંતાં. ૫૮૨

૭૦૩. વલ્લોણામાં મુતરવું. ૬

વલ્લોણામાં મુતરવું. ભલાઈ કરી પાણીમાં નાંખવી.
દૂધમાં કદૂધ ઓરવું. કયાં-કારબ્યા માથે પાણી ફેરવવું.
જમાડીને જોડા મારવા. મુતરે ચળુ લેવરાવવું.

૭૦૪. છીનાળ રાંડ છમકતી ચાલે, ને ઘુંધટડામાં ઘર ધાલે. ૧૦

છીનાળ રાંડ છમકતી ચાલે, ને ઘુંધટડામાં ઘર ધાલે.
ચંચળ નારનાં નેણુ ચંચળ, ચક્રવક્ર ક્યારી કરે.
આધું ઓઢે, ઘુંધટો તાણે, તેના ગુણુ ગોવિંદ જાણે.
નીચું જોઈ નારી ચાલે, તે પગ પાતાળમાં ધાલે.
દોહરા—જોયા જોયો આખલો, નીચાં જોઈ નાર;
એકલ હટો વાણીઓ, એ ત્રણે ગરદન માર. ૫૮૩
ચંચલ નેન છીનાલકે, સખસે રાખે પ્રીત;
એક છોડ છતીસ કરે, વોહી કુતીઅનકી રીત. ૫૮૪

૧ મુસાફરી. ૨ શ્રાદ્ધના પીંડ આપે છે તે.

કુતીઅન બડી હરામકી, દામ દેખ લલચાય;

જીસકા દામ હરામકા, વોહી કુતીઅન ધર જાય.

૫૮૫

જોડકણી-પગ પછાડે, પાની મોડે, કુવા કઠે અંખોડો છોડે;
છેડો કહાડી વા બિડાડે, કુલટા તે શું ઢોલ વગાડે?
આગળ ચાલે, પાછળ દેખે, જમણા કરનું કંકણ પસારે;
હાથ પસારી પીઠ દેખાડે, અકુલિન તે શું ઢોલ વગાડે?
અચકો મચકો તારે ઝાઝો, મુખે ખરે? છે કુલ;
એક કંથ જો તારે હોય, તો મારું માથું કુલ.

૭૦૫. તમાકુ પીવાના, ખાવાના ને સુંઘવાના વ્યસન વિષે. ૧૩

ખાય તેના ખુણો, પીએ તેનું ધર;

સુંઘે તેનાં લુગડાં, એ ત્રણે બરાબર. ૧

આંધી કટકી અમલરી, ચપટી ભાંગ ન ખાય;^૧

તે નર કોહી સરીખડા, ધાને ધાન સમાય. ૨

કોઇ સુંઘે, કોઇ ખાય, કોઇ પીએ હુકકો;

તમાકુનું વ્યસન કરી, ઠાર ઠાર થુંકો. ૩

છેલ વ્યસન છીંકણી, રાજ વ્યસન હુકકો;

ગાંડું વ્યસન તમાકુ, તે ઠાર ઠાર થુંકો.^૨ ૪

તમાકુ તે એક વાર, ભાંગ વાર બીજી;

તપખીર તે વારંવાર, એ ફજેતી ત્રીજી. ૫

સુંઘણીકા સડાકા, જખ સુંઘે તખ તાળ;

જીસકી પર્ધડીમેં ડખી, વો જતપતિ રાજ. ૬

સુંઘણી સોહામણી, ને લુગડાં લજમણી;

સુગ સુંગામણી, ને છીંક છીંકામણી,

લાજ લજમણી, ને હાથ ઓડામણી. ૭

હુકકા વાળો હડીઓ કહાડે, ચપટીવાળો ચોર;

જરદાવાળો ઝોંટો મારે, જેમ ઓખરીઉં દોર. ૮

તમાકુ રે તમાકુ, ઝાડે ચહડી જોયું;

એક બીડી તમાકુ માટે, અજાયકપણું ખોયું. ૯

કોઇ ખાવે, કોઇ પીવે, ને કોઇ લે વાસ;

૧ મુખેથી બોલે છે તે જાણે કુલ ઝરે છે. ૨ વ્યસનીએ પોતાનો ભાવ દર્શાવ્યો.

૩ આવવાનું.

તમાકુની નિંદા કરે, તેનું જય સત્યાનાશ. ૧૦

ગરીબ ઘેર છીંકણી, રાજ ઘેર હુકકો;

સાધારણ ઘેર ખીડી, તે બેઠાં બેઠાં ડુંકા. ૧૧

હુકકો ને હાથી, તે જતપતિના સાથી. ૧૨

દોહરો—સસા ચલા સ્વર્ગમેં, બેઠા પાલખી માંહે;

અધખીચસેં પીછા શીરા, હુકકા તમાકુ નાંહે. ૧ ૫૮૬

૭૦૬. સંધ્યા તર્પણ સાંતીડું ને કેદાળી ખટકર્મ. ૨

સંધ્યા તર્પણ સાંતીડું ને કેદાળી ખટકર્મ;

ધરમાં હોય બે બળદીઆ, તો રહે ધરનો ધર્મ. ૨

“હવે સારું વર્ષે હું શું ગા-માં હાથ ધાલું.” ૨

૭૦૭. સુકા ભેંશું લીલું બળે. ૫

સુકા ભેંશું લીલું બળે. નખળા સાથે સહુ નખળા.

પાપડી સાથે ધઅળ બકાચ. ઝાઝે ગાંડે ગામ ગાંડું.

લકાઈ બેવા જય તેને પણ વાગે.

૭૦૮. ચોમાસામાં વર્ષાદ કેવો થશે તે જાણવા સારું અનુભવથી કે

શાસ્ત્રાધારે વર્તારો કાહાડવાને લોકોમાં પ્રચલિત એમાં અથવા

આધારભૂત વાકયો. ૮૦

૧ અશ્વિનિ ગળતાં અન્નનો નાશ, રેવતી ગળતાં^૪ નહીં જળ આશ.

૧ સારસ્વત બ્રાહ્મણ હુહાણા તથા ખત્રીના ગોર થાય છે. તે ગોર લોકો હુહાણા તથા ખત્રી સાથે રોડીવ્યવહાર રાખે છે ને તે લોકોમાં હુકો પીવાનો ચાલ એટલો બધો છે કે સાધારણ કહેવત ચાલે છે કે, “બે સારસ્વત, ને ત્રણ હુકા.” એક સારસ્વત સદાશ્વરણથી ચાલી ધૈર્યભક્તિ કરતો હતો, તેને સ્વર્ગમાં લેઈ જવા વિમાન આવ્યું સારસ્વત વિમાનમાં બેઠો, એટલે તેને વિમાનવાળા લઈને ચાલ્યા. રસ્તામાં હુકાની તલ્લમ થઈ, ત્યારે સારસ્વતે વિમાન બપાડનારને પૂછ્યું કે, “સ્વર્ગલોકમાં હુકકો છે?” તેમણે ઉત્તર આપ્યો કે, “બધું છે, પણ હુકકો નથી.”—એ સાંભળી સારસ્વતે કહ્યું, “વાળ વિમાન પાછું મારે સ્વર્ગમાં નથી આવવું.” આ વાત સારસ્વતનો હુકા ઉપરનો ભાવ દર્શાવવાને માટે છે. તે ઉપરથી લોકોમાં ચાલતો આ દોહરો છે. ૨ ધર્મ સંબંધી મહિમા જેના મનમાં નથી તે લોકોને પોતાની ધૃત્તિ પ્રમાણે વર્તન કરવા તરફ આગ્રહ રહે છે તે સંબંધમાં આ દોહરો છે. ૩ એક ભરવાડ હાજતે જઈ પાણીને બદલે ઢેકાથી સાફ થતો હતો. તેને એક બ્રાહ્મણ મળ્યો ને શૌચ વિધિનો ઉપદેશ કર્યો. તેમાં પાણી આમ લેવું, હાથ માટીથી ધોવા, પગ ધોવા ને આચમન કરવું, કપિસ્નાન કરવું વગેરે કહ્યું. ત્યારે ભરવાડ કહે છે, “મહારાજનું માથું ફર્યું છે.” એવા સંસ્કાર મન ઉપર પડી જાય છે તે ઉપદેશથી ખસી શકતા નથી. ૪ ગળતાં=વરસાત.

- મહા (માધ) મેલો ને ચૈત્ર ચોખ્ખો સારા.
 ભરણી ગળતાં તણુ તો નહીં, જો કદી કૃતિકા^૧ વરસે નહીં.
- ૨ કૃતિકાના છાંટા સારા; કૃતિકા કલ્યાણુ.
 ૩ રેહિણિ સુવા તો બળદીઆ મુવા; રેહિણિ ગાજે તો બહોતરું બાજે.^૨
 રેહિણિ દાઝી તો મુઠ બાઝી. રેહિણિ તપે તેનું ફળ સાફ.
 રેહિણિ રેલે કે તપે તે સારી. રેહિણિ ગાજે તો ડાંડીઆ બાજે.
- ૪ રેહિણિ તપે ને મૃગશર વાય, તો આદ્રામાં મેહ અનર્ગળ થાય.
 ૫ મૃગશર ન વાયા વાયરા, આદ્રાં ન વુઠા મેહ;
 જોબન ન જાયો જોટડો, ત્રણે હાર્યાં તેહ.
- ૬ દિવસે કરે વાદળાં, રાતે કહાડે તારા;
 બરે બપોરે છાંટા, એ અગનેતરાના^૩ ચાળા.
- ૭ જો વરસે આદ્રા, તો બારે માસ પાધરા.
 ૮ ઉત્તરમાંથી વરસાદ ચહડી આવે તો, વરસાદ થોડો પણ ધણુ દિવસ વરસે.
 પૂર્વમાંથી વાદળાં ચહડી આવે તો, વરસાદ થોડો થાય, ખાડાખાખો-
 નીઆં ભરાય.
 દક્ષિણમાંથી^૪ વાદળાં ચહડી વરસાદ મંડાય, તો સેહેજસાજ વરસાદ થાય.
 પશ્ચિમમાંથી વાદળ ચહડે, તે રેલમછેલ કરી મુકે, મુશળધારથી વરસે.
- ૯ વખ (પુનર્વસુ) પખ (પુષ્ય) બે ભાષલા, વરસે તો વરસે કે વાષલા
 તો વાયલા.
- ૧૦ આશ્લેષા ચગી તો ચગી ને ફગી તો ફગી.
 જો વરસે આશ્લેષ તો શું મશજેશ ?^૫
- ૧૧ પુષ્યનાં પાણી, તે અમૃત પાણી.
 ૧૨ જો વરસે મધા, તો ધાનના થાય ઢગા.
 જો વરસે ઉત્તરા તો ધાન ન ખાય કુતરા.
 જો વરસે પૂર્વા, તો લોક બેસે ઝુરવા.
- ૧૩ જો વરસે હસ્ત, તો પાકે અઢારે વસ્ત.
 હાથીઓ વરસે હાર, તો આખું વરસ પાર.
 જો વરસે હાથીઓ, તો મોતીએ પુરાય સાથીઓ.

૧ કૃતિકા વરસે તો આગળનાં ત્રણ નક્ષત્રનો દોષ મટી જાય છે. ૨ બહોતર દિવસ મોડો વરસાદ આવે. ૩ સંવત્ ૧૮૬૯ માં દુકાળ પડ્યો હતો તેપરથી. ૪ હાલારમાં દક્ષિણમાંથી પવન આવે તેને ગિરનારી પવન કહે છે. ૫. કાંઈ ન પાડે.

વરસાદજી વરસે હાથીઆ, તો કણબણ^૧ બારણે સાથીઆ.
 હાથીઓ ગાજે, તો આવતા વર્ષને માટે કાલ સારો.
 હાથીઓ વરસે, તો તીડ વગેરે જીવની ડાઠ બંધ થાય.
 દોહરા—વિણુ સગે વિણુ સાગ ને, વિણુ નાતરીએ નેહ;
 વિણુ માવતરે જીવશું, તું વિણુ મરીએ મેહ. ૫૮૭
 અપાડી પુનેમ દિને, વાદળ બીનો ચંદ;
 તો ભડલી વાયક કહે, સધળે ઘેર આનંદ. ૫૮૮
 અપાડી પુનેમ દિને, ગાજવિજ વરસંત;
 હોય ન લક્ષણ કાળનાં, આનંદે રહે સંત. ૫૮૯
 અપાડી પુનેમ દિને, નિર્મળ ચંદ્રાભાસ;
 પીયુ તમે જાઓ માળવે, વર્ષાની નહીં આશ. ૫૯૦

૧૪ જે વરસે ચિત, તો પાડે ભીંત.

ચિત્રાના વરસાદે નવસો નવાણું નદીઓ થઈ છે.

૧૫ જે મધ્યામાં વાવે તલ, તો પૂર્વામાં વાવે ભલ.

ઉત્તરામાં વાવે પાણી, હાથીઆમાં વાવે ભાણ.

ઓપાઈ—ચૈત્ર માસે દો દિન સારા, આદ્ય ચૌદશ પક્ષ અંધારા;^૨ ૫૯૧
 નહીં વાદળ તો વરસે મેહ, જે વાદળ તો જીડે ખેહ.^૩

વા વાયા સુરીઆ,^૪ તો ભાત કયું પુરીઆ? ૫૯૨

ધાજીરી^૫ વા વાયા તો, હજી છોડી ઘર કયું ન આયા?

કૃતિકા કદ્યાણુ કરે, રોહિણિ કરે સુકાળ;

જે વર્ષે મૃગશિર્ષ તો, નિશ્ચે પડે દુકાળ.

આદરા ભરે ખાદરા, ખેડુતના દિ પાધરા. (વરસે તો)

આદરા^૬ કરે ઉલામણુ, તો માસે આવે મેહ;

ઉત્તર ભરે નિરંતર પાણી, પૂર્વ આણે રેલ.

પશ્ચિમ ખાડખાખોચીયાં, દક્ષિણ ટીપાં તેર.

આસો (મહીનો) મેઘ નાસો.

૧૨

૧ આ દેશમાં ખેડુતોમાં કણબીઓનો ભાગ ધણો હોય છે. હાથીઓ વરસે તો કણબીઓને હર્ષ થાય એટલે કંકુના સાથીઆ તમામ ખેડુતના ઘરમાં કરે છે. ૨ વહ ૮ ને ૧૪. ૩ ખેહ=ધુળ. ૪ સુરીઓ વા=પશ્ચિમ કે દક્ષિણનો વા, તોફાની વા વાય ત્યારે થાળીમાં ભાત શા સાડ પીરસ્યો? દુકાળનું ચિન્હ છે મટ્ટ સંભાળવું. ૫ ધાજીરી વા એટલે ઉત્તરનો વા વાયા તો સાંતી છોડી નાખીને ઘર કેમ ન આવ્યા? ઉત્તરનો વા વાય તો જરૂર વરસાદ આવે. ૬ ઉલામણુ=વરસે નહીં તો. આદરા વર્ષે નહીં તો એક માસે મેહ આવે.

- ૧૬ દોહરા-પૂર્વ તાણે કાયખી,^૧ જો આથમતે સુર;
ભડલી વાયક એમ ભણે, દૂધે જમાડું કુર.^૨ ૫૯૩
- ૧૭ ભર અપાડી ખીજડી, નીમે નીરખી જોય;
જો હોય સોમે શુકરે, તો જળ બંબારણુ^૩ હોય. ૫૯૪
- ૧૮ ભર અપાડી પંચમી, જો હોય વાદળ કે વીજ;
ધાન વેચી ધન કરો, રાખો બળદ ને ખીજ. ૫૯૫
- ભર અપાડી પંચમી, જો ઝથુકે વીજ;
નદી નાળાં ભરાઈ જશે, રાખો બળદ ને ખીજ. ૫૯૬
- ૧૯ શનિ, રવિ કે મંગળે, જો પોહોડે^૪ જદુરાય;
ચાક ચડાવે મેદની, કરકે પાજ બંધાય.^૫ ૫૯૭
- ૨૦ અપાડ વદી અષ્ટમી, જો કદી વાદળ છાયો;
ચારે માસ તથુકીયા, જાણે ભાંડો રાયો. ૫૯૮
- અપાડી પુનેમની રાત્રે ચંદ્ર ન દેખાય તો ચારે મહિના પુષ્કળ વર્ષાદ થાય.
- ૨૧ आषाढ्यां पूर्णमास्यां च रात्रौ चन्द्रो न दृश्यते ।
तदा चतुर्दश मासेषु मेघा बहुव्रति वै जलम् ॥
- ૨૨ શ્રાવણુ પાંચે પાછલે, મેધ ન માંડે આળ;^૬
પીયુ પધારો માળવે, અમે જથું મોસાળ.^૭ ૫૯૯
- ૨૩ જળ વરસે સુખ સર્પિણી, અશ્લેષામાં જોય;
તાળ તીજરી નહરવા, જાનું ડહર હોય. ૬૦૦
- ૨૪ અધિક માસ જો શ્રાવણુ બને, રાજ પ્રજા પીડા સને;
સુખમય વર્ષા તર્ષા ધણી, સુખમાં સેવક, દુઃખમાં ધણી.
- ૨૫ રૂંચો મેહ દિવાસે આવે, નીકર બળેવ બાથમાં ધાલીને લાવે;
ગથો મેહ પૂર્વા લાવે, નીકર બળેવ બાથમાં ધાલીને લાવે.
- ૨૬ ભલાં વાણીઆના પચુસણુ, કે ગયાં વરસ વાળ્યાં.
- ૨૭ શ્રાવણુનાં સરવડીઆં, ભાદરવાની રેલ;
આસો તહારાં છોકરાં, નદીએ નાહાવા મેલ.

૧ કાયખી=મેધધનુષ. ૨ કુર=કુરીઆ, ચોખા. ૩ બંબારણુ=ધણો. ૪ દેવ પોહોડી અગીઆરસ જો આ ત્રણવારી આવે તેનું ફળ. ૫ “પૃથ્વી પ્રલય થાય પણ બોલાય છે.” ૬ આળ=ચિન્હ. ૭ શ્રાવણુના પાંચ પાછલા દહાડા એટલે વદ ૧૦ થી અમાસ સુધીમાં વરસાદ કોઈ ચિન્હ ન માંડે તો વરસાદની આશા મૂકવી ને દુકાળ પડવાનો મટિ તમે નાથ માળવે જાઓ.

- ૨૮ ચૈત્ર તપે ને વૈશાખ વાય, તો વરસ સારું.
ચૈત્ર નિર્મળો સારો, ચૈત્ર વદ ૮ તથા ૧૪ નિર્મળ હોય તે સારાં.
- ૨૯ જો ગાજો ભડ, તો કુવા કાઠે ખડ.^૧
- ૩૦ જેઠ આકરે બારે મોળા.
- ૩૧ ફાગણ વદ ૧ ને તે પછી પાંચમ સુધીમાં વર્ષાદ થાય તો સારા વર્ષનો કાલ.
- ૩૨ શ્રાવણ પંચકાના છાંટા થાય તે સારા.
- ૩૩ “વીજળી થઈ ઈશાની, ને રૂપીઆની કાચળી વીસારી.”^૨
ઈશાની વીજળી સારાં ચિન્હ સૂચક છે.
- ૩૪ ભડલી તું કાં ડડલી, જેઠે વંડમાં મૂળ;
જો વરસે શ્રવણ પંચકા, તો ફાંટ ભરાવું કુર.
- ૩૫ સ્વાંતિ દીવા જો બજે, વિશાખા છૂટે ગાય;^૩
ચાક ચડાવે મેદની, પૃથ્વી પ્રલ્હે થાય.
- ૩૬ ગુરુ શુકની વાદળી, શનિશ્ચરની છાંય;
સહદેવ કહે ભડલી, ખિન વરસે નવ જાય.
- ૩૭ પશ્ચિમ તાણે કાચળી, રવિ ઉગમતે સૂર;
કુંગર બાંધી ઝુપડાં, પાદર આવશે પૂર.
- ૩૮ જેઠ અંતર દો દહાડલા, જો કદી ગાજો ભડ;^૪
નદી કિનારે રૂખડાં, કુવા કાઠે ખડ.
- ૩૯ જેઠ ગયો, અષાઢ ગયો, ને શ્રાવણ તું પણ જ;
ભાદરવો ભરી આગશે, જો છઠ ને અનુરાધા.
- ૪૦ ચોપાઈ—અષાઢ માસે દો દિન સારા, આઠમ પુનમ ઘોર અંધારા;
ભડલી કહે મેં પાયા છેહ, જીતના બાદલ ઇતિના મેહ. ૬૦૧
- ૪૧ શ્રાવણમાં સરડાં પરડાં, ને ભાદરવાની હેલી;
જો એક વરસ આવું નહી, તો રૈયત ખને ઘેલી.

૧ કુવાનું પાણી ઢળે તેથી કુવા કાઠે ઘાસ થાય, બીજે ઠંડાણે ન થાય.
૨ વાણીએ દાણા ખરીદવા ગયો, સોદો નક્કી કર્યો, તોલ કરી લેવાને આવ્યો ત્યાં ઇશાનની વીજળી થઈ, તે વાણીએ દીઠી એટલે બોલ્યો,
“વીજળી થઈ ઈશાની, ને રૂપીઆની કાચળી વીસારી.”
એમ કહી ઘેર આવ્યો ગયો ને સોદા પ્રમાણે માલ નહીં લેતાં સોદો રદ કર્યો.
૩ દીવાળી ને ધનતેરશ. ૪ જેઠના બે દિવસ ખાકી હોય, ને ભડ ગાજો તે નહીને કાઠે કાંઈક ઝાડ તથા કુવાનું પાણી ઢળવું હોય ત્યાં ફક્ત ઘાસ દેખાય, એટલે ક્યાંયે લીલું દેખાય નહી.

૪૨ શ્રાવણુ જય કોરડો, તો કણુ ભરાય ઝોરડો.^૧

૪૩ શ્રાવણુ સુદી સપ્તમી, સ્વાંતિ જો સૂર;

દુગર બાંધો ઝુપડાં, પાદર આવશે પૂર.

૪૪ કર્કે ભીંજે કાંકરો, સિંહે ભીંજે પાળ;

સહદેવ કહે ભડલીને, ટીંબે પાકે શાળ.^૨

૪૫ ઘેલી ચિત્રા કરે ખેલ, ભર ઉંઢાળે આવે રેલ.^૩

૪૬ જો વરસે સ્વાંત તો ન વાગે તાંત.^૪

૪૭ ચૈત્ર માસકા દો દિન સારા, આઠમ ચૌદશ પક્ષ અંધારા;

ગાજ વીજ કરે ચમકારા, તો અસાડ માસ કોરા નીરધારા.

સોરઠો—મા તણાવ^૫ તું મેહ, તારાં તાણ્યા નહીં વરતીએ;^૬

એક સગપણુ દુજો સ્નેહ, તું તાણીશ^૭ તો તુટશે. ૬૦૨

૭૦૬. ભવ આખો રળ્યા, ત્યારે પારકે લોકડે બળ્યા. ૪

ભવ આખો રળ્યા, ત્યારે પારકે લોકડે બળ્યા.

ભણી ભણીને જીંધા વળ્યા, આઠ જઈ ઝોટલો.

જિંધાડે વાંસે રળ્યા, ત્યારે માંડ રોટલા મળ્યા.

જન્મારો આખો રળ્યા, ને જહનમમાં નાંખ્યું.

૭૧૦. કાગડાની ગાં-માંથી ગંગાજળ નીતરે નહી. ૯

કાગડાની ગાં-માંથી ગંગાજળ નીતરે નહીં.

માંસ ચુંથે કાંઈ નાણાં નિકળતાં નથી.

એ દૂધમાં કાંઈ લા કે સા નથી. ધરમે મુત નહીં હે.

આપાની ઢોલકીમાં કાંઈ સા નથી.^૮

એ પાણીએ મગ ચહડે નહિ.

બકરીના ગળાંના આંચળમાંથી દૂધ નીકળે નહીં.

પાણી વલોવે માંખણુ જીતરે નહીં.

૧ એટલે જેઠ અષાઢમાં પુષ્કળ વરસાદ પડ્યો હોય તો. ૨ શાળ એટલે કમોદ અગર હાંગર ક્યારડામાં પાણી ભર્યાં હોય ત્યાં પાકે. કર્કે રાશિ તથા સિંહ રાશિમાં વર્ષાદ થયો હોય તો પાણી એટલું પડે કે ટીંબા પણ ક્યારડા જેવો થાય ને ત્યાં ટીંબે શાળ પાકે, એ ભાવાર્થ છે. ૩ એટલું પાણી પડે કે ઉંઢાળામાં પણ રેલ જેવી પાણીની છત રહે. ૪ તાંત પીંજણમાં હોય, તે કપાસ થાય તો તાંત વાગે; પણ સ્વાંત વરસે તો કપાસ થાય નહીં ને તાંત વાગે નહીં, એ ભાવાર્થ છે. ૫ ખેંચાવું. ૬ વરતીએ=પેટ ભરીએ કે જીવીએ. ૭ બંધ રાખવું. ૮ કાઠી દરબારને લોક આપો કહે છે. સા=ગંધ.

દોહરો—ઠાલાં સોગઠાં કુટતાં, ખુટયું દીપક તેલ;
તોએ સાર પામ્યા નહીં, ખટપટ આઘી મેલ. ૬૦૩

૭૧૧. બેહયાના બેલ, ને ગાંડાની ગાડી. ૫
બેહયાના બેલ, ને ગાંડાની ગાડી. જનીનાં જોતર ને ત્રવાડીની રાસ-
સસરેકી ગાડી, સાલેકે બેલ, ઝોર અંદા કરે સેલ.
નરસિંહ મેહેતાની ગાઢી.

જોડકણું—અજડ^૧ અજડ, અકાણો^૨ સાથી;
ભાંગેલ ગાર્કું, તેમાં બેટો ભીમડો ભાથી.
ક્યાંની છંટ, ક્યાંનાં રોડાં, ભાનુમતિને કુઆ જોડા.^૩

૭૧૨. પરમેશ્વરને ઘેર સૌ સરખું છે. ૮
પરમેશ્વરને ઘેર સૌ સરખું છે. જન્મ ને મરણ ટાણે સૌની દશા એક.
રોગમાં ભાગ કાઢથી લેવાતો નથી, ભોગમાં લેવાય.
સૌનાં શરીરમાં લોહીમાંસ સરખાં છે.
રાખનાં લીંડાં સોનાંરૂપાનાં નથી થતાં.
પૈસાદાર કાંઈ સોનુંરૂપું નથી ખાતા.
થાળી સોનારૂપાની હોય, પણ અધાંતી થાળીમાં અનાજ એક.
પરમેશ્વરને ઘેર નાતજાતનો ભેદ છે નહીં.
When God created man, there was no gentleman,
All are equal in the sight of God.

૭૧૩. બહોત ગઈ થોડી રહી. ૧૦
બહોત ગઈ થોડી રહી.^૪ કાઢ્યાં એટલાં કહાડવાં નથી.
હવે કાંઠે બેઠા છીએ, ગમે ત્યારે ધસી પડીએ.
મરવા સાડે ભોંય સુંઘે છે, પણ મમત્વનો પાર નથી.
હવે પરમેશ્વર દોરી ખેંચી લે તો સાડે.
હવે ધોળામાં ધૂળ નાંખવી નહીં.^૫
હવે ધોળાં લજવવાં નહીં.
હવે અમે થોડા દિવસના મેમાન છીએ.

દોહરો—બહોત ગઈ થોડી રહી, થોડેમ ઘટ જાય;
એક પલકકે કારણે, આજ ક્યું ગુમાય? ૬૦૪

૧ અજડ=ફેરવ્યા વગરનો. ૨ અકાણો=આખાડો, મસ્તીખોર. ૩ જોડા=અનાથો.

૪ ઉમર. ૫ શરમ બરેહું કામ કરવું નહીં.

બહોત ગઈ થોડી રહી, મન આતુર મત હો;

ધીરજ સબકા મિત્ર હે, કરી કમાઈ મત ખો. ૬૦૫

૭૧૪. વાતમાં મારે, તોલમાં મારે, મૂલ્યમાં મારે વાણીઓ. ૩.

વાતમાં મારે, તોલમાં મારે, મૂલ્યમાં મારે વાણીઓ.

લોહોડું ઘાસે, લાકડું ઘાસે, ઘાસે મોટો પાહાણીઓ,

પણ કશામાં ઘાસે નહીં એક વાણીઓ.

પાશર છેડ છાળડે, પાશર ધડે ધાળડે;

પાશર તોલમાં ફેર છે, પાશર ઓછો શેર છે.^૧

૭૧૫. કાં શેથો કે ટાલ. ૪

ધરવો જોગ ત્યારે ન જોવી વસ્તી, સાધવો ભેરવ ત્યારે મેલવી અસ્તી.

દાતારથી સુમ ભલો કે ચોખી પાડે ના.

દોહરો—કાડી ચોખો લે ચલી, વચમાં આવી દાળ;

એ વાત અને નહીં ભેગી, કાં શેથો કે ટાલ. ૬૦૬

જોડકણું—કરવો ઉઘમ ત્યારે ન કરવો ખ્યાલ;

આખખા એ એ નહીં અને કાં શેથો કે ટાલ.

૭૧૬. લાકડાંની પોલની ને માણસના પેટની ખબર પડે નહીં. ૬

લાકડાંની પોલની ને માણસના પેટની ખબર પડે નહીં.^૨

૧ શેરમાંથી શેર ઓછું આપે.

૨ “જ્યસી ઉંગલી, વયસા તાર, મરે જોગી તો, રાણી પહેરે હાર.”

એક વજીરના મકાનમાં તેની સ્ત્રી ઓઝલના પડદામાં રહેતી હતી. પોતાના મકાનના વાડામાં ભેંસોની કોડ હતી, ને ભેંસને દોહવા સારૂ ભરવાડ નોકર રાખેલો હતો. એક દિવસ તે ભેંસ દોહવા આવતાં પાડીને ધવરાવવા સારૂ જોડી તે હાથમાંથી છુટીને નાડી અને રહેવાના મકાનના એક ખંડમાં પેસી ગઈ. ભરવાડ પાડી પાછળ આવ્યો, પણ પાડી ધરમાં પેસી ગઈ તે વજીરની સ્ત્રીએ જોઈ હતી તેથી પડદા બહાર પોતાની આંગળી કહાડીને ભરવાડને ક્યા ખંડમાં તે ગઈ તેનો ઇશારો કર્યો, એટલે તે ખંડમાં ભરવાડ જઈ તે પાડી બહાર કાઢાડી લાવ્યો અને પોતાનું કામ હમેશની માફક કરવા લાગ્યો.

વજીર સાંજરે ઘર આવ્યો, અને પોતાની સ્ત્રી પાસે ગયો, ત્યારે સ્ત્રીને ઉદાસ જોઈ ઉદાસીનું કારણ પુછતાં, પાડી સંબંધી અનેલી હકીકત સ્ત્રીએ કહી, ત્યારે વજીરે કહ્યું એમાં ઉદાસ થવાનું કાંઈ નથી; ત્યારે બાઈએ કહ્યું, “તમે સમજ્યા નથી. મારી આંગળી ભરવાડ જોઈ ગયો માટે તે કપાવી નાંખવી એવો મારો નિશ્ચય છે, માટે તે આંગળી કપાવો નહીં ત્યાં સુધી હું ઉદાસ રહીશ.” વજીરે આંગળી નહીં કપાવવા બહુ સમજાવ્યાં પણ બાઈએ માન્યું નહીં, ને આખર તે આંગળી એક હુલમને બોલાવી કપાવી નાંખી.

આ ઉપરથી વજીરની સ્ત્રીના પતિવ્રત વિશે તે બાઈના ધાર્યા પ્રમાણે ખાતરી

પેટમાં કાઢથી પેસી નીકળાતું નથી.

વજરના મનમાં થઈ તેથી સ્ત્રીપુરૂષ બન્ને ખુશીમાં રહેતાં હતાં. પોતાની સ્ત્રીના પતિવ્રતની વજરના મનમાં ખાતરી થવાથી વજરને કાંઈક ગર્વ થયો, તેથી હુમ સોખતની મંડળીમાં પોતાની સ્ત્રીનાં વખાણુ હદ ઉપરાંત કરવા લાગ્યા તે એક મિત્રથી સાંખી ન શકાયાથી તેણે તે સ્ત્રીના દોષ ગાયા. ત્યારે વજરે તે વિષે ખાતરી કરી આપવા માગણી કરી.

તે મિત્રે ખાતરી કરી આપવા હામ લીડીને કહ્યું કે ‘પંદર દિવસના ગામતરે જવાનું નક્કી કરો. પછી હું તમારી સાથે આવું ને ખાતરી કરી આપું,’ તે પ્રમાણે બન્ને વિચાર કરી પંદર દિવસની મુસાફરીની તૈયારી કરીને વજરે પોતાની સ્ત્રીની રત્ન માગી અને મુસાફરીએ વજર તથા તેનો મિત્ર આવ્યા.

શેહેરથી બે ગાહ ઉપર એક ગામ આવ્યું ત્યાં વજર તથા તેનો મિત્ર છુપકાથી રોકાયા ને ચાકરનેકરને સામાન સાથે આગળ જઈ અમુક ગામે મુકામ રાખવા હુકમ આવ્યો.

રાત્રે વજર અને મિત્ર પાછા દિલ્હી આવ્યા અને વજરને ઘેર આવી મોડી રાતે વજરના ઘરમાં દાખલ થયા. ત્યાં તે બન્ને જાણે ઘરમાં ધામધુમ ખીછ તરેહની ભઈ. તે વખતે વજર ગુસ્સામાં આવી પોતાની સ્ત્રી તથા તેની સાથેના પુરૂષને કતલ કરી આવ્યા ગયા ને પોતાના નોકરો જે ગામ રોકાયા હતા ત્યાં જઈ રહ્યા. ખીજે દિવસે મુસાફરી બંધ કરીને તેઓ દિલ્હી પાછા આવ્યા ત્યાં પોતાની સ્ત્રીનું તથા એક પુરૂષનું ખૂન થયાની તથા તે ઠેકાણે થયાની વાત જાણી.

ખીજે દહાડે વજરે પોતાના ઘરમાંથી બેચાર લાખનું ઝવેરાત લઈ એક પોટલી બાંધી તેનો ગોળ દડો કરી બાકી મીલકત હુંટાવી દીધી અને ટુનીઆથી વિરાગ પામી એક જોગીનો વેષ ધારણુ કરી દિલ્હીથી ચાલી નિકળ્યો. મિત્ર તો પોતાને ઘેર ગયો.

ઝવેરાતનો દડો લેઇ ફરતા ફરતા વજર એક રાતના શેહેરમાં જઈ પહોંચ્યો. ત્યાં કાંઈક મુદત રહ્યા પછી વજર જોગીએ હજ કરવા જવા વિચાર કરી પોતાની પાસેનો ડલ્હો ક્યાં મૂકવો તેની તજવીજ કરવા લાગ્યો.

ફરતાં ફરતાં બધા શાહુકારોનાં ઘર જોયાં, તેમના વ્યવહાર વિષે તથા શાખ વિષે તપાસ કર્યો તેમાં તારશા કરીને એક શાહુકારનું નામ આવતાં તેનું ઘર તથા રીતભાત વિષે બારીકીથી તપાસ કરવામાં વજર જોગીને તારશાની પાછળ ફરવાની જરૂર પડી. તે વજર જોગી તપાસ કરવા સાર તારશા એક સોનીની ટુકાને ખેડા હતા તે સામે દૂર ખેડા. તારશા સોનીની ટુકાનેથી ઘેર ગયા ત્યારે વજર ફકીર પણુ તેની પાછળ ગયો. તારશા ઘેર પહોંચ્યા ત્યાં પોતાના કપડા ઉપર સોનાના તારનો કડકો જોયો એટલે તુરત નોકરને બોલાવી સોનીને ત્યાં આપી આવવા હુકમ કર્યો. તે જોઇ વજર ફકીરને ખાતરી થઇ કે તારશા ધણો પ્રામાણિક શાહુકાર છે.

ખીજે દિવસ વજર ફકીર તારશા શેઠને ઘેર ગયો. તારશાએ તેને આવકાર આપ્યો અને આવવાનું પ્રયોજન પૂછ્યું. ફકીરને ખાતરી થયેલી તેથી છૂટા મનેથી વાત કરી કે “મારે મક્કા શરીફ હજ કરવા જવું છે માટે મારી પાસે ચારેક લાખનું જવાહીર તમારે ત્યાં અનામત મૂકીને જવું છે ને તે અનામત હું ત્યાંથી આવીને લેઈશ.” શેઠે કહ્યું “આવી

કાકડી, ચીમડું કાપી બેવાય, પણ પેટ ચીરીને બેવાય નહીં.

અનામત અમે કોઇની રાખતા નથી, ને આટલું બધું જોખમ અમે કવી રીતે રાખી રાખીએ?” પછી ફફરે અનામત રાખવા આગ્રહ કર્યો, તેમ શેઠે “મંચ પકડ મુજે જોર આતા હય” તેવી રીતે નહીં રાખવાનો ડોળ કર્યો. તેમ તેમ ફફરે બહુ આજીજ કરી, ત્યારે શેઠને દયા આવી હોય, તેમ તે ધર્મનું કામ કરવા જાય છે માટે ઉત્તેજન આપવાની મહેરબાની કરતા હોય તેમ કરી કહ્યું કે, “હું તમને એક મજબુત ચોરડી સોંપું ને એક મજબુત પેટી સોંપું તે પેટીમાં મૂકી તાળું મારી, તે પછી ચોરડીને તાળું સાચવીને કુંચીઓ તમે તમારી સાથે લેતા નહો.” ફફરે લાચારીથી તે વાત કમ્બુલ કરી પોતાનો ઉલ્લેા પેટીમાં મૂકી તાળું માર્યું, પછી તે પેટી વાળી ચોરડીને તાળું મારી બન્ને કુંચીઓ સાથે લેઇ હજ કરવા ગયો. ખરચને માટે જરૂર પડતું નાણું સાથે લેતો ગયો.

છએક મહિતા પછી વજર ફફરે હજ કરીને પાછો આવ્યો. અને તારશા શેઠને લ્યાં અનામત લેવા ગયો, એટલે શેઠે કહ્યું, “તમારી ચોરડી ઉઘાડીને પેટીમાંથી કહાડી લેઇ નહો.” ફફરે ચોરડી ઉઘાડી તો બરાબર સારી સ્થિતિમાં જોઇ. તેણે પેટી ઉઘાડી માંહેથી ઉલ્લેા કહાડ્યો તો, વજનમાં તેટલો જ લાગ્યો. શેઠ રૂબરૂ ઉલ્લેા છોડી જતાં તેટલા જ વજનના નર્મદાના ગોળ કાંકરા ફફરે જોયા. ફફરે શેઠને પૂછ્યું, “આ શું?” શેઠે કહ્યું, “તમારું જે હશે તે નીકળ્યું.” હવે હીરા, માણેક, પાના, મોતીને બદલે કાંકરા નીકળ્યા. પોતે વજરાત કરેલી તેથી ડાહ્યો માણસ તો ખરો જ એટલે વિચાર કર્યો કે, “મારી પૂર્વ સ્થિતિ કોઇ બાબત નથી, મારો ફફરી હાલ છે, તેમ તકરાર ઉઠાવવાને આધાર નથી, માટે મુજે મોઢે ચાલી નીકળવું ને આ ઉલ્લેા એમને એમ રાખી મૂકવો.” ફફરે નિશ્વાસ નાંખી જે મળ્યું તે લેઇ ચાલતો થયો અને શેઠને નિરાંત થઈ.

હવે ફફરે શેઠેની અંદરના એક તકીઆમાં રહ્યો. તેણે સૂકા કે સારા રોટલા ગામ-માંથી માગી લાવી ગુજરાન કરવા માંડ્યું. વર્ષેક દહાડો વીતી ગયો છે, તેટલામાં એક બાવાની જમાત, ગુરૂ તથા વીશ પચીસેક ચેલાની બનેલી, તે ગામમાં આવી. તેમણે મુકામ શેઠેર વચ્ચે સારો ચોક જોઇને કર્યો. ગુરૂનું લ્યાં આસન કર્યું, અને સાથેના દેવને એક મોટા છત્ર નીચે પધરાવ્યા. અને આસપાસ ચેલાઓનાં આસન નાંખ્યાં. દિવસે ચેલા બિજા માગવા જાય, લોટ દાળ લાવે તેની રસોઇ કરી કાકરજીને થાળ ધરાવી જમે, ને નુસિંહજીનું બજન કરી માત્ર ભક્તિમાં દિવસો વ્યતીત કરે. આપણા ફફરે ધ્યાન રાખી દૂર બેસી આ વ્યવહાર જોયા ને પોતે તેમની ભક્તિથી રાજ થયો હોય એમ ડોળ કરી પાસેની દુકાનના ચોટલા ઊપર રાત ગુબરવા લાગ્યો, પણ રાતના તે બગૃત રહી ખેલ જોયા કરતો.

જમાતમાં ગુરૂજી તો આસન મૂકી ક્યાંયે જાય નહીં. પણ ચેલા ગામમાં બિજા સાડ જાય ત્યારે શેરીએ શેરી, ઘરે ઘર, તેમાં રહેનારાં માણસો, તેમની સ્થિતિ વિષે બરાબર ચોકસીથી તપાસ કરે. એમ દરેક દિવસ જમાત રહી તેમાં ચેલા ઘરે ઘરના તમામ રસ્તાના બાળીતા થઈ ગયા અને પછી ચોરી કરવા લાગ્યા. જેના ઘરમાં પેસે તેના દાળીનામાંથી એક કે બે દાળીના ઉઠાવે. રૂપીઆની થેલી હોય તો અર્ધા ઉઠાવે, ને ઘર-ઘણીને દુરત બાણવામાં ન આવે કે બૂમ કરે અથવા ગુમ થઈ ગયાના વહેમમાં પડે

દરિયાનો તાગ આવે, પણ છ તસુની છાતીનો તાગ આવે નહીં.

એવી રીતે કાળજી રાખી ચેરી કરવા લાગ્યા. ચેરી થવાની ફરીઆદ પોલીસમાં ગઈ, પોલીસ તપાસ કરે પણ પતો લાગે નહિ. એમ એએક મહિના થયા તેટલામાં ચેરીનો માલ સંગ્રહ કરવાનો ખાડો ભરાઈ ગયો. ત્યારે ગુરુએ કહ્યું કે “હવે આંહીથી મુકામ ઉઠાવીએ તો સાફ છે.” ત્યારે ચેલાઓએ કહ્યું, “હવે એકલા રાત્રનું ઘર લટકું ખાકી છે તેમાં ચેરી ફરી આવ્યા પછી મુકામ ઉઠાવશું.”

એટલામાં દિવાળીનું પર્વ આવ્યું. રાત્રરાણીઓ વગેરે રાત્રકુટુંબ ઘરેણાંના સારામાં સારા દાગીના પેહેરી હાંમેજીએ થઈ દર્શન કરવા નીકળ્યું તે દાગીના ચેલાઓએ જોઈ એક બે દાગીના લેવા ઠરાવ કર્યો. રાત પડી સૌ સુઈ ગયું, સોપો પડ્યો એટલે બે ચેલા રાત્રમંદિર તરફ ચાલ્યા; ચંચળાઈથી રાત્રને શયન કરવાના અંગલા નીચે જઈ બિલાડી નાંખી ઉપર ચઢ્યા. અંગલામાં રોશનીથી અજવાળું ઝોકાર થઈ રહ્યું હોવાથી સુતી વખતે ઉતારી એક પાટ ઉપર મૂકેલા દાગીના ચેલાની નજરે પડ્યા તેમાંથી અમૂલ્ય હીરાનો હાર ઉઠાવી તે નીચે ઉતરી આવ્યો. રાત્રરાણી તો નિદ્રાવશ હતી.

સવારમાં ઉઠતાં વેત દાગીના લેવા રાત્રરાણી ગયાં તો રાણીએ પોતાનો બહુ જ કીમતી હાર જોયો નહિ. રાણીએ બૂમ પાડી કે, ‘મારો હાર નથી.’ રાણી કહે, ‘મારો હાર આવે તો જ અત્ર લેવું.’ એમ પ્રતિજ્ઞા રાણીએ કરી અને રાત્રએ બહુ તપાસ કરાવવા માંડી. તેટલામાં વજીર ફકીર ટેલ નાંખતો નાંખતો નીકળ્યો. તે ટેલ એવી હતી કે સૌનાં મન તે સાંભળવાને ખેંચાય. “જયસી ઉગલી, વચસા તાર, મરે જોગી તો રાણી પેહેરે હાર.” આ ટેલ રાત્રએ સાંભળી, ફકીરને પાસે બોલાવ્યો ને પૂછ્યું, ‘આ ટેલનો બેદ શો છે?’ ત્યારે ફકીરે કહ્યું, “ખીજ વાત પછી કહીશ, પણ તમારી રાણીનો હાર બાવા જોગીના ચેલાઓએ લીધો છે; તેમના ગુરુના આસન નીચે ખાડો છે તેમાં રાત્રે આવીને પડ્યો છે. મઠિ જોગી તથા ચેલાને પકડો, કેદ કરો ને ખાડો તપાસો.”

તુરત રાત્રએ દિવાનને હુકમ કર્યો, દિવાન તપાસ કરવા ગયા, તો જોગી ગુરુ ગાંભીની ચલમનો દમ લગાવી આંખો રાત્રી ચોળ કરી બોલ્યો કે, “હમણાં પટ્ટણ સો દટ્ટણ કરી દેશ,” વગેરે ઈશ્વરી અમલકારની ધમકી આપવાથી દિવાન પાછો આવ્યો. પછી પોલીસ અમલદાર બહાદુર રત્નપુત હતો તેને મોકલ્યો, તેણે જોગીની ધમકીને નહીં ગણકારતાં ગુરુને લાત મારી આસન ઉપરથી ખસેડી નાંખ્યો. દરેક ચેલાને બળે પોલીસનાં માણસ વળગારી દીધાં, ને આસન ઉપરથી ધુળ ખસેડીને પાડીઆનો માંચો ખસેડ્યો એટલે નીચેથી હાર રાણીનો પહેલો જ હાથ આવ્યો તે દરબારમાં મોકલી દીધો અને ખાડામાં લોકોના સોનાના દાગીના, રૂપીઆ, સોના મ્હેરો ખદખદતી જોઈ બધા લોકોને બોલાવી સૌ સૌના દાગીના એળખી ખાતરી કરી સૌને સોંપી દીધા. અને ગુરુ તથા ચેલાનું કામ ચલાવીને અધિકારીએ સળ કરી.

ફકીર ઉપર રાત્રની મહેરબાની થઈ ત્યારે “ઉગલી” પોતાની બાયડીએ પોતાની આંગળી પરપુરુષ જોઈ જવાથી પોતાનું પતિવ્રતાપણું સિદ્ધ કર્યું, પણ તે રાંડ બહુ જ દુરાચરણી નીકળી તેથી બાયડીને પણ ટેકાણે કરી પોતે ફકીર થઈ ચાલી નીકળ્યા; પોતે

રાખના ચિત્તની, ને કૃપણના વિત્તની ખબર પડે નહીં.

ગોરીઆના ગુણ પેટમાં છે.^૧

૭૧૭ વાટયું ઓસડ ને મુંઝો જોગી તેની જાતભાત કોઈ જાણે નહીં. ૬

વાટયું ઓસડ ને મુંઝો જોગી તેની જાતભાત કોઈ જાણે નહીં.

વખાણી ખીચડી દાંતે વળગે. બહુ વખાણે બગડે.

જાત એ, સ્ત્રી ને પુરુષ; અમારી જાત મનુષ્યકી.

કળતને મોંઢે ચડાવ્યો, મ્હો ઉપર હગી ભરે.

દેશ જાય, પરદેશ જાય, પણ વખાણથી ન જાય વાહો, તેનું નામ ચોથો ડાહ્યો.

ફૂલાવ્યા ફૂલે તે વિચાર વગર ફૂલે.

દોહર—નદિ નાળાં ને રૂપિ કુલાં, કામિની ને કમળાં;

એતા અંત ન લીજાએ, (જો.) ઘર વાંચો કુશળાં.^૨ ૬૦૭

જાતભાત પૂછે નહીં કાંઈ, હરકું બજે સો હરકો હોય;

જાત મનાવે પગે પડે, કળત મનાવે શિરપર ચઢડે.^૩ ૬૦૮

૭૧૮. સુખે સુવે જેને શિર આપ. ૬

સુખે સુવે જેને શિર આપ. સુખે સુવે જંગલમાં સાપ.

સુખે સુવે રાજાનો પુત, સુખે સુવે જોગી અવધુત;

સુખે સુવે સલક્ષણી નાર, સુખે સુવે જે પતિ ગમાર.

ધરાયલો સિંહ સુખે સુખે. અધોરીને સદા ઉંધ.

નિશ્ચિતને સદા નિદ્રા.

૭૧૯. માણસ તો બધાં સારાં, કોઈ કોઈને ને કોઈ કોઈને. ૪

માણસ તો બધાં સારાં, કોઈ કોઈને ને કોઈ કોઈને.

માડુ તો મીડે એ ભલા, કોઈ કેને ને કોઈ કેને.

જેને જેની પાસે માગણું, તે તેને ભલો. ચોર પણ ચોરને ભલો.

હીરા, માણિક, મોતી, પાનાં ચાર લાખનાં લાવેલ તે તારશાને ત્યાં મૂકેલાં તે ક્ષેરાત કહાડી લઈ કાંકરા આપ્યા તે દેખાડ્યા; ને ત્યાર પછી શહેરમાં ફકીરી હાલથી જોગી તથા ચેલાની ચરચા જોતો હતો. તે સર્વે વાત કહી. રાજાએ યુક્તિપ્રયુક્ત કરી તારશા પાસેથી બધો માલ ફકીરને પાછો અપાવ્યો. આ પ્રમાણે માણસના પેટની અને લાકડાની પોલની ખબર પડતી નથી, તેનો આ દાખલો છે. “જોજી એટલું દુધ” સમજી વિશ્વાસ કરતી વખતે પુરો તપાસ કરીને માણસે દુનીઆમાં કામ કરવાનું છે.

૧ ગોરીઆ=ખળદ.

૨ મૂળ કે એખ શોધવામાં અંત લેવો નહીં.

૩ ખરી

જાત તો માણસનું કલીનપણું, જાતને માન આપીએ નમ્રતા રાખે, કળતને ચડાવીએ તો માથે ચડે ને બહેકી જાય.

૭૨૦. કાઠીઆવાડમાં સાધારણ વર્ગના લોકો ખીજનાં દર્શન કરી
માગે છે. ૧

ખીજ માવડી, ચુલે તાવડી, બે બળદ ને એક ગાવડી.^૧

૭૨૧. કુકડો હોય તો જ શું વહાણું વાય? ૪

કુકડો હોય તો જ શું વહાણું વાય ?

આ દુનીઆમાં કાઈ વગર અશું રહેતું નથી.

મોટા રાજ ચાલ્યા ગયા, પણ દુનીઆમાં કામ તો ચાલ્યા જ કરે છે.

દુનીઆનાં કામ તો અટકતાં જ નથી.

૭૨૨. એમને તો મોવાળે ગાંઠ્યો બંધાણી છે. ૫

(ધાટી, જીવળન મૈત્રીના સંબંધી કહેવતો.)

એમને તો મોવાળે ગાંઠ્યો બંધાણી છે. એક હગણીએ હગે છે.

ખોળીઆં જુદાં છે, જીવ એક છે.

મારાં તારાંતો ભેદ નથી. મળે તો મન મળે, ન મળે તું શરીર.

૭૨૩. ઓડું અથવા નિર્માલ્ય માણસ સંબંધી. ૪

(ખેતરમાં ચાડીઆને પણ ઓડું કહેવાય છે.)

એ તો ઓડું શણગારી બેસારું છે.

ઓડાને^૨ ખોળીઆમાં જીવે જીવ, ખીજો જીવ નહીં.

અમને રાખ્યાં છે તમારે કાળે, તમે રહ્યાં છો અમારી લાળે.^૩

તમે આવશો આંહી, તો અમમાં નથી કાંઈ.

૭૨૪. જે જેનો પરાણો તે તેનો પરમેશ્વર. ૧૨

(ધણું માન દેવા યોગ્ય.)

જે જેનો પરાણો તે તેનો પરમેશ્વર.

અતિથિ આવે, તેનો આદરસત્કાર કરવો.

ધર પ્રમાણે મેહેમાન, મેહેમાન પ્રમાણે ધર નહીં.

મોંધાં ઘી મેહેમાન જમે. ધરનો રોટલો બહાર ખાવો છે.

૧ ચુલે તાવડી, એટલે મેહેમાન જે કાયમ આવે તો ચુલે તાવડી કાયમ રહે, એવી ઇચ્છા કાઠીઆવાડના લોકોને હતી. તે વખતને લીધે કાઠીઆવાડ મેહેમાની અથવા પરાણા-ગતને મટિ પ્રખ્યાત થયું હતું. કાઠીઆવાડની મેહેમાની તે દિવસોમાં વખણાઇ ગઇ હતી. ૨ ખેતરમાં ઓડાને અંગરખો, પાધડી પેહેરાવી જ્યાં કરે છે તેમાં જનવશને ડરાવવાનો હેતુ છે, તેવા ઓડાંવાળા ખેતરને શેહેડે હરણુ આવ્યાં તેને ઓડું કહે છે. ૩ લાજ=ભરમ.

મન દેખી મેહેમાન આવે. માગીને પણ મેહેમાન સાચવવો.
મેહેમાનનો અચો, ખમે તે કાંઈ કાચા પોચાનું કામ નથી.
મેહેમાન દિવસવાળાને ઘેર હોય.

દાહુરા—ભાણુ ખડખડ ને લોહજડ, આવતડાં પછ્યાં;^૧
એટલાં વાનાં જળવે, જેનાં વજરમે હધ્યાં.^૨ ૧૦૯
ચડતા દિનું પારખું, ઘેર આવે મેહેમાન;
પડતા દિનું પારખું, ઘેર ન આવે શ્વાન. ૧૧૦

સોરડો—આવતડાં એંધાણુ, મળવામાં માઠપ કરે;^૩
એ શું પાથરશે પ્રાણુ,^૪ સાચું સોરડીઓ ભણુ. ૧૧૧

૭૨૫. નક્ટ મેહેમાન તેવો જ ઘરઘણી હોય તે વિષે. ૫

મેહેમાન આવ્યા, મળ્યા, ખેડા એટલે ઘરઘણી બોલે છે,
“ભાઈ જમીને આવ્યા છે, માટે પાણીનો લોટો લાવો.”
મેહેમાન બોલ્યો, “માંહે દાતણ નાંખતાં આવજો.”

મેહેમાન આવ્યા, એટલે ઘરઘણીએ રોટલો ઘડી તાવડીમાં નાંખ્યો,
તે વખતે બોલ્યો. “ચડ રોટી ચાર માસ.” એટલે મેહેમાન બોલ્યો, “એસ
માં- ચાર માસ.”

હસતાંએ પરાણો, ને રોતાંએ પરાણો,
આવ્યા છે તે ખાધા વગર કાંઈ જશે ?

૧ પછ્યાં=મેહેમાન. ૨ વજરમે=વજમય, કંઠણ, દંડ. ૩ મળવામાં ઠંડો રહે એ
આવકારની નિશાની. ૪ પ્રાણુને દુઃખ દેઇ શું મેમાની કરે? આવકારની નિશાનીમાં મળ-
વામાં વાર લગાડે અગર ઠંડાઇ દેખાડે તે માણસ પોતાના પ્રાણુ પાથરીને શું મેહેમાની
કરે? એમ સાચું સોરડીઓ કહે છે.

એક ગૃહસ્થને ઘેર પરાણો આવ્યા તે સવારના જમવાના વખતની લગભગમાં
આવ્યા. ઘરઘણી આવકાર દઇને મળ્યા, કુશળ સમાચાર પૂછી ખેડા એટલે ઘરઘણીએ
કહ્યું કે, “મેહેમાન જમીને આવ્યા હશે માટે પાણીનો લોટો ભરી લાવો,” ત્યારે મેહેમાન
બોલ્યો કે, “માંહે દાતણ નાંખતાં આવજો.” તે એમ બતાવવાને કે દાતણ સરખું કર્યું નથી,
તો જમ્યા તો ક્યાંથી હોય જ, ત્યારે ઘરઘણીને ફરજ પડવાથી પરાણુને જમાડવો પડ્યો.

ઘરઘણી કહે છે “મેહેમાન જમીને આવ્યા હશે માટે પીવાનું પાણી લાવો.” મેહેમાન
કહે છે “માંહે દાતણ નાંખતાં આવજો.” દાતણ કર્યા પછી કાંઈ ખવાય એવો નિયમ
હિંદુસ્તાનમાં છે.

બીજી વાત

એક દરજીને ઘેર મેહેમાન આવ્યા ત્યારે ઘરઘણી તથા તેની સ્ત્રી બહાર ગયાં એટલે
મેહેમાન પણ બહાર નીકળ્યા ને ક્ષણીના ખારણાની સાંકળ ચડાવી ત્યારે ઘરઘણી અને

આઓ, જાઓ મેહેમાન, એ ઘર હે તુમારા;
ગાંઠડી ખાઓ ખીચડી, બળતણ હમારા.
કાઈ આકે પૂછે કે, એ કાન હે ? મેહેમાન હમારા.

૭૨૬. વરણાગીમાં વાળ. ૬

(આછકડાઈ સંબંધમાં)

તેજનામાં તમાકુ, વરણાગીમાં વાળ;
સંભળાતું તે નજરે દીઠું, આંચો કળી કાળ.
તેજનામાં તમાકુ, વરણાગીમાં વાળ;
જીવાનીમાં જીઓ, ભાઈમંધીમાં ગાળ.

આંખાનું ખી ગોટલો, ને છીનાળવાનો ચોટલો.
હલકો વર્ણુ ન હોત તો, આછકડાઈને લડાવત કોણ ?
આછકડું અધુરું લાગે.

મોવાળા ઘરની ખેડ, જ્યારે રાખીએ ત્યારે તેટલા.

૭૨૭. મુંબઈ માસ્તર, હાથમાં છત્તર ને ખીસામાં પત્થર. ૨

મુંબઈ માસ્તર, હાથમાં છત્તર ને ખીસામાં પત્થર.
મુંબઈ માવલી, કમાય રૂપીઓ, ત્યારે પદ્મે રહે પાવલી.

૭૨૮. બિડી કરીઆવર તે કરે જે દીઠા બાપ ઘેર. ૫

બિડી કરીઆવર તે કરે જે દીઠા બાપ ઘેર.
બાપદાદે દીઠું નથી, તેની નજર હલકી.
બાપદાદે જોયું હોય, ને પાસે ન હોય તોપણ નજર જીંચી.
એ તો કર્યાકામના ધણી છે.

છપ્પન વખારીઆ ને ભારો કુંચી, પાસે ન મળે, પણ નજર જીંચી.

તેની ધણીઆણીને ખાતરી થઈ કે મેહેમાન ગયા પણ મેહેમાન કૃષ્ણની વંડી ઉપર ચડી ઘરમાં પેઠા ને મેઠા ઉપર ચડીને સુતા. દરજણ પાછી આવી ને કૃષ્ણના કમાડની બહારની સાંકળ ચડેલી જોઈ નજરું કે, મેહેમાન તો ગયા છે, એટલે સાંકળ બિધારીને ઘરમાં આવી, ને પાછળ દરજણ પણ આવ્યા.

દરજણ સ્ત્રીને કહે છે, હું કેવો ડાંચો કે ગજ લેઈ ધાયા. ૧
દરજણ બોલી, હું કેવી મતિલી કે સુપડું લેઈ જતી રહી.
મેહેમાન બોલ્યા, અમે કેવા દુતા કે મેઠે ચડી સુતા.
(આ નકટ મેહેમાન ને નકટ ઘરધણીના દાખલા છે.)

૧ ધાયા=નાઠો.

૭૨૯. પંથ વર ભાગે હાડ, બીજ વર લાડાવે લાડ. ૩

પંથ વર ભાગે હાડ, બીજ વર લાડાવે લાડ;
ત્રીજ વર કલ્લી સાંકળાં, ચોથ વર મરણ લાકડાં.
એક ગોરીનો નાવલો, હીડિ જાણે કળાયલ મોર;
બે ગોરીનો નાવલો, હીડિ જાણે હરાયું ઢોર.
બે બાયડીનો વર ચુલો ફૂંકે.

૭૩૦. માથે બહુ દુઃખ પડે છે ત્યારે વપરાતાં વાક્યો. ૭

માથે છાણાં ચપાણાં. ૨૧ રહી.

માથે જીપનના પાટા પડ્યા.

રામકહાણી થઈ. દુઃખનાં ઝાડ ઊગ્યાં. માથે હરણુ બેઠાં.

માથે દુઃખના ડુંગર પડ્યા, દુઃખના દરીઆ છલ્યા.

૭૩૧. ગુણુચોર અને નિમકહરામની એક દશા. ૫

ગુણુચોર અને નિમકહરામની એક દશા.

ખુટલને ખાસડાં જ હોય. કૃતમ્ની અને વિશ્વાસઘાતી મહા પાપી.

ગુણુચોરને માટે પરમેશ્વરને ઘેર પણ જગ્યા નથી.

કુતરાને રોટલો નાખ્યો હોય તે પણ ગુણુ કરે.^૧

૭૩૨. મા પૂછે આવતો, બાયડી પૂછે લાવતો. ૫

મા પૂછે આવતો, બાયડી પૂછે લાવતો.

જણુનારી તે જીવ આપવાની, પરણુનારી પોક મૂકવાની.

દહાડા ઉપર દહાડો જાય, આવરદામાં એછો થાય.

મા જાણે મોટો થાય, બાયડી જાણે લાવતો થાય.

મા રૂવે બાર માસ, બાયડી રૂવે માસ છ માસ, ને બેહેન રૂવે વારતહેવાર.

૭૩૩. વાટે જાતાં વઢવાડ વોહોરે તેવા છે. ૧૦

વાટે જાતાં વઢવાડ વોહોરે તેવા છે. ઊછીતો કજીઓ લેવો.

ચહડાવ્યા ચપણુ લે તેવા છે.

મીઆં મસાલા વગર રહ્યા છે.

મસાલો મળે તો મીઆં ઊડે તેવા છે.

કર અટક્યા એટલે હડા બેઠા છે. હજી તો ભોંય પગ અજા નથી.

ટટળી રહ્યા ઊપર જોર ચાલતું નથી. ટીંગાણા ઉપર જોર નહીં.

કાણા પંજા નમસ્કાર, તો કહે વઢવાના ચાળા.

૧ કૃતમ્ની માણસ તેથી પણ નીચો.

૭૩૪. આદુ ખાઈને લાગ્યો છે. ૭

આદુ ખાઈને લાગ્યો છે. કેશવદાસના ઘોડાની પેટે મંજો છે.
રાતદિવસ લાગ્યો છે. ઘડી સાસ ખાતો નથી.
ચહેરે ઘોડે આબ્યો છે. આંટા ખાઈ આંગણું ખોદી નાંખ્યું.
જરા ઘોડો તાણી બાંધ. ૧

૭૩૫. બાજરી, બાવટા, વાલ વિષે. ૧૧

બલિહારી તારી બાજરા, જેનાં મોટાં પાનઃ
ઘોડે પાંખો આવીઓ, જુઠા થયા જીવાન. ૧
બાજરી મારો ઉચો છોડ, મારે માથે ટોપી;
મારો ગુણ ક્યારે જણાય, કે ખાય દૂધ ને રોટી. ૨
બાવટો કહે હું ઝીણો દાણો, દેખીતા તો રાઈ;
બાર મહિના મને સેવે, તો ખોખા કહાડું સાહી. ૩
વાલ કહે હું મોટો દાણો, ઘણાં લાકડાં બાળું;
ચાર દિવસ મને સેવે, તો સમામાં બેસતો ટાળું. ૪
વાલ^૨ કરે તાલ, ને મગ કરે પગ.
મગ કહે હું લીલો દાણો, મારે માથે ચાંદું;
મારો ખપ ક્યારે પડે, કે માણસ હોય માંદું. ૫
મગ કહે હું લીલો દાણો, મારે માથે ચાંદું;
બેચાર મહિના ખાય તો, માણસ ઉઠાડું માંદું. ૬
મઠ કહે હું ઝીણો દાણો, મારે માથે નાકું;
મારી પરખ ક્યારે પડે, કે ઘોડું આવે થાક્યું. ૭
મકાઈ કહે હું મોટો દાણો, મારે માથે ચોટી;
મારી પરખ ક્યારે પડે કે, ઘેર દુઝે ઝોટી. ૮
ઘર્ગ કહે હું રૂડો દાણો, મારે માથે ચીરો;
મારી પરખ ક્યારે પડે કે, બેહેન ઘેર આવે વીરો. ૯
લાંગ ભાગે ટાંગ, વટાણા વાયડા ઝેર.

૧ સાસ ખા. ૨ વાલ વાયુ વધારે ને મગ દસ્ત કરે. ૩ મઠ ઘોડાને વધારે ગુણકારી છે, ને ઘોડાને તે ખવરાવવામાં આવે છે ત્યારે ઘોડું પુષ્ટ થાય છે. ૪ ઝોટી=ભેંસ. ભેંસના દૂધ સાથે મકાઈનો રોટલો ખાવામાં આવે છે ત્યારે સ્વાદિષ્ટ લાગે છે. ૫ બેહેનને ઘેર બાઈજન્ય ત્યારે બેહેનનું હેત બાઈ ઉપર વધારે હોવાથી બેહેન અનેક પ્રકારનાં ભોજન ખનાવે. જેવાં કે ઘેબર, સૂતરેણી, જલેબી, સેવો, લાડુ, ચોરસું, શીરો વગેરે. આ સર્વ ચીજો ઘર્ગની થાય છે.

૭૩૬. ગાણું ગરાસીઆનું, ખાણું વાણીઆનું. ૩

ગાણું ગરાસીઆનું, ખાણું વાણીઆનું.

વાણીઆ વરઘોડે, વોહોરો રોડે.^૧

દોહરો—રાજપુતાણીનો રાસડો, કાઠિયાણીનો કાપ;

વાણીઆનું વગોણું, સાધુ જનનો શાપ. ૬૧૨

૭૩૭. ખારા ગાઝીકા ચોધરી, તેરા ગાઝીકા રાવ. ૨

ખારા ગાઝીકા ચોધરી, તેરા ગાઝીકા રાવ;

અપણે કામ ન આયા, મન માને વહાં જવ.

અગાડીકા દુલા, પીછાડીકા રાવ;

અપણે કામ ન આયા, દિલ ચહાવે વહાં જવ.

૭૩૮. શુકન એ વેહેમ હોય કે ખરું હોય, તે અર્થા આ સ્થળે ઘટતી
નથી. પણ બધા દેશમાં ને સુધરેલા લોકોમાં થોડેઘણે અંશે
એ વેહેમ છે. તેમ ગુજરાતમાં છે તે સંબંધે લોકોમાં જે વધારે
પ્રચલિત છે તેવાં થોડાં એમાં લખ્યાં છે. ૩૫

માંકડ મુછો માંજરો, હૈયે ન હોય વાળ;

તેને શુકને ચાલીએ, તો નિશ્ચે ખૂટે કાળ.^૨

૧

રવિ તાંબુલ, સોમે દર્પણ, ધાણા ચાવો ધરણીનંદન;

બુધે ગોળ, ગુરુએ રાઈ, શુક્રવાર સરસવ ખાઈ;

શનિવારે વાવડીંગાં ચાવે, તે કામ કરી ઘેર નિશ્ચે આવે.^૩

૨

આદિત ફાટે, સોમ જળે, મંગળ પહેર્યું પીડા કરે;

લુગડાં પહેરે ત્રણ વાર, બુધ, ગુરુ ને શુક્રવાર.^૪

શનિ પંથા શનિ અંથા; વિચારંભે ગુરુ શ્રેષ્ઠ.

પુનેમનો^૫ પડવો, અમાસની બીજ,^૬ વણ પૂછ્યું મુહૂર્ત તેરશ ને ત્રીજ.^૭

શુકની રાત, કદી ન કરીએ વાત.

૧ વાણીઆ વરઘોડામાં ખરચ વધારે કરે. વોહોરો મકાનમાં ખર્ચે. ૨ મૃત્યુ થાય.
૩ રવિવારે તાંબુલ, એટલે પાનસુપારી ખાઈને, સોમવારે દર્પણમાં મ્હો જોઈને, અને
મંગળ કે ભોમ ધાણા ચાવીને, બુધવારે ગોળ, ગુરુવારે રાઈ, શુક્રવારે સરસવ ને શનિવારે
વાવડીંગાં ચાવીને જે માણસ શહેરમાં કે બહારગામ જાય, તે કામ સિદ્ધ કરીને ઘેર આવે
એવો ભાવાર્થ ઉપરના ચોખ્ખાનો છે. ૪ આ કહેવત લગડાં પહેરવા વિનં છે, આમાં
શનિવારનું કહ્યું નથી, પણ લોકમાન્યતા એવી છે કે શનિ ચીકણો વાર છે, માટે પહેર્યું
હોય તો ઉખડે નહિ અર્થાત્ લાંબું ચાલે. ૫ ફાગણ શુદ્ધ ૧૫ પછી વડ પડવો. ૬ અમાસની
બીજ તે અષાઢ શુદ્ધ કે કાર્તિક શુદ્ધ બીજ. ૭ ત્રીજ=ત્રેશામ શુદ્ધ ૩, અક્ષયતૃતીયા.
તેરશ=ધનતેરશ.

સારાં શુકન.

બેઠું ભરી પાણીઆરી (સૌભાગ્યવતિ) મળે. ખર ડાખો, ને વસિ-
યર (નાગ) જમણો.

ઘોડા ઉપર સવાર બેઠેલો મળે, ઘોખી ઘોયેલાં લુગડાં લઈ મળે.

માટીનો ટોપલો, ગાડું કે જાલકું મળે. જોડું ગાડું મળે.

વાજડા સહિત ગાય મળે. હથીઆરખંધ માણસ મળે.

ચાંદલો કરેલો વિપ્ર મળે. ફૂલની જાળ સહિત કેઈ માણસ મળે.

માછલી મરેલી મળે તે શુકન સારાં પારસી લોકોમાં.

જમણાં હરણુ ઊતરે, ને જમણાંથી પાછાં ડાખાં ઊતરે તે સારાં.

કુંભ,^૧ તેરવા,^૨ ચીખરી, હતુમેત ને હરણુ;

એતાં જો મળે તો ભલાં જમણાં.

કાન કરે કુતરા, મીંદડી આડી જાય;

જો આવે છોક્ર તો ચાલતાં થંભી જાય.

પ્રામે વામપ્રયાણે રાસમશ્વદોષિ મજ્જલં ક્રુસ્તે ॥ ૩

ખરાખ શુકન.

રાંડીરાંડ ખાઈડી મળે. લાકડાંની જાણની ભારી મળે.

ચાલતી વખતે છોક્ર થાય. સામે ભેંસો, સેવડો કે ટપલાકુટ કુંભાર મળે.

ચાલતી વખતે કુતરું કાન ફફડાવે, બિલાડી આડી ઊતરે.

ડાખો કાગડો બોલે. ડાખી કે પાછળ ચીખરી બોલે.

આટો કુટો ને લી ધડો, ધૂટા ફેશી નાર;

વગર દીલે વિપ્ર મળે, તો નિશ્ચે ખૂટે કાળ.

અમાવાસ્થાને રોજ હજાર કામ હોય પણ બહારગામ જતું નહીં.

દોહરો-ડાખી ભેરવ^૪ કળકળે,^૫ જમણાં લાળી^૬ થાય;

તે શુકને જો ચાલીએ, તો નિશ્ચે હુંડું જણાય. ૬૧૩

શુકનનો વહેમ નથી એમ પણ કહી શકાય છે તે સંબંધમાં વાક્યો

શુકનથી શબ્દ^૭ આગળા.^૮ મનમાં કામ કરવાનો કે જવાનો ઉદ્ધાસ

આવે તો શુકનની જરૂર નહીં.

૧ કુંભ=વડો. ૨ તેરવા=દેવચકલી, કાળા રંગની પુંછડી ઉપી નીચી કરે છે તે.
૩ ગામ જતાં ગમેડો ડાખો બુંકે તે પણ મંગળ કરે છે. આવા શુકનને મટી તો અન્ય
છે. પણ લોકોમાં બહુ જાણીતા મારા જાણવામાં છે તે લખ્યા છે. ૪ ભેરવ=ચીખરી.
૫ કળકળે=બોલે. ૬ લાળી=શિયાળનું રોહું. ૭ શબ્દ=સાહે વાક્ય કે આશીર્વાદ.
૮ આગળા=સરસ, વધારે સારા.

ગોકીરે શુકન નહીં.^૧

દોહરો—શુકન શુભાશુભ જળ ભયે, હોય સઘડો કામ;
તળ હમ સુન્યો પુરાનમેં, લહન કૃષ્ણકો નામ. ૬૧૪
જળ રિપુ આયે નગર સન, કન્યા કાલ વ્યતીત;
તળ મુહૂર્ત અર શુકન પુનિ, ન લખ્યો શાસ્ત્ર કહીત. ૬૧૫

૭૩૯. જ્યોતિષના બે ભાગ છે, ગણિત અને ફલાદેશ.^૨ ૧૦

હુરમખાને^૩ ચશમખોરા, માલખાને^૪ મુસ્તરી;
કરમખાને^૫ જમી ફરજંદ, કખજ કર લે મેદની. ૧
કિં કુર્વતિ ગ્રહા સર્વે, યદિ કેંદ્રો^૬ બૃહસ્પતિ. ૨
પડવે મૂળ ને પાંચમ ભરણી, આઠમ કૃતિકા, નોમ રોહિણી:
દશમે અમ્લેષા સહી, પાંચે જ્વાલામુખી યોગ કહી.^૭ ૩

દોહરો—જણે માતા તો જીવે નહીં, વસે તો ઉજડ થાય;
નારી પહેરે ચુડલો, કે આંહ સમૂળો જાય. ૬૧૬

૧ લૂંટ અગર ધાડની ખૂમ પડતાં વારે ચડતી વખત. ૨ તેમાં ફલાદેશ જાણવામાં લોકોને સ્વાર્થ રહેલો હોવાથી તે વિષે લોકો વધારે ધ્યાન આપે છે. અને તેથી ફલાદેશનો વિષય લોકો જાણવા ચાહે છે. તે સંબંધમાં લોકોમાં જે કાંઈ વાક્યો કે કવિતાના રૂપમાં ચાલે છે તે દ્રઢાદિ લખ્યા છે.

૨ બાળકનો જન્મ થાય છે ત્યારે વખત લઈ જન્મ ટાણે જે ગ્રહ જે રાશિમાં હોય તે રાશિમાં મૂકીને જન્મકુંડલી તૈયાર કરવામાં આવે છે. રાશિ બાર છે તેથી કુંડલીનાં ખાનાં બાર છે. પહેલું લગ્નશરીર, બીજું દ્રવ્યભુવન, ત્રીજું પરાક્રમ તથા ભાંડર, ચોથું મા, ધર તથા પશુ, પાંચમું બુદ્ધિ સંતાન, છઠું રોગ, શત્રુ તથા મોસાળ, સાતમું ઐ તથા પરદેશગમન, આઠમું આયુષ્ય, નવમું ભાગ્ય તથા ધર્મ, દશમું રાજ તથા પિતા, અગ્નીઆરમું લાભ, બારમું ખર્ચ, વ્યય. એવી કુંડલીમાં જ્યાં તે ગ્રહ આવ્યા હોય તે પ્રમાણે માણસની જીંદગીના બનાવોનું ભવિષ્ય કહેવાય છે. ૩ સાતમા ખાનામાં શુક્ર હોય, ૪ માલખાનું બીજું તેમાં રાશિ હોય, ૫ કરમખાનું એટલે રાજખાનામાં મંગળ હોય, તેવા ગ્રહવાળો પુરૂષ પૃથ્વીને જીતી લે તેવો થાય. ૬ જન્મકુંડલીમાં પેહેલું, ચોથું, સાતમું અને દશમું એ ચારે કેંદ્રસ્થાન કહેવાય છે. તેમાંથી એકે સ્થાનમાં બૃહસ્પતિ પડ્યો હોય તો બીજા નબળા ગ્રહ હોય તો પણ નહીં શકે નહીં. ૭ એ પાંચ જ્વાલામુખી યોગમાં બાળક જન્મે અગર કોઈ શુભ કામ કર્યું હોય તો, તેના પરિણામ સંબંધમાં,

વાળ્યું તો ભગે નહી, નીર કુવે^૧ નવ થાય;
 નવ જાણ્યું તેં જોશીઆ, જોશ કેમ જોવાય ?
 શ્રાવણ ઘોડી, ભાદુ ગાય, મહા મહિને ભેંસી વિચાય, તો ધણી મરે
 કે જાણનારી જાન.^૨
 ચોથ ચૌદશનો^૩ ચોપાચો, હાણુ કરે પુનમનો જાણો.
 જો હોય રાહુ દશમો, શું કરે વેરી વસમો ?
 બુધ વાસે ને બુધ ચાસે, બુધ ગામ ન જાશે.
 બુધે વોળાવી બેટી, તે ફરી કદી ન બેટી.

૭૪૦. આભડછેટ અંત્યજની જણી, આઘાણુ વૈષ્ણવ કીધા ધણી. ૧૭

આભડછેટ અંત્યજની જણી, આઘાણુ વૈષ્ણવ કીધા ધણી.
 બારે માસ ભોગવે એ બેય, બીજે ઘેર આવી ગઈ રહેય.
 માને તેને વિધિનિષેધ.
 મહાજુમાં રાટલા ઘેંસ અભડાય, પકવાન અભડાય નહીં.
 તલ્યું ને તાલ્યું, વૈકુંઠથી આવ્યું.
 જગન્નાથજીનો પ્રસાદ લેતાં આભડછેટ નહીં.
 ઔષધાર્યે મદિરા પીવામાં બાધ નહીં.
 રોગ મટાડવા, માંસાદિકના ઓસડનો છોછ નહીં.^૪
 વૈષ્ણવ જાણે સમર્પણી, આઘાણુ દેખી ભડકે;
 છોકરાનો બાંધે ટાંટીઓ, રખે મુવો અડકે.
 વઢાજું વઢે, ને અણુવઢાજું ફેંક;
 ચામડાના જોડા ને ચામડાની બોખ.
 આઘાણુની નાત જામે ત્યારે ચામડાથી અભડાય, ઘીના કુદ્દસાની
 આભડછેટ નહીં.
 ઘી લંગીઆની તાવણું સૌને ખપે.^૫
 દેવમંદિર બીજું ચામડું ન લઈ જવાય, દુકડ સારંગીને બાધ નહીં.

૧ એ ચોગમાં કુવો ગાળવા માંજો હોય તો. ૨ દોર વિચાય તેનાં મુદ્દર્ત.
 ૩ ચોથ ચૌદશે ખાટલો ભર્યો હોય, ને પુનમને રોજ દીકરો અવતર્યો હોય તો હાલન
 કરે. જ્યોતિષનો વિષય એવો અગ્રાધ છે કે તેનો કોઈ ભાગ આંહી લખવાને સમાસ
 નથી, માટે લોકોમાં ચાલતી કહેવતો જાણી તેટલી લખી છે. ૪ સાંઢાના તેલ, કસ્તુરી,
 અંબર, ગોચંદન આદિનો બાધ ગણાતો નથી. ૫ ધીને વિષ્ણુદેવત કરાવ્યું છે.

આવકનો ખાખરો,^૧ ને મેશ્રીની પુરી;

તંબોળીની કુંડીમાં, અઢારે વરણુ છુડી.^૨

ઢાહરો—સખી ભૂમ ગોપાલકી, વામે અટક કહા;

જકે મનમેં ખટક રહી, વોહી અટક રહા. ૬૧૭

અણુગમતું અપવિત્ર ગણી, ગમતું ગણ્યું પવિત્ર;

ચુડો ન ગણ્યું હાડકું, જગત વિચાર વિચિત્ર. ૬૧૮

૭૪૧. ભાભોજી ભારમાં, તો વહુ લાજમાં. ૩

ભાભોજી ભારમાં, તો વહુ લાજમાં.^૩

આંધળા સસરાની લાજ કાણુ કહાડે ?

નફટ સસરો ને નિર્લજ વહુ, આવો સસરા કહાણી કહું.

૭૪૨. રોઈ ઘર રાખે તેવો છે. ૮

રોઈ ઘર રાખે તેવો છે.

રોતો જય, મારતો જય, ને ઘર રાખતો જય.

કાલો થઈ કાંચળીમાં હાથ ધાલે. દેખાય છે ગાંડો, પણ હેયાનો સાજો.

આંખે આંધળો, પણ ગાંઠે પુરો. ઘેલીથઈ છૂટે, ને ગામ બધું લૂટે.

રોતો જય ને અણુચી^૪ કરતો જય. ઘેલો થઈ ઘર રાખે.

૭૪૩. અપ્રીણના અંધાણીઓ અપ્રીણનાં વખાણુ કરી ખાય છે અને

પોતાને સુખ શામાં છે તે બતાવવાને બોલાતાં વાકયો. ૮

અમલ^૫ ખાઓ ઠાકરાં, માતા થાઓ મલ્લ;

પુરણહારો પુરશે, જખ મારે જેમલ.

બક પીપલકી છાંય, ચોર સંગત બહુકી;

ઘોટ કસુંબા કાહાડ, ચોર મુઠી ચાણુંકી.

ખાખડી ભેંસકા દૂધ, શકરમેં ઘોલનાં;

ધતા દેવે કિતાર, કણુ નહીં બોલનાં.

પહેલું સુખ તે અપ્રીણુ આવે;^૬ બીજું સુખ તે ખાવું ભાવે;

ત્રીજું સુખ તે ઉતરે ઝાડો; ચોથું સુખ પડખે વાડો.

૧ ખાખરો એટલે રોટલી રોકીને સુકી કઠણુ કરેલી. ૨ કાથોચુનો પલાળીને પાનપર લગાવવા તૈયાર રાખે તે તંબોળીની કુંડીમાં પાણી ગમે તે ભતના તંબોળીનું હોય. ૩ મર્યાદા રાખીએ તો આપણી મર્યાદા રહે. ૪ અણુચી એટલે રમત રમતના ધારા પ્રમાણે નહીં ચાલતાં પોતાનો દાવ ખરો છે કહી કળ્યા કરવા તે. અણુચી=વ્યવહાર પ્રમાણે ચાલે નહીં ને વાંકું (અસત્ય) બોલકું. ૫ અપ્રીણ. ૬ આવે=કેફ ચડે.

દોહરો—અમલ ન પીયો ઠાકરાં, સુકાઈ થાશો સલ;

માયું તો મળશે નહીં, એમ કહે જેમણ. ૬૧૯

૭૪૪. બંદા પોહોળા ને શેરી સાંકડી. ૯

બંદા પોહોળા ને શેરી સાંકડી.^૧ ગોકુળમાં કાહાન માહાલે, તેમ માહાલે.

ધાંયળની કાથળીમાં સળપઓ^૨ માહાલે તેમ માહાલે.

છાપરે ચહડીને બેઠા છે. આભ સામું જોઈ ગયા છે.

કુલે પાનીઓ લગાડે છે. આસમાનને ને તેને હવે બે તસનું છેડું રહ્યું છે.

જમીન ઉપર પગ માંડતો નથી.^૩ ગધેડી પુલેક^૪ ચડી છે.

૭૪૫. ધર્મનાં મૂળ ઉંડાં છે. ૯

ધર્મનાં મૂળ ઉંડાં છે.^૫ અધિકર્ય અધિકં ફલમ્.

ધર્મ તરે ને તારે, પાપ જુડે ને જુડાડે.

ધર્મનાં કામ કીધાં જ ભલાં.^૬

ધર્મનો દ્રોહ કરે તે ક્યાંહું ન કરે.

ખા ગયા, ખીલા ગયા, સાથ લે ગયા, રખ ગયા, જખ માર ગયા.

પુણ્યે પાપ ટેલાય

દોહરો—ધર્મ ધટતે ધન ધટે, ધન ધટે મન ધટી જાય

મન ધટે મહિમા ધટે, ધટત ધટત ધટ જાય. ૬૨૦

ચોપાઈ—પાંચકાસનો હોય પ્રવાસ, ભાતું દ્યો છો કરી તપાસ;

આ તો છેડું જાવું ધણું, આંધો ભાતું પરભવ તણું. ૬૨૧

૭૪૬. દેવળનો ઘંટ જે આવે તે વગાડે. ૭

દેવળનો ઘંટ જે આવે તે વગાડે.

વીસામાનો વડ જે આવે તે બેસે.

વેશ્યાનો ખાટલો જે આવે તે થુંકી ભરે.

દારીનો ચોતરો જે આવે તે બેસે.

ચોરાનું બેસણું, કાઢને ના કહેવાય નહીં.

૧ જે માણસ સાફ દેખી કુલાય છે ને મનમાં મલકાઈ જાય છે તે વખતે તેનું વર્તન થાય છે તે સંબંધે. ૨ સળપઓ=અણો. ૩ અધર ચાલે છે. ૪ કુલેકું=વરધોડો. ૫ તે ધર્મ જેમ વધારે કરે તેનાં ફળ અધિક. અધિક ખાવાનું ફળ અજીર્ણ; અધિક દોલતનું ફળ ફીકર; કોઈ પણ અધિકમાં સુખ હોય તો ધર્મની અધિકતામાં સુખ છે. ૬ સારાં કામ કીધાં જ ભલાં, આમ પણ કહેવાય છે.

ગામની ગુંદી, ને સીમાડાની રાયણ. ૧

ધર્મશાળાનો ખાંડણીઓ.

૭૪૭. ઊજ્જડ ગામની જમે શી ભરવી ? ૩

ઊજ્જડ ગામની જમે શી ભરવી ?

ઉધાડે બારણે ધાડ નહીં, ને ઊજ્જડ ગામે રાડ નહીં.

ધણી વગર શણગાર શા ? ૨

૭૪૮. જાગે કોણ ? ૪

દોહરો

પ્રશ્ન—નિદ્રા નાવે ત્રણ જણાં, કહો સખી તે ક્રીયાં ?

ઉત્તર—નિર્ધનિયાં ને બહુ ઝણાં, જેપર ખટકે વેર ધણાં. ૬૨૨

પ્રશ્ન—નિદ્રા નાવે ત્રણ જણાં, કહો સખી તે ક્રીયાં ?

ઉત્તર—જપિયાં, તપિયાં, સારસાં, ચકવી રેન પીયા. ૬૨૩

ચાતક, ચકવા, ચતુર નર, નિશદિન રહે ઉદાસ;

ખર, ધુવડ, ને મૂર્ખ નર, સુખે સુવે નિજ બાસ. ૬૨૪

ચોપાઈ—જાગે જે કોઈ ધનનો ધણી, જાગે જેને ચિંતા ધણી,

જાગે રાત અંધારી ચોર, જાગે ધન વરસંતે મોર;

જાગે દીકરીઓનો બાપ, જાગે જેના ધરમાં સાપ. ૬૨૫

૭૪૯. જીવાની વિષે. ૪

જીવાની દિવાની છે. જીવાની ચાર દિવસનું ચટકું છે.

જીવાની જાળવી તેનો મનખો સુધર્યો.

ગદ્દા પચીસીમાં જે ઠેકાણે રહ્યો તે રહ્યો, નહીં તો ગયો.

૭૫૦ જીવાની જવાથી પરિતાપ. ૬

દોહરો—જોબન જાતાં ત્રણ ગયાં, કહો સખી તે ક્રીયાં ?

કાજળ, કંચુકી ને કાંસકી, એ અંગથી દૂર થયાં. ૬૨૬

જડીયા જીવાની ગઇ, ગઇ ચટકતી ચાલ;

જ્યાં અંધોડો વાળતાં, ત્યાં પડી ગઇ ટાલ. ૬૨૭

જોબન જરા તે કુતરી, જમરા લોદી જાણ;

આબ્યો એની હડકટે, બચે ન તેના પ્રાણ. ૬૨૮

૧ જે આવે તે જુડે. ૨ સ્ત્રીને માટે. ૩ પંદર વર્ષની ઉમ્મરથી ચાલીશ વર્ષ સુધીનાં પચીશ વર્ષ “ગદ્દા પચીશી” ગણાય છે. એટલા વર્ષમાં મનનું, સ્થિતિનું અને રીતબાતનું જે અંધારણ થયું તે પ્રમાણે ઉમ્મર પર્યંત રહે છે.

- ગોલણુ કહે ધરડાં થયાં, જાંગે લાગ્યાં જોર;
અખએ અરછીવા ઠેકતાં, નળીઓ હતી નકાર. ૬૨૬
- સદા ન જોખન સ્થિર રહે, સદા ન લક્ષ્મી નેહ;
જોખન ચલ સંસાર ચલ, ચલ વૈભવ ચલ દેહ. ૬૩૦
- સોરઠા—જે દિ હતા જીવાન, નોરા^૧ કરતા નાણાં દેધ;
એ પિંડ ને એ ગ્રાણુ, બોલાવ્યા બોલે નહીં. ૬૩૧
- નળીઓ હતી નકાર, બોલાવતો^૨ અરડા ધણી;
રહ્યું ન જાંગે જોર, જાતાં દીધાં જઠવે. ૬૩૨
- ધરડપણુ વશ્મી વાટ, જીવાનીમાં જાણી નહી;
એના શા ભિયાટ, સાચું સોરઠીઓ ભણે. ૬૩૩
- જીવાનીનાં જોર, અત્યારે અળગાં થયાં;
ન મળે મન નકાર, સાચું સોરઠીઓ ભણે. ૬૩૪
૭૫૧. અરોબરીયાથી સ્નેહ કરવા વિધે. ૩
- વિવાહ, વ્યવહાર, વેર, પ્રીત અરોબરીયાથી કરીએ.
અરોબરીયાસે કીજાએ, વ્યાહ, ઘેર ઝોર પ્રીત.
- સાખી—બાયડી પરણે સારા ધરની, લેવા સારા લાવા;
ધણી સાખી આંખો કાઢે, પછી કરવો પસ્તાવો. ૬૩૫

અક્ષરવાર કહેવતો, વાક્યો ને સાખીઓ

~*~*~*~*~*~

વિષયના મથાળાંવાર કહેવતોમાં જે કહેવતો, વાક્યો
ને સાખીઓ આવી શકી નહીં તે

અ

અકતે કાંતું તે આગળ મુજરે આવે.^૧

સાખી—અકર જનાં મકર જનાં, જનાં હિંદુસ્તાન;

ત્રીન જનેકા સંગ ન કીજે, લંગડ, ભુચડ, કાના.

૧ અક્કલ બહેર મારી ગઈ. ૨ કાઈ દિશા સુઝતી નથી.

૩ દિગ્મૂઢ થઈ ગયો છે.

અક્કલબાજથી અદાવત કરવી નહીં.

અખતર ડાઘાએ ડહાપણ કર્યું, કે હીંગના કુલામાં ઘી ભર્યું.

અખાનો ડખો.^૨

અગીઆરશને ઘેર ખારસ પરાણી.

અગ્રે અગ્રે વિપ્ર, જટાળો તે જોગી,

અને વચ્ચેનો કંદ, તે આરોગે નંદ.

અગ્નિને ઊધાર્ધ અડે નહીં.

અળણ્યામાં વસે તે અચાનક ખસે.

અળણ્યાનો ગુન્હો માફ. ૨ અળણ્યાનો દોષ નહીં રે ગુસાંધ્યાં.

અડપલો બ્રાહ્મણ વહાણુ બોળે, બોળો વાણીઓ ઓણું તોળે.

અઢળક ઢળ્યા, ને દળદર ઢળ્યાં.

અણસમજુ તે આડો વહે.

અણસમજુ ઢોર, લેવા મોકલ્યો કાકડી, ને લાવ્યો ખોર.

૧ અકતે=રજ, અણુજો; કામથી વિરામ પામવાનો દિવસ; અનધ્યાય. ૨ અખા બગતે કરેલી કાવ્યમાં નહીં સમજાય તેવી બાબતને વિરુદ્ધ સમજવાળા ડખો કહે છે.

૩ એક શેરડીનો સાંઠો બ્રાહ્મણ તથા જોગી માગી લાવ્યા, તેમને વેહેચણુમાં વાંધો પડવાથી વાણિયાને પંચાત સોંપી. ત્યારે વાણિયે સાંઠાની વહેચણુ કરી કે, “અગ્રે અગ્રે-સૌથી પહેલો પૂંછડો તરફનો તે વિપ્રને, થડીઆના ભાગને મુળીયાં વળગેલાં તે ભાગને જટાવાળો ડરવી જોગીને આપ્યો ને પૂંછડી તથા મૂળ વચ્ચેની ગાંદળી તે વાણિયે વેહે-ચણુની મેહેનત બદલ પોતે રાખી, તેની આ કહેવત. “વચ્ચેનો કંદ (ગાંદલી) તે આરોગે નંદ” (વાણિયો).

અણીનો ચૂક્યો સો વરસ જીવે.^૧
 અતિ લંબા બેવકુફ.
 અત્યારે વાયરો વસમો છે. ૨. અત્યારે દડી ઉડે છે.^૨
 અથરો માણસ અથડાઈ પડે.^૩
 અદેખાને બેવડો બળાપો.^૪
 અદ્દર અદ્દર વાત કરે છે.^૫
 અન્ન જીવાડે ને અન્ન મારે. અન્નકોટને ચોટ નહીં.^૬
 અન્ન તેનું પુણ્ય, રાંધનારાને ધુંવાડો.
 અન્ન આહારે, ને ઘી સ્વહારે.^૭
 અનાથ્યો આખલો, ને હોળી ઘેલી નાર.^૮
 અપના નામ ખોટા, પરખને વાલેકા કયા ગુન્હા ?
 અપના મ્હુ બાંકા, બિરમે આપનેકી કયા કસુર ?
 અણુનો ભાઈ ઢણુ.
 અમથાભાઈ કરમના આગળા, તે પેહેલા પરણ્યા
 અમરવેલને પાન નહીં.
 અમીના ઓડકાર આવે નહીં.^૯
 અમી સૌના દિલમાં રમી (ગમી).
 અમીરાત જાય, પણ બો.^{૧૦} જાય નહીં.
 અમીરાતમાંથી હાથ જ કહાડતો નથી.^{૧૧}
 અમૃત પીતાં કોઈ ધરાય નહીં.
 અરે બીબી રોટી પકાવ, ઠીકરી પુટ ગઈ તાલીઆં બળવ.^{૧૨}
 અદલા એક બદામ.^{૧૩}

1 Threatened folks live long. ૨ એટલે અત્યારે ત્યાં જવામાં લાભ નથી. ૩ અસ્થિરનો અપભ્રંશ છે. અથરો=આકળો, અસ્થિર; ઉતાવળો. ૪ પોતાથી કંઈ સાંચું થઈ શકે નહીં, ને બીજાનું સાંચું દેખી ખમાય નહીં. ૫ મોઢમ અગર ન સમજાય તેવી રીતે અગર આધાર વગર વાત કરે છે. ૬ ચોટ=નજર લાગવાનો વહેમ છે તે અનકોટ નહીં. ૭ અન્ન આહાર પ્રમાણે અપાય, પણ ઘી તો કરકસરથી અપાય. ૮ બન્ને સરખાં કોઈના કહ્યામાં ન રહે. અનાથ્યો=નાથ નાકમાં ધાડ્યા વગરનો. ૯ માણસ ધરાય ત્યારે ઓડકાર આવે; તે અમીથી કોઈ ધરાય નહીં. ૧૦ અમીરાતમાં સાંચું બોલવાની, સાંચું વાવરવાની ટેવ પડી હોય તે જાય નહીં. બો=ચુરાબો, સ્વભાવ. ૧૧ બહુ પતરાળ કરે છે. ૧૨ ઠીકરી કલાડી કરવાની મણીની ઠીબ. ૧૩ જેમાં કશી અક્લ કે બાણી નહીં, તેને લાગુ છે.

અલ્લાહ માલુમ બેલ કીદર ચલતા હે ?^૧
 અલ્લાહ નામ પર ફુગર ચાલે, રામ નામે પથર તરે.
 અલેલ ટપુ.^૨
 અવલ ખીશ ખાદ દરવેશ.
 અવસર ચુક્યા મેહુલા, પાણી વગરનાં વેવલાં.
 અવળી ગંગા વહી.
 અવાસ બળી ગયા ને કાયલા રહી ગયા.
 અસુર થયું ને રાત રહ્યા.^૩
 અસુર આળ્યા પેરોણા, રાત રહે પાછા ન જાય.
 અળગી નહીં છાયા દેહથી.

આ

આક,^૪ ઈંધણુ, ને જવનું અન્ન, છોડે બાપ હળ્યાં,
 છાપડે ચુવે ને નાર કુભારજી, એ પાંચે પાપ મળ્યાં.^૫
 આકાશને કાંઈ થાંભલો છે ?^૬
 આકાશને હવે બે તસુ છેડું છે.^૭
 આખલા આંક્યો એટલે બધે મોકળું.^૮
 આખો દહાડો નાગો ફરે, ને નાહાતી વખત કાછડો વાળે.
 આગળથી ગાં- ઘોષ ને પાછળથી હગ્યો.
 આગલી દુભામણુ સારી, પણ પાછલી દુભામણુ ભુંડી.^૯
 આગળથી ચોખવટ સારી, કે પછી વાંધો પડે નહીં.
 આગે^{૧૦} આગે ગોરખ જાગે.

૧ બેખબરને લાગુ. ૨ વધારાનો=અડકડુડકીઆ, ઊપરજીવી વાત કરનાર.
 ૩ ન્યાં ઘરખાર છોડી નોકરી કે ધંધા માટે રહેલું પડે તે સ્થળને માટે બોલાય છે.
 ૪ આક=આકાશનું. છોડે બાપને હળ્યાં, તે કામ કરવા દે નહીં. ૫ આંગણે કુવા ને નાર
 કુભારજી, એમ પણ બોલાય છે. ૬ સત્યને આધારે રહ્યું છે. ૭ એટલું અભિમાન
 આવ્યું છે. ૮ ગાયને વાછડો આવે ત્યારે વાણિયા, બ્રાહ્મણ તેને ખાસી નહીં કરતાં મોકળો
 મૂકે છે ત્યારે તેના પાછલા પગના થાપામાં ત્રિશૂલ લોઢાનું બિંતું કરી ડામ દે છે તે
 “આંક્યો” કહેવાય છે, ને તે મહાજનીઆ સાંઠ કહેવાય છે. ગમે ત્યાં તે છુટો ફરે, ચરે,
 તેને કોઈ કામ કરવામાં જોડે નહીં એવા ચાલ પડ્યો છે. હાલમાં મહાજનીઆ આખલા
 કરવાનો ચાલ કમતી થયો છે. ૯ કાંઈ કામ કરવામાં આગળથી અડચણુ જોઈને તેના
 અથવા વ્યવહારમાં ભવિષ્યનો વિચાર કરી કામ કર્યો હોય તો સારાં, પણ પાછળથી
 અડચણુ પડે ને કામ બગડે તે જોઈ. અવસ્થામાં દુઃખ પડે તે જોઈ. ૧૦ કાલની
 વાત કાલ, આગળ ઊપર બને તે ખરે.

આગે આગ મળે, ત્યારે ભડકો થાય.^૧
 આજકાલનો કીકો, તે ડહાપણમાં ફુલી ગયો.^૨
 આજ ઈલાં, કાલ ક્યાં, ને પરમ દહાડે પરદેશ.
 આજો^૩ જેનો પડતો હોય તેનો પડે.
 આટા^૪ ખુટ્યા છે.
 આટામાં લુલુ સમાય, લુલુમાં આટો સમાય નહીં.
 આટા મ્હો^૫ ઊપર ઊડે છે.
 આટા દીલા,^૬ ને બંદા નરમ અથવા અણકસળી.
 આડે લાકડે આડો વહાડ. આડે માણે^૭ ભરવું.
 આડે લાકડે આડો વેહ, ને આડો વસે ગામને છેહ.^૮
 આડતને ને અધીરને બને નહીં.
 આડીઓ નહીં, ઊભીઓ નહીં, હ્યો ખીખી ખાટ.^૯
 આણુ રામની દીધી છે.^{૧૦} આણુ રામની ફરી ગઈ.^{૧૧}
 આ તો રામબાણુ છે, સિદ્ધ ઉપાય છે.
 આથર^{૧૨} બદલ્યા, પણ ગધેડા તેના તે છે.
 આદમના આદમી, તે મનુનાં મનુષ્ય, દનુના દાનવ.
 આદમજી ગયા તે ગધેડો વસાવી લાવ્યા.
 આદો ભવાની.^{૧૩}
 આપકા સો સાપકા, દુસરે સામે ફાસપુસીએ.
 આપણું તે હા હા, ખીજનું તે હી હી.
 આપણે ક્યાં દુકાન માંડી બેઠા છીએ, કે ચણા આપીએ?
 આપણે કામને એક ધડી મૂકીએ, કામ આપણને આપો દિવસ મૂકે.

૧ કાંધીએ કાંધી મળે ત્યારે મહાભારત કળ્યો થાય. ૨ ધરડાપો કરે છે.
 ૩ આજો=મતાપ, પ્રભા; છાપ. ૪ પૈસા જતા રહ્યા છે. ૫ મ્હોડું લેવાઈ ગયું છે.
 ૬ તેમાં રોટલી બગડી. ૭ આડે માણે ભરવું. માણું=દાણા ભરવાનું માપ. તે સીધું
 રાખીને ભરે ત્યારે દાણા સમાય; ઊધે માણે ભરે માણાના તથા ઉપર રહી શકે તેટલા
 દાણા આવે ને માણું ગોળ નળા જેવું હોય તે આડું રાખીને ભરે ત્યારે એક દાણા રહે
 નહીં એટલે “આડે માણે ભરવું” મતલબ કાંઈ ભરાયજ નહીં. ૮ ગામને છેહ=ગામને
 છેડે. Desperate cuts have desperate cures. ૯ ઇસ, ઊપણું કે પાયા નહીં
 ને હ્યો ખીખી ખાટ. આડીઓ=ઊભી એ ઉપનાં ને ઇસ. ૧૦ આણું=સમ. ૧૧ ગાદીએ
 બેઠા. ૧૨ આથર=ગુણ નાખતાં પહેલાં ગધેડા ઉપર જે નાંખવામાં આવે છે તે.
 આથર=હાડાં. ૧૩ હીજડા.

આપતો ગાળે ને લેતો લાળે.
 આપસે^૧ આઇ સો હલાલ.
 આપતાં લે નહીં ને માગતાં મળે નહીં.
 આપ્યું ને તાપ્યું બેસી રહેતું નથી.
 આપે તે સુવાળો, માગે તે કાખનો મોવાળો.
 આપે તેને દીકરા આપે, ન આપે તેના મુળગા લેઇલે.^૨
 આફરો ચઝો છે તે વાત કરશે ત્યારે બિતરશે.
 આફરડી બાઈ.^૩
 આબરૂના કાંકરા, ને ફળેતીના ફાળકા.
 આફતમાં બ્યાફત શી ?
 આભને અણી નહીં, ને આહાણનો કાઈ ધણી નહીં.
 આભને અણી નહીં, ને વેશ્યાનો કાઈ ધણી નહીં.
 આ ભવ મીઠો, તો પરભવ કાણે દીઠો. ?
 આભને જમીન એક કરવી.^૪
 આબે આખ્યાં ને ધરતીએ ઝીલ્યાં.
 આર વગર ચીથડું અક્રડ રહે નહીં.^૫
 આવડે નહીં, બિડે નહીં ને બાપા મને કેળું.
 આવતી વહુ ને બેસતો રાજા, પહેલી રાખે શરમ, પછી મૂકે માળ.^૬
 આવવાની ચાર દિશા, ને જવાની બારે વાટ.
 આવરદા કાંઈ તાંતણું નથી કે તોડી નંખાય.
 આવી ધાટડીએ, ને જાય ઠાટડીએ.
 આવ જાવ કે સરભર થાઓ.
 આવી ત્યારે લક્ષ્મી, ને ગઈ ત્યારે બલા.
 આવરે બહાલી વાતડી કહું, આ ચુડાને તું પાંચમી વહુ.^૭
 આહાર મારે કે ભાર મારે.^૮

૧ પોતાની મેળે, સહજમાં આવે તે હલાલ. ૨ વરસે ત્યારે વાડમાંએ વરસે ને બારા દરિયામાં પણ વરસે. ૩ પોતાની મેળે ગમે તે વાતમાં કુદી પડે. ૪ એવો મોટો કળ્લો કરવો, અગર મહાભારત ઉદ્ધમ કરવો. ૫ આર=ચોખા કે ઘઉંના લોટની રાખ લુગડાંને ચડાવે છે તે. ૬ માળ=મર્યાદા. ૭ વહુનો મીઠાજ મરડવા વરે કહું. ત્યારે સાંભળ મારા નવલા વર, આ મારે તમારું સાતમું ઘર, એવો સ્ત્રીએ જવાબ દીધાથી વર શાંત થયો. ૮ Excessive food or burden may be the cause of death.

આવ્યું સમાય, પણ ગયું ન ખમાય.^૧
 આવ્યું આટલે ને ઘાટ્યું કાટલે.
 આવો રે લોકો ને મેલો પોકો.
 આસમાનના તારા ઊતારવા.^૨
 આસમાન જમીનનો તફાવત છે.

ઈ

ઈજતકી લહેજત કુછ ઓર હે.
 ઈસમકી કીસમ પેહુયાનનાં બડી બાત હે.
 ઈંદ્રિયો જીતી તેણે સર્વ જીત્યું.
 ઈધરકી ઊધર, ને ઊધરકી ઈધર.^૩
 ઈસી ગયો'તો ઉપજે, સખીના કહે જાગતી'તી;
 કઠારામાં કથરોટ આપી, એ પણ કઠાડી માગતી'તી.
 ઈરક' આસાન નમુદ અવલ, વલે ઊફતાવ મુશિકલ હે.

ઉ

ઉગતા ઝાડનું પાંદડું ચીકણું. ઊગમણી જુમ પડે ને આથમણો ધાય.
 ઉજળ્યું ધાન પેટમાં રહે નહીં.
 ઉછેદીજ ખાય, તેનો વંશ વધે નહીં.
 ઉજડ ખેડે ઢોલ વાગે.^૪
 ઉંચે આભ ને નીચે ધરતી.^૫
 ઉંટ લંબા, તો પુંછ ટુંકા.^૬
 ઉંટ મૂકે આકડો, બકરી મૂકે કાંકરો.
 ઉંટ મરે ત્યારે મારવાડ સામું જીએ.
 ઉંટના ઉંટ ગળી જવા. ઉંટનો હોઠ લટકે પણ ત્રટકે નહીં.
 ઉજા નહીં ત્યાં સુધી સારા, ઉજા એટલે ઝાડવા રહે નહીં.^૮
 ઉઠાંદળ^૯ માગ ચોર ચાલે.
 ઉણું રહે ત્યાં સુધી કુણું.^{૧૦}

૧ આવ્યું નાહ્યું, છોકરું તથા સાંડું સગું કે મિત્ર આવ્યા સમાય, પણ ગયા એટલે દુઃખ લાગે. ૨ ધણો કલેશ કરે. ૩ વાતો કરવી. ૪ હેતુમીત કરવી તે સહેલું છે, પણ તે નિભાવવી કઠણ છે. ૫ ખેડું=એટલે ગામ અગર ગામનો ટીંબો. ૬ ખીજ આધાર નહીં. ૭ એટલે બરોબર સરખું ને સરખું. ૮ કોષ ચડે નહીં ત્યાં સુધી સારા. ૯ જે માર્ગે માણસ કે ઢોર ચાલે નહીં તેવો. ૧૦ પેટ કે કમળત માણસ.

ઊતરું ધાંટી,^૧ એટલે થયું માટી.
 ઊતાર^૨ આખા ગામનો છે.
 ઊતરી પડતાં વાર લાગતી નથી.
 ઊતર્યા મહી ત્યારે પહોંચ્યા સહી.
 ઉત્તમને ટુંકારે, ને અધમને ખાસડે મોત.
 ઊંદર ઝૂંકતો જાય ને કરડતો જાય.
 ઊંદર ખીલાડીને મેળ આવે, તો ધરધણીને સુખ આવે નહોં.
 ઊદમાતની ઊઝણી, એક ઊછાળે ધૂળ ને એક ઊછાળે પાણી.
 હરનિમિત્તં बहुकृतवेष्टा.
 ઉધાર વગર લાલ નહોં, ને મરણુ વગર ડાલ નહોં.
 ઊધળી^૩ આયડી ને ઊધળી ગાડી. (બરોબર.)
 ઊંધા પાટા બંધાવવા.^૪
 ઊંધી ઇંટનો ચણનાર કડીઓ.
 ઊંધું બોલ્યે કાંઈ દહાડો વળે છે ?
 ઊભરો ચહડે ત્યારે પાણી છાંટવું.^૫
 ઊભો સાંઠો સો મણુ ભાર ઝીલે. (અથવા ખમે.)
 ઊભો રળે તે બેઠા સાડ, ને સુમ રળે તે સખી સાડ.
 ઊલેચે અંધાડું ન જાય.
 ઊંહુંનું ઓસડ નહોં.

એ

એ પાણીએ મગ ચડવાના નથી.
 જે પાણીએ મગ ચડે તે પાણીએ ચડાવવા.
 એ વર કલવો ખાનાર નથી.^૬
 એક કાનેથી ચાર કાને.
 એક ખાળે સમુદ્ર ન ઊલેચાય.
 એક ફેફસે હજાર ફેફ.^૭
 એકડો નીકળી ગયો; એકડો અમદાવાદ ગયો.^૮

૧ ધાંટી=ગળાનો હપરનો ભાગ. ૨ ઊતાર=ભૂત પલીતને માટે રસ્તામાં મૂકાય છે તે અત્ર. ૩ ઊધળી=પોતાના ઘણીને મૂકીને જનારી. ૪ અવળું સમજાવવું. ૫ સામા માણસને કોઇ ચહડે ત્યારે આપણે શાંત થવું. ૬ એ વર પરણશે નહોં. કલવો=વર પરણવા આવે ત્યારે સાસરીઆં કન્યા પરણાવશે એવો અર્થસૂચક શુકનનું આવનું. ૭ ફેફ=ધિકાર. ૮ ભાઈ નિર્માલ્ય કર્યા.

એક ઘર તો ડાકણ પણ પરહરે.^૧
 એક ગુન્હો ખુદા પણ માફ કરે.
 એક હસવું ને ખીજી હાણ.^૨
 એક હાથ લેના દુસરે હાથ દેના.
 એક ધડીની નફટાર્ધ, સારે દીનકી બાદશાહી.
 એક હાથે કરવું, ખીજે હાથે ભોગવવું.
 એક દીકરો દીકરામાં નહીં, ને સો રૂપીઆ પુંજમાં નહીં.
 એક લાકડીએ હાંકવું.^૩
 એકડા કરવા.^૪
 એકનો પૈસો, ખીજનો ધર્મ. ધર્મ હારે તે ધન ખાય.
 એક રામ ને સહસ્ર નામ.
 એક આવન, દુસરી જવન, તીસરીકું નહીં વારા;
 ગાપીમેં જ્યું કહાન ખેલત, ત્યું કુવેમેં પીંજરા.
 એકલડોકલનો અલ્લા ખેલી.
 એકલપેટા સૌનો ખેટા.
 એ તો એનામાં આંધળો ભીંત થયો છે.^૫
 એના પેટમાં કાતર છે. એના પેટમાં પાણી છે.
 એને મુતરે દીવો બજે. (એવો સત્તાવાન છે.)
 એ તો ખાસડાને તોલે છે.
 એવાં મળ્યાં સગલાં, કે જેમ મચ્છને સાચવે બગલાં.
 એવી ભોળી કાણુ હોય કે પારકા ધણી પાછળ ચૂડો ભાંગે.
 એવી આપું ગાળી કે ન દેખે દીવાળી કે હોળી.
 એવું ભોળું કાણુ હોય કે ઘેંસમાં ઘી નાખે.
 એવો ગાકળીઓ ગાંડો નથી કે દીવાળીને દહાડે ઘેંસ ખાય.
 એવો હાથ ચીપટીમાં નથી આવ્યો.^૬
 એસા ભક્ત નીકા, કે ખાકે લગાવે ટીકા.
 એહેસાનકા બદલા ન ચહાવે સોહી સચ્ચા બડા.
 એવો મારો મામો કે ધોકો લઈ થાય સામો.

૧ પારકા પોતાનાનો ભેદ જણાવવો. ડાકણ પણ પોતાના જણી અસુક ધરને કનડતી નથી. ૨ One man's meat is another's poison. ૩ વિચાર કર્યો વગર આંખો મીંચી હકુમત ચલાવવી. ૪ સહીઓ કરી એકમત થવું. ૫ એટલે અતિશે મોઢ પામ્યો છે. ૬ એટલે દુખાણમાં નથી આવ્યા.

ઓ

ઓકયું ધાન, સામું ભેવાય નહીં.
 ઓખામાં^૧ પેસવું નહીં કે ને ખોખા થઇએ.
 ઓછે બળે વધુ રીસ.
 ઓછું આવવા દેવું નહીં, ને ઓડું કહેવું નહીં.
 ઓઠલો વાલ્યો આપનો.
 ઓઠું^૨ નેઠવરો કરીએ માર ન પડે, તેમ ઓઠાં^૩ નેઠવરો કરવો નહીં.
 ઓઠે ઓઠે રહી, ધા કરવો.
 ઓડ ભરેઠના ઊડા કુવા, દીકરી દે તેનાં માખાપ મુઆં.
 ઓડે અચકાઈ જવાય, વિચારી પગ ન ભરાય તો.
 ઓથની^૪ હુંફ રહે. ઓથ કામ લાગે.
 ઓઢાણું^૫ ને તરકાણું.
 ઓ દિન કહાંસે કે મીઆંકે પાંજિમેં જુતીઆં?^૬
 ઓરમાયાં ને વેરવાયાં.
 ઓરી આવ ને અડીશ નહીં.
 ઓલમાં દીકરો આપ્યો છે, હવે કાંઈ કર્યું કરાય નહીં.^૭
 ઓળાંસણાં ધણુંએ કર્યાં, પણ અર્થ સર્પો નહીં.
 ઓળખીતો સિપાઈ બે ધક્કા વધારે મારે.
 ઓશીંકે ગંગા, પછી પાપ કેમ રહે ?
 ઓસડ ગળ્યું હોય નહીં.
 ઓસડ અનેક કરો, ધાર્યું ધણીનું થાય.

અં, આં

અંગે અંગ ઢીલાં થયાં, હવે શું દાળદર ડુંકે તેમ છે ?
 અંધારે ખાય, પણ કાળીઓ નાકમાં ન જાય.
 અંધારે ખાય, પણ ગોળ ગળ્યો લાગે.

૧ દાંત ખાટા થાય કે પડી જાય. ઓખો=વસમી જગ્યા. ૨ ઓડું=આશરો. એટલે ધણે ટકાણે જમણવાર હોય તો માણસ ભાગે પડી થોડાં આવે તો માલ થોડો વરે. ૩ મોઢો વરો કર્યો હોય તેનો દાખલો. ૪ ઓથ=વસીલો, આશ્રય; વગ. ૫ ઓઢીય બ્રાહ્મણ તર્ક નેવા. ૬ મીઆંએ બીબીને કહ્યું, 'જુતી જુતીસેં સીર તોડ ડાહ્યા.' ત્યારે બીબી કહે છે, 'ઓ દિન કહાંસે કે મીઆંકે પાંજિમેં જુતીઆં?' ન કરે નારાયણ કે મહંમદ ગાંડે અઢે. ૭ કરાર પાળવાની જમીનગીરી, ખાલ.

અંધારે દોડે તે ચડે બગલી ઘોડે.^૧
 અંધેડી હાર ચલી, જય જય દાતાર.^૨
 અંધારી રાત્રે મગ કાળા.^૩
 આંકલ સાંઢેડો છે.^૪
 આંકો મળતો આવી રહ્યો છે.
 આંખ છે કે ફાંકાં?^૫
 આંખ ઊઠી ખમાય, પણ ફૂટી ન ખમાય.
 આંખ દેખાડવી.^૬
 આંખની કીકી ને કલેજાની કાર.^૭
 આંખે આવવું.^૮
 આંખમાં ધૂળ નાંખવી. છક્કો પંજે રમવો. છક્કડ ખવરાવવી.^૯
 આંખ ફૂટે તે વેઠાય પણ ઘર પુટયું વેઠાય નહીં.
 આંખનું આંજણુ ગાલે ધસ્યું.
 આંખકે અંધે, નામ શેખ રાશન.
 આંખમાં અમી તેને દુનીઆં સમી.
 આંખે અંધાપો આવી ગયો છે.^{૧૦}
 આંગણે કુવો ને વહુ ઊછાંછળાં.
 આંગણું ખોદી નાંખ્યું.^{૧૧}
 આંગણે આવવા દીધા જેવો નથી.
 આંગળીએ દીકરો, માની આંગળી વળગીને જાય.^{૧૨}
 આંગળી સુજીને કાંઈ થાંભલો થાય નહીં.
 આંગળી કાંઈ બતાવી શકે તેવું નથી.^{૧૩}
 આંગળી કરી આધા રહ્યા.^{૧૪}
 આંગળીના વેડા ઉપર ગણાય તેટલું.^{૧૫}
 આંટીએ આવે એટલા બધા ભેગા થયા છે.

૧ બગલી ઘોડે=પગ બાંધે એટલે બગલમાં ઘોડી લે. ૨ છાકરાંની ઘેર ભેગી થાય ત્યારે પ્રમાણ નહીં તેવી વાત. ૩ When candles are out, all cats are grey. ૪ એ સંબંધમાં પાન ૨૩૪ મે લખ્યું છે. આંકલ સાંઢેડો બધે ચરવાને છુટો ફરે. ૫ કાંઈ જોતો જ નથી. ૬ આંખ રાખવો અથવા બીક બતાવવી. ૭ એવો બહાલો. ૮ એટલે લોકોની નજરમાં ખુબવું. ૯ છેતરવું. ૧૦ બહુ અભિમાનમાં હંદાઈ ગયો છે. ૧૧ ઉધરાણી પૈસાની કે કામની કરી કરીને કાયર કર્યા. ૧૨ મા નાતરે જાય ત્યારે. ૧૩ કોઈ છેડી શકે કે ડરાવી શકે તેવું નથી. ૧૪ કણ્ઠો સળગાવી દૂર રહ્યા. ૧૫ વાટકરીનું શીરામણ.

આંધળોભીત થઇ ગયો છે.^૧
 આંધળાની આંખ.^૨
 આંધળાની લાકડી.
 આંધળો વાડ કરે, ને પાંગળો દીવો ધરે.^૩
 આંધળો ભીતિ અથડાય.
 આંધી ફેવી ચઢી ગઇ છે.^૪
 આંખાગાળો ને પૈસા ટાળો.
 આંખાની કાઠી, રાંધનારી નાહી.
 સાખી—આંખા ડાળે કાયલ રાજ, મચ્છી રાજ જળમાં;
 ધરખારી તે ધરમાં રાજ, જોગી રાજ વનમાં.

ક

કંઈ થયા ને કંઈ થશે, આ ગામ તો એમનું એમ વસે.
 કૌચ કાગડી જ્યાં વળગે ત્યાંથી ધૂટે નહીં.
 કખા^૫ કાઢતી કરવી નહીં.
 કધરધણી વેઠાય, પણ કપાડોસી ન વેઠાય.
 કચરા નાંખતાં જન્મારો ગયો, ને ભાભાજી ઊકરડો કીયો?
 કચરે કચરો વધે.^૬
 કચ્છી ઢગા.^૭
 કચ્છજો હેડો હેડો.
 કજીઆમાં હઠે, ફેસી કહેતાં ભઠે.^૮
 કજીઆનું મહોં કાળું. કજીઓ જોવા જાવું તે ખાંતે ખુવાર થાવું.
 કટાણુ કાયલ બોલે.
 કટકના પગ અવળા.^૯
 કટકની હાંદવી કટકમાં ફેડવી.
 કઠોર વાણી, કજીઆનું મૂળ.
 કઠોર હૈયાવાળાની છાતી પથર જેવી.

૧ ધણીજ મોઢ પામી મૂઢ થયો હોય તે. ૨ મ્હો જોયો લાડકો, એક ને એક દીકરો. ૩ એ કાંઈ નહીં. ૪ ભાન રહેતું નથી. ૫ કખા=નિંદા. ૬ ઊકરડો વધે, પૈસે પૈસો વધે. ૭ ઢગા એટલે બળદ. આ શબ્દ મૂર્ખને લાગુ છે કચ્છના બળદ વખ-
 ણાય છે. ૮ ભઠે=ખીજે. ૯ લશ્કરના પગ અવળા એટલે ચારે તરફ ચાલે. કટકના પગ અવળા-માથું હોય કંઈ ને જવું પડે ખીજે.

કડક દાણો ફારડુ તે ચહડે નહીં.
 કઢયું કઢાય ને લઢયું લઢાય.
 કણ થોડા ને કાંકરા ધણા.
 કણખીની મત થોડી તે બળદ વેચીને લીધી થોડી.
 કણીઆ સદા રણીઆ, કોઈ દહાડો કાંકણીઆ.
 કથન નીકળ્યું.^૧
 કથા એ મિથ્યા, ભમરગીતા કોની દીકરી ?
 કથીર સોનું થાય નહીં.^૨
 કદમ કહડા^૩ નીકળે છે; પગે પદ્મ છે.
 કદહાડે કંકાડાં ને કમોસમે ફળાં.
 કદી ને મદી મીઝાં ચાલ્યા નદી.^૪
 કંધન આવે તે સંધનને તાણી જાય.
 કંધાન્ય ફળવીને ખાવું.
 કન્યા જાણે કચકડો, ને વર મોતીનો દાણો.
 કનક ને કામની, તજ્યાં તજતાં નથી.
 કન્યનસેં ફીરત બડી, ફીરતસેં કલ્યાણ;
 કલ્યાણસેં ઇજત બડી, ઇજતસેં બડા દાન.
 કપડે પેહેનેકું ત્રીન વાર: બુધ, બૃહસ્પતિ ને શુક્રવાર.
 કપાળે તો ફળે લુપાળમ.
 કપાળ કુટે નસીબ ન સુધરે.
 કપાળે કોઠ હજો, પણ પાડોસી મોઠ ન હજો.
 કપાળનું દીલું કપાળે થાય, કપાળનું દીલું ગાલે ન થાય.
 કપિલા છઠ છત્રીશ વર્ષે આવે.
 કપુરનું વહીતરું.^૫
 કબુતર ઊડ ગયા, પીછે ફરર (નમાલી વાત).
 કબુદ્દિની મત થોડી, ઘર વેચીને લીધી થોડી.
 કમોસણું ને કમોલ ખમાય નહીં.
 કમાડ કરતાં ઉલાળો ભારે.

૧ છેલ્લો નાગો જવાબ નીકળ્યો. ૨ પીતળ માણસ તે પીતળ. ૩ કહડા=દ્રવ્યના
 ભરેલા તાવડા. ૪ નાહાય નહીં તે નાહાવા ચાલ્યા એ નવાઈ. ૫ મજૂરી કરતાં
 કરતાં પણ ખુશબો આવે. ધર્મનું કામ.

કમાઓ છો શું? રાજતું રાકું ને મહિને ઇંટ.
 કમાતાં આવડે તે ધન ખેંચે પાવડે.
 કમાય થોડું ને ખરચે ઘણું, પેહેલો મૂર્ખ તેને ગણું.
 કમોતે મરે તે શરે પુરો ઠરે.^૧
 ક્યાં રાણો રાજીઓ, ને ક્યાં કાણો કાઢીઓ?
 ક્યાં રાજ ભોજ ને ક્યાં ગાંગો તેથી?
 ક્યાં લંકા ને ક્યાં લાહોર?
 કરજ કરીને તેહેવાર કરવો તે દુઃખી થવાનું.
 કરજ, કારબાર ને કન્યા કરગરવાથી મળે નહીં.
 કરના ફરીરી, ક્યા દલગીરી, સદા મગનમ્ રહેનાં.
 કરેગા સો પાવેગા, બંદા રોટી ખાવેગા.
 કરે કિર્તીર, સો હોય નિરધાર.
 કર્મે કબુલ્યા તે સવાવીશ.
 કર્મધર્મમાં કોઇનો ભાગ નહી.
 કર્મની કાહાણી, અર્ધું તેલ ને અર્ધું પાણી.
 કર્મની રતી, નાંખી જાંધી પણ પડી ચતી.
 કર્મધર્મી.^૨
 કરશે હાથે તે બાંધશે સાથે.
 કલમ, કડછી કે ખરછી ને ખરણે નાગર-સુત.
 કલાડા વગર શ્રાદ્ધ અટકે.
 કસાઈ કરાવીને રૂપાળા થયા.^૩
 કવિ, ચિતારો, પારધી, વળી વિશેષે ભાટ;
 ગાંધી નર્ક સીધાવીઆ, વૈલ દેખાડે વાટ.^૪
 કવિતા ને કરતૂરી સાક્ષી વિના સિદ્ધ થાય.
 કચું કવે તે શાનો કવિ, શીખી વાત તે શાની નવી?
 કસખીને હાથે મરવું સાફ, પણ અણકસખીને હાથે જીવવું ખોટું.
 કસાઇને ઘેરથી ગાય છોડાવવી.^૫
 કસાઇને ઘેર ગાય બાંધવી.^૬

૧ શરે પૂરો એ ભૂતનો અવતાર, અવગતિયો મનાય છે ને પૂજાય છે. ૨ વરસાદ સરખો ન થાય ને ઓછુંવું ખેતરમાં પાકે તે પ્રસંગને લાણ છે. ૩ હનમત ખુબ કરાવી, પણ રૂપ હોય તે હોય. ૪ વાટ=રસ્તો માર્ગ. ૫ કોઇને હાથે અમુક પુરુષ કે સ્ત્રી દુઃખ પામતાં હોય તેની વાહારે ધારું. ૬ નિર્દય માણસને કન્યા આપવી.

કહે લોંડી નબાળ, તો કહે નબાળ.
કહો છોને વર ધરડો?¹

કૃ

કાકો એ તો બાપનો ભાઈ, કાકી એ તો પારકી ભઈ, તારે ને મારે
શી સગાઈ?

કાગળીઆના² કાન કપાય નહીં.

કાગડો કાગડાનું માંસ ખાય નહીં.

કાચા કાનવાળાને એક ઈંદ્રીનું જ્ઞાન.³

કાચે ઘડે પાણી ભરવું.

કાચે પ્રમાણે કામ કરવું.⁴

કાચી માયા એ નથી.

કાચું કાપે ને પાકું સડવા દે.

સાખી—સાફ સાફ રાખી મૂકો, બગડે તેમ ખાય;

સારાનો સ્વાદ ન ચાખે, મૂર્ખ તે કહેવાય.

કાછડો વાળી સૌ કુદી પડ્યા છે.

કાછીઆ બજારની વાત; કાછીઆશાઈ વાત.⁵

¹ એમ વર પોતાની સ્ત્રીને પૂછે છે, સારે સ્ત્રી નવાબ આપે છે તેની એક વાત છે.

“કહો છોને વર ધરડો.”

એક કણખી પટેલ મધ્યમ અવસ્થાએ ધરબંગ થયો. સારે કાઈ નાની ભિમરની રાંડેલી કણખણ સાથે નાતરે કરવાનો ઠરાવ થયો. તે પ્રમાણે પટેલ ગાડું જોડી નાતરાંની વહુને તેડવા ગયા. જમાઈને જોવા સાફ અડોસપડોસની સ્ત્રીઓ ભેગી થઈ, તે બોલવા લાગી કે, “વર ધરડો, વર ધરડો.” પટેલે તે સાંભળ્યું, તેથી પટેલના મનમાં વિચાર આવ્યો કે, આ બધી સ્ત્રીઓએ મને ધરડો કહ્યો તેથી નાતરે આવનાર વહુનું હૈયું પડી જશે. પણ પટેલ બોલ્યો નહીં. પછી ઠરાવ પ્રમાણે તે કણખણને પટેલ સાથે વળાવી દીધી. પટેલે ગાડું હાંકીને પોતાના સસરાના ગામથી ત્રણ ચાર ગાઢ જપર છાંયડો તથા પાણી આવ્યું ત્યાં ગાડું છોડી નાસ્તો કરવા વિચાર કર્યો ને ગાડું છોડ્યું. બળદને ગાડાને ઉંડે બાંધીને પટેલ બાંધો ચડાવીને થડમાં ખેતર દોહસો વીધાનાં હશે તેને દોહડતા દોહડતા ધ્રુબ ઝડપથી એક ફેરો મારી આવી બાયડી પાસે આવી મુછા ચડાવી પૂછે છે, “કહો-છોને વર ધરડો, જોયું મારામાં કેટલી જીવાની છે?” સારે બાયડીએ કહ્યું, “વર ધરડો તો તે વખતે નહોતો હતો, પણ ગાંડો હમણાં નહોતો.”

૨ કાગળીઆ=કાગળ લાવનાર. ૩ સાંભળીને કામ કરવાનું. ૪ તે પાર પડે નહીં. ૫ ભાવનગરમાં આ કહેવત છે, ગપ.

કાજની મારી હલાલ.
 કાણા ડોળામાં ફેલ ધણી.
 કાણા ફરીએતી, લંગડા હિકમતી.
 કાણી કીકીને કાણુ વખાણુ? તેની આઈ.
 કાણીને કાણો વહાલો, રાણીને રાજ વહાલો.
 કાણેસે ખુદા બેબર.

કાણીઆ નર કોક સાધુ, કોક દાતા માંબર;
 યોખડ દંતા કોક મુખો, કોક નિર્ધન ટાલીઆ.

કાણો કળસીઓ ને રાંઓ સસરો.
 કાતરની માફક જીભ ચાલે છે.
 કાદવે કાદવ ધુએ, તેમાં શું ધોવાય?
 કાન છે કે કાણાં?¹
 કાનમાં સીસું રેડવું. કાનમાં પુમડાં ધાલવાં.²
 કાન બલબલાના કાપી લે તેવો હુશીઆર છે.
 કાને હાથ દેવા.³
 કાખા કાન ત્યારે આવી સાન.⁴
 કાપો તોએ લોહીનું ટીપું ન નીકળે.⁵
 કાફર માણસની સાથે કામ ન પાડવું.
 કામ તે હાથે, બાયડી તે સાથે, ને વિદ્યા તે પાઠે.⁶
 કામ કરવું તે પૂછીને, મ્હોં ધોવું તે લુછીને.
 કામ વહાલું, નામ વહાલું નહીં.
 કાયા ત્યાં છાયા,⁷ મરદ ત્યાં માયા.
 કાયાથી માયા થાય, પણ માયાથી કાયા થાય નહીં.
 કાર્તિક કાતરે, માગશર છેતરે ને પોષ હાંડી સોપ.
 કારીગરીના પૈસા છે.
 કારીગરને મોટી એળ, આળસ.
 કાલાંની કચ ને બહેરાંનો ઝધડો.
 કાષ્ટ ઘંટા, વિડંબના.

¹ સાંભળતો નથી. ² સાંભળવું જ નહીં તે. ૩ એક નાનો સો દુઃખ હણે.
 ૪ પકડ કાન કે આવે સાન પણ કહેવાય છે. ૫ એવો દુર્ભળ કે નિર્ધન. ૬ હોય તો
 કપયોગમાં આવે. ૭ કાયાથી છાયા વેગળી નહીં.

કાસલી ડોસી ને નૂરભાઈ જમાલ, આવો શેઠ પાડીએ ધમાલ.
 કાળજી શેકે તે નાર નહીં, પણ નાહાર, વરૂં.
 કાળના કાગડા ખાઈને અવતર્યો છે.^૧
 કાળ પડે ત્યારે કાદરા મોંઘા, ને તડ પડે ત્યારે રાંકાં મોંઘાં.
 કાળા માથાનું માનવી, ચાહે તે કરે.
 કાળી તો ખરી, પણ કામજુગારી.
 કાળી રાંડને કજલે ભાત.
 કાળી ચૌદશના આંજ્યા, કોઈના ન જાય ગાંજ્યા.
 કાળે દીકરે કાકા કહ્યા, ત્યારે બાપ ખસીને આધા ગયા.
 કાળો પણ હાથ સોનાના છે.^૨
 કાંધીઆના ધંધામાં કુડ વગર ચાલે નહીં.^૩
 કાંસા કુટે કાંઈ ધનવાન થવાય નહીં.
 કાંસા ફૂટ કે ન ફૂટ કે રણુકા બાજ્યા.^૪
 કાંસા કુટમાં કલાકું, ને સારા રાયમાં સાવરણી.

કી

કીકારે કીકી તું એક વાર શીખી.
 કીડી આપું કલિંગકું ઉપાડી શકે નહીં.
 કીડીને પાંખો આવી તે મરવાની નીશાની.
 કીડીને કોગળે પૂર.^૫
 કીસીકી કુછ નહીં ચલતી, જળ તકદીર શીરતી હે.

કું

કુંબમાં વડીલ સડેલો, તેનું બધું કુંડું સડેલું.
 કુંટણુમુઠી ખુણે રવે.
 કુંડગા માણસ, ગમે તેમ વેતરે.
 કુંણા ઝાડનાં પાંદડાં ચીકણાં.
 કુંતરાનો સંઘ કેદાર જાય નહીં.
 કુંતરાનો સંઘ કાશી જાય નહીં.
 કુંતરાને કાને કીડા, તે કાંઈ સુએ નહીં.^૬

૧ તે બહુ વૃદ્ધ છતાં મરે નહીં. બાવા આદમની વારનો છે. ૨ કારીગરીમાં ઉત્તમ છે. ૩ કાંધીઆ=પરચુરણ રૂપીઆ ધીરનારા. ૪ સુલકમાં ડંકો વાળી ગયો. ૫ પૂર=નદીમાં પાણી વધે તે. ૬ બહુ કામવાળાને પણ આ લાગુ થાય છે.

કુતરાની માફક ઢસરડી નાંખ્યો.^૧
 કુતરું અમથું ભસે નહીં.
 કુતરે ખડ ખાધા જેવું બોલે છે.
 કુતરું હાડકું કરડે, ને પોતાના મહોંમાંથી લોહી નીકળે તે જાણે હાડકામાંથી
 લોહી નીકળે છે, એમ સમજીને વધારે કરડતું જાય છે.
 કુબે ખાતર નહીં.
 કુંભારનાં ધણાંને માણસનાં જણ્યાં, બધાં જીવે તો ધરતી ઉપર સમાય નહીં.
 કુંભારના ધરતું હાંદલું છે કે બદલાવાય ?^૨
 કુવાનો દેડકો દરીઓ જાણે નહીં.
 કુવો વંઠ્યો, જ્યાં કચ્છતર બેઠું; ધર વંઠ્યું, જ્યાં ભગતકું પેઠું.
 કુંવારાતું સૌ, ને પરણે તેની વહુ.
 કુસંગા સંગદોષેન, કાષ્ઠઘંટા વિઠંબણા.

કુ

કુડમાંથી બાગ્યા, તે ભાભા શી રીતે થવાય ?
 કેદ હરામ નથી, તેનાં ફેલ હરામ છે.
 કેરી વણુ ને આકડાને પણ થાય, પણ ખવાય ફક્ત આંખાની.
 કેવળીજ એક બાવીને જાણી શકે.
 કેશ ચુંટી નાંખીએ, પણ મરનારનું મ્હોડું જોવાતું નથી.
 કેળ એક વાર ફળે. કેળ કાક વંઝ્યા.
 કેળામાં ગોટલી નહીં, મુસલમાનને ચોટલી નહીં.

કો

કોઈ કહે શું ખાજી ? કોઈ કહે શામાં ખાજી ?
 કોઈ અન્નનું બૂખ્યું, કોઈ માનનું બૂખ્યું.
 કોઈ દસા, કોઈ ખીસા, બંદા સાડ બત્રીસા.
 કોઈ નામ લે નહીં.^૪
 કોકડું ગુંચાયું.
 કોઠીએ જીવાર, તો ધરમાં ડાહી નાર.
 કોથળામાંથી ખીલાડો નીકળવો.

૧ ઉત્તરકાર્યમાં જેની પાછળ ખરચ ન થાય તેના વિષે કહેવાય છે. ૨ પરણેલી
 સ્ત્રીની બાળતમાં કહેવાય છે. ૩ વણુ=કપાસ. ૪ “દે” પણ વપરાય છે. કોઈ ક્ષી
 હરકત કરે નહીં.

કોણી મારી કુલકું કરે તેવો છે.^૧

કોયલ કાગડી સરખી નાર, જણ્યાં પણ જોગવ્યાં નહીં, ને ધાત્યાં કામને બાર.^૨

કોયલાની દલાલીમાં હાથ કાળા.

કોરે કાગળે મતું.

કોરે બાણે આશીર્વાદ ન દેવાય.

કોરો ધાકાર જેવો, પણ કાકો ખરો.

કોશ, કોદાળી ને પાવડો પારકા હાથમાં સારા લાગે.^૩

કોસીયો^૪ ચૂકે તો કુવામાં ઝુકે.

કું

કંકાસણીને કલેશ વહાલો, પગણીને હાર વહાલો.

કંગાલ ગામની લુટમાં, ચરખો પણ ગનીમત.

કંકુના ચાંદલાની આશા સહુ રાખે, મેસના ચાંદલાની આશા કોઈ ન રાખે.

કાં

કાંકીડાનું જમાનગરં.^૫

કાંટો કાહાડી નાંખવો. શળ કાહાડતું. ખીલાઉપાડ કરવું.

કાંઠે ઊઠ્યું કટક.^૬

કાંડાં મલેમલનાં છે.

કાં તો વાઘો^૭ વાડીએ, કાં તો રાજદ્વાર.

કાંદો તમે શો કાહાજો ?

કાં બેઠા ઉદાસી ? કાંઈ ન મળ્યું વિશ્વાસી.

ખ

ખખારે ખૂણે બેસી ખત ન લખીએ એ ચતુરાઈની રીત.^૮

૧ સમયસર કાબેલ છે. ૨ કાગડીના માળામાં. ૩ ખીજા કામ કરે તેમાં ભૂલ કઠાય, પણ પોતાને હાથે સખત મજૂરી કરે ત્યારે માણસને ખબર પડે. ૪ કોસીયો=પાણીનો કોસ હાંકનાર. ૫ કાંઈ કામનું નહીં. ૬ એટલે સત્તાવાળા રાજા કે અધિકારી પાસે હોય તેથી કાંઈ અવળુંસવળું બની શકે નહીં. ૭ વાઘો એક હલકી સ્થિતિનો માણસ હતો, તેને કોઈએ પૂછ્યું કે તું ક્યાં મળીશ ? ત્યારે પોતાનો ડોળ સારો દેખાડવા તેણે કહ્યું કે—

“કાં તો વાઘો વાડીએ, કાં તો રાજદ્વાર.”

વાડીમાં તો સુખી પુરૂષ મોજને માટે જાય તે સ્થળ બતાવ્યું. પણ વાડીમાં તો વાઘો પાણીતીઆનું કામ કરતો હતો. કાં તો રાજદ્વાર, રાજદ્વારમાં તે સ્થળ પણ મોટું બતાવ્યું. પણ ત્યાં તો વાસીફું કરવાનું કામ કરતો હતો. ૮ રચ્ચર કરાવ્યા બરાબર ખત

ખબર ખાટલે, ને દોલત દરવાજે.

ખમે^૧ તે ભારે.

ખરી વાતમાં શાનો ખાર, કરજ આપે તે શાનો પાડ ?

ખડું ખોડું ઇશ્વર જાણે, ફેકટનો ભાર જોષી તાણે.

ખરેરો કયાં વગર બધાં જીપર મેલ ચડે.^૨

ખરો પહેરવેશ, ઝોળખાવે દેશ.

ખળને અને કાંટાને દૂર કરવાના જે માર્ગ છે. કાં તો જીતાથી મ્હોં

ભાંગવું કે કાં તો દૂરજ રહેવું.

ખાઈને ખાસડાં મારે.

ખાજે ખાજાં ને ચાવજે ચણા;

તું સલામત તો, ભાયડા ધણા.

ખાટ્યો ચોર પથ્થરા ઉપાડે.

ખાટલે પડે તે ધરનાંને નડે.

ખાટી છાશ ઊકરડે નખાય.

ખાતર જીપર દીવે.

ખાતાં પીતાં હરિ મળે તો, હમડું કહીઓ.

ખાતાં રહ્યું તે ખી ને મરતાં રહ્યું તે ધરડું.

ખાતી જાય, પીતી જાય ને ધરના વળા ગણતી જાય.

ખાતું ન જણાય, પણ માતું જણાય.

ખાતુંએ ગયું, ને ધાતુંએ ગયું.^૩

ખાદે ખાધ વધે.

ખાધ આવી તો કહે ધણીના ધરમાં.

ખાધું ને દીધું તે આપણું, બાકી બધું પારડું.

ખાનેપીનેકી તંગાતંગી, પાનીકી રેલમછેલ.

ખાય ન્યામત, પડે દ્યાનત.

ખાય લે ધાય.^૪

ખીલ ખીલ માંડવે.^૫

ખીલો દુઝે તો લેસનું શું કામ ?

ખાવે શરા, ને લડવે પૂરા.

૧ નમ્રતા. ૨ ખગડે. ચાકર, ઢોર વગેરેને ખરેરો કરવાથી સારાં રહે. ૩ ધાતું=બિલોમ કરતું. ૪ મહેનત કરે. ૫ કામ સંપૂર્ણ થયું.

ખુટ્યો વાણીઓ જુનાં ખત તપાસે.
 ખુશીનો સોદો, તે હાથીનો હોદો.
 ખુદા ખીલદ, તો રૂપાની ચટાઈ, સુનાનો પલંગ.
 ખુદાની મેહેર, તો લીલાસેહેર.
 ખેતી ધણી સેથી,^૧ નહીં તો ફજેતી.
 ધરના ગોધા,^૨ ધરના જોધા,^૩ ધરની નારી^૪ લાવે ભાત;
 તેમાં જીતે ધરનો સાથ, તો પાકે નહીં એ શી વાત.
 દોહરો—ખેતી, પાંતી, વિનતી, પુઠંકી ખંજવાર;
 એતાં નહીં પરહથડે, આપકરનમેં સાર.
 ખોટો રૂપીઓ ખોવાય નહીં.
 ખોડીઓ, ખાપરો ને બામ, એ જીવ ગયાનાં ઠામ.
 ખોયું^૫ જડે ખોળવાથી, જી જડે ઓળવાથી.^૬
 ખોદી માટી ખોડ ન સમાય.^૭
 ખોંચ જાણે, જાણે ખાંચ, તેને ન આવે બની આંચ.
 ખાંડું ધાર વિના, ધર ગાર (હીંખા) વિના.
 ખાંભી^૮ થાય તો બલે, પગ પાછો પરઠવાનો નહીં.

ખ

ગગનમાં હજી તો ગાજે છે.^૯
 ગજની ઘોડી ને સવા ગજનું બાફું.
 ગજવાં હોય ભારી, તો નિલ જઈએ વાડી.
 ગડબડ ગોટો ને સાહેબ મોટો.
 ગઠ જીતી આવ્યા.
 ગણ્યા તાણ્યા ને ગણ્યા વાણ્યા તેમાંથી કાણુ લે ?
 ગદા વચ્ચે નાંખીને ચાલ્યા ગયા.^{૧૦}
 ગદો દે ગદાને ગાય, પામજે તું ગદાની માય.
 ગધેડી વગવ્યા વગર વીચાય નહીં.

૧ સેથી=મુશ્કેલ પણ સુખદાતા. ૨ ગોધા=બળદ. ૩ જોધા=સાંતી હાંકનાર તથા ખેડ કરી ખાતર નાખનાર માણસો. ૪ ધરની નારી ભાત એટલે ખાવાનું લાવે. ૫ ખોયું=ખોવાયેલું. ૬ ઓળવું=કાંસડીવડે વાળ સરખા કરવા તે. ૭ તે માટીથી ખોડો પુરતાં કાંઈક બહાર રહે. ૮ ખાંભી=પાણીઓ. ૯ હજી તો કરો આરંભ જ કર્યો નથી. ૧૦ વિદ્ય નાંખ્યું.

ગધેડાને સાકર એર.

ગધેડાને તાવ આવે તેવું બોલે છે.^૧

ગધેડો બકરડો દેખી હુંકે.

ગધેડો ખીચારો નહીં, ગરાસીઆ ગોઝારો નહીં.

ગધેડે ગોવાયું.

ગધેડાં ચાલે બાર ગાબી, તો કુંભાર ચાલે ચૌદ ગાબી.^૨

ગયા તરવરી તે આવ્યા રડવડી.

ગરથ વગર ગાંડો, ને છોકરાં વગરનો નાનો.

ગરથ વિના ગુણ નહી, ગુણ વિના ગ્યાન નહીં.

ગ્યાન વિના પુણ્ય નહીં, પુણ્ય વિના માન નહીં.

ગરાસીઆની ઘોડી ને રાંડીરાંડની છોડી.^૩

ગરીબનું નસીબ ગરીબ.

ગળીઆ થઈ બેસે, પરાણાની આર પેસે.^૪

ગળું કાણું ને પાસે નહીં નાણું.

ગળે પડવાથી કાંઈ અર્થ સરે નહીં.

ગાડીની કમાણી ગાડી ખાય, ગાડીનો ઘણી માર્યો જાય.

ગાડીવાન, ગધેવાન, દરવાન, સરવાન.^૫

ગાડે ચઢીને આવ્યું છે.^૬

ગંજનો કુતરો ખાય નહીં ને ખાવા દે નહીં.^૭

ગામ તેવા ગોત્રજ, ને દેવ તેવી પૂજા.

ગામ ગયું સુતું જંગે.

ગામ ગયે સો તુત જંગે. ગામ ગયા સો કામ જંગે.

ગામમાં ધર નહીં ને સીમમાં ખેતર નહીં.

ગામનું ગધેકું જે પાણી ન પીએ, તે વટેમાર્ગ પીએ.

ગામ ચલાવે તે ગામનો વેરી, ધર ચલાવે તે ધરનો વેરી.

૧ ઘણીજ કઠોર વાણી. ૨ ગધેડાં ઉપર ભાર ભરીને કુંભાર હાંકે ત્યારે ગધેડાને લગામ કે નાથ નહીં હોવાથી આડાંચવળાં છુટાં ચાલે તેમને એકઠાં ચાલે તેમ કરવાને કુંભારને વારંવાર દોડીને ગધેડાને સરખાં ચલાવવાં પડે એટલે ગધેડાં કરતાં કુંભારને વધારે ચાલકું પડે એટલે મૂર્ખને સરખા ચલાવવા માટે વધારે મહેનત પડે છે એવો ભાવાર્થ છે. ૩ એનું મૂલ બહુ કરે. ૪ ચાલતાં બેસી જાય તેવા બળદને ગળીઆ કહે છે. તેને ઉઠાડવાને પરાણાની લાકડીમાં ખોસેલી લોટાની આર ખોસવી પડે. ૫ એ બધા ઉંધા ચાલનારા. ૬ મોત. ૭ The dog in the manger.

ગાય ઉપર પલાણુ નહીં.^૧

ગાય લેવી દુઝતી, વહુ લેવી શાભતી.

ગાયો વાળે તે અર્જુન.

ગાયાં ગીત શાં ગાવાં, રાંધ્યાં ધાન શાં રાંધવાં ?

ગાયે ગળ્યું રતન.^૨

ગારાની તોલડી, લસણુનો વધાર, પુલચંદનો બેટડો આખા ગામનો ઉતાર.

ગાળે ગુમડાં થતાં નથી.

ગુસ્સો ને પાણી હેઠાં જાય.

ગુરૂ, ચેલે બહોત હુવે, તો કહે ભુખે મરેગે ઝોર ભાગ જાએગે.

જેખનો માર ગોળી.

ગાકળીઆ જેવું થઈ રહ્યું છે.^૩

ગોડીઆની બાજુ દેખાય ખરી, પણ જુડી.

ગોદડાંમાંથી ગોરખ જાગે, ભોંયમાંથી ભોરિંગ જાગે.^૪ ભોંયમાંથી ભાલાં ઉઠે.

ગોદમાં ધાલી ગળું કરવું.

ગોપીચંદન ને ગેર, તે ભાગ્યાના ભેર.^૫

ગોપીપુરાની ગપ, વડે ચોટે આવી ત્યારે ચુપાચુપ.^૬

ગોરીઆમાં ગુણ હોય તો સકળસું ખાય.^૭

ગોળના પાણીએ નવરાબો.^૮

ગોળનું ગાડું મળ્યું.^૯

ગાં-ની ખખર નથી. ૨ ઘોરનું ડીંડું જાણુતો નથી.

ગાં-માં છાણુ નહીં ને મેરા નામ ચીર.

ગાં-માં લંગોટી નહીં ને તળાવે ડેરાં.

ગાં- દેખાડીએ, પણ દાંત ન દેખાડીએ. ૨ માયા દેખાડીએ, પણ કાયા ન દેખાડીએ.

ગાંડાનાં ગામ ન હોય.

ગાંડાને ગુન્હાની શિક્ષા શું કરે.

૧ માંગણુ કે ગરીબ વર્ગ ઉપર રાજનો કર નહીં. પલાણુ=જન. ૨ તે ગાય મુલા વગર નીકળે નહીં ને ગાયને મારવી તે પણ મુશ્કેલ. ૩ ઘરમાં સંપત્તિ સંતતિથી આનંદ વરતે છે. ૪ અણુધારી જગોમાંથી પીડા જાગે. ૫ ભેર=ભાઈબંધ. ૬ સુરતમાં કહેવત છે. ૭ ગોરીઆ બળદ. સકળસું કણસલા સુધાંત સાંઠા. ૮ ઠગી લીધો, ફેસલાવ્યો. ૯ ઘણો વહાલો કે જેમાંથી અર્થ સરે તેવો મળે ત્યારે કહે છે.

ગાંડા લોક તે ગામડે વસે, ને ખાસકું મારીએ તો ખકખડ હસે.
ગાંડી ઘોળે, ને ડાહી કુંડાળાં કરે.
ગોંદરો ગામમાં ન હોય. ૧

ધ

ધર્મીની કણક જેમ ફળવે તેમ ફળવાય.
ધર્મનાં ઘેબર ને શુદ્ધી બને થાય.
ધરીની કાઠને ખબર છે?
ધરી ગઈ જે આનંદની, જીવિતકા ફલ સોય.
ધરી ગઈ તે સોનાની.
ધરીધરીનાં ધરીઆળ જીદાં વાગે.
બરીમાં તોલો ને ધરીમાં માસો. ૨
ધરીધરીના રંગ જીદા.
ધડાલાડવો કરવો. ૩
ધણાં છોકરાં હોય પણ ગુસાંછને ન દેવાય, ને ધણો પૈસો હોય ને
નાંખી ન દેવાય.
ધણું ખવરાવી થોડું કહે તે ફક્ત “મા” કહે.
ધરધરણીનો વરઘોડો નહીં.
ધર ગયું. ૨ ધર ધાલ્યું. ૩ ધરનું ધંધેલીઈ થયું.
ધર શ્રીકરકોટ છે.
ધરજમાઈ જયકા, પ્રથમ જાઈ ધી; ૪
એ ત્રણેને જે ગુણ કરે, તે ગઈ પાયા ધી.
ધર જાણે પાડોસી, ને કુળ જાણે વેહેવાઈ.
ધરનો ને ધરનો ચોર પકડાય નહીં.
ધરખારના સુખીઆ, તાટના જામા ને સુતળીના બખીઆ.
ધરલંડારને માંહે પોલમપોલ, રાણી રૂવે રોટલા, ને ગોલી ખાય ગોળ.
ધરડી ઘોડી, લાલલગામ, કાઈ ન આપે એક બદામ, દેખોરે ઘોડીકા દમામ.
ધરડાં વગર ધર નહીં, ને વહુ વગર વર નહીં.
ધરડાંવડે ધર, ને હાકેમવડે નગર.
ધરડાં સાસુ મૂઆં ને આમડાનું તાળું તુટયું.

૧ ગોંદરો=પાદર. ૨ એટલે મન અસ્થિર. ૩ મરી ગયા પછી અગ્નિસંસ્કાર
પુરા થયા પછી સ્મશાનમાં જે કરવાનું તે ક્રિયા. ૪ ધી=દીકરી.

ધરનો ગોધો આંખ ફેડે.
 ધર બગડે જીવે^૧ ને શરીર બગડે સુવે.
 ધરમાં બેઠી આંધળી મોતીએ ચોક પુરે.^૨
 ધર મેલ્યાં ને દુઃખ વીસર્યા.
 ધર જોવા કરતાં વર જોવો સારો.
 ધરના કામે બાદશાહ ગુલામ.
 ધરનો ગાંજો અને ધરની ચલમ, મારો ફાવે તેમ દમ, કુલી કુલી બનો
 જડાલમ, આગળ જગશે કોઈ જમ, ત્યારે થશે ખાલીખમ.
 ધા કરવો જોઈને, સહન કરવું રોઈને.
 ધાણુ વાળ્યો.
 ધામાં આવે ધાણુ કહાડે.
 ધાલમેલ ધણી, ને વાતમાં સાર નહીં.
 ધાલે ડાઢમાં, તો પોંઢાયે હાડમાં.
 ધાસનું બાંધન ધાસ.
 ધાસીઆ ઘોડા ને પેટીઆ ચાકર.^૩
 ધી ગયું છે, પણ માપ ઉભું છે.
 ધુમીધુમીને ઢાલે હાથે આવ્યા.
 ધુરી બારે, પણ પાછળથી કુસ.
 ઘેટા ધસ બહુ ભુંડી.^૪
 ઘેર ઘોડા આવે તે વસમો લાગે.^૫
 ઘેલસફાને ગામડે પરણાવ્યો, જે ખર્યો તે આજનું આજ.
 ઘેલો થઇને ધર રાખે તેવો છે.
 ઘેંસમાં કોઈ ઘી નાંખે નહીં.^૬
 ઘેલી સાસરે જાય નહીં, જાય ત્યારે એકવગી^૭ પાછી પીંહેરમાં આવે નહીં.
 ઘો મરનારી થાય, સારે વાધરીવાડે જાય.
 ઘોડા એટલા સવાર.
 ઘોડાની ઓગઠમાં ગાય નભે.^૮
 ઘોડે ઘોડા દોડે, ત્યારે કાનસોરીનો ફેર પડે.

૧ જીવે=જીવાર. ૨ વાત જ ક્રમ કરવાની તે ડહાપણ કરે, કામ કાંઈ કરવાનું નહીં.
 ૩ તે તો એવા જ હોય. ૪ કુસંપ અને પરસ્પરની અદાવત. ૫ ધરમાંથી ખરચ કરવું
 પડે તે. ૬ એટલે નમાલાને કોઈ માન આપે કે બાલાવે નહીં. ૭ સામટી. ૮ ઓગઠ
 એટલે ઘોડાને વધેલું અથવા ઘોડાના સુતરમાં પલળેલું કાઢી નાખેલું ધાસ.

ઘોડો ધૂટે, ઘોડી ધૂટે, કયું તે કામ.
 ઘોડો દોડીદોડીને મરે, તે સવારના હિસાબમાં નહીં.
 ઘોડો ઘોડાને રૂપે દોડશે.^૧
 ઘોડો મૃત્યુલોકનું વૈમાન છે.
 ધંતીને, ધજા ને બંટી બન્ને સરખાં.
 ધાંચેબો બિંચો ને કરચો પુટયો.

ચ

ચચ્ચારે ચોરે બેસી ચાડી ન કરીએ એ ચતુરાઇની રીત.
 ચકરડીભમરડી રમી જાણે છે.^૨
 ચકલાંનો માળો ચુંથવો.^૩
 ચક્રમક ઝેરી તમાસો જીએ.
 ચક્ર મંડળ ચડ્યું રાજ, તે ચક્રી ખાઇ પડે નિરવાણુ.
 ચટપટની રમત થઈ, ત્યાં શું થાય ?
 ચડતી દેરડી પાડવી નહીં.
 ચડાબ્યા ચપણ લે તેવા છે.
 ચડી ચોટ ને દડી દોટ.
 ચડ્યું ઘોડું ને પડ્યું રોડું ઝાઝું દેખાય.
 ચણગારી મુકી આધો રહે.
 ચણા ખાઇને હાથ ચાટવા, તેમાં શું વળે ?
 ચણાના ઝાડ બિપરથી જીસકો મારવો.
 ચણાને ખેતર વાસુ^૪ રહેવું વસવું.
 ચણા પાણીમાં સુકાય તેમ સુકાણો છે.
 ચતુર ચેતી ખસે, મૂર્ખ લપટાઇ ફસે.^૫
 ચતુર ચેતે ને મૂર્ખ વેઠે.
 ચતુરાઈ ચુલે પડી.
 ચપટીમાં જીવ, મુઠ્ઠીમાં જીવ.^૬
 ચમડી તુટે, પણ લોહી ન નીકળે.

૧ સારાં માણસ પોતાની આબર માટે કામ કરશે. ૨ કપટક્રિયા કરી જાણે છે.
 ૩ રાખતાં હાંધ્યાં અભડાવવાં, ગરીબને દુઃખ દેવું. ૪ વાસુ=રાતવાસો. ૫ ખડક્યામાંથી
 નીકળી જાય તે ભાયેડો. ૬ અધર જીવ, ધણી ચિંતા.

ચહક જ બેટા શૂલી પર, લે ખુદાકા નામ.^૧
 ચહકે તે પડે, શું પકશે પીસનારી.^૨
 ભાગે તો ધનવાળો, શું ભાગશે બીખારી?^૩
 ચાકર ચોરે તેમાં બરકત રહે, પણ શેઠ ચોરે તેમાં હરકત.
 ચાકરને ઘેર ચુકર ધણા, તે ચુકરને ઘેર નફર ધણા.
 ચાકરથી હસે તેટલું માન ખસે.
 ચાટણે હળ્યા છે. ચાઠે હળ્યા છે.
 ચાડીઆની જીભમાં નાણું, કે નવ્વાબના ખજાનામાં.
 ચાડીઆ દેખે તેનું ધર મારે.
 ચાડીઆ ચાડીઆ શું મળ્યું? શકોઈ ભરી છાણ મળ્યું.
 ચામડીઆ ગંધ ગંધ કે ગંધ સહી. ૨ કાંધ પડી રહ્યું છે. ટેવ પડી રહી છે.
 ચાર ખેસે પાધડી તો વાત કરે પાધરી.
 ચાર મળે ચોટલા, તો વાળી જીઠે ચોટલા.
 ચાર^૪ સારા તો બાર^૫ સારા.
 જો સુધરે ચાર તો સુધરે બાર;
 જો બગડે ચાર તો બગડે બાર.^૬
 ચારણીના ગુણ કરવા સાગ, સુપડાના ગુણ મૂકવા ભાગ.^૭
 ચાર તો ચંચળ ભલા, રાજ, પંડિત, ગજ, તુરી.^૮ પાંચમી ચંચળ
 નારી ખુરી.
 ચારે હાથ ભોંય પડ્યા.^૯
 ચાલતી સેર હોય, ત્યાં સુધી ભરમ.
 ચાલે ત્યાં છાયા હજે.^{૧૦}
 ચાલે તેહનું ચોગણું.
 ચાલે અવળે પગલે તેનું મોત ડગલે.
 ચાવીને કુચો કરી નાંખ્યો છે.
 ચાહતકે ચાકર હોનાં, અનચાહતકા નામ ન લેનાં.
 ચાહે તેના ચાકર થઈ રહીએ.

૧ આ હિંદુસ્તાની કહેવત છે. ગુજરાતીમાં આ કહેવત છે ને તે સંબંધે વાત છે.
 ના. ૩૦૭ માં. ૨ પીસનારી=દળનારી. ૩ ભાગશે=દીવાળું કાઢશે. ૪ ચોમાસાના
 ચાર માસ. ૫ મહિના. ૬ ચોમાસના ચાર મહિના સુધરે તો આખા વર્ષના બારે
 મહિના સારા લાગે. ૭ ચારણીનો ગુણ કચરો સંઘરવાનો, સુપડાનો ગુણ કચરો કાઢી
 નાખવાનો. ૮ હાથી, ઘોડો. ૯ કચો ઉપાય રહ્યો નહીં. ૧૦ એવો દેહનો કર્મીવટો.

ચીકણો લાખ જેવો.
 ચીકીના ચાકર.
 ચીંથરાં ફાડવાં.^૧
 ચીખાવલા થવું ને ડાળ કરવો.^૨
 ચીલડાના ચોરને મેખચાંતો માર ન હોય.
 ચુક્યો (લુક્યો) ધા એરણુપર.
 ચુંટીને ચાંલ્યો કરવો.
 ચુંટી ચુંટીને ચાંદું પાડવું.
 ચુંચાયા ખમણા.
 ચોખો ચણક. ચોખ્ખો ડબગર જેવો.
 ચોપડી તે ચોપડી, ને બે પડી (હોઠ) સાચી.
 ચોપજી ચાર દિ, ને લુખ્ખું રોજ મળે.^૩
 ચોપડે લાખ, રોકડમાં રાખ.
 ચોરમાં મોર પડ્યા.
 ચોરના ચોર તે કહડીચટ્ટ.^૪
 ચોરની મા સાખ પુરે.
 ચોરને ઝોળખાણુ આપવી નહીં.^૫
 ચોરનો ધણી ફાણુ થાય?
 ચોર ને ધરાક હાથમાં આવ્યા જવા દેવા નહીં.
 ચોરની વાદે ચણા ઊપાડવા.
 ચોરનો ન્યાય તે મારો ન્યાય.
 ચોરની નજર ચાર, ધણીની નજર બે.
 ચોળાચોળી ચીકણું કરવું.
 ચૌદું ચિંતામણુ, ને પહેડી પ્રધાન.
 ચૌટે ચાર (કિમ્મત) ને વાડીએ અઢાર.
 ચંગા રોટી ખીખી ખાય ને માર ખાવાને દાસી જાય.
 ચંપો મોગરો કરમાઈ જાય, થુવરની વાડ સહજે થાય.^૬
 ચાંચડની ચરખી ને માંખનું મગજ.^૭
 ચાંદા સુરજ બેઠા સાંભળ્યા નથી.
 ચાંદ હથેળીમાં દેખાડે તેવો છે. હથેળીમાં પરમેશ્વર દેખાડે તેવો છે.
 ચાપ એવી ચડાવી છે કે ફરે નહીં.

૧ જીલું બોલવું કે નમાલી વાત કરવી. ૨ ચીખાવલા=આવળા. ૩ લુખ્ખું=ચી
 વગરનું. ૪ ખાવાના લાલચુ, અથવા ખવાસ. ૫ અભણ્યા થવું. ૬ રહોં બેયું છોકરું
 માંડુસાનું રક્ષા કરે. ૭ કાંઈ નહા.

છ

છછઓ વહાલો, ભછઓ વહાલો, વહારે કાને મોકલું ?

છછોરાં છોકરાં અળખામણાં લાગે.^૧

છટ્ટીનું ધાવણુ કાઢડી નાંખ્યું.^૨

છડ ભાગે ક્યારે, કે ઠપલાઇ પાછા વળે સારે.^૩

છત હોય તો અછત ન કહીએ.

છતે આત્મણે છોકરાના સમ કાણુ ખાય.

છતે માથે હાથપગનું નામ ન લેવાય.

છપ્પન ઊપર ભેર વાગે છે.^૪

છપ્પન વખારી ને ભારો કુંચી હાથમાં ન મળે પણ નજર ઉંચી.

છાજીઆં લેવા સૌ આવે, પણ ઓડે હાથ દેવા કાઇ ન આવે.

છાલછોડું મારા છેઆને, ને રસકસ મારા હૈયાને.

છાશ બાકળા થઈ જવું. હાકાબાકા થઈ જવું.

છાશમાં મીકું જ હોય.

છીંકું શોધતાં ભાગળ જડી.

છીંડે ચક્ષો તે ચોર.

છીનાળવાને છેલ્લા દહાડાની શી શીકર ?

છૂટયાં સરખાં ઝંટીઆં, ંહીલાં સરખાં મ્હોં;

ફાટયાં તુટાં લુગડાં, રખે બાઇ પ્રમોદાં હો.

છે, છે ને છે;^૫ છે, ને નથી;^૬ નથી ને છે; નથી;^૭ નથી, ને નથી.^૮

આ કહેવત વિષે સમજ નીચે પ્રમાણે છે.

૧ છછોરાં=તોછડાં ને અટક્યાળાં. ૨ એવી ઊલટી થઈ. ૩ છડ=ગરૂ. ૪ અનર્ગળ દોલતવાળાને માટે બોલાય છે. ૫ મહા પુણ્યવાન પુરૂષ જન્મ લે છે સારથી ધનાઢ્ય અને ભાગ્યશાળી હોય છે. તેને સદ્બુદ્ધિ પ્રભુ આપે તે પુણ્યમાર્ગમાં પૈસા વાપરી પુણ્યના થોડ વધારે છે તેને છે, છે, ને છે. ૬ મહા પુણ્યવાન જીવ ધનાઢ્ય છતાં પૈસા વધારવાને પાપની શુદ્ધિ ભુલી જઈ, ધર્મકાર્યમાં કે પરોપકારમાં પૈસા નહીં વાપરતાં સંગ્રહ કરવામાં જ સમજે છે તેને છે, પણ બીજે ભવ નથી. તેને છે, ને નથી. ૭. આ ભવમાં નથી એટલે ગરીબ સ્થિતિ છતાં ઈશ્વરથી ડરી સદાચરણ કરે છે, અને પ્રાણીમાત્ર ઉપર દયા રાખી જત મેહેનતથી પરોપકાર કરે છે, તેને આ ભવ “નથી” પણ બીજે ભવ છે, માટે તેને “નથી ને છે.” ૮. આ ભવ કંગાલ સ્થિતિ બોલાવે છે, ને પેટને માટે અગર પૈસા મેળવવા અગર સ્વભાવથી નીચાં અધોર કર્મ કરે છે તેને આ ભવ નથી ને બીજે ભવ પણ નથી તેને “નથી, નથી ને નથી.”

છેડાએલો માટી છીનાળ કહે.
 છેતરનાર કરતાં છેતરાનાર ભલો.
 છેબકાં શોષે તે છઠ્ઠીના બગડેલ.
 છેબકાં જીએ તે વક્કર ખુએ.^૧
 છેલ્લું ઓસડ ઇસ.
 છોકરાંના ખેલ નથી.
 છોકરો હોય તો વહુ આવે, ને રૂપીઆ હોય તો બ્યાજ આવે.
 છોકરો કાંઈ કુંવારો રહ્યો છે ?^૨
 છોકરાંનું તો આરણ્યકારણ, છોડીની તો હૈયાધારણ.
 છોકરીનો ગવાળો ઘેર આવજો, પણ છોકરી ઘેર આવશે નહીં.
 છોકરો શોભે બાપ ઘેર, છોકરી શોભે વર ઘેર.
 છો ભલા કે છેયો ભલા. ભલાભાઇની પ્રીત (એટલે પરવા નહીં).
 છોરૂ કછોરૂ થાય, પણ માવતર કુમાવતર ન થાય.
 છાંડી બાયડી ઘર ન માંડે.

જ

જખ મારવી ને જૂઠું બોલવું બરાબર.
 જખમાનને મન ગોરાણી, પણ ગોરને મન કાંઈ ગોરાણી ?
 જણનારી જણે, ને ધરતી ઝીલે.
 જણતાં માઠિ થાય, તેમાં જમાઇનો શો વાંક.
 જણ્યા વગર સુવારોગ.
 જણે તેટલાં જીવે નહીં.
 જણે તે ભેગવે, ને પડે તે ભોગવે.
 જતી લાડી માંડવો વધાવે.
 જતનો જમાન સમેજો.^૩
 જન તેવાં જાણ્યાં, ને વન તેવાં ફળ.
 જન્મ આપે જનેતા, ને કર્મ ન આપે કોઈ.
 જપ ખોઈ, તપ ખોઈ, ગાંડનો ગરથ ખોઈ, ફટ લુંડી ફુટણી.
 જખ ઓહોડલી લોઈ, તો કમા કરેગા કોઈ ?^૪

૧ છેબકાં=છિદ્ર, દોષ; અવગણ. ૨ શી ગરજ છે ? ૩ જત એક તુફાની ભત છે. તેનો જમાન તેવીજ ભતનો સમેજો સીધી થાય. ૪ લોઈ=કમરેહક પહેરવાનું લુગડું છે તે કાઢીને ઓઢી લીધું એટલે નાગા થયા, પણ કોઈ શું કરનાર છે ?

જાન હાર્યો, તે ભવ હાર્યો.
 જમ, જમાઈને જયક કાઢના ન થાય. એ સર્વેના એક સ્વભાવ હોય છે.
 દોહરો-જમ જમાઈ એર જયક, તીનું એક સ્વભાવ;
 લીધા, લેગા, એર લેને ઉપર ભાવ.
 જમણુવાર, કાંઈ જમણુધાડ નહીં.
 જમને તેડું નહીં, ને બાવળને ખેડું નહીં.
 જમને માળવો દૂર નથી.
 જમવા આવજો, હાંલ્લાં ફૂટી ગયાં.
 જમ વગર છોકરાં ન મરે.
 જમાઈની જગ્યા ખાસડાં આગળ.
 જમાઈ દશમે મહુ છે, તે ખાતો જય ને ખાસડાં મારતો જય.
 જમાઈનાં પોષ્યાં, ને વાડમાં ખોસ્યાં.^૧
 જમાઈ રહ્યો ભૂખ્યો, તો કાનો કુલો દુખ્યો.
 જમાઈનું નામ સાંભળી, સાસુ મસાણમાંથી બેઠી થાય.
 જમાડનાર જમાડનાર થાય, તો જમનાર ક્યાં જય?
 જમાનો આવ્યો પાપનો, ને દીકરો નહીં બાપનો.
 જ્યારે સસો ત્યારે પખેડો.
 જ્યાં ખાવું ત્યાં હગવું.^૨
 જ્યાં હોય ખારનું ગુંડું,^૩ ત્યાં ન પાકે કુંડું.
 જ્યાં ન પહોંચે રવિ, ત્યાં પહોંચે કવિ.
 જ્યાં મંદવાડ ત્યાં ગંદવાડ.
 જ્યાં લગણુ રળવાની શક્તિ, ત્યાં લગણુ પરિવારની ભક્તિ.
 જ્યાં હાથી તણાયા જય, ત્યાં બકરીનો ભાવ કાણુ પૂછે.
 જ્યાં શોકનું સાલ, ત્યાં નિત્ય ધમાલ.

સાખી

જર લુટે છે જંગલે, અભણુ એકલા બીલ;
 ભર વસ્તીમાં લુટતા (જેવા), વેશ્યા, વૈધ, વકીલ.
 જર ખરચી જોડા ખાવા.

૧ પારકાં પોષ્યાં, તે વાડમાં ખોસ્યાં પણુ કહેવાય છે. ૨ એવો ખરાબ માણસ અથવા ઢોર જેવો. ૩ ગુંડું=ખેતરમાં કંડણુ જમીન.

જર થોડા, સ્નેહ ઘણા, તું શું મારીશ પારધી. વણ માર્યા મુઆં.
 જવાન સાસુ મરે નહીં, ને વહુનો દહાડો વળે નહીં.
 જવાસા જેવું કાઈ અદેખું નહીં.^૧
 જશને બદલે ભુતિયાં.
 જામ મા પાળે, ઔરમાન મા ખાળે.^૨
 જાગશે ત્યારે માગશે.^૩
 જાન, જાગરણ ને જાત્રા, ત્રણે સરખાં.
 જાન નાની તો માગે ઘણું.
 જાનનો મજુર અણુવર.
 જાને લેંસ પાણીમાં.^૪
 જાને જગજીવનદાસ, ને કામે કીકાભાઈ.
 જાણીતો ચોર ધર મારે.
 જાણ્યું ઝેર ખવાય નહીં.
 જાતે જાકર, ને હાડે કાકર.
 જાયા ત્યારે નાહ્યા, જમ્યું ત્યારે નાહીયું;
 દાસ દારકો એમ કહે, હાથપગ ધોઈને ખાઈયું.
 જા્ય તેનું કાળજી પણ ખસી જાય.^૫
 જાળે જાળે સિંહ ન હોય.
 જા લકડી કુતેકું માર.^૬
 જાપ જખ્યા ને ગાંડામાં ખખ્યા.
 જીભ આપી છે.^૭
 જીવ પર આવેલી બિલાડી હરડીએ ખાઝે.
 જીવતી ઘોડી નહીં ઝોળવાય.
 જીવતી ઘોડીએ આળ્યા ત્યારે આળ્યા.
 જીવતી માંખ ન ગળાય.
 જીવતો રહેજે ને જોગી થજે.
 જીવ છોડે પણ જમ ના છોડે.

૧ ચોમાસે બધાં લીલાં, ત્યારે પોતે સૂકાં, અને જ્યારે બધાં સૂકાં ત્યારે પોતે
 ભીનાળે લીલાં. ૨ જામ-જાનતા, જાણનારી મા. ૩ વેળા પ્રમાણે વેતરણ. ૪ એટલે
 પોતાને પરખાઈ પતાવવું. ૫ ધરમાંથી કાંઈ ચોરાઈ જાય ત્યારે હજાર જાતના વેસ આવે.
 ૬ કાળજી ધક્કા વગરનું કામ કરવું તે. ૭ વચન આપી ખંધાઈ ગયો છું.

જીવતાં જીવત ન જોયું, મુઆ પછી છાજીઆનો શોર.
 જીવતાં કાષ્ટએ જાણ્યા નહીં, મુઆ પછી ધડાપીટ.
 જીવતાં પાળે ને મુવાં બાળે.^૧
 જીવને સુખ તો જહાનને સુખ.
 જીવવું જગતને વહાલું છે.
 જીવે મારો ભાઈ, તો ઠાર ઠાર ભોજાઈ.
 જીસકા દામ, જીસકા નામ.
 જીઠંકા મહોં કાલા, સચ્ચેજી બોલ્યાલા.
 જીઠો, જીતરો, ને બજારનો કુતરો બરાબર.
 જીડની માફક વળગ્યો છે. જળોની પેઠે ચોટ્યો છે.
 જીતિયાં ખાઈ પણ મખમલકી.
 જીના દોસ્ત, લેખાસ નવા.^૨
 જીની આંખે નવું કૌતુક જોવું.
 જીવું તે સુવું.
 જીનો જોગી.^૩
 જીવું ને મુવું બરાબર.^૪
 જીવાનાં ધર ગોંદરે,^૫ ને બિધધનાં ધર ખેતર.
 જે આશાએ રહે, તેને અપવાસ પડે.^૬

સાખી

જે જેએ ટાલ્યા રામ રામ, છોટે ટાલ્યો ચોકા;
 ચહાએ ટાલ્યું શિરામજી, બીડીએ ટાલ્યો હેકા.
 જેઓ ગધેડે બેસે તેઓ ગામના પાદરેજ બીતરે.
 જે જાણે કાક (શાસ્ત્ર) તે મૂકે પોક.
 જે ન કરે મા ને બાપ, તે કરે શેક ને તાપ.
 જે ધન ખાધું સાળે તે વળે નહીં કાષ્ટ કાળે.
 જે ધરે હામ તે કરે કામ.
 જેટલું વાહાડયું (ધાસ) તેટલું વેહેવું.

૧ તે દીકરા કે ધણી. ૨ ગધેડાં તેનાં તે, આશર નવાં. ૩ અનુભવી, ધણા જમાના
 જોએલા. ૪ જીવું=જીવું રહેવું. ૫ ગોંદરો=ગામના ઝાંપા પાસેનું પાદર, જ્યાં દોરને બેસ-
 વાની જગો (ઝાક) હોય છે ત્યાં જીવા (જીવડા) બહુ થાય છે. ૬ લાખના સ્વપ્ન રકતાં
 ત્રાંખીઓ શેડો સારો.

જેના ઘોડા તેના અસવાર.
 જેના હાથમાં ડાઈ તેનું સૌ કાઈ.
 જેના મ્હોમાં માંસ તેના શા વિશ્વાસ ?
 જેનાં નાખ્યાં નાણાં, તેનાં શાં આણાં તે પરીયાણાં ?^૧
 જેની ડાહી લાંબી તે મૂર્ખ હોય.
 જેનું ખાધએ તેનું ગાધએ.
 જેને ઘેર કાળી (લેંસ) તેને નિત્ય દિવાળી.
 જેને બેટી, તેની ગરદન હેડી.
 જેનો જેવો ઢંગ તેના તેવો રંગ; ચંદને ઘોઈ માછલી, પણ છૂટી નહીં ગંધ.
 જેણે ન ખાધું ગળ્યું તેનું જીવતર અળ્યું.^૨
 જેળ જળ ને એળ રહી જળ.
 જેમ ખાંડે તેમ ફેતરાં છાંડે.^૩
 જેવો ખીખીનો ગુસ્સો તેવો મીઆનો ઠાંસો.
 જેવો દોષ, તેવો રાષ.
 જેવું નમવું તેવું જમવું.
 જેસા તેરા લેના દેના, વયસા મેરા ગાના બળના.
 જેસો હોય તેસો લલો, જે હોય અપનો દેશ.^૪
 જોગ લીધો, મુંડ મુંડાવી, ભોગની તૃષ્ણા ત્યાગી નહીં.
 જોગીના જથા, કરે કુકર્મની કથા, તે જોગીપણું વૃથા.
 જોર ન જતા, અદલા મીઆંસે નાતા.^૫
 જે ગધેડે મુલક લેવાય, તો ઘોડાનો લાવ કાઈ પૂછત નહીં.
 જોગીની ધુણી, જળ ખોલું તળ આગ.
 જોણું, રાણું ને વગોણું સાથે હોય.
 જોતભેતામાં સાડીજી થઇ ગયો.^૬
 જોર જલમનું ને ઊજમ આલમનો..
 જોરૂંઝી ખાયડી, છાજઆમાં કુદી પડે.^૭
 જોષીનાં પાટલે, ને વૈદનાં ખાટલે.

૧ પૈસા ખરચી ખાયડી લાવ્યા તેને પીયેરથી આણું વાળતાં કંઈ પણ ફરીયાવરની શી આશા ? ૨ રસાસ્વાદને આધીન થએલા શખ્સનું વાક્ય છે. ૩ રંગિર અથવા ફેતરાંવાળી દાળ. ૪ સ્વદેશભિમાન. ૫ જોર=ખાયડી; જતા=છોડરાં. ૬ સાડીજી=આડસર, મોટો. ૭ જોરૂંઝી=જળવાન છાતી, જોરવાળી.

જોષીનાં રાંડત નહીં, ને વૈદ્યનાં મરત નહીં.^૧
જંગલમાં મોર નાચે, તે કાણુ જીવે ?
જાંગ બધાડી કરવી.^૨
જાંજી ખાવાં સેહેલાં નથી.

ઝ

ઝઝારે ઝાડ ચહડી બિઝમાત ન કરીએ એ ચતુરાઈની રીત.
ઝગડા, વગડા ને રગડા વેઠે ત્યારે છાતી પાકી થાય.
ઝાઝી ખેતીનો ધણી લથડે કે ઝાઝી દીકરીનો આપ લથડે.
ઝાંઝે રાંકે ખોળ મોંઘો.
ઝાંઝે લાકડે ઝાઝી આગ, ઝાંઝે પુળે મોટી ઝાળ.
ઝાઝી જનોમાં વહુ બદલાણી.
ઝાંઝે ખારણે ધર કાણું.
ઝામરો ડાંભે, એટલે જોખમ ટળ્યું.
ઝેરનાં પારખાં લેવાય નહીં.
ઝેરના ખાલા જીરવવા બહુ કઠણુ છે.
ઝાળી વાળી છે.^૩
ઝંડો ઉપાજો છે. ઝંડો લીધો છે.

ટ

ટકાનું તીતર, કોડી ભરી જર ખાય, વેચ્યું ત્યારે ટકો ને ટકો.
ટકાર મારી લેવો છડો, તોલ પેહેલાં કરવો ધડો.
ટકારો ખાનાર એ નહીં; ટપલાખાબી નથી.
ટચાક-ટણક છે.
ટપલા પડવામાં તો બાકી નથી, પોતેજ નફટ છે.
ટાંઠ જાય તડકે, સિંહ જાય ભડકે.^૪
ટહાડ ટહાડ કરીએ નહીં, ટહાડનાં માર્યાં મરીએ નહીં;
ટહાડ વાય સહુને, ટહાડ ન વાય વહુને.
ટહાડા ચુલા ને બિની રાખ, જે આવે તે કુટે કાખ.
ટરડકરડ કરવાનું કામ આંહી ચાલશે નહીં.

૧ જે ન્યોતિષને વૈદું ખરું હોત તો. ૨ હિંદુ બધાડાં કરવાં. ૩ ખૂબ પૈસા એકઠા કરવા લાગ્યા છે, તે કુરસ્તે કરે તેને લાગુ છે. ૪ ભડકો=અગ્નિનો ભડકો.

ટાંકા તુટે તેમ નથી.^૧
 ટાંગા ફરી ગયા.^૨
 ટીલું થઇ ગયું.^૩
 ટીલું લેઇને તું શું આન્યો છું ?
 ટુટીયાળ છે.^૪
 ટુંકી ગરદનીઓ મહા પાપી.
 ટુંકા ગજ, નાતું માણું, ફાટેલ પોટલો, છાબડે કાણું.^૫
 ટેભા તુટી ગયા છે.^૬
 ટેમો ઝાલે તેમ નથી.^૭
 ટોલ્લો મારવો.^૮
 ટોલ્લે ચઢાવવું.^૯

ઠ

ઠગ ને બગ બે ભિજળા.
 ઠાઠ, તીલક, ઓર મધુરી બાની, દગાબાજકી એહી નિશાની.
 ઠાલી પુલી શું જાણ, એક સંદેશો લેતી જાણ.
 ઠાલી ઠકરાઈ ક્યાં સુધી નભે.
 ઠાલો કાચળો ભભો રહી શકે નહીં.
 ઠાલાં ઠાલાં, તેનાં શાં ઓલાં ?
 ટુંકાની રાંડને ઠમકો ભારી.
 ટુંકામાં ઠેલવું.^{૧૦}
 ટુંકો લીલો તેને શો ભય ?^{૧૧}

૧ બેવડે દોરે કામ છે. ૨ ફેરા ખાઇ ખાઇને. ૩ વર વર્ષો અગર રાજ ગાદીપર બેઠો. ૪ એટલે હવે પાસે કાંઇ ચડાકુ કે જીવ નથી. ૫ બધાં સરખાં. ૬ કાચર થયા છે. ૭ હવે આવી રહ્યું છે, થાક્યા છે. ૮ કામને ગમે તેવા કારણથી આધું ઠેલવું. ૯ બિડાવવું, મેના બે ગણાવવા. ૧૦ ગમે તેમ હોય અથવા હાંમતથી, વગર વિચારે કામ કરવું યા નેરથી કામ કરવું તે. ૧૧ પડોવાડીઆં બે ગામડામાં આંધળો ને પાંગળો રહેતા હતા. ખાવાના સાંસા પડ્યા એટલે આંધળો પાંગળાને ગામ ગયો, ને કહ્યું કે મારે ખભે બેસીને ચાલ, વઢવાણ શેહેરમાં જઈ કાઈ સારા શાહુકારના ઘરમાં ખાતર પાડીએ. એ વિચાર ચોક્કસ કરી આંધળો પાંગળાને ખબા ઉપર બેસાડી શેહેર તરફ ચાલ્યો. શેહેરના પાદરમાં આવ્યા ત્યાં ચીબરી બાલી. આંધળે પાંગળાને પૂછ્યું, “ચીબરી ક્યાં બોલી ?” પાંગળો કહે બાવળના ટુંકા ઉપર. એટલે બાવળનો ટુંકો લીલો છે કે સુકો તે તબવીજ કરવાને આંધળો તથા પાંગળો બાવળના ટુંક પાસે ગયા. બેયું તો ટુંક લીલો હતો, એટલે આંધળે કહ્યું “ફેતેહ છે.”

હુંકી ચુડી પેહેરવા ગઈ ત્યાં મરડીઓ માંદો પડ્યો.

હુંકે હાથે ચુડો પહેચો, તોએ લગારે તોષતાં.

ટોઠ મોઠ ને ઠમકા ધણો.

ઠીબડાં જેવો ટાહાડો છે.

ઠાંઠા હુંકા સીતેર ફંદી, માંજરા ફંદો ઓંસી;

હુંક ગરદનીઆ હાજર ફંદી, કાણુમાં તો પ્રમાણુ નહીં.

૩

ડફેળ જત્રા.^૧

ડબગરના ધરમાં મીંદડી મુછ, તે ગંધ બેગી ગંધ સહી રહી.

એ હુંક લીલાના શુકનવંદી બન્ને જણા શેહેરમાં દાખલ થયા. પાંગળો માર્ગ બતાવતો જય ને આંધળો તેને ખભે ઉપાડી ચાલતો જય. ચાલતાં કાંઈએક સારા શાહુકારનું ઘર પાંગળે બતાવ્યું ત્યાં બન્ને ઉભા રહ્યા. પાંગળે આંધળોને હાથ લઈ આલેખી આપ્યું તે પ્રમાણે આંધળાએ ખાતર પાડ્યું. પ્રથમ પાંગળાને ધરમાં દાખલ કર્યો, પાછળ પોતે પેઠો, પટારો પાંગળે બતાવ્યો. તે આંધળે તોડી પાંચસાત હબરના ધરેણાને ડાબડો લેઈ બન્ને જણ બહાર નીકળીને દાખડો લેઈ શેહેર બહાર આવ્યા ને રસ્તે પડ્યા. ધીરે ધીરે ચાલે છે ત્યાં દિવસ જયો. શેહેરના શાહુકારે ધરમાં ખાતર પડેલું જોઈ દરબારમાં જાહેર કર્યું. એટલે જુમઘઘો ઢોલ વાગ્યો. પાંગળે કહ્યું ખાતર પડ્યાની વાત જાહેર થઈ ને ઢોલ વાગ્યો. ત્યારે આંધળે પૂછ્યું, “હુંક લીલો હતો કે સુકો?” પાંગળે કહ્યું, “લીલો;” એટલે આંધળો કહે છે, ‘ચિંતા નહીં.’ શેહેરમાંથી તપાસ કરતાં કાંઈ પત્તો ન લાગ્યો એટલે વાહાર ચડી. આંધળો ને પાંગળો પોતાના એક મેલા ઢુગડામાં ડાખડો બાંધી ચાલ્યા જય છે ત્યાં ઘોડા તથા સવાર પાંગળે જોયા, એટલે આંધળાને કહે છે, ‘ભાઈ વાહાર આવી.’ એટલે વળી આંધળે પૂછ્યું, “હુંક કેવો હતો?” પાંગળે કહ્યું, “લીલો જમ જેવો.” એટલે આંધળે કહ્યું, ‘ફીકર નહીં.’ ત્યાં સવાર પાસે આવી ગયા, અને આંધળાપાંગળાને જોઈ કાંઈ દરકાર કર્યો વગર આગળ ચાલ્યા અને આંધળોપાંગળો એક ગામના તળાવે પોહોંચ્યા, ત્યાં જોસીને લુટના માલની વેહંચણ કરવા લાગ્યા. એટલે સવાર પાંચસાત ગાજી જઈ પાછા વળ્યા. પાંગળે તેમને જોઈને કહ્યું, ‘સવાર પાછા આવ્યા’ એટલે ધરેણાં ઉપર ઢુગડું ઢાંકી વાતો કરતા આંધળોપાંગળો બેઠા. સવારો પાસેથી નીકળ્યા પછી આંધળાપાંગળાને શક કાંઈ નહીં લાવતા ચાલ્યા ગયા. પછી માલની વેહંચણ પુરી કરીને પોતપોતાના ભાગને માલ ગાંઠે બાંધી પ્રથમની માફક આંધળો પાંગળાને ઉપાડી સવારી ચાલી. પાંગળાને તેને ગામ મૂકીને આંધળો પોતાને ગામ ગયો. તે ચોરી છતી નહીં થતાં બન્નેને પચી. “હુંક જેને લીલો” તેને બીની આંચ આવે નહીં. તે ઉપરથી કહેવતો થઈ, “ખીલાના જોરે ભેંસ દુઝે,” “વગે વાવણાં, ને પક્ષે ન્યાય;” “પક્ષવાળો જીતે,” “જેને પીઠ સબઠી તે ગાંજે નહીં,” વગેરે.

૧ મનમાં કાંઈ હેતુ વગર મુસાફરી કરવી અથવા વગર સમજ્યે મુસાફરી કરવી કે કાંઈ હેતુથી મુસાફરી કર્યા છતાં હેતુ પાર પડે નહીં તેને ડફેળ જત્રા કહે છે.

૪૧

ડલો એમ કાંઈ ખાઈ જવાનો નથી.
 ડહાપણમાં કુલી ગયો છે.
 ડર ખાય તે ભરખાય.^૧
 ડમડમ કરે, તે શું બણે?^૨
 ડંકા વાગે તે છાનું રહેશે?
 ડાકણ પણ એ ધર પરહરે.^૩
 ડાઘ જાય ધોવાથી, દયા આવે રાવાથી.
 ડાઘાળળીઓ સભા જીતે.
 ડાખામાં ડાખો^૪ દે, તે હાજીઓ.
 ડાભની અણી ઉપર પાણી કેટલી વાર ટકે?
 ડાહ્યામ તો ઘણાએ દીધા.^૫
 ડાહીને કામ ને ઘેલીને ગામ.
 ડાહી જાણી ગોત્રજ આગળ બેસાડી, તે નાળીએર ફેાડી ખાધું.
 ડાહીના ઘેલા ને ઘેલીના ડાહ્યા.^૬
 ડાહ્યા ભૂલે નહીં, ભૂલે ત્યારે ભીંત ભૂલે.^૭
 ડાંબે દુઃખ મટે.^૮
 ડીંગ મારવું તો દુખળું ન મારવું.^૯
 ડુંગરા દૂરથી રળીઆમણા, પાસે જઈએ તો બિહામણા.
 ડુંડી જીપરનો વાળ તોઆનો નહીં ને બોઆનો નહીં.
 ડાસી ને જીટ સાથેના સાથે.^{૧૦}
 ડાસીએ ડાટ વાળ્યો, હરખ હૈયાનો ટાળ્યો.
 ડાસી ડાખાં ક્યાં આઢે છે?^{૧૧}
 ડાસીના ધરમાં વાઘ પેઠો, ને સુઈના ધરમાં સાપ નીકળ્યો.
 ડાસી સુવાની ખીક નથી, જમ હળ્યાની ખીક છે.
 ડાસીએ ગઈ ને ગાંસડીએ ગઈ.
 ડાળે દીકું ગમે (બને) નહીં, ને ધૂડું પડવું ગમે નહીં.

૧ ભરખાય=ખવાય, ભક્ષ થાય. ૨ રખડ રખડ કરે તે શું બણે? ૩ એટલે
 વિવેક રાખવો; પોતાના પારકાનો ભેદ રાખવો. ૪ ડાખો=ઘોડાનું પગથું. ૫ ભૂલને
 માટે કપકો કે શીખામણ તો બહુ આપી છે. ૬ ડાહી ભરવાડણ, તેના ભરવાડ તે
 ઘેલા, ને ઘેલી વાણિયણ તેના ફીકરા વાણીઆ તે ડાહ્યા. ૭ ભીંત જેવી મોટી ચીજ
 નજરે ચડે નહીં તેથી ભીંતિ અથડાય. ૮ કાંઈ લાંચ આપીએ ત્યારે કામ થાય.
 ૯ ડીંગ=ગપ, બુઢી વાત. ૧૦ બન્ને એકજ વખતે ગામ પહોંચે, કારણ કે જીટ જિતા-
 વળો ચાલી, વચ્ચે પાણી, તમાકુ પીવા થોભતો જાય, ને ડાસી હળવે હળવે ચાલ્યાજ
 કરે, એટલે સાથેનાં સાથે. ૧૧ બેખબરો.

ઢ

ઢગરાને મળી દુકાની, ઢગરો ચાલ્યો જીભણી.
 ઢાલ ધરની, ધરડાં છે.
 ઢાળે પાણી જિતરે.
 ઢાંકણીમાં પાણી લેઈ છુટી મર.^૧
 ઢીચણ સમું અન્ન તેને ઘેર છે.^૨
 ઢીલું ધણું, ને ફાયરે જણું.
 ઢેડના છાપરાં ઝાંપે હોય.
 ઢેડવાડે તુજસી કાઠને કામ આવે નહીં.
 ઢેડવાડે આમલી, ખાટી તોએ શું ને મીઠી તોએ શું?^૩
 ઢેડવાડામાં વલમી ડાહી.^૪
 ઢેઢીનો ધાવેલો.^૫
 ઢેઠું પાણીથીએ પલળે, ને મુતરથી પણ પલળે.^૬
 ઢેઠું વાત ગઈ છે.^૭
 ઢોર કાલે ક્યાં આહાડશું?^૮
 ઢોર ચોર વિશ્વાસ ન કરીએ.
 ઢોરે પીંજણ માંડવી.^૯
 ઢોલકાની પેઠે બેય તરફ બાલે.

ત

તકદીર આગળ તદખીર ચાલે નહીં.
 તકે આવે તે આબું કહેવાય.
 તને માન નથી, તારી છડીને માન છે.
 તપેલે લાવું, ને વાડકીએ ખાવું.
 તપેસરી તે રાજેશ્રી, રાજેશ્રી તે નરકેસરી.

૧ શરમ ભરેકું કામ કરનારને કહેવામાં આવે છે. ૨ રોટલો પુષ્કળ છે. ૩ નકામી.
 ૪ ઢીંચણમાં હરબાઈ ડાહી, વાલ મોટા કે ગદીઆણો, બાઈ? ૫ નીચું કામ કરનાર.
 ૬ પાછી સમજણ વગરના માણસને મટિ. ૭ પુંડ ઢેકાં વીણે છે. એટલે ડરી ગયા છે.
 ૮ એક ભરવાડને નદીના સામા કાંઠા જિપરથી ખીળ ભરવાડે બોલાવ્યા. તે પૂછે છે, શું કામ છે? તો, બોલાવનાર કહે છે, 'વાત કરવી છે,' પેલા ભરવાડ નદી જિતરીને આવ્યો ત્યારે આ કાંઠાવાળો કહે છે, "ઢોર કાલે ક્યાં આહાડશું." એવી નમાલી વાત કરવી ને મહેનત વધારે તે પ્રસંગે. ૯ વાત છત્રાક કરવી.

તમાકુનું પાનકું માચું તો આપે નહીં, જુડો ને જુડો ચોઈ તો પંદર દહાડા ચાલે.

તમાશાનું તેડું નહીં, ને ઇશકનું મૂલ્ય નહીં.

તરણું હરામ, બચકો હલાલ.^૧

તરણા આડો ડુંગર.^૨

તરકડી સતી થઈ.

તલ તારા ને મગ મારા.

તલપાપડ થવું; જાયાનીચા થવું; જીવ અધીરીઓ રાખવો.

તળાવ ગામનું, નદી દેશની.

ત્રાગે ત્રેવડ રહે નહીં.^૩

ત્રાંખાનો તાવ ને રૂપાનો રોગ.

ત્રાંસી આંખે બે ચંદ્ર દેખાય.

તાડ ઊપર ચડાવ્યા, પછી બાકી શું?

તાડે ચહડનારને ટેકા હાથ પોહોંચે ત્યાં સુધી.

તાન ને તલવાર બળવે તેનાં.

તારી નિશાળે કાઈ ભણ્યું નથી.

તાજીત ઘેલાં તરકડાં, વિવાહ ઘેલી નાર;

હોળી ઘેલાં હિંદુડાં, એ ત્રણે એકજ હાર.

તાલમેલ બધો તારા ઊપર.^૪

તાવડીમાં તારો, ને સાનકમાં મારો.^૫

તાવને તેડું નહીં. તાવને કાણુ સાંઈ લે ?^૬

તાવ હાથીનાં હાડ ભાંગી નાખે.

તાળી દબને જાય તેમ ગયો.^૭

તાઈ નામ ને માઈ કામ.

તારી રીસ ને મારો સંતોષ.^૮

તારે મારે એવો મેળ, કે દીઠે ડાળે આવે ઝેર.

તીસે દાન ત્રણસે, નાના ભાઈ પરણશે;

હાથી ઘોડા લાવશે, ને ગધેડે બેસારશે.

૧ તનખા હરામ પણ કહેવાય છે. ૨ તરણા એથે ડુંગર. ૩ હાથ છુટી બલા; ત્રાગું રીસ ચહડે ત્યારે કરવું પડે તે વખતે હદ રહે નહીં. ૪ માલ ઉપર જકાત. ૫ રોટલો. બે જણુ હતાં તે વેહેંચણુ કરી. સ્ત્રીપુરુષ હતાં તેથી ખરચ કમતી હોય તેવાને લાગુ છે. ૬ સાંઈ એટલે સલામ. ૭ ઝડપથી નાઠો અગર અચાનક મરી ગયો. ૮ રીસ ચડશે તો બે કાળીઆ વધારે જમશે.

તુટ્યા ફૂટ્યા સાંધે, બે બાઈડીએ વર હાથે રાંધે.
 તુઠ્ઠે લાભ નહોં, તે રૂઠ્ઠે શું કરશે ?
 તુંબડીમાં કાંકરા. ૧
 તુંબડું તરે ને તારે.
 તું મરે મારા બાપપરથી, તો હું મરું તારા બાટલાના પાપાપરથી.
 તું મેરી જીકરમેં, મેં તેરી શીકરમેં. ૨
 તુંને સાલે બેટડો, મને સાલે ધા.
 તુંબડાનો ટોપ કેટલી ધડી ટકે ? ૩
 તેજ ચમકે ચાણકે, હુંકારે રાજપુત.
 તે તેના ધનથી મોટો, તો આપણે આપણા મનથી મોટા.
 તેના પેટમાં કાતર છે.
 તેરી બી ચુપ ને મેરી બી ચુપ.
 તેલી તેલમેં લીન, તંબોલી પાનમેં પ્રવીણ.
 તોડે ત્રમણા ને બોડે બમણા. ૪
 તંગ જમ્યા ફરાખ રોજ. ૫

થ

થઈને રહીએ (કાઠના) કે પોતાના કરી લેઈએ.
 થપેડો પાંસરો પડ્યો.
 થયો કજીયો ધૂળ મેળવ્યો.
 થાક્યાના ગાળી લાંબા થાય, થાક્યો ગાળી ગણે.
 થાણું થાણાને ઠેલે.
 થાળી ખોવાય, તારે કુણામાં હાથ ધાલે.
 થાળી પીટાર્ધ ગઈ; ડંકા વાગી ગયો; ઢોલ વાગી ગયો.
 થીંગડાં કેટલાં દુધએ ? ૬
 થુંકનું આયપદ ને થુંકનો વરો.
 થુંકે સાંધા કરીએ, તે કેટલું ચાલે ?
 થેલીકા મ્હો ખુણા, રાજ કરે ગુણા.
 થેલીકા મુહ સાંકડા તો કયા કરે નર ફાંકડા ?

૧ સમજ ન શકાય તેવી વાત.   ૨ પરમેશ્વર કહે છે તે વાક્ય.   ૩ ટોપ=
 છત્રી, તુંબડાં બ્રાહ્મણને પલ્લુ કહે છે.   ૪ વાળ.   ૫ સાંકડી હાઈલી પુષ્કળ રોજ.
 ૬ થણા દોષ હોય તે કેટલા દંકાય ?

થોડા સો મીઠા, ખેત સો ખટા.
 થોડા ખાના બહુસે રહેનાં.
 થોડી ભુખના, ને ઘણા સુખના.
 થોડી વઢવાડનું મ્હોડું કાળું, મ્હોટી વઢવાડનું જોણું સારું.

૬

ફકાળે (દુ) કાહેલી જર ખવાય.

દગડો છે.^૧

દધી પાંચમે છટે તેલ, એકાદશીએ નાગરવેલ.
 દ્વાદશીએ ઝાલર ખાય તે નિશ્ચે નરકે જાય.
 દમડીકી રાઈ, સાસુવહુકી લડાઈ,
 આંધી રોટી ચુરાઈ, ખૂણે બેઠકર ખાઈ,
 સાસુ મારવા ધાઈ, ત્રે કુવામાં ગીરાઈ.^૨

દમ સુકો મારવો.^૩

દમડીની ભાજી, ઘર બહુ રાજી.

દમડી સાર દશ ફેરા ખાય.

દમડે ઊંટ વેચાય છે, પણ દમડો ક્યાં છે ?

દયો પૂછે મયાને, લાડુ કરવા કેવા;
 આપણા બેના ચુચવતા, બાકી જેવા તેવા.
 દયા ધર્મકો મૂલ હે, નર્ક મૂલ અભિમાન;
 તુલસી દયા ન છાંડીએ, જખલગ ઘટમેં પ્રાણુ.

દયા, મયા ને હયાવાળાપર પ્રભુ રાજી.

દયા છોડે, દેવ કોપે.

દર દર મૂષક ન હોય, ક્યાંક નમેરો નાગ પણ હોય.

દરજીનું વેતરવું, મોઝીનું ન વેતરવું.^૪

દરબારનો કુતરો.

દરજી પોતાનું આપણુ ચોરે નહીં, દરિયો કાંઈએ વસોબ્યો નથી.

દરમાં પેસે પાંધરો, વાંકો સઘળે વ્યાજ.

૧ કામ કરવામાં દાનત ચોર છે. ૨ હલકી બાળતોમાં સાસુવહુને લડાઈ થાય.
 ને પરિણામ ભયંકર આવે. ૩ ગપ વણીને મારવું. ૪ કોઈ કામમાં અડસટ્ટો
 કહાડવામાં સંકોચ રાખીને ખોટ કે ભૂલ ભરેલો, અડસટ્ટો કહાડવો નહીં કે પાછળથી
 તાણુ પડે અગર ટીકા થાય.

દરિદ્રીને ખાટલો વેરી.^૧

દરીઆમાં કુબકી.^૨

દરીઆનું પાણી છે, જે વાળે તેના બાપનું.

દરીઆમાં કાંઈ મહા દરીએ વહાણુ છે કે મુંઝાઓ છો ?^૩

દરીઓ કાઢથી ડોળાતો નથી.

દરીઓ કહે હું દુઃખીઓ, મારું દુઃખ ન જાણે કાય;

પવન હીલોળા દેતહે, મારું નીર પીએ ન કાય.

દરીઓ કે દરબાર, બે મળે તો બેડો પાર.

દરીઓ માળ મૂકે તો પૃથ્વી રહે નહીં.^૪

દશરાને દહાડે જે ઘોડું ન દોડ્યું તે આડે દહાડે શું દોડે ?

દસાડા દફતરમાં નહીં.

દહાડીનું લાગ્યું ને ભવનું લાગ્યું.^૫

દહાડા આવે વાંકા, ત્યારે માર મારે રાંકા.

દહાડે ડોળાં ચારે, રાતે હીરા પારખે.

દળવાનું હતું તે ભરકવાનું થયું.

દળાયલું દળવું તે મન વગર મળવું.

દક્ષિણની નારી, સોળ હાથની સાડી, પણ અર્ધો ટાંગ બિધાડી.

દ્રાવિડી પ્રાણાયામ.

દાઝી તો દાઝી, પણ પૂછી પૂછીને ખાધી.^૬

દાટે તેને કાણુ ચાટે ?^૭

દાતાર કૃપણનો વરો એક.

દાન કરતાં દયા સારી.^૮

દાર હાથીના પેટમાં પણ બોલે.

દાળમાં કાણું.

દાળીઆ લેષ ખાઓ.^૯

દિવસ કરે તે કાર્ત ન કરે.^{૧૦}

૧ બિંધ આવે નહીં, કેમકે માંકણુ ઘણા હોય. ૨ તે કાંઈ જડેજ નહીં, કે અમુક ચીજ આંહી છે એમ સમજાણુ પડે નહીં. ૩ મુશ્કેલ સવાલ હોય તે વખતે આ લાગુ છે. ૪ માલ=મર્યાદા. ૫ હથેળીના લીટા. ૬ બીજા લોકોએ પૂછી પૂછીને હેરાન કરી. ૭ લક્ષ્મી દાટી હોય તેને કાણુ ચાટે કે ખાય ? ૮ દાન દધને લેવું માન, તે દાન છે શૂળ સમાન. ગુપ્તપણે જે આપે દાન, તેને ધન્ય આપે માન. ૯ હવે તેમાં કાંઈ વળશે નહીં. ૧૦ કર્મ કરે તે ન કરે માને બાપ.

એસેમેં એસી ભઈ, દેખો દિનકી ખાત;
 બન બિચરન, દશરથ મરન, સીત હરન, બંધુ ધાત.
 રામચંદ્રજીનાં વાક્ય છે. એટલી આફતો ઉપરાઉપર આવી
 દિલોદિલ સાક્ષી.^૧
 દિવસને થાંભલો દેવાય નહીં.
 દિક્ષા લીધી, પણ શિક્ષા ન લીધી.
 દિ પ્રમાણે દીકરા, વેળા પ્રમાણે વહુ.^૨
 દીકરડી ને ઉકરડી, વધતાં વાર શી.
 દીકરા હતા નાના, ત્યારે માએ વહા પાહાણા.
 દીકરા થયા મોટા, ત્યારે જમાના આવ્યા મોટા.
 દીકરાને આવી ડાઢી, ત્યારે માને મૂકી કહાડી.
 દીકરાને આવી મૂછ, ત્યારે ખાપને નહીં પૂછ.
 દીકરાને મરતો મૂકે, કે વહુનો મચકો ભાંગે.
 દીકરી આપીને દીકરો લીધો, તે પારકો હતો તેને પોતાનો કાપો.
 દીકરી આપીને જમાઈનું સાઈં વાંચવું, રૂપીઆ ધીરીને ધરાઈનું
 સાઈં વાંચવું.
 દીકરી ને ગાય જ્યાં દોરે ત્યાં દોરાય.
 દીકરીનાં માગાં હોય, કાંઈ વહુનાં માગાં હોય ?
 દીકરી સાસરે સારી, ને માલ વેચ્યો સારો.
 દીકરીની માટીને શા ઝાટકા પડે છે ?
 દીકરીઆળું ધર ને બારડીઆળું ખેતર.^૩
 દીકરીનો પહાણો.^૪
 દીકરી સાસરે કે મસાણે સારી લાગે.
 દીકરીની ઠાલપ દાયજેથી જણાય.^૫
 દીકરીની મા દેશ ખાય, દીકરાની મા ઠેશ ખાય.
 દીકરીની મા મલીદો ચોળે, દીકરાની મા બેડી ઝુરે.
 દીકરીની મા રાણી, ધડપણે ભરે પાણી.
 દીકરો થઈને ખવાય, બાપ થઈને ન ખવાય.
 દીકરો રળે ચાર પોહોર, બ્યાજ રળે બાર (આઠ) પોહોર.

૧ દિલભર દિલ. ૨ જેવો દિવસ કે સ્થિતિ આવવાની હોય તેવા દીકરા થાય.
 અને ધરની જેવી વેળા આવવાની હોય તે પ્રમાણે આગમસૂચક વહુ આવે તે પ્રસંગને
 લાગુ છે. ૩ બંને બરાબર. ૪ પેટ પચ્યો છે. દીકરી આવી છે. ૫ દાયજે=ક્રીયાવર.

દીજે તો વેશ્યાકું દીજે, આઠાણુ દીજે નકં પડીજે;
 વેશ્યા દીધે વાધે વંશ, આઠાણુ દીજે ભય નિર્વંશ.
 દીઠા દેવ ને પોહોંચી જત્રા.^૧
 દીકું સુખ ને ભાગી ભૂખ.
 દીંટ કહાડવું.^૨
 દીઠે દેહ બળે, ને સુતે સોડ બળે.
 દીયર ઉપર કાંઈ દીકરી જણી છે ?
 દીવાળી તો સહુની, પણ વિજયા (દશમી) તો વહુની.
 દીવાળી તો અઠે કઠે, હોળી તો ઘેર ઘેર.^૩
 દીવાળી દુનિયાની હોળી હરામીની.
 દીવાળું કાઢવું ને હાથે નાક વાઢવું.
 દીક્ષાએ ભિક્ષા દીધા, સો ત્રીન લોકકુ જીત લીધા.^૪
 દુકાને દીધું તાળું ને બંનેનું સાથે દીવાળું.
 દુઃખીના દાળીઆ.^૫
 દુઃખીઆને દુઃખ નહીં.
 દુઃખી ને દીવાનો અરાબર.
 દુઝતી વીહાય છે.^૬
 દુનીઆં આવીને કુચો કરી નાખી, પણ રાખનો પોંખ, ને ધઉનો સઠો
 ખાધો નહીં.
 દુનીઆં દોરંગી, કાઈ ભાંડ ને કાઈ ભંગી.
 દુખળીનું રખું દુઃખીઓ ખાય, ધણી મરે ત્યારે દહાડો ન થાય.
 દુખળો જોઈ, દીયેરમાં લેખું.
 દુભાણુ તો દુભાણુ, પણ સારી પેઠે ઓભાણુ.^૭
 દુલો પાદશાહ.
 દુશ્મનનું પણ દુઃખ દેખી રાજી થવું નહીં.
 દુશ્મન સાથે દોસ્તી, ને વહાણામાં વેર કદી કરવું નહીં.

૧ આખું મેહેલું સર્વ પોહોંચું, કન્યાને વાળાવેરે. ૨ નિર્મૂળ કરવું. ૩ હોળી
 એટલે દુઃખ તે ઘેર ઘેર; દીવાળી એટલે આનંદ તો એક ઠેકાણે. ૪ એટલે પુણ્ય
 વધારે થાય. ૫ બહુ દુઃખ પામેલા માણસને લાગુ છે. ૬ ભેંસ એક દુઝતી હતી
 ને ખીજ વીહાણી. છાકરાં ઉપર છાકરાં થાય, મેમાન ઉપર મેમાન આવે તેને લાગુ છે.
 ૭ દુઃખ પામ્યા.

દૂધ તો માધકા, ઓર દૂધ કાયકા? પુત તો ગાયકા,^૧ ઓર પુત કાયકા?
 ફૂલતો કપાસકા, ઓર ફૂલ કાયકા; રાજા તો મેધરાજા, ઓર રાજા કાયકા?
 દૂધનો ઉભરો ફટલી ધડી રહે ?^૨
 દૂધ પાઇને સાપ ઉછેરવો.^૩
 દૂરની સગાઇમાં કાંઈ દુઃખ નહીં.
 દાંડીઆથી દુનીઆમાં આવી.
 જે દાન છૂટે ગીરાણુ.^૪
 જે ટુકડો, આવે ટુકડો.
 જેગ ચડાવે ત્યારે ખરા, તડ તો પાશ્વો.^૫
 જેખતે ડાળે અંધાપો, ને છતી રાંડે રંડાપો.
 જેખો મીઠાંકે છંદ ફેદ, ફટા જામો તીન અંધ.
 જેડકાને મન ફરીઓજ નથી.
 જેતા હે કે રા પડુ ?
 જેતો થાકે, પણ લેતો થાકે નહીં.
 જેના લેના તો સંસારમે ચલતા હે.
 જેરાણી-જેઠાણીની ગોઠડીમાં સકરપારા, નણુંદ ભોજાઇની ગોઠડીમાં
 અંગારા.
 જેરાણીજેઠાણીના મગ ભેગા ચડે, પણ સોક સોકના ચડે નહીં.
 જેરાણીજેઠાણીના ચોખા ભેગા ચઢ્યા જાણ્યા નથી.
 જેવ ગયા ડુંગરે, ને પીર ગયા મક્કે, ઈંગ્રેજના રાજમાં, દેડ મારે ધક્કે.
 જેવ ગયા, તો કહે, પૂજા ટળી.
 જેવને ચપટી ચોખા તો જોઇએ. } બાવાજી ઘંટડી કેમ વેહેલી વગાડી?
 જેવ અધાએની માનતા કબુલે. } જવાબ-પાપ કાટ્યો કટાય.
 જેશ ડાહ્યો, પણ રસ ન ઘોળ્યો.^૬

૧ ગાયનો પુત તે બળદ જેના ઉપર ખેતીનો તથા ભાર વહેવાનો આધાર છે.
 ૨ જેનો ગુસ્સો ચડે ત્યારે બહુ, પણ રહે થોડી વાર. ૩ તે કરડો. ૪ (અહણુ)-
 સૂર્ય કે ચંદ્ર અહણુ થાય છે ત્યારે લોકો એમ માને છે કે રાહુ (અહ) તેમનો ગ્રાસ
 કરવાને ગળે છે. તે બનાવ દૈવકોપ ગણાય છે એમ માનીને દાનપુણ્ય કરવામાં આવે
 છે તે વખતે ભંજી લોકોને આપવાનો વધારે રિવાજ છે ને ભંજી લોકો માંગવા નીકળે
 છે ત્યારે ભુમો પાડી બોલે છે કે “જે દાન છૂટે ગીરાણુ” એટલે જલદી દાન કરો કે
 અહણુ છૂટે અને દૈવકોપ મટી જાય. ૫ જેગ ચડાવવી=જમણુવાર કરવો. ૬ કાંઈ
 પૈસો થયો નહીં.

દેશે દેશની હવા ભુદી.
 દેહનું ઢાંકણ રોટલો, ધરનું ઢાંકણ ઓટલો, ને ધડાનું ઢાંકણ દીકરી,
 આપનું ઢાંકણ બેટો, ને માનું ઢાંકણ દીકરી.
 દેહના દંડ ભોગબે છૂટકો.
 દેહની સાથે ગાં- પણ પરમેશ્વરે ધડી છે.
 દેહેરે પણ જાય, મસીદે પણ જાય, ને નીમાજ વખત હાજર થાય.
 દેવગતનો પાર પમાય નહીં.
 દેવની ગતિ વિચિત્ર છે.
 દૈવને દયા નહીં, દૈતને દયા નહીં.
 દોડે તે થાકે.
 દોહોતી સુવે, ને વલોવતી ઉઠે.
 દોણી લેનાર મળ્યો, એટલે મુડદું બપણું.
 દો દો ને ચોપડીઆં.
 દોર તુટ્યો કે પતંગ પજો.
 દોમેં તીસરા, જેસા આંખમેં કાંકરા.
 દોલતના ધણી થવું કે વવરાય, રખવાળ થવું નહીં.
 દોસ્ત વગર દુનીઆ અકારી.^૧
 દોંગો ભેઈ ડરવું નહીં, પાતળો ભેષ લડવું નહીં.
 દોંતે તરણાં લીધાં; મ્હોમાં ખાસકું લીધું.^૨

ધ

ધકેલ પંચા ડોહોડસો.^૩
 ધગધગતા કોયલા હાથ બાળે, ઠારેલા હાથ કાળા કરે.
 ધણી આબ્યો કે ધાડ, ઝુપડું લગારું કે વાડ.
 ધણી એ રાજ તે મહારાજ, ને પુતરાજ તે ભૂતરાજ.
 ધણી જાગે કે ચોર ભાગે.
 ધણીની પેન્જર ખરાય, પણ આપના રાજનો રોટલો ન ખવાય.^૪
 ધણીની રોટી આપની પાલખી કરતાં સારી.
 ધણીઆણી ધણી વડે સોહામણી, ધરતી વસ્તી વડે સોહામણી.
 ધણી દુઝે કે દોર દુઝે?

૧ દોસ્ત વગર દિશાઓ સુની એમ પણ કહેવાય છે.   ૨ નમી પજા.
 ૩ વિચાર કર્યા વગર જાતી નેરથી અલેલપ્પુ કામ કરવું.   ૪ આ કહેતી સ્ત્રીને લાગુ છે.

ધન તો ઢેડને ઘેર પણ હોય.^૧
 ધન ઘેલાં તે મન ઘેલાં.
 ધન જોખન ઠકરાઇ સદા કોઇની રહી નથી.
 ધન ઢીકા ને ચાપુ ચણા.
 ધંતુરાના ગુણ મહાદેવ જાણે.
 ધરમાં જીત્યા પણ ધણીમુવા ન કહેવરાવવું.^૨
 ધરધડી ને ધરદહાડો.
 ધર્મનાં કામ પાંગળાં.
 ધર્મધક્કા ખાવા.
 ધર્મ ધર્મ શું કરે, જ્યાં જાય ત્યાં બીખારી મળે.^૩
 ધર્મી ધર્મ કરે, પાપી પેટ કુટે.
 ધરાઇ ગાં-ઢરડકા કરે.
 ધરાયો ઠણકા કરે, ને ભૂખ્યો વાળ તોડે.
 ધાઓ ધાઓ, પણ કર્મમાં હોય તો ખાઓ.
 ધાતાં ધન ન મળે, પણ ધાન મળે.
 ધાન ધરપત, ને લી સંપત.
 ધાન વિના મરે, કે સાન વિના મરે.
 ધાન ખાઇએ છીએ, કે ધૂળ ખાઇએ છીએ.^૪
 ધાવે સો પાવે.
 ધીંગાની ધરતી ને વિદ્યાનું દાન.
 ધીંગાનું રીંગાં આગળ ન ચાલે.^૫
 સોરઠો-ધીંગે દીધલ ધાન આ ભવથી ઓ ભવ લગી;
 રાંકે બળ્યા ન રામ સાચે દલથી શામળા.
 ઓ ભવ આપ્યાં દાન આ ભવમાં તે ભોગવે;
 સમજીને છે સાન સાચું સોરઠીઓ ભણે.
 ધીર સમાન જોગ નહીં, ને રોષ સમાન રોગ નહીં.
 ધુન લાગી, રામ ધુન લાગી, ગોપાલ ધુન લાગી.
 ધૂપ દઇને રાખી મૂકજો.^૬

૧ જાણપણાં જગ દોહલાં, ધન તો કાલાં ઘેર પણ હોય. ૨ કામ કરવામાં
 નમાલા ન કહેવાય તેમ કરવું. ૩ ધર્માત્મા પુરવને દુઃખ. ૪ એટલે શું? એમ
 સમજતા નથી? ૫ ધીંગા=સોઠા, રીંગાં=મૂર્ખ, અજડ; જંગલી. ૬ કોઇ ધર્મ
 થશે નહીં.

ધૂળનો પણુ ખપ પડે છે.

ધૂળ વાવતે તો કાંકરા નીકળે; ધૂળમાં કાંકરા શું સોવા?¹

ધૂળનો ટોપનો પટોળેથી ઢાંકવો.²

ઘોઘ ગાં-માં ધૂળ ભરવી.

ઘોતી જોડા લડખડે, ને ઘરમાં હાડલાં ગરખડે.

ઘોતલીના³ ઘોળ આગળ ગવાશે.

ઘોખી ધુવે મૂલે, ને પાપી ધુવે કમૂલે.

ઘોખીનો વાથદો ને જૂતનો ભરોસો.

ઘોળે દહાડે ઘોળકુ લુટયું.

ઘોળે દહાડે તારા દીડા છે.⁴

ન

ન આવડે બીખ તો વૈદું કરતાં શિખ.

નકરીનું નાક કાપે તેવી છરી છે.⁵

¹ સોવા=ઝાટકવા. ² ગધેડા હપર અંખાડી. ૩ એક વાણીઆના ઘરમાં ચોરે ખાતર પાડ્યું. વાણીએ જાણ્યો હતો, પણ બાલ્યા વગર હાથમાં તલવાર શખી બોલો. ખાતરને રરતે માંહે ઘરમાં દાખલ થવા સાડ ચારે પગ પ્રથમ ધાલ્યા. અર્ધું શરીર દેડ સુધી ઘરની અંદર આવ્યું એટલે વાણીએ તલવારથી ચોર મરી જાય તેવી રીતે ધા કર્યો કે હુલકરી ચોર મરી કરી રહ્યો એટલે પોલીસ ચોકી હપર જમાદારને જાહેર કર્યું કે, 'ચોર ખાતર દઈ અર્ધો દાખલ થયો એટલે મેં તેને મારી નાખ્યો છે. હવે તમે આવો તલવારના એક બે ધા કરો ને જશ લ્યો. મેં માર્યો છે એ વાત હું કોઈ આગળ કરનાર નથી.' જમાદાર એકલો એકદમ જશની આશાએ ગયો. ચોરને એકાદ ધા તલવારનો કર્યો ને ખૂમ પાડો. ચોર ચોર ને તેને મારી પણ નાખ્યો. સવારમાં દરબારમાં જાણ થયું, જમાદારને સાબાશી મળી, ને દરબારે કચેરી કરી, જરીઆની ઘોતલી (પાઘડી) બંધાવીને બીજી ઇનામ આપ્યું. આ વાતની તે વાણીઆની વહુને ખબર પડી એટલે પોતાના ધણીને કપકો દીધા કે ચોરને માર્યો તમે, અને આખર તથા ઇનામ મળ્યાં જમાદારને, સાચું કહ્યું હોત તો આ ઘોતલી વગેરે તમને મળત. વાણીએ જવાબ આપ્યો કે, "ઘોતલીના ઘોળ આગળ ગવાશે." આનો અર્થ બાયડી સમજ નહીં, તેથી વાણીઆને કપકો દીધા કરે. થોડા દિવસ થયા એટલે જમાદાર સુતા હતા ત્યાં કોઈ માણસ આવી જમાદારનું માથું કાપી ગયા. જમાદારની વહુ રૂપાળો રાગ કરી મ્હોં વાળતી બેઠી હતી, ત્યાં વાણીએ પોતાની સ્ત્રીને લેઈ ગયો ને કહે કે, "ઘોતલીના ઘોળ ગવાય છે તે સાંભળ." સારે વાણીયણુ સમજ કે, મારા ધણીએ જશ લેવા સાડ કે ઇનામની લાલચે ચોર માર્યાની વાત જાહેર પાડી હોત તો જમાદારની બાયડીને બદલે હું રાંડત. ⁴ એવું કુખ પામ્યો કે કદી એને ઘેર જવું નહીં. ⁵ બહુ બુડી છે."

નકટાને નાક નહોં, ને નફટને સાન નહોં.
 ન કર્યાં પાપડ, ન કરી વડી, ન પારકે પૈસે કન્યા મળી.
 નકટીનો વર જોગી, ગાંડીનો વર અપંગ;
 બહેરીનો વર હોંગી, ત્રણે ત્રીશ તોલા રંગ.
 ન કરે નારાયણ કે ગઢવી ગાડે ચડે.^૧
 નકલમાં અક્ષલ (વાપરવાની) નહોં, મક્ષિકા સ્થાને મક્ષિકા.
 ન ખાધો પોખ કે ન હથેળી બળી.
 નખે ભરતા મુગલનો ભારો, ધરડી લેસ ને હેડે પાડો;
 જીવાન વહુ ને બુઢો લાડો, એ ત્રણેનો રોજ ઢેડવાડો (ભવાડો).
 નખે લોચ જોતરવી.^૨
 નગદની નિશા હજી પહોંચી નથી.^૩
 નગર વસંતા માનવી, ગામડે વસતા રાક્ષસા.^૪
 નગારાં વાગે, નોખત વાગે, પણ રાંડ સુતી ન જાગે.
 નધરોળના ધરમાં છાણુ પણ થગાય નહોં.
 નજોરવાના ધરમાં ડોસો કંઠણે.
 નમે તેને નવ નોતરાં.
 ન જાણે જોશી તે જાણે ડોસી.^૫
 નડતરને નહાનું જાણવું નહોં.
 નણુંદની નણુંદ નાતરે જાય, ને મારે હૈએ હરખ ન માય.
 નદીનું મૂળ ને ઋષિનું કુળ જોવાય નહોં.^૬
 ન પહોંચીઆને હજાર બાહાનાં.
 નફટ સાસુ ને નફટ વહુ, બેએ કુળ લગમણ સહુ.
 નફટને નાક નહોં, શોખ ત્યાં શરમ નહોં.
 નખળો હાકેમ રૈયતપર શરો.
 નખળે માટીએ રાંડ શરી.
 નખળે દડાડે લોચનો પોપડો પણ હણે.
 ન જૂતો ન બવિધ્યતિ.^૭
 નમે તે પેટ ભરી જમે.

૧ વા હીન કહાંસે કે મીયાંકે પાંજમે જીતીયાં? ૨ જુઠા પડીએ તે વખતની
 સ્થિતિ. ૩ પુરી સાન વળે તેવી શિક્ષા થઈ નથી. ૪ કુચામ વાસ, કુલહીન સેવા.
 ૫ સો જોશી ને એક ડોસી. ૬ વાટચું આસડ ને મુંજો જોગી. ૭ આડું થયું
 નથી ને થવાનું નથી.

નમાલી વહુને ટોકે સૌ.
 નમે સો ભારી, ભરી ભરી ત્રાજવું જોખે નમે સો ભારી.
 નર્મદામાં કંકર એટલા શંકર.
 ન લેવા ન દેવા, ને વડોદરે વિવાહ.
 નવલખીનો દમામ, ને નવફલુસના વાંધા.
 નવનું તેર વેતરવું.
 નવસારી નાગમંડળ, ગણુદેવી ધમચકડ.
 નવ નવા નેહ, ને નવ નવી મજા.
 નવ વાનાં જાણે તે નાગર.
 નવરો રહે તો ડાકણ ખાય.^૧
 નવાણું ટકા આદની વાત.^૨
 નરાય કહે ભર્ય જાતી હે, તો કહે ભર્ય તો ઠેકાણે છે, પણ આપ
 જાઓ છો.
 નવી દોસ્તી નાચે ધણી.
 નવો નાણાવટી ને જીતો ગાંધી.^૩
 નસીબે મળ્યો કાકો, તે કામે કામમાં વાંકો.
 નહીં કાને, નહીં કાટે, ને વાલ સોનું હોઠે.
 નહીં ઝાડ ત્યાં રાજ તાડ.
 નહીં આવે તેને નવ નોતરાં.
 નહીં સુતર, નહીં કપાસ, તો વણુકર જોડે શો કંકાસ ?
 નહીં સાસુ, નહીં નણુંદી; વહુ નાચે આપછંદી.
 નાહાતાં મુતરે તે શી રીતે પકડાય ?
 નાને મ્હોડે મોટી વાત. નાની મોટી કરતાં કુંવારા રહે.
 નાક ઊપર માંખ જેસવા દે તેવો નથી.^૪
 નાક નીચું ને પેટ ઊંચું.
 નાક વાટે ખવાય નહીં, મ્હો વાટે ખવાય.
 નાક વીંધાવા ગર્ધ ને કાન વીંધાવી આવી.^૫

૧ ઉલ્લોગી માણસ. નવરો કામ વગરનો રહે, ચિંતા ડાકણ ખાય એવો,
 ખોળે અર્થ એ છે કે નવરો થાય ત્યારે ડાકણ ખાવા લાગે. એટલે નવરો નહીં રહેનારને
 ડાકણ પણ ખાઈ શકતી નથી. ૨ વાયડા માણસ વાત કરે તે વધારીને વાત કરે,
 તેમાં સેકડે નવાણું ખોટું. ૩ જોશી જીવાન, ને વૈષ્ણુ ધરડો સારા. ૪ આખર
 તથા વચન પાળે તેવો છે. ૫ આલી સાટ માલી.

નાખતાં પહોંચે ત્યાં સુધી ખરા.^૧
 નાગ, ફાગ ને દિવાળી, એ ત્રણે આવે એક વારી.
 નાગર બચ્યા, કણુ ન બોલે સચ્યા; બોલે સચ્યા તો ગુર કચ્યા.
 નાગા બપર બિઘાડા પજ્યા, ને આખી રાત ટહાડે ઠ્યાં.
 નાગા જણ્યા, ને કંદોરે લાભ.
 નાગાને નખરાં, ને બિઘાડાને બફારો.
 નાગો નાહાય શું ને નીચોવે શું?
 નાચનારીનો પગ રહે નહીં, ને ગાનારીનું ગળું રહે નહીં.
 નાચવું પુંદવું નક્કર થવું; સૌથી ભુંડું તે ધુણવા જેવું.
 નાઠી રાંડ સો ગામ બજીડ કરે.
 નાઠો તે બણો ઘાઠો.
 નાહું હાથમાં ને નાઠો.
 નાણું મૂકવા જગ્યા મળે, પણ વાત કરવા જગ્યા મળે નહીં.
 નાણાંનાં કાંઈ ઝાડ થાય છે?
 નાણાંના કાંઈ વેશ આવે છે?
 નાતરાંની જનને જનીવાસો નહીં.
 નાતરૂં તે એકું પાતરૂં.
 નાતનો પટેલ વેહેલો નરકે જાય.
 નાથ કહાડી નથી ત્યાં સુધી ગાકું તાણવું.
 નાદ લાગ્યો તે ભવનું ભાગ્યું.
 નાદાન સાથે લાગકું, તે ડગલે ડગલે ધાત.
 નાનડીઆંને મસે,^૨ માડી ખાય રસે.
 નાનડીઆં વસુ ધર, તે ગધેડે ચહડે.
 નાને કાળીએ વધારે જમાય.
 નાને મ્હોડે મોટો કાળીઓ ન ભરાય.
 નાભીનો બિમળકો છાનો રહે નહીં.
 નામ રહે પરમેશ્વરનું.^૩
 નામ દેજે માફ, નાક વહડાશે તાફ.
 નામે નવસારી ભારી, ને ગણુદેવી હગી બાળી.

૧ પુરૂષપ્રયત્ન કરવો.   ૨ મસે=આહાને.   ૩ દુનીઆં તથા દુનીઆના પદાર્થ
 નાશવંત છે.

નાર, ચાર ને ચાકર એ ત્રણ કાચાં ભલાં;
 પાન, પટેલ ને પ્રધાન, એ ત્રણ પાકાં ભલાં.^૧
 વહાણુ, વરસાદ ને વિવાહ, એ ત્રણ આવ્યાં ભલાં;
 તાવ, તામસ ને તલાટી, એ ત્રણ ગયાં ભલાં.
 નારી, ઝારી ને વેપારી, સર્વ અહારથીજ શોભતાં છે.
 નાસનારની અગાડી ને મારનારની પછાડી.
 નાસતા ચોરની લંગોટી, ને ભાગતા ભૂતની કછોટી.^૨
 નાસરીના ચણા, ને છોકરાં મેળવ્યાં ધણાં.^૩
 નાસતાં ભોંય ભારે થઈ પડી.
 નાહી ધોધને (રૂપાળો થવા) કાઢ કહોડ માગે ?
 નહાને કાળાએ વધારે જમાય.
 નહાને મ્હોડે મોટો કાળાઓ ન ભરાય.
 નાભા તેટલું પુણ્ય.
 નાળયેરનું પાણી નાળિયેરમાં સાફ.
 નાળિયેર ગડગડીજી આપ્યું.^૪
 નીકળ્યું ખોખું ને ઘર થયું ચોખું.^૫
 નીચની સંગત, પારકી ચાડી, પુત્ર કુપુત્ર, વાદીલી નારી;
 ઘરમાં અસંપત્ત, રોગીલી કાયા, એ ખટ જોગ છે પાપ પસાયા.
 નીચી ધરતી ઊંચો આભ, ભૂલ્યો જોગી ખમણો લાભ.
 નીચોવતાં માંહેથી શું નીતરે તેમ છે ?
 નેતરનાં ઝાડની પેઠે કંપે છે, પાંદડાની પેઠે કુળે છે.^૬
 નેન પદાર્થ, નેન રસ, નેણે નેણ મીલત;
 અનણ્યાથી પ્રીતડી, પેહેલાં નેણ કરંત.
 નેસ્તીની મા ખાટલે મરે.
 નેસ્તીને મેળ નહીં, ને થોર ભેગી કુળ નહીં.
 નોતરાની વાટ જોઈ ચુલામાં પાણી રેજું.^૭

૧ પુખ્ત સ્થિતિએ પહોંચેલાં.

કેળું, કરી, કાચિનિ, ખીયુ, મિત્ર, પ્રધાન;

એ સર્વે પાકાં ભલાં, કાચાં નાવે કામ.

૨ એ હાથ લાગે તો પણ લાભ. ૩ શી રીતે વેહુંચાય ? ૪ અરતરફ કર્યા.
 બેઠો પસ ભરાવ્યો. ૫ ઘરડું મરે ત્યારે કુપાત્ર પરિવાર બોલે છે. ૬ અહીં બીહે છે.
 ૭ મૂર્ખાઈ.

નવ્વાણુંનો ધક્કો.^૧

૫

પકડ કાન કે આવે સાન.^૨

પગ પેટો હોય તો લાગ કે વગ થાય.

પગ મોટા તે અકર્મી, શિર મોટા તે સકર્મી.

પગલું શોધતાં ચોર મળે.

પગલે પગલે ચાલીએ તો ભૂલા પડાય નહીં.

પગે કથીરનું કદલું, ને નાકનું નસકોઈ નવ ગળ લાંબું.^૩

પગે પાલી ઠેલવી. પગે કમાડ વાસવાં.^૪

પગે પાણી બહુ ઊતર્યું છે, મક્કત નથી આવ્યું.

પચાસે પોપટો ને સાડે સરેડી.^૫

પટેલની વાત પટેલ જાણે, પણ હાથમાં ખીલડો ને ઘંટી તાણે.

પટેલ બેઠા પાટે, ઘરની એળ દાટે, ને પારકાની કહાડે વાટે.

૧ ધોળી તથા વાણીએ સામસામા રહેતા હતા. ધોળી થોડું કમાય ને તેમાં ખાવાપીવાની મોજ કરવામાં ઉદારતાથી ખર્ચ કરતો હતો. વાણીએ સાદું રળે ને પાસે પૈસા પણ ખરા, છતાં ખાવાપીવામાં, લુગડાં પહેરવામાં લોભ રાખી ખર્ચ કરે, ત્યારે વાણીઆની સ્ત્રીએ વાણીઆને પૂછ્યું કે, ધોળી ખરી મહેનત કરી થોડું કમાય છે, છતાં ખાવાપીવામાં તમારા કરતાં વધારે સુખ ભોગવે છે, ને લોભ કરતો નથી, તેનું કારણ શું? વાણીએ જવાબ આપ્યો કે, તેને નવાણુંનો ધક્કો વાળ્યો નથી. વાણીયણે તેને અર્થ પૂછ્યો. વાણીએ કહે, પછીથી કહીશ. એમ કહી વાણીએ છાનામાના નવ્વાણું રૂપીઆ એક કોથળીમાં ભરીને ધોળીના ઘરની જળીમાં કાઢ જાણે નહીં તેમ મૂકી આવ્યો. ધોળીને તે કોથળી હાથ આવી. રૂપીઆ જોઈ ખુશી થયો ને ગણી જોયા તો નવ્વાણું થયા. ધોળીએ વિચાર કર્યો કે, એક રૂપીઆ બચાવીને માંહે નાંખું તો પુરા સો થાય. તે પ્રમાણે લોભ કરી રૂપીઆ બચાવી પુરા સો કીધા. પછી સોના ખસો, ખસોના ચારસો કરવા તરફ મન દોષ્ટું ને લોભ, ખાવામાં પીવામાં કરી બેત્રણ વરસમાં પાંચસો સાતસો રૂપીઆ કીધા. વાણીયણે પોતાના ઘણીને કહ્યું, હવે તો ધોળી બહુ લોભીએ થયો છે ને ખાવાપીવામાં પણ કરકસર બહુ કરે છે. ત્યારે વાણીએ કહ્યું, “નવ્વાણુંનો ધક્કો લાગ્યો હશે.” વાણીએ ધોળી આગળ બનેલી હકીકત કહી રૂપીઆ નવ્વાણું માગ્યા, તે ધોળીએ આપી દીધા ને પોતાની પાસે પૈસા થયા તેથી વાણીઆનો ઉપકાર માન્યો, નવ્વાણું રૂપીઆ લાવીને વાણીએ વાણીયણને વાત કરી ને “નવ્વાણુંનો ધક્કો”નો અર્થ સમજાવ્યો.

૨ સારી વાત બરાબર મનપર હશે ત્યારે તેને ખરી કહેવા સાદું કાન પકડવો પડે,
૩ ગરીબ સ્થિતિ છતાં અભિમાન ધણું રાખે તેને લાગુ છે. ૪ કોઈ જાણે નહીં તેમ કોઈ ઉપર ધા કરવો કે કોઈનું બગાડવું. ૫ પોપટો=ચણા, સરેડી=વર્ગ.

પડતી પર પચાસ.

પડનાં પડ ફરી ગયાં.^૧

પશુ રાકું ને ચશુ ઘોડું બહુ દેખાય.

પજા પેહેલાં પોકાર નવ દિન કરે.

પજો પજો પણ સૌને ભારી.

પડી જડી પરોણી,^૨ ને હવે રહ્યું સેહેલ;

એ જોધએ બળદીઆ, ને એક જોધએ વેહેલ.

પડેગી જખ બુજેગી, તખ સખ સુજેગી.

પડોસીને ઘેર તોરણ બાંધ્યાં, હરખમાં મેં રાંધ્યું નહીં.

પડોસણુ છડે ભાત, ને ફેલ્લી પજો મારે હાથ.^૩

પડોસીના પરોણાને ધાઈને મળીએ.^૪

પથરમાં પગેફું શું.^૫

પથરનો ભમરડો છે.^૬

પદાવેથી પાંસફું પડે.^૭

પન્હોતાનું પેટ ને અલાગીઆની ગાં-મોટાં હોય.

પરણ્યા નથી પણ જાને તો ગયા હમથું.

પરઘેર જમે, તે બહુ બહુ નમે.

પરઘેર હજે, તે વેહેલો ટજે.

પરણ્યાંને પાળે ને જણ્યાંને જીવાડે, તેમાં પાડ કાના ઉપર.

પરણેલી તો જેવી તેવી, પણ નાતરાની તો જોધને લેવી.

પરણાવતાં સાસુ હરખાયાં, પછી સાસુ હડકાયાં.

પરણીને બેઠી પાટ, ને સાસુના કુલા ચાટ.

પરણેલી દીકરી, પરોણા દાખલ.^૮

૧ વાત બહુ જુની થઈ ગઈ તેને લાગુ છે. ૨ પરોણી, બળદ હાંકવાની સુધએ બોસેલી લાકડી. એક માણસને રસ્તામાંથી લોહોડાનો નાલ જઓ. ખુશી થતો થતો કહે છે કે અસ હવે ત્રણ નાલ ને એક ઘોડો મળવાં બાકી રહ્યાં. તેની સાથે મળતી જીપરની કહેવત છે. ૩ આ કહેવત નીચેની સાખીને મળતી છે.

મેરી પડોસણુ આવલ ખાંડે મેરે હાથ ફેલા પડે;

મીયાં આવે તો પૂછું હું, આવલ ખાંડે સો જવે કયું.

૪ અવરાવવા કરવાની કંઈ ચિંતા નહીં. માટે નવનવાં હેત દેખાડીએ. ૫ પથરમાં પગલાં પડે નહીં એટલે પગનો સગડ ચાલે નહીં. ૬ ઠોક, ધુસથલ હોય તેને લાગુ છે. ૭ ડરાવનાથી ફેટલેક પ્રસંગે સમુ પડે છે. ૮ માબાપ કે સગાંને ઘર.

પરદેશમાં ખરચી ખુટે, તે મધ દરિયે વહાણુ તુટે.^૧

પરદેશીની દોસ્તી, ને ખડની તાપણી.

પરદેશીની પ્રીત, સુરતનો સગો, ગુવારની ગાંસડી, ઢેડનો સંગાય,

સાગનો દેવતા, ધાસની તાપણી, એટલામાં ભલીવાર હોય નહીં.

પરનારી ચાર, સદા ખુવાર; કાંડુકા બીજાના, એર ભુતીઓકા માર.

પર ભોમમાં પગ મૂકવો, તે ચોખ્ખો રાખવો.

પરમારથ કામમાં પૂછણું નહીં.

પરવારીને કાઈ મરતું નથી.

પર્વની ગાં-હોળી, ને મનુષ્યની ગાં-કાળી.

પરાઈ પીડા ભૂલતાં વાર લાગે નહીં.

પરાઈ છીંડીમાં હગવું ને કરાંઝવું.^૨

પરાણે પુણ્ય થાય નહીં.

પલક દરિઆવ.^૩ મોજ મેહેરાણુ.^૪

પલાળ્યું તે મુંડવું અથવા મુંડાવવું.

સાખી

પેહેલું તિર્થ સાસુ સસરા, બીજું તિર્થ શાળી;

ઠીકઠાક માતપિતા, શ્રેષ્ઠ તિર્થ ધરવાળી.

પેહેરવેશ ને બોલી, દેશ જાત દે બોલી.

પળ પળ ખારી છે.^૫

પાઈ સાઈ નીંભાડે આગ મુકે.

પાકે સારે લીંબોળી પણ મીઠી થાય.

પાકો ચોર દરજી કે વેતરે ને છેતરે.

પાખંડે ખાધી પૃથ્વી, ને છુતારે ખાધો દેશ.

પાખંડે ભોકમાં પૂજાય, સાધુ જન તે ગોદા ખાય.

પાધડ બાંધે મોટાં, ને અંદરથી ખોટા.

પાધડીની શરમ સૌને, ધાધરીની શરમ કોઇને આવે નહીં.

પાછલી રાતનું ઉઠવું, ને જીવાનીનું જણવું. (સાંઈ.)

પાટીદાર મુવા છછએ.^૬

૧ બંને બરાબર. ૨ એ ગોદા ખાવાની નિશાની. ૩ તે મેઘરાજ. ૪ ખુશી થાય સારે મોજ ધનામ આપે તે મોજ મેહેરાણુ. ૫ પળ પળ પારકી છે, માટે જે સારાં કામ કરવાં હોય તે કરી લેજે. ૬ પાટીદારે ધોતીજ મોઢું પેહેરી લડસડતી પાટલી મુઠી ચાલતા હતા, કોઇએ કહ્યું પાટલીમાં આંટી આવશે તો પડશે. સારે પાટીદારે જવાબ આપ્યો, કે પાટીદાર મુવા છછએ.

પાડસણું વાળીએ, તો જમાડીને વાળીએ.
 પાટણુ અખો વાવીયો, ઊગ્યો અમદાવાદ;
 ફાલ્યો ડુલ્યો માળવે, વેજો ઝાલાવાડ.^૧
 પાડા સાથે પોપલીજી,^૨ ને મુંડા સાથે ચારી.
 પાડા ઊપર પાણી.^૩
 પાડાની પીડાએ ભેંસ કાંધ પારસો વાળે ?
 પાડો ચાલે પાંચ ગાઉ તો પખાલી ચાલે પંદર ગાઉ.
 પાડોસી જાયળે લાભ કે જામળે લાભ.
 પાણી પીવું છાણીને અને ગુર કરવો જાણીને.^૪
 પાણી વિના દહીં ડહોળવું, તે ભાગે ખરું પણુ થાય ઘોળવું.
 પાણીનો પાનાર, ને માથાનો વાઢનાર ઊતાવળો જોષએ.
 પાણી માગે ત્યાં દૂધ આપે.^૫
 પાણીની જ કીમત છે.^૬

કવિત

પાનીખિન જાહીરી, મુકતાકું ખરીદે નહીં,
 પાનીખિન સુધક સિરાહી કાન કામકી,
 પાનીખિન હયકું ખુદાઇમે ખરીદે નાંહી,
 પાનીખિન દમેક સો, દામિની નહીં કામકી.
 પાનીખિન પુરખકા નામખી રહત નાહી,
 પાનીખિન કિમત ન, હીરકે સુખમકી,
 અરે નર જાની તું પાનીકા જતન કર,
 પાનીકે ગયે હંદગાની કાન કામકી. ૧
 પાણી, પત્થર, ને પાનડાં, બ્રાહ્મણને જોઈ મુજે.
 પાણી મુવું છે.^૭
 પાણીથી પાતળું શું ? પવન ને ગરબુ.
 પાતળ પેટું, તે હારા હેટું.^૮
 પાદ પાદ પીપરડી, સુઈ જોડો સીવે, પૂછ તહારા પરીઆને કે પાલા
 વગર કોઈ જવે.

૧ વેજો=ફળ ઉતાર્યાં. ૨ પોપલીજી=ભાઇબંધી. ૩ કાંઈ અસર થાય નહીં.
 ૪ જોળખીને. ૫ એવા હેતથી પરોણાગત કરે. ૬ પાણી=ચંચળાઇ, બુદ્ધિ તથા શક્તિ.
 ૭ એટલે ખુટયો કે કુટયો છે. ૮ બહુ ખાવ. પાતળા પેટવાળાનો આહાર ધણો હોય.

પાછા વગર કાંઈ ગંધાય.^૧
 પાદે રડતું હોય તો પાપખાને જવાની શી જરૂર ?^૨
 પાદવાની પ્રાપ્તિ નહીં, ને ગોલંદાજ થવું.^૩
 પાન ખાધને પક્ષણી થયાં.
 પાનું ફરે ને સોનું ઝરે.^૪
 પાનડાં પથરાય નહીં, ને ધૂળ ખવાય નહીં.
 પાનાં પજાં તે વેઠવે છૂટકા.^૫
 પાપ પ્રગટ ને ધર્મ ગુપ્ત.
 પાપ બોલે નહીં પણ બોળે.
 પાપે પેટ ભરાય.^૬
 પારકા આપનો કાંઈ આડો.^૭
 પારકા ધણી પાછળ સતી થવું.^૮
 પારકા આપનું શ્રાદ્ધ કોણુ કરે.
 પારકી મા કાન વીધે.
 પારકી માના મળશે નહીં.^૯
 પારકી ઝૂંભાં કોણુ પગ મૂકે ?
 પારકે માંસે ધા ન પુરાય.
 પારણામાં પણ સાચું રાયો નથી.^{૧૦}
 પાવધનાં છાકરાં સાંકો સાંકો.^{૧૧}
 પાવલાની પાડી ને પોણો ચરાઈ.
 પાસો, કાછનો ન થાય માસો.
 પાળેલો કુતરો પગ ચાટે.
 પીઠ ઠોકતી; વાંસો થાઅડવો.^{૧૨}
 પીતળ માણસથી કામ પાડતાં સચેત રહેવું.
 પીપૂર ઢુકડું, તે આયડી ધર માંડે નહીં.
 પીનાય નહીં તો ઢોળી નાંખવું.^{૧૩}

૧ એટલે જોડયા હોઈએ, તો કેઈ વાત કરે. ૨ રડે એટલે ચાલે. ૩ પ્રાપ્તિ=શક્તિ.
 ૪ પુસ્તકનાં અગર ચોપડાનાં પાનાં ફરે એટલે વંચાય તેમ સોનું ઝરે=લાભ થાય.
 ૫ પાનાં=સગાનો સંબંધ કે કામનો સંબંધ. ૬ તો ફોડવું સાફ. ૭ પારકા આપ પાસે
 લાઠ, માગણી કે હક થાય નહિ. ૮ એ કોણુ કરે. ૯ પારકી માના=ચાર, હુઠારા.
 ૧૦ તે મેટા થઈ સાચું શાનું બોલે. ૧૧ પાવધનાં છાકરાં હોય નહીં ને પાશમાં તે
 બધાં જુદાં. ૧૨ ટેકો આપવો. ૧૩ અજેખાને લાગુ છે.

પીળે પાને માંડી વાળ્યાં છે. વાળ્યાં ખત છે.^૧
 પીંજણુ નકામી શી પીંજવી?
 પુણ્યે પાપ ઠેલાય.
 પુરુષના કર્મ આકું પાનકું.
 પેગડે પગ ને બ્રહ્મ ઉપદેશ.^૨
 પેટ કે પરગણું?^૩
 પેટ તો કુતરાં પણુ ભરે છે.
 પેટ ભ્રાડીને કાઈ જોતું નથી.
 પેટ ને પેટી બન્નેથી ખાલી.^૪
 પેટ પાક્યું તે કાને કહેવું?^૫
 પેટ બાળીને સંચવું નહીં, ને દીવો બાળીને કાંતવું નહીં.
 પેટ કંપાણું, ત્યાં કાઈ નહીં વંહાણું.
 પેટમાં કાઠથી પેસી નીકળાતું નથી. પેટવરામાં પુણ્યવરો.
 પેટમાં ટાંટીઆ છે.^૬
 પેટમાં પેસી પગ પહોળા કરે તેવો છે.
 પેટ ને પેરણું સાથે જ હોય.
 પેટ સમાણું, તે હાંલે સમાય.^૭
 પેટા ચાટા કરી ગુજરો ચાલે છે.
 પેટે પાટા બાંધવા, પણુ દેવું કાઢવું કરવું નહીં.
 પેકું પેરે નીકળે.
 પેરણામાં સૌ નાગું.
 પેશા ભવને વાયદે.
 પેહેરવા જૃથવી ને ઝોઢવાને આભ.
 પહેરીએ ગામને ગમતું, પણુ જમીએ મનને ગમતું.
 પહેલી રાતે મરે, તેને પાછલી રાત સુધી કાણુ રહે.
 પહેલી રાતે સૌ કાઢ જાગે, બીજી રાતે ભોગી;
 ત્રીજી રાતે રાગી જાગે, ચોથી રાતે જોગી.

૧ ચાપડીને છેડે પીળાં પાનાં હોય છે તેમાં લખેલું તે માંડી વાળેલું. ૨ બહુ
 ઉતાવળમાં કામ કરે તે સાચું થાય નહીં. ૩ બહુ ખાય તેને કહે છે. અને પેટ ભર્યું
 તે પાટણુ ભર્યું. ૪ નિર્ધન અને પ્રજાહીન. ૫ મન ખરાબ થઈ તે દુઃખ કાને કહેલું.
 ૬ ધણેા જોડા મનનો પહેાંચેલો માણુસ છે. ૭ એટલે છાકરાં ગમે તેવાં હોય પણ
 રોટલે ભારે પડે નહીં.

પહેલો મૂર્ખ તે ઠેક કુલો, બીજો મૂર્ખ તે રમે જીવો.^૧
 ત્રીજો મૂર્ખ તે જાહેન ઘેર બાઈ, ચોથો મૂર્ખ તે ધરજમાઈ.
 પહેલાં લડાવ્યાં લાડ, પછી ભાગ્યાં હાડ.
 પહેલાં વહુ ખાતી નથી, પછી વહુ ધરાતી નથી.
 પૈસામાં કોઈ પુરો નહીં, ને અક્કલમાં કોઈ અધુરો નહીં.^૨
 પૈસાવાળાની બકરી મુઈ, તે આખા ગામે જાણ્યું;
 ગરીબની દીકરી મુઈ, તે કોઈએ જાણ્યું નહીં.
 પૈસાવાળાનાં જીવતાં હોય, તો તાલેવંતનાં મરે નહીં, ને ગરીબને
 ઓરતો થાત.
 પૈસો આઈ, પૈસો બાઈ, પૈસા વગરની શી સગાઈ.
 પોચી માટી કાચલીએ ખણાય.^૩
 પોતાની જાંઘ ઉઘાડીએ તે નાગા જણાઈએ.^૪
 પોથાં તે થોથાં, ને ડાયાં તે સાયાં.
 પોદળામાં^૫ સાંઠો રાખવો.
 પોલમાં પેસી જાઓ.
 પોલે પાને ભગવાનદાસ, લુગડાં પહેરે સો પચાસ.
 પોસનું નાળિયેર પૈડે ડુટે.^૬
 પહેલો તહેને હાડે વીશમે, લાગે ત્યાંથી ભાગે.
 પહેળીઆ (રૂપીઆ) નો પારખ પત્થર.
 પંડયે નહાના પણ પાખંડે મ્હોટા.
 પાંખ (પુંખ) પાદશાહની કપાય, નેવ રાંડી રાંડનાં પણ કપાય નહીં.
 પાંચે મિત્ર, પચીસે પડોસી, ને સોએ સગો.^૭

૧ જીવો એટલે જીવાર. ૨ પોતાના મનથી. ૩ માખણમાં પાડુ મારવી.
 ૪ ધરની વાત બહાર કરવાથી ભરમ જાય. ૫ આ દેશમાં બધરાં છાણુ એકઠું કરવા
 જાય છે ત્યારે રસ્તે જતાં કોઈ ઠોરનો પોદળો જીએ ત્યારે માંહે સાંઠાનો કડકો ખોસી
 કામે જાય. તે ફરી ઘેર આવીને પોદળો લઈ આવે, પણ પોદળામાં સાંઠો ખોસેલો હોય
 તે પોદળો કોઈ બીજા બાઈ ઉપાડી જવાની ઇચ્છા કરે નહિ. કદી સાંઠો ખોસનારી બાઈ
 તે પોદળો લેવા ન આવે તો પોદળો સુકાઈને ધૂળ ભેગો મળી જાય પણ બીજા બાઈ
 ઉપાડે નહીં. એ ઠેકાણે બાઈડીએ બહુ પ્રમાણિકપણું બતાવે છે. ૬ પોસ=કાઠિયાવાડમાં
 “પસ” એટલે વર પરણવા જાય ત્યારે બે હાથનો ખોખો કરી નાળિયેર હાથમાં લે છે-
 તે નાળિયેર વરજાળ પરણીને કન્યા સાથે રથ કે વહેલમાં બેસે ત્યારે તે પૈડે વધેરવામાં
 આવે છે. ૭ આઠલી રકમ મિત્ર, પડોસી, કે સગાને ધીરતાં પાછી આપે નહીં તો બગાડ
 કરવો નહીં. ખમી રહેવું તેમાં શોભા ને સુખ છે.

પાંચ પટેલ ને છઠ્ઠા દાજીભાઈ.
પાંતીનો ભાગ, પેટ દુઃખતે પણ ખાવો પડે.^૧
પાનડે પાણી પાય છે.^૨

૩

ફકીર હાલમેં મસ્ત, જરદાર માલમેં મસ્ત;
બુલબુલ બાગમેં મસ્ત, આશક દીદારમેં મસ્ત.
ફજેતીના ફાળકા ને આબરૂના કાંકરા.
ફટ કરી કહે તો ગામ બાહાર રહે, નફટ કરી કહે તો ગામમાં રહે.
ફતવાખોર પહેલો ફાવે.^૩
ફરેબે શીરસ્તા ફરે.
ફળ ખાવું જોઈને, દોઝું લેવું દોહીને.^૪
ફાટયું સાંધીએ ને રૂઠું મનાવીએ.
ફાતડા રૂવે ક્યાંહેનું ક્યાંહે, વાણીઓ ઝાડકે માંહેનું માંહે.
ફુવડને ઘેર પ્રવડ ગર્ધ, ને ગાલે ગંઠાડા દેખીને રહી;
ઊઠારે પ્રવડના ધણી, અન્ન થોડું ને માખો ધણી.

ફુઈ તે ઠંડા પાણીની ફુઈ.
ફુઈને મૂછ હોત તો કાકા કહેત.
ફુલ કરમાણે ને પુરૂષ શરમાણે કામના નહીં.
ફટનારી આંખે ઝોકા વાગે.
ફૂલબાઈના કાંત્યામાં ફોદો રહે નહીં.
ફૂલબુજની ફૂલ, ને ફૂલીબાઈનું ફૂમતું.

બ

બજરંગ બીરકા સોટા, પુટ બય બંગીકા લોટા.^૫
બકરીનું દુઝાણું.
બકરી દૂધ આપે પણ લીંડી કરે.
બગલો માર્યો ત્યારે પાંખ હાથમાં આવી.
બડી ફજર, ઝાડી પર નજર.^૬

૧ લાણનો ઢીકો પણ મૂકી ન દેવાય. ૨ બહુ દુઃખ દે છે. ૩ પછી નહીં.
ફતવાખોર=ઢોંગી, જીહું રોઈ જાણનાર. ૪ જોઈને ખાવું કે માંહે જવડો હોય, દુઝાણું
દોર લેવું તે દોહીને લેવું. ૫ બજરંગ એટલે વજાંગ હનુમાનજીના સોઠાની બીડ
એવી લાગે છે કે બંગી એટલે બાંગ પીનારનો લોટો ફુટી જાય. મતલબ કે બય લાગે
ત્યારે કેફ પણ ઉતરી જાય. ૬ હાજત જવા સારે.

બડી બડી બાતાં, બગલમેં હાથાં.
 બધામાં ભાગ હોય, પણ રંડાપો સુવાંગ (સ્વાંગ)જ હોય.
 બધા દીકરા પેટના છે, કાઈ ઉપરવાડેથી નથી લીધો.
 બધાં તેડાં પાછાં જાય, પણ જમનું તેડું પાછું જાય નહીં.
 બધું ગામ ઘોરે, ત્યારે ઘેલી ઘેસ ઓરે.
 બકા વહાં નફા, હવા વહાં ધા.
 બરોબરીઆથી કરીએ વાદ, વિવાહ ને પ્રીત.
 બહોત કી આજીજી, તોખી ન સમજ્યા કાજીજી.
 બહોત જોયા ને જાયા ધાસ.
 બળદ ગધેડાને શિખામણુ આપે.
 આઠાણુ વચને ખડ ડાલ, તો જજમાન વચને દેડકી ગાય.
 આઠાણુ કહી ધૂટે ને બળદ વહી ધૂટે.
 આઠાણુનું રાંધ્યું આઠાણુ ખાય કે ભેંસ ખાય.
     આઠાણુ કીધા જમવા, ભવાયા કીધા રમવા;
     કાળી કીધા લુટવા, ને રાંડી રાંડો કીધી કુટવા.
 આઠાણુભાઈ જીવતાં દિવાળીઆ, ને મુવે વેહેવારીઆ.^૧
 આઠાણુ ઘેર ખાય ને ઝેર ખાય બરાબર.
 આઠાણુને મન ગાય, પણ આખલાને શું?
 આઠાણુને ઘેર વરો ને કુતરાનો મરો.
 આઠાણુનો સાજો અડો, ગરાસીઆનો સાજો જોલો.
 બાઈ બાઈ એના ધરની.
 બાઈ મ્હોનાં મોળાં, ને ગામનાં લોક લુચ્યાં.
 બાઇજી મુઆં બાપડાં, ધરબાર થયાં આપણાં.
 બાઇને કાઈ લેનાર નહીં, ને બાઈને કાઈ દેનાર નહીં.^૨
 બાધ નહીં દેખા તો દેખો બિલાડા, ચોર નહીં દેખા તો દેખો સુનારા,
     ભૂત નહીં દેખા તો દેખો ભરવાડા.
 બાત જો કહે જાને તો બાત કરામાત હે.
     બાત બાતમેં બાત હે, બાત બાતકી બાત;
     એક બાત ગજ દેત હે, એક બાત ગજ લાત.

૧ ધર વેચીને પણ ઉત્તરકાર્ય કરે.   ૨ અબાને કાઈ આવતલ નહીં, ને આઇને કાઈ લાવતલ નહીં.

કવિત

આતનસે દેવી અર દેવતા પ્રસન્ન હોત,
આતનસે સિદ્ધ અર સાધુ પતિયાત હે;
આતનસે ખાન સુલતાન અર નરેશ માને,
આતનસે મૂઠ લોક લાખન કમાત હે;
આતનસે ભૂત અર દૂત સબ તાબે હોત,
આતનસે પુન્ય અર પાપ હોય જાત હે;
આતનસે કીર્તિ અપકીર્તિ સબ આતનસે,
માનવીકે મુખકી ખાત કરામાત હે. ॥ ૧૧ ॥

આપનું ખારમું ને પડોસનું ઘર, ફરી ફરીને મળે નહીં.
આપ દીવાનો, મા દીવાની, આયડી મારી તુળજભવાની.
આપ દીકરાનો નાતો.^૧

આપ દેખાડ-કે શ્રાદ્ધ સાર.

આપના કુવામાં જુડી મરાય નહીં.

આપના થાન જેવું, બકરીના ગળાંના આંચણ જેવું.^૨

આપના આપને ઘેલાં રૂવે.

આપના આપને સંભારે તેવું થયું.

આપને પૈસે તાગડધીન્ના.

આપા બાયડા.^૩

આફેલું વેંગણું લીલું થાય નહીં.

આયડી ચોટલેથી ને મેમાન રોટલેથી રાજ.

આયડી નાતરે જાય ને ધણી વેળાવા જાય.^૪

આયડી રડે ને બાયડો આપ તેમાં શું સાઈ કહેવાય ?

આયડીને કમાઈ અને છોકરાંને મીઠાઈ બનાવીએ ત્યારે વશ (રાજ) થાય.

ખાર પુરખીઆ ને તેર ચોકા.

ખાર કારભારી ને તેર ચોધરી.

ખાર વાગ્યા ને લહાડના ચુલા લાગ્યા.

ખાર ફાહળા, ને તેર ધંચ અથવા લાગા.

ખાર બ્રાહ્મણે બકરીનું જોર.

૧ સંબંધ દોસ્તીનો. ૨ આપના થાનમાંથી દૂધ નીકળે નહીં. ૩ પાંડીદાર.
૪ મા નાતરે જાય ને દીકરો દુધચોખા ખાય.

આર આયડીએ બગલાનું જોર.
 આર વર્ષની કન્યા ને બે છોકરાંની મા.^૧
 આરવડીઓ થાકે પણ રાજ થાકે નહીં.^૨
 બાલસે ખેલ નહીં, બડેસે વેર નહીં.^૩
 બાલાપન ખેલમેં ખોયા, જીવાની નીંદલર સોયા, છુઠાપા દેખ દેખ રોયા.
 બાલક રાજ રમાડે, ને બાદાણુ રાજ જમાડે.
 બાવા વાછરૂ વાળશો ? તો કહે, આપનાં નથી વાળ્યાં તો તારાં શું
 વાળીશ ?
 બાવાનો માલ બગલમાં ધાલ.
 બાળ પરદેશારી ચાકરી, બાળ ગુણિકારો હેત.
 બિચારાનાં બારે બૂઝાં.
 બિચારીનું બચ્ચું સાત ઘર ફરે.
 બીબી બાચકે જાય, ને મીઆં દાડીઆ શોધે.
 બીહુ તેને આવી લાગે.
 બુડતા બળતાનો વીમો કાણુ ઊતારે.
 બે સગપણુ ને ત્રીજું વેર, કદી ન આવશો મારે ઘેર.
 બે હાથ વચ્ચે એક પેટ છે તે જરાશે.
 બેટા હોય તો બાપ કહે કેની.
 બેશરમની બલા દૂર, આવે જીતીઆં વાધે નૂર.
 બેસતો રાજ, આવતો મેહ, ને આવતી વહુ, વગર વિચારેવાહવાહ કરે સૌ.
 બેસતો વાણીઓ ને ઊઠતો બકાલી.^૪
 બેહેડા ઉપર બેહેડું તે પાણીઆરા માથે બાર.
 બેહેડું ચડાવીને આવી છે.^૫
 બેહેન કહીને બેસાડે ને વહુ કહીને ઉઠાડે.
 બેહેનને ઘેર લાઈ, સાસુ ઘેર જમાઈ.^૬
 બે(પો)પાં બાઈના રાજમાં ખરે અપોરે બણુગું.

૧ એવી કન્યા શોધવા મોકલ્યા. ૨ થાકે ને બડેસે ધાસે પણ જોલાય છે.
 ૩ કરના. ૪ બકાલી=કાછીઓ. ૫ નાતરીઆ વરણમાં સ્ત્રીઓને પરણેલ ધણી
 સાથે નથી બનવું ત્યારે બીજાના ઘરમાં પ્રેમથી જાય, તે વખતે તે બાચડી પાણીનું બેહેડું
 ભરી માથે ચડાવીને પોતાને રાખનાર પુરુષના ઘરમાં જાય, એટલે તે સ્ત્રીને રાખનાર
 પુરુષ શુનાહનાર ગણાય નહીં. ૫ છી નાત મળીને પંચાત કરી વેલ અપાવે. આ
 કાઠિયાવાડમાં રીત છે. ૬ ચાકરી પામે.

બોલતાની કાંઈ જીલ ઝલાય છે ?

બોલતું ભૂત પણ સાઈ.

બોલનેમો રેલમછેલ, ખરચનેમો ટંચાઈ.

બોલીને ફરે તેના વિશ્વાસ કાણુ કરે ?

બોલે નહીં હસી તે સૌ જાણ બસી.

બોલે હસી તે જાણ બસી.

બોલેલું કાંઈ મ્હોમાં પેસે છે ?

બોરડીનો કાંટો આડો કરડે, ઉભો કરડે, કરડે કુડી નાંખ્યો,

બોરડીનો કાંટો એ તો ગુણુદે આળી નાંખ્યો.

બાંડા સાપને એ તરફનો માર.

બાંદી તો બાદશાહકી, બોંફકી સરદાર.

બાંધછોડની વાત કરવી તે ડહાપણુ.^૧

બાંધે છોડે બાબરીઓ.

બાંધે પોટલે વેપાર થાય નહીં.

ભ

ભગત એટલે ખોટો રૂપીઓ.

ભગત જગત ઠગત.

ભજ કલદારં, ભજ કલદારં.^૨

ભજે તેને સૌ ભજે, તજે તેને સૌ તજે.

ભટજ ભણે છે કે ટીપણાં ફાડે છે.

ભણી ભણીને ઉંધા વળ્યા.

ભણી ભણીને પોપટ થયા.

ભણેલ કરતાં ગણેલ સરસ, ગણેલ કરતાં ફરેલ સરસ, ફરેલ કરતાં

કઢાએલ સરસ.^૩

ભણેલાને ચાર આંખ, અભણુ આંધળો.

ભણે તે ભૂલે ને ચડે તે પડે.

ભણ્યા પણ ગણ્યા નહીં.

ભણ્યા ભૂલે પણ લખ્યાં ન ભૂલે.

ભણ્યોગણ્યો તે ગંગા ગયો, ન ભણ્યો તે મૂર્ખ રહ્યો.

૧ વાઠાધાર કરવી તે વિચારનું કામ.

૨ શેઠીઆ કામ કરનારને.

૩ કસાએલ સરસ.

ભણ્યોગણ્યો તે ઘોડે ચડે, ન ભણ્યો તે આગળ દોડે.

ભણ્યો બૂલે ને તારો હુબે.^૧

ભભૂતને ભરોસે ન રહેવું, ઉદોગ પણ કરવો.^૨

ભમરડો ધૂમાવવો.^૩

ભમરો ભુંસવો.^૪

ભમે તે બૂબે ન મરે, રમે તે રળી ન ખાય;

ગિંધે આયુષ્ય ન વધે, આળસે દેવાદાર થાય.

ભયા પાંચશેરી.^૫

ભરત નવ કાંકરીનું ભરી કે જડી.^૬

ભર દરીએ વહાણનું ડગળું કહાડવું.^૭

ભરમાવીને અગર લંભેરીને ભૂત કરવો.^૮

ભરવાડની દીકરી કુંવારી રહે, પણ દુધ કુંવારું ન રહે.^૯

ભરે ગાગર તો મળે નાગર.^{૧૦}

ભરે ભાણે બૂખ્યો, ને ભર્યે તળાવે તરસ્યો રહે.

ભર્યાનું ઘર સૌ કાઈ ભરે, દુઃખીઆને દુઃખ આવી મળે;

રાંધ્યા પછી બળતું બળે, ને રાંજ્યા પછી દળણું દળે.

ભર્યે સમુદ્રે પજો કાગ, પણ જાય ખાખોચીઆં ખોટયે;

ગદ્દા ઉપર મખમલ નાંખી, પણ જાય છારમાં લોટયે.

ભર્યો છલકે નહીં, છલકે સો આધા; ઘોડા ભૂંકે નહીં, ભૂંકે સો ગદ્દા.

ભલભલા ચાલ્યા ગયા, આપણુ જઈશું કાલ.

ભલાઈમાં ભાલો મીઠું ખોલે તે વહાલો.

ભલાભલી પૃથ્વી છે.^{૧૧}

ભલામાં ભલી પૃથ્વી છે કે ચાલવા દે છે.^{૧૨}

ભલે ભલે પજો દુકાળ, કે સગાંસંબંધીનો આવ્યો પાર.

૧ A good marksman may miss. ૨ નસીબમાં લખ્યું હોય તે ચોક્કસ બને. ૩ વાત ચાલતી હોય તેમાં વચ્ચે પથરો ફેંકવો. ૪ માંડી વાળવું. ૫ તોડું અથવા કાટકું જાળવાવું, પણ પાંચશેરી પોલીબમ તે ઘરાકને તોલમાં ચોક્કસ આપવાને બનાવી રાખેલી. ૬ કરકસરથી ખરચ કરી વ્યવહાર ચલાવવો. ૭ કુલામાં જતારી વરત (દોરડું) વહાડવું. ૮ ભરમમાં ગાંડો બનાવવો. ૯ માંહે પાણી તો ભેળવેજ. ૧૦ નાગર સ્ત્રી. ૧૧ આ પૃથ્વીમાં કંઈક નર એક બીજાથી સરસ પડ્યા છે. ૧૨ કોઈ પોતાની ભલાઈ કે પવિત્રતાઈની બડાઈ કરે ત્યારે એક પૃથ્વી પવિત્ર કે ભલી છે તે સર્વેને ચાલવા દે છે એમ કહેવામાં આવે છે.

ભલે મુવે ભાભો, જે પામ્યા ગોદીનો ગાભો.

ભલે હોય ભુંડો ભલો તોએ ભાઈ.

ભવાની માએ ભલું કર્યું કે આંખ પ્રમાણે ફૂલું ધણું.

ભંગીકા જેડ કાળી, અશીશીઆની રાંડ;

દાડવાલેકા જેડયું કહે, આવે મારો ગડગડતો સાંઢ.

ભા, અપશુકન બોલશે નહીં, તો કહે માણેકથંભ આંહીજ બળશે.

ભાઈને ઘેર વિવાહ, તે થાળી ઉભળીને ખા.

ભાઈ જેડે જવાનું, પણ ભાભીને હાથે જમવાનું.

ભાઈ થાય નોખો તેનો શો ધોખો ?

ભાઈના છાજ્યામાં બેહેન મણા રાખે નહીં.

ભાઈની પાધડી ભાઈને માથે, ને ભાઈ ચાલ્યા ઉઘાડે માથે.

ભાગ્યશાળીને ભૂત રજે, ને અકર્મીની પાયડી મરે.

ભાગ્યા ધરને સડેલા વાંસનો ટેકો.

ભાગ્યો^૧ ધા ચોરાસી જેજન જાય.

ભાગી ધાડ દેડવાડે જાય.

ભાગીઆની લેંસ ભૂખે મરે.^૨

ભાગીઆનું જાય કે વાંઝીઆનું જાય.

ભાગી હાંદલી ચુલે ચડે નહીં.

ભાડાની ગધેડી ને અડધી રાતે ખદેડી.

ભાડાની વેલ, ને ઉઝાળી મેલ.

ભાણે ભરે સંતોષીએ નહીં, તો કર ચાટે શું થાય ?

ભાણેજે ભાગ નહી, ને જમાઈએ લાગ^૩ નહીં.

ભાત મેલીએ, પણ સાથ ન મેલીએ.

ભાદરવાની લેંસ ને કલાડાની મેસ.^૪

ભાદરવે લેંસ પુંછલે નહીં, ને પુંછલે તો મરે;

મરદ વેણ બોલે નહીં, બોલે તો પજે.

ભાભા મારા રળી આવ્યા, ને સોના સાઠ કરી આવ્યા.

ભાભાજી નાતડું, તો કહે તારી જ સાથે.

૧ ભાગ્યાને બદલે ભૂલ્યા પણ બોલાય છે. ૨ કાં જાય ભાગીઆનું કે કાં જાય વાંઝીઆનું. A cracked bell will never sound well. ૩ લાગ=લક. ૪ સારાં હોય.

ભાભી^૧ હસવું હુંડું.
 ભાભોજી હશે તેવા ગવાશે.
 ભાયડો એવું શું રળે, કે રાંડ રાંઠો કરે?^૨
 ભાર્યો^૩ ગધેડો ખમણો વહે.
 ભાર્યો^૪ દેવતા પ્રકાશે નહીં.
 ભાવમાં સાદું, તોલમાં સાદું નહીં.
 ભાવી જૂલાવે તેનો શો ઉપાય?
 લીખ માગતાં આવડતી ન હોય, તો તમાકું ખાતાં શીખો.
 લીખ માગીને લઇઓ કીધો, તે પાડોસણે હુંડી લીધો.
 ભીંત સામે માણસ ધસે, માથું અફળાય ત્યારે ખસે.
 લીલામાનો દાગ ને હિંગતી ગંધ કદી જાય નહીં.
 ભૂખ ગયે ભોજન, તરસ મટે પાણી, એ તો વાત મેં જાણી.^૫
 ભૂખ વેઠે ઢોર, ને દુઃખ વેઠે માણસ.
 ભૂખે મરતી આજ્ઞણી બચડાને જાય.^૬
 ભૂખે મરતીને છોકરાં ધણાં.
 ભૂખે મરવા કરતાં, ભાલે મરવું સાફ.
 ભૂખ્યું તેને કાંઈ ન દુખ્યું.^૭
 ભૂખ્યો ડાંસ જોવો, મારવાડો મોઢો.
 ભૂખ્યો આજ્ઞણ દેવ વેચે.
 ભૂત જાય વસવાથી,^૮ ને ડાગ જાય વસવાથી
 ભૂતનો ભરસો શો?
 ભૂલ્યો ધા એરણ ઉપર.
 ભૂલ્યો ભટકે, તે ઠેકાણે અટકે.
 ભુગળ વગરની બવાઈ.
 ભુંડણની પેઠે જણે છે.
 ભુંડું છાણ નહીં લીધ્યાનું કે નહીં ચાપ્યાનું.^૯
 ભુંડપનો ભારો ને અપજશનો પોટલો.

૧ ભાભીને કહે છે કે મશ્કરી કરવી તે હુંડું કામ છે એમ કહી ભોંડી પાડી.
 ૨ ભાંડ ભવાઈ કરે, તે રખડી પેટ ભરે. ૩ ભાર્યો એટલે ભાર ભરેલો. ૪ ભાર્યો
 એટલે રાખ નીચે દબાવેલો. ૫ કાકા લ્યો ખીચડી. ૬ બચડા એ એક ઉતરતી
 ભતના આજ્ઞણ છે. ૭ શરીરમાં રોગ થવા પામે નહીં. ૮ ઘરમાં કે માણસની
 વસ્તીમાં ભૂત ન આવે. ૯ અતો બ્રહ્મ ને તતો બ્રહ્મ.

ભુંડાપાનાં ભાતાં ન ખાંધવાં.
 ભુંડા મ્હેંને ભરડું ને અવાડાનું પાણી.
 ભુંડી લેંસને ચાંદરો પાડો,^૧ આંધળી દોહનારી ને ગોવાળ ગાંડો.
 ભેખ લજવવા કરતાં ઘર માંડવું સારું.^૨
 ભેખડ પાછા વગર દળદર જાય નહીં.^૩
 ભેગા મરવું તે વિવાહ સરખું.
 ભેભ જેવા છે.^૪
 ભેળ પડે ત્યારે કાંઈ મેળ રહે નહીં.^૫
 ભેંસ કુખાડે, ને ગાય તારે.
 ભેંસ જીરવે ખાણ ને ભાર જીરવે વહાણ.
 ભેંસનાં શીંગડાં ભેંસને ભારે.^૬
 ભોગવે તે ભાગ્યશાળી.
 ભોર ખોલાવવી.^૭
 ભોળાને ભૂત બહુ વળગે.
 ભોળે ભાવે રામૈયો.
 ભોંય પશું ભાગ્યનું ને જડે તેના આપનું.
 ભોંય ખોતરવી પડે તેના કરતાં ચૂપ ખેસવું સારું.

મ

મંકાડો રીસે બળે ત્યારે પોતાની પુંઠ કરડે.
 મંકાડો કહે ગોળનું બીલું તાણી લાવું, તેા કહે તારી કડજ કહી આપે છે.
 મખમલની મોજડી^૮ માથે ન પહેરાય.
 મગ ગણે, તે માંડા^૯ કેમ જીલે.
 મગર, મંકાડો, મેશ, વળગ્યાં તે તુટે પણુ ધૂટે નહીં.
 મચ્છીકી જાત ઝીંઘાં.
 મચકા કર મા મેતરાણી, આ ચુડે મેં તેર આણી.

૧ ચાંદરો પાડો=પોળા ટીલાવાળો. ૨ ચૂડસ્થાશ્રમ કરવો. ૩ મોટું કામ કરીને નાણાં મેળવવાં તેને લાગુ. ૪ ભેભ=ભોળો, અણસમજી. ૫ ખેતર લાણી લે અથવા કપાસ વીણી લે ત્યારે ખેતરનો ધણી, ગાયના ધણુને તથા બકરાના ટાળાંને ખેતરમાં ચારવાની રજા આપે તેને ભેળ કહે છે. તે રજા આપે ત્યારે કેટલાં દોર માંહે નાખવાં તેનો મેળ રહે નહીં. ભેળ એટલે રેંઠો માલ હોય તેની કુટ. ૬ જે કરશે તે ભરશે. ૭ કયાં કામને માથે પાણી ફેરવવું અથવા પૈસો ઉડાવી દેવો. “ભોર સુકી.”
 ૮ મોજડી=પગરખી. ૯ માંડા એટલે રૌંટલા ઉપરની કપોટી.
 ૪૫

મળ મોંઘી, ફળેતી સોંઘી.
 મડદાનાં મકાન મસાણ.
 મડદાં બાળવા જનાર ભેગો ન બળે.
 મણુ ભાત ને સવામણુ કુસકી.
 મણુમાં આઠ પાંચશેરીની ભૂત.
 મણા સૌએ પોતપોતાની ટાળી છે.^૧
 મણીધર^૨ આગળ દીવો બળે નહીં.
 મતિ વગરના મોંમના, શેકટ ફળેત થયા;
 તરકે મૂક્યા ટટળતા, ને હિંદુમાંથી ગયા.
 મસાણે વાસ તેને શો ત્રાસ.
 મંત્ર કરતાં તંત્ર વધે.
 મદ ચહડે, તે ઉતરવાને.
 મધ્યદરીએ ખારવા ખુટયા.
 મન માંકડું છે.^૩
 મન મોજી, ને કર્મ ગાંડીઆ.^૪
 મન, મોતી, ને કાચ, ભાગ્યાં સંધાય નહીં.
 મન રાખવું, ને ઝેર ચાખવું બરાબર છે.^૫
 મન વિના મેળો નહીં, વાડ વિના વેલો નહીં, ને ગુરૂ વિના ચેલો નહીં.
 મનને ગમે તે માંડા, લોક બોલે તે ગાંડા.^૬
 મક્તના મલાવડા, ને લુખાં લાડ.^૭
 મમતના માર્યા મોમના થયા, તે બંનેમાંથી રહ્યા.
 મરણુ મોંઘું ને મેહ તે દીપણું છે.^૮
 મરવા ટાણે પશ્ચાત્તાપ તે પૂર્વ જન્મનાં પાપ.^૯
 મરણુ મોંઘું ને મેહની કાષ્ટને બબર નહીં.
 મરવાનાં પારખાં ન લેવાય.
 મરતો મોઢ, શ્રીમાળીને મારતો બય.

૧ પોતાથી બનવું સૌએ કહ્યું છે. ૨ મણીધરના માથા ઉપરની મણિનું તેજ ધણું. ૩ જ્યાં ચડાવી દેઘએ ત્યાં ચડી જાય. ૪ કર્મ કઠણ ને કાચા સુંવાળી ય કડવો ઘુંટડો ઉતારી સામાનું મન રાખવું બહુ કઠણ છે. ૫ માંડા રોટલાની કપોટી. ૬ મલાવડા=જમેથી ચાવીને જોલીને જ હેત કરવું. ૭ બબર પડે નહીં. ૮ વેળાસર પશ્ચાત્તાપ થયો નહીં તે પૂર્વ જન્મનાં પાપ.

મરતાને સૌ મારે.^૧

મરતે હું તો મરતે હું, તખખી આસમાનસે લડતે હું.

મરદને આખર એજ માયા. મરદ મરે નામકુ, નામરદ મારે નાન.^૨

મરદ મુઠાળો, બળદ પુઠાળો, આયડી કુળાળી, ને બહેલ ઊધાળી.^૩

મરવું કાઢને ગમતું નથી, માગી ખાનારને પણ મરવું ગમે નહીં.

મલે મલની આથ છે.^૪

મલોખાં મમળાવો, પણ શેરડીનો સ્વાદ ન આવે.^૫

મસ્તાનો હાથી, પોતાને હાથે પોતાના માથા ઊપર ધૂળ નાંખે છે.

મસ્તાનો સાંઢ માટી ઉછાળે.

મસાણથી સૌ પાછા વળે, પણ ભેગા ન બળે.

મહાજનીઓ સાંઢ.^૬ મહોં ઘેલું ભૂખે મરે.

હોહરો

મહાજન મહાજન કયા કરો, મહાજનકા દો ભેદ;

મહાજન અછા ના કરે તો, મહાજન બડા નખેદ.

મહા દુઃખ જે ન ગુણે સાથ, મહા દુઃખ જે અડઅંગનાથ;

મહા દુઃખ જે મહેનત બરબાદ, મહા દુઃખ જે લુચ્ચો લવાદ.

મહાદેવના ગુણ પુનરો જાણે.

મળશે તો ખાઈશું, નીકર બેઠાં મંગળ ગાઈશું.

મળે ચાર બોડી,^૭ તો કીલ્સો નાંખે તોડી.

મા આગળ મોસાળ વખાણ્યું, તો કહે મહાઈ પીયર છે.

મા તે મા ખીજ વગડાના વા; મા તે મા ખીજ સંસારના વા.

મા મહિઆરી ને આપ આહાણ.

મા મોચણ ને આપ ચમાર, તેના પેદા થયા ગમાર.

મા સુધી મોસાળ, આપ સુધી કુકુંબ.

માની જણી બહેન મળી, તે પેટમાં ટાઢક વળી;

સાસુની જણી નણુંદ મળી, તે પેટમાં આગ બળી.

મા આપ તે મીઠા મેવા છે.

મા કરતાં વધારે હેત દેખાડે તે ડાકણ.

૧ If a man once fall all will tread him. ૨ શેડીકું. ૩ સારાં.
૪ બંને સરખી સ્થિતિવાળા લોક છે. મલેમલનાં કાંડાં છે. ૫ મલોખાં=ભરના સાંઢાં.
૬ તે પુષ્ટ ને હરેડો. ૭ રાંડીરાંડો.

માંખણમાંથી મોવાળો ખેંચે તેવો જીણો છે.^૧
 માગનારને વાયદો, પણ પેટને વાયદો ન થાય.
 માગ્યાં ઘીનાં સુરમાં, તો જેવાં તેવાજ થાય.
 માટીની સાનક, પણ રોટીનું થાનક.
 માણસનું ચામ, ને જીઠાનાં વચન, કશા કામનાં નહીં.
 માણસને કસવાને પંથ કે પાડોસ.
 માણાંનું^૨ રાંધે ત્યારે પવાલાનું દાઝે.
 માગ્યા મેહ વરસ્યા. માગ્યા મેહ વરસે નહીં.
 માગ્યાં મોત પણ નથી આવતાં.
 માગ્યે તાગ્યે ઘર ચાલે તો ખસમ કરે મ્હારી બલા.
 માણસકું કસનેકું કસોટી હે, રજપુતકું કસનેકું અશીમકી ગોટી હે,
 ગવૈએકું કસનેકું રાગ ઝીંઝોટી હે, ગમારકું કસનેકું ભાંગકી લોટી હે.
 માણસની ઓળખાં નહીં તેને શું કહેવું.^૩
 માણસમાં લેવાય કે વગડામાં લેવાય.
 માણસમાં ચાડીઓ, ને જનવરમાં હાડીઓ.^૪
 માનતા ચઢાવ્યા વગર દેવ પણ ફળે નહીં.
 માનથી બધા ગુણ ગળી જાય.
 માન્યા કરતાં રોકડું સાફ.
 માન્યો ચોર મરે નહીં.^૫
 મામા પુષ્પનાં, તે બહાલાં મુષ્પનાં.
 માર્ગમાં એમ પશું છે; એમ શું માર્ગમાં બેઠા છીએ.
 માર માર્યો જૂલાય, પણ કટુ વચન ન જૂલાય ?
 માર્યાં પહેલાં તોણાં નહીં, ને વરસાદ પહેલાં વાવણાં નહીં.
 મારા ગામનો એવો રાહ, કે, પહેલી અધરણી પછી વિવાહ.
 મારી શીયળવતી નાર, ત્હારી ચુંદડી લેલાડ;^૬
 દહીં ને દુધરો ઝાડ,^૭ હું જીવતા ધણીના દાંત શીદ પાડ ?
 માફે ગાયું ગાયરે બાઈ ગોરાંદે.

૧ કૂધમાંથી પુરા કહાડે તેવો છે. ૨ માણું=દશરોનું માપ અનાજ માપવાનું હોય છે તેમાં પવાણું એટલે પાશોરનું માપ થાય છે તેટલું દાઝે એ ભાવાર્થ છે. ૩ અઢાર વરણ બહારો. ૪ હાડીઓ=કાગડો. ૫ ગુન્હા કચુલ કરેલો. ૬ ઠ, જોઈએ પણ પ્રાસ સાથે 'ડ' વપરાય છે. ૭ ઝાડડું=કેતાવળું ખાડું.
 એક સ્ત્રી પોતાના પતિ દ્વિપર અંતરમાં સ્નેહ હશે, તે કરતાં વધારે સ્નેહ અતાવતી હતી ને કહેતી હતી કે તમારા વગર મારા માણુ રહે તેવું નથી. આ વાતની

મારે મ્હોડે માહારો, ત્હારે મ્હોડે તાહારો.^૧
 મારે ન હોય, પણ મારા પડોસીને હજો.^૨
 મારે તે મ્હો બાંધીને મારે, ને રોવા પણ દે નહીં.
 માલ જીપર જકાત છે.
 માલ કરતાં હેલ બારી.^૩
 માલ હુંટી ગયા, પણ ભરતીજી મારી પાસે છે.^૪
 માલ માલના ભુકા, ને પૈસા પાણીમાં.
 માલાના મુળગા^૫ એ ગયા.
 માવતરનું કારજ ને પડોસની જમીન વારેવારે મળે નહીં.
 માવડી જણે જાય, પણ ભાગનું પુછે નહીં.
 માસ વરસે પણ એક દહાડામાં સુકાઈ જાય.^૬

પરીક્ષા જેવા સાર તે બાઇને ધણી એકવાર બહારથી આવ્યા. ઘરમાં જપલે ચાક બેઠોરા થઇને પચ્ચો, ને મ્હોમાંથી કીણુના ગોટા નીકળવા લાગ્યા. બાયડીએ પાસે આવી તેણું તો તેને લાગ્યું કે બે ચાર ઘડીમાં મરી જશે.

બાયડીએ જણ્યું, જે અચાનક બનાવની વાત પોળ પાડામાં જાહેર થશે તો માણસ એકાં થશે, એસડ વેસડની ધમાલ ચાલશે ને મરી જશે તો રોવા કુટવાનું ચાલશે ને તેથી હું જાણે મરી જઈશ; માટે તેણીએ ખડકીનાં કમાડ બંધ કરી, રસોડામાં પેસી દહીં તથા ટુમરો પેટ ભરી ખાઈ લીધાં.

પછી વિચાર કર્યો કે મારા ધણીના દાંત હાલતા હતા તેથી સોનાને વાળે બંધાવેલા છે, તે કહાડી લીધા હોય તો સોનું નકામું જાય નહીં તેથી એક સુંદર ચણીદાર પથરો લેઈ ધણીની છાતી ઉપર ચઢી બેસી દાંત પાડવાને તૈયાર થઈ. ધણીએ જણ્યું કે હવે મુંગા રહેવામાં માલ નથી તેથી ઉપર લખેલી સાખી કહી. બાયડી શરમાઈ ગઈ ને પોતાનું જીકું હેત ધણીને જણાવ્યું.

આવી રીતે એક માણસ માંદાને ડોળ કરી ઘરમાં આવ્યા ને પચ્ચો. સ્ત્રીએ જણ્યું કે હમણું મરી જશે ને લોક ભેગાં થશે માટે ખાઈ લેવું તે સાક છે તેથી દહીં ને ટોળાં ઘરમાં તૈયાર હતાં તે ખાઈ લીધાં પછી ધણી પાસે ગઈ ને પૂછે છે.

“સંધ ચાલ્યો દ્વારિકાં, કાંઈક કહેતા તો જાઓ;

ત્યારે ધણી કહે છે.

“દહીં દહાડદરે, ઉપર ટોળાં ખાઓ.

તેથી સ્ત્રી શરમાઈ ગઈ.

૧ ગોકુળમાં ગોકુળદાસ, મથુરામાં મથુરાદાસ. ૨ તે કોક દિવસ પણ કામ લાગે.
 ૩ હેલ=ભાર જપડાવ્યાની મજૂરી. ૪ તે ઘોષ પીવાનું. ચાર નહાસી ગયો, પણ ચોટલી મારા હાથમાં રહી છે તો. ૫ મુદલ. ૬ સો દિવસનો પાવસ એક દિવસનો વાવસ.

માળી રૂઠો ફૂલ લેશે, કાંઈ ચોટલી તો નહીં લે.
 મીઠાં પુરા ને લેખા પુરા.
 મીઠાં છોડે પણ ખીખી છોડે નહીં.
 મીઠાં મુઠીભર, ડાઠી હાથભર.
 મીઠાં લાઈની બડી બડી વાતો.
 મીઠાંની મીઠડી.^૧
 મીઠા પારખે વટાવમાં વહુ ખોઈ.
 મીઠા બોલું માણસ ને વાચકું ધાન, પેહેલું મીઠું લાગે.
 મીઠામાં મીઠું શું? ઊંધ કે ગરજ.^૨

દોહરો

મીઠા બોલાને મનહરા, ચાવા ને ચકાર;^૩
 ચાવો આપણુ મળીએ, જન્મના કારા ધાકાર.
 મીઠામાં મીઠું ફળ શું? ફરજંદ.
 મીઠી જરી ને ઝેરની ભરી.
 મીઠું મીઠું હાસ હાસ ને કડવું કડવું થુથુ.
 મીણની પણ સોઠ ખોટી.
 મીઠડીનાં રવાડાં, તે કાળાં કર્મના પૈસા.
 મુઠ માને શું ધાવવું.
 મુઠ મારી જાણે છે, ને વાળી પણ જાણે છે.^૪
 મુઠ પકડાણી તે પકડાણી.
 મુઠી વાળી તે વાળી.^૫
 મુઠીઓ વાળીને મૂક્યાં બેઠાં.^૬
 મુઠી જેટલા મીયાં ને સુપડા જેટલી ડાઠી.
 મુઠનાં વલામણુ મસાણુ સુધી.
 મૂક્યા ધણીનું સ્નાન સુતક શું.
 મૂકીએ ખડતું, તો આવે પગે પડતું.

૧ તેલમાં માખી ડુબી તેમ દબાએલ. ૨ ભૂખ પણ કહેવાય છે. ૩ ચાવા=ચાવળા
 જમનગરમાં તેને “ચાખા” કહે છે. ૪ મુઠ મારવી એટલે વેહેમ પ્રમાણે મંત્ર
 બણી દાણા છાંટવા, માણસ મરી જાય તેવા જ મંત્રથી દાણા નાખીને મારી નાખવા
 મથળ કરે, પણ ખીજ તેવા મંત્ર બણી મરણુ ટળી જાય ને માણસ જીવું રહે તેવું
 કહે તેને મુઠ વાળવી કહેવાય. ૫ હઠ પકડી તે પકડી. ૬ જીવ લેધને નાફો.

મૂછ ઉપર લીંચુ રહે તેવા.

મૂછનાં પાણી અમથાં નથી રહેતાં.

મૂખાંઓના ગામમાં ધુતારા વસે, ધપ્પા પડે ને ખડખડ હસે.

મુઠાં ચોર, ને આંગ ગવાહી.

મુઠાં આંગ પુકારે, કાઢને બોલાવા જાય નહીં.

મુસ્તવી રાખવામાં માલ નહીં.

મુવાની આજસે જીવે છે. મરવા ભોંય મુંગે છે.^૧

મુવા નહીં ને પાછા થયા.^૨

મુવાને મર કહે નહીં.^૩

મુવાની પાછળ કંઈ મરાય છે?

મુવું મુવાગત, જીવતું જીવતાગત.

મુવે સિદ્ધિ, હવે કાંઈ રોએ સિદ્ધિ છે.

મૂળમાં મુળજી કુંવારા, ને સાળાનું લગન પૂછે.

મુંગાની પારસી મુંગા સમજે.^૪

મેઘો વરસ્યો તે વાડમાં વરસ્યો ને ખારા દરીઆમાં પણ વરસ્યો.^૫

મેય બંદી વાત કરવી; મેય વગર વાત કરવી નહીં.

મેથીપાક ખવરાવવો, પોંખ પાડવો, અડતાલો જોખવો.^૬

મેલા તે રૂપીઆમાં ઘેલા, ઘોતા તે રૂપીઆમાં ખોટા.

મેસે લુગડે વહેવારીઓ, ધોયે લુગડે દીવાળીઓ.

મેસથી કાળું કલંક.

મેસના ચાંદાની આશા કાઈ કરે નહીં, સૌ કંકુના ચાંદાની આશા રાખે.

મેહ રહે પણ માંડવો રહે નહીં.^૭

મહેનત કરીને ગોળ ખાવો, તેમાં ગજોશનો પાડ શાનો.

મહેતાજીને ત્યાંનાં નિશાળીઆ જાય, કાઈ મૂર્ખ રહે ને કાઈ પંડિત થાય.

મહેતાજીના મારનું ને વેશ્યાના ખારનું ફળ પછી ખબર પડે.

મેહેર^૮ ત્યાંનાં દહેર.

મેં શી ગધેડી ઝાલી છે?^૯

૧ એવું નખજું શરીર છે.

૨ એકનું એક.

૩ તેવો ગરીબ ને ભયો.

૪ પારસી=ગોઠવેલી ભાષા.

૫ અવિવેકી દાનેશ્વરી વિષે.

૬ આ રાખ્ઠો માર મારે

ત્યારે વપરાય છે. ૭ લમ લેહ માંડવો નાખ્યો તે લમ રહે નહીં.

૮ મેહેર=દયા.

૯ મેં શી ગુન્હેગારી કરી છે કે બધાને મારો દોષ વસે છે.

આપણા દેશમાં ગાડરીઓ પ્રવાહ ચાલે છે અને કાંઈ પૂખ્ત વિચાર કર્યા વગર દેખાદેખી કરવા લોકો વળગી જાય છે તે સંબંધે એક માણસે પોતાના રાજના નામની માળા નપતાં કહ્યું.

મોચીની દીવી જેવું.

મોડા ઉઠ્યે લાભ કે વેહેલા ઉઠ્યે લાભ.

મોડું પરણવું તે સુવા વાટ ભેવી.

મોડું આવીને ચવેણું માગે, તે જાતે કરીઓ,

પુરું લેખને ઓણું આપે, તે જાતનો ફડીઓ;

સોનું ચોરી લાખ આપે, તે જાતનો જડીઓ;

લુગડું ચોરી પૈસા માગે, એ જાતનો દરજી;

એ ચારેને ઘેર ક્યારે જમ્યો, કે પુરા હોષ્યો ગરજ.

મોણુ ઘાલીને વાત કરવી. મોડું મરચું ભજરાવી વાત કરવી.^૧

મોભી મરે તે મહા દુઃખ.^૨

મોર વગડામાં નાચ્યો કાણે જોયો ?

મોરામાં વાજો, પેહેલો મરે.

મોહા બાધી કંકાડી દળાય નહીં.

મોટા કાનના કાચા.

મોટા સાથે મોહી, તે ઝાંઝર બેડી ખોઈ.

મોટાના પગરખામાં પગ ધલાય નહીં.^૩

મોટાની વાત ઓટલે વંચાય.^૪

મોટા માનના લુખ્યા, ગરીબ ધાનના લુખ્યા.

મોટાના પુત, ને ગધાનાં મુત.

મોટાના ધરના પોલા વાંસા.

મોટાં છોર સાસરે સારાં.

મોટાનાં પરણે રીતે, ને ગરીબનાં પરણે ગીતે.

મોટી, વચલી, ને નાની, તે રાખ, સેલી, ને વાની.^૫

• મોટી હજમત ને મેલે લુગડે, તે વગર ગુ-હે ચોર.

મોહોડે ચહડાવ્યાં માથે ચહડે.

મોહોડે સાકર, ને પેટમાં કાતર.

“મેં રાજકા જપ જપું” લ્યારે ખીજા તેનું અનુકરણ કરી બોલ્યા. “થેં જપાં સો મેં જપું” લ્યારે ત્રિજાએ કહ્યું, “એ અંધારા કમ લગ ચલે” ચોથાએ કહ્યું, “જખ લગ ચલે તખ લગ સહી.”

૧ વાતનું વજન વધારવાને. ૨ મોભી એટલે ઘરમાં છત્રરૂપ માણસ અથવા મોટા દીકરો. ૩ મોટાની બરાબરી કરાય નહીં. ૪ પોટલે વેચાય પણ કહે છે. ૫ ત્રણે વહુઓ સરખી રીતે શુભવાન. સેલી=રાખ ને વાની પણ રાખ.

મહેડે મહેડે જુદી વાત.^૧
 મોતની જગ્યા ખાલી છે.
 મોતને મુહૂર્ત નહીં.
 મોતનું કે જમનું તેડું સારું, પણ રાગનું બુરું.
 મોતને કાંઈ વાયદો થાય છે?
 મંગળ કરે ગંગળ, યુધવાર બેવડે.
 માંકડ, ચાંચડ, જુ ને જતિ, એ માર્યામાં પાપજ અતિ.
 માંકડને આંખો આવી.^૨
 માંકડને મુછો આવી.
 માંકડાને ગાલ ભરવાથી કામ. વાંદરાનો ગાલ ભરાય એટલે કુદી આધો થાય.
 માંગણ મેલે લુગડે હોય નહીં.^૩
 માંકડી ભેંસ, ને ચાંદરા પાડો, એ અંધાણે કણખી વાડો.
 માંજું મંડાણ.^૪
 માછલાંને તરતાં શીખવવું પડે નહીં.
 માથું મુંડી સવા પૈસો લે, એ તો વાત અજબ.^૫
 કાન ડુંકી સવા રૂપીઆ લે, એ વાત ગજબ.^૬
 માથે નાખ્યો છોડો, એટલે ગમે તેમ ખેડો.^૭
 માંદાને પરણાવી મુવા વાટ જોવી.
 માંહે પેઠાનો માર્ગ નહીં, ને ઉપર ધણુનો માર.

૫

યથા લાલા, તથા કીકા.
 યથા નામા તથા ગુણા.^૮
 યારમારની દોસ્તી, તે મરવાની નિશાની.
 યુદ્ધ લહડીએ, પણ યુંજે^૯ ન લહડીએ.

૨

રખડતા રામ, જ્યાં બેઠા ત્યાં મુકામ.
 રખડતા નર, જ્યાં બેઠા ત્યાં ધર.

૧ જ્યાં જાણે મહેડે વાત હોય ત્યાં. ૨ ગરીબમાંથી વધે ને ખૂટે તેહેને લાગુ છે.
 ૩ સારાં લુગડાં પહેરે. ઠાઠાં બારે માસ શાલ રાખે. ૪ તૈયાર માલ ઉપર બેસવું.
 ૫ મેહેનત ધણી, ને મજૂરી થોડી, એ નવાઈ. ૬ ગુરૂ લોકો. ૭ બારે ભાગનો
 મોકળી. ૮ નામ તેવા ગુણ. ૯ યુંજે=પૈસાથી.

રખડેહું તે ટણકે જાણવું.

રગડા, વગડા ને ઝગડા દીકા હોય તે વેઠ.

રગે રગે જુદો.

રણમુખો સિપાઈ, ધરમુખો ગુજરાતી.

રણીજી પાછું જાય, પણ શણીજી પાછું જાય નહીં.^૧

રમત નાનાં છોકરાંની નથી. છોકરાના ખેલ નથી.^૨

રમતમાં રમત નહીં.

રમાડયું ફાઈ ન જાણે, રોવરાવ્યું સૌ જાણે.

રળ્યા? તો કહે ઓળખીતા નથી મળ્યા.

રળ્યે રોટલો મળે, ઊંચોનીચો પગ પડ્યા વગર પોટલો ન થાય.

રળ્યો રોટલો કુતરું લેઈ ગયું.

રળ્યો રોળો ધૂળ મળ્યો.

રાગ, પાગ ને પારખું, નાડી અને ન્યાય;^૩

તરવું, તાંતરવું ને તરકરવું, એ આઠે આપ કળાય.^૪

રાય છે. એ તો નંગ છે. ચીથરે વીંટયું રતન છે.

રાજકાજ મેલાં છે, રાજને અંતે નર્ક.

રાજ દંડે તેને પહોંચાય, પણ નસીબ દંડે તેને ન પહોંચાય.

રાજનીર તુમખી આવ, ગાંગલી ધાંચણ તુમખી આવ;

લાલ ધાગા તુમખી આવ, કાઢા ધાગા તુમખી આવ.

રાજ કહે તે હા અને આપ પરણે તે મા.

રાજ છોડી નગરી, મન માને તે કર.

રાજ ખોલે તે ન્યાય, પાસો પડે તે દાવ.

રાજના કુંવરને રાતો જાણી આંખો ન ફળે.

રાજના ઘરનાં ઢોર ચાચીં પણ સારાં.

રાજને ઘેર કુંવર આવ્યો, રાજ તોએ રાજ, કુરાજ તો પણ રાજ.

રાજને ખેસણે ખેસીએ, પણ કતવારીને ખેસણે ન ખેસીએ.

રાજની રાણીને ખોળ ખાધાનું મન થાય.

રાત રાણી ને વહુ કાણી.^૫

૧ રાણીજી પેહરીને જમવા આવેલો પાછો ન જાય. ૨ એટલે મુશ્કેલ કામ છે.

૩ પારખું=રૂપીઆ પારખવા; નાડી=શરીરની નાડ. ૪ તાંતરવું=ફાંસલાવીને ખાઈ જવું.

૫ વહુ લાવવી તે જોઈને લાવવી માટે જોવાને. સાર રાતે ગયા, તે વહુની એક આંખ કાણી

હવી તે જોવામાં આવી નહીં, એટલે કાણી વહુ લાવ્યા પછી જાણ્યું તે ઉપરથી આ કહેવત થઈ છે.

રાણાને કાણો કહેવાય નહીં.
 રાણીનાં ચીર તે ધોખીનાં બાળોતીઆં.
 રાત ઉપર રાત.^૧
 રાતાં લુગડાં ને કાળાં મોહો, રખે તમે હળવદીઆ હો.
 રાતે નિદ્રા, દહાડે કામ, ક્યારે લઇએ હરિનું નામ.
 રાતનો રાણો.^૨
 રાફડો ફાટ્યો છે.^૩
 રામો ઉડ્યો રાતમાં, ને કામ કર્યું એક સાએતમાં.
 રામનું બાણ પાછું ન ફરે. રામબાણ.^૪
 રામ ધણી, કે ગામ ધણી.^૫
 રાળ રાળ કરી નાંખજું.^૬
 રીતમાં હું, ને ધરણમાં તું.
 રીસ તારી ને મારા સંતોષ.
 રીસ ને રેલો હેઠાં ઊતરે.
 રૂપ રૂપનો અવતાર.
 રૂપ રૂપના રેગાડા.^૭
 રૂપને રડે ને કર્મને કુટે.
 રૂપીઆ હોય હાથમાં, તો વિવાહ કરું એક સાએતમાં.
 રૂપે કાળાં, પણ કર્મે કશુભ્યાં.
 રૂપે રૂડી, પણ કર્મે ભુંડી.
 રેડે ત્યાં રેલા, નહીં ત્યાં ઊજડ ખેડાં.^૮
 રેવડી દાણાદાણ.^૯
 રૈયત રાજ રામની નથી થઈ.
 રોગનું આવે આયજું.^{૧૦} ત્યારે વૈદ્ય વિશ્વંભરનાથ.
 લાજ.^{૧૧} રાખીને કાઢી કહે, હાંકે બળદ ને ગાડી કહે;
 બાહણ જમ ને જમાડું કહે, એવા ખોટા ખોલ કહે.
 રોઝની માફક ગાફલ રહી ચારે તરફ જીવે છે.

૧ દુકાળ પછીનું વર્ષ દુકાળીયું થાય ત્યારે અથવા દુઃખ ઉપર દુઃખ આવે ત્યારે લાગુ પડે છે. ૨ ધુવડ કે મોર. ૩ એટલે ધણાં માણસ એક ઠેકણેથી આવે ત્યારે કહેવાય છે. ૪ તે દવા અથવા કાર્ય સિદ્ધ. ૫ બન્ને સરખા માનનારાની કહેવત. ૬ અસર કરીને જીવ રીઝવે તેને મટિ બોલાય છે. ૭ કુરૂપને મટિ વ્યાખ્યાનિત. ૮ ખેડાં ગામ. ૯ ફળેતીના ફળકા. ૧૦ આયુષ્ય રોમ મટવાનો હોય ૧૧ અદબ.

રોડ વળી ગયા.^૧

રોણાનું જોણું ન હોય.

રોતો જાય ને અશુચી કરતો જાય.

રોતો જાય ને મારતો જાય.

રોશિ રવાળો ને કુટશિ કપાસવાળો.

રો' તો રાંધું, ને જાય તો બાંધું.

રંગ ગયા પણું ઢંગ ન ગયા.

રંક રોષ ને પ્રાણુ સોષ.^૨

રંગ રાજ ને પોત પ્રધાન.^૩

રંગીને કહે નારંગી, લુણને કહે મીઠું, ઘીની તેને બહાડી,

ચાલતીને કહે ગાડી,^૪ એવા લોક અનાડી.

ભાટ રાજ, ગોલા રાણા, શોકડ બેહેની નામ,

માંથાં મુંઝાં, ફૂલ નાંખ્યાં, એ પાંચે એક નામ.

ગંદીને કહે સારી, ડામને કહે ટહાડા,

ખારાને કહે મીઠું, એવા લોક ગાંડા.

રંજનો બદલો ગંજ.

રંડખરીનો^૫ સાથ, ગાડાં ચાલે દીને રાત.

રંધાય ત્યાં દાઝે, ને મંડાય ત્યાં છંડાય.^૬

રાંક ઉપર રીસ ન કરીએ.

રાંક કરતાં લાંડીઓ સારો, રાંક તે રાંકાં.

રાંક રૂંથો રસોઈ અભડાવે.

રાંક રોષ ને પ્રાણુ શોષ, રંક ઉપર શો રોષ ?

રાંકનો માળવો.^૭

રાંડ કુખારજ, એભે સાળા, રાત અંધારી, ને બળદીઆ કાળા;

સીમાડે ખેતર, પગે પાળા, દુઃખ કેને કહું કંથેરનાં જાળાં ?^૮

રાંડ રળી તે રાખ ન મળી.

રાંડી, ઘોડે પલાણુ માંડી.

૧ વાત બુની થઇ, યડ વળી ગયાં. ૨ રાંક માણસને ખાંટું લાગે તે જીવ બાળી બેસી રહે. ૩ બે સારાં હોય તો ખુબી ઉત્પન્ન થાય. ૪ ગાડી=દાટી. ૫ રંડખરી= નાદાન, નમાલા રેંદિયાર. ૬ છંડાય એટલે પીરસેલું ખાવાનું થાળીમાં પડ્યું રહે તેને છંડાય કહેવાય છે. ૭ ગરીબની સંભાળ લેનાર; અથવા દુકાળ પડે ત્યારે રાંક બધાં માળવે જાય છે માટે કહેવાય છે. ૮ આ બધાં દુઃખ.

રાંડી, તે પ્રભુને જોળે બેઠી.
 રાંડીપુત શાહનદા.
 રાંડે કાંઈ રાંધ્યું ને મેં કાંઈ ખાધું ?
 રાંધ્યું રંધાય નહીં.

લ

લકુંબો^૧ લેવો હતો તે દોઝો. હળીયું જીતવું હતું.
 બાપનો લાડવો દાટ્યો હતો.

લક્ષણના લાળા ચરડા.

લક્ષણવંતી લાડી, ખરે બપોરે કહાડી.

લક્ષ્મી ચાંદ્રો કરવા આવે, ત્યારે કહેશે મ્હોં ધાઈ આવું.

લખણ લખેશરીનાં, કર્મ બીખારીનાં.

લખો દીકરા ખાતાવહી, ઓરડો ગયો ને પરસાળ રહી.

લખો મહેતાજી મોટી વહી, ઘર ગયું ને ઓસરી રહી.

લગન વેળા જાંઘમાં ગંધ, પછી પસ્તાવાનો પાર નહીં.

લટકી રહ્યા ત્યાં શું જોર ચાલે ?

લટે તો ન્યાલ કરે, નીકર ખીસાજીપાડ કરે.^૨

લડ લડકે હબસી મરે, જ્યારે ખાનેકુ માર્ફી ચલે.

લડવા બેઠા તે કાંઈ રાંડ કહે ને કાંઈ લાંડ કહે.

લડતાં કાંઈ લાપસી પીરસે નહીં.

લડાઈમેં કુછ લડુ નહીં ખાંટતે.

લડાઈમાં ધા ને રમતમાં દાવ ચુકવો નહીં.

લડી છુટીએ, પણ મરી ન છુટીએ.

લડે “જા” ને વઢે “જા”.

લડે મિયાં ને ખુશી થાય પિંજરો.

લપટા પજા એટલે વાત કાઈ માને નહીં.^૩

લરકરમાં જીંટ બદનામ. કટકમાં કાણો જીંટ બદનામ. વાધનું
 મ્હોકું લોહીઆળું.^૪

લાકડ દાને બધું કરવું પડે; અદ્વાનું કર્યું આંખ માથે.

લાકડાની પુતળીથી ઘર ન ચાલે.

૧ લકુંબો=કેળીઓ. ૨ લટે=મહોબતથી મળી નય. ૩ લપટા=લડકું બેસવાની ટવવાળો. ૪ જાંડીએ મ્હડયો તે ચોર.

લાકડું વળે ચીરાય.

લાખના તુટ્યા, કેડીએ ન સંધાય.

લાભો કુલાણી. લાભો વણુજરો. નવલશા હીરજી

આત્મારામ ભુખણુના દીકરા.

લાગણીનો મંદવાડ જીવ લે.

લાડ મોંઘાં, ફળેતી સોંઘી.

લાડુઆઇ લટકાળાં, હું કુકુંબની ધરડી;

લીંગોળની વાત ન જાણું, બેઠાં થુલી ભરડી.

લાભોજી લાભોજી થાય, ત્યાં શા મેળ ?^૧

લાલ બુજરગ હાથી પારખવા ગયા, તો પૂછે પુંછડું કીયું ને મ્હો કીયું ?^૨

લાલી તારે લેખે, લોક તમાસા દેખે.

લાલીઆ “પ્રોપર.”

લાલીઆ લડો, ને કેશવો વડો.^૩

લાડ, મોહોડ ને મેવાડ, એમને કહાડો સહુથી છેવાડા.

લાલાજી એકાદશી, વો બારસકી દાદી.^૪

લીજીએ એસા દીજીએ, પણ ઘીકા બેપાર કીજીએ.

લીલાં લીલાં નથી, ને પીળાં પેહેયીં નથી.

લીલા ઝાડ હેઠળ ભૂખે મરે તેવો છે.

લીલા પીળા થઇને ફરીએ તે શા ઉપર ?

લીલા લહેર, ને જમવાનું ઘેર.

લીલા ઘડો ટપલા ખમે, પાકો ન ખમે.

લીંબડાની છાયા સમાન છાયા નહીં, બ્રહ્મ સમાન કાયા નહીં, માતા
સમાન માયા નહીં.

લીંબુ ભાઇનાં હમણાં સોંઘાં થયાં છે.^૫

લીંબુનું પાણી, સહુમાં ભળી જાય.

લુચ્ચાની^૬ પાંચશેરી ભારે.

લુટની આયપત ને ધાડનો વરો.

લુટાયા તો લુટાયા, પણ ચોર તો દીઠા.

૧ વગર વિચારે પૈસા ખરચ થાય તેને માટિ કહેવાય છે. ૨ આવડત વગરનાં કામ. ૩ બધા સરખા. ૪ એટલે લાલાજી એટલે શ્રીમાન વણિક એકાદશી કરે તે દિવસ અનેક પ્રકારનાં લોભનનું ફળાહાર કરે, એ ભાવાર્થ છે. ૫ એટલે હમણાં દશા સારી નથી. ૬ નાગાની.

લુણ ખાવું તેને લાભ કરવો.
 લુધી લંગડી ધનકારખાઈ, આંધળા સાથે કરી સગાઈ.
 લુધી વાસીકું વાળે, ને સાત જણ રહાવા જોઈએ.
 લુણહરામીથી પ્રભુ દૂર.
 લે લોટી ને માર લંગોટી.
 લેતાં લાજ ને આપતાં ગાજ.
 લેતી વખત ઢીલા, ને આપતી વખત વીલા.
 લેતી વખત દીકરા, આપતી વખત દુશ્મન.
 લેતો ભૂલે કે દેતો ભૂલે.
 લેવા જઈએ તો લેવાઈએ, વેચવા જઈએ તો વેચાઈએ.
 લેવા ગયો બકરી, ખોઈ આવ્યો જાટ.^૧
 લેવાદેવાનાં કાટલાં જુદાં.
 લેશે લાલો ને આપશે કીકા.
 લોએ લડવું, કલોએ લડવું નહીં.^૨
 લોકની લાજે, કે હૈયાની દાજે.^૩
 લોભી રીએ દામે, પુલણજી રીએ નામે; તાડીએ રીએ ગોલો, ને ગોપી
 રીએ સામે.
 લોહીના કાળીઆ ખાવા જેવું છે.^૪
 લોહોડાનું ને ઘોડાનું મૂલ નહીં.^૫
 લંકાં લુંટાણી ત્યારે આગળ દોડ્યા હતા.^૬
 લાંગ કહે હું લાંબો દાણો, ને વચમાં એક ઢેકા;
 ભેયાર મહિના સેવન કરે, તો લાકડીનો ઝલાવું ટેકા.
 લાંબી લેખણ લખે છે, ને ઉચે આસને બેઠા છે.^૭
 લાંબી લેખણ ધનજીશાહ.
 લાંબાં પગલાં ભરે તે વેહેલો બેસે.

વ

વકરી ખાયડી ધણીને ગણે નહીં.
 વકરો વાંઝીઓ હોય નહીં.^૮

૧ ચોરી કરનારની વળે. ૨ વેહેવારે લડવું, પણ નીચપણું ન કરવું. ૩ પણ
 સંબંધ સાચવવો પડે. ૪ ધર્મોદાના કે કન્યાવિક્રયના પૈસા લોહીના કાળીઆ.
 ૫ ધણી કીમતવાળી ચીજ છે. ૬ ભાગ્યમાં કાંઈ ન્યૂનતા હોય તેવાને મટિ બોલાય છે.
 ૭ ધણી હાકે છે. ૮ વેચાણ માલનું થાય તે લાભ વગર હોય નહીં.

વકર્યો ઊંદર કાળ થાય, ને વકર્યો સાંઢ માટી ઊછળે.
 વકર્યો ઊંદર ધુસ થાય, ને વકર્યો ભુંડ સુવર થાય.
 વકર્યો કાઠી વેર કરે, વકર્યો આઠાણુ તડ કરે.
 વક્રી એ નક્કી નહીં.
 વક્રર હાર્યો તે ભવ હાર્યો.
 વખત જ્ય પણ વાત રહી જાય.^૧
 વખાઈતનો સખાઈત કોઈ નહીં.^૨
 વખાનો માર્યો વન વેઠે.
 વખાણુ થાય ત્યારે વકરવું નહીં.
 વગર નોતરે જમવા જવું ને તબ્યાં શાક ખાવાં.
 વઝાણા વાવી જવા, વંજો માપવો, પોખારા ગણવા, ચંદ્રવંશી થવું.^૩
 વટેમાર્ગને દાણી રોકે કે પાણી રોકે.^૪
 વટેમાર્ગની દયા જાણે તો મેહને વરસવા વખતજ આવે નહીં.
 વડા થઈએ, પણ વડાની હારમાં ઊભા રહીએ ત્યારે ખરા.
 વડાઈના વાંટા, પાણી પીને પેટ ફાટ્યાં.^૫
 વડીએ વડીઓ લઈએ તેમાં મરદાઈ.^૬
 વઢવાડમાં કાંઈ ખાજાં જલેખી વહેંચાય છે ?
 વણુ પ્રધાને વાણીઓ, ગયું રાવણુનું રાજ. અથવા વણુ વજરે વાણીઓ,
 ગઈ રાવણુની લંક.
 વણુજ કરારે વાણીઓ, વણુજ વેપારે વાહા;
 હાંસલ કરતાં મૂળગા ખોયા, ગોળને પાણીએ નાહ્યા.
 વણુજ વેપાર છે બહુ સધળો, પણ હિસાબ વગર સહુ ધૂળનો ઢગલો.
 વણુશે તે ગણુશે, સીવશે તે સાંતશે, ને દળશે તે રળશે.
 વણીને મૂકવું, વધાર મૂકવો, કાન ભંભેરવા.^૭
 વનમાં એકલું ઝાડ પણ ન હશે.
 વરમાંથી ઘર થાય.
 વર રાજી શીખથી,^૮ બિખારી રાજી ભીખથી.

૧ કાળ જ્ય ને કહેણી રહે. ૨ દુખીઆનું સચું કોઈ નહીં. ૩ આ બધાનો અર્થ એક કે નાસી જવું. ૪ દાણી=જકાત વસુલ કરનાર કે નદીનાળાં પુર હોય ત્યારે પાણી રોકે. ૫ જ્યાં જ્ય ત્યાં સહુ પાણી પાય. ૬ વડીઓ=બરોબરીઓ. ૭ કંઈએ ભત્રીજા કરવાના ઊપાય કરવા. ૮ શીખ-વરની વિદાયગીરીમાં પોશાક, ધરેણાં અને પૈસા સસરા આપે તે.

વર રહ્યો વાસી, કન્યા ગઇ નાસી.
 વર વિના જન હોય નહીં.
 વર વિનાની હજે, પણ ધર વિનાની ન હશે.
 વરસ ખાઇ ગયો છે; વરસ કુતરાને ધાડ્યાં છે.^૧
 વરસમાં ખરડીઈ, ને ધરમાં ધરડીઈ.^૨
 વરસ અધાં પાણીમાં ગયાં, ત્રીશે (રાજ)ત્રટમાં ગયાં.^૩
 વરસો વરસો વ્યાસ કહે, વરસ્યા પછી જોશી કહે.
 ગામ સુંસરાં પાણી ચાલે, ત્યારે ડોસી કહે.
 વરો કરશે તેહેને કાંઈ ખાડુંમોળું કહેશે.
 વરો ભાગે ખરો.^૪
 વશે ન કર્યું તે કવશે કરવું પશું.^૫
 વસ્તી જીજડને ખાય.
 વહાણના સાંધા એટલા ભાધના વાંધા.
 વહાર ભેગી ખૂમ.
 વહુ મુંઘ તે ઉંદરડી મુંઘ.
 વહુ વાધ હણુંતી, દરિયા તરંતી, ને મીની જોઇ ડરંતી.^૬
 વહુ સુધી કાંઈ વડાં હોય ?^૭
 વહુના વાંકની ને વેપારીના આંકની ખબર પડે નહીં.
 વહુને ને વરસાદને જશ નહીં.
 વળે તે ભાગે નહીં.^૮
 વા જીપર વરાધ.^૯
 વા જીપર વાવટા, ભૂત જીપર ચીડી.^{૧૦}

૧ વરસ પ્રમાણે શરીરે વધ્યા ન હોય તેવાને. ૨ ખરડીયું વરસ=માણસને સચેત રાખવાની શિખામણ અનુભવ કરાવીને આપે છે. ૩ નકામા ગયાં. ૪ વરો=ખરચ, ખરો=અળ; ખરચ મારી નાખે. ૫ વસાવડના કાળ બાદશાહી વખતમાં બાદશાહની મોહોરખાપ કાળ પાસે રહેતી, તે કાળ ગામમાં ફરીને છુમ પાડે કે “છસકું મોહોરખાપ કરવાનાં હોવે સો ચલો” “મેરે ઘાસ કાટનેકું જના હે” એવી કાળની સ્થિતિ તેથી ખોટી મોટાઈવાળાને લાગુ છે. ૬ તાનુખની વાત. ૭ ધરમાં વડાં ક્યાં તે સાસુ, નાનુંક તથા દીકરાએ ખાધાં, વહુને કાંઈએ આપ્યાં નહીં એટલે ગણતીમાં ન લીધી; તેમ નોતરે ન આવે ત્યારે કહેવાય છે કે “અમારા ધર સુધી કાંઈ નોતરે આવે?” એટલે ગણતીમાં નહીં તે પ્રસંગને લાગુ પડે છે. ૮ શિખામણથી વાળ્યો વળે; વાળવાથી વળે તે ભાગ નાશ પામે નહીં પણ આબાદ રહે. ૯ વરાધ=નાનાં છોકરાંને રોગ થાય છે. ચોક્કસ નહીં. ૧૦ ચોક્કસ કે નક્કી નહીં.

વા નીકળી ગયો.^૧

વા ભરખીને કાંઈ જવાય છે ?

વા, વરસાદ ભૂલે પણ ચાડીઓ ભૂલે નહીં.

વાએ ઊંચા હાથી જાય, તે ડાસી કહે મારી પુણીઓ કયાં ?

વાગડીઉં મ્હોડું કરે છે, મ્હો ચહડે છે.^૨

વાગે તુર,^૩ ને ચહડે શૂર.

વાધના પંજમાં આવવું સાફ, પણ મારવાડીના ચોપડામાં આવવું ભુંડું.

વાધના વાડા ને હોય; બકરાં, ઢોરના વાડા હોય.

વાધના મ્હોમાં ગયું પાછું આવે નહીં.^૪

વાધને ધીરો, વીંછી ધીરો, ધીરો મણીધર કાળા;^૫

ન ધીરશો વીંછા વાણીઆ, પારણે સુતા બાળા.

વાધને વેળાવું નહીં.

વાધને કાણુ કહે તારું મ્હોં ગંધાય છે ?^૬

વાટકડીનું સીરામણ.^૭

વાટ જોવાની વેળા લાંબી બ થાય.^૮

વાજાં ઝરડાં, ધરમાં ધરડાં.

વાડી, ગાડી, ને નારી પળાય ત્યાં સુધી પાળી, નીકર મેલો કહાડી.

વાઠ મુકે છે તે કાંઈ જોવો તેવો નહીં.

ઢોહરો—વાઠી કહે ધૂત પાત્રને, પાણી જે જીવ લેણુ;

કહે ટપુડીને નાંવ, કેવાં ખોટાં વેણુ.^૯

વાઠડું ચોટે નહીં, વાધરી વળગી રહેવા દે નહીં.^{૧૦}

વાણુ તાકે તે વાણીઓ, નહીં તો માને પેટ પાહાણીઓ.

વાણીઆ મુછ નીચી તો નીચી; ઢેડ વાણીઆ, ભાઈ ઢેડ વાણીઆ.

વાણીઆ^{૧૧} રે વાણીઆ, સાથે રેલા તાણીઆ, ત્યારે જાણ્યા વાણીઆ.

૧ ભરમ ઊઘાડો થયો. ૨ માગવા જઈએ ત્યારે આપનારો મ્હો કેડું કરે છે તે.

૩ તુર=રણસીંચુ. શૂર ચહડે રજપૂત કે શૂરાને. ૪ હાથી આગળ મૂકેલો પુળો પાછો

ઝેંચાય નહીં. ૫ ધીરડું=વિશ્વાસ કરવો. ૬ મોટાના દોષ કાઢ કહે નહીં.

૭ થોડી પુંજ સંભાળીને વેપાર કરવો નીકર ટળી જતાં વાર લાગે નહીં. ૮ વાટ જોઈ

જેસી રહેતાં કંટાળો આવે. ૯ ટપુડી=ટાંચલી; નાંવ=કોડી. ૧૦ એવો ધા કરે કે ચામડી

પણ વળગેલ રહે નહીં. ૧૧ જીજ્ઞાસાવાળા વાણીઆ પુના તરફ રજવા ગયા હતા. ત્યાં

પાંચસાત વર્ષ રહ્યા તેટલામાં સર્વ સારી રીતે બધે ચારચાર હજાર રૂપીઆ કમાયા. તે વખતે

ટપાલથી કે બીજી રીતે દૂર દેશાવરમાં હાલના વખત જેવો સંબંધ નહીં હોવાથી નાણાંની

હુડી મળી શકી નહીં એટલે સોના મોહોરો સર્વેએ લેઈ વાંસળા(પૈસા ભરવાની થેલી)માં

વાણીઆ વાણુ ને લીટી તાણુ.

વાણીઆને વરમદે કાઢના નહીં.^૧

વાણીઆનો જીવ પેટમાં.

વાણીઆ પોતાનો ગોળ પણુ ચોરીને ખાય.

વાણીઆ ભાગ્યો દલાલ, પારસી ભાગ્યો કલાલ.

વાણીઆ વરઘોડે, ને વોહોરા રોડે.^૨

વાત કરતાં આકું બોલે, પૈસા લેધને ઓહું તોલે;

દેડને અડકી ધર્મ બોલે, તેને ધાલો જમને બોલે.

વાત કર્યા વગર વાટ ન ખુટે.

વાત તો ખરી પણુ હૈયે ન ઠરી.

વાતમાં દે ઓહું, સમજી પડે ભોંકું.

વાતની વાત ને ચાડીની ચાડી.^૩

વાતે વાતે વીતી રાત, વાતે વાતે ખાધી લાત;

વાતે વાતે તજીઓ સાથ, વાતમાં વિતી મુશકેલાત.

વાની મારી કાયલ.^૪

વાયોં ન વળે, તે ખાસડાં ખાધને વળે.

વાવણી ને તાવણી જતાવણી સારી.^૫

બરી, વાંસળીઓ કેડે બાંધીને પચાસ પોણોસો વાણીઆ ગુજરાત તરફ વતનમાં જવા નીકળ્યા. તે વખતે હથીઆર રાખવાની છૂટ હતી તેથી તે બધાએ તલવાર, બાલા, બરછી, કડાબીન વગેરે હથીઆરો સાથે લીધાં. પગરસ્તે આવવાનું તેમાં ચોર-હુંટારાનો ભય બહુ હતો તેથી આવા હથીઆરની ગોઠવણ સૌએ કરી હતી. આવા હથીઆરબંધ માણુસો અને બધા જીવાનની ટોળી જોઈ કોઈ ચોરની હીંમત હુંટવાની ચાલી નહીં ને સહી સલામત ગુજરાતની હદમાં આવ્યા. ગુજરાતના હુંટારા-કોળી સાતઆઠ મળ્યા પણુ આવા હથીઆરબંધ જીવાનોને જોઈ, જોકે હુંટવાની ઇચ્છા તો હતી પણ છાતી ચાલી નહીં એ પ્રમાણે વિચાર કરતા હતા તેટલામાં એક વાણીઆ પીસાબની હાજત મટાડવા બેઠો એટલે બધા વાણીઆ પીસાબ કરવા બેઠા. ત્યારે એક અનુભવી કોળીએ કહ્યું કે આ તો વાણીઆ, ત્યારે બીજા કોળીએ પૂછ્યું કેમ નહ્યું? તો કહે, “સાથે રેલા તાણીઆ.” પછી વાણીઆની જાત પોતી જાણીને પાંચસાત જણાએ હુમલો કરી બધાને હુટી લીધા. આ હપરથી કહેવત થઈ કે, “વાણીઆ રે વાણીઆ, સાથે રેલા તાણીઆ, ત્યારે નહયા ત્રાણીઆ.”

૧ વરમદે=એક દેવ છે. ૨ વાણીઆ વરઘોડામાં, ને વોહોરા મકાનમાં વધારે ખરેખે. ૩ હસત ચાડીઓ. ૪ જે કાંઈ વખત આવે નહીં તેવા પરીણા આવી અડે તેને લાગુ. ૫ તાવણી=ધી તાવવાનું કામ.

વાસી કુલ ચીમડાઈ જાય, રૂપ જોખન તેમ નાસી જાય.
 વાસી કુલમાં બાસ નહીં, ને જોખન બારે માસ નહીં.
 વાસી વધે નહીં, ને કુત્તા પામે નહીં.
 વાસીદામાં સાંખેલું જાય.
 વાસીદું વાળે નહીં, ને ઘણા પાડે ખાડા;
 સસરો જે શિખામણુ દે, તો જવાબ આપે આડા.
 વાસીદું તો વહુને કરવું પડે.
 વાસુદેવે વાસુદેવ મળવા દુર્લભ.
 વાહાડી આગળી ઊપર મુતરે તેવો નથી.^૧
 વાહાડી આડો કપાસીઓ.^૨
 વાહાડયું ગળું, શીટયો સાસ.
 વાહા કે વટયા, છેતરાણા કે વેહેવરાણા, મન જાણે.
 વાળંદ^૩ ને વળી વેહેલમાં બેઠો.
 વાળી ઝોળી, ન મુકયા કાઠી કે કાળી.
 વાળંદની સરસાઈ નખે, ને બાયડીની સરસાઈ દુઃખે.
 વહાલાં ધારે તેવું વેરી પણ ન ધારે.^૪
 વહાલાં હોય તે કડવું પાય.

૧ કાંઈ કામ કરે નહીં. ૨ ધી નીકળે નહીં. ૩ વાળંદ=રૌમશત્રુ, હાનિ.
 એક પાટીદાર પટેલ બીજે ગામ વેહેલમાં બેસીને જતા હતા. પાટીદાર લોકો
 પરગામ વેહેલાઈ કે સાસરીઆંને ઘેર જાય ત્યારે પોતાના ધાંચેબેબે લેગે તેડી જાય
 એવી રીત છે. તે પ્રમાણે પટેલની સાથે ધાંચેબેબે હતા તે વેહેલની પાછળ ચાલતા જતા
 હતા. રસ્તામાં પટેલે ધાંચેબેબે કહ્યું, ‘વેહેલમાં બેસ ને મારા પગ ચાંપ.’ તે પ્રમાણે
 ધાંચેબેબે વેહેલમાં બેસીને જતાં રસ્તામાં ધાંચેબેબે અથવા પટેલના ગામનો માણસ
 મળ્યો. તેણે ધાંચેબેબે પૂછ્યું કે, ‘ઘેર કાંઈ કહાવતું છે’ ત્યારે ધાંચેબેબે કહ્યું કે, “જેવું દેખો
 છે તેવું કહેજો.”—એટલે “હું વેહેલમાં બેઠો છું તે ઘેર સમાચાર આપજો.” એટલે પટેલ
 નીચે ઊતર્યો ને ધાંચેબેબે નીચે ઊતારી પાંચસાત જોડા તેના માથામાં માર્યા, પછી
 પોતાના ગામના પેલા માણસને કહે કે, “આ પણ દેખે છે તેવું કહેજો.” આ ઉપરથી
 કહેવત થઈ કે, “વાળંદ ને વળી વેહેલમાં બેઠો” તે કુલાયા વગર રહે નહીં. ૪ “વહાલાં
 ધારે તેવું વેરી પણ ન ધારે” એવો પ્રસંગ ક્યારે આવે છે કે વહાલામાં વહાલું સગું
 છાકરું કે મિત્ર માંદું પડે છે ત્યારે ગમે તેવા હલકો મંદવાડ હોય તો પણ વહાલાં સગાં
 એમ ધારે છે કે આ મંદવાડમાં, આપણો વહાલો સગો મરી જશે તો શું કરીશું એમ
 ચિંતા કરે છે.

Wisdom prefers an unjust place to a just war.

બહાલામાં બહાલું પેટ.^૧

વિકટ માર મારે ભરવાડો, વિકટ રાન ખેડે વણનરો,
હાંફલો ફાંફલો તો બ્રાહ્મણનો પ્રાણીઓ, ધીરો રહી છુટે બળરે વાણીઓ.

વિવાહથી રળીઆમણું શું.

વિવેકથી બન્ને રહે, દોણી ને વળી દૂધ.

વિશ્વાસે વહાણ ચાલે.

વિષ્ટિ (એક-યોગ જ્યોતિષમાં છે) થઇ તે વ્યતિપાતથી, ન નાની
બગડી તે ધરડીથી.

વીખના કીડા વીખમાં જીવે.

વીજળીને ઝબકારે મોતી પરાવવું.

વીતે વિવાહે માંડવો શોભે નહીં.

વીલાં મ્હેં તે વાંકડીઆ, ધર ધાલે તે રાંકડીઆ.

વીંછી માને ખાય, સર્પ બચ્ચાંને ખાય.

વીંછણુ ઈંડાં સેવે, તે બચ્ચાં નીકળી ફેલી ખાઈ ખોખું કરે તોએ
ખસે નહીં.^૨

વીંછણનાં બચ્ચાં માનાં કાળજાં ફેલે.

વીંધું તે મોતી, કર્યું તે કામ, જેણે કીધી દીક્ષ, તેણે શુભાચું ગામ.

વુઠ્યા મેહ વટેમાર્ગુ કહે.

વેડના વહાલા કોઈ ન થાય, હેતનાં હાંસલાં સહુથી ધોવાય.

વેડીઆ વાડ કરી? તો કહે હા, કરી; કેવી કરી?

તો કહે વા વાય તો તુટી પડે તેવી.

વેડીઆ વેઠ, ને પહોચાડતું ઠેઠ.

વેડીઆં કામ, તે વેડીઆં જ થાય.

વેહેલે વળગીને નથી આવી.^૩

વેહેવાઇને ગાળ વિવાહમાં દેવાય.

વેહેવાણુની જણી, તે કુંભારની ધડી.^૪

વેણુ વેણુ વાંકું પડે.

વેતર વંદયું, સુયાણી શું કરે.

વેદીઆં ઢોર, ન સમજે મર્મ, ને ધાંટા ને શોરબકાર.^૫

૧ પેટ એટલે પેટ ને મળ.

૨ એવો પ્રેમ.

૩ વહેલે વળગીને દાસી

આવે. આ તો પરણીને આવી છે.

૪ એટલે વહુ માણસ કુંભારનાં હાંસલાં જેવું.

૫ શાસ્ત્રના સંવાદ વખતે.

વેપાર કરવો તે ઝોળે, ને ખેતર ખેડવું તે ઝોળે.^૧
 વેપાર કરવો તે હામ, દામ ને હામ જોઈએ.
 વેપારને અંતે દેવાળું, ને નોકરીને અંતે ઘેર બેસવાનું.
 વેપારમાં વાપદો, શાસ્ત્રમાં કાપદો.^૨
 વેપારે વધતી લક્ષ્મી.
 વેવલાં વીણે કાંઈ પેટ ભરાય ?
 વેશ્યા કાંઈની વહુ નહીં.^૩
 વેશ્યાની વાહાલપ સ્વાર્થ સુધી.
 વેશ્યાને અધરણી નહીં.
 વેરુમીને શિર ચકલી ખેડી.
 વેહેલ ભાગી રામાની, બળદ મુવો દામાનો, આપણું શું ગયું ?
 વેહેવાઈ વગરનો વિવાહ.^૪
 વેહેવાર કાચો તાંતણો છે; [તેથી વિરુદ્ધ] તેનો વહેવાર જડો રાંઘવા
 જેવો છે.
 વેગાની વાણી, તે તાણી તોડીને આણી.
 વેગાએ મળ્યાં તે કેળાં.
 વૈદકમાં રથ ને જ્યોતિષમાં ગ્રહણ મળે છે.
 વૈદને તેડવા ગયો, તે મુવાનો સાજ પણ લેતો આવ્યો.
 વૈરાગ તનનો સાચો નહીં, મનનો તે વૈરાગ સાચો.
 વૈરી આદરભાવ સાથ, ક્રોધ વિમાસ સાથ, ને સ્ત્રીહૃદયાર સાથ.
 વંડી ઘર પછવાડે છીંડી, વંડી નાર જે પરધેર હીંડી.
 વંડ્યું કાચા વિનાનું પાન, વંડ્યું ઘણા પટેલે ગામ.
 વંડ્યો સાસરામાં જમાઈ, વંડી દીકરી જે પરધેર ગઇ.
 વંડું છું મહારાજ, તો કહે તમારા ગુણ જાણું છું.
 વાંકા નરને વિધન ઘણાં, ચહજ્યા પાવડીએ,
 થાળી વેચી રસોઈ કીધી, જમ્યા દાથરીએ.
 વાંઝીઆને ઘેર ડોસો લાડકો.
 વાંઢાનું વલોણું, ને રાંડીરાંડની ખેડ.^૫
 વાંદરાને ચણા નાંખવા.^૬

૧ ઝોળમાં પાણીનો ભોજ વધારે રહે. ૨ તુક્કસાનકારક છે. ૩ પૈસાની વહુ.
 ૪ થાય તો ખેડે પણ મુનો ભાગે. ૫ એ બરાબર એટલે માંહેથી ભાજ ન મળે.
 ૬ તેથી વાંદરાં ભેગાં થઈ તોફાન કરે, તેમ બેવકુફને ચહડાવવાથી બેહેકે છે.

વાંસના કળઆમાં વન બળે.^૧

વૃદ્ધ થયો ને વંઠ્યું મન, ઉચાટ ટળ્યા જે ખુટ્યું ધન.

વ્યાજખોરના ઘરમાં નાણું નહીં, ને વાંઝીઆને ઘેર ટાણું નહીં.^૨

૨૧

શક્તિ શું ન કરે ?

શણ્ણગાર્યો બાવળ પણુ શોભે.

શરીર કટાર્ધ જાય, તે કરતાં કસાધ^૩ જાય તે સારું.

અમ વગર પ્રારબ્ધ લુલું.

શ્યામાનું ધન સતીપણું.

આવકનું અબોટીયું, કોસીઆના રામ, પટેલની માળા, એ ત્રણ
ગાં-ના મોવાળા.

શ્રીમાળી ઘેલો નહીં.

શ્રીમાળીના ત્રિચાર તે ખાજલીએ કાણાં.

શ્રીમાળીનાં ત્રણે વાંકાં.

શાકરને કડવી કોઈ કહે નહીં.

શાણુને સાન, ગવેડાંને ડફણાં.

શાહીને શી સગાર્ધ?૪

શાહીનું ટીપું શુકનાળવું.

શાહેર વગર સહરાગત નહીં.^૫

શાળિગરામ પાસે મરી વટાવવાં.^૬

શિકલ ચુડેલકી, મિનનજ પરીઓંકા.

શિખામણુ તો તેને દેખએ, જેને શિખામણુ લાગે;

વાંદરાને શિખામણુ દેતાં, સુધરીના માળા લાગે.^૭

૧ વાંસ ધસાવથી અગ્નિ થાય છે. ૨ વ્યાજખોર=ઘરમાં પૈસો એક ઘડી પણુ વ્યાજે મુક્યા વગર અંધમાં રાખે નહીં. ટાણું=શુભ અવસરનો પ્રસંગ, જેવો કે વિવાહ, શ્રીમંત આદિ. ૩ કસાધું=મેહેનત કરી મળ્યુત કરવું. ૪ શાહી રાજ્યાધિકાર. ૫ સહરાગત=વખાણુ. ૬ મોટા માણસને નાનું કે હલકું કામ સોંપવું. ૭ ચોમાસામાં વાંદરાં વરસાદમાં ટહાડે કરતાં એક ઝાડ ઉપર આવ્યાં તેમને ટાઢે કરતાં જોઇ ત્યાં સુધરી પક્ષીએ કહ્યું:-

હાય કાળા મેહોં કાળું, પેટ જણે પાંજરે;

આઠ મહિના ધર ન કીધું, મેર મૂર્ખ વાંદરે.

શિખામણુ લાગે ગળા, તેની દશા વળા.
 શિર મોટા તે સકર્મી, પગ મોટા તે અકર્મી.
 શિંગડે ઝાલે તો ખાંડો, પૂંછડે ઝાલે તો આંડો.^૧
 શીઆળાનું પરાડ, બિનાળાના અપેર ને ચોમાસાની રાત,
 અદ્દશાહ મરણુ દીજ્યો, પણ બહાર ગમન મત દીજ્યો.
 શીઆળો ભોગીનો, બિનાળો ભોગીનો.
 શીકાર કરવો હોય ત્યારે સિંહ પણ નમે.
 શું શુક્રવાર થયો ? આપનો બુધવાર ?
 શુકલ બ્રાહ્મણને શા સ્વાદ, જાશ ન હોય તો દૂધે પણ ચાલે.
 ગોળ ન હોય તો સાકરે ચલાવી લેઈએ, ને તેલ ન હોય તો ઘીએ પણ રડે.
 શૂલપાણુનો શુક રડો.
 શૂળાનું દુઃખ કાંટે ટળ્યું.^૨
 શેક્યો દાણો બગે નહીં.
 શેક્યો પાપડ ભાગવાની પ્રાપ્તિ નથી.
 શેખજીએ દાતરડાં ગળ્યાં, પણ પુંડે કહાડતાં બારે પડશે.
 શેઠકી ચાકરી, ગાંઠકા ખાનાં, કપડે ફટે તથા ધરકુ બનાં.
 શેઠની માં-માં ગરાળી પેડી.^૩
 શેઠી વાતકને લઇ જાય. લુણી ધ્રોનાં મૂળ તાણી જાય.^૪
 શેર હજારો જીરને મારે, વોખી હારા મખખીસે;
 શેર હજારો જીરને મારે, વોખી હારા મોહોખખતસે.^૫
 શેર મગદળના શાહેદી.
 શેર શાક ને પખાત્ર પાણી, માર કુચકી ને કહાડ તાણી.
 શેરડીનો સાંઠો ઠેઠ સુધી ગળ્યો ન હોય.

આ શિખામણુથી વાંદરાને રીસ ચહડી ને સુધરીના માળા તોડી નાખ્યા તેથી સુધરી કુવાને કાંઠે બેસીને કહે છે:-

મતિયાને મતિ દેઈએ, જે મતિ આપણી માને,^૬

આ કમતિયાને મતિ દીધી, તે બેસાચ્યાં કુવાને કાંઠે.

૧ એટલે કાઠના કબજામાં ન આવતાં ગમે તેમ કરીને બચાવ સાચો જુદો કરી છટકી જાય તેવો નાગો માણસ. ૨ A stumble prevented a fall ૩ મોટી અડચણ આવી પડી. ૪ લુણી એ એક જાતની ભાજી છે. તે ઘણી કુમળી હોવાથી, વાવીએ તો તેનાં મૂળ ધ્રોના જેવાં જામતાં નથી. તેથી પૂર આવે ત્યારે લુણી, ધ્રોનાં મૂળ નબળાં પડેલાં હોય તેથી, પોતે તણાય ત્યારે ધ્રોનાં મૂળ પણ તાણી જાય. ૫ બન્ને રીતે બોલાય છે.

શેરનું ઉમેરણું ચાંગળું.^૧
 શેરથી પાંચશેરી બારે તેટલી બારે.
 શેરી જોઈ ચાલીએ, કંથડો જોઈ મહાલીએ.
 શેહેરનો ગરીબ, તે ગામડાનો શાહુકાર.
 શોધે તેને સાહેબ મળે.
 શંખ ફુંકાણો.
 શંખ પંચાનન વાગી ગયો.^૨

સ

સઘ ચોરે લુગડું, સોની ચોરે રતી, હજમ આપડો શું ચોરે, માથામાં કાંઈ નથી.
 સઘના ઘરમાં સાપ નીકળ્યો.
 સઘની સરસાઈ વેતરવામાં, બાંડની સરસાઈ છેતરવામાં.
 સખીકી બોલબાલા, ચોર સુમકા મું કાલા.
 સખીકી બલા દૂર.
 સખુને પાણી બંધાય, સખુને બેટા બેટી દેવાય.
 સખુન મરેનો એક, બે આપનો તે બીજું બોલો.
 સગપણ ને ડામ ટાળ્યાં ટળે નહીં.
 સગાઈ શું પૂછો છો, હું તો રૂડો દેખી રોઈ;
 તે આપનો બનેવી, તેનો સગો નણુદાઈ.
 સગો સમર્થ કીજીએ, કા વેળા આવે કાજ.
 સઘળું પાછું મળે, શરીર, સહોદર ને સુવાં માઆપ ફરી મળે નહીં.
 સઘળું કરવું સહેલું, એક સત્ય પાળવું દોહલું.
 સચ્ચા નામ સાહેબકા.
 સદો ને સન્નિપાત સરખાં.
 સદો જરૂર બેસાડે બદો.
 સત્તરસોના સરવાળામાં ઓગણીસોની ભૂલ.
 સત્તાનાશની પાટી ને મંગળીઓ માટી.
 સત્યે પત્યર તરે, અસત્યે તુંબકું પણુ કુખે.
 સથવારો ઝાંપા લગી.^૩
 સદા સુહાગણુ તે વેશ્યા.^૪

૧ પસલી. ૨ વા નીકળી ગયો. ૩ થોડી વારનો સંગાથ. ૪ કોષ
 ફહાડો રાંડેજ નહીં.

સદાકાળ એના એ દહાડા ને એના એ ભવાડા.

સરીલ બાંધી લડવું, તે ખરી મદાઈ.

સફેદ સાધુ.^૧

સફેદ બાલ ખુદાઈ એનાએત.

સખ એક થેલેક બતે હૈ.^૨

They are all birds of the same feathers.

સખ ધડી ધરડી, એક ધડી હરડી.

સખ જાતમેં છુરી જાત, બનીઆ બડા કસાઈ;

છોટે છુકુ બચાનેક, મારે સગા ભાઈ.

સખ દુનીઆં સરખી નહીં.

સખ રાંડ સટરપટર, એક રાંડ સિદ્ધ.

સખ સીતે, અલ્લાહ જાગતે હૈ.

સખસેં બાંકી, લેકાન સરકારકે સીપાહીસેંબી બાંકી?

સભામાં બોલતાં કંપે તે સભા ચોર.

સભામાં બોલવું કાંઈ છોકરાંની રમત નથી. સમાજત થવું છાતીની વાત છે.

સમતાવાળાને શી મમતા.

સમતે સુખડી ને કાલ તે તાળી, ગળે મૂક્યો હાથ, પણ નથી મૂકી પાળી.

સમજીને માર, ગમારને ગમ નહીં.

સમજે નહીં, ને ધોકા સમજે.

સમજે નહીં, ને સરખો ભાગ માગે.

દોહરો

સમજો સમજો સખ કહે, સમજ્યો કહ્યુ ન જાય;

સમજીસેં સમજી મીલે, તખ કુછ સમજ્યો જાય.

સમશીરખાંકી બડી શુમાની, તાલમેલ સખ કરતે હય,

ધરસેં આયા કાગજ એસા, બચ્ચે લુખાં મરતે હય.

બચ્ચેકી માકુ નાતરે દેવે, જખખી ફાકે પડતે હય,

પગાર માંગનકુ જાવે તો, બરતરશીસેં ડરતે હય.

ઢાલ તરવાર બેચ ખાઈ, અખ કટારપેં નજર કર હય,તે

ખુદા કરે સો ખરા, અખ બીનામોત હમ મરતે હય.

કચ્છ મુદકસેં કાગજ આયા, બચ્ચે કચ્ચે મરતે હય,

૧ સારાં ધોએલાં લુગડાં પેહેરેલા ડગ. ૨ બતા=દસ્તા.

અચ્ચેકું ખડુંમેં ડાલો, યહાંભી ભૂખે મરતે હય,
એય ખાઈ તલવાર ઢાલ, અય નજર મ્યાનપર કરતે હય.

સમારતાં વાર, બગાડતાં વાર નહીં.

સ્મશાન વૈરાગ્ય સ્મશાનમાંજ રહે. ડોઠ બહુતર નિશાળમાં
મૂકીને આવે.

સમો વરતે સાવધાન.

સમી વાત પંડિત કહે, અક્ષલ વગરનો ઊંધી લહે.

સમું જોખજો, તો કહે 'આંહી ધડોળ કાણુ કરે છે?'

સમુદ્ર છે, કાંઈ પાંચ બેઠે પૂટે નહીં.

સમુદ્ર માળ કે મર્યાદા મૂકે નહીં.

સમુદ્ર છલકે નહીં.

સમુદ્રનું માપ થાય, કાષ્ટના મનનું માપ થાય નહીં, અથવા પેટનું
માપ થાય નહીં.

સર્પ અંધાય નહીં, ને કાડી પાંજરે પડે નહીં.

સરગવામાં શેકટો, ને વનફળમાં લીંબાળી;

ચોપગામાં ગધેડો, ને નાગામાં જીવે તો કાળી.

સર્પ ખાંડો કરવો.^૧

સર્પ મરે નહીં, લાડી ભાંગે નહીં.

સર્વ જશના ભૂખ્યા.

સર્વ સાથ ને જગન્નાથ.

સરે નહીં, સીજે નહીં ને ખાટે બેઠા ખીજે.

ન આન્યું શીંદરા.^૨

૧ વેરી ધાએ આવ્યો તેને જીવતો મુકવો. ૨ આ કહેવત વિષે વાત એમ છે કે, એક ખાઈ કાણુ ગઈ હતી, ત્યાં આગલે દિવસે કળસલી ચોરી લીધી; ખીજે દિવસે કાડીના સાણામાં હાથ નાખ્યો ત્યારે સીંદરીનો મોટો ફડો હાથ આવ્યો તે તાણવા માંજો પણ સીંદરીનો છેડો આવ્યો નહીં. પછી સીંદરી મૂકી લીધી અને તે બોલી કે

સારકો

કાલે ગઈતી કાણુ, કળસલી કઠકાવીતી,

એક હસું ખીજ હાણુ, સરં ન આન્યું શીંદરા.

એટલે હાથમાં લીંબેલા કામનો અંત આવે નહીં ત્યાં લાગુ છે.

કઠકાવી=ચોરી લીધી. સરં=છેડો. સિંદરી=કાથાની દોરડી.

સલાહત દાંતરડે આવે.^૧

સલુક હોય તો મલુક ખવાય.^૨

સવળા સૂરજ ઉગ્યા, દિવસ પાંસરો.

સવાયા તો સહુ કરે, દોહોડા કરે મુસલમાન,

પણ બમણા કરે કોણુ કે, જેની બગલમાં કુરાન.^૩

સવાયાના સો ધક્કા ખાય.

સ્વપ્નાનાં સુખ દુઃખ ભગતાં સુધી.

સવારના પોહોરનું નામ એ છે.^૪

સરસા ગડથલ કરવી.^૫

સસરાને ઘેર ઘોડા, ને જમાઇને ઘેર હણહણાટ.

સસરાની શળી સારી, પણ પીઅરની પાલખી ભુંડી.

સળગતી ગાડર પોતાના ધરમાં કોણુ ધાલે ?

સળગતી સગડી માથે લેઈ ફરીઆદ કરવા જવું.

સળી વગર શ્રાદ્ધ અટકે.

સહુ કરે સવાયા, દામો કરે દોહોડા.

સહુ સહુને તુંબડે સહુ તરે છે.^૬

૧ ખેતરમાં લળણી થઈ રહે એટલે કેટલાક ગરીબ કે મજુર લોકો ખેતરમાં લળતાં ડુંડાં કે કણસલાં કે જર બાજરીના સાંઠા વીણી તેનું નામ સલો. તે કરનારને સલાહત કહે છે. તે સલાહત લોકો સહજ બાબતમાં લડતાં દાંતરડેથી લડવા માંડે. તે ધૂળગળને કળથો કરે તેને લાગ્ય પડે છે. “સલાહત દાંતરડે આવે.” મફતની, પણ મોટી વઢવાડ. ૨ મલુક=સારં. સલુક=સારાં લક્ષણ અથવા સંપ. ૩ (જે જાણે ખુદાનું કુરાન.) ૪ (બહુ ભલો, સફળશુભી ને દાતાર.) ૫ સસલો રોજ એક હાથી પાસે જાય ને વિનય કરે. હાથીએ મોઠાં ઝાડનાં ડાળાં પાડ્યાં હોય તેમાં કુણી કુણી કુંપણો સસલો ખાય ને આનંદથી પોતાનો ગુજરો કરે. સસલાને એવાં ઝાડની કુંપણો મળે તે તેને મીજબાની થાય. સસલાએ હાથીને વિનય કરી કહ્યું, ‘તમારા પ્રતાપથી રોજ હું મીજબાની ખાજી છું માટે એક વાર મારે ત્યાં જમવા પધારો.’ હાથી નોતરં કબુલ કરી સસલાને ઘેર ગયો. ત્યારે સસલો બે ચાર વેલા કાપી લાવીને તેમાં વીંટાઈને હાથીના મોં આગળ આળોટવા લાગ્યો. હાથીએ પૂછ્યું, ‘આ શું કરે છે?’ ત્યારે સસલે કહ્યું કે, ‘આપની મીજબાની હું શું કરી શકું? માટે “સાંસા ગડથલ કંઠે છે.” તેમ મોટા માણસ ગરીબના મેહેમાન થાય ત્યારે ગરીબ પોતાના જળ પ્રમાણે મીજબાની કરે, તે મોટાના જેવી ન હોય તેવે પ્રસંગે “સાંસા ગડથલ” એ ગરીબની મીજબાનીને માટે કહેવાય છે, ને ગરીબ અગર મોટા પણ વિવેકી લોકો પોતાની મીજબાનીને માટે લઘુતા દર્શાવવા આ શબ્દ વાપરે છે. ૬ (કોઈના કોઈ એાશીઆળા કે આશ્રિત નથી.)

સહુ તીથે મુંડાય.

સાકર પીરસનાર ધણા, કડવો અક્ષર કહેનાર કોક.

સાગ, સીસમ ને સોનું, સૌ વર્ષે કાગળવા જીનું.

સાગનાં લાકડાં છે, રૂપાનાં હાડકાં છે.^૧

સાગરનું નીર ગાગરમાં ન સમાય.

સાચાનો સદા જય છે.

સાચે રાચે રામ, જીઠાને કપાળે ડામ,

સાચેકુ સાંધક દરબારમેં જીઠેકું જીતીઆં.

સાજમાં સાત જુદા, બાડામાં જુદા બાર,

કાણામાં કોડ જુદા, આંધળો કરે વિચાર.

સાજાં ખાય અન્ન ને માંદા ખાય ધન.

સાજી ગાં-માં આકડો શું મારવો ?

સાજે લુગડે થીગડું ન હોય.

સાઠોદરા વાંકી પાધડીએ, ઘોડે ચડી જાય ચાકરી, જમે દાથરીએ.

સાડા ત્રણ હાથનો સાથરો.

સાડી પેહેરે ખાયડી નહીં, ને પાધડી પેહેરે લાયડો નહીં.

સાત વારે સોની, ત્રણ વારે કંસારો;

એક વારે કાળી, વારે વારે વાણીઓ.

સાત વીશે સૌ સમજે તે ખેડુત. (રામો.)

સાત દીકરાનો બાપ ટોપલે ઢંકાય, એક દીકરાનો બાપ ચરએ પંકાય.^૨

સાત દીકરીએ બાપ વાંઝીઓ.^૩

સાત પાવલાં કમ દો રૂપીઆ.^૪

સાત મામાનો ભાણેજ.

સાત શોક ઉપર જળે, પણ જે ઓરમાઈઆં ઉપર ન જઈશ.

સાતડે સાત.^૫

સાતની મા ભાગોળે બંધાય, એકની મા ચરએ રંધાય.

સાધુ થવામાં શું સુખ ? એક લટકવું ને બીજી ભૂખ.

૧ (કુળવાન છે.) ૨ એટલે સાત દીકરાના બાપનું ઉત્તરકાર્ય રખડે, ને એક દીકરો ઉત્તરકાર્ય કરીને બાપને પ્રખ્યાત કરે એ ભાવાર્થ. ૩ દીકરી પારકા ઘરની આથ, તેથી પોતાપોતાને ઘર જાય એટલે બાપનું ઘર ઊધાડું રહે નહીં જેથી તાણું દેવાય મટિ “વાંઝીઓ”. ૪ સોળ પંચા બ્યાંસી, બે છટના, એટલે એસીના એસી. ૫ પુરુષત્વહીન.

સાપના દરમાં હાથ ધાલવો; સાપના મ્હોમાં હાથ ધાલવો.
 સાખડ કરતાં રાખડ થયું, ને છતું પાણી કાદવમાં ગયું.^૧
 સાચુ સુગાળીઓ.^૨
 સામ, દામ ને ભેદ ગણાય, પછી ચોથો દંડ ઉપાય.
 સાહામા બોલી સાસરે ન સમાય.
 સાહામાનું મન ચોર, તો આપણું મન ચોર.
 સાહામો મળ્યો સવાયાનું બન કરે.
 સારા જાણી નોતર્યાં, ગધેડાની સાથે જોતર્યાં, ને બાણે બેસી મુતર્યાં.
 સારાનો ખપ સર્વ ઠેકાણે હોય.
 સારાની આશા સૌ કોઈ કરે.
 સારા બાંટ દઉં, પણ આધા કાટ લઉં.^૩
 સારા રાચમાં સાવરણી.
 સારામાં સહુનો ભાગ.
 સારાં પુલ તે મહાદેવનાં.
 સારી જોઈ નોતરી, તે ચુલે બેસી મુતરી.
 સારી ધરતી છે કે ચાલવા દે છે.
 સારી રામાયણ સુનકર પુછા, સીતા કીસકી જોઈ?
 સારો સગો ઓથમાં લેખું.
 સારો હોય તો માટી, નીકર કચરાનો પાટી.^૪
 સાક્ષીઆ બાઈની ધાણી, અરધું તેલ ને અરધું પાણી.
 સાળાને સાળે મુસળું માર્યું, માંહે મારો ભાગ.^૫
 સાસરાનું માન સાળીએ, જમણનું માન થાળીએ;
 ગાવાનું માન તાળીએ, ને મ્હોડાનું માન વાળીએ.
 સાસરાનું સંપેતરું ઝટ પોંદોચે, સારાં કામને સો વિદ્ય.
 સાસરું છેટે સાંડ, ને મોસાળ હુકડું સાંડ.
 સાસરું પીહેર પાસે વસે, તે નારી કાંતને હસે.
 સાસરું તો દહાડી, પણ મહીઅર તો વાડી.^૬

૧ ધાણું જોતર્યું નહીં. ૨ લુગડાં ધોએલાં ક્રમ પેહેરીનેજ દેખાવ કરનાર.
 ૩ સારા=ખંધું. ૪ પાટી=ટોપલો. ૫ હાળી રીતે સગાઈને લીધે થાય નહીં, પણ
 આવેા હક કરશે તે હાંસીને પાત્ર છે. ૬ દહાડી, રાજ છે છે ને છે. વાડી કોઈ
 દિવસ જવાય માટે વાડી.

સાસરું હેઠ, મહીઅર હેઠ, સૌથી વહાલાં આંખ ને પેટ.
 સાસુ કહે રાંડ, વહુ કહે રાંડ, વચ્ચે દીકરાનો ઘાણુ.
 સાસરે જતાં સૌને લાવે, ને ભાંચરો ઝોળંગતાં આંસુ આવે.
 સાસુ કાછની સાકર નહીં, ને મા કાછની ડાકણુ નહીં.
 સાસુ ગર્ધ શિવરાત, વહુને આવી નવરાંત.
 સાસુ જાય હોળી, તો વહુ ખાય ખીર-પોળી.
 સાસુ ઢેડસેં જાય, ને વહુને બહારવટી કહે.
 સાસુ નહીં, નણુંદ નહીં, આપે એકલાં આનંદ.
 સાસુ પછી વહુનો વારો.
 સાસુ પોતે તેવી ને વહુને શિખામણુ આપે.^૧
 સાસુ વહુ બન્ને સરખી, વચ્ચે બોલે તે નરસી.
 સાસુ વહુની એક સાડી, સાસુ પેહેરે તો વહુ બિધાડી.
 સાસુ વહુમાં સાંભેલું ગેય.
 સિંધમાં સોમી પાંતી.^૨
 સીથે શષ્ટ, ને હળવદ છ માણાં.^૩
 સીમળે લોલાણાં, પણુ ફળ ખાઈ પરતાણાં.
 સીર કાટ લો, સીર મેં નાક કાટુંગા.
 સીરના કીડા સીરને ફેલે.^૪
 સિંહ પાંજરે પઓ ગરીબ.
 સિંહના પેટમાં સાબર ન પાકે.
 સિંહ બૂખે મરી જાય, પણુ ખડ ન ખાય.
 સીદીભાઈ ચાંદ દેખો, તો કહે આપસેહી નજર આયગા.
 સીર જાતા હય, કે પુલાવ ખાતા હય.
 સીર ફેડ મર ગયે, વોહી કા વોહી.
 સીર સીર અક્કલ, ગુર ગુર રાન.
 સુકા લાકડાનો જીવડો, તેને સાહેબ વગર કાણુ પાણી પાય,
 ઘરધણી જાણે હું રણું છું તે સૌ ખાય.
 સુકાળે સગાંવહાલાં, દુકાળે વહાલા દાણા.
 સુખને માટે સન્યાસ લીધો, ત્યાં તો દુઃખ બમણું થયું.

૧ તે શું લાગે. ૨ ગરાસ થોડો. ૩ સીયા નામનું ગામ છે. બન્ને બરાબરનું
 બરાબર. ૪ પેટના કીડા પેટને ફેલે, પણુ કહેવાય છે.

સુખને માટે તો સન્યાસ લીધો, બીજા ભાગવી તો કપાળે ચોટી.

સુખનો જીવ દુઃખમાં નાંખવો.

સુખમાં સુખ તે કુળવંતી નાર, ધનમાં ધન તે પેટ પરિવાર,
સુગ ચડે તેવું જોણે છે.

સુધડ નરની ધડી કયાંથી ?

સુજ વિનાની સાસરે ગઈ, ખાસડાં ખાઈ પાછી ફરી.

સુષુ બાઈ માધા, નવ તેરકા આધા,
તેતીસકા તીજ બાગ, છે પાંચકા હુવા લાગ,
મેરા કલ્લા કીજીએ, તો નવ ઉપર દો લીજીએ.^૧

સુતરનો તાંતણો નથી કે તોડી નાંખીએ.^૨

સુતા જેવું સુખ નહીં, ને સુવા જેવું દુઃખ નહીં.

સુતાર વાળો દીવો.

સુતારની સોડમાં ને લુહારની કાડમાં કદી બેસવું નહીં.

સુતી હતી કે નહોતું કાત્યું.^૩

સુપાત્રે દાન, કુપાત્રે ધાન.

સુભાનઅદલા; છોટે બાઈ સો છોટે ભાઈ, બડે ભાઈ તો સુભાનઅદલા.

સુમ દાતારનો વરો એક.

સુયાણી બધે જાય, મઠમાં ન જાય.^૪

સુરજ સાચું સાંભેલું.

સુરતનું જમણ ને કાશીનું મરણ.^૫

સુરતનો સોદો ને મુંબઈનો માંદો.

સુવાનું મૂકી જાગવાનું વાહાઈયું, જાંધ વેચી ઉજાગરો વાહાઈયો.

સુવાવડ જન્મારો રહી.^૬

સુવાવડ ટાણે સ્ત્રીનો એક પગ ચેહમાં ને એક દુનીઆમાં.

સુવાવડમાં શીરો, ને કસુવાવડમાં તેલ ને ચોળા ખવાય.

સુવાવડે છોકરું મોંછું ન પડે.

સુવો ગમે તેમ, પણ કુટી ને નાક વચ્ચેનાં વચ્ચે.

સો રૂપીએ સવાશેર દારૂનો કેક.

સો કારડે તોળા કરે તેવો નથી.

૧ અગીઆરા ગણી જવા. ૨ આયુષ્ય. ૩ નવરા રહે ને કામ ન થયું તેનો અફસોસ નહીં કરવા માટે. ૪ મઠમાં ફક્ત સાધુ રહે તે. ૫ સાફ. ૬ જન્મના રોગી ને દવા બારે માસ.

સો લાવીએ રાંડી, પણ એક ન લાવીએ છાંડી.

સો વરસની સેન તે બટ તોડે બાટીઓ.^૧

સો વાર હળાઉ, ને એક વાર કળાઉ.

સો શાણુ એક મત.

સો સુવાવડ ને એક કસુવાવડ.

સોકનું રોવું ને નેસ્તીનું સોવું.^૨

સોએ ગયા ને સાહે આવ્યા.

સોઠે ભયે સાહાઈ, આધે ગયે નાહાઈ,

આધે દેગે, આધે દિલાયેગે, આધેમેં કયા દેના કયા લેના.

સોળ કરે સઠ, હીનને જીવતરેક બઠ.^૩

સોટી વાગે ચમચમ, વિદ્યા આવે રમઝમ.

સોડમાં સાસરું, તે મ્હોમાં ખાસડું.

સોના કરતાં પીળું શું?

સોનાની કટારી ભેડે બાંધવાની, પેટમાં મારવાને નહીં.

સોનાને સામતા નહીં.

સોનું કસવા કસોટી, ને માણસને કસવા મામલો.

સોનું જાણી સંધરું. નીકળ્યું કથીર.

સોપારી ખાઇએ રાઈ રાઈ, ધાન ખાઇએ ધાઈ ધાઈ,

ધી ખાઇએ બોળા બોળા, ને વાત કરીએ તોળા તોળા.

સોમ, શુક્રે જે પહેરે ધાગા,^૪ તે કદી રહે નહીં નાગા.^૫

સોમ સાળ અને મંગળ માંદા.

સોમાં એક આવ્યો, તો નવાણું રહ્યા.^૬

સોમાં નવાણુંની ભૂલ.

સોય ખોવાણી તેનો સાદ ન પડે.

સોળે સાન, વીશે વાન, ન આવ્યાં તે ગધા સમાન.

બારે બુધ, સોળે સાન, વીશે વાન,^૭ ત્રીશે જીવાન, ચાળીશે પુરો,
પચાસે ઉતર્યો;

સાહાઈ જીદ્દિ નાહી, સીત્તેર વરસનો ધરડો, છોકરાં કહે કાં નથી
મરતો ટરડો.

૧ સેને=નાતો કે શરમ.

૨ સોવું=ચાકકું સોકનું રોવું બન્ને ફેંદવાળાં.

૩ સોળ=એકસોના સઠ=સાઠ.

૪ હુગડાં.

૫ શુક્ર ન ચુદ્ધર્તની બાબત છે.

૬ માગતા રૂપીયા જે આવે તે લેવા.

૭ રંગ.

સંતાન વગર ઘર સુનું.
 સંધર્યું સળે, ને વાપર્યું જળે.^૧
 સંધા દેવ તો બાળા ભોળા, હું તો માતા શીતળા,
 અંગ તો બાણે એવું કરું, કે બાણે કાળાં ઠીકરાં.^૨
 સંપત વગર સાઈ લાગે નહીં પરમેશ્વરનું નામ.
 સંપત પર સંપત, ઉમર વુડ્યા મેક,
 પેટ વેડીને જીવાણ્યા, પણ મૂળ કહાડે તેક.
 સંપત હોય થોડી, તો રાખીએ ગાય કે ઘોડી.
 સાંકડી શેરી ને વચ્ચે સાપ.
 સાંસતાં કામ સાહેબનાં.
 સૌંધુ લાવીએ તે મોંઘા માટે.
 સૌ ગયાં સળે વગે, વહુ રહ્યાં ઉમે પગે.^૩
 સૌ પોત પોતાના હુંસા ઉપર ધૂળ વાળે.^૪
 સૌથી જીડુ પેટ ને પાતાળ.
 સૌને એક બાપ, દત્તકને બે બાપ.
 સૌને ડાહ્યાડીની શરમ, કોઈને સાડીની શરમ નહીં
 સ્ત્રીયા જોબન ત્રીશ વરસ, ધોરી નવ ધરા;
 પુરૂષ જોબન લાં લગે, જ્યાં લગે ઘીએ પેટ ભરાં.
 સ્ત્રી રાંધ્યું ધાન.

હ

હક્ક કર હલાલ કર, દિલમે સખર કર.
 હક્કનું હશે તો તકે આવશે.
 હક્કનું પચે, હરામનું ન પચે.
 હક્કનો માત્ર જવાનો નહીં, અશુહક્કનો આવવાનો નહીં.
 હકીમજી! મરતા હું; તો કહે, જાઓજી ઈલાં કેન જતા હય?
 હુગતાની વચ્ચે મુંડી ધાલે.
 હુગામણ કરતાં પદામણ સારી.
 હુજમ અધિક પાંસળી જત.^૫

૧ જીવું થાય, ધાન કે હુગડું સંધરી રાખે તે સળે, ને વાપરતાં જળે. ૨ માટે
 વેળાસર ચેતીને કહાલવાં. ૩ વગ નહીં એટલે એકલાં રહ્યાં. ૪ હુંસો=રોડલો.
 ૫ અધર છે તેથી છાનામાના બેડા છે.

હુજમ બલબલાનાં માથાં નીચાં નમાવે.
 હુજમકી યરાતમેં, સખી ઠાકાર.^૧
 હુજમના હાથમાં ડાહાડી આવી, તે શું એના આપની થઈ ?
 હુજમને લાં ચોરી થઈ તે નરેણી ને કાતર ગઈ.
 હજી તો દુધીઆ દાંત છે.^૨
 હજી તો પગ ભોંય અચ્ચા નથી.
 હડકામાંહેની પાળી.^૩
 હટું તે પાણી કર્યું, હટું તે હવા કર્યું.
 હથેળીનો ગોળ, જ્યારે ખાવો હોય સારે ખવાય.
 હથેળીમાં નચાવવું.
 હથેળીમાં પ્રભુ દેખાડવા.^૪
 હથેળીમાં વાળ હોય તો પૈસો હોય.^૫
 હુનોર બટ મનોર બટ, લાવે ધાસનો ભારો;
 રોતાં છોકરાને હાલો ગાય, તે ગોર અમારો.
 હુખસીની મૂઠ પકડી તે પકડી.
 હુખસીનો ડાબો કાન.
 હુમખી નવાખ ભર્યકે.
 હુમારે દાદેને ઘી ખાયાયા, હુમારી હથેલી સુગો.
 હુરખધેલો, હુરખપદુડા થવું નહીં.
 હુર દરદની દવા, દોહોડ ડાહ્યાની દવા નહીં.
 હુરણુકરડકો રાતદિવસની ચિંતા.
 હુરહર ગંગા ગોદાવરી, કાંધક શ્રદ્ધા કાંધક જોરાવરી.^૬
 હુર હિલ્લે રોજગાર, હુર આહાને મોત.
 હુલકી ગાલ્લી આગળ દોડે.
 હુળ છૂટયાં ને ભાત આબું.
 હુશે તો ઓરીશ, નીકર પડી ધોરીશ.^૭
 હુવે પાછલાં પારણાં કેમ લીધાં ?^૮

૧ કોઈ ચાકર નહીં. ૨ નાનો બાળક છે, જુવાન છે. ૩ હડકાગલ્લી; તેમાં પાળી તે જીજીને વાગે એવા વેહેમથી જપતામાં રાખે. ૪ To lead one by the nose. ૫ પૈસો પાસે બીલકુલ હોય નહીં તેને કાણ. Utterly poor. ૬ આંધળામાં જમણવાર તેથી સૌ નાહાય તેમ નાહાવું જોઈએ. તે નાહાતી વખતે તીર્થનાં નામ લીધાં, ને શરમે ભરમે નાહાવું પડ્યું. ૭ ઉંધીશ. ૮ જાનામાના નાસી ગયા.

હસવું ને હાણુ.

હસ્તો જાય ને હાડ ભાગતો જાય.

હસ્તો હાજો ને રોતી રાંડ તેનું ઘર ન મંડાય.

હસ્યાં તેનાં વસ્યાં, ને રાયાં તેનાં ખોયાં.

હાકમ ખીન હુકમ નહીં, હુકમ ખીન હાકમ નહીં.

હાજતમે હુજત નહીં.

હાજભાઈએ હદ કીધી, મુઠ્ઠા ઘોડીને ખરજીએ દીધી.

હાડમાં ખેદું તે ખસે નહિ.

હાથના છુટા ને હેયાના પુટા.^૧

હાથનાં કર્યાં, હૈયે વાગ્યાં.

હાથની આળસે મૂછ મ્હોડામાં આવે.

હાથનું ઉપાણું દે તે સાફ.

હાથમાંથી લુટી જાય, પણુ કર્મમાંથી લુટાય નહીં.

હાથછૂટી બલા કબજામાં રહે નહીં.

હાથપગ દોરડી ને પેટ ગાગરડી.

હાથપગનો ચોખ્ખો નથી.^૨

હાથ પોલો તો જગ ગોલો.

હાથ લીયા કાંસા, તો બીખકા કયા સાંસા?

હાથવેંતમાં આવ્યું છે.

હાથા વગર કુહાડી શું કામ કરે?

હાથીઆ કાને ઝાલ્યા રહે નહીં.

હાથી જુપડામાં સમાય નહીં.^૩

હાથી તોળાય ત્યાં ગધેડાં પાસંગમાં જાય.

હાથી દરબારે, ને દોકરી ઘરબારે શોભે.

હાથી પુંછલે લારે કોણુ ઉપાડે.

હાથીના પગમાં સૌનો પગ.

હાથીના સોદા થાય ત્યાં ચાળીનો પાડ કોણુ પૂછે.

હાથીને માથે પણુ અંકુશ હોય છે.

હાથી મરે ત્યાંજ દટાય.

૧ Extravagant persons are generally thoughtless. ૨ ચોરડો ને લંપટ છે. ૩ બહુ મોટાં માણસ ગરીબને ઘેર મેમાન થાય લારે કહેવાય છે.

હાથી હરાડો થાય તેને કાણે રોકાય.
 હાથે કીધું તે કામ, ગાંઠે કર્યું તે દામ.
 હાથે ચુડી તે સદાએ રૂડી.^૧
 હા, બા. નો ડાયરો, હાજીઆની મંડળી.
 હાથો જુગારી બમણું રમે.
 હાલતે શીંગડે મોત આવે તે સાફ.^૨

સોરડો

ભેંસ ભાગેલ હોય, વાંસે જખને વાડીએ;^૩
 હાથી હરાડો હોય, ન રહે આડો બજળી.

દાહરો

જુવા ખેલે હોત હય, ધન સુખકા નાશ;
 રાજકાજ તલપે છુટે, પાંડવ ગમે વનવાસ.
 દુત રમત થઈ ભૂતજ દમે.^૪
 ભૂખ્યો પણ ભોજન નવ જમે,
 તેને બોલ્યું કેાનું નવ ગમે,
 હાથો જુગારી બમણું રમે.^૫
 હાંગનોએ સા(ગંધ) નથી.
 હાંગ મરચું ને આંગલી, સોપારી ને તેલ;
 બે ગાયાનો ખપ કરે, તો પાંચે વસ્તુ મેલ.
 હાંમતની કીંમત નહીં.
 હીર ખીર ને ખુશીનો સોદો.
 હીરામાં છાંટ અને રૂપમાં ગર્વ.^૬
 હીરે હીરો વીધાય.

૧ Wifehood is the happiest state under all circumstances.
 ૨ બાંધી ભેટ મરવું તે સાફ. It is much better to die in harness.
 ૩ ભાગેલ=નાહેલી, વાંસે=પુઠે. ૪ દુત=જુગાર રમત પણ ભૂતની માફક માણસને
 હેરાન કરે છે. The more a gambler loses, the more he plays.
 ૫ જુગાર રમનારના મનમાં જુગાર રમવાની એટલી બધી હોંસ હોય છે તે સંબંધમાં.
 ૬ હીરામાં છાંટ હોય તો હીરાની કીમત બોજી ને રૂપાળા માણસને રૂપનો ગર્વ હોય
 તો પુરૂષ કે સ્ત્રીની કીમત બોજી. Pride in beauty is like a flaw in
 a diamond.

હીરસાનો હડસેલો પણુ ખાવો.
 હિંદુકા ખાના અચ્છા, લોકાન પૂજા શુરી.
 હુતો ને હુતી, કમાડ દેધને સુતી.
 હું ત્યાં હરિ નહી. હું પદ્મી હરિ વેગળા.
 હું ધણી ને શું અંધારૂં? લાવ રાંડ, વાડકી વેચી તેલ લાવું.
 હું પોહોળો ને શેરી સાંકડી.
 હું બેઠાં તું કેમ રાંડી.
 હવાડ મારી નાંખે.^૧
 હું હું બધા જેવો છે.
 હે, લુંડા ભૂતનાથ,^૨ વળગણીએ રાતું લુગડું દીકું નહોં.^૩
 હેઠું હાંદલુ કહાડી લેવું.
 હેતના કુસકા સારા, કમનની કમોદ ખોટી.
 હેત હેઆનાં છાનાં રહે નહોં, આંખની કીકી કહી આપે.
 હેડાનો હાર ને કોટનું માદળીલું.
 હેયાની દાઝે કે લોકની લાજ.^૪
 હેયાનો હાર ને કલેબની કાર.

હોય દોકડા તો, પરણે કાણા બોબડા;
 ન હોય દોકડા તો, રહી જાય કેવડા ને મોગરા.^૫

હોય તો ખાડી ખાજી, નીકર મારે પીઠેર જાજી.
 હોય ત્યારે બારે માસ, નીકર નકોરડા અપવાસ.^૬
 હોશ ખાટા થઇ જાય તેવું કામ છે.
 હોંસે કુચુદિ ગધેડે ચડે.
 હોંસે હોંસે ખાધા ચણા, ને ડાહ્યા ખાધા બોચી તણા.
 હોળી એના બાપની એ શું કરનાર છે.
 હોળી હોળી શું કરે છે, તારો પંડ છે તે જ્યાં જાય ત્યાં હોળી.
 હંગાણો ને વિપથી બાર ગાજી બિજડ દેખે.
 હાંક સુલેમાન ગાદલી, ખુદા બધા કરેગા.

૧ મરદના સાકા પડે તેથી દુશ્મનના પગ મોળા પડી જાય. ૨ મહાદેવ.
 ૩ એવી સ્થિતિ કે પરણવાનો વખતજ આવ્યો નહોં, ને સ્ત્રી ધરમાં ન હોય તો રાતું
 લુગડું પણુ ન હોય. ૪ સંબંધ સગાઇ સાચવવી પડે. ૫ કેવડા=મોગરા જેવા
 સારા છોકરા. ૬ કોરડા=રોહિતસાજ ખાવાનું. નકોરડા=કોરડ વગર, ફલાહાર વગર.

હાંડીમાં રૂપ અને પેઇ(પેટી)માં શણગાર.^૧
 હાંસલ કલામ, સાર સાર ગ્રહણ કરવો.
 હાં, હવે નંમે કામી જેઠવા.^૨
 હાંસ્યે, તેવું બાણે.

૧ હાંડીમાં રૂપ=હાંડી ભોજન. તેને ઉંચા પ્રકારનાં હોય તો રૂપ બધડે; ખીલે-વધે; પેઇમાં-પેટીમાં તરાવટ હોય તો શણગાર માટે ઘરેણાં લગાડાં સારાં મળી શકે એ બાવાર્થ છે. ૨ સમજડ થયું.

પ્રાસ્તાવિક દોહરા, સાખીઓ ઇત્યાદિ

હરદી જરદી ^૧ ના તજે, ખટ રસ તજે ન આમ; ^૨	
શીલ પુરૂષ અવગુણ તજે, ગુણકું તજે ગુલામ.	૧
કામની લોચન કવિ વચન, મન વેધન દો દોર; ^૩	
વેધુકા ^૪ મન વેધવો, સો કામન કવિ ઓર.	૨
નેત્ર શવન મુખ નાસિકા, સખહનકું એક દોર;	
કહેવો સુનવો સમજવો, ચતુરનકો કછુ ઓર.	૩
આહાણુ જળથી ઓસરે, ^૫ ક્ષત્રી રણથી જાય;	
વૈશ્ય ડરે વેપારથી, એ (તણ) કાયર કહેવાય.	૪
વિદ્યા ભલપણુ સમુદ્રજળ, ઉંચપણે આકાશ;	
ઉત્તર પંથ ને દૈવગત, (તેનો) પાર નહીં પૃથ્વીરાજ.	૫
ચંગા ^૬ માહુ ધર વસે, તીન અવગુણ હોય;	
કાપડ ફાટે ઝણુ વધે, નામ ન જાણે કોય.	૬
મુછ મેળાવો પાધડી, ચોથી ચતુરાધ જાણુ;	
નાનપણમાં આવે ઠામે, નીકર કદી ન આવે ઠામ.	૭
અંતર અંગુલી ચારકો, સાચ જુઠમે હોય; ^૭	
સખ માને દેખી કહી, સુની ન માને કોય.	૮
આશા પાશા અગન જળ, ઠગ ઠાકોર કુનાર;	
એતાં ન હોય આપણાં, સર્પ, સાવજ, સુનાર. ^૮	૯
*અહીં પંડિત ^૯ પાપી ^{૧૦} નાયકા, ^૪ બહુવિધ કરત ઉપાય;	
મણી ^૧ કથાર અન્ન ^{૧૧} ભુષણુ, ^૪ બહુવિધ ધરત બનાય.	૧૦
સુના ક્ષેવન પીયુ ગયે, સુના કર ગયે દેશ;	
સુના લાયે ન પીયુ મીઠે, રૂપા હો ગયે કેશ.	૧૧
પાન પદારથ સુધડ નર, વણુ તોળ્યાં વેચાય;	
જેમ જેમ ભૂમિ પાલટે, (તેમ)મુદ્ધ બણેરાં થાય.	૧૨

૧ જરદી=પીળાશ. ૨ આમ=કેરી. ૩ વેધકું, ભેદકું, ધાયલ કરકું. ૪ વેધુ=વેધકી.
 ૫ ઓસરે=શરીર ચોરે. ૬ ચંગા=ખાહાદુર, હુશિયાર. ૭ આંખ અને કાન
 વચ્ચે છેડું ચાર આંગળ છે. ૮ સુનાર=સોની. * અહિ સર્પ છે તે મણિ
 બતાવે છે, પંડિત કથા કરે છે. પાપી અન્ન દેખાડે છે. નાયકા શણગાર કરે છે.
 એ ઉપાય છે.

જો ધન ખાચો સજ્જને, સો ધન ગયો મ જાણુ;	
કાઠ આંટકે કારણે, દુનો ^૧ દેશી આન.	૧૩
રાજા ^૨ બાળ ^૩ કવિ ^૪ વનિતા ^૫ , ઇનકે સંગ આનંદ હોય;	
નીતિ, તાલ, અરૂ વચન રૂપ, કરત સુરત સખ કોય.	૧૪
કહા ચંદન પારસ કહા, કહા નરપત કહા બ્રમ;	
તરૂ, ^૬ લોહ, રંક અરૂ કીટકો, પરસે ન પલટે અંગ.	૧૫
આઠ કળ તો મર ગયે, શેર બખર ઔર બાળ;	
ઉનકી બૂ ^૭ ખાલી પરી, ગધા કરત હે રાજ.	૧૬
હંસનકે સરોવર ધને, પુણ્ય ધણે ભમરેશ;	
સુધરનકું મિતહી ધણે, જ્યું દેશ ત્યું પરદેશ.	૧૭
લઘુમંસે દીર્ઘ હોત હો, જો મન રાખે ધીર;	
સમય પાય શેત્રંજમેં, પ્યાદા હોત વજર.	૧૮
કનકે કામની પાશમાં, કસાયા સિદ્ધ મહાન;	
મોહા મહિલા મોહમાં, મછેંદ્રનાથ સમાન.	૧૯
બિન પિંગલ કવિતા રચે, ઔર ગીતા બિન ગ્યાન;	
કોક વિના જો રતી કરે, સો નર પશુ સમાન.	૨૦
અતિ ^૮ બેપારી કબાલીકા, ઐક પુરૂષ દો નાર;	
વાકું મત કોઈ મારી હો, માર રખા કીરતાર.	૨૧
સજા વિષે જઈ બેસવું, જ્યાં જોનો અધિકાર;	
ઝાંઝર શોભે ચરણમાં, હૈયા ઉપર હાર.	૨૨
સોહત સંગ સમાનસે, ^૯ ચેહ કહે સખ લોગ;	
પાન પીક ઓઠન બને, કાજર નેન સંયોગ.	૨૩

૧ દુનો=બમણો. ૨ નીતિ. ૩ તાલ. ૪ વચન બોલે છે. ૫ વનિતા રૂપ બતાવે છે. ૬ ઝાડ, લોહ, રંક અને કીટાને અનુક્રમે ચંદનનો, પારસનો, રાજાનો ને ભમરાનો સ્પર્શ થતાં જો રંગ બદલાય નહીં તો ચંદન, પારસ, રાજા ને ભમરો શા કામના કે હિસાબના? ચંદનનો સંગ થતાં ઝાડમાં ખુશબો આવે નહીં, પારસનો સંગ થતાં લોહ સોનું થાય નહીં, રાજાનો સંગ થતાં રાંકનું દારિદ્ર્ય જાહેર અમીર થાય નહીં ને કીટાને ભમરો મ્હોમાં લે ને ભમરો બને નહીં તો એ બધાં શી વીસાતમાં છે અગર શા કામનાં છે? રાજાને, સ્પર્શ થાય તે રાંક રહે તે રાજા શું કામનો? પારસ અડે ને લોહ સોનું ન થાય તો પારસ શું? ઝાડની સુગંધ આવે નહીં તો ચંદન શું? ભમરો કીટામાંથી ભમરો ન બનાવે તો ભમરો શું? ૭ બૂ=જમીન, ભેગ. ૮ અતિ બેપારી બાલિકા=ઝાઝો વેપાર તથા ઝાઝી દીકરીઓ. ૯ સમાન=બરોબરીઓ.

શબ્દ શબ્દમાં ફેર છે, અર્થ અનર્થ મીઠાશ;	
અન્ધાને સન્માનથી, ધીરે કહો સુરદાસ.	૨૪
ઉદ્ધમ તો સૌ આદરે, પામે કર્મ પ્રમાણ;	
કર્મિને હીરો જડે, અકર્મિને પાહાણ.	૨૫
વહાણું પણ પછી નવ ગમે, હદ પાર જો જાય;	
વાળ મુછનો પણ જો વધે, કાતરથી કતરાય.	૨૬
લાખ પ્રયાણ કોડ વિધ, કર દેખો સખ કાય;	
અનહોણી ^૧ હોણી નહીં, હોણી હોય સો હોય.	૨૭
જો કુછ લીખ્યો લેલાટમેં, ખીછરન મીલન સંજોગ;	
દોષ કોનકું દીજીએ, માની હ્યો સખ જોગ.	૨૮
જો કુછ લીખ્યો લેલાટમેં, મેટ શકે નહીં કાય;	
રાવણ સીતાકું હરે, રામ બ્રહ્મ દુઃખ સોય.	૨૯
જેસી દોડ સમુદ્રકી, વેસી મનકી દોડ;	
મનકી મનમેં રહી, બર્ષ ઓરકી ઓર.	૩૦
સંપત્ત દેખી ન રાચીએ, વિપત્ત પડે ન રાય;	
રાજા હરિચંદ એમ કહે, જો હરિ કરે સો હોય.	૩૧
જયસે ભાયેગ ભૂપક, સખ જાને સંસાર;	
અયસે મંત્રી આ મીલે, આગે જુદા ઉદાર.	૩૨
તેને તેમાં રસ પડે, જેને જેપર ભાવ;	
ગર્ધાવ લોટી છારમાં, માને મોટો લાવ.	૩૩
ધાન પુરાના ધૃત નયા, ત્યૌ કુલવંતી નાર;	
ચોથી પીઠ તુરંગકી, સ્વર્ગ નીસરણી ચાર.	૩૪
તીખા તુરી ન પલાણીઆ, અવસર ખગ ન લગ;	
તેનો જન્મારો એજે ગયો, જેને કામની કંઠ ન વળગ.	૩૫
સુરખ તું સમજે નહીં, આયુષ્ય ઓણું થાય;	
જેમ સરોવરની માછલી, ન સમજે સર સુકાય.	૩૬
ડહાપણમાં તુજ નહીં મણા, માણે મોટી મોજ;	
વાહવા ભાષ વાહવા તને, અખળા મારે રોજ.	૩૭
કરની ખિન કથની કથે, અજ્ઞાની દિન રાત;	
કુકર ^૨ જ્યું ભુંકત શીરે, સુની સુનાઈ ખાત.	૩૮

૧ નહીં થવાનું, હોણી નહીં થાય નહીં. ૨ કાકા કહેઆ.

લેનેકું હરનામ હે, દેનેકું અન્નદાન;	
તીરનેકું આધીનતા, યુગનેકું અભિમાન.	૩૯
કાટી કરમ લાગે રહે, એક કોધકી લાર;	
કીયા કરાયા સખ ગયા, આયા જળ અહંકાર.	૪૦
હંસા બગદી એક રંગ, માન સરોવર માંહી;	
બગલા હુંદે માછલી, હંસા મોતી ચાહી.	૪૧
હંસ શ્વેત બગ શ્વેત છે, પણુ બેમાં છે ફેર;	
હંસ બક્ષ મોતી કરે, બગ મીન મેડક વેર.	૪૨
ચંદન ^૧ પડા ચમાર ધર, નિત ઉઠ કુટે ચામ;	
ચંદન બિચારા કયા કરે, પડ્યા નીચસે કામ ?	૪૩
સમજો સમજો સખ કહે, સમજ્યો કહ્યું ન જાય;	
સમજુસે સમજુ મીલે, તખ કુછ સમજ્યો જાય.	૪૪
જેને રાખું બગલમાં, તેજ વેરી હેાય;	
ચંદન રૂએ સાસે બર્ચો, માફે સગું ન કાય.	૪૫
જળ લગ ભટ્ટી અવધ હે, પહોંચ્યો નહીં કરાર;	
તખ લગ તાકું માફ હે, ગુન્હા કરે હનર.	૪૬
સમજુકું ચિંતા ધણી, મુરખકું નહીં લાજ;	
બલે જુરેકી ખખર નહીં, પેટ ભરનસે કાજ.	૪૭
ચંદ્ર ખીન કૈસી ચાંદની, મોતી ખીન કૈસો હાર;	
કાજલ ખીન જયસી કામની, પીયા ખીન કયા સીંગાર.	૪૮
ચંદા વેરી વાદળાં, જળ વેરી શેવાળ;	
પુરૂષ વેરી જીંધ છે, માછલી વેરી જળ.	૪૯
જીવતાં જશ નહીં, જશ વિના નહીં જીવંત;	
જશ લેધને જે ગયા, રવિ પહેલાં ઉગંત.	૫૦
પંડિત ઓર મસાલચી, દોનો સુજે નાંહી;	
ઓરનકર ^૨ કરે ચાંદની, આપ અંધેરે માંહી.	૫૧
જળ ગુનકા ગ્રાહક મીલે, તખ ગુન લાખ ખીકાય;	
જળ ગુનકા ગ્રાહક નહીં, કૌડી બદલે જાય.	૫૨
જીસે રામકેા ડર નહીં, નહીં પંચકી લાજ;	
ઉસે છેડ કયા કીજીએ, ચુપ બલી મહારાજ.	૫૩

૧ ચંદનનો કટકો મોઢરી જેવો. ૨ ઓર=ખીન.

હીરા પજા બજારમેં, રહ્યા હાર લપટાય;	
કહીએક મુરખ શીર ગયે, પારખ લીધા ઉઠાય.	૫૪
જુગારી હાથે વાંકકું, વાનર ફાટે હાર;	
ગાંડી માથે બેડલું, જાજે ફટલી વાર?	૫૫
જિતેંદ્રિય સરદાર હે, જીસકા જુગ પરરાજ;	
જીંદગી વેા નરકી જલો, જો ઈંદ્રિકા દાસ.	૫૬
જાયા એટલાં જાંપરાં, ને નળીઆં એટલાં ધર;	
દાસ દવારકો એમ કહે, કુંવારા એટલા વર.	૫૭
તુલસી ધીરજ મન ધરો, હાથી મણુભર ખાય;	
ટુકડા અજકે કારણે, શ્યાન ધરોધર જાય.	૫૮
પાપ કરંતાં વારીએ, ધર્મ કરંતાં હા;	
બે મારગ બતલાવીએ, પછી ગમે ત્યાં જા.	૫૯
બળ થોડું ને ગરજે ધણું, રહે છે ઠામ શરદ;	
સૌથી કરડે ચોગણું, મચ્છર બડો મરદ.	૬૦
મુરખની વાતો બળી, જે વાતે ધર જાય;	
પંડિતની લાતો ભલી, જે વાતે ગુણ થાય.	૬૧
તરે તરણ ને તુંબકું, તરે ગાય ને વહાણ;	
તરે ભાગ્યશાળીનું પુણ્ય, ન તરે પાપી ને વહાણ.	૬૨
સિંહ ગમન, પુરૂષ વચન, ફેળ ફેળે એક વાર;	
ત્રિયા તોરણ ને હમીર હઠ, ચડે ન દુજી વાર.	૬૩
લાખા જેડા લખ બ્યા, ^૧ ઉનડ જેડા અકું;	
હેમ ^૨ હેડા ઉન હલીઆ, ^૩ ફરીને ધણી વદ. ^૪	૬૪
ચકવા ચકવી ચતુર નર, નિત નિત રહે ઉદાસ;	
ખર હુવડ એાર અશુધ નર, સદા મગન પૃથુરાજ.	૬૫
માખી મંકાડો મુરખ નર, સદા રહે લપટાય;	
ભમર ભોરીંગ ચતુર નર, કરડી આઘો થાય.	૬૬
કહેતે સો કરતે નહીં, મુખકે બડે લખાડ;	
કાલા મ્હોં લે જાએંગે, સાહેબકે દરબાર.	૬૭
બપૈયા મન ધીર ધર, દેખ દયાલકો ખ્યાન;	
અજગર ડરથો પારધી, મુઝો ચતુર સુજાણ.	૬૮

૧ બ્યા=બચા.

૨ હેમ હેડાઈ કમ્બી હતો, કરણ જેવો દાનેશ્વરી હતો.

૩ હલીઆ=ચાલ્યા.

૪ વદ=માર્ગ.

દાતાકે મન ધન નહીં, શરા મન નહીં થાસ;	
પતિવ્રતાને પ્રાણુ નહીં, દેહ ન સમજે દાસ.	૬૯
દાતારતું મુખ દેખતાં, દુઃખ જન્મનાં જાય;	
જેમ ગંગા નીર દેખતાં, પાપ સધળાં પળાય.	૭૦
પળાય તેટલું પાળીએ, ન પળાય તે શેક;	
ચામડાંના જોડા તેમ, ચામડાંની બોખ.	૭૧
દુઃખીઆ આગળ દુઃખ કહો, આધા દુઃખ વો લેત;	
સુખીઆ આગળ દુઃખ કહો, હસ હસ તાલી લેત.	૭૨
તુલસી પરધર જયકે, દુઃખ ન કહીએ રાય;	
માન ગુમાવે આપણો, બાંટ ન લેવે કાય.	૭૩
દોલત બેટી સુમકી, ખરચી કદી ન જાય;	
પાળી પોષી મોટી કરી, પરધેર ઉઠ ચલ જાય.	૭૪
નદી કિનારે રખડાં, વણુ સીંચ્યાં સીંચાય;	
જો ન સીંચો એક દીન, તો મૂળ સમૂળાં જાય.	૭૫
ચલતી ચકી પથરકી, દેખ કખીરા રાય;	
એ દો પડકે ખીચમેં, સાખત રજા ન કાય.	૭૬
કાઠી લૂટે કાળી લૂટે, લૂટે ચોર ચકાર;	
ભર વસ્તીમાં બેખ લૂટે, ચર્ધ વેશ્વાના યાર.	૭૭
નદી વાંકી વળામણે, ને કરસણ વાંકી જાર;	
પુરુષ વાંકો પાધડી, નેણાં વાંકી નાર.	૭૮
પાન ખાઈએ કેવડી, ને માંહે કાચાનો રંગ;	
ખાઈડી વખાણું પાતળી, જેનાં વાલ્યાં વળે અંગ.	૭૯

સોરઠો

પાણીમેં પાપાણુ, ભીંજે પણુ ગળે નહીં;	
મુરખ આગળ વાણુ, ^૧ રીઝે પણુ જુએ નહીં.	૮૦

દોહરા

શીરતે શીરતે જુગ ગયો, પાવ કાસપર ગામ;	
ભેદ બિના ભટકત શીરે, કાન બતાવે ઠામ ?	૮૧
માંગન મરણુ સમાન હે, મત કોઈ માગો બીખ;	
માંગનસે મરણાં લલાં, એ સદ્ગુરુકી શીખ.	૮૨

૧ વાણી=ખાતો.

મન મોતી ઓર દુધકા, તીને એક સ્વભાવ;	
ફાટે પીછે ના મીલે, કાટી જતન બનાવ.	૮૩
કુંજર સુખતે ગીર પઓ, સો ઘટયો ન ગજ આહાર;	
લાખો કાઠી લે ચલી, સો પોષનકું પરિવાર.	૮૪
તુજે પરાઈ કયા પડી, તું આપકી નિવેડ;	
તેરી જહાજ દરીઆવમેં, હુમે નહીં યું ખેડ.	૮૫
પઆ રહે દરબારમેં, ધક્કા ધણીકા ખાય;	
કમહુ લહેર સમુદ્રકી, દુઃખ દારિદ્ર્ય સખ જાય.	૮૬
વીંછી ફરી વેદના, જેને વીતી હોય;	
તે જાણે પીડ પારકી, અવર ન જાણે કાય.	૮૭
સજ્જન ધાગા પ્રીતકા, ખેંચો મત તૂટ જાય;	
તૂટે શીર જે સાંધીએ, ખીચ ગાંઠ પડ જાય.	૮૮
વિપત્તિ સમાન સુખ નહીં, જે થોડે દીન હોય;	
ધ્રુવ મિત્ર ભાઈ બંધુ, જાન પડત સખ કાય.	૮૯
ધ્યાન કીયે કયા હોત હે, જે મન મેલ ન જાય;	
બગ અરૂ ખીલી ધ્યાન ધરી, પશુ પકડકે ખાય.	૯૦
મન જાવે તો જાન દે, મત દે જાને શરીર;	
ખીના ચડાઇ કામઠી, કયું લગેંગો તીર.	૯૧
તુલસી કહે છે સુમ ધન, નવ ખરચે નવ ખાય;	
માખી મધ ભેગું કરી, આખર ઉડકે જાય.	૯૨
ભલો ભલાઈ ના તજે, દુષ્ટ ન ચુકે દાવ;	
ચંદનને સળગાવતાં, પ્રગટે શુભ સ્વભાવ.	૯૩
દાદુ નાણું સાચકા, ફરે નવ ખંડ માય;	
જેસાકું તેસા કહે, વો નિંદા ન ગણાય.	૯૪
દીલ લગા વોહી સગા, ઓર સગા નહિ કાઠ;	
મા બેઠી મેહેલાં બજે, પ્રિય પટંતર ^૧ જોઈ.	૯૫
નાગર, નાચણુ ને પાવડી, સીંગી ને સુનાર;	
એ પાંચે ન થાય આપણાં, છટા ખેડાવાળ.	૯૬
બચન તજે ન સત્યપુરૂષ, તજે પ્રાણુ અરૂ દેશ;	
પ્રાણુ પુત્ર દુહુ પરહયાં, બચન હેત અવધેશ. ^૨	૯૭

૧ પટંતર=સુકાબલે. ૨ અવધેશ=અયોધ્યાના ધણી, દશરથ રાજા.

એક ભેખડ ^૧ આશરે, જાતિવરણ છીપ જાત;	
જ્યો હાથીકે પાઉમેં, સખકા પાઉ સમાત.	૯૮
તુલસી નીચે જનસે, બને ન ઉચો કામ;	
મદત નગારા ના બને, યુવા કેરો ચામ.	૯૯
તન બર સુના પહેરતી, ગલે મોતીકા હાર;	
એક દિન ઐસો આયગો, વો(નારી) ધરધરકી પની હાર.	૧૦૦
તાનસેનકે તાનમેં, સખ તાન ચુલતાન;	
આપ આપકે તાનમેં, ગદ્દાખી મસ્તાન.	૧૦૧
તીર્થ ગયે નીચ જન, ચિત્ત ચંચળ મન ચોર;	
પાપ રતી બર ના ઘટ્યો, દશ મણુ લાયો ચોર.	૧૦૨
બલે ધુરે સખ એક હે, જખ લગ બોલે નાહીં;	
જાણુ પડત કે કાક પીક, ઋતુ અસંતકે માંહી.	૧૦૩
સો તાહીસે રચ રહ્યો, જો જાહીસે કામ;	
જયસા કીડા લીમકા, કહા કરે ખસી આમ.	૧૦૪
તુલસી જનકી કેન ગત, બોલત બિના બિચાર;	
કટત પરાઈ આત્મા, કર જીહા તલવાર.	૧૦૫
રાત ગમાઈ સોય કર, દિવસ ગુમાયો ખાય;	
હીરા જન્મ અમોલ થા, સો કેડી બદલે જાય.	૧૦૬
તેજ ચમકે ચામુકે, ટુંકારે રાજપુત;	
વધધટ લાવે વાણીઓ, કડારે અવાજે ભૂત.	૧૦૭
સંપતકે સગે ધણે, ચોર ખીપત પડે ટલ જાય;	
જ્યું જ્યું સંપત સાંપડે, ત્યું ત્યું આ લપટાય.	૧૦૮
ધુરા ટુંદનમેં ચલી, ધુરા મીલા ન કાઈ;	
રીર મેં દેખું આપકું, મોસેં ધુરા ન કાઈ.	૧૦૯
વહેતાં પાણી નિર્મળાં, અંધાં ગંધીલાં હોય;	
સાધુ જન રમતા લલા, દાગ ન લાગે કોય.	૧૧૦
અંદા બહોત ન પુલીઓ, ખુદા ખમેગા નાહીં;	
જોર જુલમ નવ કીજાએ, મૃત લોકકે માંહી.	૧૧૧
જોર જુલમ જો કીજાએ, તુરત દેત બતાય;	
જીતા નર ગુમાન કરે, ઇતી ખત્તા ખાય.	૧૧૨

૧ ભેખ=ફીરી, વૈરાળી સાધુ. ૨ કડાં=કમાડનાં, હીંડોળાનાં.

હસ્તી દંત, નારી વચન, પ્રીત કપટીની જોહ;	
અંતરનાં ને બહારનાં, જુદાં જુદાં તેહ.	૧૧૩
હંસાને સરોવર ધણી, ને સરોવરને નહીં કોઈ;	
સજ્જનને રોનેહી ધણી, દુરિજનને નહીં કોઈ.	૧૧૪
શિખામણ દીજે સમાણસને, નહીં દીજે એક ગમાર;	
પહેલો રોજે આપણને, પછી કુટુંબ પરિવાર.	૧૧૫
શિખામણ દધએ સુરખને, લે નહીં ધ્યાનજ માંહે;	
આખું વાનરને કુલ સુધવા, તે ખોરયું ગાંડજ માંહે.	૧૧૬
જૂખ ન જાણે ભાવતું, (ને) પ્રીત ગણે નહિ જાત;	
ઉંધ ન જાણે સાથરો, જ્યાં સુતા ત્યાં રાત.	૧૧૭

સાખી

મન મીલે તો કરીએ મેલા, ચિત્ત મીલે હો રહીએ ચેલા;	
કખીરજી યું કહે સાધુ, સખસેં શ્રેષ્ઠ જો રહે એકીલાં.	૧૧૮

દોહરો

કંચન તજવો સુલભહે, સુલભ ત્રિયાકો નેહ;	
નિદા સ્તુતિ ત્યાગવો, તુલસી દુર્લભ એહ.	૧૧૯
લુખા સુકા પાયકર, હંડા પાણી પી;	
દેખ પરાઈ ચોપડી, ^૧ કયું લલચાવે જી ?	૧૨૦
નીચ નીચાઈ ના તજે, જો પાવે સતસંગ;	
તુલસી ચંદન લપટકે, વિષ ન તજે ભુજંગ.	૧૨૧
તુલસી જગમેં યું રહો, જ્યું જીદા મુખ માંહી;	
ધી ધણા બક્ષણ કરે, તોખી ચીકની નાહી.	૧૨૨
મનકે બહુતે રંગ હે, છીન છીન બદલે સોય;	
એક રંગમેં જો રહે, એસા વીરલા કાય.	૧૨૩
ઉચે પાની ના ટીકે, નીચેહી ઠહરાય;	
નીચે હોય સો ભર પીએ, ઉંચા ખાસા જાય.	૧૨૪
સુલી ઉપર ધર કરે, વિષકા કરે અહાર;	
કાલ તાહીકા કયા કરે, આહું પહોર હોશિયાર ?	૧૨૫
જાત ન પુછો સાધકી, પૂછ લીજીએ જ્ઞાન;	
મોલ કરો તરવારકા, પડા રહેન દો મ્યાન.	૧૨૬

૧ ચોપડી=ધીથી ચોપડેલી રોટલી.

આસન મારે કયા હુવા, મારી ન મનકી આશ;	
તેલી કેરા બેલ જ્યું, ધરહી કોસ પચાસ.	૧૨૭
મુરખકું સમજવતે, જ્ઞાન ગાંઠકા જાય;	
કાયલા હોય ન ઉજળા, સો મન સાચુ લગાય.	૧૨૮
દાગ જે લાગા નીલકા, સો મન સાચુન ધોય;	
કોટ જતન પરબોધીએ, કાગા હંસ ન હોય.	૧૨૯
માંખી ચંદન પરહરે, દુરગંધ હોય ત્યાં જાય;	
મુરખ નરને ભક્તિ (ભાવ) નહીં, જાણે કાં ઉડી જાય.	૧૩૦
જો જાકો ગુન જાનતે, સો તાકો ગુણ લેત;	
કાયલ આમહી ખાતહે, કાગ લીખોડી લેત.	૧૩૧
સખસં જુરો (હે) માંગવો, યામે ફેર ન ફાર;	
બલીસં યાચત હી ભયો, વામન તન અવતાર.	૧૩૨
કહેનાં થા સો કહે ચુકે, અખ કુચ્છ કહા ન જાય;	
એક રહા દુખ ગયા, દરિયા લહેર સમાય.	૧૩૩
કચારી બાંધી કેસરકી, અંદર બોઈ પીઆજ;	
પાની દીયા ગુલાબકા, આખર પ્યાજકી પ્યાજ.	૧૩૪
એક જુરે સખકો જુરો, હોત સખનકો કોપ;	
અવગુન અરજુનકે ^૧ ભયો, સખ ક્ષત્રીનકો લોપ.	૧૩૫
ચંપા તુજમે તીન ગુન, રૂપ, રંગ એર બાસ;	
એક અવગુન એસો ભયો, જો ભમર ન આવે પાસ.	૧૩૬
ચંપા હું મુલતાનકા, ઉત્તમ મેરી જાત;	
ભમરકે મન કપટ બસે, પાસ કથુ નહીં આત.	૧૩૭
કોઉ દુર કર ના શકે, ઉઘટે વિધિકે અંક;	
ઉદધિ પિતાતઉ ચંદ્રકો, ધોઈ ન શકયો કલંક.	૧૩૮
કારજ ધીરે હોત હે, કાહે હોત અધીર;	
સમય પાય તરવર ફલે, કેતા સીચો નીર.	૧૩૯
મુરખ ગુણ સમજે નહીં, તો નહીં ગુણીમે ચૂક;	
કયા ઘટયો દીનકો વૈભવ, જો દેખે નહીં ઉલુક. ^૨	૧૪૦
તુલસી નીજ કીર્તિ ચહે, પરકી કીર્તિ ધોય;	
તીનકે મુખ મસી લાગહી, મીટે ન મરીએ ધોય.	૧૪૧

નિદા હમારી જો કરે, મિત્ર હમારા સોય;	
સાથ લેકે ગાંઠકા, મેલ હમારા ધોય.	૧૪૨
નારાયણ નિજ હીયમેં, અપનો દોષ નિહાર;	
તો પીછે તું ઓરકા, અવગુણ ભલે વિચાર.	૧૪૩
તુલસી કહે ધન સુમકો, જયસે શ્વાનકી પુંછ;	
અડે હાથ પચાસ પણ, આખર છુંછકી છુંછ.	૧૪૪
જ્યાં કામ ત્યાં રામ નહીં, જ્યાં રામ ત્યાં નહીં કામ; ^૧	
તુલસી દોનું ના રહે, રવિ રજની એક ઠામ.	૧૪૫
એક મૃગકે કારને, ભરત ધરી તીન દેહ;	
તુલસી ઉનકી કયા ગતિ, ધર ધર કરત રતેહ.	૧૪૬
જનકા ગુર હૈ ગૃહી, ચેલા ગૃહી જો હોય;	
કીચ કીજકુ ધોવતે, દાગ ન છૂટે કોય.	૧૪૭
નારાયણ દો બાતકો, દીજે સદા બિસાર;	
કરી છુરાર્ક ઓરને, આપ કીયો ઉપકાર.	૧૪૮
સુધરી બીગડે બેગહી, બીગડી શીર સુધરે ન;	
દૂધ ફાટે કાંજ પડે, સો શીર દૂધ બને ન.	૧૪૯
તુલસી વહાં ન જાઈએ, જ્યાં ન કહે કે આવ;	
ધાસ બરાબર જાણીએ, કયા રાજ કયા રાવ.	૧૫૦
અંધો શોધે આંખને, (અને) બહેરો ખોળે કાન;	
જો જાકું પ્રાપ્ત નહીં, તોકે લીએ હેરાન.	૧૫૧
મન મજુસ ગુન રતન, ચુપ કર દીજે તાલ;	
બીન ધરાક ન ખોલીએ, હુંચી શબ્દ રસાલ.	૧૫૨
તુમ હો તેસી કીજઓ, સુનીઓ સમરથ પીઆ;	
હમ જેસી ના કીજએ, હમ અપરાધી જ્યા.	૧૫૩
ભીખ હાંડલી નવ ચડે, છીંકે કહું જરર;	
ભીખ અત જમવા થકી, નિશ્ચિતિ રહે અધુર.	૧૫૪
જળના મોળ જળવિષે, ઉડી જેમ સમાય;	
તેમ મનોરથ દરિદ્રતા, અંતરમાં લય થાય.	૧૫૫
જેસો મુખસે નીકસે, તેસો ચાલે નાહી;	
મનુષ્ય નહીં વો શ્વાન જતી, આંધે જમપૂર જાહી.	૧૫૬

^૧ એટલે રામ ને કામ સાથે રહે નહીં, જેમ સૂર્ય અને રાત એક ઠંડાણ સાથે હોય નહીં.

કુપ પરાયા આપના, ગીરે સો કુખ જાય;	
ઐસા બેઠ વિચાર કર, તું મત ગોથાં ખાય.	૧૫૭
જાત્રી કીર્તિ જગતમેં, જગત સરાહે જાહી,	
તાકા જીવન સફલ હે, કહત અકળર શાહી.	૧૫૮
ભણે જુરે નીભે સખે, મહાન પુરપકે સંગ;	
ચંદ્ર, સાપ, જલ, અગ્નિ એ, યસત શંભુકે અંગ.	૧૫૯
મેરી મતિ અતિ અદ્ય હે, તુમ હો ગુન ગંભીર;	
દધિકો કહા દીખાઇએ, એક કુંભકો નીર.	૧૬૦
સંસારીકો સુખ જલો, ચિત્ત રહી ચિંતા લાગ;	
જયું લુહારકી સાણસી, ઇત પાણી ઇત આગ.	૧૬૧
પાપ પુણ્ય છુપ છુપ કરો, સોવત કરો કે જાગ;	
તુલસી કખ લગ ધૂપ રહે, ધાસ ધુસાઈ આગ.	૧૬૨
ખડા હુવા તો કયા હુવા, જેસી ખડી ખજૂર;	
પંછીકો છાયા નહીં, ફલ લાગે અતિ દૂર.	૧૬૩
ખહોત ગઈ થોડી રહી, વ્યાકુળ મન મત હોય;	
ધીરજ સળકો મિત્ર હે, કરી કમાઈ મત ખોય.	૧૬૪
ઉંચું પદ આશ્રય વિના, કાઈ નથી પામેલ;	
કદીએ ઉંચી નવ ચડે, વણુ આધારે વેલ.	૧૬૫
નેકી કરકે નેકો, ખદલેકી નહીં આશ;	
દામ ક્રીસીસેં માગે નહીં, પુત્ર જે દેવે ખાસ.	૧૬૬
ગરવા સહેજે ગુણુ કરે, કંડા ^૧ કારણુ ન જાણુ;	
મેહુલા ઘરસે સરવર ભરે, કણુ ન માગે દાન.	૧૬૭
કાગા વહાલું કુંભ જળ, જીને વહાલી વાત;	
ખાલણુને ભોજન વહાલું, ગદ્દા વહાલી લાત.	૧૬૮
મોટા સંગ મોટા મળે, કરે શોખની વાત;	
ખોટા સંગ ખોટા મળે, હસી હસી દે હાથ.	૧૬૯
ભલા ભલાઈ ના તજે, ભલા ન ખોલે ખદ;	
જીસ દીલ દયા ધર્મ હે, હો સમુખ શીરી શબ્દ.	૧૭૦
હરી હીરાકી કોટડી, ખાર ખાર મત ખોલ;	
હીરકા જવાહીરી મીસે, જખ હીરકા મોલ.	૧૭૧

કાગા કીસકા ધન હરે, કાચલ કીસકું દેત;	
એક જીજકે કારને, જળ અપનો કરી લેત.	૧૭૨
જીવન જોખન રાજ ધન, અવિચળ રહે ન કાય;	
જા દિન હે સત્સંગમેં, જીવનકો ફલ સોય.	૧૭૩
સરોવર તરવર સંત જન, ચોથા બરમે મેહ;	
પરમારથ કે કારને, ઇન ચાર ધરી હે દેહ.	૧૭૪
તુલસી યહિ તિન લોકમેં, કો જાને તન પીર;	
હૃદયા જાને આપકા, કાં જાને રઘુવીર.	૧૭૫
તુલસી ગરિય ન સંતાપીએ, જુરી ગરિયકી હાય;	
સુઆ દોરકે ચામસેં, લોહા ભરમ હો જાય.	૧૭૬
માત, તાત ને મિત્ર એ, મૂળથી ત્રણ હિતકાર;	
હિતકારક બીજાં બધાં, ગરજ પડે તે વાર.	૧૭૭
જ્યાં હે અપની પ્રીતડી, બેઠનકો વિશ્રામ;	
તાસુ કછુ ન કીજીએ, લેન દેનકો કામ.	૧૭૮
ખીતિ તાહી ખિસાર દે, આગેકી સુદ લે;	
જો બની આવે સહેજમેં, તાહિમેં ચિત દે.	૧૭૯
અજ મદ, ધન મદ, રાજમદ, ઓર મદ સખ હદ;	
તીનકે ઉપર રાગ મદ, ^૧ ઓર મદ સખ રદ.	૧૮૦
જોખન થા જળ રૂપ થા, ગ્રાહક થે સખ કોઈ;	
જોખન રૂપ ગમાય કે, ખાત ન પુછે કોઈ.	૧૮૧
ક્યાં યુધિષ્ઠિર નરપતિ, ક્યાં વિક્રમ જૂપાલ;	
કાર્તિ જગમે રહે ગર્ભ, સખકુ ખા ગયા કાલ.	૧૮૨
સાંકડ ઠાણું બાંધણું, આઠાં નીરણુ ધાસ;	
પાણી પીને તબક્કી, એ તુરગનો કરે વિનાશ.	૧૮૩
કાલા બાદલ ડરાવના, ઓર જિજલ બરસન હાર;	
જાડા પુરૂષ સોહામણા, પતલા ભોગનહાર.	૧૮૪
તુલસી મીઠે બચનસેં, સુખ જીવજત કછુ ઓર;	
ચેહી બશીકરન મંત્ર હે, તજીએ બચન કડોર.	૧૮૫
જિજલા જિજલા સખ બલા, જિજલા બલા ન કેશ;	
નારી નમે ન રીપુ ડરે, ન આદર કરે નરેશ.	૧૮૬

કબુધ કબુ ન વીસરે, સો સાધુકે સંગ;	
મુજ કુખોયા ગંગ પણ, મન તંગકા તંગ.	૧૮૭
કહાં કહું કિરતારકું, વામં ઐસી ભુલ;	
કંટક ઝાડ ગુલામકા, વાકા સુંદર પુત્ર.	૧૮૮
બાકે પાંજી પેનીઆં નહી, બિન્હે મીલે ગજરાજ;	
વિષ ^૧ દેતાં વિષયા મળી, ભલે મરીખ નિવાજ.	૧૮૯
વાવીએ કડવી તુંબડી, ઉતરે તુંબ હમર;	
એક એકથી કડવાં અધિક, અપરંપાર અપાર.	૧૯૦
વ્યાપારે ધન સાંપડે, ખેતી થકી અનાજ;	
અબ્યાસે વિદ્યા મળે, ખાંડા બગથી રાજ.	૧૯૧
અન્ન સમાન ન ઔષધિ, જરણા સમો ન જાપ;	
કૃષ્ણ સમો ન દેવતા, નિંદા સમો ન પાપ.	૧૯૨
કલ્પે ^૨ સંપત ના મીલે, કલ્પે વિપત્તિ ન જાય;	
મનકા એહી સુભાવ હે, બિન કલ્પે ન રહાય.	૧૯૩

સોરઠા

છત હીણો સરદાર, મત વોણાં માનવ રખે;	
અંધો અશ્વ અસ્વાર, રામ રખવાળાં રાજ્યા.	૧૯૪
ગાડાં ^૩ મ્હોડે ગુણુ કરો, ભવોય ભેળાં વસો;	
આજો, નાતો ને ઓરતો, કમાણસને કશો.	૧૯૫

દાહુરા

ઊપકારી ^૪ ઊપકાર જગ, સખસે કરત પ્રકાશ;	
જ્યું કટુ મધુરે તર મલય, મલયજ કરત સુવાસ.	૧૯૬
ફેર ન વહી હે કપટસોં, જો કીજે વ્યાપાર;	
જ્યસે હાંડી કાષ્ટકી, ચડે ન દુહા વાર. ^૫	૧૯૭
માયા મરી ન મન મરા, મર મર ગયે શરીર;	
આશા તૃણા ના મરી, કહે ગયે દાસ કબીર.	૧૯૮

૧ ચંદ્રહાસને વિષ દેતાં પ્રભુએ કૃપા એવી કરી કે પ્રધાનની દીકરી વિષયા મળી.
 ૨ કલ્પે=કલ્પાંત કરવાથી. ૩ ગાડાં મ્હોડે એટલે એટલો અંધો ગુણુ કરો કે ગાડાં ભરાય.
 ૪ ઊપકારી જગતમાં માણસો ઉપર ઉપકાર ભતભાતનો ભેદ અતાવ્યા વગર કરે છે.
 જેમ મલયાચળનાં ચંદનનાં વૃક્ષો, કડવાં, મીઠાં, અર્ધાં ઝાડોને સુવાસિત કરે છે તેમ.
 ૫ કપટ વ્યાપારમાં કરતું નહીં, કેમકે કપટમાં એક વાર ફાવી શકાય, બીજી વાર ફાવી શકાય નહીં. જેમ લાકડાની હાંદી ચુસા ઉપર બીજી વાર ચડી શકે નહીં.

કાઠ કસુભો કૃપણુ ધન, એ તીનો એક સુભાવ;	
એ રસ મુકે આપણો, જો દીજે ગલે પાવ.	૧૯૯
અવગુણારાં માણસાં, ગુણુ ન કરણો જાય;	
સાવજ પજો અઝાડીએ, કહાડે તેને ખાય.	૨૦૦
હંસલા સાહેર સેવીએ, જેતી શીતળ છાય;	
આછે વાસ ન વસીએ, અદ્ધર ઊયાળાય.	૨૦૧

સોરઠા

દુઃખે તેને દાઝ, દુઃખ્યા વિણુ દાઝે નહી;	
કવણુ કીયાને કાજ; મરવા આવે મીઆહિતના.	૨૦૨
કરે વિચારી કાજ, જરૂર એવા જાણીઆ;	
ગયું રાવણુનું રાજ, વણુ પ્રધાને વાણીઆ.	૨૦૩

ઢાહુરા

ખાલી, ઠોલી, મશ્કરી, હાંસીખેલ હરામ;	
ધતના કીયે હર ના મીલે, તો તુલસીદાસ જમાન.	૨૦૪
સુગુણા નર સોહામણા, જહા નાદ કુરંગ;	
મોરધ મન લાગી રહા, જીમ ચંદને ભુજંગ.	૨૦૫

સોરઠો

જેવું પાકું ખોર, તેવું મન દુરિજન તણું;	
બીતર કઠિન કઠોર, બાહેરથી રાતું સહી. ^૧	૨૦૬

ઢાહુરા

સત્ય સ્વર્ગનું ખારણું, સત્ય સિદ્ધ સોપાન;	
મંત્ર યોગ સત્યે ક્રમે, ધર્મ, અર્થ ને કામ.	૨૦૭
તનની તૃણા સહેજ છે, સવા શેર કે શેર;	
મનની તૃણા નવ મટે, જો લાવે ધર મેર. ^૨	૨૦૮
સ્વામીસે સેવક બડો, જો નિજ ધર્મ સમાન;	
રામ બાંધ ઊતરે જલાધ, કુદ ગયે હનુમાન.	૨૦૯
તુલસી તલબ ન છાંડીએ, મોત રજખ સખ સાથ;	
કયા આલમસે રૂંડના, કલમ ધણીકે દાથ.	૨૧૦

૧ દુરિજનનું મન પાકું ખોર જેવું છે. પાકું ખોર બપોરથી રાતું દેખાય છે, પણ તેના ઊળાઆને બીધે અંદરથી કઠણુ, કઠોર નીકળે છે. ૨ મેર=મેરૂ પર્વત.

મૃગ નાભી ^૧ કસ્તુર બસે, ભટકત જંગલ હોય;	
રામ બસત સખકે હૃદય, પર સમજે નહીં કાય.	૨૧૧
મુખ દીયો પ્રભુ ભજનકુ, સુનન કીયો હે કાન;	
તીરનેકુ દી દીનતા, યુગનકુ અભિમાન.	૨૧૨
જો કુલમેં જો ઉપજે, સો કુલ પર વો જાય;	
મચ્છ કચ્છ જલમેં તીરે, પંછી ગગન ઉડાય.	૨૧૩
નયનાં તું મત રોધ્યો, એ રોનાં કયા કામ ?	
તેરો ભીતર રાય તો, સખ સમજેગો રામ.	૨૧૪
માયાકે બસ સખ પડે, બ્રહ્મા, વિષ્ણુ, મહેશ;	
નારદ, શારદ, સનક એર, ગૌરીસુત ગણેશ.	૨૧૫
સાચુન જલ લે ખુશ થસે, મક્કમલ ^૨ કાયા ધોય;	
અંત કન્નેજ દાગ હયે, ખુશ કયું બિજલા હોય ?	૨૧૬
(વ્યાજ્ઞેકિત)-પરધન હરે, પરનિદા કરે, પરનારી ધરમાંહી;	
માંસ ખાય, મદિરા પીયે, મોક્ષકો સંશય નાંહી.	૨૧૭
પરધન પરનિદા તજે, પરત્રિય માત સમાન;	
ધતના કીયે હર ના મીલે, તુલસીદાસ જમાન.	૨૧૮
ધંધાહીમેં પચ રહ્યો, આરંભ કીયો અપાર;	
ઉઠ ચલેગો એકીલો, શિરપર રહેગો ભાર.	૨૧૯
કાન ફટી જોગણી, તીન લોકકુ ખાય;	
જીવતાં બાળે કાળજાં, સુવે નકે લે જાય.	૨૨૦
ખુશામતીઆ ખુશી રહે, મરદ મરે બેહાલ;	
પતિવ્રતા લુખે મરે, પેડા ખાય છીનાલવ.	૨૨૧
સુસંગે સુધર્યો નહીં, વાકે બડે અભાગ;	
કુસંગસેં ખીગડે નહીં, સો નર બડો સુભાગ.	૨૨૨
ગાશીર હો કર જૈકના, બેઅકલીકા કામ;	
જીન પર ડંકા મોતકા, બિનકું કય આરામ.	૨૨૩
કાહે ^૪ કીજે વો જતન, ^૫ જાત કાજ ન હોય;	
પરવતપે બોદે કુવા, કપસે નીકસે તોય ?	૨૨૪

૧ મૃગની નાભિમાં કસ્તુરી રહે છે તે પોતે નહીં જાણવાથી સુગંધ ક્યાંથી આવે છે તે શોધવા જંગલમાં ભટકે છે તેમ. ૨ મક્કમલ=ચોળીચોળીને. ૩ દૈશ્વર્યની ગહન ગતિ. ૪ નકામી મહેનત. ૫ જતન=મયલ.

‘ହେ ନାମ=ହୋଇଲି ୨ ‘ହେଉଅଛନ୍ତି ୩ ‘ହେଉ ଦୀପାମୟମ=ହୋଇ ୪ ‘ହାଲି ହାଲି ହ
 ‘ପ୍ରାୟ=ମାତ୍ର ୫ ‘ହାସ୍ୟାସ ୬ ‘ହାଲି ହପସ୍ତ ୭ ‘ହେଉ ଗିରି ଶହ ଗିରିବନ୍ଧ ୮

- ୭୧୧ ‘ହେଉ ୮ ‘ହୋଇଲି ଗିରି ‘ହେଉଅଛନ୍ତି ଗିରି ‘ହେଉ ଦୀପାମୟମ=ହୋଇ ୯ ‘ହାଲି ହାଲି ହ
 ୭୧୨ ‘ହେଉ ଗିରି ‘ହୋଇଲି ଗିରି ‘ହେଉ ଦୀପାମୟମ=ହୋଇ ୧୦ ‘ହାଲି ହାଲି ହ
 ୭୧୩ ‘ହେଉ ଗିରି ‘ହୋଇଲି ଗିରି ‘ହେଉ ଦୀପାମୟମ=ହୋଇ ୧୧ ‘ହାଲି ହାଲି ହ
 ୭୧୪ ‘ହେଉ ଗିରି ‘ହୋଇଲି ଗିରି ‘ହେଉ ଦୀପାମୟମ=ହୋଇ ୧୨ ‘ହାଲି ହାଲି ହ
 ୭୧୫ ‘ହେଉ ଗିରି ‘ହୋଇଲି ଗିରି ‘ହେଉ ଦୀପାମୟମ=ହୋଇ ୧୩ ‘ହାଲି ହାଲି ହ
 ୭୧୬ ‘ହେଉ ଗିରି ‘ହୋଇଲି ଗିରି ‘ହେଉ ଦୀପାମୟମ=ହୋଇ ୧୪ ‘ହାଲି ହାଲି ହ
 ୭୧୭ ‘ହେଉ ଗିରି ‘ହୋଇଲି ଗିରି ‘ହେଉ ଦୀପାମୟମ=ହୋଇ ୧୫ ‘ହାଲି ହାଲି ହ
 ୭୧୮ ‘ହେଉ ଗିରି ‘ହୋଇଲି ଗିରି ‘ହେଉ ଦୀପାମୟମ=ହୋଇ ୧୬ ‘ହାଲି ହାଲି ହ
 ୭୧୯ ‘ହେଉ ଗିରି ‘ହୋଇଲି ଗିରି ‘ହେଉ ଦୀପାମୟମ=ହୋଇ ୧୭ ‘ହାଲି ହାଲି ହ
 ୭୨୦ ‘ହେଉ ଗିରି ‘ହୋଇଲି ଗିରି ‘ହେଉ ଦୀପାମୟମ=ହୋଇ ୧୮ ‘ହାଲି ହାଲି ହ
 ୭୨୧ ‘ହେଉ ଗିରି ‘ହୋଇଲି ଗିରି ‘ହେଉ ଦୀପାମୟମ=ହୋଇ ୧୯ ‘ହାଲି ହାଲି ହ
 ୭୨୨ ‘ହେଉ ଗିରି ‘ହୋଇଲି ଗିରି ‘ହେଉ ଦୀପାମୟମ=ହୋଇ ୨୦ ‘ହାଲି ହାଲି ହ
 ୭୨୩ ‘ହେଉ ଗିରି ‘ହୋଇଲି ଗିରି ‘ହେଉ ଦୀପାମୟମ=ହୋଇ ୨୧ ‘ହାଲି ହାଲି ହ
 ୭୨୪ ‘ହେଉ ଗିରି ‘ହୋଇଲି ଗିରି ‘ହେଉ ଦୀପାମୟମ=ହୋଇ ୨୨ ‘ହାଲି ହାଲି ହ
 ୭୨୫ ‘ହେଉ ଗିରି ‘ହୋଇଲି ଗିରି ‘ହେଉ ଦୀପାମୟମ=ହୋଇ ୨୩ ‘ହାଲି ହାଲି ହ
 ୭୨୬ ‘ହେଉ ଗିରି ‘ହୋଇଲି ଗିରି ‘ହେଉ ଦୀପାମୟମ=ହୋଇ ୨୪ ‘ହାଲି ହାଲି ହ
 ୭୨୭ ‘ହେଉ ଗିରି ‘ହୋଇଲି ଗିରି ‘ହେଉ ଦୀପାମୟମ=ହୋଇ ୨୫ ‘ହାଲି ହାଲି ହ
 ୭୨୮ ‘ହେଉ ଗିରି ‘ହୋଇଲି ଗିରି ‘ହେଉ ଦୀପାମୟମ=ହୋଇ ୨୬ ‘ହାଲି ହାଲି ହ
 ୭୨୯ ‘ହେଉ ଗିରି ‘ହୋଇଲି ଗିରି ‘ହେଉ ଦୀପାମୟମ=ହୋଇ ୨୭ ‘ହାଲି ହାଲି ହ
 ୭୩୦ ‘ହେଉ ଗିରି ‘ହୋଇଲି ଗିରି ‘ହେଉ ଦୀପାମୟମ=ହୋଇ ୨୮ ‘ହାଲି ହାଲି ହ

ખિના કહેસે સતપુરૂષ, પુરે પરકી આશ;	
કોન કહત હે સુર્યકા, ધર ધર કરત પ્રકાશ.	૨૪૦ -
ચિંતા તાકી કીજીએ, જો અનહોની હોય;	
એક માર્ગ સંસારકો, નાનક થીર ન કોય.	૨૪૧
કોટિ કોટિ તીરથ કરે, કોટિ કોટિ જા ધામ;	
જ્યા લગ સાય ન સેવીએ, ત્યા લગ કાયા કામ.	૨૪૨
માગન ગયે સો મર ગયે, મરે ન માગન જાઈ;	
જનસે પહેલે ઓ મરે, હોત કહત હે નાંહી.	૨૪૩
હેડા બીતર દવ બજે, કોઈ ન જાણે સાર;	
કાં મન જાણે આપણું, કાં જાણે કિરતાર.	૨૪૪
જોકે હાથ અધિકાર હય, ^૧ કરે ન ન્યાય બિચાર;	
શીર વાકે અધિકારમેં, રહે ન આદિ અકાર.	૨૪૫
હસું તો દંત પારખે, રોયે કાજળ જાળ;	
મુંગાને સ્વપ્ન થયું, તે સમજ સમજ પરતાય.	૨૪૬
નગુણે વાસો ન રાખીએ, સગુણી પત જાળ; ^૨	
ચંદન પશું એ ક્રમાં, ઈંધણ મુલ વેચાય.	૨૪૭
સખી ન સુમ જાને કદી, સુમ સખી નવ થાય;	
થુવર આપે દુધ, પણ ગોરસમાં ન ગણાય.	૨૪૮
તુલસી કર પર કર ધરો, કર તલ કર ^૩ ન કરો;	
જો દિન કરતલ કર કરો, ઓ દિન મરણ ખરો. ^૪	૨૪૯
પંડિત જનકો શ્રમ ભરમ, જનત જો મતિ ધીર;	
વંધ્યા કણુ ન જાનહી, પ્રસૂતનકી પીર.	૨૫૦
જ્યા લગ આશા અર્થકી, ત્યા લગ સખકો દાસ;	
તણે દાસ સખે હોતહે, જ્યા મન હોત બિદાસ. ^૫	૨૫૧
નહીં વિદ્યા સમ ચક્ષુ કો, સત્ય સમ તપ ન કોય;	
પ્રીતિ સમ દુઃખ નહીં જગત, ત્યાગ સમ સુખ ન હોય.	૨૫૨

૧ જેના હાથમાં અધિકાર છે તે ન્યાયાન્યાયનો વિચાર કરતા નથી તો “અધિકાર”નો આદિ અક્ષર “અ” રહેતો નથી ને ધિકારજ રહે છે. ૨ બાવાર્થ:-નગુણે=ગુણ વગરના માણસને ત્યાં વાસ કરવો નહીં; કરીએ તો સગુણા એટલે ગુણવાન માણસની પત આખરે જાય. ચંદન જેવું લાકડું બળરના ચોક્કમાં પશું હોય તે બળત-ણના લાકડાને ભાવે વેચાય છે. ૩ કરને હેઠો ન ધરવો. ૪ મરણ સમાન. ૫ વૈરાગ થાય.

એક કપુત કાળું કરે, ખીજો ઊજળ પ્રકાશ;	
દીપકના એ દીકરા, કાજળ ને અજવાશ.	૨૫૩
કણખી કસર કણસલે, રોટલે કસર રાજપુત;	
વાણીઓ કસર વઢવે, બાધડી કસર દૂધ.	૨૫૪
દુઃખમેસે સુખ હોત હય, ડર મત દેખી દુઃખ;	
જીતનો દુઃખ હે તાપકો, ઇતનો વૃષ્ટિ સુખ.	૨૫૫
પાળે નાચે પારવડો, વગડે નાચે મોર;	
પરણ્યા એટલા માનવી, ખીજાં હરાયાં ઢોર.	૨૫૬
રાતકો ભૂપણ ઇંદુ હય, દિનકો ભૂપણ જ્ઞાન; ^૧	
દાસકો ભૂપણ ભક્તિ હય, ભક્તિકો ભૂપણ જ્ઞાન.	૨૫૭
જ્ઞાનકો ભૂપણ ધ્યાન હય, ધ્યાનકો ભૂપણ ત્યાગ;	
ત્યાગકો ભૂપણ શાંતિપદ, તુલસી અમલ અદાગ.	૨૫૮
હાલતાં દંડે, ચાલતાં દંડે, દંડે સારા દિન;	
છાતી ઉપર પથર મૂકી, પૈસા લેવે છીન. ^૨	૨૫૯

દોહરા

કાચા ઘટમાં કાંકરો, જો કદી પૈસી જાય;	
કાઢતાં નીકળે નહીં, કરીએ કોટ ઉપાય.	૨૬૦
મન દોગી મન ધૂર્ત હય, મન મેગલ સમાન;	
મન સુધરે તો મિત્ર છે, નહીં તો શત્રુ સમાન.	૨૬૧
દેતે સો લેતે નહીં, કરતે હય ઇનકાર;	
માંગે જળ મીલતા નહીં, એ જગકા ઇકાર.	૨૬૨
દમયંતી સીતા સતી, દ્રૌપદી થઇ દુઃખ પાત્ર ?	
ઊનકે દુઃખકો તોલ કર, તવ દુઃખ કોણ માત્ર.	૨૬૩
કાજલ તજે ન શામતા, મોતી તજે ન શ્વેત;	
દુર્જન તજે ન કુટિલતા, સજ્જન તજે ન હેત.	૨૬૪
ભાષા શાખા હય સહી, સંસ્કૃત એહી મૂલ;	
મૂળ રહત હય ધૂલમેં, શાખામેં ફલફૂલ.	૨૬૫
ખડે ગ્રહે ખડ હોત હય, જ્યું વામન ભુજ દંડ;	
તુલસી રામ પ્રતાપમેં, દંડ ગયો બ્રહ્માંડ. ^૩	૨૬૬

૧ જ્ઞાન=સૂર્ય. ૨ જીલમી. ૩ ભાવાર્થ:-મોઠાના વડે મોઠા થવાય. વામનના હાથની લાકડી જ્યારે વાગનજીએ વૈરાટ રૂપ ધર્યું ત્યારે તે લાકડી બ્રહ્માંડ સુધી પોહોચી.

ગુરતા લઘુતા પુરુષકી, આશ્રયવાસ્યતે હોય;	
કરી વૃંદમે વિધસો, ^૧ દર્પનમે લઘુ સોય.	૨૬૭
રહે સમીપ બડનકે, હોત બડો હી મેલ;	
સબહી જાનત બઢત હય, વૃક્ષ ^૨ બરાબર વેલ.	૨૬૮
બડે બડાઈ ના તમે, લઘુ રહી ધતરાય;	
રાય કાફેલ હોત હય, કટાર ^૩ હોત ન રાય.	૨૬૯
બશીકરનકે મંત્ર હય, નારાયણુ યહ ચાર;	
રૂપ, રાગ, આધીનતા, સેવા બલી પ્રકાર.	૨૭૦
કાન સુણ્યું નજ માનીએ, નજરે બાળ્યું સાચ;	
ભાંગ્યાં સાળું થાય નહીં, મન, મોતી ને કાચ.	૨૭૧
ચતુર હોય તો રીઝવું, હસ્ત રમાડું છેલ;	
મૂર્ખને શું વિનવું, હધડે ઝાઝો મેલ.	૨૭૨
નીચી દષ્ટિ ના કરે, મોટા જે કહેવાય;	
સિંહ લાંબણુ સો કરે, તોય તૂણુ ન ખાય.	૨૭૩

સોરઠો

થોરે કળાં થાય, કલિયુગના વારા વિષે;	
મીઠપ નહીં મનમાં, સાચું સોરઠીઓ બણે.	૨૭૪

ઢાહરા

દુગરીઆ હરીઆ હુવા, વન ઝીંગારે મોર;	
એ રતુએ ત્રણુ સંચરે, ચાકર, માગણુ ને ચોર.	૨૭૫
ખાતાં બોજન બાવતાં, રાતાંમાતાં રૂપ;	
જાતાં જોયા જમપુરે, બાતાં વિણુ કઈ શૂપ.	૨૭૬
મોસર પુટતો માહુડો, ઊર ઊઠેતી નાર;	
ગાભે પોટે બાજરો, કણસ નીધલતી જર.	૨૭૭
વાણીશ્વરા વાણીઆ, રણશૂરા રાજપુત;	
સુબશ્વરા જનકાદિકો, દુઃખશ્વરા અવધૂત.	૨૭૮

સોરઠો

જે તે બેળા જાય, પોતાની પ્રજા મેલીને;	
એ ભેંસલા બણાય, સાચું સોરઠીઓ બણે.	૨૭૯

^૧ વિશ્વાસળ એ દર્પણમાં નાનો દેખાય. ^૨ ઝાડના આશ્રયથી વેળા વૃક્ષની બરાબર વધે છે. ^૩ કટાર=હલકી જાત, બોધના જેવી હોય છે. હિંદુસ્તાનમાં.
૪ પ્રજા=દેશ.

દોહરા

શીકર જીવની પીડ, શીકર જીવને ખાય;	
શીકરની ફાકી કરે, ફકીર સૌ જન ગાય.	૨૮૦
સાજણ સુથનાં ^૧ વાદળાં, માગ્યા ધરની છાશ;	
જોઈએ ત્યારે ન જડે, મૂકા તેની આશ.	૨૮૧
સાજણ એડા ફીજીએ, જેવા કુવાના કાસ;	
આધા પાછા પછાડીએ, હઠે ન આણે રોષ.	૨૮૨
જીએ જીએ સગી ચડે, નીચું વહે ન કાય;	
નીચું નીચું જો વહે, ધ્રુવથી જીયો હોય.	૨૮૩

સોરઠો

હમ, બમ ને કામ, શાંત જણાય બહુ;	
અંતરમાં અતિ ધાત, સામાની નિશ્ચે કરે.	૨૮૪

દોહરા

તુલસી કષુ ન જઈએ, અપને બાપકે ગામ;	
દાસ ગયે, તુલસી ગયે, રહા તુલસીઆ નામ.	૨૮૫
તુલસી આ સંસારમેં, પંચ રત્ન હે સાર;	
હરિભજન અરૂં સંતમિલન, દયા, દાન, ઉપકાર.	૨૮૬
સધન, સગુણ, સધર્મ, સજન મહા, સખલ મહીપ;	
તુલસી જો અભિમાન બિન, તો ત્રિભુવનકે દીપ.	૨૮૭
અનીતિસેં ધન હોતે હય, વર્ષ પાંચકે સાત;	
તુલસી દ્વાદશ વર્ષમેં, જડા મૂલસેં જાત.	૨૮૮
ગાન, ગરીબી, હરિભજન, કોમલ બચન અદોષ;	
તુલસી કષુ ન છાંડીએ, ક્ષમા, શીલ, સંતોષ.	૨૮૯
કામ, ક્રોધ, મદ, લોભકી, જબ લગ મનમેં ખાન;	
કહા પંડિત, મૂર્ખ કહા, સખહી એક સમાન.	૨૯૦
બાળ પરદેશારી ચાકરી, કોણ પરદેશે જાય ?	
ધર બેઠાં લ્યો પાવકો, ^૨ માનો લાખ સવાય.	૨૯૧
સતી, સાધક એર સુપડા, સતેસત ભાખંત;	
કાસ કુસકું કાઠકે, કણેકણ રાખંત.	૨૯૨

૧ સુથનાં=વાદળાં, આબાદીના વખતેજ મિત્ર તે દુઃખ પડે ત્યારે મળે નહીં.

૨ પાવકો=ત્રાંબાનું નાણું, પાછથી બોલી કીમતનું.

અંધા હુંઠે આંખકું, બેહેરા હુંઠે કાન;
જો જાકું પ્રાપત નહીં, (વિ) તાકે લીધે હેરાન. ૨૬૩

સોરઠો

જેણે ન વાળ્યાં વેર, પશુ તેને પરમાણુવા;
નિંદાય તે ઘેરઘેર, પરલોકે નકે પડે. ૨૬૪

ઢાહુરા

કહતે સો કરતે નહી, તાકતે હય પરનાર;
કાલા મું લે જાયગા, સાહેબકે દરબાર. ૨૬૫

કહતે હય કરતે નહીં, ભારતે ધન ભંડાર;
કાલા મું લે જાયંગે, સાહેબકે દરબાર. ૨૬૬

કહતે હય કરતે નહીં, દયા અરે ઉપકાર;
કાલા મું લે જાયંગે, સાહેબકે દરબાર. ૨૬૭

કહતે હય કરતે નહીં, દિલસેં દુર દુરાચાર;
કાલા મું લે જાયંગે, સાહેબકે દરબાર. ૨૬૮

ગંધેસેં ગદ્દા મીલે, તો લાત લાત ઓર લાત;
ગાનીસેં ગાની મીલે, તો ખાત ખાત ઓર ખાત. ૨૬૯

રણસંગ્રામમેં મીલે તો, ધાત ધાત ઓર ધાત;
મીજલસમેં જો મીલે તો, ગાત ગાત ઓર ગાત. ૩૦૦

ખાણમેં જો દેખીએ, સખ ખાત ખાત ઓર ખાત;
સરોવર પર દેખીએ તો, સખ ન્હાત ન્હાત ઓર ન્હાત. ૩૦૧

બૂલ કબૂલ કીજીઓ, ચાલે નહીં ચતુરાર્ધ;
એક બૂલકે કારણે, દશ બૂલ લેત જુલાર્ધ. ૩૦૨

ઉદર ભરણકે કારણે, પ્રાણી કરત ધલાજ;
નાચે, યાચે, બહુબીડે, રાચે કાજ અકાજ. ૩૦૩

સાચર હંસને મનાવે, એથી માયા બેડ;
જેથી જીજળા દીસીએ, તેથી તાણી માં તોડ. ૩૦૪

મૂર્ખના સરદાર વિષે

લાઇએથી અળગો રહે, રાખી મનમાં ખાર;
પરકુટુંબમાં જઈ મળે, મૂર્ખના સરદાર. ૩૦૫

મિત્ર સાથે કપટ રમે, સ્વાર્થમાં હુશિયાર;
અરિ સાથે હેતે મળે, મૂર્ખના સરદાર. ૩૦૬

ભેદર પોષણુ કારણે, જે અનનો દેનાર;	
તેનું માથું કાપશે, મૂર્ખનો સરદાર.	૩૦૭
શ્રીના ફંદ વિષે સદા, મસ્ત બની રહેનાર;	
છાંડે કુળની લાજને, મૂર્ખનો સરદાર.	૩૦૮
સદ્ગુણને અળગા કરી, દુર્ગુણને ધરનાર;	
સમજાવ્યો સમજે નહીં, મૂર્ખનો સરદાર.	૩૦૯
સાજનું ભાંગ્યું કરે, નખખોદ કામ કરનાર;	
નવરો જે બેસી રહે, મૂર્ખનો સરદાર.	૩૧૦
જન્મી ઊંચા કુળમાં, કુકર્મનો કરનાર;	
નીચો તે અંતે ઠરે, મૂર્ખનો સરદાર.	૩૧૧
કામ, ક્રોધ અરૂ લોભને, ચાહે વારંવાર;	
દયા સહ વેરી ગણે, મૂર્ખનો સરદાર.	૩૧૨
ધધરને સૌ જન કહે, જગનો સરજનહાર;	
કદી ન માને મન વિષે, મૂર્ખનો સરદાર.	૩૧૩
વૃદ્ધ જનોની આગળે, લાજ ધરે ન લગાર;	
મશ્કરીઓમાં જે રમે, મૂર્ખનો સરદાર.	૩૧૪
પરનું સાઈં દેખીને, છર્ષા કરે અપાર;	
પોતાની મેળે બળે, મૂર્ખનો સરદાર.	૩૧૫
ગરીબને દુભાવીને, ફાંસાનો દેનાર;	
લુચ્ચાથી ડરતો રહે, મૂર્ખનો સરદાર.	૩૧૬
અણખપતું ખાતાં બધું, લેશ ન કરે વિચાર;	
માન ગુમાવી દુઃખ લે, મૂર્ખનો સરદાર.	૩૧૭
એકની વાત સાંભળી, જઈ બીજને કેહેનાર;	
એને પણ સૌ માનજો, મૂર્ખનો સરદાર.	૩૧૮
વિના કારણ કળ્યા કરી, ખટપટ કરે અપાર;	
રાખી થાપણુ ઝાળવે, મૂર્ખનો સરદાર.	૩૧૯
માતપિતાએ જે કર્યા, આજ લગી ઉપકાર;	
લેશ માત્ર સમજે નહીં, મૂર્ખનો સરદાર.	૩૨૦
પનઘટસે ^૧ પન ઘટત હે, પનઘટ વાકો નામ;	
તુલસી પન કેસે રહે, પન ઘટવેકો ઠામ.	૩૨૧
સાઈં તોએ નાતડે, ખોખલી તોએ વેહેલ;	
વસમું તોએ સાસડે, ધરડો તોએ ઘેઝ.	૩૨૨

૧ પનઘટ=પાણીનો ઘાટ, જ્યાં સ્ત્રીઓ પાણી ભરે છે. પન=આખર.

વેપારે વાણીઓ, રણુ જણાય રજપૂત;	
અધીરાઇએ અધીંગના, કુટાણે સપૂત.	૩૨૩
ઓછી કુખે ^૧ અવતર્થી, પાપ તણો નહીં પાર;	
અણુખુટે મરવું પડે, લેખ લખ્યા કિર્તાર.	૩૨૪
કર્મમાં જે લેખ લખ્યા, તે મિથ્યા નવ થાય;	
રંક મટી રાખ બને, રાખ રંકજ થાય.	૩૨૫
કવિ, પંડિત એર ચતુર નર, વેશ્યા, બટ, નટખટ;	
ઇનસે કપટ ન કીજીએ, ઇનકે રચે કપટ. ^૨	૩૨૬
નાની તોએ નાગણી, ચમરી તોએ પુંછ;	
મિણુનો તોએ માટીડો, ભાંગી તોએ ભર્ય.	૩૨૭
છાંટો તોએ થોરનો, થોડી તોએ ધુંચ;	
તણુખો તોએ આગનો, ભાંગી તોએ ભર્ય.	૩૨૮
દુશ્મન તોએ બાંધવો, ધર્મી તોએ તુચ્છ;	
કણી તોએ સુલેમાની, ભાંગી તોએ ભર્ય.	૩૨૯
જાંખી તોએ દેવની, મૂર્ખ તોએ ગુચ્છ; ^૩	
ફાટેલ તોએ ખાસડાં, ભાંગી તોએ ભર્ય.	૩૩૦
ઝીણી તોએ રાઇડી, ^૪ પાંખી તોએ મુચ્છ;	
ધરડો તોએ ગરાસિયો, ભાંગી તોએ ભર્ય.	૩૩૧
લોંડી તોએ રાજની, સાફ તોએ મસાણુ;	
ફૂવેડ તોએ કામિની, બાળે તોએ ભાણુ.	૩૩૨
જેવો તોએ ચુડલો, ધરડો તોએ તુખાર; ^૫	
હીણો તોએ દીકરો, સારો તોએ સુનાર. ^૬	૩૩૩
જુંપડું તોએ ગાંઠનું, ^૭ થોડું તોએ ઝેર;	
ધર્મી તોએ ઠીમરા, નાનો તોએ શેર.	૩૩૪
ઢીંકો તોએ હેતનો, થોડો તોએ વર્ષાદ;	
સારો તોએ તરકડો, થોડો તોએ પ્રસાદ. ^૮	૩૩૫

૧ ઓછી કુખે=નીચને પેટ. અણુખુટે=આવરદા ખુટ્યા વગર. ૨ કપટ રચેલાં છે તે કવિ, પંડિત, ચતુર નર, વેશ્યા, બટ(વિદ્વાન) ને નટખટ (ચોહાચેલાં)નાં રચેલાં છે, માટે એટલાથી કપટ કરવું કે રમવું નહીં. કારણ કપટ પકડાઈ જાય. ૩૨૭ થી ૩૪૩ આટલા પદાર્થ હલકા લાગે, પણ હલકાભારે ગણવા નહીં, વિવેક રાખીને ગણતરી કરવી. ૩ એકસંપ કરેલો જથ્થો. ૪ રાઇડી=રાઇનો દાણો. ૫ તુખાર=ચોડો. ૬ સુનાર=સારો તેજ ચોર. ૭ ગાંઠનું=પોતાના પૈસાથી બાંધેલું. ૮ પ્રસાદ=કૃપા, પ્રસાદીની મીઠાઈ.

વરોળ ^૧ તોએ ગાવડી, અજવાળી તોય રાત;	
પાલ્યો તોએ કેસરી, ઓરમાન તોએ માત.	૩૩૬
બાળક તોએ સિંહનું, બચ્ચું તોએ બાળ;	
ભાંગેલ તોએ લાકડી, જુનો તોએ રિવાજ.	૩૩૭
મુઝદાલ તોએ વાળાવીઓ, પુટેલ તોએ બોખ;	
દત્તક તોએ દીકરો, નાનો તોએ ગોખ. ^૨	૩૩૮
થોડી તોએ ઓળખાણુ, સાદો તોએ વેષ; ^૩	
કટાયેલ તોએ નાણું, ભૂખેલ તોએ દેશ.	૩૩૯
હલકી તોએ પેરામણી, મૂરખ તોએ ભાઈ;	
ધરડો તોએ પેહેલવાન, ગરીબ તોએ જમાઈ. ^૪	૩૪૦
સારો તોએ ઢેડીઓ, થોડો તોપણુ ગરાસ;	
કમૂળ ^૫ તોએ દીકરો, મીઠી તોએ છાસ.	૩૪૧
પાલ્યો તોએ કુતરો, થોડું તો પણુ કરજ;	
નાની તોએ નાગણી, દુઃખણી તોએ પરજ. ^૬	૩૪૨
ખોટું તોએ જડાડિ નંગ, ખોટો તોએ રંગ;	
ભડ તોએ આલણો, સારો તોએ કુસંગ.	૩૪૩
ન ખાધું ન ખરચ્યું, ન પરહથ દેવાણું;	
વિહલ કહે સુનું થાશે, આ જો ખડકાણું છાણું.	૩૪૪
પુત્રી પિહેરમાં રહી, ભલે કરે ગુલતાન;	
પણુ તે શોભે સાસરે, કાં શોભે રમશાન.	૩૪૫
વગર વિચાર્યું વોહોરીને, ગાડે લાવ્યા સલ;	
ગાલાવીધી ગાવા ઘેડી, અમે જીત્યાં ટોડરમલ.	૩૪૬
અથ ઊપર બેઠા છતાં, માથે રાખ્યો ભાર;	
મૂકયાં ખોલે ખાસડાં, એ પણુ એક ગમાર.	૩૪૭
પશુ ધડતાં નર ધજ્યો, જુલે સિંગ અરૂં પુંછ;	
તુલસી પ્રભુકી ભક્તિ બિન, ચિક્ક ડાઢી ચિક્ક મુછ.	૩૪૮
શોભે સાના સમયમાં, વિણુ સમય નહીં માન;	
વૃદ્ધપણે વરણાગી નર, ધરે થાય નાદાન.	૩૪૯

૧ વરોળ=વંધ્યા. ૨ ગોખ=હવા ખાવા મુકેલું છતું. ૩ વેષ=સાદો પણુ ડોળવાળો. ૪ જમાઈ ગરીબ હોય પણુ માન આપવા જોગ ખરો. ૫ કમૂળ=કુખાત. ૬ પરજ=દેશ.

ચોખરા-(સાખી જેવા)

ગામ ભારતાં, ધાડ પાડતાં, એ રજપુતનું ટાણું;	
ઢેડ એવા ધંધા કરે, એ તે આપા ^૧ કાણું.	૩૫૦
નાતો ગયો, મેવાડ ગયો, ગયું ધીરધારનું ટાણું;	
સારે ઘેરથી સંપ ગયો, એ તે આપા કાણું.	૩૫૧
ધરમ ગયો શરમરે, ગઈ, ગયું માણસનું સાણું;	
વાડ વેલાને ખાવા બેઠી, એ તે આપા કાણું.	૩૫૨

કુંડલિયો

સુન્ના લેને પિયુ ગયે, સુન્ના કર ગયે દેશ,	
સુન્ના લાવે ન પિયુ મીલે, રૂપા હો ગયે કેશ;	
રૂપા હો ગયે કેશ, રૂપ સખ રોય ગુમાયો,	
ધર બેઠ પિછતાર્છ, પિયુ અજહુ ન આયો;	
કહે ગિરધર કવિ રાય, લોન બિન સખ અલોના,	
જખ જોખન ટલ જાય, કહા લેઈ કરીએ સુન્ના.	૩૫૩

સોરઠા

કહેતાં ન આવે પાર, રાજ યઈ રંગડતા;	
એ રાજ નહીં ગમાર, સાચું સોરઠીઓ ભણે.	૩૫૪
નિલ નિલ નવલાં ખાય, બીજને આપે નહીં;	
ધૂળ પડી એ કમાઈ, સાચું સોરઠીઓ ભણે.	૩૫૫
પરધેર માગે માન, બીજને આપે નહીં;	
એ માણસ હેવાન, સાચું સોરઠીઓ ભણે.	૩૫૬
ઘેર ઘેર ચોવટ જાય, પોતાની બીજ કરે;	
ધુડ પડી ડહાપણ માંય, સાચું સોરઠીઓ ભણે.	૩૫૭

દંત વિષે

દંતા તુજને દિલ દઈ, ચીજો બહુ ચખાડીઆ;	
પણ નાગા સાથે નેહ, હાડાં પેહેલાં હાલીઆ.	૩૫૮

દંત કહે છે

અમને ન દેશે દોષ, આવેતુ તે જીવહ્યા;	
હૃદયે ન ધરશે રોષ, પેઠાં પ્રતિમા પાળશે.	૩૫૯

૧ આપા=ગામ ધણી; કહી લેઈ "આપા" કહી બોલાવે છે. ૨ શરમ=મર્યાદા, માન.

કહી કહી ચીજો ખવરાવીયા, ડાહો પછી દેહ;
હાડાં પેહેલા હાલીયા, નાગા સાથે નેહ. ૩૬૦
રગડ દુધદાંતને પાયાં, માંખણ ખવરાવ્યાં મથી મથી;
ઢાંક્યાં હાડ કહે ભેગા ચાલશું, નાગાને શરમ નથી. ૩૬૧
આવ્યાં જે બિહરતેહ, ધોખો મન ધરીએ નહીં;
જન્મ સંગાથી જેહ, પેઢાં પાર બિતારશે. ૩૬૨
એની જડે નહીં જગમાં જોડ, નખતર માડુ નિપજે;
આઝાં બાવળ ખોર, કેસર છોડ તો ક્યાંક છે. ૩૬૩
ઢોહરો

એ ભેણી, એ લંગડા, એ આંખો એ માળ;
પણ જેની હેડી હલ ગઈ, વાકે ખુરે હવાલ. ૩૬૪
સોરઠા

ધરમાં ધન અપાર, ગરીબાઈ ગાતો કરે;
ધુળ પડી ધનમાંહે, સાચું સોરઠીઓ બણે. ૩૬૫
પોઢે પલંગે નિત, ખીજને પથારીઓ;
એ હેવાનની રીત, સાચું સોરઠીઓ બણે. ૩૬૬
ખોટાં બોલે રાજ, ખીજને ખોટા કહે;
તેનો પડે ન બોજ, સાચું સોરઠીઓ બણે. ૩૬૭
રખડે રાંડો માંહે, ખીજની વાતો કરે;
બળા એની મોટાઈ, સાચું સોરઠીઓ બણે. ૩૬૮
નિશો કરે નાદાન, ખીજની નિંદા કરે;
એ શોભે સ્મશાન, સાચું સોરઠીઓ બણે. ૩૬૯
વાગ્યો ઝેરી રોપ, અમૃતની આશા કરે;
એ રોપ નહીં પણ ખોપ, સાચું સોરઠીઓ બણે. ૩૭૦
વંદેલનો વેપાર, અર્ધી રાતે આળસે,
તે મોત વિના મરનાર, સાચું સોરઠીઓ બણે. ૩૭૧
કરવાં કર્યારી કામ, દાનતો હરામની;
એ મરવાનાં કામ, સાચું સોરઠીઓ બણે. ૩૭૨
બેઠ ધર્મનું નામ, કામ અવળાં તે કરે;
એ તો ખોજનાં કામ, સાચું સોરઠીઓ બણે. ૩૭૩

૧ ડાહો ચાલી રહે તે પછી શરીરમાં નય. ૨ ખોજ=વ્યંજન, નાંજ.

રાખી ધર્મનો ડોળ, ધુતવાના ધંધા કરે;	
એ તો જશ ગતાઓળ, સાચું સોરડીઓ ભણે.	૩૭૪
ડીંદે ચોળી ખાખ, સિદ્ધ થઇને ધુમતો;	
અંતે રેહેશે રાખ, સાચું સોરડીઓ ભણે.	૩૭૫
બેસે થઇને સિદ્ધ, સુકા ગાંજે પુંકતો;	
તે શઠ પણ નહીં સિદ્ધ, સાચું સોરડીઓ ભણે.	૩૭૬
કરમાં પકડી માળ, બોળા જનને ભમાવતો;	
એ માળ નહીં પણ જાળ, સાચું સોરડીઓ ભણે.	૩૭૭
ઘોડે થઈ અસ્વાર, ગામ સિમ જેતો ફરે;	
એજ ખરો દરબાર, સાચું સોરડીઓ ભણે.	૩૭૮
નાંખી મુઝે હાથ, બળિયા સાથે બાઝતો;	
તેનો કરજે સાથ, સાચું સોરડીઓ ભણે.	૩૭૯
હાકતે ^૧ ભીડી હામ, બપ પલાણે દોડતો;	
એ રાજપુતી નામ, સાચું સોરડીઓ ભણે.	૩૮૦
પડકારે નાંખે પલાણુ, ^૨ જે તુરત વારે ચડે;	
એ શરાનાં અંધાણુ, સાચું સોરડીઓ ભણે.	૩૮૧
હાકલે હારી જાય, જાય મુતર બિભે વાંજણુ; ^૩	
એ કાયર કહેવાય, સાચું સોરડીઓ ભણે.	૩૮૨
તરસી માનાસાધ, ^૪ તેને પાવા નીકળ્યો;	
એ તો રક્ત ^૫ પી ધરાઈ, સાચું સોરડીઓ ભણે.	૩૮૩
ડાહાપણુ ડાયરા માંહે, પગલાં તો પાછાં ભરે;	
જલેલ કરે નહીં કાંઈ, સાચું સોરડીઓ ભણે.	૩૮૪
થોભાનો બહુ ઠાઠ, ગોંઠણુ ગોંઠા બાંધી બેસતો; ^૬	
એ થોભા નહીં પણ ભાઠ, સાચું સોરડીઓ ભણે.	૩૮૫
રંગે કાળા કેશ, વેશ બજવે નહીં વેહેવારમાં;	
એ રંગ નહીં પણ મેશ, સાચું સોરડીઓ ભણે.	૩૮૬
તસખી લેઇને હાથ, ચોવટો ચોરે કરે;	
એ નહીં સખળાનો સાથ, સાચું સોરડીઓ ભણે.	૩૮૭

૧ શરાનાં લક્ષણ-યુમ પડે તેજ વખત હાંમ ભીડીને જપપલાણુ એટલે ઘોડા જપર બધો સાજ માંજ્યા વગર ફક્ત ડળી લગામ ચડાવી ઘોડા જપર ચડીને યુમ કે ધર્મગાણાંની જગાએ દોડે તે ખરા રાજપુતની વટ કહેવાય. ૨ પલાણુ=ઘોડા જપર નાંખવાનો સાજ. ૩ વાંજણુ=ચોરણુ, ઇજાર. ૪ માનાસાધ=તલવારની સારી ભત. ૫ રક્ત=રોહી. ૬ પગે ફાળીયાની ગોંઠાવાળી બેસવાની એક રીત છે.

કરણ, વીર ને ભોજ, જેનાં અમર નામ છે; ખીજ ખોવાના બોજ, સાચું સોરડીઓ ભણે.	૩૮૮
દીવાન મેર ને ભાણ, સુસ્તાન ને કુંભો થયા; હતા હીમતોની ખાણ, સાચું સોરડીઓ ભણે.	૩૮૯
ખેડાં ઝોડાં ખાય, વાટો કસુંખાની જીવે; એનાથી શું થાય, સાચું સોરડીઓ ભણે.	૩૯૦
વાતે વીસરી જાય, તે વાહારોમાં શેણે ચહડે; થરથર કાયા થાય, સાચું સોરડીઓ ભણે.	૩૯૧
હીરો આબ્યો હાથ, અભણ્યો ઝોળખે નહીં; જણ્યા નહીં જગનાથ, સાચું સોરડીઓ ભણે.	૩૯૨
સારે સગાં થાય, ગરીબીમાં કાઈ ગણે નહીં; મનમાં સમજી જાય, સાચું સોરડીઓ ભણે.	૩૯૩
સમાણસનો સંગ, કમાણસ કરે નહીં; એનો નહીં ધડો કે ઢંગ, સાચું સોરડીઓ ભણે.	૩૯૪
કમાણસનાં કલાં, સમાણસ સાંભળે નહીં; જે બગડે ખોલે વલાં, સાચું સોરડીઓ ભણે.	૩૯૫
ધરધરણીની ધુંસ, મન માની મોજો કરે; કહેતાં કાઢે હુસ, સાચું સોરડીઓ ભણે.	૩૯૬
એ તો વશમી વાટ, સંગતો થાવી સંતની; ધડતાં ન આવડે ઘાટ, સાચું સોરડીઓ ભણે.	૩૯૭
બકતાણીની ભાજ, ભગતને ભૂલી ગયા; એ બકતોમાં નહીં માલ, સાચું સોરડીઓ ભણે.	૩૯૮
છાણું પાણીની સોજ, ^૧ પણ મનમાં નહીં; માણસે ખીજ મોજ, સાચું સોરડીઓ ભણે.	૩૯૯
જોઈ ખીજનાં જોણ, ઊકાદો બહુ આદરે; એ લાલા માલાનાં ધોણ, સાચું સોરડીઓ ભણે.	૪૦૦
ગીરાસીઆ જાત ગમાર, સેજમાં ^૨ સમજે નહીં; ઝટ કાઢે તલવાર, સાચું સોરડીઓ ભણે.	૪૦૧
મુએ માંડી મોકાણ, જીવતાં કાઢ્યે જણ્યા નહીં; એ તો દેખાડા જાણે, સાચું સોરડીઓ ભણે.	૪૦૨

૧ સોજ=સગવડ.

૨ સેજ=આંખની ધારમ.

કામ બેસી ના કરે, જેનાં રાજપુતી હાડ છે;	
એ તો મારે કાં મરે, સાચું સોરડીઓ ભણે.	૪૦૩
તરકકાથી તંત, કાઈ દી કરીએ નહીં;	
આણી દેશે અંત, સાચું સોરડીઓ ભણે.	૪૦૪
હેર વાટે બે મલે, ઓળખે તોય યોક્ષીશ માં;	
મુકશે છરી ગળે, સાચું સોરડીઓ ભણે.	૪૦૫
કરજે શ્રાનાં કામ, રોતલ સંગ રમીશ માં;	
રેહેશે અમર નામ, સાચું સોરડીઓ ભણે.	૪૦૬
ભરજે ભડથી બાથ, રાંકને રંભડીશ માં;	
રાજ બગને નાથ, સાચું સોરડીઓ ભણે.	૪૦૭
નિત નિત નાહાવા જાય, પણ મન ચોખું મળે નહીં;	
એ ચોખો ન કહેવાય, સાચું સોરડીઓ ભણે.	૪૦૮
વાહાલો થાવા વાત, જેને ત્યાં ત્યાં કરે;	
એ ખરો કમજાત, સાચું સોરડીઓ ભણે.	૪૦૯
કહે નીર જ્યાં સો હાથ, ત્યાં હોય નહીં કાંકરે;	
અને નાથો નાથ, ^૧ સાચું સોરડીઓ ભણે.	૪૧૦
દગલે ધન કમાય, સંધરે પણ ખરચે નહીં;	
તે પરને હાથ જાય, સાચું સોરડીઓ ભણે.	૪૧૧
સંધરી રાજ થાય બહુ, કપાય કાળજી કાઢતાં;	
એ ત્રિણ ખાપણે જાય, સાચું સોરડીઓ ભણે.	૪૧૨
દાટે ધન પાતાળ, ગળેથી છુટે નહીં;	
એ ખરેખરો રખવાળ, સાચું સોરડીઓ ભણે.	૪૧૩
ધન દેખી રાજ થાય, વાવરે તો વસનું ધણું;	
તે હાથ ધસંતો જાય, સાચું સોરડીઓ ભણે.	૪૧૪
ખવરાવે ને ખાય, મનકું મોકું રાખીને;	
તેને વાહાલો ^૨ સહાય, સાચું સોરડીઓ ભણે.	૪૧૫
છોડીને ઘરખાર, ભરમ લગાવી ભાગીયા; ^૩	
પણ મમતા હાલી લાર, પાછા ગામમાં લાગીયા. ^૪	૪૧૬

દોહરો

સાફ કોઈનું સાંખે નહીં, પેટમાં ઝાઝા લાળા;
રાંડીરાંડનો રંડીઓ, તેવી ગરાસીઆની માળા.

૪૧૭

^૧ નાથ નાથો=બળદ જેવો ગણીને નાથ નાથો.

^૨ વાહાલો=પરમેશ્વર.

^૩ ભાગીયા=નાહા.

^૪ લાગીયા=પાછા ઘેર આવ્યા.

સિંચો તથ તરવર ભયો, કાટયો તથ ભયો જહાજ;
 નીર ન બોલે કાણકું, બાંહે ગ્રહેકી લાજ. ૪૧૮
 પારો માંખી પેટમાં, રહે ન ઝાઝી વાર;
 પારો પુંઠથી નિકળે, માંખી મુખથી બહાર. ૪૧૯
 નારી ધરનું નાક છે, નારી સુત દેનાર;
 નારીથી પંકાય છે, નારી સુખ આધાર. ૪૨૦
 નારી વિણ નિદાય છે, નારી વિણ નહીં સુખ;
 નારી વિણ નહીં આખર, નારી વીસારો દુઃખ. ૪૨૧

સોરઠો

સારો જોઈ સાથ, ગામતરે^૧ નીકળ્યાં;
 કયો ન લાંબો હાથ, મુંઝાણું બહુ માવલા. ૪૨૨

દોહરા

વૈષ કહે દરદ થયું, જોષી કહે ગ્રહ વાત;
 ભૂવો કહે ભૂત પ્રેતનું, ધર નડતર શી જાત. ૪૨૩
 બડે બડે સખ કેહેત હય, બડે બડેમે ફેર;^૨
 સરિતા સખ મીઠી લગે, સમુદ્ર ખારો ઝેર. ૪૨૪

“કવિત”

સજ્જન પુરૂષનાં લક્ષણ

સહત સંતાપ આપ, પરકો મીટાવે તાપ,
 કરણકો દુમ શુભ, હાયા સુખકારી હય;
 દોષ દિલ નાંહી લેવે, શરન આયે શિશ દેવે,
 પરમાર્થ વૃત્તિ જનકું, સદા પ્રાણ પ્યારી હય;
 શ્રવણ ક્ષમાવાન, કાટીપતિ અભિમાન નાંહી,
 જ્ઞાનકો નિધાન, ભાન, ગંભીર ગુણ ધારી હય;
 કહત હે કવિ ગંગ, સુનો મેરે દિલ્લીપતિ,
 વિશ્વમે વીરલ કોઈ, સજ્જનકો બલિહારી હય. ૪૨૫

દુર્જનનાં લક્ષણ

અકારણ દ્વેષ કરે, ધર્ષામે અંગ જરે,
 રંગ દેખી રીઝે નાહો, દષ્ટિ દોષ બડો હય;
 આપકો ન કરે કાજ, પરકો કરે અકાજ,
 લોકનકો છોડી લાજ, અસૂયામે અજો હય;

મન બાની કાયા કુર, ઓરનકું સંતાપે સુર,
કામ કોધ હે હજુર, બિધિને કયું ધબો રે?
કહત હે કવિ ગંગ, શાહનકે શાહ સુનો,
દુનિયામે દુઃખ એક, દુરિજનકો બડો હય. ૪૨૬
દોહરો

બમન હોકે ચોરી કરે, રિધવા હોકે ચાવે પાન;
સતિ હોકે રણસે હઠે, બિનકે જન્મ અકારણ જન. ૪૨૭
સોરઠા

જેની જોષએ જોડ, જોતાં તે જડે નહીં;
કાંઈક ખાપણ ખોડ, સાચું સોરડીઓ બણે. ૪૨૮
ગયાં પારસ ને પતિયાર, જળ ગયાં જમી ગઈ;
ચાંપા^૧ ભેગાં ચાર, મહાત્મ ગયાં તે મળીના. ૪૨૯

દોહરો

પાળે નાચે પારેવડાં,^૨ વગડે નાચે મોર;
પરણ્યા એટલા માનવી, ખીળ હરાયા ઢોર. ૪૩૦
કાચા ઘટમાં કાંકરો, જો કદિ પેસી જાય;
નીકળતાં નીકળે નહીં, કરીએ કાટી ઉપાય. ૪૩૧
મન ઢોંગી મન ધુર્ત છે, મન મેગળ સમાન;
મન સુધરે તો મિત્ર છે, નહીં તો શત્રુ સમાન. ૪૩૨
દમયંતી સીતા સતી, દ્રૌપદી બઈ દુઃખ પાત્ર;
બિનકે દુઃખકા તોલ કર, ભવ દુઃખ હય કોણુ માત્ર. ૪૩૩
કાજલ તજે ન શામતા, મોતી તજે ન શ્વેત;
દુર્જન તજે ન કુટિલતા, સજ્જન તજે ન હેત. ૪૩૪

કુંડલિયો

હિંદુ કહે સો હમ બડે, મુસલમાન કહે હમ,
એક મુંગડી દો ફાડ હય, કોન જાદે કોણુ કમ;
કોન જાદે કોન કમ, કબી કરનાં નહીં કજબા,
એક ભગત હે રામ, દુગ્ધ રેહેમાનસે રજબા;
કહે દીન દરવેશ, સરિતા મીલતી સિંધુ,
સબકા સાહેબ એક, એક મુસલમાન એક હિંદુ. ૪૩૫

૧ ચાંપરાજવાળો કાઠી બારવડીઓ હતો છતાં એકવચની, બિહાર, પ્રામાણિક અને
એને હાય આવેલાંની હાથપાસ સંભાળથી મેમાની કરનાર હતો. ૨ પારિવડો=અશુભ.

છપ્પય

સર સર હંસ ન હોત, બાજ ગજરાજ ન દરદર,
તર તર સુકલ ન હોત, નાર પતિવ્રતા ન ધરધર;
તન તન સુમતિ ન હોત, મોતીજલ બિદુ ન ધનધન,
ફન ફન મણિ ન હોત, સર્વ મલ્યા નહોં બનબન;
રણુરણુ હોય ન શર સખ, સર્વ ન હોય ન ભક્તિ ભર,
નરહર કવિ સુકવિતા, સર્વ ન હોય એક સર. ૧ ૪૩૬

દોહરા

કરવત, કાતર, કુજન, એ વેરી જીદાં કરંત;
સુધ સુહાગો સજન, એ લાંબાંતે સાધંત. ૪૩૭
ધરતી નિલ નવેરડી, કેની ન પુરી આશ;
કેતા રાવ રમ ગયે, કેતા ગયા નિરાશ. ૪૩૮
જીવીએ તો જશ લીજીએ, શકર જેડા સેજ;
મરી જાવું માનવીએ, રહે બલેરાં વેજ. ૪૩૯
જી, બણીએ બલાંતે, નગુણાને પણ જી;
નગુણા ન હોત જગમાં, તો બલા સંભરત કીં. ૪૪૦

સોરઠા

પલપલમાં કરે પ્યાર, પલપલમાં પલટે પરા;
એ મતલબના ચાર, રીત ન જાણે રાજઆ. ૪૪૧

દોહરા

દાંતે લુણ જે વાપરે, કવળે જાણું ખાય;
ડાણું પડણું દાખી સુએ, તે ઘેર વેઠ ન જાય. ૪૪૨
ખેતી, પાંતી, વિનતી, પુંકતી ખંજવાર;
એતાં નહોં પરહયડે, આપ કરનકો સાર. ૪૪૩
લજ રખતો જીવ રખે, લજ વિણ જીવ મ રખ;
એતો માણું સાંચાં, રખે તો દોનું રખ. ૪૪૪
લાંગા લાવ સંસારકા, દીયા ન બજયા દોય;
ન દીયા ન બજયા, ગયા જન્મારા ખોય. ૪૪૫

પરનારીની પ્રીત

અગ્નિમાં બળવું બહું, બહું વિષનું પાન;
શિયળ ખંડિત ના બહું, નવ કાંઈ શિયળ સમાન. ૪૪૬

પતિવ્રતા

લટપટ પગ ધરણિ ધરે, અટપટ બોલે બેન;
પિયુસે કુછ ખટપટ ભઈ, સો ટપટપ ટપકે નેન. ૪૪૭
ખિન બયઠે, ખિન બઠે, ખિન ખિન વાડી હોય;
ધાયલસી ધુમત શીરે, મરમ ન જાને કોય. ૪૪૮

સૌરઠા

(પ્રભુ પ્રાર્થના)

અરજ બરમાં ધાર, હે ગિરજના પતિ;
હવે દુઃખ દરિયેથી તાર, વાહાલા વહાઈ^૧ થઈ મને. ૪૪૯
બ્યાધ વાદળ જાણુ, વરસે ઈંદ્રોધાર આ;
પ્રલય કરે મુજ પ્રાણુ, ગિરિધર થઈ બગાર તું. ૪૫૦

પ્રાસ્તાવિક (પરચુરણુ)

બાલસે^૧ ખ્યાલ,^૨ બડેસે^૩ બિરોધ,^૪ અગોચર^૫ નારસે નહીં હસીએ,
અજસે^૬ લાજ, અગનસે^૭ જોર, નીર અગનમેં ના ધસીએ;
બેલકું નાથ, ઘોડેકું લગામ, હસ્તિકું અંકુશમેં કરીએ,
કવિ ગંગ કહે સુનો શાહ અકબર, કુરસે^૮ દુર સદા બસીએ. ૪૫૧

એક બાઈ જાસનું માટલું (હાલું) બરેલું લઇને આવતી હતી, તેવામાં
એક રાજા ઘોડા પર બેસીને આવતો હતો તેની હડફેટ લાગી એટલે જાસનું
માટલું પડી ગયું. માટલું પુટી ગયું, જાશ ઢળી ગઈ, પણ બાઈને કશી દિલગીરી
થઈ નહીં, એવું જોઈ રાજાએ પૂછ્યું કે, ‘તાં માટ પુટી ગયું, જાશ ઢોળાઈ
ગઈ તેની દિલગીરી અમને થાય છે, અને બાઈ, તને કાંઈ લાગતું જણાતું
નથી તેનું કારણ શું?’ ત્યારે બાઈ કહે છે:—

નૃપ માર ચલી અપને પિયાસે, પિયા સર્પ ડર્યો, દુઃખમેં પર હું,
લે ગયે ચોર બિદેશનકું, જાન બેચ દીની ગુણિકા ધરહું;
પાપ સંગ ભયો જલનેકું ચલી, નિર પૂર ભયો નિરમેં ચલહું,
છત્રપતિ મહારાજ સુનો, અબ જાશકો શોચ કહા કરી હું? ૪૫૨

બાવાર્થ:-હું પરણી પછી લાંના રાજાએ મને ઉપાડી; તે રાજાને મારીને
મારા પરણેત પતિ સાથે નાહી, તે મારા સ્વામીને વગડામાં સર્પ ડર્યો ને

૧ વહાઈ=રક્ષક. ૨ ખ્યાલ=રમત. ૩ બિરોધ=વેર, કણ્ઠ્યો. ૪ અગોચર=જાણીતી
નહીં તે. ૫ અજસે લાજ=ખાતાં શરમાવું. ૬ કુરસે=કપડ. ૭

મરી ગયો. હું વગડામાં ચાલી, ત્યાં ચોરો મને પકડીને મને પરદેશ લેઈ ગયા ને ગુણિકાને ત્યાં વેચી. ત્યાં મહાપાપનો ધંધો કરવાથી ડરીને નદી કીનારે બળવાને નાહી, ચેહ ખડકી બળવા તૈયાર થઈ, ત્યાં નદીમાં ઓચિંતું પુર આવવાથી ચેહ ને હું તણાયાં, તે હું જીવતી નીકળીને હવે શું કરવું તેનો વિચાર કરવા અહીં રહી છું ને જાશ વગેરે લાવી વેચી પેટ ભરું છું. તેમાં આપના ઘોડાની હડફેટથી માટ પુટી ગયું. આટલા સંસ્કાર થયા, મોટાં દુઃખ પડ્યાં, તો હે જીવપતિ મહારાજ આ જાશનો અફસોસ શું કરવો? તે પણ ભાવિ.

કવિત

બિના જલ કુપ કહા, બિના તેજ ભૂપ કહા,
બિના ગુન રૂપ કહા, ત્રિયાકા બખાનવો;
કાલરીકા ખેત કહા, કપટીકા હેત કહા,
દીલ બિન દાન કહા, ચિત્તમાં ન આનવો;
બિના તપ બેગ કહા, બિના જ્ઞાન ભોગ કહા,
સપુત બિન પુત કહા, દુખ્યો કુલ જનવો;
જિહ્વા બિન મુખ કહા, નેન બિન નેન કહા,
રામનામ બિના મુખ, પશુહી પેહેચાનવો.

૪૫૩

શૂરવીરનું અંગ

મમત તજ્યો, માયા તજી, તજ્યા તત ઉચાટ;
અણુગમતો કરી આત્મા, એક વહાલી વૈકુંઠવાટ.
આગે પગ તો પત રહે, પીછે પગ પત જાય;
બાગાં ખેડે બહાવરે, વાકું રંગ ચડાય.

૪૫૪

૪૫૫

(ભાવાર્થ) શત્રુની સામે આગળ પગ એટલે દૃઢતા રાખવાથી (પત) આખર રહે છે, ને પાછો પગ કરવો એટલે પુંક દેખાડવાથી પત જાય છે. માટે એક વાર હઠેલા ચોદા પાછા વળી પગ ખોડી સંગ્રામ કરે તેને રંગ છે, સાબાશ છે.

દો દો તરકસ બાંધકર, સખી કહાવત શર;
કામ પડે જળ દેખીએ, કીસકે મુખપે નર.

૪૫૬

(ભાવાર્થ) બખે તલવારો બાંધી બધા શૂરા કહેવરાવે છે, પણ કામ પડે અગર મામલો જાગે ત્યારે જોવું કે, કોના મોં ઉપર નર રહે છે. એટલે મોં ઉપર આટા ઉડતા ન જણાય તેજ ખરો શૂરવીર.

ઝાલર બળે ભક્તજન, બંધ બળે રાજપૂત;

એતા ઉપર ના જગે, તો આઠો ગાંઠ કપૂત. ૪૫૭

(ભાવાર્થ) ઝાલર એટલે આરતી વાગે ત્યારે હરિનો ભક્તજન દર્શન કરવાને તલપાપડ ન થાય અને બંધ એટલે ભુમધ્વો ઢોલ અથવા રણતુર વાગે ત્યારે રાજપૂત તલપાપડ થાય નહીં તો તેને આઠે અંગથી કપુત બાણવો.

મરદાં હારી મૂછડી, દોદો બાલ ધના;

ગંડક જેસો પુંછડો, રાખે લોક ધના. ૪૫૮

(ભાવાર્થ) મરદની મૂછના તો બળે વાળ ધણા. ગધેડાના પુંછડાં જેવા મૂછના ભારાને ભારા ધણાએ રાખે છે, તેમાં માલ શો? કાંઈ નહીં.

અમલ ખાટણુ જોગપંથ, શરૂ હુંદા કામ;

કાયર ખડગ ન વાવરે, કાયર દે નહીં દાન. ૪૫૯

(ભાવાર્થ) અમલ એટલે રાજ્યાધિકાર ખાટવો (મેળવવો) અને યોગી પુરુષના યોગ પંથે ચડવું એ કામ શરૂ કરનાં છે. કાયર કદી ખાંડું વાવરે નહીં. ખડગ ખાંડે વઢે નહીં, ને કાયર એટલે નમાલા કદિ દાન આપે નહીં.

શર ચડાવવા સારૂ સ્ત્રીઓ પોતાના પતિને કહે છે.

કંથા રણુમે પેઠકે, કાંઈ જીએ છે સાથ;

સાથી થારા તીન હય, હૈયું, કટારી, હાથ. ૪૬૦

(ભાવાર્થ) રણુમાં પેસીને હે કંથ, કાની સોબતની વાટ જીએ છો? હવે સંગ્રામભૂમિમાં તમારા સાથી ત્રણ છે: હિમત, કટારી ને બાહુબળ.

ભાગે મત તું કંથડા, તું ભાગ્યે મુજ ખોડ;

મોરી સંગરી સહેલીઆં, તાલી દે મુખ મોડ. ૪૬૧

(ભાવાર્થ) હે કંથ, તમે રણુભૂમિમાંથી નાસશો મા, તમો નાઠો મને કલંક છે, કારણ કે મારી સખી, સાહેલીઓ મોઢાં મરડીને તાળી દઈ હસશે.

ઉઠી કંથ હથિયાર લે, મેં લઈ શક્કર તુપ;^૧

પ્રાહુણારા તો મુજ બળ, રણુમાં બળ તો તુજ. ૪૬૨

(ભાવાર્થ) હે કંથ, ઉઠીને હથિયાર લ્યો, હું સાકર ને ઘી લઈ છું. મિજબાનની સેવામાં માફ બળ કામ આવે, પણ રણુભૂમિમાં તો તારું જ બળ જોઈએ.

અભિમન્યુ મહાભારતના યુદ્ધમાં જય છે ત્યારે ઉત્તરાને મળવા સાર
અભિમન્યુની માં સુભદ્રા કહે છે ત્યારે અભિમન્યુ જવાખ આપે છે,

ઉત્તરા, ઉત્તરા શું કરે? સાંભળ મારી માત;
રણમાં જ્યારે ધા પડે, ત્યારે ઉત્તરા દે નહીં હાથ. ૪૬૩

ઉત્તરા ત્યાં આવીને અભિમન્યુને કહે છે,
મારજો કે મરજો તમે, નવ દેશે પુંક લગાર;
સૈયર મેણાં મારશે, જે કાયર ફરી નાર. ૪૬૪

દોહા

શૂરા તેજ ધરે નહીં, જીવરણ કુંડે ગમાંડ;
સત અચન પાલો નહીં, જિલટ જય બ્રહ્માંડ. ૪૬૫

રણ ચડો ઠાકારો, બહુ બતાવો બળ;
રામ રખોપે આવશે, જખ મારે જેમલ. ૪૬૬
ધ્રુવ ચળે, મેર ડગે, ગમ મરડે ગિરનાર;
રણમાંથી પણ નવ ધરે, પગ પાછો પરમાર. ૪૬૭

“છરપચ”

(રાજપુતની શાખો અથવા જાતો વિષે)

પ્રથમ સાખ પરમાર, પછે સિંગોદ, સિંહાણ;
રણ્યંબ રાઠોડ, વાચા, ચહુઆણ, પઢાળા;
સોલંકી, સંખલા, બારડ, પઢિયાર, બોડાણા,
ગોહીલ ને મોહીલ, દહીઆ, ભટ્ટી, મકવાણા;
કચ્છ, મહાકચ્છ, ગુરખ, કથા લેતાપતીજ લાખવા,
એતા શૂર ભડ વીર, ખરા રાજપુત સાખવા. ૪૬૮

‘રાજપુતની શાખા વિષે વિશેષ હકીકત.

૧ પરમાર, ૨ જાલા, ૩ હાડા, ૪ બોડાણા, ૫ ચુડાસમા, ૬ ગોહીલ,
૭ મોહીલ, ૮ મહીડા, ૯ મકવાણા, ૧૦ ચાવડા, ૧૧ ડાંગર,
૧૨ નોતીઆર, ૧૩ વેગડ, ૧૪ જાડેજ, ૧૫ દહીઆ, ૧૬ કચ્છ, ૧૭
બારડ, ૧૮ રાઠોડ, ૧૯ વાચા, ૨૦ પઢીઆર, ૨૧ સરવૈયા, ૨૨ સિંહાણા,
૨૩ જેઠવા, ૨૪ રાયા, ૨૫ બાબરીઆ, ૨૬ સિખ, ૨૭ સિસોદીઆ,
૨૮ સિંગોદ, ૨૯ વઢાણ, ૩૦ ભટ્ટી, ૩૧ મહાકચ્છ, ૩૨ હળધર, ૩૩
રાયબાદા, ૩૪ સોઢા, ૩૫ સોલંકી, ૩૬ સંખલા, ૩૭ ગુરખ, ૩૮ વાધેલા,
૩૯ બોળીઆ, ૪૦ ચુડાણ, ૪૧ કથા, ૪૨ ભાડેલા, ૪૩ સુંદેલા,
૪૪ કામળીઆ.

સોરઠો (વેગડી વેગડાને પોકારે છે)

વેગડ તારી નાર, રણુ વગડે પરવશ પડી;
વેહેલી કરજે વાર, ના તો બાઇશ જીવની. ૪૬૯

(પરચુરણ)

તને વદતી બાવન વીર, નોંધણુ નવ સોરઠના ધણી;
હીણી નજરું હમીર, નહોય માવતરની મંડળિક. ૪૭૦
મળીયલ મૂઠ ધણ્યા, મન સાગર મળીયા નહીં;
તેની હામો હેયામાં રહી, દાઝ ધણેરી દાદવા. ૪૭૧

દોહરા

જ્ઞાતિ^૧ જનકું પુજલે, ઓર કહાંસે કામ;
જીતને જ્ઞાતિ જન મીલે, વોહી શાલીગ્રામ. ૪૭૨
જ્ઞાતિમાં જ્ઞાતિ થયો, થયોજ પૈસાદાર;
બહું કર્યું ન જ્ઞાતિનું, ધિક્ક પજો અવતાર. ૪૭૩

જીનાગઢના રાહા ઝેંગારની રાણી રાણુકદેવીના સંબંધમાં
બોલાતા દોહારા, સોરઠો

દોહરો

સ્વામિ, ઊઠો સૈન્ય લેઈ, ખડગ ધરો ઝેંગાર;
રાય સિદ્ધરાજે ઘેરિયો, ગઢ જીનો ગિરનાર. ૪૭૪

સોરઠો

સસલાં ને શિયાળ, એક દિ શિંગાળાં હતાં;
મરતાં રાખેંગાર, બવનાં બીલાં થઈ રહ્યાં. ૪૭૫

દોહરો

પ્રથમ પોળે પેસતાં, થયો ઠબકા ને ઠેશ;
રંડાપો રાણુક દેવીને, સુનો સોરઠ દેશ. ૪૭૬

રાણુકદેવી પરણીને આવ્યાં ને ધરમાં પેસતાં બિમરાની ઠેસ વાગી,
તે શુકન ખરાબ થયાં.

૧ જ્ઞાતિ-એટલે નાત. જે નાતમાં જન્મ થયો હોય તે જ્ઞાતિ-એટલે સહાચરણમાં,
ધર્મમાં, વેશ્યામાં સરખા અથવા શુણ્યમાં સરખા તે જ્ઞાતિ.

સિદ્ધરાજ જ્યસિંહે લડાઇ કરવા સાર ચડાઇ કરી, ત્યારે ઉપરકોટ
હેઠ તંબુ તાણીને મુકામ કર્યો. તે વખતે ઉપરથી જોનારા કહે છે,

સોરઠા

અમારા ગઢ હેઠ, કાણે તંબુ તાણીઆ;
સધરો મોટો શેઠ, ખીખ વરતાજી વાણીઆ. ૪૭૭

જવાબ:—

વાણીઆના વેપાર, જાતે દહાડે જાણુજો;
મારી રાહા ખેંગાર, ઉતારશું રાણુકદેવિને. ૪૭૮

દોહરો

ઝાંખો ભાગ્યો, ભેળ પડી, ભેદ્યો ગઢ ગિરનાર;
દુદો હમીર મારીઆ, સોરઠના શણુગાર. ૪૭૯

દુદો અને હમીર રાહાના ભાણેજ હતા તે મરાણા ત્યારે દરવાજો તુટ્યો
ને ફોજની ભેટમભેટા થઇ. તે વખતની વાત છે.

રાણુકદેવીને ઉતારીને પોતાને તાબે થવા સિદ્ધરાજે કહ્યું, પણ રાણુક-
દેવીએ માન્યું નહીં ત્યારે તેના કુંવર માણેરાને મારી નાંખવા સિદ્ધરાજે
પકડ્યો તે વખતે રાણુકદેવી કહે છે.

સોરઠા

માણેરા મત રાય, મા કર આંખો રાતીઓ;
કુળમાં લાગે ખોય,^૧ મરતાં મા ન સંભારીએ. ૪૮૦

રાહા ખેંગાર મરાણા પછી રાણુકદેવી સોહામણો સોરઠ દેશ મુકી જાય છે.

કાળી કેંગરછ^૨ મોર, ગોખે ગરવાને^૩ ચડી;
કાપી કાળજ ફાર, પીંજર^૪ દાઝ્યો પાણીએ. ૪૮૧

ઉતર્યા ગઢ ગિરનાર, તનકું આવ્યું તળાટીએ;
વળતાં ખીજ વાર, દામો કુંડ નથી દેખવો. ૪૮૨

નીચે શરીર રાણુકદેવીનું આવ્યું ત્યારે ગિરનાર, દામાકુંડનો વિયોગ
થાય છે ત્યારે કહ્યું છે. હવે ગિરનારને કહે છે,

ગોઝારા ગિરનાર, વળામણુ વેરીને કીયો;
મરતાં રાહા ખેંગાર, ખરેડી ખાંગો કાં ન થયો. ૪૮૩

૧ “ખોય”=ખોહ, એખ; લાંછન. ૨ કેંગરછ=ઠકક કરછ. ૩ ગરવો ગોખ=મહે-
લાતનો ગંભીર ગોખ, છત્તું. ૪ પીંજર=શરીર, કાળજી.

વેરીને વોળાવવા સાડ તું ગોઝારા ગિરનાર, હજી તેવો ને તેવો ઉભો
છું, શરમાતો નથી, કે રાહા ખેંગાર મરતાં તું ખળભળી પડીને કેમ નમી
ન ગયો. ત્યારે ગિરનાર પડતો હોય એમ મનમાં લાવના થવાથી રાણક-
દેવી કહે છે,

મા પડ મારા આધાર, ચોસલ કાણ ચડાવશે;

ગયા ચડાવણ હાર, જીવતાં જાતર આવશે. ૪૮૪

મારા આધાર ગિરનાર તું પડીશ નહીં, કેમકે તારા પથરાનાં ચોસલાં
ચડાવી તને કાણ ઉભો કરશે. તને ઉભો રાખનાર તો ગયા, માટે જીવતો
રહે ને ઉભો રહે, તારી જાત્રાએ જીવતો હોદશ તો આવશે.

પાટણ પોંદોઆ પછી

ખાળું પાટણ દેશ, પાણી વિણ પુરા મરે;

સરવો સોરઠ દેશ, સાવજડાસે જળ પીએ. ૪૮૫

પછી વખાણે છે:

વાઈ પાટણ દેશ, જીસે^૧ પટોળાં નીપજે;

સરવો સોરઠ દેશ, લાખેણી^૨ મળે લોખડી.^૩ ૪૮૬

ધણી મરતાં રાણકદેવી રાતી નથી એમ સમજી પાટણની સ્ત્રીઓ
રાહા ખેંગારના મુઠ્ઠા સામું ભેઈ કહે છે:

દાહરો

વાએ ફરકે મુછડી, રયણ^૪ બુકે^૫ દંત;

જીવો પટોળાં વાળીઓ, લોખડીવાળીનો કંથ. ૪૮૭

રાણકદેવી જવાબ આપે છે

સોરઠા

પાંપણને પડતે, કા(કહો)તો કુવા ભરાવીએ;

માણેરો મરતે, શરીરમાં સરણાં વહે. ૪૮૮

પાંપણના એક પક્કારામાં કુવા ભરાઈ જાય તેટલાં આંસુ પડે, કારણ
શરીરમાં તો ઝરા ને ઝરાનાં સરણાં ચાલે છે એટલું દુઃખ છે.

હવે સતી થતી વખતે રાણકદેવી કહે છે

સોરઠા

વાઈ શેહેર વઢવાણ, ભાગોળે ભોગાવો વહે;

ભોગવતો રાહ ખેંગાર, હવે ભોગવ ભોગાવા ધણી. ૪૮૯

૧ જીસે=જ્યાંહાં. ૨ લાખેણી=સારી. ૩ લોખડી=સ્ત્રીઓને ઓઢવાનું વસ્ત્ર.
૪ રયણ=ધુળી રજ. ૫ બુકે=ફરકે અથવા મ્હોટી છે.

વાયો વાય સવાય, વાએ વેળુ પરજળે;
ઉભો ત્યાં સિદ્ધરાય, સત જોવા સોરઠીઆણીનું. ૪૯૦

તેમના સંબંધમાં બીજા દોહરા

જે સાંચે સોરઠ ઘડ્યો, ઘડીઓ રાહા ખેંગાર;^૧
તે સાંચો ભાંગી ગયો, જતો રહ્યો હુહાર. ૪૯૧
આંગણુ આંખો મોરીઓ, સાખ પડી ધર બહાર;
દેવે ઉપાર્ધ દેવડી, નહીં જતે કુંભાર.^૨ ૪૯૨

સોરઠો

જયસિંહ દેવે જાય, ધારાનગર ઢંઢાળીયો;
કપરો તે કહેવાય, ખેંગાર તું ખેધો માં કર.^૩ ૪૯૩

સિદ્ધરાજના વખાણમાં દોહરો

આવન હજાર આંધીઆ, ઘોડા ગઢ ગિરનાર;
કેમ સહે સોરઠ ઘણી, ખોહણુ^૪ દળ ખેંગાર. ૪૯૪

નીતિ

સત્ય વચન ઔર દીનતા, પરત્વી માત સમાન;
ધનકું વૈકુંઠ ના મીલે, તો તુલસીદાસ જમાન. ૪૯૫
પરનિદા પરનારી અર, પરદ્રવ્યનકી આશ;
છોડી તીનું ખાતકું, ભજો એક અવિનાશ. ૪૯૬
લીખની પઢની ચાતુરી, એ તીનું ખાત હે સેહેલ;
કામ દહન મન વશ કરન, ગગન ચડન મુશકેલ. ૪૯૭
કંચન ત્યાગવો સેહેલ હે, સેહેજ ત્રિયાકો નેહ;
માન બડાર્ધ ધર્મો, તુલસી દુર્લભ એહ. ૪૯૮
તુલસી પંછીનકે પીએ, ઘટે ન સરિતા નીર;
ધર્મ કરે ધન ના ઘટે, સહાય કરે રઘુવીર. ૪૯૯

૧ રાહા ખેંગાર જોવા રૂપવાન બીજા પુરૂષ થયો નથી ને યાશે નહીં. ૨ કુંભારના આંગણમાં સિદ્ધરાજના ભાટ રાણકહેવીને જોઈ જઈ ચડયા, તે રાણકહેવીનું રૂપ જોઈ કહે છે કે, રાણકહેવીને દેવેજ (કિપાઈ) ઉપભવી ધડી છે, કુંભાર નથી. ૩ સિદ્ધરાજને માળવાના ધારા નગરના રાજાને જીત્યા છે, જે રાજ કરડો હતો માટે સિદ્ધરાજને વખાણી ખેંગારને શિખામણ આપે છે કે કેડ મૂકી દે. ૪ ખોહણુ=ઘોડાણી.

અગ્નિ, ૧ પતંગ, ૨ મૃગ, ૩ મીન, ૪ ગજ, ૫ એક એક રસ આંચ;	
તુલસી તીનકી કોન ગતિ, જાકું વ્યાપત પાંચ. ૧	૫૦૦
આજ કાલકે કરતેહી, અવસર જાસી ચાલ;	
આજ કહે મેં કલ કરું, કાલ કહે પુની કાલ.	૫૦૧
જાયે ખેડે નાં લહે, ગુણ બિન બડપણ કોય;	
ખેડો દેવલ શિખરપર, કાગ ગરૂ નવ હોય.	૫૦૨
જહાં દયા તહાં ધર્મ હે, જહાં લોભ તહાં પાપ;	
જહાં કોષ તહાં કાલ હે, જહાં ક્ષમા તહાં આપ. ૭	૫૦૩
ચાહ ગઈ ચિંતા ગઈ, મનમેં નહીં પરવાહ;	
જાકે મનમેં ચાહ નહીં, વેા શાહનકો શાહ.	૫૦૪
જો પાવે અતિ ઉચ્ચ પદ, તાકો પતન નિદાન;	
જ્યેાં તપત મધ્યાહ્ન લગ, અસ્ત હોત હે ભાન.	૫૦૫
તુલસી ઉત્તમ પ્રકૃતિકું, કહા કર સકત સુસંગ;	
ચંદન વિષ વ્યાપે નહીં, લપટે રહત જુજંગ.	૫૦૬
વાહાલામાં વેર ન કીજાએ, ચૂકી ન દીજે ગાળ;	
ધીરે ધીરે જાંડીએ, જ્યમ સરોવર જાંડે પાળ.	૫૦૭
લોભી ગુર ચેલા લાલચુ, દોનું જોલે દાવ;	
દોનું હુએ બાપડે, ખેડ પથરકી નાવ.	૫૦૮
મોમેં ગુણ કછુ હય નહીં, તુમ હો ગુણુકે જહાજ;	
ગુણુ ઔગુણુ ન વિચારકે, બાંહે ગ્રહેકી લાજ.	૫૦૯
તુલસી જગમેં આયકે, સીખ ઉસીકી લે;	
જો તું અનરથ કરે, પણ તોકું રસ રસ દે.	૫૧૦
૮ કુટ, ૯ કોષ, ૧૦ શિશુ, ૧૧ સુકર, ૧૨ ત્રિયા, ૧૩ ભજન, ૧૪ નીશા, ૧૫ દુઃખ, ૧૬ કાગ;	
હોત શીઆને આવરે, નવ ઠોર ચિત લાગ.	૫૧૧

૧. ભમરો. ૨. પતંગીયું. ૩. હરણ. ૪. માછલું. અને ૫. હાથી એ પાંચને એક એક ઇંદ્રિયોનો રસ છે, તે છતાં તે પાંચ વિનાશ પામે છે, ત્યારે મનુષ્યને પાંચ ઇંદ્રિયો છે, પાંચ ઇંદ્રિયો છૂટી મૂકીને રસમાં લીન થાય તો તેની શી ગતિ થાય ?
 ૬. પાંચ ઇંદ્રિયાના વિષયો. ૭ આપ=પોતે પરમેશ્વર. ૮. ચોપાટ. ૯. રીસ ચડે ત્યારે.
 ૧૦. બાળકને રમાડતાં. ૧૧. દર્પણમાં મહો જોતી વખત. ૧૨. સ્ત્રી પાસે.
 ૧૩. ભજનમાં ગુસ્તાન થાય ત્યારે. ૧૪. નીશો-કેકમાં. ૧૫. આપતકાળ પડે ત્યારે.
 ૧૬. કાગણીમાંમાં હોળીના કાગ બોલતી વખતે ડાહ્યા પણ ગાંડા થઈ જાય છે.

ઝેર પરાયા આપના, ખાયેસે મર જાય;	
અપની રક્ષા ના કરે, કહે કબીર સમજાય.	૫૧૨
તારો વૈરી કાઈ નહીં, તારો વૈરી ફયેલ;	
અપને ફયેલકું મીઠા લે, શીર ગલી ગલી કર સેલ.	૫૧૩
સખી સહાયક સખલકે, કાઈ ન નિર્બલ સહાય;	
પવન બહાવત આગકું, દીપક દેત જુગાય.	૫૧૪
સતગુરુ પુરાના મીલા, સુતી અધુરી શિખ;	
સ્વાંગ જતિકા પહેન કર, ધર ધર માંગી બીખ.	૫૧૫
ગોધન, ગજધન, રાજધન, ઘોર રતન ધન ખાન;	
જળ આવે સંતોષ ધન, સળ ધન ધુલ સમાન.	૫૧૬
આધી ઘોર લુખી બલી, સારી સો સંતાપ;	
જો ચાહેગા ચોપડી, ^૧ બહોત કરેગા પાપ.	૫૧૭
જ્યું બેલ બનગરકે, શીરત ધણેરે દેશ;	
ખાંડ બરી મુશકાત હય, બીના ગુરુ ઉદેશ.	૫૧૮
શીતલ શબ્દ ઉચારીએ, અહં આનીએ નાહો;	
તેરા ખારા તુજમેં, દુશ્મનબી તુજ માંહી.	૫૧૯
પુશ ખાના હય બીચડી, માંડે પડે ટુક લૌન;	
માંસ પરાયા ખાય કર, ગલા કટાવે કૌન ?	૫૨૦
કરની કરકે કાગકી, ચલે હંસકી ચાલ;	
પુછ પકડ શિયાલકી, કીસ બીધ ઉતરે પાર ?	૫૨૧
નારાયણુ આ જગમેં, હય દો વસ્તુ સાર;	
સખસે મીઠો બોલવો, કરનો પર ઉપકાર.	૫૨૨
તનકર મનકર બચનકર, દેત ન કોકું દુઃખ;	
તુલસી પાતક જરતહે, દેખત બિનકા મુખ.	૫૨૩
મનકે હારે હાર હે, મનકે જીતે જીત;	
મન મીલાવે રામકું, મનહી કરત ફજીત.	૫૨૪
મનકો ફેરત જન્મ ગયો, ગયો ન મનકો ફેર;	
કરકા મનકા છોડ કર, મનકા મનકા ફેર.	૫૨૫
બ્રહ્મતાસેં પ્રભુતા વધે, પ્રભુતાસેં પ્રભુ દૂર;	
કીડી મીસરી ખાત હય, હસ્તી ફાકત ધૂર.	૫૨૬

૧ (ચોપડી=ચી ચોપડેલી.

શખ્દહી બહુત સુન્યા સહી, મીઠા ન મનકા મોહ;	
પારસ લગ પહોંચ્યા નહીં, તબલગ લોહકા લોહ.	૫૨૭
રાગ કાણુરા ગોઠીઆ, ભેગી કાણુરા મીંત;	
વેશ્યા કાણુરી અસ્તરી, કાણુ વેશ્યારા કંત ?	૫૨૮
રાગ ગરજરા ગોઠીઆ, ભેગી સેવારા મીંત;	
જરરી વેશ્યા અસ્તરી, જર વેશ્યારા કંત.	૫૨૯
મધુર બનસેં જાત મીટ, ઉત્તમ જન અભિમાન;	
તનક સીતલ જલસેં મીટે, જયસે દુધ ઉદ્ધાન.	૫૩૦
પત ^૧ રાખો પરતાપરી, નવકાટીરા નાથ;	
અગલા ગુન્હા બક્ષકે, અબકે પકડો હાથ.	૫૩૧
જો ગતિ ગ્રાહ ગર્જકી, સો ગતિ ભૈ હે આજ;	
બાજી જાત બુદ્ધેલકી, રાખો બાજી લાજ.	૫૩૨
ગતિ દાતા ધન જાણુવું, યંત્ર રૂપ વ્યવહાર;	
અટકે ઝટ ભવતંત્ર તો, જો નહીં ધન કર સાર.	૫૩૩
દીલની વાતો દીલમાં, કો પાસે કહેવાય;	
સમુદ્ર મોળા કંઠપર, આવી માંહી સમાય.	૫૩૪
કુટીલ કુટીલ સંયોગથી, કુટીલ કર્મ વરતાય;	
કૌવચ કેરાં બીજથી, કેવળ કૌચજ થાય.	૫૩૫
કપીર ગર્વ ન કીજીએ, રંક ન હસીએ કોય;	
અપનો નાવ સમુદ્રમેં, કહા જાને કા હોય ?	૫૩૬
નાનેસેં નાના હો રહો, જયસી નાની દૂબ;	
ઘોર ઝાક ઉડ જાયગે, દૂબ ખુમકી ખુમ.	૫૩૭
લાખમેં એક લખેશરી, સોમેં એક સુખન;	
સખ નર બાધે પાલડી, સખ નરકું નહીં માન.	૫૩૮

૧. જયપુર તથા જોધપુરનાં રાજ્યો વચ્ચે વૈરભાવ ચાલતો હતો. તે વખતે જયપુરની ગાત્રી ઉપર મહારાજ પ્રતાપસિંહજી હતા. તેમના ઉપર કોઈ જોરાવર શત્રુએ ચડાઇ કરી. એકસે હાથે શત્રુને પહોંચી શકાય તેવું નહીં લાગવાથી જોધપુરની મદદ માગવા જરૂર થઇ માટે જયપુર રાજાએ કવિ જોધપુર જઇને જોધપુર મહારાજ (નવકાટવાળી મારવાડના ધણી)ને કહે છે.

જોધપુરે આગરું વેર ભૂલી જઇને મદદ આપી, ને ધાર્યા પ્રમાણે જયપુરની જીત થઈ. તેમજ પેશવા બાજીરાવ ખલ્લાજની મદદ યુદ્ધભંડના રાજાએ માગી તે વખતે આ લખ્યું હતું.

પીપા પાપ ન કીજએ, પુણ્ય કર્યો સો વાર;
 અધટતું કાનું ન લીજએ, કર્યો દાન હજાર. ૫૩૯
 જાને વાકુ બહોત હે, અત હી શીખ અસંખ;
 જાને નહીં વાકો જસુ, બહીરે આગે શંખ. ૫૪૦
 સંપતમેં બહોત હી બદે, ઔર ન ધરીએ ચિત;
 એ તીનોં ના ખીસારીએ, અરિ હરિ અપને મિત. ૫૪૧
 શત્રુ જહાં લગી શિરપર, ગરજ અન્યની હોય;
 ઠંડ ગયે શાલો તણો, પાડ ન પુછે કાય. ૫૪૨
 ધરહુમેં કજીયો ચુકે, નાતનમેં ન સુનાય;
 નાતનમેં ચુકે જસુ, તો દિવાનકુ ન સુનાય. ૫૪૩
 સજ્જન તુમહી ચતુર હો, કહા શિખ દેહં તોષ;
 તિલુ વિધિ મીલજે સેલુકો,^૧ જીલુ વિધિલજે^૨ ન કોઈ. ૫૪૪

સોરઠા

વરસે જઈને વાડ, એવા મેહ શા કામના;
 મોટા બહુએ તાડ, ઢાંકે નહોં નિજ પંડને. ૫૪૫
 લોક વખાણે લાખ, મોટા તુજને મેહલા;
 સજ્જનમાં નહોં શાખ, વિવેક ગુણ હીણે લહી.^૩ ૫૪૬
 વાવરવામાં વીર, પણ વિવેકમાં વામના;^૪
 એવા હોય અમીર, પણ મુરખ મધ્યે ખપે. ૫૪૭
 કીર્તિ કમાઈ લીધ, જેણે કર લાંબો કર્યો;
 લાજ ગુમાવી દીધ, કર જેણે હેડળ ધર્યો. ૫૪૮
 એક વાવરે લાખ, પણ અવસર કે વેડમાં;
 મનાય તે તો રાખ, ગડાડે વરઘોડા વિષે. ૫૪૯
 ઘડાઈ ઘડાઈ ને ઘાટ, પોહ્યાંચેલો પેચી બને;
 વીસરી વિદેશ વાટ, જીઆથી જ્યું લહું. ૫૫૦

હોહરા

દેશ જ્ઞાતિ કુલ ધર્મનું, ઊર રાખે અભિમાન;
 તે નરવર નહોં તો ખરે, ખર સમજે મતિમાન. ૫૫૧
 પ્રારબ્ધ પહેલે બના, પીછે બના શરીર;
 તુલસી યહ મન જાનકે, ધારણ કરલો ધીર. ૫૫૨

૧. સેલુ=મિત્ર. ૨. લખે=જાણે, જુને. ૩. લહી=જીતી. ૪. વામણા=વામન, આજી

જાની છુછ અજુગત કરે, તાસો કહા બસાય;	
જગત હી સોવત રહે, નાંહી કા શકે જગાય.	૫૫૩
ખીના બિચારે જો કરે, સો પીછે પસ્તાય;	
કામ ખીગાડે આપનો, જગમેં હોત હસાય.	૫૫૪
મન મેરા પક્ષી ભયા, જહાં તહાં ઊડ જાય;	
જહાં જૈસી સંગત કરે, તહાં તેસા ફલ ખાય.	૫૫૫
પીછે કારજ કીજીએ, પહેલે યત્ન વિચાર;	
બડે કહત હય બાંધીએ, પાની પહેલે પાર.	૫૫૬
દુશ્મન હો ચીંટીસા, નહીં હાથીસે કમ મગર;	
અહેમકકા કામ હય, જો ન રખે હસે ખતર.	૫૫૭
જગ ચાહે સોહી કરે, ભલો છુરો સંસાર;	
નારાયણ તું બેઠકે, અપનો જીવન સંભાર.	૫૫૮
તાકો આદર કીજીએ, જો અપને ઘર આય;	
મિત્ર માનીયે શત્રુકો, કારણ અતિથિ કહાય. ^૧	૫૫૯
સીચેસે તરવર ભયો, કાટેસે ભયો જહાજ;	
તારે પણ કુબે નહીં, બાંલ ગ્રહેકી લાજ.	૫૬૦
જીતી તીની નાથીએ, કીરત હુંદા કમ્મ ?	
રાણું રત ટડે નીકરે, જડે ચીરાળે ચમ્મ. ^૨	૫૬૧
નિંદા ઐસી ડાકણી, કુલ બધાને ખાય;	
કહું છું નિંદા ન કરીએ, કાઠી કોધ સમાય.	૫૬૨

સોરઠા

મહેમાનોને માન, દિલ ભરી કોઇને દીધાં નહીં;	
મેડી નહીં મસાણુ, સાચું સોરઠીઓ ભણે.	૫૬૩
લાખ કરોડ કમાય, ખાય પીએ ખરચે ધણું;	
પણુ પૈસા ન અપાય, તો સંપત શા કામની.	૫૬૪
ન કરે કરથી કાજ, પાંચ આંગળાં એકઠાં;	
તો લાખ દામની લાજ, રાખ બરાબર જાણવી.	૫૬૫
પૂજાવે નિજ પાય, પોતે પૂજી જાણે નહીં;	
નીચી ડોક ન થાય, તે પતથરનાં પુતળાં.	૫૬૬

૧ કારણ કે આપણે ઘેર આવ્યા તે આપણા અતિથિ કહેવાય છે, મઠિ માન આપવું ધટે.
૨ કમ્મી કહેવત. કીર્તિનાં કામ જેના તેનાથી બને નહીં, બહાદુર પુરુષથીજ થાય. રાણું લોહી ક્યારે નીકળે? જ્યારે આમડી ચીરાય ત્યારે. કાંડે ધા લીધા વગર જશ મળે નહીં.

ખટ રસ ખાંતે ખાય, પણ ખવરાવી જાણે નહીં;
 દીઠે સિંહ ધરાય, તે દુર્જન શા કામના? ૫૬૭
 પહેરે પોતે હીર, દોરો દુર્ધ શકતા નથી;
 કહે કાણુ અમીર, એ મોટા તાણુતને. ૫૬૮
 કરમાં પહેરે કડાં, કાડી કાઢને આલે નહીં;
 એ માનવ નહીં પણ મડાં, કામ ન આવે કાઢને. ૫૬૯

દોહરા

સાંઈ અપને ચિતકી, ખાત ન કહીએ કાય;
 તય લગ મનમેં રાખીએ, જળ લગ કારજ હોય. ૫૭૦
 પરીહટ^૧ જેસે તાલમેં,^૨ પટક પટક પટ ધોય;
 મન વેસા ધો ડાલ તું, પિછુ ન ખટકા હોય. ૫૭૧
 કારજ વાકા હોત હય, જો કરે સમય નિહાર;
 કબહુ ન હારે ખેલ જો, ખેલે દાવ બિચાર. ૫૭૨
 એક નવું ને બે નવાં, ત્રણે કાળો કહેર;
 બોળે પરિયા બાપના, આઠ નવાં બોતેર. ૫૭૩
 હરિ સમરે પાતક ઘટે, મિત્ર હરે નિજ પીર;
 અરિ^૩ સમરેમેં તીન ગુન, બુદ્ધિ, પરાક્રમ, ધીર. ૫૭૪
 તુલસી નીચો^૪ આદમી, કરે ન ઉચો કામ;
 ક્યા ચુવેક ચામસેં, સુને નગારા ગામ. ૫૭૫
 વખત વિચારી વાણીઓ, મુછ ચહડાવે કાન;
 વખત વિચારી મુછ વળી, નીચી કરે નિદાન. ૫૭૬
 ઠગ જતાય ઠગાઈથી, ન્યાયે ન્યાયી જતાય;
 જ્યાં જેવા લાં તેવા થવું, તેહ વણિકવિદાય. ૫૭૭
 ટોકર ખાધી હળમની, આખું જાલું ઇનામ;
 શિર છેદાવું હળમનું, જુઓ વણિકનાં કામ.^૫ ૫૭૮

૧ ધોખી. ૨ તથાવ. ૩ દુશ્મનને ચાદ કરતાં, બુદ્ધિ, પરાક્રમ ને ધીરજ હોય તોજ મનને શાંતિ રહે. ૪ નીચા તે નીચા, નાના તે નાના.

૫ એક પૈસાવાળો વાણીઓ એક હળમની પાસે હળમત કરાવા બેઠો; હળમત કરી રહ્યા પછી હળમે વાણીઆને માથે, સારી હળમત થઈ છે કે કેમ તે જોવા, હાથ ફેરવ્યો. સારી હળમત થઈ માહુમ પડી એટલે હળમે વચલી આંગળી વાળીને વાણીઆના માથામાં ટકોરો માર્યો. વાણીઆને રીસ તો ચડી, પણ તે દુખાવી રાખીને મુનીમને હુકમ કર્યો કે એક સુના મોહોર ધાંચેબને આપો. ધાંચેબે માન્યું કે ટકોરો મારવા તે સારી વાત છે, કેમકે હળમતની એક સુના મોહોર ટકોરાથી પાકી.

દોષ પરાયા દેખ કર, ચમે હસંત હસંત;
અપના યાદ ન આવહી, જાકા આદ ન અંત. ૫૭૯
લઘુતા સખસે બડી, તારે બડો ન કોય;
જ્યું કર લઘુ અંગુરી, સુવર્ણ પેહેને સોય. ૫૮૦

કુંડલિયો

બચન સુનેકી ઝાલરી, બેહદ ધડી સુનાર,
ઠોર ઠોર ચિત્ત રાખકે, મત પાનીમેં ડાર;
મત પાનીમેં ડાર, ગઈ સો હાથ ન આવે,
પડી ખલકકે પાસ, આપકો માન ગુમાવે;
કથે સો કવિયાં કહાન, અખ નહીં લાજ હુનેરી,
મત પાનીમેં ડાર, ઝાલરી બચન સુનેરી.^૧ ૫૮૧

દોહરો

જગ મોંઘી જગ વારતા, તામેં તનમન દેત;
પરમેશ્વરકી વારતા, કોઈ દમડી સેર ન લેત. ૫૮૨
કુંળું, ફેરી, કામિનિ, પિયુ મિત્ર પ્રધાન;
એ સર્વ પાકાં ભલાં, કાર્યા નાવે કામ. ૫૮૩

સોરઠો

જણુ જણુનું મુખ જોઈ, અંતર દુઃખ રોવું નહીં;
દે નહીં વિત્ત કોઈ, કોઈ મરતાં રાજ્યા. ૫૮૪

‘છરપચ’

બેઠે જગા સંભાલ, સમજ પગ ધરે ધરનપર!
બોલે અવિચલ બોલ, લેખ લિખીયા પતથર;

ધાંએબએ ટકોરા મારવાનો રિવાજ બરાબર ગ્રહણ કર્યો ને કોઈ અમીરનું વડું કંઈ તો ટકોરો મારું. તેમ કરતાં બાદશાહી ફોજના સેનાપતિનું વડું કરવા જોગ આવ્યો, ત્યારે હળમત કરીને સેનાપતિને ટકોરો માર્યો તેની સાથે જ સેનાપતિએ ધાંએબનું શિર હડાવી દીધું તે ઉપરથી આ દોહરો થયો છે.

૧ ઝાલરી, ઝાલ=કાનનું ધરણું. વચન રૂપી સેનાની ઝાલ છે તેને ચિત્ત ઠેકાણે રાખીને પાણીમાં નાખીશ નહીં. વચન રૂપી સેનાની ઝાલ છે, તે સેનાનીએ બેહદ કારીગરી કરીને ધડી છે. પાણીમાં નાખ્યા પછી પાણી તે હાથ આવશે નહીં, એટલે ગુમાવશે. માટે વચન નાખવું તો વિચારીને નાખવું કે જેથી વચનનું માન રહે કે સચવાય, એ ભાવાર્થ છે.

ખાચ ઝોર ખીચાય, પેહેને ઝોર પેહેનાવે,
રનમેં તેજ અપાર, ધામ શીતલ સુખ પાવે;^૧
શિલવંત સુભાવ શુચી, સુખ દધી કમલા શર્વકે,
કવિ મુલચંદ કથે કહી, યહ લગ્નન સખ મદકે. ૫૮૫

હાહુર।

દેશકાલ અર પાત્ર લખી, અપની શક્તિ સમાન;^૨
ને કછુ દેવત નીમસે, વાકું કહીયત દાન. ૫૮૬
રજ્ય ભકી ચાલસે, દિલ દુઃખાયા ન જાય;
ઇહાં ખલક ખિજમત કરે, વહાં હે સુખી સવાય. ૫૮૭
ને ન કાહુકી ઇર્ષા કરે, ડારે તૃણા ઘોઈ;
ને પાવે તામેં સુખી, સંતોષ કહીજે સોઈ. ૫૮૮
સ્વેત હંસ બક સ્વેત હે, કયસેં પરખ લખાય;^૩
પય પાની આગે ધરે, સકલ ભેદ ખુલ જાય. ૫૮૯
શૂરવીર નિર્ધન જગત, યશ લેઈ સુરપુર જાય;^૪
સુમ જગતમેં ધન સહિત, અપયશ લે મર જાય. ૫૯૦
નિર્લોભીકું ભૂપ તૃણ, સુરપુર તૃણ વિજ્ઞાન;
તૃણ સમ નારી વિરક્તકું, શૂર તૃણ સમ ત્રાણ. ૫૯૧
ખિના તેગકે શૂરવીર, કરે કહા ને ધાય;
જ્યું જલ બાહેર મીનકું, પેશ કચ્છુ નહીં જાય. ૫૯૨
સમર્થકું મુશ્કેલ કહા, ઊઘોગકું કહા દૂર;
વિઘાવંત વિદેશ કહા, કહા ખીરાનો^૫ શૂર. ૫૯૩
સિંહ નિડર બનમેં શીરે, તિનકું શંકા નાય;
નખ આયુધકે જોરસેં, હુંલ શિકારકું ખાય. ૫૯૪
કુટીલ કુબુદ્ધિ જતનસેં, પરે જાણે પરસંગ;
મજ્જ સમ તાકું કરે, આછો નિકસે રંગ.^૬ ૫૯૫
ગોલાં નગર ન નિપજે, ગોલાંની ખાણ ન હોય;
કાં બાલીથી પારખા, કાં બોલાઈ જાય. ૫૯૬

૧ ધામ=ધરમાં. ૨ સમાન=પ્રમાણે. ૩ લખાય=લખી શકાય. ૪ શૂરા
અને નિર્ધન સારાં કામ કરે છે તે. ૫ ખીરાનો=પારકા. ૬ મજ્જની પેઠે ખુબ
કુટે ભારે.

ચેત ચેત નર ચેત (સાખી)

પરલોકે સુખ પામવા, કર સારો સંકેત;	
હજી બાજી છે હાથમાં, ચેત ચેત નર ચેત.	૫૯૭
જોર કરીને જીતવું, ખરેખર રણુ ખેત;	
દુશ્મન છે તુજ દેહમાં, ચેત ચેત નર ચેત.	૫૯૮
ગાફલ રહીશ ગમાર તું, ફેંકટ થાઈશ ફજેત;	
હવે જરૂર હુશ્યાર થઈ, ચેત ચેત નર ચેત.	૫૯૯
તન ધન તો તારાં નથી, નથી પ્રિય પરણેત;	
પાછલ સૌ રહેશે પડ્યાં, ચેત ચેત નર ચેત.	૬૦૦
ભામાની બ્રમણા તજો, ભામા બય ભંડાર;	
ભામા જોને ભોળવે, તે નર નહીં તરનાર.	૬૦૧

દોહરા

ધતે તો ભમતે ભલે, જોગી, પંડિત, સપૂત;	
ધતે તો ધર ઐઠે ભલે, મૂર્ખ, નાર, કપૂત.	૬૦૨
ગત અસ્તુ શોચત નહીં, ગીને ન હોવનંહાર;	
કાર્ય કરત પ્રતીન જન, આય પડે અનુસાર.	૬૦૩
ભલો હોત નહીં મારિયો, કાહુકા જગ માંહી;	
ભલો મારનો કોધકા, તો કોઈ નર રિપુ નાંહી.	૬૦૪
સ્નેહે ભોજન આપજો, સ્નેહે દેજો માન;	
સ્નેહે દેજો રોકડા, પણુ પડશે નહીં જમાન.	૬૦૫

તરખલાને તોલે (ચોખરા)

કોક વાત કરે લાંહાં, વચમાં પોતે બોલે;	
લાલો કહે છે માલાને, તે તરખલાને તોલે.	૬૦૬
વગર નોતરે જમવા જધને, સાઈ નરસું બોલે;	
લાલો કહે છે માલાને, તે તરખલાને તોલે.	૬૦૭
કથામાં જઈ વચમાં બેસે, ડાહ્યો થધને ડોલે;	
લાલો કહે છે માલાને, તે તરખલાને તોલે.	૬૦૮
બધી વાતમાં ડાહ્યો થાવા, મોણુ ધાલીને બોલે;	
લાલો કહે છે માલાને, તે તરખલાને તોલે.	૬૦૯
વેળા કવેળા સમજે નહીં, ને વગર વિચાર્યું બોલે;	
લાલો કહે છે માલાને, તે તરખલાને તોલે.	૬૧૦

જ્યાં ત્યાં ધામો નાખી બેસે, વગર બોલાવ્યો બોલે;
લાલો કહે છે માલ્લાને, તે તરખલાને તોલે. ૬૧૧
ઘેર ઘેર જઈને ચીજો માગે, રાંક જેવો થઈ બાલે;
લાલો કહે છે માલ્લાને, તે તરખલાને તોલે. ૬૧૨

આનંદ કહે પરમાનંદા

આનંદ કહે પરમાનંદા, ઝુંગે મ્હોડે રહેવું;
કાં તો કહેવું સાચેસાચું, ને કાં તો નામ લેઈ કહેવું. ૬૧૩
આનંદ કહે પરમાનંદા, કજીઆમાં નવ જાવું;
ખીચડી ખાવી ગાંઠની, ને જ્યાં ત્યાં રઝળાવું. ૬૧૪
આનંદ કહે પરમાનંદા, ગામડે જઈને રહેવું;
બાપો બાપો સૌ કરે, દેધને બમણું લેવું. ૬૧૫
આનંદ કહે પરમાનંદા, બાધબાધી છોટે રહીએ;
કાં તો કહેશે વંદી ગયો, કાં નમાલા ઠરીએ. ૬૧૬
આનંદ કહે પરમાનંદા, જોઈને પગલું ભરવું;
નહીં તો મુડી ખોઈ ગાંઠની, મોત વિના મરવું. ૬૧૭
આનંદ કહે પરમાનંદા, માણસે માણસે ફેર;
એક લેઈને પાછા આપે, એક કરાવે ઝેર. ૬૧૮
આનંદ કહે પરમાનંદા, માણસે માણસે ફેર;
એક ઉપરાણું કરે, એક વધારે ઝેર. ૬૧૯
આનંદ કહે પરમાનંદા, માણસે માણસે ફેર;
એક આપે કન્યાદાન, વાળે એક ઝમેર.^૧ ૬૨૦
આનંદ કહે પરમાનંદા, માણસે માણસે ફેર;
એક આપે સદાવત, એક માગે ઘેર ઘેર. ૬૨૧
આનંદ કહે પરમાનંદા, ચીજો ચીજો ફેર;
એક લાખે શેર મળે નહીં, એક ટકાની ત્રણ શેર. ૬૨૨
આનંદ કહે પરમાનંદા, માણસે માણસે મળ્યો;^૨
એક વગાડે શંખલો, એક વગાડે ગત્યો.^૩ ૬૨૩
આનંદ કહે પરમાનંદા, માણસે માણસે ટાળા;^૪
એક એક સાં મરી પડે, એક ભરાવે બિયાળા. ૬૨૪

૧ કન્યાના પૈસા ખાવા લેઈ દુષ્ટ કામ કરે. ૨ જુદી જુદી બુદ્ધિ. ૩ ગત્યો=ગત. સીતારમાં જે વગાડવામાં આવે છે તે ગત કહેવાય છે. ૪ ટાળા=ભેદ, તફાવત.

ભિતાવળો થઈ વિના વિચારે, આગળ પગલાં ભરતો;
નાગાની ટોળીમાં પેસી, પછી પસ્તાવો કરતો. ૬૨૫

સોરઠા

સારો જોઈને સાથ, ગામતરે^૧ નિકળ્યાં;
ન કર્યો લાંબો હાથ, મુઝાણાં બહુ માવલા. ૬૨૬
જેણે જગમાં રાખ્યાં નામ, વિસાયાં વિસરે નહોં;
તેનાં સ્વર્ગે ઠામ, સાચું સોરઠીઓ ભણે. ૬૨૭
બાંધી ઢાલ તલવાર, બહારે ચડિયો વાલમો;
રોળાણો રણ મોઝાર, સાચું સોરઠીઓ ભણે. ૬૨૮
ધર ધર ઢેબર ખાય, ખવરાવી જાણે નહોં;
ધૂડ પડી જીવતરમાંહે, સાચું સોરઠીઓ ભણે. ૬૨૯
ચીધે^૨ સોને કામ, પોતે ડગ ભરે નહોં;
એ મૂર્ખનો જામ, સાચું સોરઠીઓ ભણે. ૬૩૦
દિન દિન દાયરે જાય, વગોણાં બહાલાનાં કરે;
તે આપ ફેર ગણાય, સાચું સોરઠીઓ ભણે. ૬૩૧

ઢાહુરા

વૃદ્ધ બલા રાજ ને શેઠ, બલાં માત ને તાત;
વૃદ્ધ બલા નહોં નોકરો, ધોરી ન ચોકીયાત. ૬૩૨
કાઈ હસે કાઈ રૂવે, કાઈ માંદો સુમકાર;
કર્તાએ શું કલ્પીને, સરજ્યો આ સંસાર. ૬૩૩
સુમથી દાતાર બલો, બેસવાની કહે હા;
દાતારથી સુમ બલો, ચોખ્ખી પાડે ના. ૬૩૪
દુશ્મન તો ડાહ્યો બલો, બલો ન મુરખ મિત્ર;
કદરૂપી પણ કલાગરી,^૩ નહોં રૂપાળી ચિત્ર. ૬૩૫
અનીતિસેં જાત હય, ધર્મ, રાજ ચોર વંશ;
તુલસી એ દષ્ટાંત હય, ફોરવ, રાવણ, કંસ. ૬૩૬

૧ ગામતરે=મુસાફરી. ૨ ચીધે=અતાવે, ડગ=ડગલું. ૩ શ્રી કલ્પ કરે તે સારી.

ધર્મ

દોહરા

જાકે મનમેં દોષ નહીં, મુખ ન દોષકી આત;	
પરમ અહિંસા ધર્મ યહ, જીવ ન કરીએ ધાત.	૬૩૭
કૂર કહે જો કટુ બચન, દેઈ કછુ દુઃખ ભૂર;	
દુઃખ ન લહે સધરી સહે, ક્ષમાવંત સો શૂર.	૬૩૮
સખ જીવનકું હિત કરે, મનસા વાચા કર્મ;	
પરહિત આપ દુઃખ સહે, એહે દયા ઓર ધર્મ.	૬૩૯
દેશકાલ ઓર પાત્ર લખી ^૧ , અપની શક્તિ સમાન;	
જો કછુ દેવત નિમસે, તાકું કહીયત દાન.	૬૪૦
જો ન કાહુકી ધર્મા કરે, ડારે તૃષ્ણા ધોઈ;	
જો પાવે તામેં સુખી, સંતોષ કહીજે સોઈ.	૬૪૧
સત્ય, શીલ, સંતોષ, તપ, દયા, બિનતૃષ્ણા દાન;	
ક્ષમા, અહિંસા, શૌચ, યમ, લક્ષણ ધર્મ અખાન.	૬૪૨
રાજ્યભોગ સંપત્તિ સકલ, વિદ્યા, રૂપ, વિજ્ઞાન;	
અધિક આયુ, આરોગ્યતા, પ્રકટ ધર્મ ફલ જાન.	૬૪૩
સહસા, માયા, નિર્દયા, અશુચિ, અનૃત, જડ, લોભ;	
યહ દોષ વહાં સ્વાભાવિક, કયું નહીં સંગતર ^૨ ક્ષોભ.	૬૪૪
નિત્ય કમળ જળમાં રહે, લેશ ન ભેદે તીર;	
કામ ન ભેદે તેહને, જેનું શુદ્ધ શરીર.	૬૪૫

પ્રેમ

ક્યાં ચંદ ચંકાર ક્યાં, ક્યાં મોર ક્યાં મેહ;	
અળગા તોએ હુંકડા, સાચો જ્યાંહી રનેહ.	૬૪૬
જલમેં બસે કુમુદની, ચંદા બસે આકાશ;	
જો જાકે હીરદે બસે, વોહી તીનુંકે પાસ.	૬૪૭
હું તુંજ પુછું હે સખી, નેહ કેતા મણુ હોય;	
લાગે તો લેખો નહીં, તુટે ટાંક ન હોય.	૬૪૮
ભૂત લગે મદિરા પીયે, સખકું શુદ્ધિ હોય;	
પ્રેમ સુધારસ જીન પાયો, તીણુ રહે ન શુદ્ધિ કોય.	૬૪૯

૧ લખી=લેખને. ૨. સંગદોષ લાગે જ.

ચાહત વેા કીસ કામકી, બિન ચાહેતકે સંગ;	
દીપકકે મન બાયનાં, જલ જલ મરે પતંગ.	૬૫૦
સાંજ પડે દિન આથમે, ચકવી બેઠી રાય;	
ચસો ચકવા જાઇએ, જહાં રેન ન પડતી હોય.	૬૫૧
અપને પ્રિયતમ લાલસે, મીલ બીછડે જન કાય;	
બીછડત દુઃખ જાને વેહી, જે કાઈ બીછડાં હોય.	૬૫૨
તનખા હોય તો તોડીએ, પ્રીત ન તોડી જાય;	
કાગજ હોય તો બાંચ લેજી, કર્મ ન બાંચ્યો જાય.	૬૫૩
સજજન બાત સ્નેહકી, પર મુખ કહી ન જાય;	
મુંગેકા સપનો બયો, સો સમજ સમજ પસ્તાય.	૬૫૪
સાહેબકા ઘર દૂર હય, જયસી લંબી ખજૂર;	
ચડે તો ચાખે પ્રેમ રસ, ગીરે તો ચકરા ચૂર.	૬૫૫
કાગદ લીખું કપૂરસે, બિધબિધ લીખું સલામ;	
જ દિનસે બીછડો બયો, તા દિનસે નિંદ હરામ.	૬૫૬
હેત નકામું હંસનું, પીડ પડે જીડ જાય;	
સાચી પ્રીત સેવાળતી, જે જળ બેળી સુકાય.	૬૫૭
રામ રામ સખ કાઈ કહે, ઠગ ઠાકુર અર ચોર;	
બિના પ્રેમ રીઝે નહીં, તુલસી નંદકીશોર.	૬૫૮
જે મેં એસા જાનતી, પ્રીત કીયે દુઃખ હોય;	
નગર હંદેરા ફેરતી, પ્રીત ન કરીઓ કાય.	૬૫૯
શ્રવણ સુખારે હોત હય, સુને સંદેશન જૈન;	
તૃપ્તિ હોય કયું દરશ બિન, રૂપ અહારી નૈન.	૬૬૦
કાગા સખ તન ખાઇઓ, ખાઇઓ ચુન ચુન માંસ;	
દો નૈનાં મત ખાઇઓ, પ્રિય મીલનકી આશ.	૬૬૧
કાગા નૈન નીકાલ દજી, જે પ્રિય પાસ લે જાય;	
પહેલે દર્શ દીખાયકે, પીછે લીજો ખાય.	૬૬૨
પ્રેમ છીપાયો ના છપે, જે ઘટમેં પ્રગટ હોય;	
જે કે મુખ બોલે નહીં, તોજી નૈન દેત હે રાય.	૬૬૩
ચાહે પાયા પ્રેમરસ, રાખા ચાહે માન;	
એક બ્યાનમેં દો ખડગ, દેખ્યા સુના ન કાન.	૬૬૪
પોથી સો થોથી બની, ધંડિત બને ન કાય;	
અઠાઈ અક્ષર પ્રેમકે, પહે સો ધંડિત હોય.	૬૬૫

યહ તો ધર હે પ્રેમકા, મારગ અગમ અગાધ;	૬૬૬
શિશ કાટ પગ તલ ધરે, તખ નીકટ પ્રેમકા સ્વાદ.	
પ્રેમ પ્રેમ સખ કાઈ કરે, પ્રેમ ન ચીન્હે કાય;	૬૬૭
આઠ પહર બીનો રહે, પ્રેમ કહાવે સોય.	
પ્રેમ બિના સંસારકે, સુખકો લહે ન લેશ;	૬૬૮
બિના પ્રેમ કોણે લખ્યો, હરિ મૂર્તિ પ્રવેશ.	
તાતે યહાં વા પરલોકમે, પ્રેમ બિના નહીં આર;	૬૬૯
જ બિનુ યહ સંસારમે, ધરીમે કો નહીં ઠોર.	
ડરે ન કાહુ દુષ્ટસે, લગે પ્રેમકે બાન;	૬૭૦
લમર ન જાડે કૃતકી, તીજે કંટક જાન.	
જમે જાપ્યો પ્રેમ ફીરી, જી દીએહુ ન જાય;	૬૭૧
તાકો પ્રેમ કહત હે, પ્રેમ નામ ઠહરાય.	
જવ સહિત યા દેહકો, ખીસર જાય સખ નેમ;	૬૭૨
નાકા જેતાસોં કહે, પંડિત પ્રેમી પ્રેમ.	
પ્રેમ સમો પાવક નહીં, પ્રેમ સમું નહીં પાપ;	૬૭૩
પ્રેમ વડું પરવશપણું, એ સમ નહીં સંતાપ.	
પ્રેમ બરાબર યોગ નહીં, પ્રેમ બરાબર બ્યાન;	૬૭૪
પ્રેમ બકિત બિન સાધના, સખ હી થોથાં જ્ઞાન.	

કવિત

પ્રેમકે ન જાતી બાતી, પ્રેમકે ન દિન રાતી,	
પ્રેમકે ન જંત્ર મંત્ર, પ્રેમકો ન નેમ હય;	
પ્રેમકે ન રંગ રૂપ, પ્રેમકો ન રાંક ભુપ,	
પ્રેમકે તો એક રૂપ, લોહ એક મેહ હય;	
પ્રેમકે ન સુખ દુઃખ, પ્રેમકે ન હાનિ લાભ,	
પ્રેમકે ન જીવ તાતે, તીનો કાલ જેમ હય;	
દેવિદાસ દેખી હું, વિચાર ચાર જુગે માંહી,	૬૭૫
એસો એ પુરન પ્રકાશ, માન પ્રેમ હે.	
ચડકે મોમ તુરંગ પર, ચલવો પાવક માંહી;	૬૭૬
પ્રેમ પંથ એસો કઠિન, સખ કાઈ જાનત નાહી.	
પ્રીતમ પ્રીત વિનાશ હય, ભૂલ કરો મત કાઈ;	૬૭૭
મીલતે દુઃખી, બિહુરત ^૧ દુઃખી, સુખ કણુ ના હોય.	

ભમરા ભોગી ફૂલકા, કલિ કલિ રસ લેત;	
કાંટા લાગા પ્રેમકા, હેર ફેર જીવ દેત.	૬૭૮
આડે ફુંગર ખીચ બન, ખાળે ખ્યારે મિત;	
દેવે બિધાતા પંખડી, બિડ બિડ આવું નિત.	૬૭૯
સજ્જન ગયે છોડકે, દેઈ કલેજે દાગ;	
જયસી ધુણી અતીતકી, જમ ખોલું તબ આગ.	૬૮૦
પાસ ન દેખું પારધી, અંગ ન દેખું બાણ;	
હું તુંજ પુછું પંડિતા, કઈ પેર છાંચા પ્રાણુ ?	૬૮૧
જળ થોડું ને નેહ ધણો, થઈ છે તાણુતાણુ;	
તું પી, તું પી, કરતાં, બેએ છાંચા પ્રાણુ. ^૨	૬૮૨

~~~~~

મૈત્રી (દોસ્તી)

પાગ બદલ બાંટા બદલ, બચન બદલ બેકુર;	
ચારી કર ખુવારી કરે, વાકે મુખપર ધુર.	૬૮૩
કલમ ચલે અચ્છર સુકે, વોહી સ્નેહકો મૂલ;	
સ્નેહ ગયે ગીતો રહે, વાકે મુખપર ધુલ. ^૧	૬૮૪
મુખમે મીઠો મીટત નહીં, દુઃખમે રહેવે દુર;	
ઐસે નીત હરામકે, મુખમે ડારો ધુલ.	૬૮૫
પ્રીત રીત જુએ ન કછુ, મતલબમે ભરપુર;	
દોસ્ત કહી દુશ્મન બને, વો મુખ ડારો ધુર.	૬૮૬
પ્રીતિ ઐસી કીજીએ, જયસા ટંકણુ ખાર;	
આપ જલે પર રીઝવે, ભાગ્યાં સાધિ હાડ.	૬૮૭
પ્રીતિ અસીલસે હોત હય, સખસે નીભે ન પ્રીત;	
કમબતકી દોસ્તી, જયું બાણુકી ^૪ ભીંત.	૬૮૮

૧ પાસે પારધી નથી, શરીરમાં બાણુનો ધા નથી, ત્યારે શી રીતે બન્નેના પ્રાણુ ગયા? એ પછીનો દુહો જવાબનો છે. ૨ બન્નેને પરસ્પર પ્રેમ ધણો અને બન્નેને તરસ લાગી. પાણી હવે થોડું તેથી પરસ્પર પીવાની તાણુ કે આગ્રહ કરતાં બન્નેએ પ્રાણુ છોડ્યા. એક પીએ તે બચે ને બીજું મરે તે દુઃખ પ્રેમના કારણથી સહન થાય નહીં, માટે બન્નેએ પ્રાણુ છોડ્યા, એટલે પાછળ કાઢને દુઃખ ન રહે. ૩ કલમ તથા શાહીને લખતી વખતે દોસ્તી થઈ. અક્ષર લખાણુ તે શાહી પડી રહી, કલમ આમળ ચાલી. તે વખતે શાહી તથા કલમને વિશેષ થયો છતાં અક્ષર ને લીધો રહે તો માણુસ તે અક્ષર બપર ધુળ નાંખે છે, એટલે સ્નેહી જતાં સુકાણુ નહીં તેના મુખપર ધુળ આ બાવાર્થ છે. ૪ બાણુકી=રેતી.

સંગત કીજે સાધકી, પૂરે મનકી આશ;	
સંગત કીજે નીચકી, આહું પહોર ઉદાસ.	૬૮૯
પંડિત સાથે ગોઠડી, મુજ મન ખરી સુહાય;	
સહેજે સું બોલાવતાં, માણેક આપી જાય.	૬૯૦
પ્રીત કરો અશરાફકી, કમીનાસું નીજત નાંહી;	
સુન્નેકી બો કહું ઓર હય, પીતલ છુપત નાહી.	૬૯૧
પ્રીત કરીએ ઉતમસેં, જયસી પ્રીત કપાસ;	
મુવેકું ઢાંકણુ કરે, જીતેકા શણગાર.	૬૯૨
સજ્જન મીલાપી બહોત હય, તાલી મિત્ર અનેક;	
જો દેખી છાતી ઠરે, સો લાખનમેં એક	૬૯૩
મન મેલા તન બિજલા, બગલખ કપડી અંગ;	
તાતે તો કૌઆ બલા, તન મન એકહી રંગ.	૬૯૪
મિત્ર એસા કીજીએ, ઢાલ સરીખા હોય;	
સુખમેં પીછે પડ રહે, દુઃખમેં આગું હોય.	૬૯૫
દોસ્ત વખાણીએ દાતણે, સગો વખાણીએ સાંઈ; ^૧	
જિં વખાણીએ ક્યારે, ઘરમાં ન હોય કાંઈ.	૬૯૬
દોસ્તી એસી કીજીએ, જયસે સરકે બાલ;	
કટે કટાવે શીર કટે, જડસે જાય ન ખ્યાલ.	૬૯૭
મહોબત અચ્છી બેઠીએ, ખાઈએ નાગર પાન;	
જુરી મહોબત બેઠકે, કટાઈ નાક ઓર કાન.	૬૯૮
સખસેં કીજે દોસ્તી, નિર્બલ ન કરીએ નેહ;	
નિર્બલસેં કીનો નેહ સો, તુરત દીનો છેહ.	૬૯૯
સજ્જન સમય બિચારકે, અપને કુલકી રીત;	
બરાબરીસેં કીજીએ, ખ્યાહ, ઘૈર ઓર પ્રીત.	૭૦૦
સજ્જનકું સજ્જન મીલે, બાત બાતકી બાત;	
ગધેકું ગધા મીલે, લાત લાત ઓર લાત.	૭૦૧
પ્રીત થવી તો સહેલ છે, નીલાવવી મુશ્કેલ;	
પીતાં ફેફ પડે મળ, જોરવવી મુશ્કેલ.	૭૦૨
સુખ સજ્જન મીલનકા, દુરીજન મીલે જણાય;	
જાને બિખ મીઠાશકા, જળ મુખ નીચ ચખાય.	૭૦૩

મોહ્યત કીજે મરદકી, કયહુ આવત કામ;	
શિર સાટે શિર દેત હે, દુઃખીઅનકો વિશ્રામ.	૭૦૪
સકર પીલાવે જુઠકી, ઐસે મિત્ર હજાર;	
ઝેર પીલાવે સાચકો, સો વીરલા સંસાર.	૭૦૫
કપટી મિત્ર ન કીજીએ, અંતર પેઠુ જુધ લેત;	
આગે રાહ બતાયકે, પીછે ધોખા દેત.	૭૦૬
કયા પાનીકા જુદજુદા, કયા વેણકી ભીંત;	
કયા ઓછકા આસરા, કયા દુર્જનકી પ્રીત ?	૭૦૭
પ્રકૃતિ મીલે મન મીલત હે, અન મીલતે ન મીલાય;	
દુધ દહીંસે જમત હે, કાંજીસે ફટ જાય.	૭૦૮
પ્રીતિ ન છુટે અન મીલે, ઉત્તમ ધનકી લાગ;	
સો યુગ પાનીમેં રહે, મીટે ન ચક્રમક આગ.	૭૦૯
હોત સુ સંગત સહજ, સુખ દુઃખ કુસંગકે થાન;	
ગાંધી ઓર લુહારકી, દેખો યૈઠુ દુકાન.	૭૧૦
સાચી પ્રીત હે કમલકી, જલ સૂકે મર જાય;	
જુઠી પ્રીત બકરાજકી, ^૧ જલ સૂકે ઉડ જાય.	૭૧૧
પ્રીતિ કરો વિદ્વાનસેં, જો દુઃખમેં કરે સહાય;	
વિપત પડે પર ના હઠે, પ્રાણુ રહે કે જાય.	૭૧૨
પ્રીત કરો ઐસી કરો, જેસે લુટીઆ દોર;	
ગલે ફસાવે આપકો, પાની લાવે ઓર.	૭૧૩
પ્રીત ત્યાં પડદો નહીં, પડદો ત્યાં નહીં પ્રીત;	
પ્રીત કરી પડદો કરે, તે દુશ્મનની રીત.	૭૧૪
મિત્ર અવગુણ મિત્રકો, પરસે ^૨ લાખત નાહીં;	
કુપ જાંચ જીમ આપની, રાખત આપહી માંહી.	૭૧૫
મુખ મીઠી બાતાં કરે, અંત કટારી પેટ;	
તુલસી તાંહાં ન જાણએ, જહાં કપટકો હેત.	૭૧૬
ખરી પ્રીત	
કાગળ ભીંજાય, ન દેખાય, ન લખાય;	
સાંભરો તમે ન મારી આંખડી ભીંજાય. ^૩	૭૧૭
ગોલાં હુંદી ગોઠડી, બાબર હુંદી વાડ;	
હળવે હળવે છાંડીએ, જેમ સરોવર છાંડે પાળ.	૭૧૮

૧ બકરાજ=બગલો.

૫૭

૨ પરસે=ખીંજને.

૩ સ્નેહના આંસુથી.

ક્યાં કાચલ ક્યાં આંખવન, ક્યાં દાદુર ક્યાં મેહ;	
દૂર ગયે નવ વીસરે, ગરવા તણો સનેહ.	૭૧૯
તુલસી બાંહે સપુતકી, સપનેમેં આ જાય;	
જીતે નીલાવત આપહી, શીર પુત્રકું કહે જાય.	૭૨૦
પ્રીતિ કીજે બખસે, ^૧ જામેં રસકી ખાન;	
ગાંઠ વહાં રસ નહીં, ગાંઠ પ્રીતકી હાન. ^૨	૭૨૧
ગાંઠ ગાંઠ સખકા કહે, મરમ ન જાણે કાચ;	
ગાંઠ બંધનકી ગાંઠ મેં, કહો કીતના રસ હોય.	૭૨૨
શેરી મિત્ર સો મળે, તાળી મિત્ર અનેક;	
જેમાં સુખદુઃખ ટાળીએ, તે લાખોમાં એક.	૭૨૩
પૂછો ચાહી ચકારને, પૂછો જળચર કાચ;	
કાં તો પૂછો કમળને, સ્નેહી ગયે શું થાય.	૭૨૪
સુખ સજ્જનકે મિલનકા, દુર્જન મિલે જનાય;	
જાને બખ મિઠાશકું, જખ નીચ મુખ ચખાય.	૭૨૫
જાહી મિલે સુખ હોત હય, વો બિછુડે દુઃખ હોય;	
સૂર જોદે પુલે કમલ, વો બિન સંકુચે સોય.	૭૨૬
ખાસા ચાહે જલ પાનકું, થકા ચાહે છાંય;	
હમ ચાહત તુમ મીલનકું, લંખી કરકર બાંય.	૭૨૭
હંસ બગલા એક રંગ, ચલે સમુદ્રકું સાથ;	
બગલા મારે માછલી, હંસ મુકતાફલ ખાય.	૭૨૮
હંસ કહે હંસની સુનો, મોતી બિન નહીં ચાખ;	
જાન ગધ તો જાને દે, બાનિકી પત રાખ.	૭૨૯
જીહી પ્રીત ભમરકી, કલી કલી રસ લેત;	
સાચી પ્રીત પતંગકી, વો અપના જ દેત.	૭૩૦
નેહ નિલાવન કઠિન હે, ફિર્યો જગત સખ જોઈ;	
બિના મતલબ પ્રીત નહીં, સ્વાર્થી દેખે સખ કોઈ.	૭૩૧
મેરા દિલ બેદિલ હુવા, દેખ જગતકી રીત;	
જહાં દેખે વહાં કપટ હે, મુખ દેખેકી પ્રીત.	૭૩૨
મન, મોતી ઓર દુધ રસ, ઈનકા એહી સુભાવ;	
વો ફાટે શીર ના મીલે, કરો કોટ ઉપાય.	૭૩૩

૧ બખ=શેલડી.   ૨ હાન=હાનિ, નાશ.

પ્રીત પ્રીત કહા કરત હો, પ્રીત બડી વિપરીત;	
વિપરીત આગે ના કરો તો કરો ખુશીસે પ્રીત.	૭૩૪
નેહ નેહ સખ કોઈ કહે, નેહ નિભાવત નાંહી;	
ચડકે મોમ તુરંગપર, ચલવો પાવક માંહી.	૭૩૫
એડા ^૧ મિત્ર ન કીજીએ, વિપત પડે ખિસ જાય;	
જળ લગ મતલબ હોતહે, તબલગ પ્રેમ બતાય.	૭૩૬
મિત્ર એડા કીજીએ, જેડા ^૨ જુવારી ખેત;	
શિર કટીને ધડ વહાં, તોએ ન મેલે હેત.	૭૩૭
માણુસથી માછાં બલાં, સાચી પ્રીતજ નાણુ;	
જો પાડે જળ જુજવાં, નિમ્મે છાંડે પ્રાણુ.	૭૩૮
પાનખર રતુ યું કહે, સુનો તરવર રાય;	
તુમસે અબ ખિછડે બયો, શીર મીઝવો કબ ચાય;	૭૩૯
તબ તરવર એસો બને, સુનો પાત ધત બાત; ^૩	
હમ ધર એસી રીત હમ, એક આવત એક જાત.	૭૪૦

સોરઠા

પલ પલમાં કરે પ્યાર, પલ પલમાં પલટે પરા;	
જે મતલબના ચાર, રીત ન જાણે રાજઆ.	૭૪૧
જેથી લાગ્યો જીવ, તેથી તન તારવીએ નહીં;	
બસે જાય સમૂળા શરીર, વીસારીએ ન વીંઝરા.	૭૪૨

સવૈયા

સિંહનકે બનમેં બસીએ, જલમેં ધુસીએ કરમેં બીછુ લીજે,	
કાનખજુરેકુ કાનમેં ડારકર, સાપન સુખ અંશુરી દીજે;	
બૂત પિશ્ચાયનમેં બસીએ, ઔર જેહેર હલાહલ ઘોલકે પીજે,	
જો જગ ચાહે જીતે રધુનંદન, મૂરખ મિત્ર કણુ ન કીજે.	૭૪૩
સર્પ ડસેસે કોઈ નહીં ચિંતા, બીછુ લગે સો બલો કર માનો,	
સિંહ જો ખાય તો, નાહી કણુ ડર, જો ગજ મારત તો નહીં હાનો;	
આગ જલો જલ કુખ મરો, ગિરિ જાઈ ગીરો કણુ બપમત આનો,	
સુંદર ઔર બસે સખહી દુઃખ, દુરીજન સંગ બલો નહીં માનો.	૭૪૪

૧ એડા=એવા. ૨ જેડા=જેવા. ૩ કોઈની સાથે હેત નહીં, ધણા આવે ને જાય તેની આડને લાગણી નહીં.

કવિત

બહીએ ન જહાં તહાં, કીજે ન કુસંગ સંગ,
કાચરકે સંગ શર, લાગે હી લાગે;
કાજલકી કાટડીમેં, કયસો હી જતન કરો,
કાજલકો દાગ તહાં, લાગેહી લાગે;
દેખી એક બાગનમેં, કુલનકી બાસનમેં,
કામની કે સંગ, કામ ભગેહી ભગે;
કહત હે બિહારીલાલ, વયસો હે હમારો ખ્યાલ,
ધતનેમેં એક ફંદ, ભગે હી ભગે.

૭૪૫

કુંડલિયા

મહોબત કીજે મર્દસું, કબહુ આવત કામ,
શિર સાટે શિર દેત હય, દુખિયનકો વિશ્રામ;
દુખિયનકો વિશ્રામ, દુઃખ અપને તન ઝીલે,
મીટે ન જબ લગ પ્રાણ, તહાં અપનો કર હીલે;
કથે સો કવિયાં કહાંન, સલસેં સાચી સોખત,
કબહુ આવત કામ, મર્દસેં. કીજે મહોબત.
મિસરી ઘોરે બુઝકી, ઐસે ચિંત હનર,
જહેર પીલાવે સાચકો, સો વિરલા સંસાર;
સો વિરલા સંસાર, પરંતર બિનકા ઐસા,
મિસરી જહેર સમાન, જહેર હે મીસરી તૈસા;
કથે સો કવિયાં કહાંન, ભૂલ મત ભાષ્યો ભોરે,
બનકે શિર પેનર, બુઝકી મીસરી ઘોરે.
પ્રીત કીજે ચતુરસેં, બનકું કુલકી લાજ,
કાટી બુગ જલમેં રહે, પથરી તજે ન આગ;
પથરી તજે ન આગ, ચતુરકી પ્રીતિ ઐસી,
તુટે સો સો વાર, શીર ઐસી કે ઐસી;
કહે ગિરિધર કવિરાય, ચતુરસેં કીજે કાબ,
જો તુટેગી પ્રીત, બહુરી આવેગી લાખ.

૭૪૬

૭૪૭

૭૪૮

શરીરના નાશવંતપણા વિષે દોહરા

કયા કરીએ કયા બેડીએ, થોડે જીવન કાજ;
છોડ છોડ સખ જાત હય, દેહ ગેહ ધન રાજ.

૭૪૯

આયા હય સો જયગા, રાજ રંક ફકીર;	
કો સિંહાસન ^૧ ચડ ચલે, કો બાધે જંજીર. ^૨	૭૫૦
જના હય રહેના નહીં, મરના વીસ્વા વીશ;	
દો દિન દુનિયાં કે લીયે, મત ભુલો ભુગદીશ.	૭૫૧
એ દુનિયાં મેં આપકે, છોડ દેહી તું એટ;	
લેના હોય સો લેહી લે, બિઠ જયગી પેઠ. ^૩	૭૫૨
એક દિન એસા હોયગા, કોઈ કીસીકા નાહીં;	
ધરતી નારી કાન કહે, તનકી નાડી નાંહીં.	૭૫૩
દેહ ધરેકા એહી ફલ, દેહ દેહ કષ્ટુ દેહ; ^૪	
દેહ ખેહ હો જયગી, શીર કાન કહેગા દેહ ?	૭૫૪
રામનામકી છુટ હય, છુટ શકે તો છુટ;	
અંતકાલ પસ્તાયગા, જળ પ્રાણુ જયેંગે છૂટ.	૭૫૫
જયસે જલમેં ભુદભુદે, પલમેં હોત વિનાશ;	
મોહનલાલ મનકું કહે, તયસી તનકી આશ.	૭૫૬
નહીં ધન રહે ન યોવન રહે, રહે ન ગામ ઓર ધામ;	
તુલસી જગમેં જશ રહે, કર દે કીસકા કામ.	૭૫૭
ધન જોખન યું જયગો, જયસે બિડત કપૂર; ^૫	
નારાયણુ ગોપાલ ભજ, કયું ચાટત જગ ધૂર. ^૬	૭૫૮
બહોત ગઈ અખ થોડી રહી, નારાયણુ અખ ચેત;	
કાલ ચીરીઆં યુગ રહી, નિશ્ચિત આયુષ ખેત. ^૭	૭૫૯
મર ગયે મર જયંગે, દાટા રહેગા દામ;	
દુનિયાં દેખ બિચારીઓ, એક દિન ફના મુકામ.	૭૬૦
મન કહે ઘોડે ચડુ, મોતી પહેરું કાન;	
કાળને હાથ કમાન છે, છોડે ન વૃદ્ધ જુવાન.	૭૬૧
પાની મીલે ન આપકું, ઓર ન બક્ષત ક્ષીર;	
આપન મન નિશ્ચલ નહીં, ઓર બંધાવત ધીર.	૭૬૨
હમ જાને થે ખાયેંગે, બહુત જમી બહુ માલ;	
જયુંકા ત્યું રહે જયગા, પકડ ચલા લે કાલ.	૭૬૩

૧ સિંહાસન ચડી=વૈમાનમાં બેસી સ્વર્ગમાં જવું. ૨ બાધે જંજીર=જમના દુત બેડી જડી નરકમાં લેઈ જાય. ૩ પેઠ=ગામ, બજાર. ૪ દેહ=દે, આપ. ૫ કપૂર=ભીડી જાય છે તે બજાર પડતી નથી. ૬ જમતની ધુળ શા સારે ચાટે છે ? ૭ ચેત=પ્રભુ ભજ; કાળ રૂપી ચક્રી, આયુષ રૂપી ખેતર, રાતદિવસ ચણે છે.

કહેતા હું કહે જાત હું, કહા બજાઈ ઢોલ;	
શ્વાસા ખાલી જાત હય, તીન લોકકા મોલ.	૭૬૪
સદા સ્નેહી સંગ નહીં, સદા ન રાજ દેશ;	
સદા ન જુગમે જીવનો, સદા ન કૌલા દેશ.	૭૬૫
રામ બજન ઓર હર કથા, તુલસી દુર્લભ હોય;	
જીવન જોખન રાજ ધન, અવિચલ રહે ન કાય.	૭૬૬
ક્ષણુ ભરનો ભરોસો નથી, કરે કાલની વાત;	
મન ચિતબ્યું મનમાં રહ્યું, કાળે મારી લાત.	૭૬૭
જુઠે સુખકું સુખ કહે, માનત હે મન મોદ;	
જગત ચવેણો ^૧ કાલકો, કછુ મુખમે કછુ ગોદ.	૭૬૮
વાંકી મેલે પાધડી, વચ્ચે ખોસે પુલ;	
તેડું આબ્યું કાળનું, ગયો છકડી જૂલ.	૭૬૯
તુલસી સખ જગ જુઠ હય, સચ સાહેબકો નામ;	
બ્રહ્મ જીવન તન ધન સકલ, કુચ્છ ન આવે કામ.	૭૭૦
પુલા નર નિશદિન શીરે, શિરે ન સુજત કાલ;	
આય અચાનક પકરહી, જ્યું મુષેકુ બ્યાલ;	૭૭૧
જોખન ધનકે જોરતે, જોર ધારત અભિમાન;	
સખે ચખીના કાલકા, કહા ખાન સુલતાન.	૭૭૨
જાયા તે જાવું સહી, કરો અમર નિજ નામ;	
જગ અંતે તે જકતમાં, એજ આવશે કામ.	૭૭૩
ચુલ્યા દેવલ ગીર પડે, જાયા સો મર જાય;	
જગ્યા સો આયમે, પુલ્યા સો કરમાય.	૭૭૪

સોરઠા

સગોજ જાણ્યો શ્વાસ, શ્વાસ પણ સગો નહીં;	
એનો શો વિશ્વાસ, સાચું સોરઠીઓ બણે.	૭૭૫
ચિંતામણી નર દેહ, મુવા પછી મસાણમાં;	
તેની થાશે ખેહ, વિભૂતિ કાઈ જુસે નહીં.	૭૭૬
મેં જાણ્યું સગો શ્વાસ, શ્વાસ પણ સગો નહીં;	
તે જાણી વિશ્વાસ, કળજીગમાં કેનો કરે ?	૭૭૭

૧ આ જગત કાળનું ચવેણું છે. તે ચવેણું કાંઈક કાળના રહોમાં છે ને કાંઈક ખોખામાં છે.

સાખી

આ નર કાયા સોનેકી, બાર બાર નહીં હોનેકી;
આયા જળ કયા લાયા હે, અપને કિરમત પાયા હે,
એક દિન જવે લાખોકા, અલક પલકમેં કયા હોતા.

૭૭૮

ચિંતા વિષે દોહરા

ચિંતાસે ચતુરાઈ ઘટે, ઘટે રૂપ બળ બાન;
ચિંતા બડી અભાગિની, ચિંતા ચિંતા સમાન.
ચિંતાસે ચતુરાઈ ઘટે, દુઃખસેં ઘટે શરીર;
પાપસેં ઘટે લક્ષ્મી, કહે ગયે દાસ કખીર.
દશા તારી પણુ તે થશે, જે વિષય ભોગમાં બાન;
જો ચિંત ચિંતે બ્રહ્મને, ચિંતા સુહૃદ સમાન.
ચિંતા અયસી ડાકિણિ, કાટ કલેજા ખાય;
તખીખ બિચારા કયા કરે, કહાં કહાં દાર લગાય.

૭૭૯

૭૮૦

૭૮૧

૭૮૨

કુંડલિયા

ચિંતાસે ચતુરાઈ ઘટે, ઘટે રૂપ, ગુન, ગાન,
શુદ્ધિ સહિત વિદ્યા ઘટે, ચિંતા ચિંતા સમાન;
ચિંતા ચિંતા સમાન, નયન નિદ્રા નહીં આવે,
નહીં નારીસેં પ્રેમ, લુખ નહીં ભોજન ભાવે;
કહે ગિરિધર કવિ રાય, સુનો સખ સજ્જન મીતા,
સો નર કયું જીવંત, જીસ મન નિશદિન ચિંતા.

૭૮૩

વેરીનું ચાલે નહીં

જીતે તારે ગગનમેં, ધત્તે શત્રુ હોય;
કીરપા જે કિરતારકી, બાલ ન બાંકા હોય.
ભાંકો રખાં સાંધ્યા, મારી શકે ન કોય;
બાલ ન બાંકા કર શકે, જે જગ વેરી હોય.
કહા કરે વેરી પ્રબલ, જે સહાયક બલવીર;
દશ હજારે ગજબલ ધટ્યો, ધટ્યો વેન દશ ગજવીર.

૭૮૪

૭૮૫

૭૮૬

૧ સુહૃદ=વાલેસરી. ૨-૩ દ્રૌપદીનાં ચીર તાણ્યાં લારે ચીર પ્રભુએ પુર્યા હતાં તે તસુ પણુ ધટ્યાં નહીં. અને જે પ્રભુની કૃપા નહોતી તો ધૃતરાષ્ટ્રનું દશ હજાર હાથીનું બળ ધરી ગયું.

કવિ પ્રખ્યાત થઈ ગયા તે વિષે

ચંદ્ર છંદ પદ સુરકે, દુહા બિહારીદાસ;	
ચોપાઇ તુલસીદાસકી, કેશવ કવિત વિદાસ.	૭૮૭
બિહારીકા દોહરો, જ્યું ન્યાવકકો તીર;	
દેખનમેં છોટો લગે, ગુનમેં બડો ગંભીર.	૭૮૮
સૂર સુર તુલસી શશિ, ભીડગન કેશવદાસ;	
અવર કવિ ખઘોત જ્યું, ચલકત કરત પ્રકાશ.	૭૮૯
સુખ મનાઇ કહે ખરો, વિદ્યા પટેળું રાય;	
સભા સોહંત બોલે જસુ, સો પુરો કવિરાય. ^૧	૭૯૦

રાગ

રાગે સુરનર મોહીયા, રાગે પશુ રીઝંત;	
જો રાગે રીઝ્યા નહીં, સો ગભેં કયું ન ગળંત.	૭૯૧
બિધના એહી બિધ જાનકે, શેષ નદીને કાન;	
(નહીતો) મેરૂસહિત મહિ ડોલતી, તાનસેનકે તાન.	૭૯૨

ઈશ્વર મહિમા

સખ ધરતી કાગજ કંઈ, કલમ કંઈ બન રાય;	
સાત સમુદ્રકી શાહી કંઈ, હરિ ગુણુ લીખ્યો ન જાય.	૭૯૩
સાહેબ તેરી સાહેબી, સખ ઘટ રહી સમાય;	
જ્યું મેદીકે પાતમેં, લાલી લખી ન જાય.	૭૯૪
ખાલેક ખીન ખાલી નહીં, સુખ ધરનકો ઠોર;	
આગે પીછે રામ હય, રામ ખીના નહીં ઓર.	૭૯૫
એક પરજન્યની સકળ માયા, અઢાર ભારવનરાય;	
તેમાં સ્વાદ સર્વના ન્યારા, એ રામ તણો મહીમાય.	૭૯૬
એક શુકની યુદ્ધી પ્રગટયાં, પશુપક્ષી નરનાર;	
અંગ અંગના રંગ જુજવા, શ્રીવર સરજનહાર.	૭૯૭
જીણુ રાખ્યો ગર્ભવાસમેં, દે દે અમૃત આહાર;	
સંત કહે તાકુ બજો, કરૂણાનિધિ કીરતાર.	૭૯૮
પવન પાણી સસ્તાં કીયા, સસ્તા કીયા અનાજ;	
તુલસી તખ મેં જાનીયો, હર હય ગરીબનિવાજ.	૭૯૯

૧ ખરે કહે ને દુઃખ નહીં લાગતાં સુખ મનાય અને રાજ જેમ વિદ્યા ભણવામાં મન રાખે તેમ સભામાં શોભતું બોલે, તે જસુરામ કહે છે કે ખરો કવિ જાણે.

પરમેશ્વરનું રમરણ બજન તથા ચિંતવન

રામ કહો તીન સખ લહો, સકલ શાસ્ત્રકો ભેદ;	
અર્ધ નામ ગુણિકા તરી, કહાં પહીથી ભેદ ?	૮૦૦
પ્રભુતાકુ સખ કોઇ ચહે, પ્રભુકું ચહે ન કોય;	
જો તુલસી પ્રભુકું ચહે, આપ હી પ્રભુતા હોય.	૮૦૧
જયસી નીત હરામ પર, તયસી હર પર હોય;	
સાહેબકે દરબારમેં, પલા ન પકડે કોય.	૮૦૨
જયસી નીત હરામ પર, તયસી હર પર હોય;	
ચલા જય વધકુંઢમેં, પલા ન પકડે કોય.	૮૦૩
પરદારા નિજ માત સમ, પરધન પથર સમાન;	
ધતા કિયે હર ના મીલે, તો તુલસીદાસ જમાન.	૮૦૪
ખિતત સો ચિંતવત નહીં, આગે ન કરે આશ;	
આઇ સો? શિરપેં ધરી, વોહી હરિકા દાસ.	૮૦૫
અજગર કરે ન ચાકરી, પંછી કરે ન કામ;	
દાસ મલુકા યું કહે, સખકો દાતા રામ.	૮૦૬
તુલસી જાકે સુખમેં, ભુલે નીકસે રામ;	
વાકે પાંજીકી પેહેનીઆ, મોરે તનકો ચામ.	૮૦૭
સુખકે ઉપર શિલ પડો, હરિ હૃદયસેં જાય;	
બલિહારી વો દુઃખકી, પલપલ નામ જપાય. ^૨	૮૦૮
વિપત બલી હરિ નામ લેત, કાયા કસોટી દુઃખ;	
રામ વિના કીસ કામકી, માયા, સંપત્ત, સુખ.	૮૦૯
તનકી જાણે મનકી જાણે, જાણે ચીતકી ચોરી;	
ઉસકે આગે કહાં જાના, જાસકે હાથમેં દોરી.	૮૧૦
જેણે પ્રાણીને જન્મતાં, પેહેલું પ્રગટયું દૂધ;	
તે પ્રભુને નહી ઓળખે, તેથી કાણુ અણુદ.	૮૧૧
સુખમેં બજે ન રામકું, દુઃખમેં બજે સખકોય;	
જો સુખમેં બજે રામકું, દુઃખ કાયકું હોય ?	૮૧૨

૧ જે સુખદુઃખ વીતી ગયાં તેનું ચિંતવન કરે નહીં, ને આગળ શું યશો તેની કીકર કરે નહીં, અને જે માથે આવી પડી તે જઠાવી લીધી તેનો આનંદ કે કલેશ નહીં, તેજ હરિનો ખરો દાસ જાણવો. ૨ એ સુખ ઉપર પથરા પડો (નાશ પામો) કે જે સુખથી હરિ હૃદયમાંથી ભૂલી જવાય; મટિ જે દુઃખથી પરમેશ્વરનું નામ પલપલ જપાય તેવાં દુઃખ પર હું બલિહારી-આક્રીન છું એ બાવાર્થ.

સુખમે બળે ન રામકું, દુઃખમે બળે સખ કાપ;	
અપને હાથુ જો દીયા ઓર, ધર્મ સંગાથી હોય.	૮૧૩
તુલસી વિલંબ ન કીજએ, લે તું હરિકા નામ;	
મનખ મળુરી દેત હય, કયું રખેગો રામ.	૮૧૪
તું જાણે હર દૂર હય, પશુ હર હય હીરદામાંહી;	
બીતર તાટી કપટકી, તાતે સુજત નાંહી.	૮૧૫
વાણી તો પાણી ભરે, ચારે વેદ મળુર;	
કહેણી તો કાદવ કરે, સાહેબકા ધર દૂર.	૮૧૬
સંતનકે મન ભય રહે, ભય ધર કરે ખિયાર;	
નિશદિન નામ જપવો કરે, ખીસરે નહીં લગાર.	૮૧૭
તુલસી જગમે આયકે, કર લીજો દો કામ;	
દેનેકું ટુકડા બલા, લેનેકું હર નામ.	૮૧૮
કબિરા કહે કમાલકુ, દો બાતાં લીખ લે;	
કર સાહેબકી બંદગી, ભુખેકુ કુછ દે.	૮૧૯
સાંઈ આગે સાચ હય, સાંઈ સાચ સુહાય;	
ભાવે લંબે કેશ કર, ભાવે મુંડ મુંડાય.	૮૨૦
નહીં વિઘા નહીં બાહુબલ, નહીં ખરચનકું દામ;	
તુલસી મો સમ પતિતકી, તુમ પત રાખો રામ.	૮૨૧
તુલસી સોહી ચતુરતા, રામ ચરણ લે લીન;	
પરધન પરમન હરનકું, વેશ્યા બડી પ્રવીન.	૮૨૨
કાટિ વિધન દુઃખમે સજન, તજો ન હરીકો નામ;	
જયસે સતી હુતાશકો, માનત અપનો ધામ.	૮૨૩
કઠિન ભકિત ભગવાનકી, જ્યું ખાંડેકી ધાર;	
ડગમગ કરે સો ગીર પડે, ટકે સો ઉતરે પાર.	૮૨૪
હરિ કરૂણા બીન જગમે, પુરી પડે ન આશ;	
શ્રુગ સરિતા પય પાન કરી, ગછ કોનકી ખાસ.	૮૨૫
જપ તપ તીરથ જાતરા, જોગ યજ્ઞ વ્રત ધ્યાન;	
મુક્ત તેહી હોવત સદા, જેહી ઊર ભગવાન.	૮૨૬
ભકિત બીજ પલટે નહીં, જો ભુગ જાય અનંત;	
ભીચ નીચ ધર અવતરે, તોહું સંતકો સંત.	૮૨૭
ખાવંદ મેરે તુમ હો, તુમલગ મેરી દોડ;	
જયસા કબીવા જહાજકા, એક ન સુજે ઠોર.	૮૨૮

બહેતેમે બહે ભયેંગે, તુમ નહીં પકડો બાંધી;	
તુમ હો અયસી કીજીઓ, હમે હય દરિયા માંધી.	૮૨૯
તુલસી સીતારામકું, રીઝ બળે કે ખીજ;	
જલટા સુલટા ઘોષએ, જ્યું ઝેતરમે ખીજ.	૮૩૦
જપ માલા છાપા તિલક, સરે ન એકું કામ;	
મન કાયે નાયે વૃથા, સાચે રાયે રામ.	૮૩૧
ખાખ ખીલાય લુટાય દે, કર લે અપના કામ;	
ચલતી વખત રે નરો, સંગ થલે ન એક બદામ.	૮૩૨
નામ લીયા જીન સખ લીયા, સકલ શાસ્ત્રો ભેદ;	
ખિના નામ નકે ગયે, પઠ પઠ ચારો ભેદ.	૮૩૩
પ્રેમ ભાવ એક ચાહીએ, વેષ અનેક બનાઓ;	
ભાવે ગૃહમે ખાસ કરો, ભાવે બનમે જાઓ.	૮૩૪
પઠનેકી હદ સમજ હય, સમજેકી હદ જ્ઞાન;	
જ્ઞાનકી હદ હરિ નામ હય, યહ સિદ્ધાંત ગિરઆણુ.	૮૩૫
સખ વન તો તુલસી ભધ, ઔર પર્વત શાલિગ્રામ;	
સખ નદી ગંગા ભઈ, જો ચિન્હે આત્મારામ.	૮૩૬
નામ બળે મન બસ કરો, યહી ખાત હે તંત;	
કાહેકું પઠ પઠ મરો, કોટિ જ્ઞાનકે મન્ય.	૮૩૭
તનકું જોગી સખ કરે, મનકો કરે ન કોય;	
મનકું જોગી જો કરે, સો ગુર ખાલક હોય.	૮૩૮
સત ગુર સતકા શબ્દ હય, જીન દીયા સત ખતાય;	
જો સતકું પકડ રહે, વેં સતહીમે જાય.	૮૩૯
વાદ વિવાદ જો કરે, સો નીવરેકા કામ;	
સંત કુરસદ પાવે નહીં, સમરન કરતે રામ.	૮૪૦
તન તાપ જીનકું નહીં, ન માયા મોહ સંતાપ;	
હરખ શોક આશા નહીં, સો હરિજન હર આપ.	૮૪૧
હરિજન કેવલ હોત હય, જાકું હરિકા સંગ;	
ખિપત પડે ખીસરે નહીં, ચડે યોગુના રંગ.	૮૪૨
લેહ લાગી નિર્ભય બયા, ભરમ ગયા, સખ દૂર;	
બનમે બનમે કયા હુંદે, રામ ધહાં ભરપૂર.	૮૪૩
સખહી જૂમિ બરાણસી, સખ નીર ગંગા તોય;	
જ્ઞાની આત્મારામ હય, જો નિર્મલ ધટ હોય.	૮૪૪

લાગી લાગી કયા કરે, લાગી નાહી એક;	
લાગી સોઇ જાનીએ, જો કરે કલેજે છેક.	૮૪૫
જોગી જંગમ સેવડા, સંન્યાસી દરવેશ;	
મિના પ્રેમ પહોંચે નહી, દુર્લભ સત ગુરુ દેશ.	૮૪૬
એતો ગતિ હય અટપટી, અટપટ લખે ન કાય;	
જો મનકી અટપટ મીટે, તો ચટપટ દરશન હોય.	૮૪૭
હરિ ભજવેા હક ખોલવેા, દોનું ખાત અવલ;	
તુલસી વાકુ રહત હય, આઠો પહોર અમલ.	૮૪૮
તુલસી વિલંબ ન કીજીએ, સખસે મીલીએ ધાય;	
કો જાણે કો ^૧ એસમેં, નારાયન મીલ જાય.	૮૪૯
મુક્ત મનુષ્ય તનું પાયકે, કરત ન હરિસેં હેત;	
પાપ ભાર શિરપર ભરે, જીવત જેસે પ્રેત.	૮૫૦
પહીચાના તખ જાનીએ, હરિસેં લાગે મન;	
રાત દિવસ ના વિસરે, જ્યું કરપી કો ધન.	૮૫૧
જો પ્રભુ ભવજલ તરનકું, દીયો મનુષ્ય તન નાવ;	
મુક્ત કહે ભજ તાહીકું, મત ચુકે અખ દાવ.	૮૫૨
મનકે હારે હાર હય, મનકે જીતે જીત;	
મન મીલાવે રામકું, મનહી કરે ફીજીત.	૮૫૩
મનકા ફેરત જન્મ ગયો, ગયો ન મનકો ફેર;	
કરકા મનકા છોડ કર, મનકા મનકા ફેર.	૮૫૪
માલા તો કરમેં શીરે, જીભ શીરત મુખમાંહી;	
મનવા તો દશ દિશ શીરે, એતો સુમરન નાંહી.	૮૫૫
સુમરનકી સુદ્ધિ થું કરો, જ્યું ગાગર પનીહાર;	
હાલે ચાલે સુરતમેં, કહે કબીર બિચાર.	૮૫૬
કયા કાશી કહાં કાશ્મીર, કહાં ખુરાસાન ગુજરાત;	
તુલસી એ સખ પુરૂષકો, પ્રારબ્ધ લે જાત.	૮૫૭
ભાગહીનકું ના મીલે, બડી બસ્તુકો ભોગ;	
દ્રાક્ષ પાકકે સમયમેં, હોત કાગ મુખ રોગ.	૮૫૮
પરનિદા પરનારી ઔર, પરદ્રવ્ય નહીં આશ;	
છોડી તીનું ખાતકું, બળે એક અવિનાશ.	૮૫૯
કાષ્ટ કાટ માલા કીની, માંહે પરાયા સુત;	
માલા ખીચારી કયા કરે, ફેરનહાર કપુત.	૮૬૦

પરમેશ્વર ઉપર વિશ્વાસ રાખવા વિષે

ચિંતા ન કર નચિંત રહે, પુરનહાર સમર્થ;	
જલમેં બસે માંછલી, તાકી ગાંઠ ન ગર્થ.	૮૬૧
ભોજન જાજનકી નહીં, સોચ કરે હરિદાસ;	
વિશ્વભરન પ્રભુ કરત હય, સો ક્યું રખે નિરાશ.	૮૬૨
તું દરિયા હમ ચીરીઆં, ચાંચ ભર જો પીવે;	
તુજમેં રતી ના ઘટે, ઔર હમ ગરીબ જીવે.	૮૬૩
તુલસી રેખા કરમકી, મેટ ન સકે રામ;	
મિટાવે તો ખીલમ નહીં, સમજ કીયો હય કામ.	૮૬૪
સાંધ મેરા બાનીઆ, બનજ કરે બેપાર;	
ખીન દાંડી બિન ત્રાજવે, સખ તોલે સંસાર.	૮૬૫
દોડે કાસ હજાર લગ, ઔર બસે લક્ષ્મી પાસ;	
બિન દીને કિતોરકે, મીલે ન તુલસીદાસ.	૮૬૬
તુલસી ધીરજ જો ધરે, ડુંગર મણુભર ખાય;	
ટૂકે ટૂકકે કારણે, શ્વાન ધરોધર જાય.	૮૬૭
સખકા રાજક સાંધઆ, જાને અજાનકી જાન;	
સાહેબ તો મહેરબાન હે, બાકી સખ મિજબાન.	૮૬૮
આશા તો એક રામકી, દુજી આશા નિરાશ;	
નદી કિનારે ધર કરો, કદી ન મારે ખાસ.	૮૬૯
મનકે હારે હાર હય, મનકે જીતે જીત;	
પરિશ્રદ્ધાકું પામીએ, જો મનમેં પ્રતીત.	૮૭૦
એક ભરોંસો એક બલ, એક આશ વિશ્વાસ;	
સ્ત્રાંતિ હુંદ રધુનાથ હય, ચાતક તુલસીદાસ.	૮૭૧
તુલસી હરિ દરબારમેં, કમી વસ્તુ કછુ નાંહી;	
કર્મહીન કલ્પત શીરે, ચુક ચાકરી માંહી.	૮૭૨
જાત નહીં જગદીશકું, તો હરિજનકું કયા હોય;	
જાત બાત કુલ કીચમેં, હુબ મરો મત કોય.	૮૭૩
જાત હમારી આતમા, પરમેશ્વર પરિવાર;	
સર્ગાં હમારા સંત હય, શિર પર સરજનહાર.	૮૭૪
તુલસી તલપત કાયકું, રજક મોત સખ સાથ;	
કયા જગતકો રસણો, કલમ ધણીકે હાથ.	૮૭૫

તુલસી રઘુપીર અંક બિન, સાધન તો સખ શ્યમ;	
શ્યમ આગે જો એક ધરે, તો એક એક દસ ગૂન.	૮૭૬
મુવેકું પ્રભુ દેત હય, લકડી કપડા આગ;	
જીવત ચિંતા જો કરે, વાકે બડે અભાગ.	૮૭૭
સાહેબકે દરબારમેં, કમી કછુકી નાંહી;	
બંદા મોજ ન પાવહી, ચુક ચાકરી માંહી.	૮૭૮
એક ધડી આધી ધડી, આધીમેં બી આધ;	
સંગત કરીએ સંતકી, કટે કાટ અપરાધ.	૮૭૯
ગુરુ ધોબી, શિષ્ય વસ્ત્ર હય, સાણુ સરજનહાર;	
સુરત ^૧ શિલાપર ધોષએ, નિકસે જ્યોત અપાર.	૮૮૦
સુન લે ચિત્તકી ચાકરી, ખાનેકુ કયા રાય;	
દિલ-મંદિરમેં પેયઠ કર, તાન પીછોડી સોય.	૮૮૧
સુખમેં ન ધરો હર્ષ અતિ, દુઃખમેં નહીં દિલગીર;	
સુખદુઃખ સખહી જૂઠું હય, જ્યું મૃગજલકો નીર.	૮૮૨
સખ અપને પ્રારબ્ધ સમ, સુખ દુઃખ ભેત સદાય;	
કાઠી પ્રકારે કાઠીકા, સુખદુઃખ લીઓ ન જાય.	૮૮૩
માત તાત અરૂ મિત્ર જન, કરી હય કહા સહાય;	
દુઃખસુખ દેવાધીન હય, સો કહા કહું બતાય.	૮૮૪

સવૈયો^૨

એકકું છોડ દુજેકું બજે, રસનાહી કટો વોહી લખ્યકડી,	
કલિકે ગુનિઆં દુનિયાંકું બજે, શિર બાંધત પોટ અટખ્યરકી;	
એક શ્રીપતિ ગોવિંદ રહે, નહીં માનત શંકુ જખ્યરકી,	
જનકું હરિકી પ્રતીત નહીં, સો આશ કરો ભલ અકખ્યરકી.	૮૮૫

૧ સુરત=ધ્યાન. ૨ શાહનશાહ જલાલુદ્દિન અકબરના દરબારમાં કવિઓની સભા થઈ લારે શાહે કહ્યું કે, “સવૈયા એવા કરો કે છેલ્લી કડીના ઉત્તર ભાગમાં “આશ કરો ભલ અકખ્યરકી” (બધા મળી અકબરની આશા કરો) એવું પદ આવે” બધા કવિઓએ પોતાની તમામ શક્તિનો ઉપયોગ કરી શાહનશાહનાં ગૌરવ, મહિમા ગુણગાન દર્શાવી કવિત બોલ્યા, તેમાં એક કવિ આવો એક તરફ બેઠો હતો તેણે કાંઈ કાવ્ય કરી સંભળાવ્યું નહીં ને બોલ્યા પણ નહીં. બાદશાહની નજર તેના સામી હતી તેથી બધા કવિતા બોલી રહ્યા પછી શાહનશાહે પેલા કવિની તરફ નજર કરી પાસે બોલાવીને કહ્યું કે “કવિરાજ તમે કેમ કાંઈ બોલતા નથી?” લારે કવિ કહેજે, “મોટા મોટા વિદ્વાન, વ્યાકરણ, પાંગલ, રસ, અલંકારના ભણેલા કવિ પાસે હું શી ગણતીમાં છું?” તોપણ બાદશાહે કહ્યું “મારે તમારી વાણી સાંભળવી છે.” આગ્રહ કર્યો એટલે કવિ નીચેના સવૈયા બોલ્યા.

ભાવાર્થ—એક જે પરમેશ્વર તેને મુકી બીજને બળે તેવા લખાડની જીભ કપાળે; વળી કળિકાળના ગુણુવાન લોકો દુનિયાને બળે છે (સેવે છે તે આશા રાખે છે) તે પોતાને માથે પાપનાં અગર આટાકુટાનાં પોટલાં બાંધે છે;

એક શ્રીપતિ ગોવિંદનું રટણ કરે અને મોટા જખ્ખર પુરૂષની પણ ધાસ્તી રાખે નહીં તેવાં માણસો ખરાં, તેવામાં જેને હરિ ભગવાન ઉપર પ્રતીતિ એટલે વિશ્વાસ ન હોય તે બધા મળી અકખ્ખરની આશ કરો, સર્વને આપનાર એક ઈશ્વર છે. આ કવિત કેહેનાર ઉપર શાહનશાહે વધારે ખુશી થઇને સાંઝે ઇનામ આપ્યું હતું.

દોહરો

તુલસી કહે અમાનીકું, રહત નહીં મન ધીર;

પીછે બાલક નીપજે, આગે ઉપજત ખીર.^૧ ૮૮૬

શાહનશાહ જલાલુદ્દીન અકબરનો વજીર ખાનખાનાન હતો તે ધર્મદા મકાનો બનાવવામાં તથા ધર્મદાનાં મકાન જેવાં કે મસ્જિદ, ધર્મશાળા, સરાઇઓ બાંધવા બંધાવવામાં ઉદાર અને દુક્કા હાથે સંકાચ રાખ્યા વગર પૈસા આપતો હતો છતાં તે ઉદારતાની ગરૂરીની અસર મનપર લાવતાં પૈસા આપીને નીચું જોઈ રહેતો કે બેસતો હતો તે વાત શાહનશાહના કવિ ગંગે જોઈ લારે કવિ ગંગે ખાનખાનાનને આ દુહો સંભળાવ્યો હતો.

દોહરો

સીખે કહાં નવાબ જ્યું, એસી દેની દેન;

જ્યું જ્યું કર જાયો કરો, ત્યોં ત્યોં નીચે નેન. ૮૮૭

ભાવાર્થ—હે નવાબ સાહેબ, આવી રીતે દેવાની રીત દેતાં ક્યાંથી શીખ્યા? અને જેમ જેમ તમે હાથ ઉપર કરીને આપતા જાઓ છો તેમ તેમ નજર નીચી (હીઠી) કરતા જાઓ છો તે શું કારણ છે?

લારે ખાનખાનાન ઉત્તર આપે છે.

દોહરો

દેનેવાલા ઓર હય, બેજત હય દિનરેન;

લોક ભરમ હમપે ધરે, તાતે નીચે નેન. ૮૮૮

ભાવાર્થ—દેનાવાળો બીજો છે તે રાતદિવસ દ્રવ્ય મોકલ્યાજ કરે છે પણ લોકોને ભરમ મારા ઉપર છે કે હું આપું છું તેથી હું નેણ નીચાં ઢાળું છું.

(ખરા ઉદાર પુરૂષોનું સ્વરૂપ કેવું હોય છે તેને માટે આ દોહરા છે) તે સંબંધમાં તુલસીદાસ કવિ કહે છે.

૧ ખીર=દુધ.

દોહરો

દેહ ધરેકા ફલ એહી, દેહ દેહ કુછ દેહ;
દેહ એહ હો જાયગી, શીર કાન કહેગા દેહ.^૧ ૮૮૯

સતસંગ

ધન દોલત સુત યુવતી, રાજ બાજ સુખ સાજ;
મુકત કહે એ સખ મીલે, દુર્લભ સંત સમાજ. ૮૯૦
સાહેબકે દરબારમેં, સાચેકુ શિરપાવ;
જુઠા જુતે ખાયગા, કયા રંક કયા રાવ. ૮૯૧
સર્વ સ્વર્ગ અપવર્ગ સુખ, ધરી તુલા એક અંગ;^૨
તુલે ન તાહી સકલ મીલી, જો સુખ લવ સતસંગ. ૮૯૨
સંત બડે પરમારથી, સીતલ ભનકે અંગ;
તપત યુગલે ઔરકી, દે દે અપનો રંગ. ૮૯૩
જૂપ દુઃખી અબધુત દુઃખી, દુઃખી રંક બિખીત;
કહે કખીર એહ સખ દુઃખી, સુખી સંત મન જીત. ૮૯૪
તીરથ નાહે એક ફલ, સંત મીલે ફલ ચાર;
સદ્ગુર મીલે અનેક ફલ, કહેત કખીર બિચાર. ૮૯૫
પારસમેં ઓર સંતમેં, બડો અંતરો જાન;
વહ લેહ કંચન કરે, વહ કરે આપ સમાન. ૮૯૬
સંત કબુ લાગત નહીં, ધર્મ સહિત હરિ ધ્યાન;
મુકત કહે ભવ સમુદ્રમેં, સો મુની નાવ સમાન. ૮૯૭
સિંહ સાધકા એક મત, જીવતહીકું ખાય;
મુખ ફેરી મુઝદાં ભયા, વાકે નિકટ ન જાય. ૮૯૮
ગાંઠે દામ ન બાંધીઆ, નહીં નારીસો નેહ;
કહે કખીર વો સાધકી, હમ ચરનનકી જેહ. ૮૯૯
માયા તજી તો કયા ભયા, માન તળ્યા નહીં જાય;
બડે બડે મહંત થકે, માન સખનકું ખાય. ૯૦૦
દયા ગરીબી બંદગી, મમતા શીલ સ્વભાવ;
ષ્ટે લક્ષણુ સાધુકે, કહે કખીર સદભાવ. ૯૦૧

૧ આ દેહ ધર્યાનું ફળ એજ છે કે કાંઈ આપ, આપ; આ શરીરની રાખ કે માટી થઈ જશે પછી કોણુ કેહેશે કે આપ? ૨ તુલા=ત્રાજવાનું એક અંગ તે ટાળડામાં મુકીએ.

સદગુરુ પુરા ના મીલા, સુની અધુરી શિખ;	
સ્વાંગ જતિકા પેહેનકે, ધર ધર માંગી બીખ.	૯૦૨
સાધુ ભયા તો કયા ભયા, માલા પેહેની ચાર;	
બાહેર ભેખ બનાયકે, બીતર ભરા ભંગાર.	૯૦૩
ઠહાડી મુઝ મુંડાયકે, હુવા ઘોટમ ઘોટ;	
મનકું કયું નહીં મુંડીએ, જામેં ભરી હે ખોટ.	૯૦૪
સંત ન છાંડે સંતતા, કોટિક મીલે અસંત;	
મલીયાગિરિ ભુજંગ લગે, શિતલતા ન તજંત.	૯૦૫
આશા ન કરે ઓરકી, આપ કરે બપકાર;	
જગમેં સો જન માનીએ, ભગવતકા અવતાર.	૯૦૬
કયા ધરતીકા ફેર હય, કયા આલકો તોલ;	
કયા સાધુકી જાત હય, કયા પારસકો મોલ.	૯૦૭
તનકર મનકર બચકર, કાહુકુ દુઃખવત નાંહી;	
તુલસી એસે સંત જન, રામ રૂપ જગમાંહી.	૯૦૮
અષ્ટ સિદ્ધ નવ નિદ્ધકી, ઉરમેં લેશ ન આશ;	
મુક્ત કહે તેહી સંતમેં, મીલે પ્રકટ અવિનાશ.	૯૦૯
અસાર આ સંસારમાં, સાર એક સત્સંગ;	
દુઃખ હરે સત્સુખ કરે, કરી બ્રાંતિનો ભંગ.	૯૧૦
મુક્ત કહે મતિમંદ નર, સંતકે અવગુન ગાત;	
જ્યું બગલા ગંગા ગયા, તદપિ મછલી ખાત.	૯૧૧
પાંચો કુતીઆ ^૧ રામકે, કરત ભજનમેં ભંગ;	
વાકો ટુકડા ડાલકે, શીર કરો સતસંગ.	૯૧૨
કયા સાધુકા તપ કરે, કયા યોગીકા યોગ;	
ઇસ હીરદે યોગી બસે, વાકો સત સંજોગ.	૯૧૩
નામ ન લેવે દામકા, પાસ રખે નહીં ચીર;	
લોટે મુઠ ભર લોટમેં, તાકા નામ ફીર.	૯૧૪
આસન મારે કયા હુવા, મરી ન મનકી આશ;	
જ્યું તેલીકા બેલ ^૨ હય, શીરે કોસ પચાસ.	૯૧૫
માન નહી અપમાન નહીં, એસે સિતલ સંત;	
ભવસાગર ઉતર પડે, તોડે જમકે દંત.	૯૧૬

૧ પાંચ ઇન્દ્રિય. ૨ ઘાંચીનો બળદ ઠારનો ઠાર.

આશા તજે માયા તજે, મોહ તજે ઓર માન;	
હર્ષ શોક નિંદા તજે, કહે કપીર સંત જન.	૯૧૭
ચંદન જેસા સંત હે, સર્પ જેસા સંસાર;	
અંગહીસે લપટા રહે, છાંટે નહીં વિકાર.	૯૧૮
હાટ હાટ હીરા નહીં, કંચનકા નહીં પહાડ;	
સિંહનકા ટોલા નહીં, સંત વીરલા સંસાર.	૯૧૯
મન પંખી બિન પંખડા, લખ જોજન હૃડ જાય;	
મન ભાવે તાકું મીલી, ઘટમેં આન સમાય.	૯૨૦
મન સખપર અસ્વાર હે, પીડા કરે અનંત;	
મનહીપર અસ્વાર રહે, કાષ્ઠક વિરલા સંત.	૯૨૧
મુંડ મુંડાવત જુગ ગયે, અજહુ મીલા ન રામ;	
રામ ખીયારા કયા કરે, મનકે ઓરહી કામ.	૯૨૨
મન મેવાસી મુંડીએ, કેશહી મુંડે કાહે;	
જે કીયા સો મન કીયા, કેશ કીયા કછુ નાહે.	૯૨૩
માલા તીલક બનાયકે, ધર્મ બિયાર જો નાંહી;	
માલા બિયારી કયા કરે, મેલ રહા મનમાંહી.	૯૨૪
મનકા મસ્તક મુંડ લે, કામ કોધકા કેશ;	
જો પાંચુકું વશ કરે, ચેલા સખહી દેશ.	૯૨૫
માલા મુજસે લડ પડી, કાહે શીરાવત મોહે;	
જો દિલ ફેરે આપકા, રામ મીલાવું તોહે.	૯૨૬
રાગી અવગુન ના લહે, એહી જગતકી રીત;	
સદ્ગુણ ગુણનિધાનકી, કરે જગત જન પ્રીત.	૯૨૭
જ્ઞાન થયેથી ઉપજે, જીર અંતર અભિમાન;	
કામ કશું આવે નહીં, જ્યારે આવે અવસાન.	૯૨૮

છાપય

સંગતનો પરતાપ, કનક પારસથી થાયે,	
સંગતનો પરતાપ, તરૂંથી શીતલ થાયે;	
સંગતનો પરતાપ, છીપમાં મોતી બાજે,	
સંગતનો પરતાપ, તૃષા સરોવરથી બાજે;	
પ્રતાપ સંગત અતિધણો, મુખે નવ જાય કલ્હો,	
ગોપાલ પ્રતાપ સંગતથકી, ચોરાસી નવ જાય વલ્હો.	૯૨૯

કવિત

નખ બિન કટા દેખે, શીશ ભારી જટા દેખે,
જોગી કાનફટા દેખે, છાર લાથે તનમેં;
મુની અબોલા દેખે, કેતે સદ્ગુની દેખે,
માયા ભરપુર દેખે, પુલ રહે ધનમેં;
આવ અંત સુખી દેખે, જનમકે દુઃખી દેખે,
કરત કલ્લોલ દેખે, બનખંડી બનમેં;
શર ઓર ખીર દેખે, આમીન અમીર દેખે,
એસે નહીં દેખે જીન્હે, કામના ન મનમેં.

૯૩૦

પરનારીમાં મોહ નહિ રાખવા વિષે

પરનારી તાતી છરી, નિત નિત કાપે કાપે;
જેના રૂપા રામજી, તે પરનારી ધર જાય.
પરનારી પ્રત્યક્ષ દેખો, વીખ હળાહળ અંગ;
રાવણુનાં દશ શિશ ગયાં, પરનારી સંગ.
પરનારી વેની છુરી, મત કાઢ કરો પ્રસંગ;
દસ મસ્તક રાવણુ હને, પરનારીકે સંગ.
પ્રીત કરો પરનારની, કેવળ જાયે પ્રાણુ;
લેશે અંત પરનારનો, તેનું નામ અજાણુ.
ચતુર હોય તે ચેતજો, એક ધડીનું સુખ;
પરનારીના ભોગથી, લક્ષ કાટીધા દુઃખ.
પરનારી પાળી થકી, ભુંડી જાણો એહ;
ક્ષણુ ક્ષણુ કાયા કાપશે, સદષ્ટવ દમશે દેહ.
પરજી દોઢે દુઃખ છે, જોયે ખેદે જીવ;
પરજી ફેરી પ્રીત કરે, તેને રૂપો શિવ.
પરનારી નીરખી નહીં, તે જીવો સંસાર;
જોગી જન તે તો ખરો, ઉતર્યો ભવ પાર.
મીઠું બોલે મુખ થકી, પેર પેર કરી પ્રીત;
વિધવિધની વાતો કરી, હરે સર્વનાં ચિત.

૯૩૧

૯૩૨

૯૩૩

૯૩૪

૯૩૫

૯૩૬

૯૩૭

૯૩૮

૯૩૯

ચોપાઈ

રાવણે દશ શીશ કીધાં લાજ, જોયું ગઢ લંકાનું રાજ;
પરનારી તે જીવતો કાળ, માથે મુકે જીવું આળ.

૯૪૦

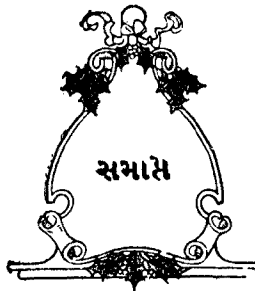
પરનારી તે વિધની શૂળ, ઝાઝા નર તે રહેજો દૂર;
 પરનારી પરથેર જે નેહ, તેના તો વાંકા નવ એહ. ૯૪૧
 પરનારી પર ન ધરો કામ, રાખે ઝીત તો ફઠયા રામ;
 છલ્લો બક્ષર કહું છું સહી, પરનારી સંગ કરવો નહો. ૯૪૨

દાહુરા

નારી નીકળે નેક તો, નરનું રાખે નામ;
 કુલટા ઝીના કંથને, ભુખ આરામ હરામ. ૯૪૩
 વાડી ઊપર વાદળાં, મેડી ઊપર મેહ;
 શૂળી ઊપર સાથરો, પરનારીથી નેહ. ૯૪૪

પતિવ્રતા નારીની રીત

પીયા રંગ રાતી રહે, જગસે રહેત ઉદાસ;
 પીયા ચહેા કે મત ચહેા, મે તો પીયકી દાસ. ૯૪૫
 આસાકારી પીયકી, રહે પીયકે સંગ;
 તનમનસે સેવા કરે, ઓર ન દુળે રંગ. ૯૪૬
 સુરેકુ તો શિર નહીં, દાતાકુ નહીં ધન;
 પતિવ્રતાકે તન નહીં, સુરત બસે પીય મન. ૯૪૭
 નામ ન કહા તો કયા હુવા, જો અંતર હય હેત;
 પતિવ્રતા પતિકુ બળે, કબહુ નામ નહોં સેત. ૯૪૮

શુદ્ધિ પત્રક

પૃષ્ઠ	પંક્તિ	અશુદ્ધ	શુદ્ધ
૬	૨૮	મરદાનો	મરદાનો
”	૨૯	સુધરી	સુધરી
૭	૧	સુધરી	સુધરી
૧૨	૧૮	it	(omit the word)
૧૮	૨૧	ચોવીશમી પંક્તિ પછી આ નીચેના ઉમેરેલો દોહરો વાંચવો:- દોહરો-એક રૂપિયા સાંપડે, નાણાવટું નવ થાય; મળે સુંઠનો ગાંગડો, ગાંધી નવ કહેવાય.	
૨૧	૧૧	others	others
૩૨	૬	mony	money
૬૯	૧૩	નીચેની કહેવત વાંચવી:-જૂતની બાઇબંધીમાં જવનું જોખમ	
૭૭	૧૮	પેનર	પેનર
”	૩૦	પેનર	પેનર
૮૧	૧૧	મુઆ	મુએ
૮૨	૨૧	દીક	દીક
૧૦૨	૩	એહે	એક
૧૧૦	૧૫	forhead	forehead
૧૧૩	૨૧	વીર	પીર
૧૩૯	૧૨	candevour	endeavour
૧૪૫	૫	દેરિયેમે	દે દરિયેમે
૧૪૮	૨	હકકેડ	હકકડ
૧૫૫	૬	માથે	માથે
૧૮૨	૧૫	બુહી	ઉદધિ
૧૯૩	૨૩	વાટયા	દાટયા
૨૧૦	૭	શૂર	શર
૨૨૩	૧	અધો	અધો
૨૩૦	૨૪	પાખે	પાંખે
૨૩૯	૧૧	સાર	સાં
૨૪૦		નોખમાં ૫ છે	તે ૬ વાંચવી;
		૬ છે	તે ૫ વાંચવી.

૧ ‘સુગ્રીવ’ પરથી સુગરી થાય. (પંચતંત્ર)

પૃષ્ઠ	પંક્તિ	અશુદ્ધ	શુદ્ધ
૨૪૬	૧૦	તે,	તે
"	૨૨	મોંદું	મોંદું
૨૪૯	૨૧	હોય	કોય
૨૫૧	૧૫	પાવો ૨	પાવો ૩
"	૩૨	૨	૩
૨૫૯	૭	મડાવાને	મડદાને
૨૬૨	૧૨	આદા	આદા
૨૬૪	૧૫	મુજ્જતિ	મુજ્જતિ
૨૬૭	૨૮	થોડમ	થોડમે
૨૭૨	૭	મોંદે	મોંદે
૨૭૬	૧૭	આવતા	આવતો
૨૯૧	૨૫	માગ	માર્ગે
૨૯૪	૩	કે ને જોખા	કે જોખા
૨૯૫	૨૮	૨૩૪ મે	૨૮૮ મે
૩૦૨	૯	નહાં.	નહાં.
"	૨૭	અ	આ
૩૪૬	૨૦	અડો,	બચડો,
૩૬૧	૩૦	ભાગળો	ભાગોળો
૩૬૪	પંદરમી પંક્તિ પછી આ નીચેનો દોહરો વાંચવો:- દોહરો-વાડી કહે ધૃતપાત્રને, પાળી જે જીવલેણ; કહે ટ્યુડી નાંદને, ૨ કેવાં જોટાં વેણ.		
૩૬૫	૨૮	માથે	માથે
૩૬૯	૧૧	પચું. ^૫	પચું
"	અગીઆરમી પંક્તિ પછી આ કહેવત વાંચવી:-		વસાવડના કાજ. ^૫
૩૭૦	૧૫	બ.	બહુ
૩૭૨	૩૩	place	peace
૩૭૮	૨૧	દોહરો	દોહરા
"	૨૪	સમશેર ખાંડી	સમશેર ખાંડી
૩૭૮	પૃષ્ઠની ત્રીશમી પંક્તિ તથા ૩૭૯ પૃષ્ઠની પહેલી બે પંક્તિઓ નીચે મુજબ કુટ નોટમાં વાંચવી:-		
૧ કંઈ મુદ્કસે કાગળ આયા, અચ્ચે કંચે મરતે હય, અચ્ચેકું ખડુંમે ડાલો, ચહાંલી ભૂખે મરતે હય; બેચ ખાઈ તલવાર ટાલ, અબ નનર મ્યાનપર કરતે હય.			

૧ ટ્યુડી=ટોપલી. ૨ નાંદ=કોડી.

પૃષ્ઠ	પંક્તિ	અશુદ્ધ	શુદ્ધ
૩૭૯	૨૨	ન	સરૂં ન
૩૮૩	૧૪	સિંધમાં	સિંધમાં
૩૮૬	૬	ઉમર વુઝા	ઉપર વુઝા
૩૯૨	૪	કામની	કામિની
૩૯૪	૨૦	ગર્ધાવ	ગર્ધવ
૪૧૧	૩૦	વેળા	વેલા
૪૧૬	૨૭	સાના	સૌના
૪૨૦	૨૪	માણસે	માણસો
"	૩૦	નણે	નણૂ
૪૨૧	૫	હેર	હેર ^૧
"	૧૬	એને	એને
૪૪૭	૧૫	ગીલો	લીલો
૪૫૪	૮	ચિતવ્યું	ચિતવ્યું
"	૨૦	જકતમાં	જમતમાં
૪૫૫	૬	ચિતાસે	ચિતાસે
૪૫૬	૨૦	ખાલેક	માલેક

૧ હેર=ચોરી કરવા નીકળેલો માણસ.

